Régészeti kutatások Magyarországon 2001

Archaeological Investigations in Hungary 2001

Régészeti kutatások Magyarországon 2001

Archaeological Investigations in Hungary 2001

Budapest, 2003

Régészeti kutatások Magyarországon 2001
Archaeological Investigations in Hungary 2001

Budapest 2003

Az első borítón: *Újkőkori agyagidol Petrivente, Újkúti-dűlő lelőhelyről*
Neolithical female idol from Petrivente, Újkúti-dűlő

A hátsó borítón: *Bronz hajfonatkorongpár a Vörs, Majori-dűlői honfoglalás kori temetőből*
Bronze pair of braid disk from Vörs, Majori-dűlő

A szerkesztőbizottság tagjai:
Editorial Board:
Bencze Zoltán
Lőrinczy Gábor
Mráv Zsolt
Rezi Kató Gábor (elnök)
Tomka Gábor
Wollák Katalin

Szerkesztő: Kisfaludi Júlia
Edited by Júlia Kisfaludi

Angol fordítás: Simán Katalin
Translated by Katalin Simán

© Kulturális Örökségvédelmi Hivatal és a Magyar Nemzeti Múzeum 2003
Felelős kiadó: Dr. Varga Kálmán
ISSN 0133-6746

Készült a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma támogatásával

Nyomdai előkészítés: Intruder Kft.
Tördelés: Kaposvári Franciska

Megjelent 36,75 (A/5) ív terjedelemben
Készült a CIER-PRINT Bt. nyomdájában

Tartalom • *Contents*

Horváth László – Kalicz Nándor:
Újkőkori település feltárása Petriventén 5
Excavation of a Neolithic site at Petrivente 5

Csengeri Piroska:
A bükki kultúra települése Sajószentpéter, Kövecsesen 31
Settlement of the Bükk culture at Sajószentpéter, Kövecses 31

P. Barna Judit:
Középső rézkori és késő bronzkori településrészletek Tornyiszentmiklósról 47
Middle Copper Age and Late Bronze Age settlement fragments from Tornyiszentmiklós 47

Bende Lívia:
Szkíta kori temető Algyőn 63
Cemetery from the Scythian Period at Algyő 63

Kulcsár Valéria:
Szarmata sírok Monor, Bereken 79
Sarmatian graves at Monor-Berek 79

Lichtenstein László:
Honfoglalás kori sír Vésztő határában 87
Graves from the Conquest Period at Vésztő 87

Tóth Anikó:
Régészeti kutatás a Budapest, I. kerület Csónak utca 1–3. sz. telkek területén 99
Archaeological investigations in the territory of lots 1–3 Csónak Street, Budapest, I. 99

Nováki Gyula – Terei György:
Aba, Belsőbáránd – Bolondvár felmérése 111
The survey of Aba, Belsőbáránd – Bolondvár 111

Czajlik Zoltán – Molnár Ferenc – Kovács Árpád – Lovas György:
Őskori vassalakok anyagvizsgálata Északkelet-Magyarországról 117
The analysis of prehistoric iron slag samples from Northeast-Hungary 117

Rövid jelentések / *Short Reports* 131

Korszakmutató / *Index of Periods* 247

Szerzők névmutatója / *Index of Authors* 251

Térképek / *Maps* 255

Horváth László – Kalicz Nándor
Havasi Bálint, Kreiter Attila és Kreiter Eszter közreműködésével

Újkőkori település feltárása Petriventén (Zala megye)

A lelőhely leírása, kutatásának története és módszerei

Az M7 és az M70 autóutak nyomvonalán lévő lelőhelyeket, melyeket az autóút átszel majd, alapvetően a hagyományos terepbejárással derítettük fel, azonban ezt kiegészítettük más kutatási módszerrel is (légi fotózás, geofizikai felmérés). A több oldalú kutatás különösen tanulságos volt a petriventei lelőhelyünknél. A többszöri terepbejáráskor, melyek közül az utolsót 1992-ben végeztük el, egy nagyobb kiterjedésű újkőkori település nyomait figyelhettük meg. Az autópálya nyomvonaláról készültek légi fotók, és ezen a lelőhelyen világosan kirajzolódott egy kettős árokrendszer. Ezt követően a FRACTAL Bt. 1999-ben a nyomvonal tengelyében 260 m hosszan és 15 m szélességben geofizikai felmérést végzett, melynek eredményei megerősítették a légifotókon látható árokrendszer meglétét. Nagyon szerencsés dolog volt az, hogy az autópálya hossztengelyével megegyezett az árokrendszer nyomának kelet-nyugati vonulata, sőt még az árkokat megszakító kapuk is világosan kirajzolódtak.

Az újkőkori település nyomait a községtől északra, az Újkúti-dűlőben találtuk meg – egy észak–dél irányú dombháton –, mely keleti irányban egy erősebb lejtő után egészen a dombháttal párhuzamosan futó Büdöspatakig, és annak árteréig folytatódott *(1. kép 1)*. Nyugati része sokkal enyhébb átmenettel csatlakozott egy, a dombháton lévő, belső mélyedéshez. A lelőhely szélességét több mint 500 m-re becsültük a terepbejárás után, azonban észak–dél irányú kiterjedését nem lehetett megállapítani amiatt, hogy az újkőkori település többi részének jelenségei a mai erdő alatt húzódnak. Az arányokból úgy tűnik, hogy az autópálya nyomvonala az egykori település alsó, déli harmadának közepét érinti.

A lelőhely megclőző régészeti feltárását 2000-ben kezdtük el, a dombhát legmagasabb pontjától keleti irányba, a leendő autópálya 80 m szélességében. Abban az évben mintegy 4000 m² kiterjedésű terület feltárását tudtuk elvégezni. 2001. március 19. és november 16. között kelet felé folytattuk a terület átvizsgálását, és ekkor eljutottunk már a patak árterének széléhez is. A feltárt terület nagyága így mindösszesen 20 600 m² lett. A következő évben a dombtetőtől nyugatra eső részt szeretnénk tisztázni. Az 1. kép 2 sz. alatt a 2000–2001-ben feltárt terület összesített alaprajzát mutatjuk be.

A feltárás során igyekeztünk úgy begyűjteni az összes anyagot, hogy az minél több információt adhasson az egykori környezetre. A természettudományos vizsgálatokat a Magyar Természettudományi Múzeum

László Horváth – Nándor Kalicz
with Bálint Havasi's, Attila Kreiter's and Eszter Kreiter's collaboration

Excavation of a Neolithic site at Petrivente (Zala county)

Description of the site, history and methods of investigation

The sites in the track of highways M7 and M70 were actually discovered by the traditional methods of field walking, which was later completed by other methods (aerial photography, geophysical survey). The manysided investigation proved especially conclusive at the Petrivente site. The traces of a large Neolithic settlement could be observed by the field walking sessions terminated in 1992. Aerial photos were made of the track of the highway, in which a double trench system was clearly outlined in the area of the site. Then, in 1999, FRACTAL Bt carried out a geophysical survey in a length of 260 m and a width of 15 m in the axis of the track, the results of which corroborated the existence of the trench system outlined in the aerial photos. It was a very lucky circumstance that the east-west extension of the trench system matched the longitudinal axis of the track of the highway, and even the gates breaking the line of the trenches could clearly be discerned.

The traces of the Neolithic settlement were found in the Újkúti-dűlő north of the village, on the top of a north-south directed hill, which, after a steeper slope, extended to the Büdös stream and its flood plain running in parallel to the hill *(Fig. 1. 1)*. The western side continued in a much milder slope arriving to an interior depression on the hilltop. During field walking, the width of the site was estimated to about 500 m, while the north-south extent could not be determined since the rest of the features extended to a forested area. The proportions suggest that the track of the highway intersected the lower, southern third of the settlement.

The archaeological excavation preceding the investment was started in 2000 east of the highest point of the hill in the 80 m width of the future highway. That year a surface of about 4000 m² was unearthed. The investigations were continued eastwards, reaching the edge of the floodplain of the stream between March 19 and November 16, 2001. The size of the unearthed surface grew to 20,600 m² in total. Next year we plan to clarify the area west of the hilltop. Fig. 1. 2 shows the complex plan of the 2000–2001 excavations.

We made efforts during the excavations to collect the material in a way that the largest possible amount of information could be acquired about the contemporary environment. Natural scientific analyses will be made in the National Museum of Natural Science involving experts from outside. The local conditions, however, often hindered complex analyses, as materials of lime content were nearly entirely corroded by the acidic soil. The frag-

külső szakemberek bevonásával végzi. A helyi adottságok azonban sokszor meggátolták, hogy minél sokoldalúbb vizsgálatokat végeztethessünk el. Ugyanis a savanyú talaj kémhatása következtében a mésztartalmú anyagok csaknem teljesen elmállottak. Csupán kivételes körülmények között, ha erősen szerves betöltés közé kerültek, maradtak meg a nagyobb állatcsontok töredékei. Ilyen körülmények azonban ritkán adódtak. Ezért sajnos a neolitikus településen felnevelt állatok és a vadállomány faj szerinti összetételére és egymáshoz való viszonyára megközelítőleg sem rendelkezünk reprezentatív adatokkal. Ez a jelenség általános DNy-Magyarország jelentős területén, főleg Zala megyében és Vas megye déli részén. Ezért történeti következtetéseinket a petriventei lelőhelyen a jelentős mértékben feltárt településtörténeti forrásokon kívül, lényegében a kerámia elemzésére, a kőszerszámok jellegére és anyaguk meghatározására, valamint az egyéb természettudományos vizsgálatokra alapozhatjuk (pl. a gödör-objektumokból gyűjtött töltelékföld iszapolása által nyert, s korábban nem kellőképpen értékelt források elemzésére, az archeobotanikai vizsgálatokra, pollenanalízisre, radiokarbon vizsgálatok útján kapott kormeghatározásra stb.) A nagy felületű feltárások és az új forrásokkal bővült vizsgálatok részben pótolni tudják az állatcsontok elpusztulása által okozott veszteséget, és jelentősen kibővítik a környezetre, sőt még az éghajlatra vonatkozó információkat is; lehetővé vált a települési szerkezet részletesebb megismerése és mindezen keresztül a közösség társadalmi viszonyaira is jelentős következtetéseket vonhatunk le. A minél szélesebb körű információszerzést azzal is kibővítjük, hogy próbafúrást végeztetünk a települést keletről határoló Büdös- patak árterében, meghatározván az iszapolódási folyamatok idejét és a környezetre, éghajlatra stb. utaló változásokat. Ezeket az adatokat, optimális esetben, szeretnénk a település vizsgálati eredményeivel összevetni.

A DVK településszerkezete

Petriventén 2001-ben mintegy 1,6 hektárnyi területet tártunk fel, és az előző évi ásatási felülettel együtt 2 hektárra emelkedett az ásatással megvizsgált régészeti lelőhely nagysága.

A lelőhely 2000–2001-ben feltárt részén, a leendő autópálya nyomvonalán az újkőkor két korszakára vonatkozóan állapíthattunk meg jelentős megtelepedést. Az első megtelepülők az Kr. e. 6. évezred végén és az ezredfordulón foglalták el a feltehetően kedvező életkörülményeket biztosító dombhátat, keleti és nyugati lankáival együtt. Ők voltak a dunántúli (közép-európai) vonaldíszes kerámia kultúrájának hordozói (a továbbiakban DVK). Már a közösség elnevezése is mutatja, hogy kultúrájuk elnevezésében az edényeik díszítése játssza a főszerepet egész Közép-Európában, sőt Nyugat-Európa és Kelet-Európa jelentős területein is. Természetesen ezt a nagy kulturális közösséget nem az edényművesség hasonlósága, hanem ettől lényegesebb életmódbeli ro-

ments of larger animals survived in exceptional cases when they were embedded in a strongly organic filling. Such cases, however, were rare. So regrettably, we do not have representative data on the distribution and proportions of the domesticated and hunted animals in the Neolithic settlement. This is a common phenomenon in a larger part of Southwestern Hungary, especially in Zala county and in the southern part of Vas county. So historical conclusions can be drawn, beside the settlement historical sources unearthed to a large extent at the Petrivente site, from the analysis of the ceramic material, the features and raw material determination of stone artefacts and the natural scientific analyses (e.g. the analysis of sources gained from the levigation of the filling collected from pit features, which were not sufficiently estimated until then, archaeobotanical analyses, pollen analyses, age determination by radiocarbon method etc.). Excavations on large surfaces and analyses completed with new sources can, to a certain extent, replace the loss caused by the perishing of animal bones, they can large contribute to our knowledge about the environment and even the climate, and offer a more detailed insight into the settlement structure, which can lead us to significant conclusions concerning the social organisation of the community. The source sphere of information was broadened by test borings in the flood plain of the Büdös-stream bordering the settlement in the east, in order to determine the time of loam deposition and the changes that bear information on the environment, the climate etc. In an optimal situation, we would like to compare these data with the results of the investigation of the settlement.

The excavations were directed by László Horváth, Nándor Kalicz was the consultant and Bálint Havasi, Attila Kreiter and Eszter Kreiter were the collaborators.

The structure of the TLP settlement

In 2001, a surface of about 1.6 hectares was unearthed in Petrivente, so that the size of the excavated part of the archaeological site reached 2 ha together with the surface investigated the previous year.

In the area unearthed in 2000-2001, we found significant settlements from two periods of the Neolithic in the track of the future highway. The first settlers arrived at the end of the 6th millennium or perhaps at the turn of the millennium and occupied the hilltop and the eastern and western slopes, which probably provided favourable conditions for subsistence. They were the bearers of the Transdanubian (Central European) Linear Pottery culture (in the followings TLP). The name itself indicates that the ornaments of the vessels played the main role in the definition of the name of the culture in the entire Central Europe and also in large parts of Western and Eastern Europe. Naturally, the large cultural entity was cohered not by the similarities of ceramics, but by the much more important relationships in lifestyle and a strong network of contacts, which, beside the common

konság, valamint a kapcsolatok erőteljes szövedéke is összekapcsolta, ami a közös eredeten kívül hozzájárult az anyagi kultúra hosszabb időn keresztül érvényesülő hasonlóságának létrejöttéhez. A kerámia közössége ezt a mélyebb összefüggést csak tükrözte. A jelentősebb kulturális tényezőt pl. az is jelzi, hogy a kerámia díszítésében megmutatkozó helyenként kisebb eltérések létrejötte mellett a házak építésében megmutatkozó hasonlóság, mondhatnók azonosság, meglepő erővel érvényesült a Párizsi-medencétől Lengyelországig és most már – a nagy feltárásoknak köszönhetően – a Dunántúl déli részéig. Ennek a nagy kiterjedésű régészeti kultúrának a kerámia kisebb eltérései alapján, lokális változatait különítette el a kutatás. A Dunántúl átlósan délnyugati felén elterjedt egyik változata Keszthely csoport néven vált ismertté. Kisebb ásatások révén már több lelőhelyéről jelentek meg beszámolók még a meghatározó elnevezés nélkül.[1] A jellegzetes edénymívesség legtöbb leletét eddig a Zala megyei Kustánszegről ismerjük, melynek közzétételével lehetett elkülöníteni és megnevezni a Keszthely csoport leletanyagát.[2] Petrivente közelében Becsehely, Bükkaljai-dűlőből és főleg Becsehely, Homokosról hoztak az ásatások eddig csak részben, vagy egyáltalán nem közölt gazdag leletanyagot ebből a kultúrából. A Bükkaljai-dűlőben már a gabonatermesztés és a textilkészítés bizonyítékai is felszínre kerültek, és talán a feltárt árokrészletek egyikét még a Keszthely csoport élete idején készítették és kezdték használni.[3] A régi (1975–76. évi) kis felületű feltárások során még nem sikerült építmények nyomait megtalálni, az autópálya építését megelőző nagy ásatások elkezdéséig az egész Dunántúlról csupán néhány házrészlet közlése történt meg,[4] és talán csak egyetlen teljes házalapról jelent meg rövid említés.[5] Ezért különösen fontosnak ítélhetjük, hogy a nagy felületű ásatások alig több mint egy évtizede alatt a vonaldíszes kerámia időszakából több tucat, felszínre emelt ház alapjait tárták fel nemcsak a Dunántúlon,[6] hanem a leletanyagában legerőteljesebben eltérő alföldi vonaldíszes kerámia területén is.[7]

A települési viszonyokat jól tükrözik Petriventén az 1,6 hektárnyi felületen 2001-ben feltárt objektumok, melyek a ásatás teljes felületén megtalálhatók voltak. Sajnos a humuszréteg igen vastag a lelőhely területén, ezért a sekély mélységre ásott oszlophelyek csak ritkán hatoltak az altalaj szintjéig. Ennek ellenére a nem teljes, de jobb állapotban megmaradt nagyobb számú oszlop-

origin, contributed to the development of a long-lasting material culture of common characteristics. The shared traits of ceramics only mirrored these deeper relationships. A more important cultural factor is indicated, for example, by the fact that beside the appearance of minor divergences in the ornaments of the vessels, the similarities, or even identical features of house constructions were manifested with astonishing consistency from the Parisian Basin to Poland, and, owing to excavations on large surfaces, to the southern part of Transdanubia. Based on the minor divergences of the pottery material, research differentiated local varieties within the extensive cultural entity. One of the varieties, which occupied a diagonal zone in the western part of Transdanubia, is called Keszthely group. Reports were published about the small-scale excavations of several sites yet without the determinative name.[1] Most of the finds of the characteristic ceramics are known from Kustánszeg in Zala county, which afforded the differentiation of the find material of the Keszthely group under a separate name.[2] In the neighbourhood of Petrivente, excavations unearthed rich materials of this culture at Becsehely-Bükkaljai dűlő and especially Becsehely-Homokos, which have not or only partly been published. At the Bükkaljai-dűlő site even the evidences of cereal cultivation and textile production were uncovered and perhaps one of the unearthed trench fragments was prepared and used already at the time of the Keszthely group.[3] The old excavations (1975–76) conducted on small surfaces could not yet find the traces of constructions and until the excavations of large surfaces preceding the construction of the highway only a few house fragments were published,[4] and a single entire house ground plan was shortly mentioned from the entire territory of Transdanubia.[5] So we find it especially important that dozens of overground house plans were unearthed from the time of the Linear Pottery culture during the little more than one decade of excavations on large surfaces not only in Transdanubia,[6] but also in the territory of the Alföld Linear Pottery culture, which has a drastically different find material.[7]

The settlement conditions are excellently reflected in the features unearthed all over the 1.6 ha surface at Petrivente in 2001. Regrettably, the humus layer was very thick in the area of the site, so posts dug to a small depth rarely reached the level of the virgin soil. Yet the not complete yet better preserved post rows and the

1 MRT 1, 1966, 1–2. t.; DRAVECZKY 1970, 2–5. t.; Becsehely: KALICZ 1980, 117–118. Ders. 1983, 110, 120–121. Kúp: GLÄSER – REGENYE 1989
2 KALICZ 1991
3 FÜZES 1989, 177–179. 13. t. 2; uő. 1991, 282–283.
4 Győr-Pápai vám: MITHAY 1966
5 Almásfüzítő: V. VADÁSZ 1972, 250–251. GLÄSER 1993, Fundortkatalog 4
6 EGRY 1996; HONTI és mások 2002, 9–15, 4. t.
7 KALICZ–KOÓS 2000a; Dies. 2000b; DOMBORÓCZKI 1997; Ders. 2001

1 MRT 1, 1966, Pl. 1–2; DRAVECZKY 1970, Pl. 2–5; Becsehely: KALICZ 1980, 117–118. Idem. 1983, 110, 120–121. Kúp: GLÄSER – REGENYE 1989
2 KALICZ 1991
3 FÜZES 1989, 177–179. 13. t. 2; idem. 1991, 282–283.
4 Győr-Pápai vám: MITHAY 1966
5 Almásfüzitő: V. VADÁSZ 1972, 250–251. GLÄSER 1993, Fundortkatalog 4
6 EGRY 1996; HONTI et al. 2002, 9–15, Pl. 4
7 KALICZ–KOÓS 2000a; Idem. 2000b; DOMBORÓCZKI 1997; Idem. 2001

hely, illetve az építmények hosszanti falait szinte törvényszerűen követő hosszú keskeny gödrök alapján következtethetünk az egykori épületek helyére, ahol megfelelő oszlophelyek híján ezt nem tehetnénk meg. Azt azonban ilyen hiányok ellenére is megállapíthatjuk, hogy a 2001 végéig feltárt területen a még nem befejezett vizsgálatok szerint legalább 10 olyan hosszú ház nyomai kerültek felszínre, amelyek lényegében megfelelnek a közép-európai vonaldíszes kerámia területén feltárt házak méretének és formájának. A közvetlen és közvetett adatok alapján 16–20 m-re tehetjük ezen építmények hosszát, melyeknél jellemző a három belső oszlopsor és az épület külső oldalát kísérő hosszanti keskeny gödrök, melyek részben a két hiányzó oszlopsor helyét jelzik. Azért is biztosak lehetünk az épületeket jelző adatok hézagos volta ellenére is az építmények meglétében, mert az oszlophelyek csoportjai és a kísérő hosszú árkok következetesen és egységesen ÉK–DNy irányban húzódnak, ami tökéletesen megfelel a közeli Becsehely, Homokoson végzett megfigyeléseknek,[8] ahol ugyancsak alig találtak oszlophelyet a vastag humuszréteg miatt, de a hosszanti árkok Petriventéhez hasonlóan kisérték a közrefogott térséget, vagyis az építmények helyét. Ámbár teljes házalaprajz nem áll rendelkezésünkre Petriventéről, ám az általános ÉNy–DK-től ugyan eltérő irányú, de ugyanúgy felszínre épített oszlopos szerkezetű hosszú házaik voltak az itt lakóknak, mint a közép-európai vonaldíszes kerámia legtöbb településén, amelyeknél a falat alkotó növényi fonadékokat agyaggal be is tapasztották. Ilyen vörösre átégett tapaszttöredékek az águlenyomatok maradványaival gyakran és nagy számban jöttek felszínre a különböző objektumokból. Néhányszáz nagyméretű és kisebb szabálytalan gödröt is feltártunk, amelyekben a fazekasság igen gazdag maradványait, összetartozó, és összeállítható edények töredékeit, vagy csak kisebb-nagyobb cserepeit és nagyszámú hasított kőeszközt, szilánkot, őrlőkövet és ezek töredékeit, de viszonylag kevés csiszolt eszközt találtuk meg. A szabálytalan gödrök első sorban az építményekhez szükséges agyag nyerésére szolgáltak, amelyekbe utólag beledobálták a hulladékok egy részét is.

A DVK leletei

A talajviszonyokat figyelembe véve Petriventén a kőeszközök, szilánkok, magkövek mellett legnagyobb mennyiségben a fazekasság termékei kerültek felszínre, s ezeket is elsősorban a háztartások edényei, és főleg ezek töredékei képviselik. Az edények minden töredéke a település szerkezete miatt nem maradt meg, mert mint köztudomású, az egyrétegű, horizontális telepeknél nem történt rétegképződés, illetve ez olyan vékony volt, hogy a települési réteg, vagyis a járószint már talán az újkőkorban, de az őskor további szakaszaiban biztosan elpusztult, és ez a pusztulás érvényesült a házmaradványoknál

long, narrow pits that nearly always ran along the longitudinal walls of the buildings helped the determination of the places of the buildings even where the lack of postholes would have prevented it. Nevertheless, it could be observed even before the completion of the investigations that the traces of at least 10 long houses were uncovered in the territory unearthed until the end of 2001 and the measurements and shapes of these houses match those of the houses unearthed in the territory of the Central European Linear Pottery culture. The direct and indirect evidences tell us that the constructions were 16-20 long. They were characterised by three interior post rows and narrow pits along the exterior of the longitudinal walls, which partly indicate the places of the two missing post rows. We can be certain of the existence of the constructions even despite the incomplete data since the groups of the postholes and the long trenches along the walls were consequently oriented in a NE-SW direction, which exactly matches the observations at the nearby Becsehely-Homokos.[8] There, similarly to our site, very few postholes were found in the thick humus layer, but long trenches ran along the enclosed area, that is the constructions, just like at Petrivente. Although we do not have complete house plans from Petrivente, the people had overground, post-structure long houses, which somewhat diverged from the common NW-SE orientation, yet were similar to the buildings raised in the majority of the settlements of the Central European Linear Pottery culture where the wattle walls were daubed with clay. Daub fragments burnt to a red colour preserving the imprints of branches were frequently uncovered in large numbers in the various features. A few hundreds of large and smaller irregular pits were also unearthed, in which a rich pottery material, refitable fragments of vessels or smaller and larger sherds, a large number of flaked tools, flakes, querns and their fragments and relatively few polished tools were found. The irregular pits were primarily clay pits from which the clay was yielded for the construction of the houses, and later some refuse was thrown into them.

Finds of the TLP

Due to the soil conditions, the most numerous find group of the Petrivente site was ceramics beside stone tools, flakes and cores. They were represented first of all by the sherds of household vessels. Not all the fragments of the vessels survived because of the structure of the settlement, since, as it is well known, there was either no stratification at single-layer, horizontal settlements, or it was so thin that the settlement layer, that is the floor level, was certainly destroyed during the prehistoric period if not already during the Neolithic, and the same perishing could be observed at the house

8 P. Barna Judit szíves szóbeli közlése

8 Judit P. Barna's kind oral communication

is. Így az ásatások során csak a házak körüli agyagkitermelő és egyéb célra ásott gödrökbe szándékosan vagy véletlenül került edények részdarabjait s kisebb töredékeit találtuk meg. Feltételezhető, hogy az edények többi része a felszínen szétszóródott és elporladt.

A készítés technikája alapján két csoportba sorolhatjuk a Keszthely csoport Petriventén talált edényeit, amely csoportok többnyire a méretükkel is párhuzamosíthatók. Az egyik csoportba tartoznak az ún. „finom" kerámia termékei, melyek kiválóan iszapolt agyagból készültek, felületük gondosan elsimított, többnyire kis és közepes méretűek a 7–20 cm közötti magasságot inkább csak lefelé lépik át. Az égetés az ún. redukciós technikával történt, amikor az edények külső és belső felülete a lángképződés elfojtása következtében keletkezett füsttől (amit sok esetben különböző anyagok hozzáadásával még fokoztak is), sötét vagy világosabb szürke színűvé vált. A talaj agresszív hatása következtében az edények felszíne nem maradt meg eredeti állapotában, és így nem tudjuk, hogy gyakorolták-e az edénykülső fényezett hatást keltő csiszolását.

A „finom" kerámia körébe sorolt edények formája nem változatos. Uralkodik a háromnegyed gömb- vagy „bomba alakú" forma, amely kissé megnyúlt vagy nyomott és szélesebb változatban is előfordul *(2. kép 3–4., 6., 12., 14., 3. kép 2.)*. Ezekhez közelálló az alul gömbölyded, felül csaknem függőleges falú vagy a fordított csonka kúphoz közelítő és kissé behúzott szájú forma *(2. kép 11., 13.)*. Eltérő változatot képviselnek az erősebben vagy kevésbé szélesebben szétterülő csonka kúp alakú, de ebbe a formakörbe tartozó edények *(2. kép 5., 7., 9., 3. kép 3.)*. Talán még a régi hagyományt őrzi az öblén erősen nyomott, csaknem kettős kónikus edény töredéke *(2. kép 1.)*. Ezen kívül előfordulnak a kisméretű, rövid nyakú palack alakú öblös edények, s töredékeiket megtaláltuk valamivel nagyobb változatban is. Nagyon ritkán megjelennek a háztartásban használatos edények kicsinyített változatai.

Tulajdonképpen a „finom" kerámia díszítése teszi lehetővé a Keszthely csoport különállásának a felismerését. Első sorban az alkalmazott díszítési technika adja a csoport sajátos jellegzetességét, mivel az edények formája és díszítő motívumuk szinte teljesen azonos a DVK, sőt az egész közép-európai kör edényeivel. Ezek többnyire egy vonalból álló, mélyen és szélesen karcolt vonalakból állnak, amely mintát tompa hegyű eszközzel készítették el. Két fő motívumuk van: a görbe vonalú, összefüggő vagy egymásba kapcsolódó, szinte az egész felületet betöltő spirális vagy spiraloid és hullám vonalú minták, melyeket többnyire félkörívek egészítenek ki a perem alatt *(2. kép 9., 11–14., 4. kép 2.)*. A másik fő motívumot a szögletes, az egymásba kapcsolt, ferdén karcolt meander vagy meandroid minták alkotják, amelyek többször horgas végződésűek és ezeket többnyire V-alakú minták egészítik ki *(2. kép 1., 4., 7.)*. Ezeken kívül ritkábban feltűnnek a zegzug vonalak is *(2. kép 5–6.)*, és az egyetlen vonallal díszített edények is *(4. kép 3.)*.

remains as well. So we can only find the small fragments of vessels that were intentionally or unintentionally put into the clay pits or other pits around the houses. The rest of the vessels was probably scattered on the surface where they crumbled.

The vessels of the Keszthely group found at Petrivente can be divided into two groups after the production technology, which grouping usually appears in the measurements as well. One of the groups contains the so-called "fine" ceramics. They were made of finely levigated clay, the surfaces are carefully smoothed. They are usually small or medium large, the height varies between 7–20 cm, only a few items are shorter. They were baked in a reducing atmosphere, when the inner and outer surfaces of the vessels turned to dark or lighter grey (which was often further stressed with the addition of various materials) from the smoke that developed as the flames were damped. Due to the aggressive effect of the soil, the surfaces of the vessels were not preserved in the original condition so we cannot tell if the exterior surface was polished, which could lend a shiny appearance to the vessel.

The shapes of the vessels grouped among the "fine" ceramics is not varied. The three-quarter of a sphere or a "bomb-shaped" form dominated, which can occur in a somewhat elongated or a compressed and wider versions as well *(Fig. 2. 3–4, 6, 12, 14, Fig. 3. 2)*. The vessels with a spherical lower part, where the upper part has vertical walls or resembles an inverse truncated cone and the mouth is slightly inverted *(Fig. 2. 11, 13)* stand close to the above form. The strongly or less widely broadening truncated cone shaped vessels represent a different version although they belong to the same morphological group *(Fig. 2. 5, 7, 9, Fig. 3. 3)*. The fragment of a nearly biconical vessel, which was strongly pressed at the belly perhaps follows the old traditions *(Fig. 1. 2)*. Besides, there are small flask-shaped, bulging vessels with a short neck, and a larger version of the same form also occurs. Very rarely the smaller versions of the household vessels also appear.

It is actually the ornament of the "fine" ceramics that affords the differentiation of the Keszthely group. The specific character of the group is given first of all by the ornamentation technology since the shapes and the ornamental motives are nearly identical in the entire TLP and even in the Central European LP entity. Most of them are composed of wide, deeply incised lines which were made with some bluntly pointed tool. There are two main motives. One of them consists of continuous or connected arched lines building spiral or spiraloid and wavy patterns that fill in nearly the entire surface, which are usually completed with semicircles under the rim *(Fig. 2. 9, 11–14, Fig. 4. 2)*. The other main motive is composed of angular, interlocking, obliquely incised meander or meandroid patterns, which often end in hooks. They are usually completed with V-shaped ornaments *(Fig. 2. 1, 4, 7)*. Besides sometimes we can meet

Ugyancsak feltűnnek ritkán a több, főleg három párhuzamos vonalból kialakított díszítések, amelyek még a régibb vonaldíszes kerámia díszítő gyakorlatára emlékeztetnek és ritkábbak az általánosan alkalmazott, egyes vonalak mellett *(2. kép 2.)*.

Az is jellemző mindkét motívumcsoportra, hogy a perem alatt vagy nincs záródísz, vagy pedig egy-két párhuzamos vízszintes karcolás fut körbe, a felület mintái nincsenek mezőkre tagolva, de a spirálisok és meanderek igen gyakorlott szerkesztéssel pontosan kapcsolódnak egymásba. Ezek hármas vagy négyes tagolásúak.

A plasztikus dísz úgyszólván hiányzik, néhány kisebb bütyök vagy kis bütyökfül képviselik ezt a „díszítést" *(2. kép 13.)*.

Két edénytípus érdemel figyelmet Petriventén, amelyik mindegyike idegen ebben a csoportban. Az egyik a nem túl magas, karcsú hengeres, tömör talpú edény, mely ugyan számos töredékben fordul elő az objektumokban, de a felső részük mindig letörött, így annak formája ismeretlen *(2. kép 8.)*. Ez a típus egyáltalán nem jellemző a Keszthely csoportra és itteni jelenléte déli kapcsolatokat tükröz, mely a balkáni Vinča kultúráig követhető. Természetesen egyelőre nem dönthető el, hogy import edényekre vagy utánzatokra gondolhatunk-e. A másik idegen típus a DVK körébe tartozó Zselíz csoport kerámiájának jelenléte. Ez ugyan ritkábban fordul elő, de több objektumban is megtaláltuk. A „bomba" alakú edények csoportját képviselik, de már enyhe S-profiljuk a fiatalabb időszak felé mutat. Vékonyabb falúak, mint a Keszthely csoport finom kerámiájába sorolt edények. Nemcsak jellegzetes díszítésük (két vékony párhuzamos vonalat vastag rövid bevágások törik meg), hanem kisebb technikai eltérésük alapján is feltehető, hogy ezek valódi importok *(2. kép 10.)*. Természetesen nem dönthető el, hogy magukat az edényeket importálták-e, vagy valamit szállítottak bennük. Véleményünk szerint inkább az utóbbi feltevés a valószínűbb. A „finom" kerámia edényeit főleg kis méretük miatt ivóedényként használhatták. A nagyobb méretűek is erre szolgálhattak, de esetleg több személy italát is tartalmazhatták vagy főtt étel elfogyasztására is alkalmasak voltak.

A Keszthely csoport kerámiájának másik nagy csoportját az ún. „durva" vagy háztartási kerámia alkotja. Ezek túlnyomó részben nagyméretű edények voltak, ami miatt jóval töredékesebbé váltak, mint az előbbi csoport edényei. Keveset lehetett közülük összeállítani. Ezért első sorban a töredékekből következtetünk formájukra is. A „durva" megnevezés nem a minőségükre, hanem a technikájukra vonatkozik. Mindenek előtt technikai jellegzetességük érdemes említésre. Ezeknek az edényeknek az anyagába különböző soványító anyagokat kevertek, így pl. pelyvatöredéket, főleg összemorzsolva, és ami ezen a vidéken különösen jellemző, apró kavicsok összetört törmelékeit, de egész szemcséket is, amelyek olyan erőteljesen jelentkeznek, hogy az edények falából sok esetben kitüremlenek, vagy az égetés során a felületből ki is hullanak, és az edények falát egyenetlenné

zigzag lines *(Fig. 2. 5–6)* and vessels ornamented with a single line *(Fig. 4. 3)*. Sporadically, ornaments made of a few, often three parallel lines appear, which remind of the older Linear Pottery ornamental practice, and which are less frequent that the commonly applied single lines *(Fig. 2. 2)*.

Another characteristic of both motive groups is that there is either no closing ornament under the rim or one or two parallel horizontal incised lines run around. The patterns of the surface are not distributed into fields yet the spirals and meanders join each other with precision, following a carefully planned design. They show triple or quadruple segmentation.

Plastic ornaments are practically missing, a few smaller knobs or small lug handles represent this "ornament" type *(Fig. 2. 13)*.

Two vessel types are especially interesting at Petrivente, both being exotic in this group. One is a not very high, slender, cylindrical vessel with a solid foot, many fragments of which occur in the features, yet the upper part always broke off and its shape is not known *(Fig. 2. 8)*. This type is not at all characteristic of the Keszthely group and its occurrence reflects southern contacts, which can be followed until the Vinča culture in the Balkan. Naturally, it cannot as yet be decided if they were imported vessels or copies. The other exotic type is the vessel of the Zseliz group of the TLP. It occurs less frequently, still it was found in a number of features. It represents the group of "bomb-shaped" vessels, where the slight S-profile already points to a younger phase. Its walls are thinner than of the vessels grouped into the fine ceramics of the Keszthely group. It can be supposed from the characteristic ornament (two parallel lines broken by thick and short notches) and also from some minor technical divergences that these vessels were really imported wares *(Fig. 2. 10)*. Naturally, it cannot be decided if the vessels themselves were imported or they just held some other goods. We think the latter solution more probable. The small sizes of the vessels of the "fine" ceramics imply that they were drinking vessels. The larger ones could serve the same purpose with the difference that they contained the drink of more than one person, or perhaps cooked meat could be eaten from them.

The other large group of the ceramics of the Keszthely group is that of the so-called "coarse" or household pottery. It contains mostly large vessels, which, accordingly, broke into more fragments than the vessels of the previous group. Very few of them could be reconstructed, we had to calculate the shapes from the fragments. The expression "coarse" refers not to the quality but to the technique. First of all the technical features need to be mentioned. Various tempering materials were mixed into the raw material of these vessels, as chaff fragments, usually broken, and, which is especially characteristic of this region, the broken debris of small pebbles, sometimes entire grains, which appear with such a stress that

teszik. Az apró kavicsok mennyisége változó. A kevesebbtől az egészen nagy mennyiségig keverték az agyagba a kavicsszemcséket. Ezek mellett ritkán fedezhetjük fel a csak iszapolással előállított nagy edényeket, illetve töredékeiket. Az is jellemző a „durva" kerámiára, hogy készítésüket oxidációs égetéssel, vagyis a lángoló tűz hatásával végezték, s ennek következtében színük, eltérően a „finom" kerámia edényeitől, csaknem kivétel nélkül téglavörös, drapp, vagy világosbarna lett. Méretük a 6-8 cm és 40–50 cm között váltakozik, sőt még attól magasabbak is vannak, minden méret előfordul. Ételkészítésre, fogyasztásra(?), víz és egyéb folyadék tartására, esetleg vetőgabona tárolására használták őket. Falvastagságuk jelentős.

Ennek a kerámiacsoportnak is kevés típusa van. Legáltalánosabb a „finom" kerámiánál is megismert háromnegyed gömb vagy „bomba" alak, csak nagy méretben *(3. kép 1–6., 8–11., 17.)*. Gyakori a nagyméretű, megnyúlt testű, S-profilú tárolóedény, hengeres nyakkal, öblén vízszintes vagy függőleges fogófüllel *(2. kép 16.)*. Vannak ezen kívül ún. puttonyedények, aszimmetrikusan elhelyezett fülekkel a kötelék behúzására és a hátra erősítés céljából. Ezek folyadékszállításra szolgálhattak. További típus a kisméretű, szétterülő szájú vagy magasabbra nyúlt szűkszájú tálak, fazekak. Ebbe a csoportba tartoznak a ritkán előforduló kiöntős edények, melyeknél a kiöntő a perem alatt, sőt az edény hasán helyezkedik el *(4. kép 6.)*. Zala megyében, Gellénházán különleges rendeltetésű gödörben találtak két ilyen jellegű, ép, nagy edényt, hasi kiöntővel.[9] Meglepő, hogy a „durva" kerámián milyen sok „díszítés" figyelhető meg. Egyaránt gyakori a mélyített és plasztikus dísz. A mélyítettek között legritkább a névadó vonaldísz, amely nemcsak a felületet díszíti, hanem még a vastag füleken is előfordul *(3. kép 20.)*. Általánosabb, de nem túl gyakori a körömmel vagy ujjheggyel becsípett díszítés, amely ferdén, vízszintesen és függőlegesen, többnyire párosával díszíti az edények felületét *(3. kép 3., 6.)*. Hasonlóan ritka díszítőelem az idősebb fázisból öröklődött perem alatti kerek benyomkodások sora (egyesével és párosával is) *(3. kép 1–2.)*. Ugyancsak a mélyítések között említhetjük az esőcsepp szerű rövid bebökdöséseket, amelyek ritkás elhelyezésűek és elborítják az edények felületét *(3. kép 1., 5.)*. Ez a díszítés is az idősebb fázis örökségének vélhető. Ide tartozik még az edények peremének gyakori benyomkodása is *(3. kép 3.)*.

A plasztikus díszek többnyire nem annyira a díszítést, mint gyakorlati célt szolgáltak, a könnyebb megfogást tették lehetővé és a nagy edények kézből való kicsúszását akadályozták meg, amelyek között a vízszintes és függőleges vastag füleket *(3. kép 12., 16.)* és a kisebb-nagyobb bütyköket említhetjük. Ezek lehetnek egyszerű kerek alakúak és középen benyomottak *(3. kép 1., 7., 13., 18.)*, kisebb méretben többedmagukkal is megtalálhatók

they stand out of the wall of the vessels or they sometimes fell out during baking leaving an uneven surface. The quantity of the tiny pebbles is not uniform, the quantity of pebbles mixed into the clay varied from a few pieces to larger numbers. We can rarely meet large vessels or sherds prepared only by levigation. It is also characteristic of "coarse" pottery that they were baked in an oxidising atmosphere, that is in flaming fire, in consequence of which their colour was different from the vessels of the "fine" ceramics, they are nearly always brick red, raw-coloured or light brown. Their size ranges between 6–8 cm and 40–50 cm. There are even higher items, any size can occur. They could be used for cooking, eating (?) and storage of water and other liquids or even seed-corn. The walls of these vessels are fairly thick.

This pottery group also has few types. The most common one is the same three-quarter of a sphere or bomb-shape as at the "fine" ceramics but they are larger in size *(Fig. 3. 1–6, 8–11, 17)*. Large storage jars with an elongated body of an S-profile, a cylindrical neck and horizontal or vertical lug handles on the belly are common vessels *(Fig. 2. 16)*. Besides, there are so-called butt-shaped vessels with asymmetrically applied handles to help the drawing of the cord and fastening the vessel on the back. Liquids could be transported in them. Another type is represented by small bowls and pots with a widening or a drawn up, narrow mouth. The rarely occurring spouted vessels also belong into this group. The spout can be found under the rim or even on the belly of the vessel *(Fig. 4. 6)*. Two large vessels of this type, with the spout on the belly, were found in a pit of a special function at Gellénháza (Zala county).[9] It is astonishing how often one can observe "ornaments" on the "coarse" ceramics. Sunken and plastic ornaments are equally frequent. From the sunken one the line ornament, from which the culture was named, is the less frequent. It decorates not only the surfaces, it occurs even on thicker handles *(Fig. 3. 20)*. Ornaments pinched between nails or fingertips are more common, although not really frequent. They can be found usually in pairs applied obliquely, horizontally or vertically on the surfaces of the vessels *(Fig. 3. 3, 6)*. A similarly rare ornamental motive is the row of round impressions under the rim (in ones or in twos), which was inherited from the older phase *(Fig. 3. 1–2)*. Drop-shaped short punches can also be mentioned among the sunken ornaments. They are thinly scattered on the entire surface of a vessel *(Fig. 3. 1,5)*. This ornament type also seems to have been inherited from the older phase. The frequently applied rows of impressions on the rim of the vessels also belong here *(Fig. 3. 3)*.

The plastic ornaments were not so much ornamental elements than practical devices that helped to find a better grip on the vessel and hindered that the larger

9 H. SIMON 2001, 6. kép

9 H. SIMON 2001, Fig. 6

az edény felületén *(3. kép 8.)*. A nagyobb bütykök vízszintes elhelyezésűek, kétszeresen vagy háromszorosan benyomottak, illetve bevágottak *(3. kép 9., 11., 15.)*. Ugyanitt említhetjük meg a többféle bordákat, melyek egyenesen, vagy megtörve, hosszabb-rövidebb változatban, illetve az edény nyakán körbefutva találhatók. Ezek is lehetnek benyomkodva *(3. kép 10.)* vagy páros ujjvéggel becsipkedve *(3. kép 4.)*.

A használati tárgyak között gyakori a kettős kónikus orsógomb *(4. kép 7.)* és a hálónehezék, amelyek a szövésfonás eszközeiként maradtak fenn, mely tevékenységre az újkőkor kezdetétől számos bizonyíték került elő.

Néhány különleges tárgy is megemlíthető a Keszthely csoport petriventei településéről. Elsőként mutatjuk be a kis agyagszobor torzóját, amely elég realisztikus testformázással készült, természetesen a korban szokásos nemi jelleg hangsúlyozásával. Az ábrázolás félig ülő helyzetben ábrázolja a női alakot, feltehetően valaminek támasztották, amikor valami szertartást végeztek vele *(4. kép 1.)*. Azt is meg kell említenünk, hogy a DVK-ban a női agyagszobrocskák készítése nem általános, sőt nem is gyakori. Nagy ásatásokon is alig került elő 1-2 példány.[10] A kultuszhoz kapcsolódó figurákat feltehetően első sorban szerves anyagból, főleg fából készíthették el. A figurális ábrázoláshoz kapcsoljuk azt a nagyméretű, üreges emberi lábtöredéket, amely feltehetően olyan edényből származik, amelyhez valamilyen edény csatlakozik, amely fejformára lehetett kialakítva *(4. kép 5.)*. Az emberábrázolás leegyszerűsített formája jelent meg egy „bomba" alakú edény felső részén, amelyet felemelt, tehát befogadó, áldó karokkal, de fej nélkül is értelmezni tudott a korszak embere *(4. kép 2.)*. Hasonló darab a közeli Kustánszegről ismert, ugyancsak a Keszthely csoport településéről.[11] Szólni kell még egy különleges tárgyról, egy lapos agyagkorongról, melynek két töredéke két különböző gödörből jött felszínre. Egyik oldalán eléggé szabálytalan bekarcolt körvonalak láthatók. Az ehhez hasonló korongok, bár nagyon ritkán, de az egész közép-európai vonaldíszes kerámiai kör területén a legidősebb fázisban fordultak elő. Azok feltehetően a spondylus kagylókat utánozták és részben az emberábrázolással is kapcsolhatók voltak. A petriventei példányról nem dönthető el, hogy szimbolikusnak tekinthető-e a karcolt motívum.[12] Azonban valószínűnek látszik, hogy a legidősebb fázis hagyományaként készítették az ilyen tárgyakat a Keszthely csoport idején is.

A Sopot kultúra településszerkezete

S. Dimitrijević alapján[13] a kelet-dunántúli Sopot kultúra, meghatározása és közzététele után,[14] kissé eltérő lelet-

vessels slipped from the hand. Horizontal and vertical thick handles *(Fig. 3. 12, 16)* and smaller or larger knobs can be mentioned among them. They can be simple round knobs impressed in the centre *(Fig. 3. 1, 7, 13, 18)*, from which more than one could be placed on the surface of the vessel (fig. 3. 8). The larger knobs are horizontal and were impressed or notched at two or three places *(Fig. 3. 9, 11, 15)*. The various ribs can also be mentioned here, which can be straight or broken at an angle, they can be shorter or longer and they can run around the neck of the vessel. They can have finger impressions *(Fig. 3, 10)* or be pinched between fingertips *(Fig. 3. 4)*.

Among the articles of use, biconical spindle whorls occur frequently *(Fig. 4. 7)* together with net weights, which were the tools of weaving and spinning, a craft, the evidences of which have often been unearthed from the beginning to the Neolithic.

A few unique objects can also be mentioned from the Petrivente settlement of the Keszthely group. First the trunk fragment of a small clay statuette can be mentioned, which shows a fairly realistic depiction, naturally, with the emphasis put on the sexual features as it was common in the period. The half-seated female figure must have been leaned against something during the ceremony *(Fig. 4. 1)*. It should be added that the preparation of female clay figurines was not common, not even frequent in the TLP. Only a couple of items were recovered even at large excavations.[10] The cultic figurines were probably made of organic materials, first of all wood. The large, hollow human foot fragment can also be listed among figural representations. It must have belonged to a vessel, which joined a vessel depicting a head *(Fig. 4. 5)*. The simplified version of human representation appeared on the upper part of a "bomb-shaped" vessel, which could be interpreted by the people of the period with the raised, that is blessing, arms even without a head *(Fig. 4. 2)*. A similar item is known from the nearby Kustánszeg, another settlement of the Keszthely group.[11] Yet another unique object has to be mentioned, a flat clay disc, two fragments of which were unearthed in two different pits. On one side, somewhat irregularly incised outlines can be seen. Similar discs occurred, although very rarely, in the entire territory of the Central European Linear Pottery culture in the oldest phase of the culture. They probably imitated Spondylus shells and were also in connection with human representation. In the case of the Petrivente item it cannot be decided if the incised motive is symbolic[12]. Nevertheless, it seem probable that similar objects were prepared at the time of the Keszthely culture following the tradition of the oldest phase.

10 pl. REZI KATÓ 1993, 13. kép 4–5; HONTI és mások 2002, 3. t. 1.
11 KALICZ 1991, 10. kép 1.
12 Összefoglalóan: KALICZ 1998, 6. kép
13 DIMITRIJEVIĆ 1968
14 KALICZ–MAKKAY 1972

10 e.g. REZI KATÓ 1993, fig. 13. 4–5; HONTI et al. 2002, Pl. 3. 1.
11 KALICZ 1991, fig. 10. 1.
12 in a summary form: KALICZ 1998, fig. 6

anyagával a Délnyugat-Dunántúlon is ismertté vált a Becsehelyen 1975–76-ban végzett feltárás révén.[15] Azóta a Balatontól északra is megismerhettük néhány lelőhelyét.[16] Zala megyében Andráshidán tárták fel néhány objektumát.[17] Az M7 autópálya építését megelőző leletmentések újabb, nagy kiterjedésű településének részletét hozták felszínre Petriventén. A 2001-ben végzett ásatások az előző évi feltárással együtt fontos eredményeket hoztak a településszerkezetre vonatkozóan is. Az építményekkel kapcsolatban ugyanaz volt a helyzet, mint amit a Keszthely csoportnál tapasztaltunk. A házak alaposzlopai ritkán mélyedtek le az altalajba. Ennek ellenére is meg lehetett figyelni, hogy a Sopot kultúrának is a föld felszínére emelt oszlopos szerkezetű, hosszabb és rövidebb házai voltak, amelyek irányítása kissé eltért a Keszthely csoportétól. Amíg azok hossztengelyükkel következetesen ÉK–DNy irányban épültek, a Sopot kultúra házai inkább É–D, vagy egész kevéssé Ny felé elfordulva létesültek. A vizsgálatok még nem zárultak le, így egyelőre csak annyit mondhatunk, hogy legalább 5-6 ház helyét meg lehet állapítani, de az oszlophelyek alapján még többre is számíthatunk. Az is valószínűnek látszik, hogy az építkezésben a helyi hagyományok öröklődtek át a Sopot kultúra idején.

A Sopot település legfontosabb objektuma azonban az a két, párhuzamosan futó, hegyes aljú árok volt, amely feltehetően a település középső nagy területét fogta közre *(1. kép 2.)*. Az árkok kikövetkeztethető alakja lekerekített sarkú négyszög, amelynek egyik oldala csaknem párhuzamosan futott a tervezett autópálya nyomvonalával K–Ny-irányban a lejtőn lefelé, és a patak közelében észak felé fordulva, azzal párhuzamosan befutott az erdő alá. Arra lehet következtetni a 2001. évi ásatás végén, hogy egyik irányban legalább 300 m átmérőjű volt a két párhuzamos árok, vagyis, ha négyzet alakú kiterjedéssel számolunk, akkor mintegy 9 hektár lehetett az árkok által körülfogott terület. Az árkok a lejtőn az eróziónak erősen kitett helyzetben voltak, ezért eredeti szélességükről és mélységükről nincs pontos adatunk. Jelenlegi átlagos szélességük mintegy 3 m, mélységük pedig 2,5 m, s alsó részük elkeskenyedve, hosszan nyúlt le az alig 15 cm széles hegyes végükig. Az árkok jelenlegi belső széle egymástól csaknem pontosan 10–11 m-re húzódott teljes hosszúságban. Ennek alapján feltételezzük, hogy egyszerre készítették őket. A belső árok északi, a bezárt térség felé eső szélét főleg középen és nyugaton megfigyelhetően, párhuzamos paliszád jellegű rövid sekély árkok és oszlopgödrök kisérték. Az árkok rendeltetése egyelőre ismeretlen, de középtájon, ahol rövid szakaszon egymásnak megfelelő helyen megszakadtak, rendkívül erős erődítés nyomait lehetett

15 Sopot kultúra: KALICZ 1977, 119–120; uő. 1978–79, 201–203; uő 1983–84
16 REGENYE 1996a; UGYANŐ 1996b
17 HORVÁTH–H. SIMON 1997, 12–13.

Settlement structure of the Sopot culture

The Eastern Transdanubian Sopot culture (Sopot-Bicske 1972) was determined and published[13] after S. Dimitrijević.[14] It was identified, with a somewhat different find material in Southwestern Transdanubia owing to the excavations at Becsehely in 1975–76.[15] Since then, a few sites have also been unearthed north of the Balaton.[16] A few features of the culture were uncovered at Andráshida in Zala county.[17] In the course of the rescue excavations preceding the construction of highway M7, a fragment of another large settlement was found at Petrivente. The excavations of 2001, together with the excavations in the previous year, brought important results concerning the settlement structure as well. Regarding the constructions, the situation was the same as observed at the Keszthely group. The posts of the houses rarely reached the virgin soil. Yet it could be observed that the Sopot culture also had longer and shorter, overground, post-structure buildings, the orientation of which somewhat diverged from that of the Keszthely group. The longitudinal axis of the latter was consequently oriented to NE-SW, while the houses of the Sopot culture were raised in a N-S direction, slightly turned to W. The analyses have not yet been terminated, so we can only say that about 5 or 6 houses could be identified, although the postholes imply the existence of more constructions. It also seems probable that the local traditions were carried on in the architecture at the time of the Sopot culture.

The most important features of the Sopot settlement are the two parallel trenches with pointed bottoms that probably enclosed the large central area of the settlement *(Fig. 1. 2)*. The reconstructed shape of the trenches is quadrangular with rounded corners, one side of which ran nearly parallel to the track of the highway in an E-W direction. It ran down the slope and turned to the north near the stream, then following its line it ran into the forest. At the end of the 2001 excavation season it seemed that the two parallel trenches enclosed an area of a diameter of at least 300 m, which means that the enclosed territory measured about 9 hectares if it was square-shaped. The trenches ran in the eroded hillside, so the original width and depth could not be measured. At the time of the excavations they were about 3 m wide and 2.5 m deep, the lower part narrowed until the only 15 cm wide V-shaped bottom. The interior edges of the trenches were nearly exactly 10-11 m from each other in the entire length. This implies that they were dug out at the same time. Parallel palisade-like short and shallow trenches and postholes followed the northern side of the interior trench on the side of the enclosed area especially in the middle and in the west. The function of the trenches is not yet

13 KALICZ–MAKKAY 1972
14 DIMITRIJEVIĆ 1968
15 Sopot culture: KALICZ 1977, 119–120; idem. 1978–79, 201–203; idem 1983–84
16 REGENYE 1996a; idem 1996b
17 HORVÁTH–H. SIMON 1997, 12–13.

megállapítani *(1. kép 3.)*. Ezen a részen a belső árok erősen, a külső inkább csak jelzetten, ketté is ágazott. A kettéágazott belső árkon levő nyiladékot három, szorosan párhuzamos, erőteljes, hosszú és igen mély oszlopárok zárta el, mindegyikben 3-3 oszlophellyel. Míg a házak oszlopai, ha leértek az altalajig, legfeljebb 30–40 cm mélységig hatoltak le, addig az árok nyiladékánál felállított oszlopok 2 m mélységig hatoltak az altalajba, amelyek a magasban valamilyen védőtornyot tartottak. A védett oldalon a torony északi oldala mögött ugyancsak oszlopsor állt, természetesen nem olyan mélyen, mint a toronynál. A torony déli oldala előtt, a két árok között három, ék alakban kialakított hosszú oszlophely s az ék csúcsától délre további hosszú oszlophely összesen 9 vagy 10, szintén a toronyéhoz hasonló mélyre ásott erős oszlopot tartalmazott. A legdélibb oszlopok helyét a külső árok nyiladékában találtuk meg. A bemutatott rendkívül erős, esetleg ellenőrzött feljárattal is kombinált építmény mintegy 20 m szélességű védelmi rendszert eredményezett. Ma nem tudunk válaszolni a kérdésre, hogy a védőtorony bonyolultságát és fokozott erősségét igényelte-e az egyszerű két árok csupán paliszáddal és valószínűleg sánccal erősítve. Ezen kívül az árkok keleti fordulójánál, a patak közelében volt egy szintén bonyolult és kijavított kapu. Az árkok betöltéséből a DVK és a Sopot kultúra emlékanyaga is egyaránt előkerült, de a Sopot kultúra leletei határozták meg az árkok korát, mivel a DVK kerámiája másodlagosan került az árkokba, és több esetben az árkok vágták a DVK objektumait.

További kérdést vet föl a Sopot objektumok és az árkok viszonya. Ugyanis az árkon kívül is, vagyis dél felé is előfordultak még Sopot objektumok. Ebből arra következtetünk, hogy létesítésük az árkok létezésével már nem, vagy még nem volt kapcsolatban, ugyanis a védett területen kívül ásták őket. Eszerint fiatalabbaknak vagy idősebbeknek kell lenniük, mint az árkok. A leletanyag egyelőre nem mutat eltérést, amiből belső időrendi különbséget lehetne feltételezni.

A Sopot kultúra leletei

A Sopot kultúra leletanyagát is elsősorban az agyagkészítmények és az igen gazdag kőanyag képviseli. Mindkét leletcsoport feldolgozása folyamatban van. Az agyagtermékek zömét, mint mindenkor, a háztartási edények teszik ki. Készítésük alapján ugyanúgy és ugyanolyan két technikai csoportra oszthatók az edények, mint a DVK-ban.

Az ún. „finom" kerámia hasonlóan jól iszapolt, felülete gondosan elsimított, sok esetben a felület fényezése is megmaradt, s az előzménytől eltérően, sok esetben az edények falvastagsága már jóval vékonyabb, mint a Keszthely csoport edényeinél, vagyis fejlődött a technikai készség. Az égetés technikáját ennél a csoportnál is főleg a redukciós, vagyis az elfojtásos égetés jellemzi, és így az edények külseje zömmel sötét színű, azonban olykor megjelent a világos szürke és világos barna, valamint a drapp színű edénykülső is. Tehát időnként ezek-

known but in the middle, where they are interrupted on a short stretch at the same place, the traces of a very strong fortification could be observed *(Fig. 1. 3)*. In this stretch, both trenches forked, the interior one to a large degree, the exterior one only slightly. Inside the forking of the interior trench, the opening was closed by three strictly parallel, long and very deep ditches for posts, each containing three postholes. The postholes of the houses, when they reached the virgin soil, were no deeper than 30–40 cm, the posts at the opening were sunk to a depth of 2 m. They probably supported a defence tower. Another post row stood behind the northern side of the tower on the protected side, which was naturally not sunk as deep as the posts of the tower. In front of the southern side of the tower, three wedge-shaped posthole rows were found between the two trenches, and another long ditch for posts south of the point of the wedge contained 9-10 postholes, which were dug to the same depth as the posts of the tower. The southernmost postholes were found in the opening of the exterior trench. The very strong construction, which was perhaps combined with controlled stairs, resulted a defence system measuring 20 m in the width. We cannot yet answer the question if the two simple trenches fortified perhaps only by a palisade and probably a rampart needed the complexity and stressed fortification of the defence tower. Besides, there was another complicated and repaired gate near the stream, at the eastern bend of the trenches. The filling of the trenches contained the finds of both the TLP and the Sopot cultures, yet the finds of the Sopot culture date the trenches since the ceramics of the TLP got secondarily into the trenches as they intersected a number of TLP features. The relationship of the Sopot features and the trenches raises some more questions since some Sopot features were also found to the south, outside the trenches. This suggests that their establishment was still or already not linked with the existence of the trenches as they were dug out outside the protected area. It means that they were either older or younger than the trenches. The find material does not show differences that could help the determination of the inner chronology.

The finds of the Sopot culture

The find material of the Sopot culture is also mainly composed of ceramic products and a very rich stone material. Both groups are being analysed. The majority of the clay products consists, as usual, of household vessels. The vessels can be divided into the same groups after the production technique as in the TLP.

The so-called "fine" ceramics is finely levigated, the surface is carefully smoothed. In many cases even the polishing of the surface was preserved, and, unlike at the antecedents, the walls of the vessels were much thinner than in the Keszthely group, that is the technical skill improved. Most of the vessels were baked in a reducing atmosphere at this group too, that is the flames were damped, so the vessels are usually dark outside, although

nél az edényeknél is alkalmazták az oxidációs, vagyis az izzó parázzsal, lánggal történő égetést, illetve a kétféle égetési mód kombinációját. A fentebb ismertetett települési körülmények miatt ebből a csoportból is főleg a kisebb edények, illetve töredékeik maradtak meg, de ezekből jóval többet lehetett összeállítani és kiegészíteni, mint a nagy edényekből.

Az edényekből a Sopot kultúra idején más formákat készítettek, mint a DVK-ban, s a technikában érvényesülő helyi tradíciók ellenére, a „finom"kerámia összessége eltérő, teljesen más összképet mutat. A vezértípusok között említhető meg a talpas serleg *(5. kép 7–10.)*, melynél a csonkakúp alakú talp tömör illetve majdnem tömör, a talpperem erősen kihajlik és alul többé-kevésbé beívelődik, a serlegrész formája lényegében azonos a talp nélküli kis tálkáéval. Ritkábban az edényperem hullámos kialakítású. Átlagos magasságuk 15–20 cm. Ez az edényforma minden objektumban előfordul, legtöbbször azonban csak az erős tömör talp maradt meg belőlük. A másik főtípus a kis tálka, amelyet azonban nagyobb változatban is készítettek *(5. kép 1–4., 7., 5. kép 1., 3–6.)*. Jellemző rájuk, hogy jóval nagyobb a szélességük, mint a magasságuk, valamint az élesen kettős kónikus profil, amelynél a felső rész vagy befelé, vagy kifelé hajlik, esetleg függőlegesen áll. A hasélen szimmetrikus elhelyezésben négy kis hegyes, vagy vízszintesen nyújtott bütyök ül. A tálkák, tálak egyik gyakori változata a hasél nélküli, legömbölyített profillal készült *(5. kép 6., 6. kép 2.)*. Az eddig ismertetett formájú edények feltehetően főleg folyadékfogyasztásra szolgáltak. Űrtartalmuk ugyanis csekély. A tálkák, tálak átlagos szájátmérője13-18 cm között ingadozik. Lefelé és felfelé kisebb ingadozás lehetséges. A „finom" kerámia körébe soroljuk a technikai jellegzetességeiket viselő enyhe S-profilú fazekakat és az összeszűkülő szájú, kisebb palackszerű edényeket *(5. kép 14., 16–17.)*.

A Sopot kultúra „finom" kerámiájára jellemző az elsimított, sőt polírozott külsőn kívül a festés viszonylagos gyakorisága, mely szinte minden e technikai csoportba sorolt edényen előfordul *(6. kép 1–6.)*. A festés színe a vörös és ebből szélesebb, keskenyebb, minden irányban futó szalagokat, vékony sávokból álló csoportokat, hosszú lecsüngő ékek sorát festették. Egyik jellegzetesség, hogy az edények peremét kívül és belül festett sávok kísérik, amely eljárás később a Lengyel kultúra festett edényein is általánossá vált, s kezdete erre az időszakra köthető. Az edényfestés megjelenése és gyakorisága többek között az egyik ismertetőjegy, amelyik megkülönbözteti a dunántúli Sopot kultúrát a DVK-tól. Ez a festéstechnika azonban sem a Keszthely csoportban, sem a horvátországi Sopot kultúrában nincs jelen. Horvátországban egyetlen lelőhelyen, Brezovljaniban tártak fel Petriventéhez hasonlóan festett kerámiát is tartalmazó kis teleprészletet.[18] Brezovljani legközelebbi kapcsolata

18 DIMITRIJEVIĆ 1978, 122–127.

sometimes light grey, light brown and raw-coloured surfaces also appear. It means that oxidation atmosphere, that is baking with blazing embers, or the combination of the two baking methods were also used on these vessels. Due to the above described settlement conditions, the smaller vessels and fragments survived at this group too. Nevertheless, much more vessels could be reconstructed from these fragments than from the sherds of the large ones.

Other vessel forms were prepared at the time of the Sopot culture than in the TLP, and despite the local traditions manifesting themselves in the technology, the "fine" ceramics on the whole show a drastically different picture. Footed goblets can be mentioned among the leading types *(Fig. 5. 7–10)*, where the truncated cone shaped foot is solid or nearly solid, the edge of the foot is strongly outverted and it is somewhat concave on the bottom. The shape of the goblet part is practically identical with that of small bowls without a foot. Sometimes the edge of the vessel is wavy. The average height is 15–20 cm. This vessel form occurs in every feature, usually, however, only the strong, solid foot was preserved. The other leading type is a small bowl, which was also prepared in a larger version *(Fig. 5. 1–4, Fig. 5. 1, 3–6)*. They are characteristically much wider than the height, the profile is sharply biconical, where the upper part is bent inwards or outwards or it is vertical. On the carination, four small, pointed or horizontally elongated knobs are symmetrically distributed. A version of the small bowls and bowls has no carination, the profile is rounded *(Fig. 5. 6, Fig. 6. 2)*. Probably liquid was consumed from the above described vessels since their capacity is small. The average diameter of the mouth of the bowls and small bowls is between 13 and 18 cm. Some diversion is possible in both directions. Pots with slight S-profiles and smaller flask-like vessels with a narrowing mouth are also grouped among the "fine" ceramics due to their technical characteristics *(Fig. 5. 14, 16–17)*.

The "fine" ceramics of the Sopot culture is characterised by smoothed and even polished surfaces and a relative frequency of painting, which occurs on nearly every vessel in this technical group (fig. 6. 1-6). Red pigment was used to paint wider and narrower bands in every direction, groups of narrow stripes and rows of hanging wedges. A characteristic feature is that the rims of the vessels were ornamented with painted stripes both inside and out, which motive became later common on the painted vessels of the Lengyel culture, and the start of which can be dated from this period. The appearance and frequency of vessel painting is one of the traits that differentiates the Sopot culture from the TLP. This painting technique, however, cannot be found either in the Keszthely group or in the Sopot culture of Croatia. The only small settlement fragment in Croatia that contained painted vessels similar to the Petrivente items was unearthed at Brezovljani.[18] The closest analogues to Brezov-

18 DIMITRIJEVIĆ 1978, 122–127.

egyelőre csak Becsehelyen és Petriventén található, de ez a fajta festésmód megtalálható a Balatontól északra, a hasonló korú Ajkán és Balácán is[19], ugyanez a festéstechnika jellemző a kelet-dunántúli legjelentősebb Sopot lelőhelyen, Bicskén is.[20] Az edényfestésnek a horvátországi többi Sopot lelőhelyhez fűződő kapcsolata egyelőre ismeretlen. Brezovljani kivételével a horvátországi Sopot kultúrára egyáltalán nem jellemző a festés. Ezzel szemben hasonló technikával korábban az északkelet-dunántúli Zselíz csoportban és az alföldi Szakálhát kultúrában otthonos az edényfestés. Tehát dunántúli és egyetlen horvátországi lelőhelyén a festés eredetét a pannon térségben kereshetjük. Egyelőre nem tudjuk, hogy a jelenleg könnyen leoldódó festéssel ellátott edényeket mire használhatták.

Az ún. „durva" vagy háztartási kerámia a jelzőt első sorban a készítés technikájának köszönheti. Ugyanis a Sopot kultúrában nemcsak a nagy edények készültek az egészen durva kavicsszemcsék soványításra történő felhasználásával, hanem formájuk alapján a „finom" kerámia körébe sorolandó edények is. Ennek a technikai eljárásnak a jelzője már csak ezért sem vonatkozik az edény minőségére. A technikai különbségnek a készítők és használók számára jól ismert gyakorlati oka lehetett. Mindenek előtt ide tarozik az ovális alakú, alacsony tálka, hosszanti végén egy-egy fogantyúval vagy füllel *(5. kép 5.)*. Falvastagságuk méretükhöz képest jelentős. Átlagos hosszuk 15–18 cm, magasságuk 3–4 cm. Használatukra vonatkozóan a bronzkorkutatók feltevését kölcsönözzük, mely szerint halsütő tálak lehettek. Meglepően gyakoriak az ilyen edények Petriventén. A másik típus az egészen kicsi, de jóval nagyobb méretben is gyakori volt. Ezek a széles szájú, alacsony négy lábon álló, kis tálkák *(5. kép 12–13.)*. Külsejüket többször is kis hegyes bütykök csoportja borítja. Hasonló technikával, de díszítetlenül is készültek a fazékszerű és alacsony lábakon álló edények. Ezekből természetesen főleg a lábas alsó részek maradtak meg. Méretük a 15 cm-es szájátmérőtől, 7 cm-es magasságtól a 25–30 cm magasságig terjed. Feltehető, hogy kis mennyiségű étel elfogyasztására használták a kis lábas tálkákat. A nagyobb méretű „durva" edények között a fazekakat említhetjük meg első sorban, melyek kihajló szájjal, S-profillal vagy hordó alakkal készültek *(5. kép 11., 15.)*. A vállukra vagy öblükre minden esetben fogantyúkat tapasztottak. Ezeket az edényeket étel készítésére, kisebb mennyiségű étel, nyersanyag és folyadék tárolására használhatták. A nagyobb méretű amfórák is megjelentek a Sopot kultúra edényei között, öblös megnyúlt testtel és összeszűkülő hengeres vagy enyhén tölcséres nyakkal *(7. kép 12.)*. Egy újfajta, ebben az időben először készített fültípus kezdett a Sopot kultúra idején elterjedni, amely a későbbi Lengyel kultúra idején vált általánossá *(7. kép 14.)*. Ugyancsak főleg nagy

19 REGENYE 1996a; uő 1996b
20 pl. MAKKAY és mások 1996, 23. kép, 33. kép 34. kép stb.

ljani can be found to date, only at Becsehely and Petrivente, although this painting method can be found at Ajka and Baláca[19] north of the Balaton, which were dated from the same period. The same painting technique is characteristic of Bicske as well, which is the most significant site of the Sopot culture in Eastern Transdanubia.[20] The connection of vessel painting with other Sopot sites in Croatia is not yet known. Apart from Brezovljani, painting is not characteristic of the Sopot culture in Croatia. Painting of vessels with a similar technique, at the same time, was common earlier in the Northern Transdanubian Zseliz group and in the Szakálhát culture in the Hungarian Plain. Consequently, the origin of the painting technique appearing in Transdanubia and at a single site in Croatia has to be found in the Pannonian region. We cannot determine as yet what purpose the vessels served, from the surface of which the paint can be easily dissolved at present.

The so-called "coarse" or household ceramics was named after the production technology. In the Sopot culture not only the large vessels were prepared from clay tempered with coarse-grained pebbles but also the ones which could morphologically be grouped among the "fine" ceramics. This is one of the reasons why the attribute of the technical solution does not refer to the quality of the vessel. The technical difference must have had a well known practical reasons for the people who prepared and used the vessels. First of all, small, oval and low bowls with each a lug or a handle at the longitudinal ends can be grouped here *(Fig. 5. 5)*. Their walls are rather thick as compared to their size. The average length is 15–18 cm, the average height is 3-4 cm. As regards their use, we borrow the suggestion made by experts of the Bronze Age: they were fish-pans. This vessel form is astonishingly frequent at Petrivente. The other type frequently occurred both in a very small and in a much larger size. They are small bowls with a wide mouth, standing on four feet *(Fig. 5. 12-13)*. The exterior surface is often covered by groups of small, pointed knobs. Pot-shaped vessels standing on low feet were made with a similar technology, but they were not ornamented. From these vessels, naturally, mostly the lower foot part was preserved. Their size range starts from a mouth diameter of 15 cm, the height varies between 7 cm and 25–30 cm. Probably small amounts of food were eaten from the small, footed bowls. From among the larger "coarse" vessels, we can mention, first of all, pots, which were prepared with an outverted rim and an S-profile or in a barrel-shape *(Fig. 5. 11, 15)*. Lugs were always applied to the shoulder or the belly. Food could be prepared and smaller amounts of food, raw material and liquid could be kept in these vessels. Larger amphoras also appeared among the vessels of the Sopot culture. They have a bulg-

19 REGENYE 1996a; idem. 1996b
20 e.g. MAKKAY et al. 1996, fig. 23, fig. 33, fig. 34, etc.

méretben készítették a Sopot kultúrában is a DVK örökségeként továbbhasznált ún. puttonyedényeket. A nagy edényeket víz és egyéb folyadék, esetleg más anyagok (vetőmag?) tárolására is használhatták.

A Sopot kultúra együtteseiben többféle ritka, illetve idegen leletet is találtunk. Ezek között figyelemre méltó a beszurkált pontokkal kitöltött szalagdísz és a kannelura *(6. kép 9., 11.)*, amelyek a Sopot kultúra keleti területeire jellemzők és legközvetlenebbül utalnak a Vinča kultúra hatására, amely közvetetten, de kisebb mértékben még a kultúra nyugati területein is érvényesült. S. Dimitrijević mindezeket a Sopot kultúra II. fázisára keltezi. Belső időrendjének érvényessége már régóta kétségeket ébresztett, s ezeket a kétségeket a magyarországi adatok birtokában mi is osztjuk. Egy meglepő idegen kis töredék az alsó-ausztriai, morvaországi tűzdelt barázdás díszű (Stichband-) kerámia köréből származik *(6. kép 10.)* és a Lengyel kultúra előtti korai időszakot képviseli, miként az összes többi lelet.

A legjelentősebb idegen jelenség Petriventén a Malo Korenovo kerámia jelenléte, amely több mint 50 objektumban fordult elő, és ezek elsöprő többsége a Sopot kultúra leleteivel együtt került felszínre. Ezért az a feltevésünk, hogy a DVK-val együtt talált néhány darab esetleges későbbi telepkeveredés útján juthatott közéjük. Amit a Malo Korenovo típusból ismerünk, az kizárólag a díszítés alapján különíthető el és a „finom" kerámia körébe tartozik *(6. kép 12–19., 7. kép 3–4.)*. Minden edény és töredék, ugyanúgy redukciós égetéssel készült, mint a Sopot kultúra hasonló minőségű kerámiája. Csészék, tálkák, mélyebb tálak, serlegek a legáltalánosabb megismert formák. Az edényformák és méretük lényegében megegyezik az előbbiekkel, talán csak azt tekinthetjük különbségnek, hogy a Malo Korenovo típusú edényeknél több a lekerekített profil, mint a Sopotnál. A díszítés vékony bekarcolt vonallal kivitelezett és mintájában több is emlékeztet a DVK díszítő motívumaira. Lényeges különbség azonban, hogy a vonalak mindig vékonyak és a minták többször a Keszthely csoport kerámiájának csak a deformált motívumait idézik *(6. kép 18–19.)*. Egy-két esetben az edények pereme alatt rosszul kivitelezett karcolt spirális van, ami déli (adriai, illetve Butmir) jellegzetességnek tűnik *(6. kép 12.)*. A legjelentősebb eltérés azonban, ami tulajdonképpen a Malo Korenovo fő jellegzetességét adja, a karcolt vonalminták lekerekített horgas végződése. Lehet, hogy ebben is a Keszthely csoport egyes vonaldíszeinek élesen egyenes horgas végződése *(2. kép 4., 7.)* öröklődött át. Úgy véljük, hogy a Malo Korenovo kerámiát a közép-európai (DVK) vonaldíszes kerámia legdélebbi csoportjaként alakították ki a Dráva-Száva között élt, egyelőre ismeretlen kultúrájú népcsoportok, és onnan másodlagosan jutott a Drávától északra. Jelenleg a Dél-Dunántúlon csak két helyről, Petriventéről és a 2 km távolságban fekvő Becsehelyről ismerjük ezt a fajta kerámiát.[21] Meglepő az, hogy

21 KALICZ 1983-84, 3. t. 11, 13; UGYANŐ: 1988, 3. kép 5, 8, 13.

ing, elongated body and a narrowing cylindrical or slightly funnel-shaped neck *(Fig. 7. 12)*. A new handle type appeared in the Sopot culture, which was first prepared at that time and became common later in the Lengyel culture *(Fig. 7. 14)*. The so-called butt-shaped vessels, which the Sopot culture inherited from the TLP, were mostly prepared in large sizes. The large vessels were used for the storage of water and other liquids or perhaps other materials (seed-corn?) as well.

Various rare and exotic finds were identified in the assemblages of the Sopot culture. Band ornaments filled in with impressed dots and channelling can be mentioned among them *(Fig. 6. 9, 11)*, which are characteristic of the eastern territories of the Sopot culture and are the most direct evidences of the impact of the Vinča culture, which appeared in the western territories of the culture as well, although only to a smaller extent. S. Dimitrijević dated them from phase II of the Sopot culture. The validity of the inner chronology has long been debated, which can be accepted with regard to the Hungarian data as well. An astonishing small, exotic fragment came from the Stichband circle of Lower Austria and Moravia *(Fig. 6. 10)*, and represents the early period before the Lengyel culture, just like the rest of the finds.

The most important exotic phenomenon at Petrivente is the presence of Malo Korenovo ceramics, which was found in more than 50 features, and the overwhelming majority together with the finds of the Sopot culture. We think that the few items found together with the TLP could be mixed into the material by a later disturbance. What we know from the Malo Korenovo type can be distinguished only from the ornaments and belongs among the "fine" ceramics *(Fig. 6. 12–19, Fig. 7. 3–4)*. All the vessels and fragments were baked in a reducing atmosphere similarly to the Sopot ceramics of the same quality. The most common types are cups, small bowls, deeper bowls and goblets. The shapes and sizes of the vessels match the above described ones, perhaps the only difference is that there are more rounded profiles at the Malo Korenovo vessels than at the Sopot ones. The ornaments were built from thin, incised lines, and the patterns also remind of the ornamental motives of the TLP. The significant difference is that the lines are always narrow and the patterns appear as if they were the deformed motives of the vessels of the Keszthely group *(Fig. 6. 18–19)*. In a few cases, poorly executed, engraved spirals can be seen under the rim, which seems to be a southern (Adriatic, or Butmir) characteristic *(Fig. 6. 12)*. The most significant divergence, however, which is the main feature of the Malo Korenovo ceramics, is the rounded hooked terminal of the engraved linear patterns. It is possible that the sharply straight, hooked terminal of certain linear motives of the Keszthely culture was adopted *(Fig. 2. 4, 7)*. It seems that the Malo Korenovo ceramics was created by a yet unknown population group between the Drava and the Sava as the southernmost group of the Central Euro-

a horvát kutatók véleményével szemben ezen a két említett lelőhelyen meglehetősen késői időszakban jelent meg a Malo Korenovo típusú karcolt dísz. Ezt bizonyítják azok a kerámiatöredékek is, amelyeknél a külső felületen karcolt Malo Korenovo díszítés, a belsőn pedig a Sopotra jellemző pasztózus vörös festés látható *(6. kép 14.)*. A későbbi elemzés során behatóan foglalkozunk majd a Malo Korenovo kerámia problémájával is és talán sikerül megoldást találnunk rá.

A különleges, egyedi leletek között említjük meg a figurális ábrázolásokat *(7. kép 1–3.)*. Számuk kevés. Csaknem kivétel nélkül ülő alakokat, illetve töredékeket jelenítenek meg. Némelyikükön a jellegzetes Malo Korenovo díszítés látható. Az ülő figurák eredete délre mutat, a DVK-ban ilyeneket nem ismerünk. A néhány fejtöredék nem túlságosan karakterisztikus, az egyik fej azonban megformálásában is az alföldi maszkos ábrázolásra emlékeztet. Ez talán erőteljesebben hangsúlyozza az alföldi kapcsolatokat, amelyek az edényfestéssel és még más, ismeretlen tényezőkkel együtt érvényesültek Petriventén és környékén.

S. Dimitrijević stilizált állatfigurának tartja azt a kis tárgyat, amely Brezovljaniban került felszínre,[22] T. Težak-Gregl kis oltárnak véli a Tomašicán talált, később rekonstruált töredéket.[23] Petriventén a tomašicaihoz erősen hasonló töredéket találtunk, ami ugyanúgy kis méretű (kb. 7 cm hosszú, 5 cm magas), téglalap alakú alaprajzú és négy kis lába valamint fogantyúja van, egyik végén hasonlóan nagy kerek nyílás vezet a belsejébe és ami a hasonlóságot fokozza, ugyanolyan Malo Korenovo módon díszítették, mint a tomašicait *(7. kép 4.)*. Az összefüggés nem kétséges, mert csak ez a három példány ismert jelenleg.

Külön érdekessége Petriventének, hogy szinte minden edényformának (tálka, serleg, palack, puttony, lábas edény stb.) megtaláltuk miniatűr változatát is, természetesen gyengébb kivitelben *(7. kép 5–11., 13.)*. Ezek rendeltetéséről csupán képzelődhetünk, hogy kicsiny szertartási kellékek, modellek vagy gyerekjátékok voltak-e. Erre most még nem adhatunk meggyőző feleletet.

A háztartás kellékei között jelentős helyet foglaltak el a nyeles vagy nyéllyukas agyagkanalak *(6. kép 7.)*, hálónehezékek, edénycserépből formált korongalakú orsópörgetyűk *(6. kép 8.)* és a kettős kónikus orsógombok. A rézkor közepéig jelentős mennyiségben készített és használt kanalak a Sopot kultúra idején tűntek fel először.

A lelőhely relatív és abszolút időrendje

Petriventén, mint láttuk, ugyanazon a helyen két kultúra népessége telepedett le egymás után. Ez megnehezíti az időrendi elválasztást, különösen akkor, ha leleteik nagyon hasonlók egymáshoz (pl. a „durva" kerámia esetében). A dunántúli vonaldíszes kerámia kultúrájának Keszthely

22 DIMITRIJEVIĆ 1978, 125, 21. kép 7.
23 DIMITRIJEVIĆ 1969, 19. t. 7; TEŽAK-GREGL 1993, 70.

pean (TLP) Linear Pottery, from where it spread north of the Drava. To date, this pottery type is known from only two sites in southern Transdanubia, from Petrivente, and from Becsehely, 2 km from it.[21] It is astonishing, that contrary to the opinion of Croatian researchers, the Malo Karenovo type engraved ornaments appeared in a rather late period at these two sites. This is proved by the sherds where the Malo Korenovo pattern was engraved into the exterior surface, while a banded red painting characteristic of the Sopot culture can be seen on the interior one *(Fig. 6. 14)*. A later analysis will deal with the problem of the Malo Korenovo ceramics in details and perhaps we will succeed in finding a solution.

Figural representations can be mentioned among the special, unique finds *(Fig. 7. 1–3)*. There are very few of them. Nearly all of them depicted a seated figure, or its fragment. Some show the characteristic Malo Korenovo ornaments. The origin of seated figures came from the south, nothing like that is known from the TLP. The few head fragments are not really characteristic, a head, however, resembles in its shape the masked representations of the Hungarian Plain. This perhaps emphasises the contacts with the Hungarian Plain, which are evidenced at Petrivente and its environs by vessel painting and other, exotic factors.

S. Dimitrijević interpreted the small object found at Brezovljani as a stylised animal figure,[22] and according to T. Težak-Gregl the fragment from Tomašica, which was later reconstructed, was a small altar.[23] At Petrivente, we found a fragment that was very similar to the Tomašica item. It was also small (about 7 cm long and 5 cm high), oblong-shaped with four small feet and a lug. A similarly large, round hole opens at one end into the inside, and, what underlines the similarity, it was ornamented with the same Malo Korenovo method as the Tomašica one *(Fig. 7. 4)*. The connection is unquestionable since only these three items are known to date.

An especially interesting feature of the Petrivente find material is that nearly every vessel shape (small bowl, goblet, flask, butt, footed vessel, etc.) can be found in a miniature version, naturally in a poorer execution *(Fig. 7. 5–11, 13)*. We can only guess their function, they could be tiny requisites of ceremonies, perhaps models or toys. We cannot give a definite answer as yet.

Among the household utensils, clay spoons with handles or shafts for the handles *(Fig. 6. 7)*, net weights, spindle whorls made from the walls of vessels *(Fig. 6. 8)* and biconical spindle whorls were frequent finds. Spoons, which were made and used in large numbers until the middle of the Copper Age first appeared at the time of the Sopot culture.

21 KALICZ 1983-84, Pl. 3. 11, 13; idem: 1988, Fig. 3. 5, 8, 13.
22 DIMITRIJEVIĆ 1978, 125, fig. 21. 7.
23 DIMITRIJEVIĆ 1969, Pl. 19. 7; TEŽAK-GREGL 1993, 70.

csoportja a nagy feltárások tanúsága szerint megelőzte az ugyanitt letelepült Sopot kultúrát. Erre közvetlen és közvetett bizonyítékokat nyertünk. Az időbéli különbségre utalnak a két kultúra egymástól független, önálló objektumai. A közvetlen bizonyítékokat első sorban az árkok szolgáltatták, amelyek több esetben is metszették a DVK objektumokat, tehát kétségtelen, hogy a Sopot kultúra követte a DVK-t. A DVK belső időrendjének meghatározására még nincsenek támpontjaink. Az idegen, külső leletek jelenléte, illetve hiánya segít a DVK relatív kronológiájának meghatározásában. A DVK több objektumában megtaláltuk a valódi Zselíz típusú edénytöredékeket, amelyek importnak tarthatók eltérő technikájuk, formájuk és díszítésük szerint. Így azt állapíthatjuk meg, hogy a Keszthely csoport petriventei települése, legalábbis részben, egyidős volt a Zselíz csoporttal. A tömör talpak jelenléte számos DVK objektumban a relatív kronológiához nem ad támpontot, mert hosszú időn keresztül készítették és használták őket, de azt bizonyítja, hogy valamilyen módon déli eredetűek, vagyis a Vinča kultúrából származtathatók. A kapcsolatok alapját egyelőre nem ismerjük.

Nehezebb a Malo Korenovo típusú kerámia és a Keszthely csoport kapcsolatának vizsgálata. Ennek oka a Malo Korenovo cserepeknek a már fentebb említett esetleges eredeti vagy másodlagos belekeveredése a DVK objektumokba. Bár az elsöprő zöm a Sopot objektumokból került elő, de néhány esetben DVK objektumokban is megtaláltuk őket. Minden jel szerint ugyanis csak a Sopot kultúrával egyidős Magyarországon ez a kerámiatípus. Ezt bizonyítják az olyan lelőhelyek, mint a 2,5 km távolságban fekvő Becsehely, Homokoson végzett nagy felületű ásatás (1999–2000), ahol egyetlen darab Malo Korenovo típusú cserepet sem találtak, holott nagyszámú és gazdag, Keszthely kultúrába tartozó objektumot tártak fel. A Becsehely I lelőhely, amelyik csak néhányszáz méter távol található a Homokostól, ugyancsak tartalmazott Malo Korenovo kerámiát. Ott azonban a Petriventén is tapasztalt esettel szembesülhetünk, ahol a Malo Korenovo töredékek időnként a Keszthely kerámiával együtt kerültek elő. Minden környező hasonló korú feltárás azonban a becsehelyi negatívumot bizonyítja. Ebből arra lehet következtetni, hogy a környék legtöbb DVK lelőhelye, amely nem tartalmaz Malo Korenovo kerámiát, talán nem egészen, hanem csak részben egyidős egymással. Petrivente és Becsehely I lelőhely talán a Keszthely csoport késői fázisát képviseli, amikor esetleg nemcsak a tömör talpú edények, hanem velük együtt a Malo Korenovo típus első leletei is eljutottak volna Petriventére és Becsehely I-re. Ez azonban csak olyan feltevés, amelynek nem zárhatjuk ki a valószínűségét.

A Sopot kultúra magyarországi relatív időrendjével kapcsolatban ugyancsak problémák merültek fel a közelmúltban.[24] Azt hangsúlyoztuk fentebb, hogy a Malo

24 HORVÁTH 1998; REGENYE 1998

Absolute and relative chronology of the site

At Petrivente, as we could see, the population of two cultures settled at the same place one after the other. This makes chronological separation difficult especially if the finds are very similar (e.g. in the case of "coarse" ceramics). The Keszthely group of the Transdanubian Linear Pottery culture preceded, according to the results of excavations on a large surface, the Sopot culture occupying the same site. We found direct and indirect evidences to prove it. The features of the two cultures established independent of each other imply a chronological difference. The direct evidence was furnished first of all by the trenches, which often intersected TLP features, so it is evident that the Sopot culture followed the TLP. There are no data on the inner chronology of the TLP. The presence and lack of exotic, imported goods can contribute to the determination of the relative chronology of the TLP. Real Zseliz type sherds were found in some features of the TLP, the different technology, shape and ornaments of which suggest that they were imported goods. So we can state that the Petrivente settlement of the Keszthely group was at least partly contemporary to the Zseliz group. The presence of solid feet in numerous TLP features does not help in the relative chronology since they were prepared and used for a longer period of time. But they were of southern origin, they came from the Vinča culture. We do not known on what the contacts were based. The evaluation of the links between the Malo Korenovo type pottery and the Keszthely group is more difficult. The reason is, as we have already mentioned it, that Malo Korenovo sherds were found in primary or secondary position in the TLP features. Although the overwhelming majority of the finds were recovered from Sopot features, in a few cases they were found in TLP features as well. Everything seems to imply that this pottery type was contemporary to the Sopot culture in Hungary. The same is corroborated by sites as Becsehely-Homokos, unearthed on a large surface 2.5 km from Petrivente (1999–2000), where a single Mako Korenovo type sherd was found although many features were unearthed with rich finds from the Keszthely culture. At the same time, the Becsehely I site situated only a few hundred metres from Homokos, also contained Mako Korenovo ceramics. There, however, we find a situation similar to the one discovered at Petrivente, the Malo Korenovo sherds were sometimes found together with the pottery finds of the Keszthely group. All the sites of the same age in the region attest to a same lack of this ceramic type as the Becsehely-Homokos site. This can suggest that most of the TLP sites in the region that do not contain Malo Korenovo ceramics were only partly contemporary to each other. Petrivente and the Becsehely I site may represent the late phase of the Keszthely group when not only vessels with a solid foot but also the first finds of the Malo Korenovo type arrived to Petrivente and Becsehely I. This is, however, only a supposition, which cannot be neglected.

Korenovo kerámia túlnyomó zöme a Sopot objektumokból származik Petriventén. Ezt bizonyítja a kerámia technikai és formai hasonlósága, valamint a két kultúra jegyeinek jelenléte egyazon edényen: pl. kívül horgas karcolt vonalminta, belül vörös festés. Ez a festés pedig meglehetősen késői jelenség. Tulajdonképpen ezt tekinthetjük a Lengyel kultúra előzményének, méghozzá úgy, hogy a Sé-Lužianky időszak csak ezután következett. Az egyetlen tűzdelt barázdás díszű kis töredék szerint ekkor már a Stichband kerámia kultúrája is elkezdődött. Ennek a Petriventén és Becsehely I-en található késő Sopot kultúrának egyetlen és legkitűnőbb párhuzama a Brezovljani lelőhelyen feltárt teleprészlet, amelynek leletanyaga tökéletesen megegyezik a Petriventén talált leletekkel, kivéve, hogy Brezovljaniban hiányzik a Malo Korenovo kerámia jelenléte. Mindebből az is következik, hogy az egy kultúrába tartozó egyes lelőhelyek életének időtartama nem fedi tökéletesen egymást. Az egyik élete hamarabb elkezdődött, a másiké később, az egyiké hamarabb véget ért, a másiké később. Az ilyen egyenetlenségekből származhatnak az eltérő kronológiai megítélések.

A debreceni MTA Atommagkutató Intézetben faszén mintával végzett vizsgálatok szerint 6 minta tartozott a Sopot kultúra körébe, melyek kalibrált radiokarbon abszolút időtartama a következő:

deb-8751: BP 5790±60, BC 4710-4560
deb-8750: BP 5760±60, BC 4680-4540
deb-8720: BP 5850±50, BC 4780-4680
deb-8767: BP 6100±70, BC 5080-4880
deb-8769: BP 6150±70, BC 5330-5000
deb-8766: BP 5960±60, BC 4900-4750

A Keszthely csoport egyetlen próbájának az eredménye:

deb-8713: BP 6250±50, BC 5310-5210
5160-5120
5110-5100

A Sopot kultúra Petriventéről itt bemutatott abszolút számadatai csak részben egyeznek a hasonló relatív kronológiájú kulturális egységek számadataival. Főleg a BC második oszlopának adatai látszanak fiatalnak, melyek közül a két felső már a Lengyel kultúra kései fázisának kezdetére mutat. Ezt az eltérést újabb próbáknak kell alávetni, hogy meggyőző eredményhez jussunk. A Keszthely csoport egyetlen adata megfelel a máshonnan is ismert átlagnak.

Regarding the relative chronology of the Sopot culture in Hungary, problems emerged recently.[24] It has already been discussed that the overwhelming majority of the Malo Karenovo ceramics came from Sopot features at Petrivente. This is underlined by the technical and morphological similarities of the ceramics and the appearance of the characteristics of both cultures on the same vessels: e.g. hooked engraved linear pattern on the outside and red painting on the inside. And this painting is a rather late phenomenon. Actually we can accept it to be the antecedent of the Lengyel culture so that the Sé-Lužianky period came only afterwards. Judged from a single Stichband fragment, the Stichband culture had already also begun by that time. The best and only analogue of this late Sopot culture unearthed at Petrivente and Becsehely I is the settlement fragment at the Brezovljani site, the find material of which perfectly matches the finds uncovered at Petrivente except that the Malo Korenovo ceramics is not represented at Brezovljani. All these suggest that the lifetimes of the individual sites of the same culture do not perfectly overlap each other. Life started earlier at one site than at another and it ended earlier that at another. The diverse chronological affiliations can root in such discrepancies.

According to the analysis made on charcoal in the MTA Nuclear Research Institute in Debrecen, 6 samples belonged to the Sopot culture with the following calibrated absolute time ranges:

deb-8751: BP 5790±60, BC 4710-4560
deb-8750: BP 5760±60, BC 4680-4540
deb-8720: BP 5850±50, BC 4780-4680
deb-8767: BP 6100±70, BC 5080-4880
deb-8769: BP 6150±70, BC 5330-5000
deb-8766: BP 5960±60, BC 4900-4750

The single sample of the Keszthely group gave the following result:

deb-8713: BP 6250±50, BC 5310-5210
5160-5120
5110-5100

Not all of these absolute dates of the Sopot culture from the Petrivente site match the dates of other cultural units having a similar relative chronology. Especially the data of the second column of BC seem very young, the two upper ones of which already point to the start of the late phase of the Lengyel culture. These divergences have to be checked once more to get reliable results. The only date from the Keszthely culture harmonises with the average known from other sites.

24 HORVÁTH 1998; REGENYE 1998

Irodalom • *References*

DIMITRIJEVIĆ 1968 — DIMITRIJEVIĆ, S.: Sopotsko-Lendelska kultúra. Német nyelvű összefoglalással. Zagreb, 1968

DIMITRIJEVIĆ 1969 — DIMITRIJEVIĆ, S.: Das Neolithikum in Syrmien, Slawonien und Nordwestkroatien. ArchIug 10, 1969, 39–76.

DIMITRIJEVIĆ 1978 — DIMITRIJEVIĆ, S.: Neolit u Sjeverozapadnoj Hrvatskoj. – Das Neolithikum in Nordwestkroatien. Arheološka Istraživvanja u Istraz. U Sjevern. Hrvatskoj. Zagreb 1978, 71–128.

DOMBORÓCZKI 1997 — DOMBORÓCZKI L.: Füzesabony-Gubakút. In: Raczky P. – Kovács T. – Anders A., (szerk.) Utak a múltba. Paths into the Past. Budapest 1997, 19–27.

DOMBORÓCZKI 2001 — DOMBORÓCZKI L.: Településszerkezeti sajátosságok a középső neolitikum időszakából, Heves negye területéről. – Characteristics of Settlement Patterns in the Middle Phase of the New Stone Age. MOMOS. Debrecen 2001, 67–94.

DRAVECZKY 1970 — DRAVECZKY B.: Somogy megye Régészeti Képeskönyve. Kaposvár 1970.

EGRY 1996 — EGRY I.: Régészeti Füzetek Ser. I. no. 47 (1996) 22/1.

FÜZES 1989 — FÜZES M.: A földművelés kezdeti szakaszának (neolitikum és rézkor) növényleletei Magyarországon. (Archaeobotanikai vázlat). – Die Pflanzenfunden in Ungarn der anfänglichen Entwicklungsphase des Ackerbaues (Neolithikum und Kupferzeit). Archaeobotanische Skizze. A Tapolcai Városi Múzeum Közleményei 1, 1989, 139–238.

FÜZES 1991 — FÜZES M.: A Dunántúl korai növénytermesztése és növényleletei. A Starčevo kultúra és a „Tapolcai csoport". – Die frühe Pflanzenzucht und die Pflanzenfunde in Transdanubien. Die Starčevo-Kultur und die „Tapolca-Gruppe". In: Törőcsik Z. (szerk.). A Dunántúli Vonaldíszes Kerámia „Tapolcai csoportjának" Balaton környéki lelőhelyei. – Die Fundorte der zur Kultur der Transdanubischen Linienbandkeramik gehörenden „Tapolca-Gruppe" in der Balatongegend. Tapolca 1991, 267–362.

GLÄSER–REGENYE 1989 — GLÄSER, R. – REGENYE J.: A vonaldíszes kerámia és a lengyeli kultúra telepe Kúpon. – Siedlung der Linienbandkeramik und der Lengyel-Kultur in Kúp. Veszprémi Történeti Tár II. Veszprém 1989, 18–33.

HONTI ÉS MÁSOK 2002 — HONTI Sz. – BELÉNYESY K. – GALLINA Zs. – MARTON T. – OROSS K. és mások: A tervezett M7-es autópálya Somogy megyei szakaszán 2000–2001-ben végzett megelőző régészeti feltárások. Előzetes jelentés II. – Rescue excavations in 2001–2001 on the Planned Route of the M7 Motorway in Somogy County. Preliminary Report II. Kaposvár 2002

HORVÁTH 1998 — HORVÁTH, L. A.: Siedlungsgeschichtliche Probleme im Karpatenbecken an der Wende des mittleren und späten Neolithikums. In: Draşovean, F. (szerk.), The Late Neolithic of the Middle Danube Region. Timişoara 1998, 123–137.

HORVÁTH–H.SIMON 1997 — HORVÁTH L. – H. SIMON K.: Zalaegerszeg évszázadai. – Neolithic and Copper Age in Zalaegerszeg and in its Environs. Zalaegerszeg 1997, 7–48.

KALICZ 1977 — KALICZ, N.: Becsehely. Ausgrabungen. MittArchInst 7, 1977, 119–120.

KALICZ 1978–79 — KALICZ, N.: Becsehely. Ausgrabungen. MittArchInst 8-9, 1978–79, 201–203.

KALICZ 1980 — KALICZ, N.: Neuere Forschungen über die Entstehung des Neolithikum In Ungarn. In: Kozlowski, J. – Machnik, J. (szerk.). Problémes de la néolithisation dans certaines regions de l'Europe. Wroclaw-Warszawa-Krakow-Gdansk 1980, 97–122.

KALICZ 1983 — KALICZ, N.: Die Körös-Starčevo Kulturen und ihre Beziehungen zur Linienbandkeramik. Niedersachsens Urgeschichte 52, 1983, 91–130.

KALICZ 1983–84 — KALICZ, N.: Übersicht über den Forschungsstand der Entwicklung der Lengyel-Kultur und die ältesten „Wehranlagen" in Ungarn. MÖAG, Wien 33–34, 1983–84, 271–293.

KALICZ 1988 — KALICZ, N.: Beiträge Zur Entstehungsfrage der Lengyel-Kultur. SlArch 36, 1988, 105–118.

KALICZ 1991 — KALICZ, N.: Die Keszthely-Gruppe der transdanubischen (mitteleuropäischen) Linienbandkeramik im Lichte der Ausgrabung in Kustánszeg (Westungarn) CommArchHung 1991, 5–32.

KALICZ–KOÓS 2000A — KALICZ N. – S. KOÓS J.: Újkőkori arcos edények a Kárpát-medence északkeleti részéből. – Neolitische Gesichtsgefäße im Nordosten des Karpatenbeckens. HOMÉ 39 (2000) 15–44.

KALICZ–KOÓS 2000B — KALICZ N. – S. KOÓS J.: Település a legkorábbi újkőkori sírokkal Északkelet-Magyarországról. – Eine Siedlung mit ältestneolitischen Gräbern in Nordostungarn. HOMÉ 39 (20000) 45–76.

KALICZ–MAKKAY 1972 KALICZ, N. – MAKKAY, J.: Gefäße mit Gesichtsdarstellungen der Linienbandkeramik in Ungarn. In: Idole. Prähistorische Keramiken aus Ungarn. Feröffentlichungen aus dem Naturhistorischen Museums, Wien (1972) 9–15.

MAKKAY ÉS MÁSOK 1996 MAKKAY, J. – STARNINI, E. – TULOK, M.: Excavations at Bicske-Galagonyás (Part III.) – The Notenknopf and Sopot-Bicske Cultural Phases. Trieste 1996.

MITHAY 1966 MITHAY S.: Zselízi típusú leletek a Győr Pápai vámi újabb kőkori lakótelepen. – Funde Zselízer Typus auf einem jungsteinzeitlichen Siedlungsorte bei der Papaer Maut in Győr. Arrabona 8, 1966, 5–52.

MRT 1 1966 Magyarország Régészeti Topográfiája. A keszthelyi és Tapolcai járás. Budapest 1966.

REGENYE 1996a REGENYE J.: A Sopot-kultúra lelőhelyei a Balaton-Felvidéken. – Fundorte der Sopot-Kultur auf dem Balatonhochland. CommArchHung 1996, 23–42.

REGENYE 1996b REGENYE, J.: Die Sopot-Kultur in Transdanubien und ihre südlichen Beziehungen. In: Draşovean, F. (szerk.), The Vinča culture, its role and cultural connections. Timişoara 1996, 163–174.

REGENYE 1998 REGENYE, J.: Some Questions concerning the End of the Middle Neolithic in Western-Hungary (Transdanubia). In: Draşovean, F. (szerk.), The Late Neolithic of the Middle Danube Region. Timişoara 1998, 109–116.

REZI KATÓ 1993 REZI KATÓ G.: Adatok a Sokoróalja újkőkorához. – Beiträge zum Neolithikum von Sokoróalja. CommArchHung 1993, 5–26.

H. SIMON 2001 H. SIMON, K.: Die neolithischen Funde des Objektes 103/96 von Gellénháza-Városrét. Zalai Múzeum 10, 2001, 19–43.

TEŽAK-GREGL 1993 TEŽAK-GREGL, T.: Kultúra linearnotrakaste keramike u Središnjoj Hrvatskoj. Korenoska kultura. The Linear pottery Culture in Central-Croatia. The Korenovo Culture. Zagreb 1993.

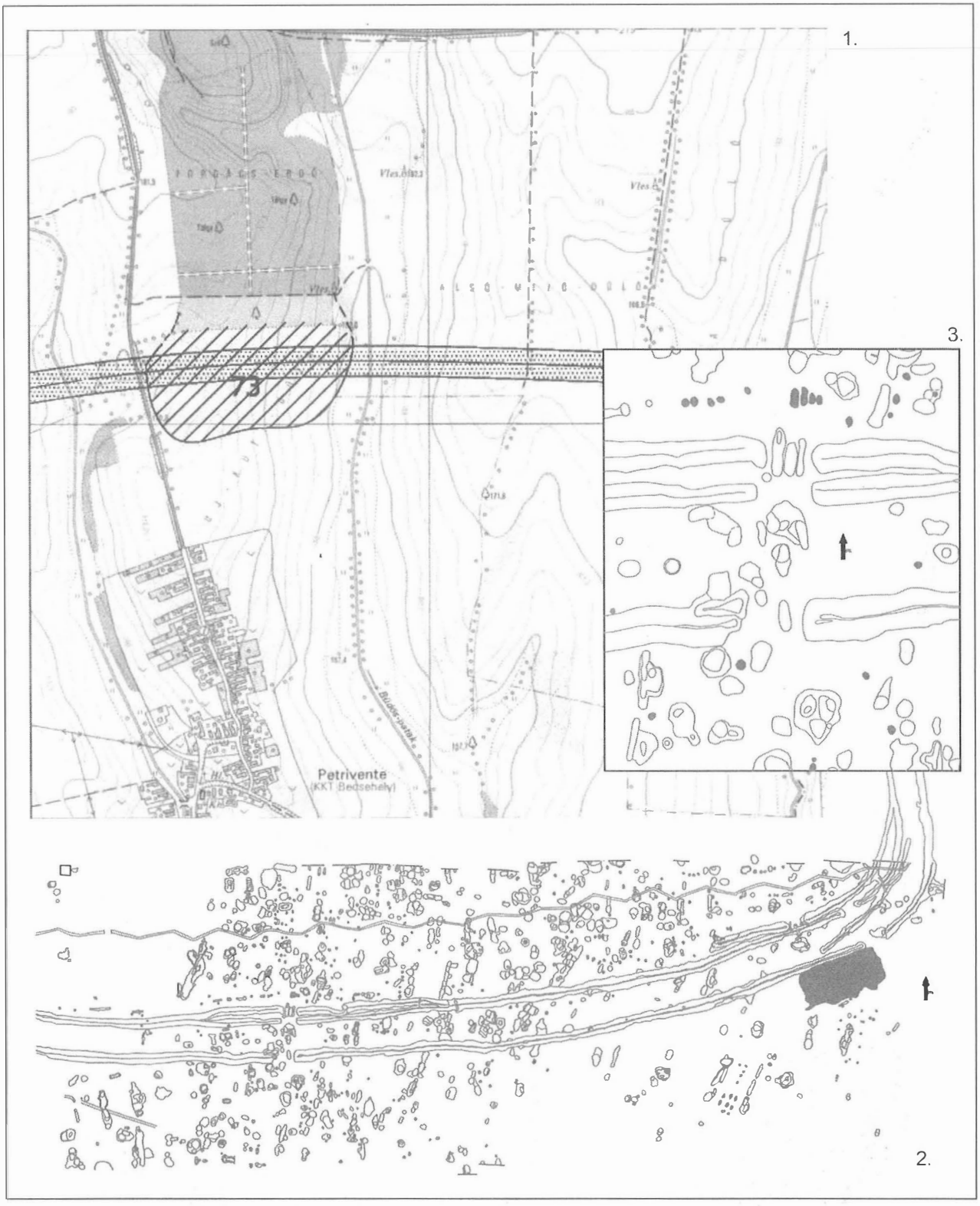

1. kép: Petrivente 1. A lelőhely helyszínrajza. 2. Az ásatás alaprajza. 3. Az árokrendszer részlete az egyik kapuval

Fig. 1: Petrivente 1. The plan of the site. 2. The plan of the excavation. 3. Detail of the trench system with one of the gates

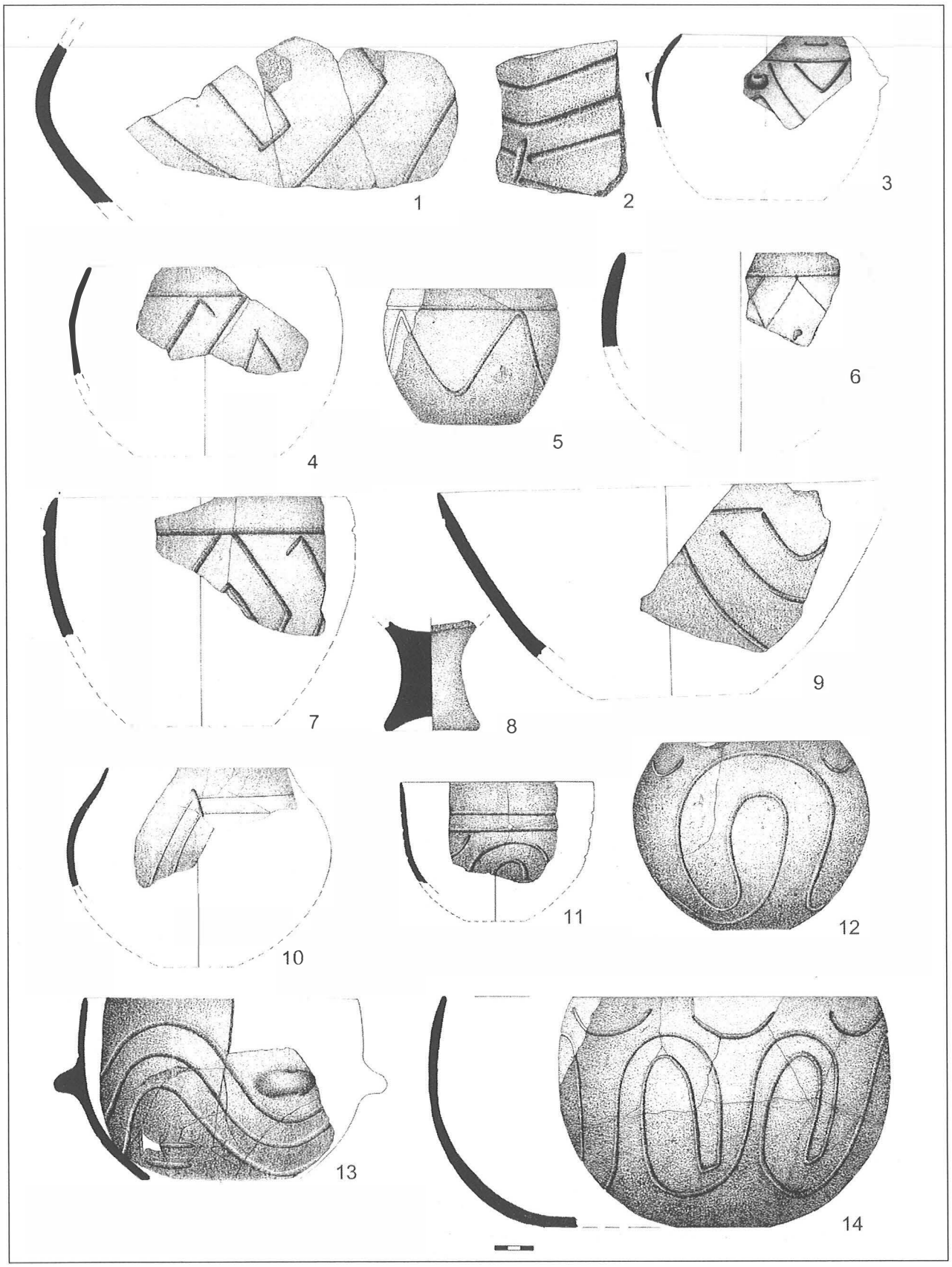

2. kép: **A keszthelyi csoport díszített finom kerámiái**

Fig. 2: **Decorated fine ceramics of the Keszthely group**

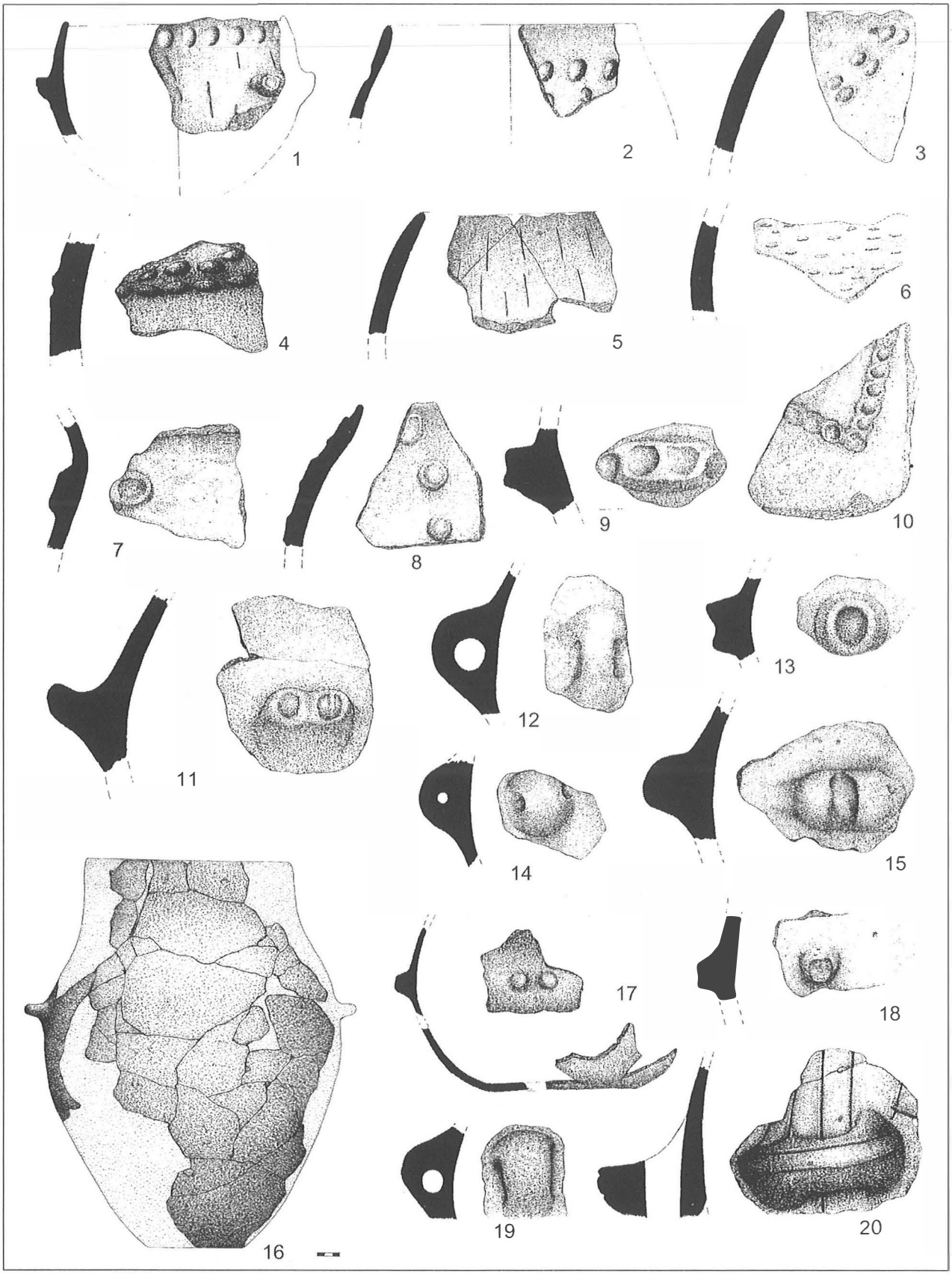

3. kép: A keszthelyi csoport házi kerámiái

Fig. 3: Household ceramics of the Keszthely group

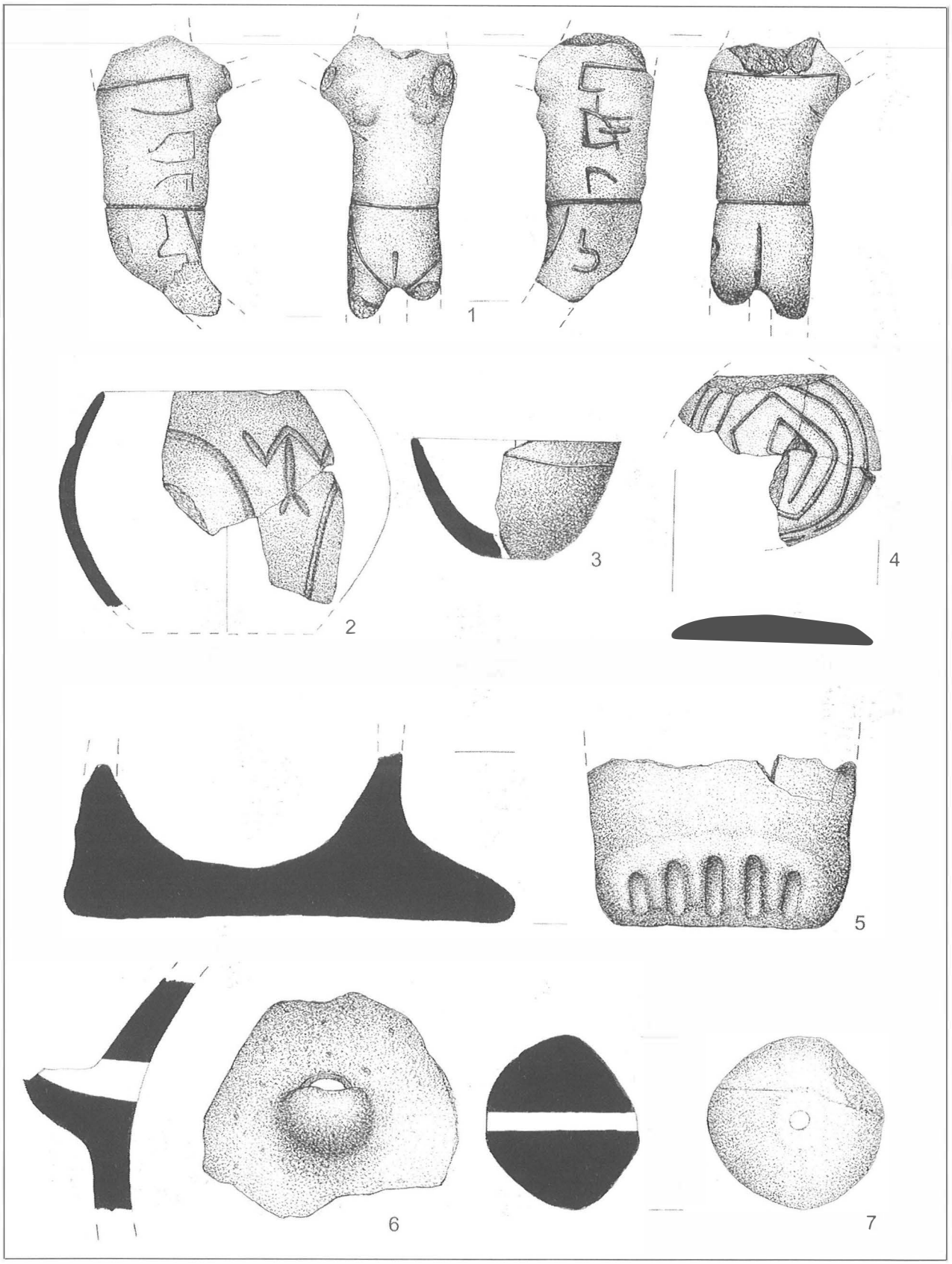

4. kép: A keszthelyi csoport különleges tárgyai

Fig. 4: Unusual objects of the Keszthely group

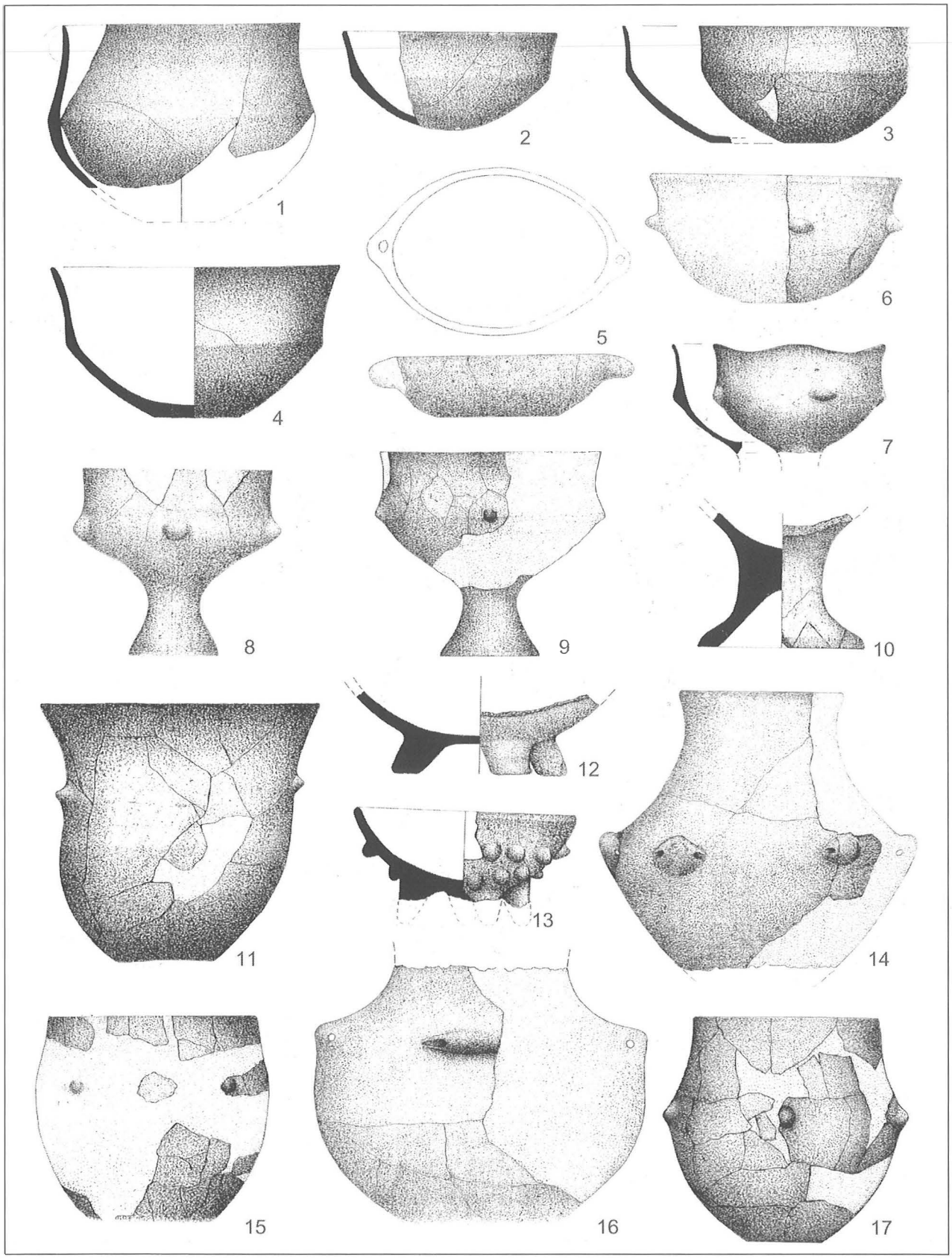

5. kép: **A Sopot kultúra edénytípusai**

Fig. 5: **Vessel types of the Sopot culture**

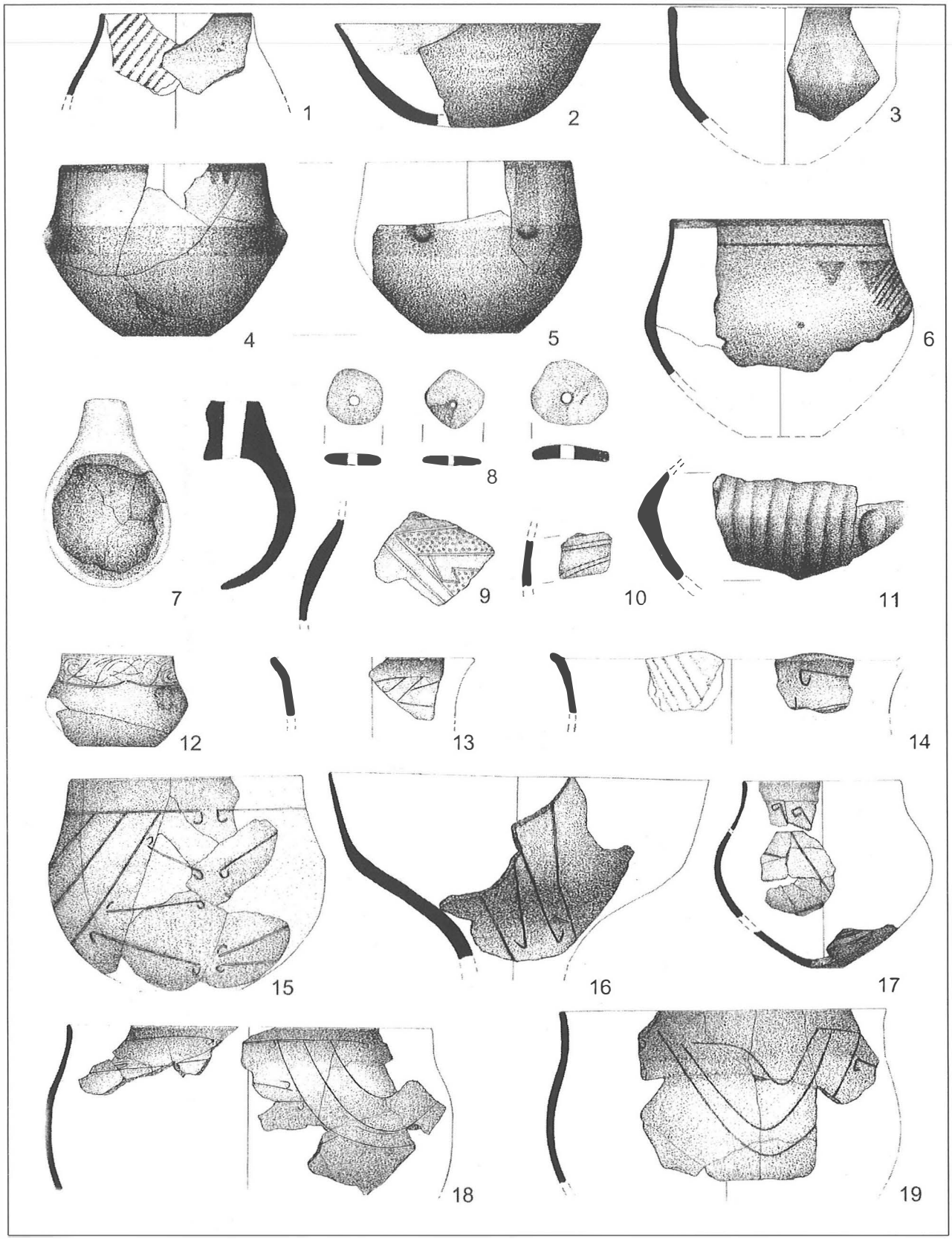

6. kép: **A Sopot kultúra festett edényei, különleges díszű import töredékei és a Malo Korenovo kultúra jellegzetes edényei**

Fig. 6: **Painted vessels, fragments of imported goods with unusual decoration and the characteristic vessels of the Malo Korenovo culture**

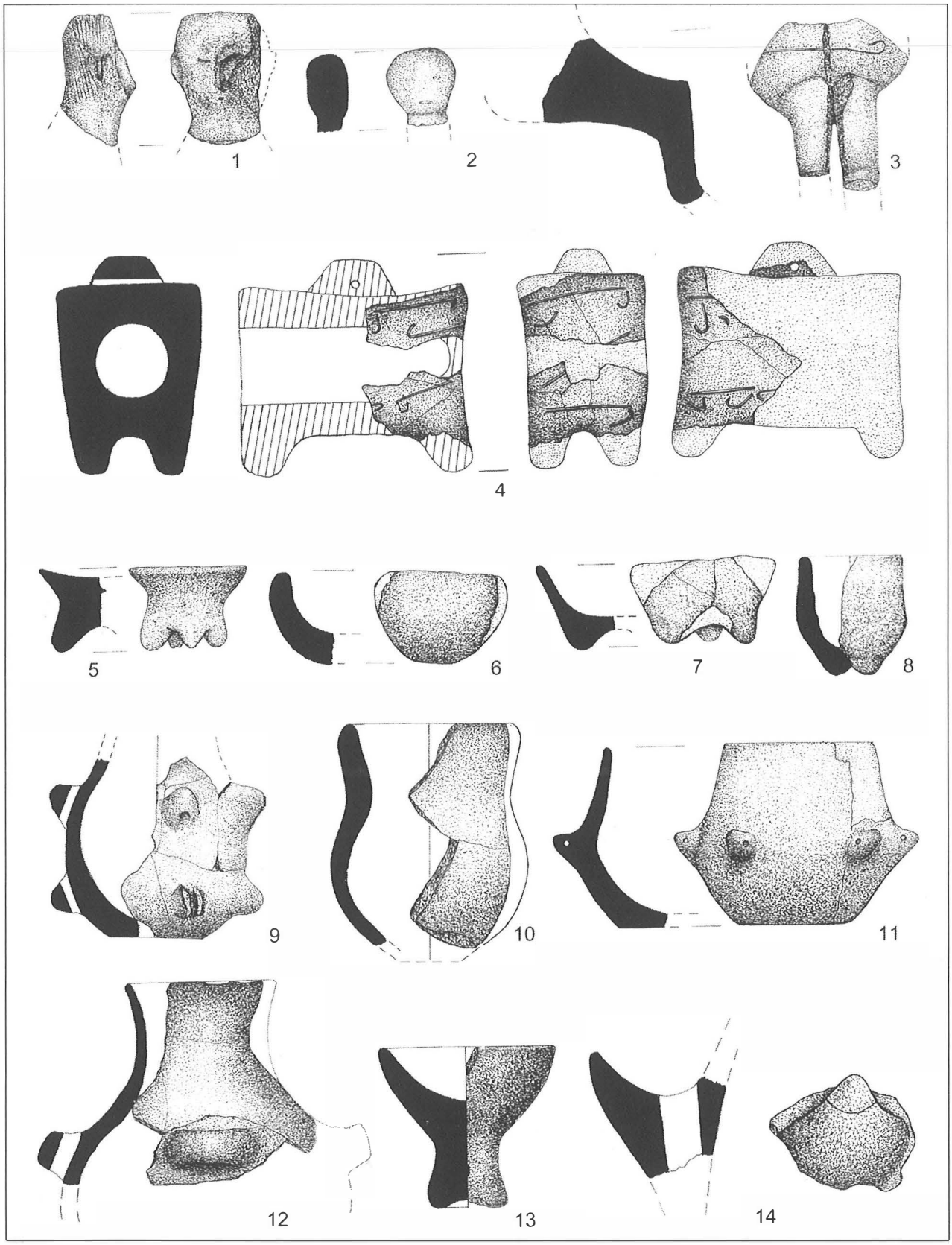

7. kép: A Sopot kultúra különleges leletei és miniatűr edényei

Fig. 7. The unusual finds and miniature vessels of the Sopot culture

Csengeri Piroska

A bükki kultúra települése Sajószentpéter, Kövecsesen (Előzetes kutatási jelentés)

Az utóbbi évtized beruházásokhoz kapcsolódó, nagy felületre kiterjedő feltárásainak köszönhetően jelentős mértékben bővültek ismereteink a Kárpát-medence É-i részének középső neolitikus településeit, azok településszerkezetét, települési jelenségeit, az ott élő közösségek gazdálkodását és tevékenységeit, temetkezési szokásait, anyagi kultúráját stb. illetően.[1] A bükki kultúra törzsterületét azonban jórészt elkerülték a kutatások. E téren egyedül S. Šiška Šarišské Michal'any-ban (Szentmihályfalván) folytatott nagyobb feltárásainak leletanyagára, az ott tett megfigyeléseire és az elvégzett természettudományos elemzésekre támaszkodhatunk.[2] Emiatt tartjuk fontosnak a Sajószentpéteren 2001-ben előkerült neolitikus településrészlet teljes feldolgozást megelőző bemutatását, még ha a feltárt terület és objektumszám nem is tekinthető túl nagynak, és egyelőre nem állnak rendelkezésünkre természettudományos vizsgálati eredmények.

A *lelőhely* Sajószentpétertől DK-re, a Kövecses nevű határrészben (Sajószentpéter és Sajóecseg közigazgatási határán) található *(1. kép)*. 2001. június 12-én a miskolci Herman Ottó Múzeum (a továbbiakban HOM) részéről végzett helyszíni szemle során vált ismertté. A bejárásra a Linde Gáz Magyarország Rt. által tervezett, Kazincbarcikát és Sajóbábonyt összekötő ipari szénmonoxid vezeték nyomvonalának módosítása miatt került sor.[3] A gázvezeték nyomvonala ezen a szakaszon egy, a Sajó jobb partján húzódó, ÉNy–DK-i irányú egykori Sajó-teraszra merőlegesen haladt. A területet derékig érő búza fedte, melyben a dombtetőn elszórtan neolitikus és meghatározhatatlan korú más kerámiatöredékeket, valamint csiszolt és pattintott kőeszközöket találtunk. A lelőhely felszíni kiterjedése a fedettség miatt nem volt megállapítható, valószínűleg a domb hosszában, ÉNy–DK-i irányban húzódik.[4] A Sajószentpéter és Sajóecseg között elhelyezkedő egykori Sajó-teraszokon régészeti lelőhelyek sorát találjuk, amelyek némelyike terepbejárások és leletbejelentések nyomán már régóta ismert.[5]

A *megelőző feltárásra* 2001. július 30. és augusztus 22. között került sor S. Koós Judit vezetésével, melynek során a megnyitott 300×10 m-es felületen középső neoli-

1 Domboróczki 1997, Kalicz–Koós 2000b
2 Šiška 1986, 1995, 1998
3 A korábbi nyomvonalba eső területek előzetes régészeti állapotfelmérésének eredményeit lásd a HOM Régészeti Adattára 3113–01 számú dokumentációjában.
4 A helyszíni szemléről készült jelentést lásd a HOM Régészeti Adattár: 3120–01 számú dokumentációjában.
5 Lásd: HOM Régészeti Adattár: 1681–83 számú dokumentáció. Tervezzük a terület újbóli szisztematikus bejárását.

Piroska Csengeri

Settlement of the Bükk culture at Sajószentpéter, Kövecses (Preliminary report)

Due to excavations conducted on large surfaces in the recent years preceding investments, our knowledge of the Middle Neolithic settlements in the northern part of the Carpathian Basin has significantly increased, including information on settlement structure, settlement features and the economic and other activities, the burial rites, the material culture, etc. of the inhabitants.[1] Nevertheless, these investigations mostly targeted areas outside the central occupation zone of the Bükk culture. In this respect, we can only rely on S. Šiška's relatively extensive excavations at Šarišské Michal'any (Szentmihályfalva), his observations and the related instrumental analyses.[2] This is why we find it important to publish a preliminary report on the settlement fragment unearthed at Sajószentpéter in 2001 prior to the complex analysis even though the unearthed surface and the number of the features are not really large and no instrumental analytical results have so far been received.

The *site* can be found in the field called Kövecses SE of Sajószentpéter (on the administrative border of Sajószentpéter and Sajóecseg). *(Fig. 1)* It was identified during an inspection of the area by the Herman Ottó Museum (HOM in the followings) in June 12, 2001. The inspection was necessary because of the modification of the track of the industrial carbon monoxide pipe between Kazincbarcika and Sajóbábony, which was planned by the Linde Gáz Magyarország Rt.[3] In this area, the track of the industrial carbon monoxide pipe runs perpendicular to a former NW-SE directed Sajó terrace on the right side of the Sajó. The territory was covered by wheat to waist-height, in which we found scattered Neolithic sherds and pottery fragments of undetermined age and flaked and polished stone tools on the hill top. The extent of the site could not be determined because of the vegetation, probably it extended in a NW-SE direction following the length of the hill.[4] Series of archaeological sites can be found on the earlier Sajó terraces between Sajószentpéter and Sajóecseg, some of which have been known for a longer period from former field walkings and reports of finds.[5]

1 Domboróczki 1997, Kalicz–Koós 2000b
2 Šiška 1986, 1995, 1998
3 The results of the preliminary archaeological inspection of territory of the former track see in documentation no. 3113-01 in the Archaeological Archives of the HOM.
4 The report on the inspection of the site see in the Archaeological Archives of the HOM: 3120-01.
5 See in the Archaeological Archives of the HOM: documentation no. 1681-83. We intend to repeat the systematic survey of the territory.

tikus (bükki kultúra), kora vaskori (szkíta), valamint népvándorlás kori telepjelenségeket, összesen 37 objektumot találtunk *(2. kép)*.[6] A szelvény a magaspartot és egyben a régészeti lelőhelyet keresztben szelte át *(1. kép)*. A jelenségek a domb Sajóhoz közelebb eső legmagasabb részétől Ny felé haladva 150 m hosszúságban kerültek elő *(2. kép)*.

A *bükki kultúra településéből* két felszínre épített ház paticsomladékát (a humuszban, 35 cm mélységben), az egyik ház mellett hatalmas agyagkitermelő gödröt, kisebb hulladékgödröket, cölöplyukakat, valamint egy zsugorított csontvázas, okkermellékletes temetkezést találtunk meg.

Az egykori *házak* a paticsomladékok (13. és 15. objektum) elhelyezkedése alapján közel É–D-i tájolásúak lehettek. Mivel a mezőgazdasági művelés az idők során néhol megbolygatta a maradványokat, és mivel azok feltehetően megnyitott szelvényünk területén kívül is folytatódtak, így a házak méretei nem határozhatók meg. A 13. ház omladéka 14×13,5 méteres, a 15. házé pedig 12×8,5 m területre terjedt ki. Az épületek hirtelen tűzben pusztulhattak el, amiről a bennük „in situ" talált használati tárgyak: edények, pattintott és csiszolt kőeszközök *(6. kép 2–4.)*, valamint szerszámkövek *(9. kép 1–2.)* maradványai tanúskodnak. A 13. objektum esetében egy őrlőkő két őrlőlapját találtuk meg egymáson fekve, továbbá öt különböző háztartási edény hiányos darabjait, a 15. objektumnál pedig szintén legalább öt összetört edény több töredékét, két őrlőkövet *(9. kép 1–2.)*, nagyméretű, csiszolt kővésőt *(9. kép 3.)* és kisméretű, lapos gyaluvésőt *(6. kép 4.)*. A két feltárt házomladék 45–50 m távolságra feküdt egymástól. A közöttük húzódó területről nem kerültek elő neolitikus jelenségek, ami arra utal, hogy a bükki kultúra e településén, vagy településének ebben a részében a lakóépületek viszonylag elszórtan, egymástól nagyobb távolságokra, kisebb egységeket alkotva helyezkedtek el.

Két hasonló, hirtelen tűzben elpusztult ház paticsomladékát S. Šiška is megtalálta Šarišské Michal'any-ban (Szentmihályfalván). Az 1. házban tűzhely agyagtapasztása, csiszolt kőeszköz, őrlőkő, radiolarit magkő-depot, agyagnehezékek és rekonstruálható edények töredékei kerültek elő. Az omladék kiterjedése a sajószentpéterinél kisebb, 4,15×6,35 m, a tájolás DK–ÉNy-i volt.[7] A 123. ház paticsomladéka szintén kisebb, 4,0×6,3 m-es (4,30×7,00 m-es?) területen szóródott ÉNy–DK-i irányban. Benne nagy mennyiségű kerámiatöredéket és csiszolt kőeszközöket találtak. A ház alatt négy, a bükki kultúrához sorolható gödör is előkerült.[8] E. Hajnalová vizsgálatai szerint a házak faszerkezete tölgyből készült.[9] A lelőhelyen a fentieken kívül még több ház oszlopvázá-

The *excavation preceding the investment* was conducted between July 30 and August 22, 2001 by Judit S. Koós. It resulted 37 features of the Middle Neolithic (Bükk culture), the Early Iron Age (Scythian) and the Migration Period on a surface of 300×10 m *(Fig. 2)*.[6] The cutting intersected the high bank and also the archaeological site crosswise *(Fig. 1)*. The features appeared in a length of 150 m from the highest part of the hill closer to the Sajó toward west *(Fig. 2)*.

From the *settlement of the Bükk culture*, the daub debris of two overground houses (in the depth of 35 cm in the humus), a huge clay pit next to one of the houses, smaller refuse pits, postholes and a crouched inhumation burial with ochre grave-good were unearthed.

The distribution of the daub debris suggests that the *houses* (features 13 and 15) had a N-S orientation. Their measurements could not be determined as, at some places, agricultural cultivation disturbed the remains, which most probably extended beyond the trench. The debris of house no. 13 measured 14×13.5 m, that of house no. 15 12×8.5 m. The houses must have perished in quick fire, which is supported by the articles of use found "in situ": vessels, flaked and polished stone tools *(Fig. 6. 2-4)* and the remains of stone implements *(Fig. 9. 1-2)*. In feature 13, we found the upper and the lower constituents of a quern on each other and the fragmentary remains of five different household vessels. In house no. 15, the fragments of also at least five broken vessels, two querns *(Fig. 9. 1-2)*, a large polished stone chisel *(Fig. 9. 3)* and a small, flat plane *(Fig. 6. 4)*. The two unearthed house debris were 45-50 m from one another. No Neolithic features were unearthed from the area between them, which suggests that the dwellings of this settlement or in settlement part of the Bükk culture formed smaller clusters scattered at larger distances from each other.

S. Šiška also found the daub debris of two similar houses, which perished in quick fire at Šarišské Michal'any (Szentmihályfalva). In house no. 1, the clay plastering of an oven, a polished stone tool, a quern, a radiolarite core depot, clay weights and fragments of vessels were unearthed, which latter ones could be reconstructed. The extent of the debris was smaller than at Sajószentpéter, it measured 4.15×6.35 m, and it was oriented to SE-NW.[7] The daub debris of house no. 123 was also smaller, it was distributed on a surface of 4.0×6.3 m (4,30×7,00 m?) extending in a NW-SE direction. It contained a large number of pottery sherds and polished stone tools. Four pits of the Bükk culture were also found under the house.[8] According to E. Hajnalová's analyses the timber construction of the house was made of oak.[9] Besides, the site yielded the remains of the post

6 Az ásatási és tárgyrajzokat Nagy S. József grafikus (HOM) készítette.
7 Šiška 1998, 188–190.
8 Šiška 1998, 191.
9 Šiška 1998, 203.

6 József Nagy S. (drawer, HOM) made the drawings during the excavation and also of the objects.
7 Šiška 1998, 188–190.
8 Šiška 1998, 191.
9 Šiška 1998, 203.

nak maradványai is előkerültek, melyek némelyikét „hosszú gödör" („Langgrube") szegélyezett. A települést S. Šiška a Bükk II (Bükk AB és B) fázisra, illetve a Bükk III (Bükk C) fázis kezdetére keltezte.[10]

Sajószentpéteren a 13. sz. objektum házomladékában két helyen valószínűleg az épület elemeiből származó, jó állapotú *elszenesedett famaradványokat* találtunk, melyek vizsgálata (fajmeghatározás, ^{14}C-kormeghatározás) folyamatban van.

A *paticsomladék alatti terület* feltárása során öt hulladékgödörre (21., 24–27. gödör) és több kisebb, valószínűleg cölöplyukra (28–36. objektumok) bukkantunk. A cölöplyukak elhelyezkedéséből az épület alaprajza, szerkezete nem rekonstruálható. A paticsomladékot rétegben találtuk, egy részét azonban a szántás megsemmisítette, illetőleg széthúzta. Így nem világos, hogy a paticcsal teli 21., 24. és 25. gödrök az omladékrétegből indultak-e (betöltésük a pusztulási omladékkal történte), vagy az alatt kezdődtek (betöltésük egy korábbi pusztulás omladékával történt). Elképzelhető, hogy az omladék egyes részei másodlagosan, a gödrökből származnak.

A 13. háztól KÉK-re előkerült egy hatalmas méretű (8,5×7 m) *agyagkitermelő gödör* is (17. objektum), mely feltehetően a ház építéséhez szolgáltatott anyagot.

A 13. ház omladékától DK-re találtuk a településrészlet egyetlen *temetkezését* (22. sír). A 19. (vaskori) gödör aljában mutatkozó bizonytalan, ovális folt rejtette a DK–ÉNy-i tájolású, bal oldalára, zsugorított helyzetben fektetett egyén igen rossz megtartású csontvázát *(3. kép)*. Mellékletek nem kerültek elő, viszont az arc előtt kisebb területen a föld okkeres volt.[11] Az AVK-kör népességeinél megfigyelt viszonylag egységes temetkezési szokás leggyakoribb változata ez.[12] A sírlelet jelentőségét az adja, hogy feltárás során és bolygatatlanul került elő, amire a bükki kultúra esetében alig van közölt magyarországi példa.[13]

A 15. házomladéktól D-re egy szabályos, hengeres falú, mély gödröt találtunk. Feltételezéseink szerint kútról van szó. Ennek megállapítására betöltéséből természettudományos vizsgálatokhoz földmintát vettünk.

Az ásatás során előkerült, a bükki kultúra időszakából származó *kerámiaanyag* (a 7703 töredék mintegy 60%-a) igen rossz állapotban maradt meg, ami megnehezítette restaurálásukat.[14]

A *finomkerámiákat* iszapolt, homokos agyagból készítették, égetésük alacsony hőmérsékleten történhetett.

structures of several houses, some of which were bordered by a "long pit" ("Langgrube"). S. Šiška dated the settlement from phase II (Bükk AB and B) and the beginning of phase III of the Bükk culture (Bükk C).[10]

The debris of house no. 13 of Sajószentpéter contained well preserved *charred wooden remains* probably from the structure of the building, which are being analysed (species determination, C-14 dating).

The *territory under the daub debris* could be unearthed in the case of house no. 13. We found five refuse pits (pits nos. 21, 24-27) and some smaller holes, probably postholes (features 28-36). The distribution of the postholes did help the reconstruction of the ground plan and the structure of the house. The daub debris was found in original position, some of it, however, was destroyed and scattered by the plough. So it is not clear if pits nos. 21, 24 and 25, filled in with daub, started from the debris layer (they were filled in by the demolition debris) or they started underneath (they were filled in with the debris of a formerly perished building). Some of the debris could have come from other pits.

A huge *clay pit* (8.5×7 m – feature no. 17) was found ENE of house no. 13. The clay needed for the construction of the house was probably yielded from here.

The only *burial* of the settlement fragment (grave no. 22) was found SE of the debris of house no. 13. The very poorly preserved remains of a SE-NW oriented skeleton laid on the left side in a crouched position *(Fig. 3)* was found in a vaguely outlined oval discolouration on the bottom of pit no. 19 (Iron Age). It did not contain grave-goods, only the soil in front of the face contained ochre in a small spot.[11] This is the most common variant of the relatively uniform burial rite observed at the population groups of the ALP.[12] The significance of the grave lies in the fact that it was found during excavation in an undisturbed condition, which is a rare phenomenon in the Bükk culture in Hungary.[13]

A regular, deep pit with cylindrical walls was found S of the debris of house no. 15. We suppose that it was a well. To determine the function, a soil sample was taken from the filling for instrumental analysis.

The *pottery material* of the Bükk culture unearthed during the excavation (about 60% of the 7703 fragments) was preserved in a very poor condition, which made restoration difficult.[14]

Fine ceramics were made from levigated, sandy clay and baked on a low temperature. The vessels are grey

10 Šiška 1998, 203.
11 Köhler Kitti vizsgálatai szerint adultus korú (23–30 éves) egyént temettek a sírba, akinek neme nem volt megállapítható. Az információért ezúton is szeretnék köszönetet mondani.
12 Azaz: DK–ÉNy-i tájolás, bal oldali zsugorítás, okkerfestés, melléklet nélküliség. Az adatokat lásd Kalicz–Makkay 1977, 73–83.
13 Csengeri 2001b
14 A kerámiaanyag restaurálását Tóth Edina restaurátor (HOM) végezte.

10 Šiška 1998, 203
11 According to Kitti Köhler's analyses the grave belonged to an adult (23-30-year-old) person, whose sex could not be determined. I am grateful for the information.
12 That is: SE-NW orientation, crouched on the left side, ochre painting, lack of grave goods. The details see in Kalicz–Makkay 1977, 73–83
13 Csengeri 2001b
14 Edina Tóth restorer (HOM) restored the pottery material.

Az edények szürke, vagy fekete színűek, külső felületüket azonban világos, narancsvörös vagy homoksárga bevonat borítja. Néhány darab kívül-belül világosbarna, illetve homoksárga színű. A falvastagság csupán 2–5 mm (egyetlen nagyobb töredéknél 8 mm). Az edényeket bekarcolt vonalas mintákkal díszítették, de akad néhány díszítetlen változat is *(5. kép 1.)*. Festésnek nem maradt nyoma, ez azonban nem zárja ki alkalmazásának lehetőségét, hiszen a darabok többségének felületéről a bekarcolt díszítés és a külső agyagbevonat egyaránt csaknem teljesen lekopott.

A finomkerámiák között a gömbös formák az uralkodóak. Többnyire különböző méretű bomba alakú edényeket *(5. kép 6., 6. kép 1., 7. kép 1., 5–6.)*,[15] tálakat *(5. kép 2–4., 6. kép 6., 7. kép 5–6.)* és hengeres nyakú, kiöntőcsöves edényeket *(4. kép 1–2.)* találunk. Az edényperemek elvékonyodók *(7. kép 4–6.)*, a tálaknál azonban előfordul egyenesen levágott, kiszélesedő perem is *(5. kép 2.)*. Az edények talpa egyenes *(5. kép 1., 5.)*, vagy enyhén homorú kiképzésű *(6. kép 1., 7. kép 5.)*. A bemutatott formák a bükki kultúrában mind általános típusok.[16]

Különlegesnek mondható egy kisméretű, valószínűleg négy csücskös peremű tálka *(5. kép 1.)*, valamint két csőtalpas edény töredéke *(5. kép 3.)*. A csőtalpas tálak az AVK edényművesség gyakori darabjai voltak, melyek eltűnése már a tiszadobi csoportban megkezdődött. A bükki kultúrában csupán néhány töredék képviseli a típust.[17] Előkerült még egy négyszögletes aljú edény darabja *(5. kép 5.)*, és egy négylábú, peremes „oltárka" töredéke is *(5. kép 8.)*.

Az edényeken előforduló vonaldíszeket 3–8, viszonylag sűrűn bekarcolt, egymással párhuzamosan futó vonalkötegből alakították ki. Ezekből áll az edénytest „fő díszítését" adó minta,[18] melyek közt „klasszikus" csúcsíves vonalkötegek egyáltalán nem fordulnak elő, azok általában tompa ívű vonalkötegekből állnak *(6. kép 1., 6., 7. kép 1., 6.)*.[19] Megtalálhatóak különleges, spirálokból létrehozott díszítések *(7. kép 2.)*,[20] mezőkre osztott spirálmotívum *(7. kép 3–4.)*, ívelt, kampószerű és szögletes motívumokból kialakított felületdísz *(7. kép 5.)*, vagy (az egyik kiöntőcsöves, arcos edény esetében) feltehetően koncentrikus körökből és spirálmotívumokból létrehozott díszítés *(4. kép 1.)* is. Egészen különleges egy kisméretű, bomba formájú edényke, melynek felületét nem tipikus bükki díszítőminták borítják, hanem bebökött pontokból kialakított egyszerű, függőleges vonalak, me-

15 Az egyetlen bomba alakú, kiegészíthető edény *(7. kép 5.)* Szá: 10, fá: 4 cm, m: 10,8 cm.
16 KALICZ–MAKKAY 1977, 45–48; LICHARDUS 1974, 24–29.
17 KALICZ–MAKKAY 1977, 45, 48.
18 A díszítések leírásánál a J. Lichardus által kidolgozott sémát követjük: peremdíszítések, „fő díszítések"/„díszítőstílusok", „díszítő háromszögek", stb., LICHARDUS 1974, 30–40.
19 J. Lichardus-féle α1, β1 és β2 „díszítőstílusok", LICHARDUS 1974, 33–34, Abb. 2.
20 Párhuzama: Miskolc, Hillebrand Jenő-barlang, KALICZ–MAKKAY 1977, 108. t. 11.

or black, the outside surfaces are covered with a light orange or sandy yellow slip. A few items are light brown or sandy yellow on both sides. The wall thickness is only 2-5 mm (8 mm at a single larger item). The vessels are ornamented by incised linear patterns, some variants are not ornamented at all *(Fig. 5. 1)*. No trace of painting has been preserved, which does not exclude its existence since the incised ornaments and the slip got nearly entirely eroded from the outside surfaces of the majority of the sherds.

Globular forms dominate among the fine ceramics. The most common types are bomb-shaped vessels *(Fig. 5. 6, Fig. 6. 1, Fig. 7. 1, 5-6)*,[15] bowls *(Fig. 5. 2-4, Fig. 6. 6, Fig. 7. 5-6)* and spouted vessels with cylindrical necks *(Fig. 4. 1-2)*. The rims taper *(Fig. 7. 4-6)*, although straight-cut widening rims also occur at bowls *(Fig. 5. 2)*. The bottom of the vessels is straight *(Fig. 5. 1, 5)* or slightly concave *(Fig. 6. 1, Fig. 7. 5)*. All the described types are common in the Bükk culture.[16]

A small bowl with probably four corners on the rim is an unusual item *(Fig. 5. 1)* just like the fragments of two hollow-based vessels *(Fig. 5. 3)*. Hollow-based vessels are common elements of the ALP ceramics, their disappearance started already in the Tiszadob group. Only a few fragments represent the type in the Bükk culture.[17] Furthermore, the fragment of a vessel of a quadrangular base *(Fig. 5. 5)* and of a small, four-footed, rimmed "altar" *(Fig. 5. 8)* have been recovered.

The linear patterns on the vessels are composed of 3-8, relatively densely incised parallel bunches of lines. They build the pattern that constitutes the "main ornament" on the body of the vessel,[18] from which the "classical" ogival bunches of lines are absent, they are usually composed of bunches of lines bent in a slight arch *(Fig. 6. 1, 6, Fig. 7. 1, 6)*.[19] Special ornaments composed of spirals *(Fig. 7.2)*,[20] spiral motives divided into fields *(Fig. 7. 3-4)*, surface ornaments built of arched, hooked and angular motives *(Fig. 7. 5)* and an ornament composed probably of concentric circles and coil motives (on a spouted face vessel) *(Fig. 4.1)* can also be found. A small bomb-shaped vessel is a very unusual item. Its surface is covered not with the typical ornamental motives of the Bükk culture but with simple vertical lines of impressed dots, which are closed under the rim by a similarly executed horizontal line *(Fig. 5.6)*.

15 The only bomb-shaped vessel that could be completed *(Fig. 7)*: Md: 10 cm, bd: 4 cm, h: 10.8 cm.
16 KALICZ–MAKKAY 1977, 45–48; LICHARDUS 1974, 24–29
17 KALICZ–MAKKAY 1977, 45, 48
18 At the description of the ornaments we follow the cheme elaborated by J. Lichardus: rim ornaments, "main ornaments' / "ornament types" "ornamental triangles" etc. LICHARDUS 1974, 30–40
19 J. Lichardus' α1, β1 and β2 "ornamental styles". LICHARDUS 1974, 33–34, Abb. 2
20 Its analogue: Miskolc, Hillebrand Jenő cave, KALICZ–MAKKAY 1977, 108. t. 11

lyeket a perem alatt hasonló vízszintes vonal zár le *(5. kép 6.)*.

Az általános „fő díszítések" közé lenyúló „díszítő háromszögek" egyszerű, párhuzamos vonalkötegekből állnak, csak egy esetben fordul elő osztott „háromszög", melyet függőleges hullámvonal-köteg tölt ki *(7. kép 6.)*. Kiegészítő elemként ehhez beszurkálásokból álló vonal is csatlakozhat *(7. kép 1.)*.[21]

A peremdíszítés bekarcolt körökből álló sor *(5. kép 4., 7. kép 6.)*, cikcakk-vonal *(7. kép 5.*, belső díszítésként: *5. kép 4.)*, benyomkodott pontokból álló sorok és cikcakk-vonalak kombinációja *(6. kép 6.)*, félköríves vonalkötegekből álló sor *(7. kép 3–4.)*, „futó spirál" *(5. kép 7.)* illetőleg „függő spirál" minta *(5. kép 2.)*. Egy esetben a széles tálperemen ferdén bekarcolt párhuzamos vonalak láthatók *(5. kép 2.)*, egy vékonyfalú tálnál pedig a belső felület peremhez közel eső részét is díszítették *(5. kép 4.)*. „Futó spirál" mintát hengeres nyakú, gömbtestű, díszített edények nyakhajlatában is találunk *(5. kép 7.)*.

Az edényfenék közelében a fő díszítést lezáró elemek között csak egyszerű, beszurkált vonalkákból álló vízszintesek fordulnak elő *(6. kép 1., 7. kép 1., 5.)*.

A finomkerámiák között írjuk le, de a szellemi élet körébe tartoznak a már részletesen közölt *két arcos edényből származó töredékek (4. kép 1–2.)*.[22] Hengeres nyakú, gömbtestű, kiöntőcsöves edények részei. Az egyiken az arcot a vállon ülő, felfelé tekintő kiöntőcsövön képezték ki. Két kör alakú áttörés jelöli rajta a szemet, egy hosszúkás pedig a száját. A szemöldököt, az orrot és az állat finom bekarcolt vonalak jelzik. Az arc jobb oldalán, a homlokon az AVK és csoportjai idoljairól és arcos edényeiről jól ismert szimbolikus jel („sarlómotívum") látható *(4. kép 2.)*. A másik darab esetében a kiöntőcső alatti területen látható egy arcot jelző „sarlómotívum", maga az arcábrázolás azonban nem maradt meg *(4. kép 1.)*.

Az arcábrázolások e típusa (a szimbolikus jellel) a Kárpát-medence K-i felén, a Körösöktől É-ra eső területeken fordul elő. Az AVK kezdetétől a középső neolitikum végéig mind a bekarcolt díszítést használó, mind a festett kerámiás csoportoknál megjelenik azonos formában, és feltehetően azonos jelentéstartalmat is hordoz.[23] Raczky P. és Anders A. véleménye szerint az ezeken a területeken előkerülő idolok és arcos edények ábrázolásai az AVK és későbbi csoportjai É-i tömbjének (Szilmeg-Tiszadob-Bükk, Esztár-Pişcolt-Raškovce-Lumea Nouă) szakrális-ideológiai egységét bizonyítják. Szimbolikus női és férfi (ember-bikaszerű) alakokat, a hétköznapi élet felett álló lényeket jeleníthetnek meg.[24] A sajószentpéteri darabok a szimbolikus ábrázolások helyét tekintve

The "ornamental triangles" that hang down between the "main ornaments" are composed of simple, parallel bunches of lines. A segmented "triangle" occurs in a single case. It is filled in with a bunch of vertical wavy lines *(Fig. 7. 6)*. Sometimes a line of impressed dots joins them *(Fig. 7.1)*.[21]

The rim ornament can be a row of incised circles *(Fig. 5. 4, Fig. 7. 6)*, a zigzag line *(Fig. 7. 5*, as an interior ornament: *Fig. 5. 4)*, a combination of rows of impressed dots and zigzag lines *(Fig. 6.6)*, a row of semicircular bunches of lines *(Fig. 7. 3-4)*, a guilloche pattern *(Fig. 5. 7)* or a "vertical spiral" motive *(Fig. 5. 2)*. In a single case, obliquely incised parallel lines can be seen on the wide rim of a bowl *(Fig. 5. 2)*, while on a thin-walled bowl the interior surface was ornamented close to the rim *(Fig. 5. 4)*. A guilloche pattern can also be found in the arch of the neck of ornamented globular vessels with a cylindrical neck *(Fig. 5. 7)*.

Close to the bottom of the vessels, only the simple horizontal lines of impressed short lines represent the elements that close the main ornament *(Fig. 6. 1, Fig. 7. 1, 5)*.

The fragments of two face vessels, which have already been published in details *(Fig. 4. 1-2)*, will be described among the fine ceramics although they belong to the spiritual life.[22] They are fragments of globular, spouted vessels with a cylindrical neck. On one of them, the face was depicted on the spout, which started from the shoulder and slanted upwards. The eye is indicated by two round perforations, while an elongated perforation is the mouth. The eyebrows, the nose and the chin are indicated by finely incised lines. On the right side of the face, on the forehead, the symbolic sign ("sickle motive") known from the idols and face vessels of the ALP and its groups can be observed *(Fig. 4. 2)*. On the other fragment, a "sickle motive" indicating a face can be seen in the area under the spout, while the face itself has not been preserved *(Fig. 4. 1)*.

This type of face depictions (with the symbolic sign) occurs in the eastern part of the Carpathian Basin, north of the Körös rivers. It appears in an identical shape from the start of the ALP to the end of the Middle Neolithic at both groups that use incised or painted ornaments, and probably it had the same meaning.[23] According to P. Raczky and A. Anders, the idols and the depictions of the face vessels unearthed in these territories prove the sacral-ideological unity of the ALP and the northern block of its later groups (Szilmeg-Tiszadob-Bükk, Esztár-Pişcolt-Raškovce-Lumea Nouă). They can depict symbolic figures of women and men (human – bull-shaped) and superhuman beings.[24] Regarding the place of the symbolic repre-

21 Az utóbbi párhuzama: Tiszavasvári, Paptelekhát KALICZ–MAKKAY 1977, 66. t. 9.
22 CSENGERI 2002
23 Az arcábrázolások e típusáról: KALICZ–MAKKAY 1972; KALICZ–KOÓS 2000a; RACZKY–ANDERS 2003
24 RACZKY–ANDERS 2003, 158–166.

21 The analogue of the latter: Tiszavasvári, Paptelekhát KALICZ–MAKKAY 1977, 66. t. 9.
22 CSENGERI 2002
23 On this type of face depictions see KALICZ–MAKKAY 1972; KALICZ–KOÓS 2000a; RACZKY–ANDERS 2003
24 RACZKY–ANDERS 2003, 158–166.

szokatlanok és jelenleg párhuzam nélküliek, mivel az eddig közölt edények arcábrázolásai mind a peremük alatt találhatók. Több más példától eltérően az sem bizonyítható, hogy a sajószentpéteri tárgyak rituális összefüggésben kerültek földbe.[25]

A finomkerámiák között előforduló fent leírt formák és azok díszítései alapján a Sajószentpéter-Kövecsesen előkerült leletanyagot Kalicz N. és Makkay J. rendszerében a Bükk I időszakra, J. Lichardus kronológiájában pedig a Bükk AB fázisra tehetjük.[26] A J. Lichardus által elkülönített Bükk AB periódusban még nem tűnnek fel a csúcsíves vonalkötegek, viszont a peremdíszítések és „díszítő háromszögek" nagyobb szerepet kapnak, mint a Bükk A időszakban.[27] Különbségek is akadnak: Sajószentpéteren nem találunk négyszögletes szájú, a korábbi AVK-fázisok örökségét jelentő edényeket, továbbá nincsenek meg a Bükk AB-be sorolt γ1, η1 és η2 „díszítőstílusok" sem.[28] A közölt leletek alapján Sajószentpéter tágabb környezetében a Bükk AB periódusra keltezhető része van a Büdöspest-barlang[29] és a Hillebrand Jenő (Kőlyuk II)-barlang[30] településeinek is.

A településen előkerült *házi kerámiák* anyaga kevésbé finom, mint a díszített kerámiáké. Az agyaghoz szerves (növényi) anyagot kevertek, a kidolgozás technikája azonban megegyező. Az égetés ugyanúgy alacsony hőmérsékleten történhetett. Az edények színe a világosszürkétől a sötétszürkéig terjed, külső felületüket pedig szintén világos, narancsvörös vagy homoksárga bevonat borítja. Ugyancsak előfordulnak a kívül-belül világosbarna, illetve homoksárga színű változatok. A falvastagság általában 1–1,5 cm. A kisebb edényeknél 0,7 cm körüli, a feltételezhetően legnagyobb edényből származó töredék fala pedig 2,5 cm vastagságú. Jónéhány töredék felületéről a finomkerámiákéhoz hasonlóan majdnem teljesen lekopott a külső, világos színű agyagbevonat.

A házi kerámia-formák szintén egyszerű, gömbös felépítésűek. Leggyakoribbak az anyagban a „fazekak" és tálak, ritkábbak a hengeres nyakú, gömbtestű edények, illetve a hasonló felépítésű, de jóval nagyobb méretű tárolóedények. A leletanyagban található egy szűrőedény kisebb töredéke is. A „fazekak" között van hordó alakú *(8. kép 9.)* és kihajló peremű, gömbös testű *(8. kép 6.)*, a tálak pedig félgömb alakúak *(8. kép 4., 9. kép 5.)*. A tárolóedények enyhén kihajló nyakúak, feltehetően hosszúkás, vagy gömbös testtel, a nyakhajlatban, illetve a vállon ujjbenyomásos bordákkal *(9. kép 4., 6–7.)*. Az edények talpa egyszerű, sima *(8. kép 7.)*, két esetben profilált. Ez utóbbiak közül az egyik talp egyúttal vízszintesen átfúrt is *(8. kép 1.)*.

sentations, the Sajószentpéter items are extraordinary, and have no analogues since on the vessels published so far the face depictions can always be found under the rim. Unlike at many other examples, at Sajószentpéter it cannot be proved that the objects were buried in a ritual context.[25]

The above described shapes and ornaments of the fine ceramics date the find assemblage uncovered at Sajószentpéter-Kövecses from the Bükk I period in N. Kalicz and J. Makkay"s system, or the Bükk AB phase in J. Lichardus' chronology.[26] In the Bükk AB period distinguished by J. Lichardus, the ogival bunches of line did not yet appear, while the rim ornaments and the "ornamental triangles" had a greater role than in the Bükk A phase.[27] There are a few differences as well. At Sajószentpéter we cannot find vessels of a quadrangular mouth, which were inherited from the earlier ALP phases, and the γ1, η1 and η2 ornamental styles of Bükk AB are also missing.[28] Judged from the published finds, parts of the settlements of the Büdöspest cave[29] and the Hillebrand Jenő cave (Kőlyuk II)30 can be dated from the Bükk AB phase in the region of Sajószentpéter.

The raw material of the *household pottery* of the settlement was not as fine as that of the ornamented ceramics. Organic (plant) material was mixed to the clay, the execution, however, was identical. They were also baked on a low temperature. The colour of the vessels varies from light grey to dark grey, and the exterior surfaces are also covered by a light-coloured, orange or sandy yellow slip. Variants that are light brown or sandy yellow on both sides also occur. The wall thickness is usually 1-1.5 cm. At smaller vessels it can be about 0.7 cm, while the wall of the sherd from probably the largest vessel measured 2.5 cm in thickness. The exterior light-coloured slip has corroded on the surface of lots of sheds, similarly to the fine ceramics.

The household pottery also shows simple globular shapes. The most frequent types are the "pots" and bowls, while globular vessels with cylindrical necks and similarly built but much larger storage vessels are less frequent. The find material contains a small fragment of a strainer as well. The "pots" can be barrel-shaped *(Fig. 8. 9)* and globular with outverted rims *(Fig. 8. 6)*. The bowls are hemispherical *(Fig. 8. 4, Fig. 9. 5)*. The storage vessels have slightly outverted necks on a probably elongated or globular body and ribs with finger impressions in the arch of the neck or on the shoulder *(Fig. 9. 4, 6-7)*. The bottom of the vessels is flat *(Fig. 8. 7)*, or, in two cases, profiled. One of the latter bottoms was horizontally perforated *(Fig. 8. 1)*.

25 Az utóbbira pl. Tiszaigar, vagy Szelevény: KALICZ–KOÓS 2000a, 19; RACZKY–ANDERS 2003, 166.
26 KALICZ–MAKKAY 1977, 45–48; LICHARDUS 1974, 87–89.
27 LICHARDUS 1974, 24–29.
28 LICHARDUS 1974, 87–89.
29 KADIĆ 1916, KOREK–PATAY 1958, 9–10.
30 KOREK 1958, KOREK–PATAY 1958, 10–11.

25 On the latter see e.g. Tiszaigar, or Szelevény: KALICZ–KOÓS 2000a, 19; RACZKY–ANDERS 2003, 166
26 KALICZ–MAKKAY 1977, 45–48; LICHARDUS 1974, 87–89
27 LICHARDUS 1974, 24–29
28 LICHARDUS 1974, 87–89
29 KADIĆ 1916, KOREK–PATAY 1958, 9–10
30 KOREK 1958, KOREK–PATAY 1958, 10–11

A házi edényeken különféle funkcionális, vagy díszítő elemeket találunk. Igen gyakori az edények pereme alatt vízszintesen körbefutó lyuksor, amely előfordul „fazekakon" *(8. kép 6., 9.)*, tálakon *(9. kép 5.)* és tárolóedényen is *(9. kép 7.)*. A bütykök között hegyes és kettős *(8. kép 9.)*, kerek és apró, vagy kerek és benyomott közepűeket találunk, illetve nagyobb méretű bütyökfogókat, amelyek vízszintes-hosszúkásak, vagy korongosak. A tárolóedényeknél a már említett rátett bordadíszeken kívül előfordul hegyes, szabálytalan dudorokkal *(8. kép 2.)*, vagy ujjbenyomkodással borított edényfelület is *(8. kép 8.)*. Fül három esetben fordul elő: egy tömzsi, nagyméretű, egy viszonylag vékony és hosszú *(8. kép 3.)*, illetve egy kisméretű, vékony, melynek felső része függőlegesen bordázott. A második esetben a törésnek köszönhetően látható, hogy a fület hogyan alakították ki, és helyezték az edény oldalára *(8. kép 3.)*. Néhány kisebb méretű házi edény felületét bekarcolt vonaldísszel látták el. Ezek anyaguk és kidolgozásuk alapján erősen emlékeztetnek az AVK korábbi időszakaiból származó edények díszítésére (pl. állatfejes fogójú töredék, *6. kép 7.)*.

Szólni kell még a hengeres nyakú, gömbtestű edények díszítményeiről, melyek között előfordulnak vállon ülő, felfelé néző, többlyukú kiöntőcsövek *(8. kép 5.)*, egy esetben pedig bekarcolt díszítésű edény oldalán állatfejes (bikafejes?), ugyancsak bekarcolt díszű fogó *(6. kép 7.)*. Ezen edénytípus peremtöredéke a lelőhely harmadik arcábrázolásos darabja, mely szintén közlésre került a korábbiakban *(4. kép 3.)*.[31] Bevagdalt pereme alatti részén képezték ki az arcot, háromszög alakban bordával keretezve. A szemet és a szájat bekarcolt, kissé ferde, illetve vízszintes vonalak jelzik, az orr pedig plasztikusan kiképzett. Hasonló arcábrázolás ilyen edényeken már az AVK kezdetétől jellemző.[32]

A házi kerámiák kevéssé változatos formái és díszítései nem térnek el a közölt bükki lelőhelyek anyagáétól.[33] A településrészlet relatív kronológiai helyzetének meghatározásához azonban nem nyújtanak segítséget.

A feltárás során csupán kis mennyiségben találtunk obszidiánból és hidrokvarcitból készült *pattintott eszközöket (6. kép 2–3.)* és szilánkokat, valamint három csiszolt kőeszközt *(6. kép 4., 9. kép 3.)*. Nagyobb számban kerültek elő őrlőkövek és azok töredékei *(9. kép 1–2.)*, melyeket vulkáni kőzetből készítettek. A nyersanyagok vizsgálata és a leletek elemzése még nem történt meg.

Állatcsont szinte alig származik a településről, amit a kedvezőtlen talajviszonyoknak tulajdoníthatunk. Ezt a neolitikus sír csontmaradványainak megtartása is alátámasztja. Néhány apró, égett csonttöredéket találtunk a 13. és 15. házomladékban. A természetes környezetre, annak felhasználására és a gazdálkodásra utaló egyéb

Various functional and ornamental elements can be found on the household vessels. A row of holes running around horizontally under the rim of the vessels can often be observed. It occurs on "pots" *(Fig. 8. 6, 9)*, bowls *(Fig. 9. 5)* and storage vessels as well *(Fig. 9. 7)*. The knobs can be pointed and double *(Fig, 8. 9)*, round and tiny or round impressed in the centre. There are large lug handles, which can be horizontal and elongated or discoid. On storage vessels, the surface can be ornamented by pointed, irregular bosses *(Fig. 8. 2)* or finger impressions *(Fig. 8. 8)* beside the above mentioned applied ribs. Handles were found in three cases: one was short and large, another one was relatively thin and long *(Fig. 8.3)*, the third one was small and thin with vertical grooves on the upper part. The breakage on the second one shows how the handle was formed and applied onto the wall of the vessel *(Fig. 8. 3)*. The surfaces of a few smaller household vessels are ornamented by incised lines. Their raw material an execution strongly remind of the ornaments that came from the early phases of the ALP (e.g. fragment with an animal head lug, *Fig. 6. 7)*.

The ornaments of the vessels with a globular body and a cylindrical neck have to be mentioned. They can be a spout with more than one holes staring from the shoulder and looking upwards *(Fig. 8. 5)*, or, in one case, a lug of incised ornament representing an animal head (a bull?) on the wall of a vessel showing an incised ornament *(Fig. 6. 7)*. The rim fragment of this vessel type is the third fragment with face depiction in the site, which also has already been published *(Fig. 4. 3)*.[31] The face is depicted under the notched rim enclosed by a triangular rib. The eyes and the mouth are indicated by slightly oblique and horizontal lines, the nose is plastic. Similar face depictions can be found on this vessel type from the start of the ALP.[32]

The less varied forms and ornaments of the household pottery are similar to the materials of the published sites of the Bükk culture.[33] They do not help the determination of the relative chronological position of the settlement fragment.

Only a few obsidian and hydroquartzite flaked tools *(Fig. 6. 2-3)*, flakes and three polished stone tools *(Fig, 6. 4, Fig. 9. 3)* were found during the excavation. More numerous querns and quern fragments *(Fig. 9. 1-2)* were recovered, which were made from igneous rocks. The analysis of the raw materials and the finds has not yet been made.

There were barely any animal bones collected in the settlement, which is due to the unfavourable soil conditions. This is corroborated by the poor condition

31 CSENGERI 2002
32 KALICZ–KOÓS 2000a, 18.
33 KALICZ–MAKKAY 1977, 45–48; LICHARDUS 1974, 22–29; CSENGERI 2001a, 80–83.

31 CSENGERI 2002
32 KALICZ–KOÓS 2000a, 18.
33 KALICZ–MAKKAY 1977, 45–48; LICHARDUS 1974, 22–29; CSENGERI 2001a, 80–83.

adatokat várhatunk az objektumokból vett földminták analíziséből.

A természettudományos vizsgálatok remélhetőleg közelebb visznek majd bennünket az itt élt bükki népesség mindennapjaihoz, és bővítik a bükki kultúra gazdálkodására vonatkozó hiányos információinkat.

of the skeleton in the Neolithic grave. We found a few tiny, burnt bone fragments in the debris of houses nos. 13 and 15. More data on the natural environment, its use and on economy can be expected from the analysis of the soil samples taken from the features.

The instrumental analytical analyses will probably take us closer to the everyday life of the Bükk population of the settlement and enlarge our knowledge of the economy of the Bükk culture.

Irodalom • *References*

CSENGERI 2001a — CSENGERI P.: Adatok a bükki kultúra kerámiaművességének ismeretéhez. A felsővadász-várdombi település leletanyaga. – Data to the pottery of the Bükk Culture. Archaeological finds from the settlement at Felsővadász-Várdomb. HOMÉ 40 (2001) 73–105.

CSENGERI 2001b — CSENGERI P.: A bükki kultúra temetkezése Mezőzomboron. – A burial of the Bükk culture from Mezőzombor. Ősrégészeti Levelek – Prehistoric Newsletter 3 (2001) 12–16.

CSENGERI 2002 — CSENGERI P.: Arcábrázolások a bükki kultúra sajószentpéteri településéről. – Face depictions of the Bükk culture from Sajószentpéter. Ősrégészeti Levelek – Prehistoric Newsletter 4 (2002) 11–15.

DOMBORÓCZKI 1997 — DOMBORÓCZKI L.: Füzesabony-Gubakút. Újkőkori falu a Kr. e. VI. évezredből. – Füzesabony-Gubakút. Neolithic village from the 6th millenium B. C. In: Raczky P.–Kovács T.–Anders A. (Szerk.), Utak a múltba. Az M3-as autópálya leletmentései. – Paths into the Past. Rescue excavations on the M3 motorway. Budapest (1997) 19–27.

KADIĆ 1916 — KADIĆ ●.: A Büdöspestben 1916. évben végzett ásatás eredményei. Barlangkutatás 4 (1916) 136–140.

KALICZ–KOÓS 2000a — KALICZ N.–S. KOÓS J.: Újkőkori arcos edények a Kárpát-medence északkeleti részéből. – Neolitische Gesichtsgefäße im Nordosten des Karpatenbeckens. HOMÉ 39 (2000) 15–44.

KALICZ–KOÓS 2000b — KALICZ N.–KOÓS J.: Település a legkorábbi újkőkori sírokkal Északkelet-Magyarországról. – Eine Siedlung mit ältestneolitischen Gräbern in Nordostungarn. HOMÉ 39 (2000) 45–76.

KALICZ–MAKKAY 1972 — KALICZ, N.–MAKKAY, J.: Gefäße mit Gesichtsdarstellungen der Linienbandkeramik in Ungarn. In: Idole. Prähistorische Keramiken aus Ungarn. Veröffentlichungen aus dem Naturhistorischen Museum, Wien (1972) 9–15.

KALICZ–MAKKAY 1977 — KALICZ, N.–MAKKAY, J.: Die Linienbandkeramik der Grossen Ungarischen Tiefebene. StudArch 7 (1977) Budapest.

KOREK 1958 — KOREK J.: A bükki kultúra települése a Hillebrand barlangban. – A settlement of the Bükk kulture in the Hillebrand Cave. FolArch 10 (1958) 17–28.

KOREK–PATAY 1958 — KOREK J.–PATAY P.: A bükki kultúra elterjedése Magyarországon. – Der Verbreitung der Bükker Kultur in Ungarn. RégFüz Ser. II, No. 2 (1958) Budapest.

LICHARDUS 1974 — LICHARDUS, J.: Studien zur Bükker Kultur. Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde 12 (1974) Bonn.

RACZKY–ANDERS 2003 — RACZKY, P.–ANDERS, A.: The internal relations of the Alföld Linear Pottery culture in Hungary and the characteristics of human representation. In: Jerem, E.–Raczky, P. (Eds.), Morgenrot der Kulturen. Festschrift für N. Kalicz zum 75. Geburtstag. Archaeolingua 15 (2003) Budapest, 155–182.

ŠIŠKA 1986 — ŠIŠKA, S.: Grabungen auf der neolitischen und äneolitischen Siedlung in Šarišské Michal'any. SlA 34 (1986) 439–454.

ŠIŠKA 1995 — ŠIŠKA, S.: Dokument o spoločnosti mladšej doby kamennej: Šarišské Michal'any. – Evidence for the society of the Late Stone Age. Šarišské Michal'any. Summary. Archeologické Památniky Slovenska 4 (1995) Bratislava.

ŠIŠKA 1998 — ŠIŠKA, S.: Architektúra neolitickej osady v Šarišských Michal'anoch. – Architektur der neolitischen Ansiedlung in Šarišské Michal'any. SlA 46 (1998) 187–204.

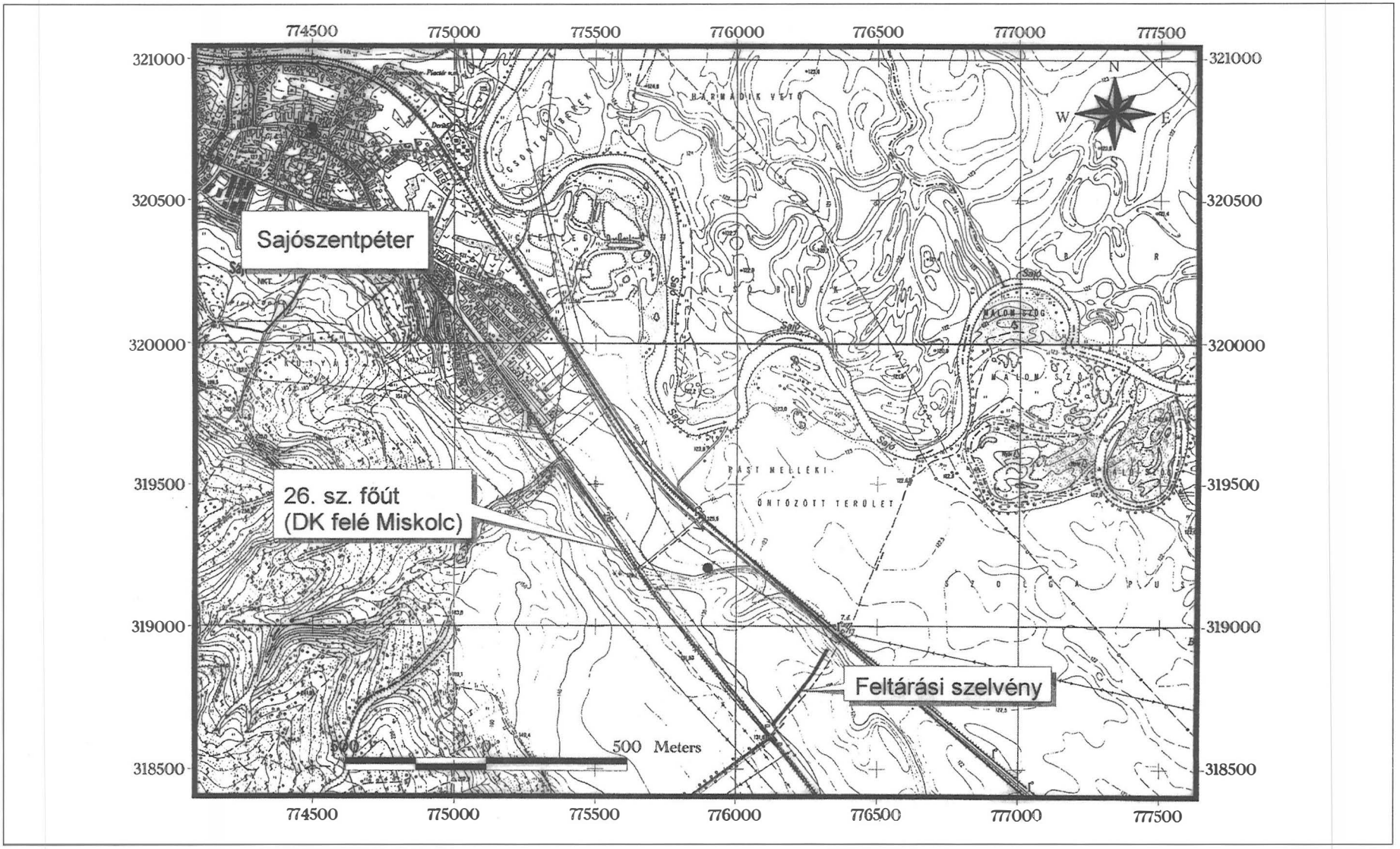

1. kép: Sajószentpéter, Kövecses: A megelőző feltárás helye

Fig. 1: Sajószentpéter, Kövecses: The site of the excavation preceding investment

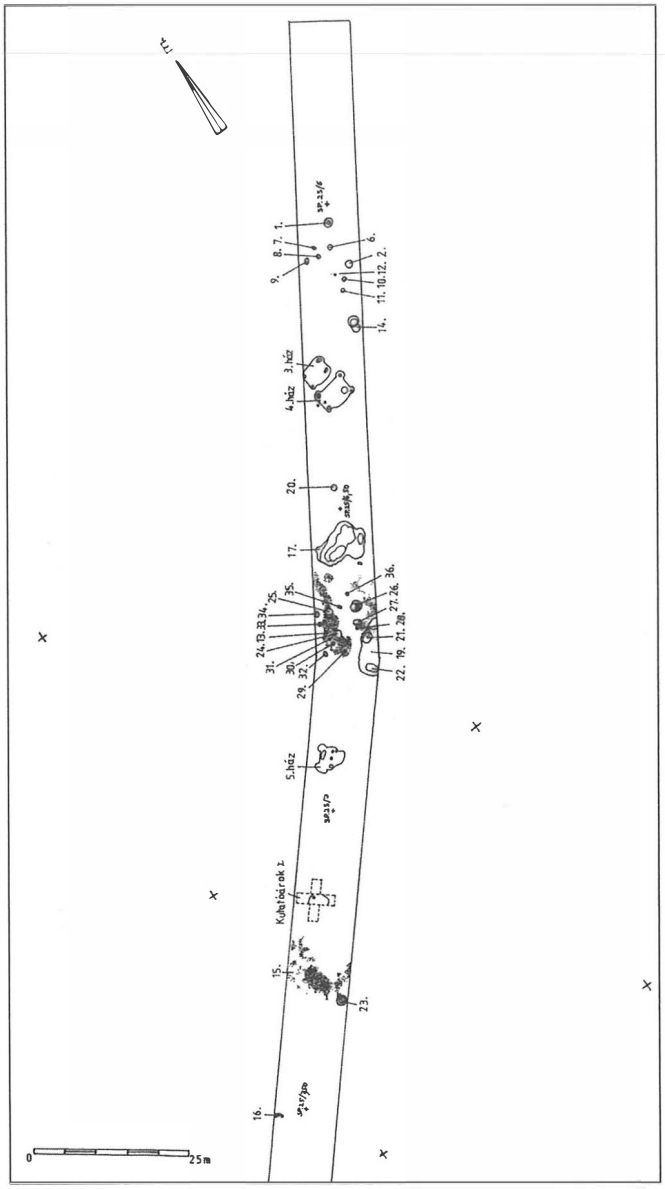

2. kép: **A feltárási szelvény részlete az objektumokkal**

Fig. 2: **Detail of the cutting with the features**

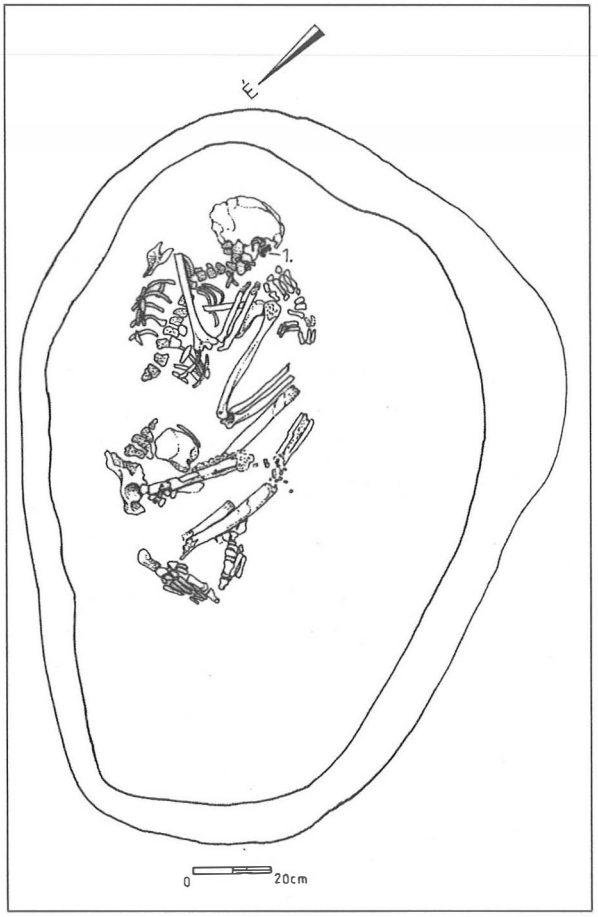

3. kép: **A bükki kultúra temetkezése a településen (22. sír)**

Fig. 3: **The burial of the Bükk culture in the settlement (grave no. 22)**

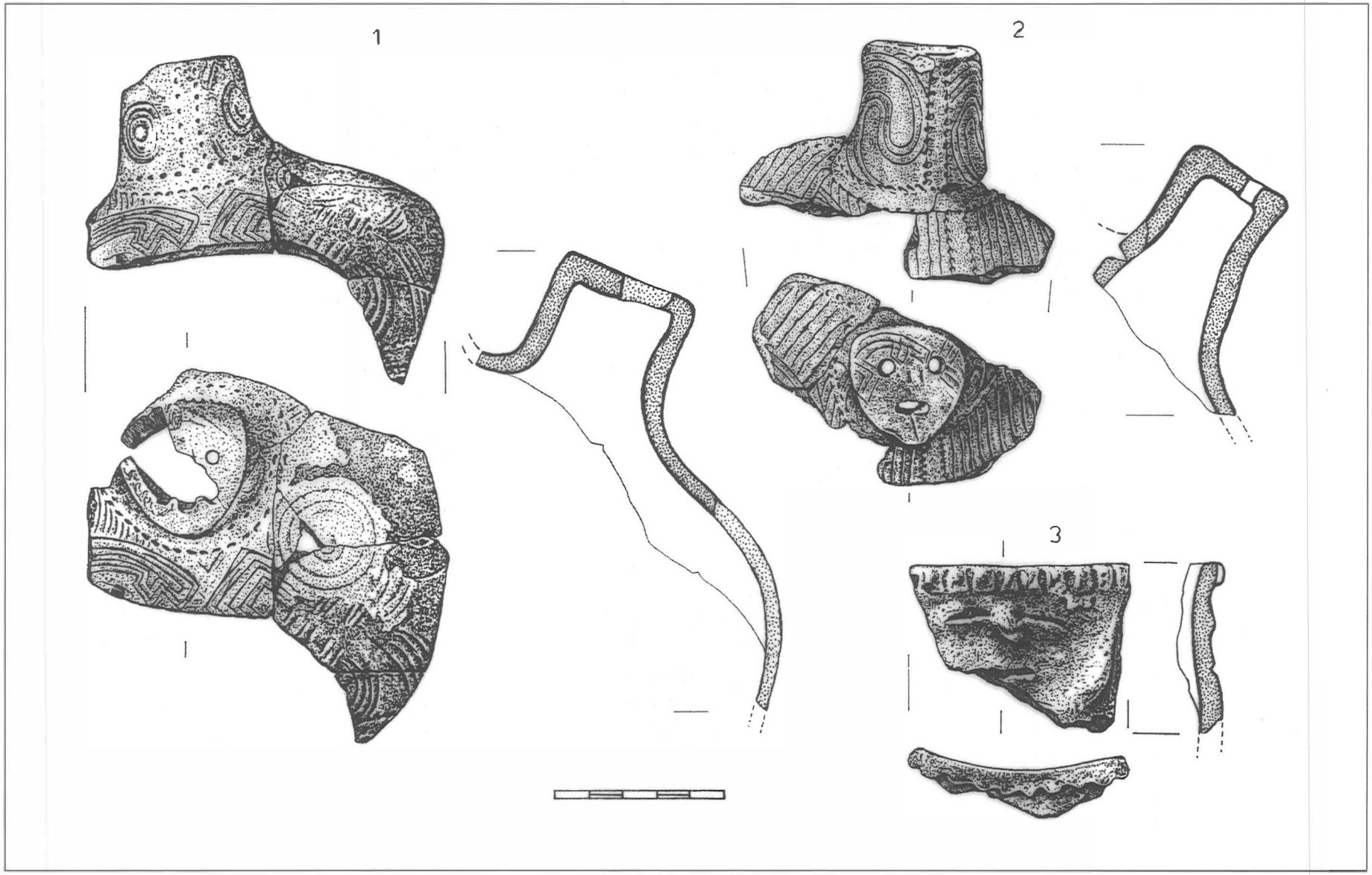

4. kép: **Arcábrázolások bükki edényeken. 1, 3: 17. gödör, 2: 24. gödör**

Fig. 4: **Face depictions on the vessels of the Bükk culture. 1, 3: pit no. 17; 2: pit no. 24.**

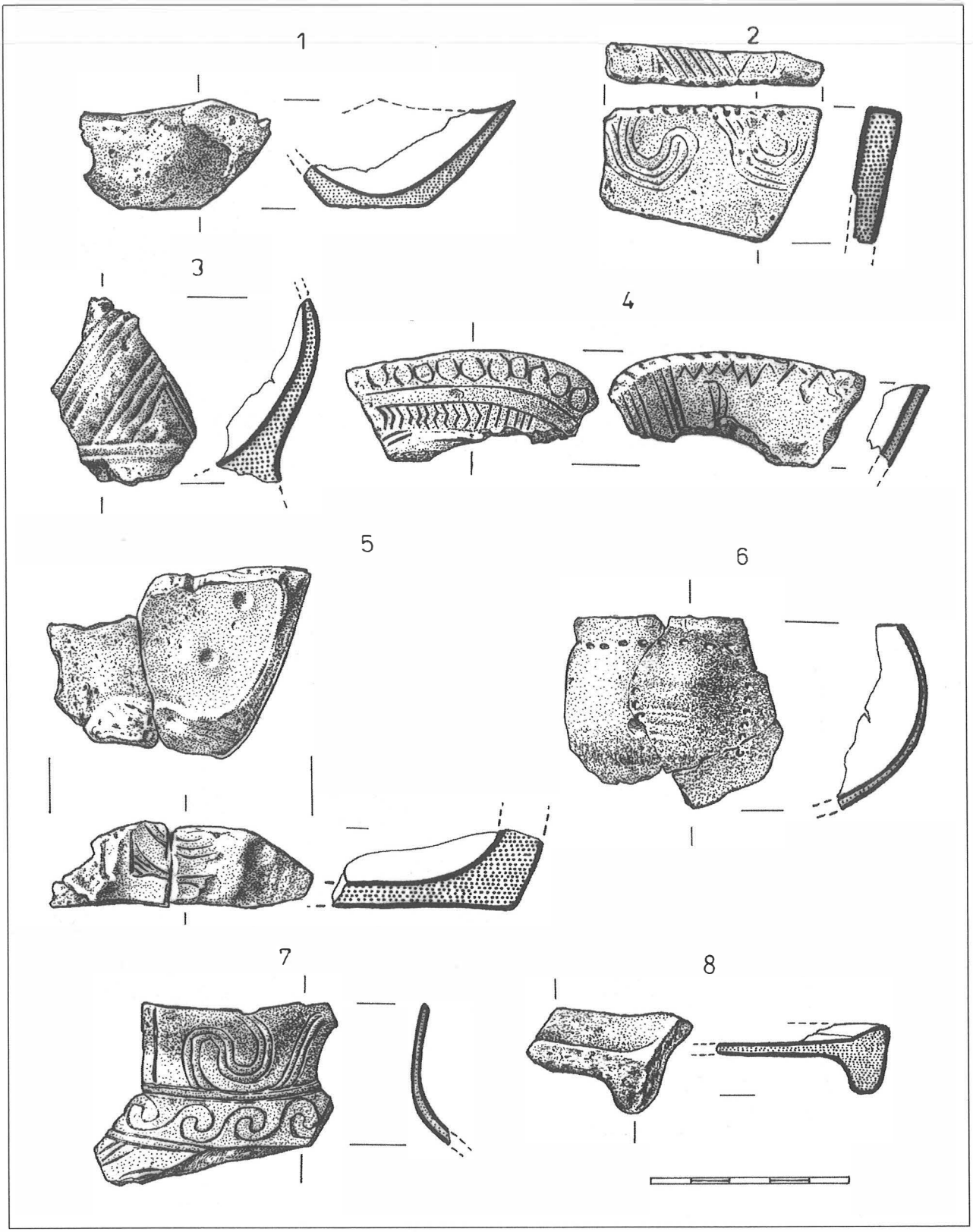

5. kép: 1-7. Bükki finomkerámia, 8. Peremes „oltárka".
1: 13. ház környéke, 2: 15. ház környéke, 3-4: 17. gödör, 5: 17. gödör fölött és 15. ház környéke (!), 6-7: 24. gödör, 8: DK-i szelvényfal

Fig. 5: 1-7: Fine ceramics of the Bükk culture; 8: Small rimmed "altar"
1: around house no, 13; 2: around house no. 15; 3-4: pit no. 17; 5: above pit no. 17 and around house no. 15 (!); 6-7: pit no. 24; 8: SE wall of the cutting.

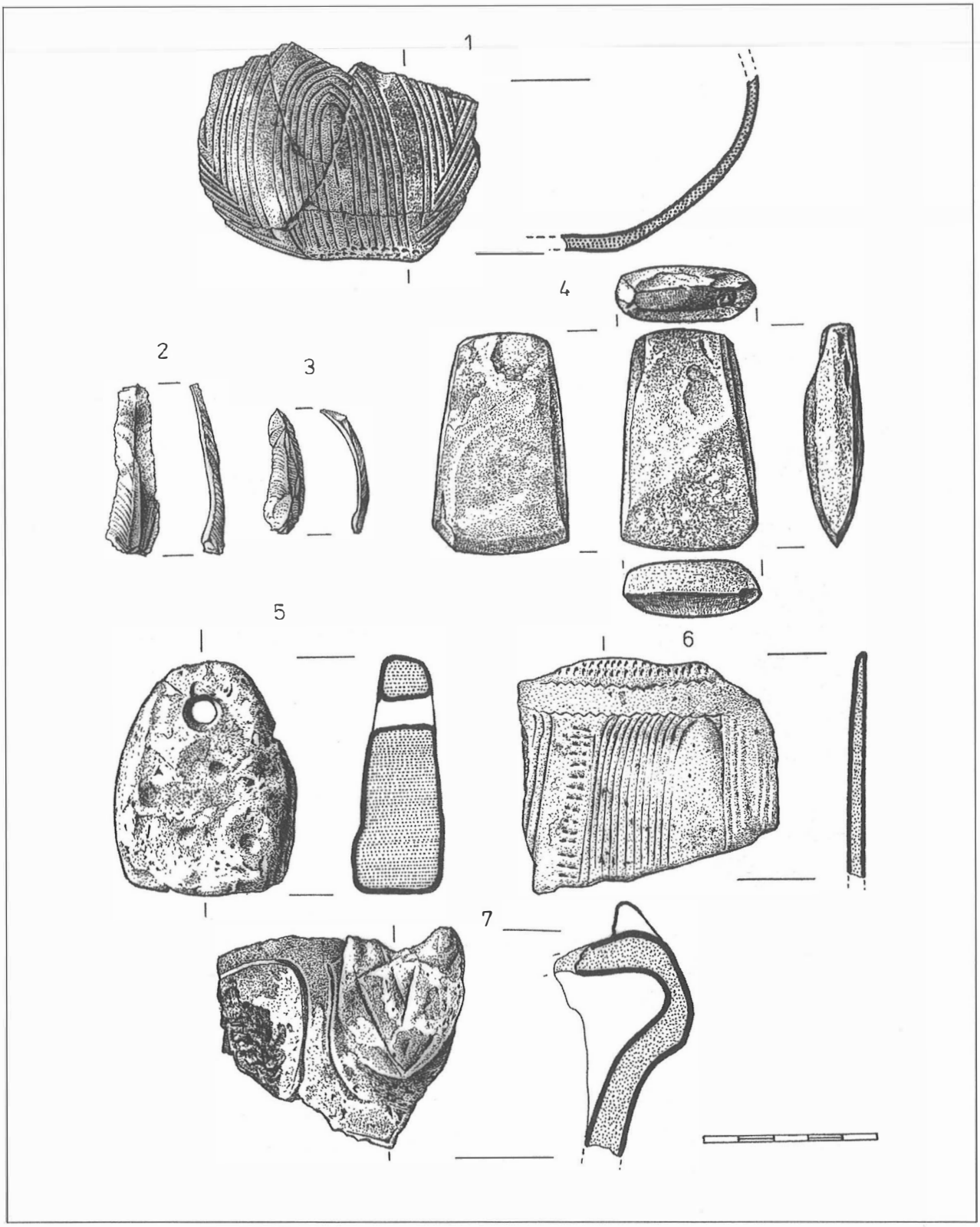

6. kép: 1., 6. Bükki finomkerámia, 2–3. Pattintott kőeszközök, 4. Csiszolt véső, 5. Kisméretű agyagnehezék, 7. Edényoldal állatfejes fogóval
1: 13. ház Ny-i folt, 2–4: 15. ház, 5: 15. ház környéke, DK-i szelvényfal, 6: 17. gödör környéke, 7: 17. gödör

Fig. 6: 1, 6: Fine ceramics of the Bükk culture; 2-3: Flaked stone tools; 4: Polished chisel; 5: Small clay weight; 7: Wall of a vessel with a lug handle depicting an animal head
1: house no. 13, W spot; 2-4: house no. 15; 5: around house no. 15, SE wall of the cutting; 6: around pit no. 17; 7: pit no. 17.

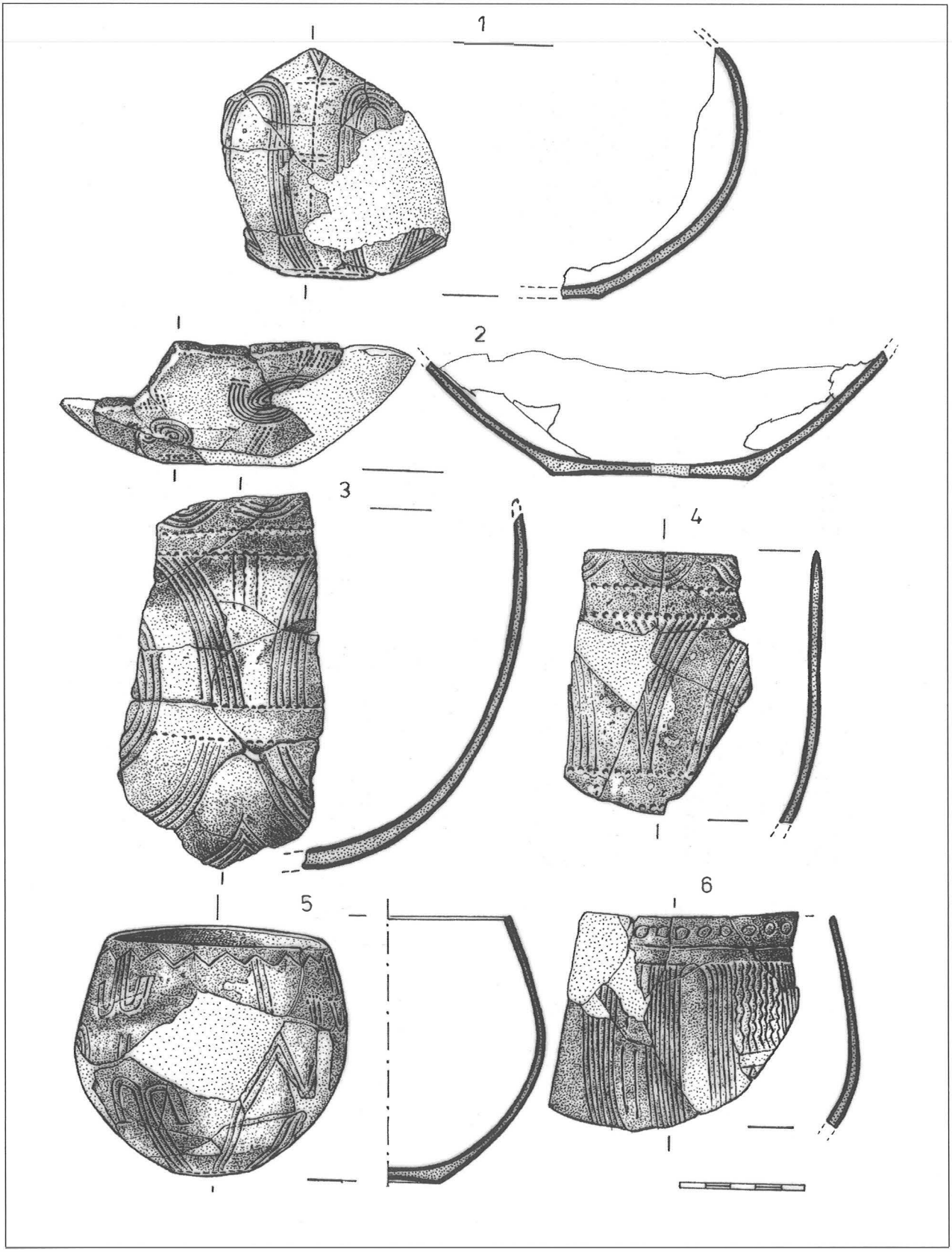

7. kép: 1-6. Bükki finomkerámia
1: 13. ház Ny-i folt,2 : 15. ház, 3., 5-6: 24. gödör, 4: 17. gödör környéke

Fig. 7: 1-6 Fine ceramics of the Bükk culture
1: house no. 13, W spot; 2: house no. 15; 3, 5-6: pit no. 24; 4: around pit no. 17.

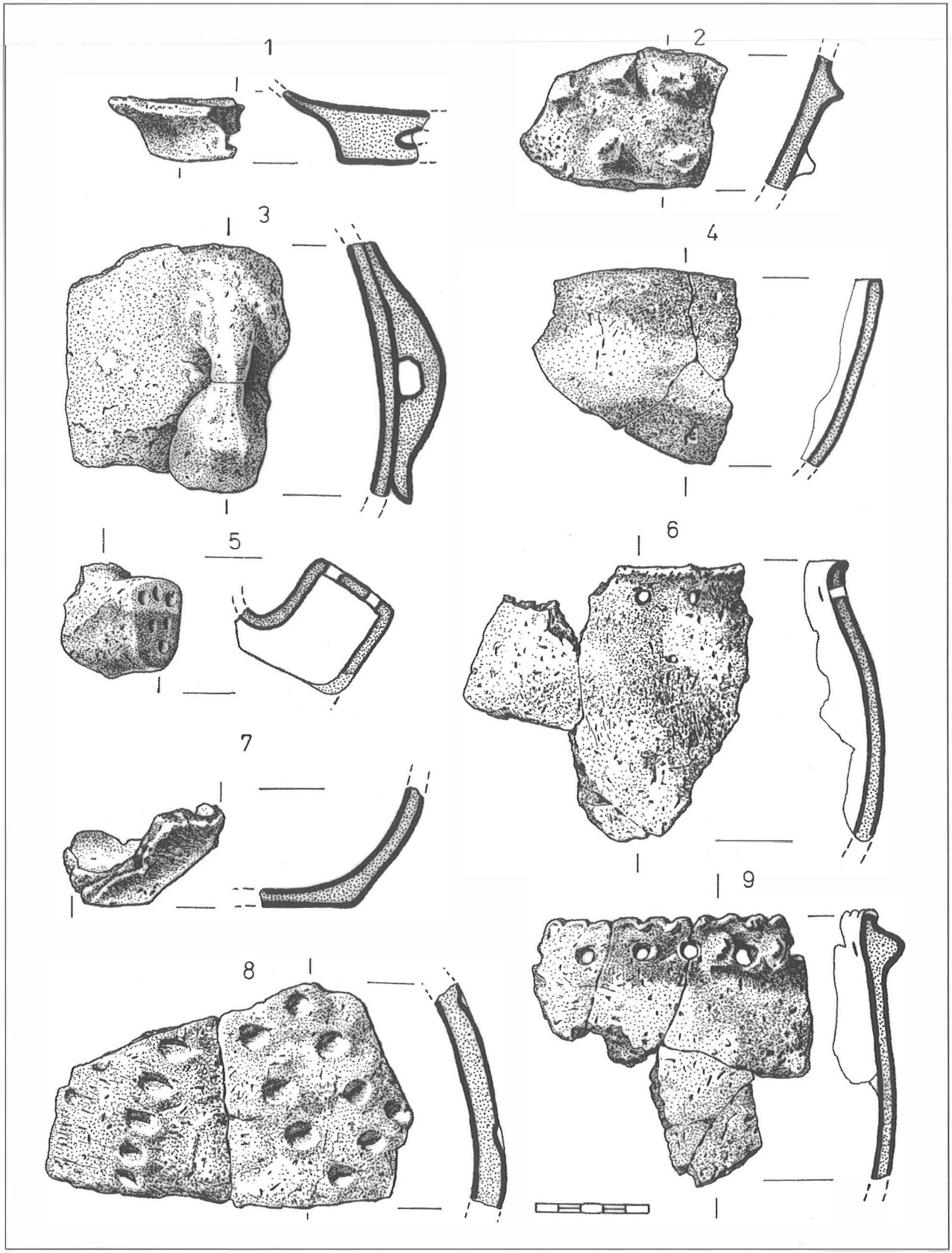

8. kép: 1-9. Bükki házi kerámia
1: 13. ház környéke, 2: 13. ház DK-i folt, 3: 17. gödör, 4-9: 24. gödör

Fig. 8: 1-9: Household ceramics of the Bükk culture
1: around hosue no. 13; 2: house no. 13, SE spot; 3: pit no. 17; 4-9: pit no. 24.

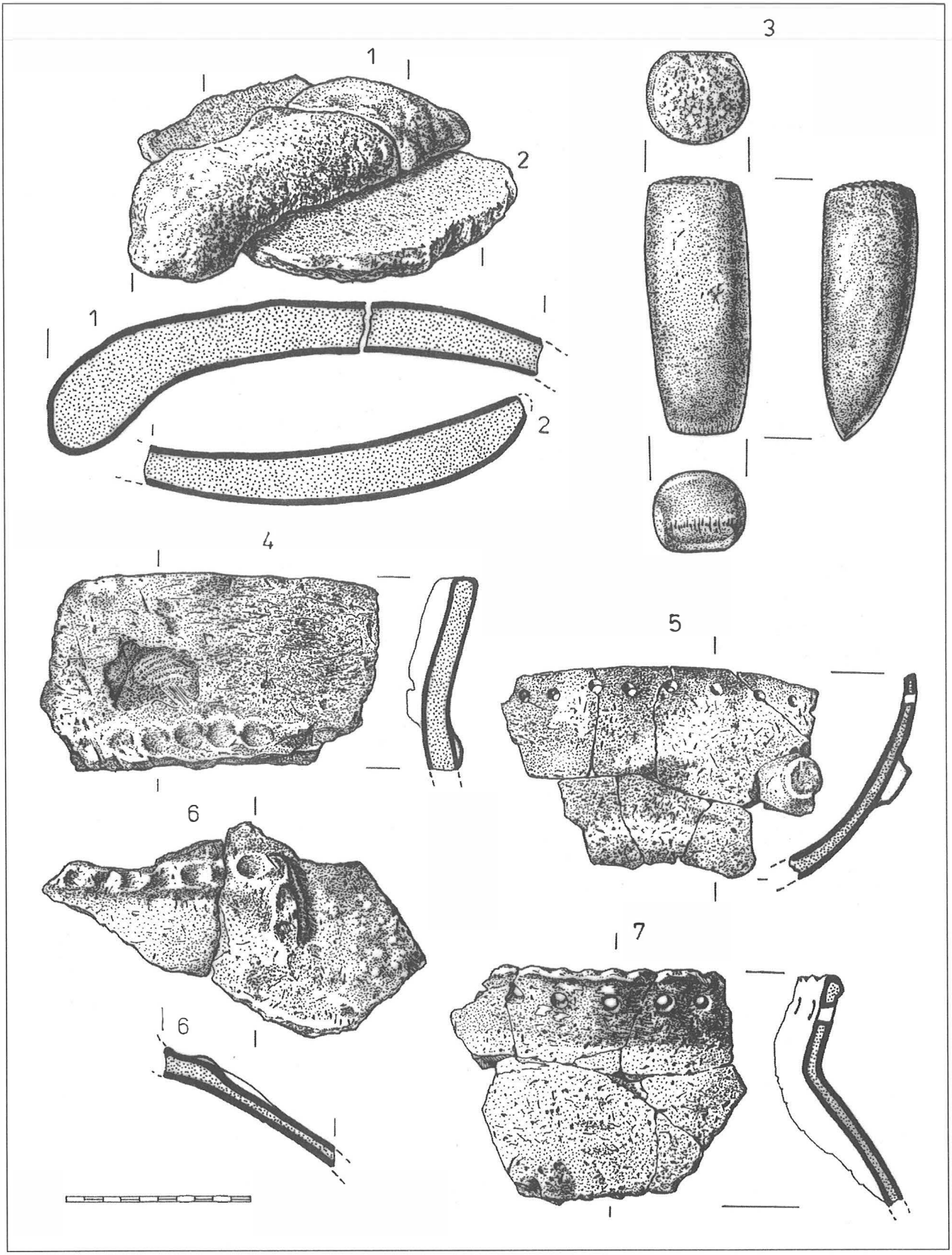

9. kép: 1–2. Őrlőkő, 3. Csiszolt véső (?), 4–7. Bükki házi kerámia
1–3: 15. ház, 4: 17. gödör környéke, 5–6: 24. gödör, 7: 26. gödör

Fig. 9: 1-2 Querns; 3: Polished chisel(?); 4-7: Household pottery of the Bükk culture
1-3: house no. 15; 4: around pit no.17; 5-6: pit no. 24; 7: pit no. 26.

P. Barna Judit

Középső rézkori és késő bronzkori településrészletek Tornyiszentmiklósról

2001 tavaszán és nyarán Tornyiszentmiklós, Nagyszegi-dűlő (M 7013) lelőhelyen *(1. kép 1.)* megelőző feltárást végeztünk, mely az M7–M70 autópálya Zala megyei szakaszának építését előkészítő munkák keretében folyt.[1] Az ásatás során túlnyomó többségben késő bronzkori telepjelenségeket és öt középső rézkori, a Balaton-Lasinja kultúrát képviselő objektumot tártunk fel, továbbá szórványosan kelta leletek, valamint egy-egy római és késő középkori objektum[2] került elő *(2. kép)*. A lelőhely egy É–D- i irányú dombon fekszik, melyet délről az Ó-Lendva patak, keletről pedig a Kerka folyó holt ága határol, így a környezetéből félszigetszerűen kiemelkedő magaslat emberi megtelepedésre kiválóan alkalmas *(1. kép 2.)*. Településnyomok a lapos dombhát nagy részén megfigyelhetők, a nyomvonal azonban csak a domb – s egyben az őskori települések – legdélebbi szélét érintette. Ezt tükrözi a települési objektumok elhelyezkedése, valamint intenzitásuk is. Teljes felületű megelőző feltárást a nyomvonal kb. 150 m hosszú szakaszán végeztünk, összesen 9600 m² felületen, a feltárt objektumok száma mintegy száz. A humusz eltávolítása gépi, az objektumok bontása kézi erővel történt. Abszolút kormeghatározáshoz, archaeobotanikai és zoológiai vizsgálatokhoz mintákat vettünk, ezek elemzése azonban folyamatban van, így az eredmények jelenleg nem hozzáférhetők. A kőeszközök vizsgálata sem fejeződött még be.

A Balaton-Lasinja kultúra településnyomai

2001/16. objektum: Nagyobb, ovális folttal jelentkező objektum, melyet erősen megégett, vörös föld töltött ki. A gödör K-i felében egyetlen nagyméretű edény (urna?) összeroppant töredékeit tártuk fel. A szürkésbarna betöltésben az edény környékén fekete, faszenes réteg húzódott, valamint főleg a töredékek fölött fehér hamu volt megfigyelhető. Emberi maradványokat (égett csont, hamu) azonban nem találtunk, így az objektum jellege (hamvasztásos temetkezés? hulladékgödör?) a betöltéséből vett talajminta vizsgálati eredményének ismerete nélkül nem határozható meg. A kerámiatöredékeken kívül a gödör mindössze néhány nagyobb paticsrögöt tartalmazott. A gödör sekély volt, fala lefelé szűkült, alja lapos. H.: 1,85, sz.: 1,95, m.: 0, 25 m.[3]

1 A lelőhely terepbejárás nyomán vált ismertté 2000 tavaszán, majd ezt követően 2000 novemberében szondázó ásatással folytatódott a kutatás. Ekkor 40 m²-nyi területen 5 régészeti objektum került felszínre, így a szondázás intenzívebb települést sejtetett, mint amilyennek végül is a lelőhely bizonyult.

2 Ez utóbbi a lelőhely nyugati szélén, a többi régészeti jelenségtől nagy távolságra, magányosan került elő.

3 H.= hosszúság, sz.= szélesség, m.= mélység, ma.= magasság, tá.= talpátmérő.

Judit P. Barna

Middle Copper Age and Late Bronze Age settlement fragments from Tornyiszentmiklós

In the spring and summer of 2001, excavations were conducted at site Tornyiszentmiklós, Nagyszegi-dűlő (M 7013) *(Fig. 1. 1)* preceding the construction of the M7-M70 highways in Zala county.[1] Settlement features from the Late Bronze Age were the most frequent in the site, five features belonged to the Middle Copper Age Balaton Lasinja culture and some scattered Celtic finds and each a Roman and a Late medieval feature came to light.[2] *(Fig. 2)* The site is situated on a N-S oriented hill, which is bordered by the Ó-Lendva stream in the south and the dead channel of the Kerka stream in the east, so that the elevation rising above its environment as a peninsula provided excellent conditions for human settlement *(Fig. 1. 2)*. Settlement traces could be observed on a larger part of the flat top of the hill, although the track of the highway intersected only the southernmost side of the hill and consequently of the prehistoric settlements as well. This is also mirrored in the distribution and the intensity of the features. Excavations preceding the construction were made in the entire length of an about 150 m long section of the track covering a surface of altogether 9600 m², where the number of the features reached about one hundred. The humus was removed by mechanic means, while the features were cleaned by hand. Samples were taken for absolute chronological, archaeobotanical and zoological analyses. They are being analysed at present, there are no results as yet. The analysis of the tone tools has not been completed either.

Settlement traces of the Balaton-Lasinja culture

Feature no. 2001/16: The feature appeared as a larger oval discolouration filled in with strongly burnt red earth. The cracked fragments of a large vessel (urn) were uncovered in the eastern part of the pit. Around the vessel, there was a black layer of charcoal in the greyish brown filling and white ash was observed especially above the fragments. However, we did not find human remains (burnt bones or ashes) so the function of the feature (cremation burial? refuse pit?) cannot de determined without the analytical results of the sample taken from the filling. Beside pottery fragments, the pit contained only a couple of larger daub fragments. The

1 The site was found during field walking in the spring of 2000. A test excavation was conducted in November 2000, when 5 archaeological features were unearthed on a surface of 40 m² implying the existence of a more intensive settlement than the subsequent excavations revealed.

2 The latter one was found isolated on the western edge of the site, far from the other archaeological features.

Leletei: 1. Kívül barna, illetve szürke foltos, belül szürkésbarna, barna, csillámos homokkal, nagyobb szemű kaviccsal soványított, vastag falú nagy edény (amfora?) töredéke. Teste kettős kónikus, nyaka enyhén tölcséres, pereme hiányzik, vállán függőleges állású füllel *(6. kép 10.)*. 2. Vörös színű, szögletes alakú égetett agyagnehezék töredékei.

2001/25. objektum: Félig földbe mélyített ház *(3. kép)*. Alakja lekerekített sarkú téglalap, melyhez a rézkori járószinten[4] a DNy-i sarokban egy félköríves, lejtős nyúlvány csatlakozott. Hossztengelye: ÉÉK–DDNy. H.: 7,40, sz.: 5,10, m.: 0,66 m. Egy nagyméretű, alaktalan késő bronzkori (halomsíros kultúra) gödör alatt került elő, annak betöltésétől egy steril szint választotta el. A ház betöltése felül szürkésfekete, tömött volt. A házon belüli felső két bontási szint[5] volt leletekben a leggazdagabb. A második szintben a töltelékföld rendkívül sok szerves anyagot tartalmazott és fekete színű volt. E szint alján egy kavicsos réteg jelentkezett, mely a házhoz tartozó padló- vagy járószint része lehetett. Ezt az ÉK-i negyed kivételével a ház egész alján sikerült megtalálni. Vastagsága változó, felülete É-ról D felé lejtett. Az objektum alját a házon belüli 3. bontási szinten értük el, ebben a mélységben a DK-i sarokban a ház falát egy félkörív alakú nyúlvány törte meg, melynek betöltése sokkal lazább, puhább volt, mint az objektum többi részén és sok faszenet tartalmazott. A ház aljából két horpadás mélyült le (25/b és 25/c objektumok), melyeknek funkciója nem volt meghatározható. A tanúfalak elbontása után egy ovális, határozott körvonalú cölöplyukat tártunk fel a ház fenekén (0,40×0,30 m, m.: 0,14 m). Betöltésében faszén- és paticstörmelék, illetve 2 kerámiatöredék volt. Ez az egyetlen nyoma bármiféle tartószerkezetnek, amelyet a házhoz, illetve a tetőhöz rekonstruálhatunk. Az ág- és deszkalenyomatos paticsdarabok, melyek a ház legfelső bontási szintjéből kerültek elő, a fal- illetve tetőszerkezetre utalhatnak.

Leletei: A nagyszámú kerámiatöredékből a következő edényformákat rekonstruálhattuk: 1. Korsó *(4. kép 6.)*. Világosszürke, homokkal soványított, hengeres nyakú korsó. Felülete nagyon lekopott, díszítése fogazással kísért karcolt sávokból áll, melyeket váltakozó irányú ferde vonalak alkotnak. Éles válltörésű, füles korsó *(5. kép 2.)*. 2. Bögre. Szürke és sárga foltos, tojásdad alakú bögre töredéke, nyaka és füle letört *(6. kép 9.)*. 3. Tálak. Bikónikus testű mély tál *(5. kép 1.)*, a lekerekített válltörésen füllel. Bikónikus testű, éles válltörésű tál *(5. kép 3.)*. Kiöntőcsöves tál. Téglavörös színű, homokkal és kaviccsal soványított tál kiöntőcsövének töredéke. *(6. kép 3.)*. 4. Magas csőtalpas edények *(4. kép 9.)*, enyhén harangos formában is *(4. kép 4.)*. 5. Miniatűr edények. Szürke, homokkal és kaviccsal soványított talpas kehely;

4 A lehumuszolt felszíntől számított 4. szint.

5 A lehumuszolt felszíntől számított 4. és 5. szint.

pit was shallow, the walls narrowed downwards, the bottom was flat. L: 1.85 m, w: 1.95 m, d: 0.25 m.[3]

Finds: 1. The fragment of a thick-walled vessel (amphora?). It is brown outside with greyish spots and greyish brown, brown inside. The clay was tempered with micaceous sand and large-grained pebbles. The body is biconical, the neck is slightly funnel-shaped. The rim is missing. A vertical handle sits on the shoulder. *(Fig. 6. 10)* 2. The fragments of a red, angular, baked clay weight.

Feature no. 2001/25: A semi-subterranean house (Fig. 3). Its ground plan is oblong-shaped with rounded corners to which a semicircular, sloping annex was added in the SW corner on the Copper Age floor level.[4] Its longitudinal axis: NNE-SSW. L: 7.40 m, w: 5.10 m, d: 0.66 m. It was found under a large, amorphous Late Bronze Age (Tumulus culture) pit. A sterile layer separated it from the filling of this pit. The filling of the house was a greyish black, compact soil. In the house, the upper two cleaning levels[5] were the richest in finds. In the second level, the filling contained extremely many organic materials and it was black. A pebbly layer appeared on the bottom of this layer, which could be the floor level of the house. This was found everywhere on the bottom of the house except for the NE quarter. Its thickness varied, the surface sloped from N to S. The bottom of the feature was reached in the third cleaning level of the house. In this depth, a semicircular annex broke the line of the wall in the SE corner, the filling of which was much looser than in the other parts of the feature, and it contained much charcoal. Two depressions of an indeterminable function started from the bottom of the house (features 25/b and 25/c). After the clearing of the baulks, an oval posthole of sharp outlines was unearthed on the bottom of the house (0.40×0.30 m, d: 0.14 m). It contained charcoal and daub fragments and 2 sherds. This was the only trace of any kind of support that could be reconstructed as part of the house or the roof. The daub fragments with branch and board imprints found in the uppermost level of the house can bear information on the wall and the roof structure.

Finds: The following vessel types could be reconstructed from the large number of sherds: 1. Jug *(Fig. 4. 6)* A light grey jug with a cylindrical neck. The clay is tempered with sand. The surface is strongly worn, the ornament consists of denticulation, which follows incised bands consisting of oblong lines of alternating directions. The shoulder shows a sharp break and it has a handle *(Fig. 5. 2)*. 2. Cup. The fragment of an ovoid cup with yellow and grey spots on the surface. The neck and the

3 L = length, w = width, d = depth, h = height, bd = bottom diameter.

4 4th level from the surface after the removal of the humus.

5 Levels 4 and 5 from the surface after the removal of the humus.

tálrésze és rövid csőtalpa is csonkakúp alakú *(6. kép 4.)*. Vörösesbarna színű, homokkal soványított talpas edényke. Tál része gömbszelet alakú, alacsony talpgyűrűn áll *(4. kép 10.)*. 6. Fazék. Rövid nyakú, enyhén tölcséres nyakú formák *(4. kép 1–2.)*. 7. Nagyméretű, füles edény *(4. kép 5.)*. 8. Amfora, az egyik egyenletesen szűkülő szájú *(4. kép 7–8.)*. 9. Szürke, téglavörös, illetve világosbarna színű, homokkal és kaviccsal soványított edények peremtöredékei, az egyik tálperemen egy ovális, benyomott tetejű bütyök ül. 10. Szürke színű, homokkal és kavicszúzalékkal soványított nyéllyukas agyagkanál töredéke. Kiegészített *(6. kép 7.)*. 11. Két orsógomb, az egyik bikónikus testű *(6. kép 5.)*, a másik csonkakúp alakú. Egyéb leletek: Átégett tapasztásdarabok, ág-, illetve deszkalenyomattal. Nagyon rossz megtartású, állatcsontból csiszolt gyöngy töredékei. Csiszolt, nyéllyukas szerpentinit kőbalta. Két darabra törve. Csiszolt kőék *(6. kép 2.)*. Pattintott kőeszközök.

2001/46. objektum: Ovális gödör, amelynek K-i szélénél egy nagyobb edényt semmisített meg a kotrógép a gépi nyesés során. ÉNy-i végét vágta a 2001/45. késő római objektum.[6] Foltja kevésbé határozott volt, betöltése barnásszürke, kevés paticcsal. Tengelye ÉNy–DK irányú. Oldala lankás; alja enyhén teknős. H.: 1,60, sz.: 1,10, m.: 0,27 m.

Leletei: 1. Szürkésbarna, közepes falvastagságú, behúzott peremű, fordított csonkakúpos tál. Anyaga csillámos homokkal, szitált kaviccsal soványított. 2. Barna, sárgásbarna, téglavörös színű házi kerámiák oldaltöredékei. 3. Szürke, durva szemű homokkal soványított hurkafül töredéke. 4. Téglavörös színű, homokkal soványított amorf agyagnehezék töredékei.

2001/63. objektum: Nagyméretű, vese alakú folt. Tengelye kb. ÉK–DNy-i, mindkét végében egy-egy erőteljesen faszenes, fekete elszíneződés volt megfigyelhető. H.: 4,20, sz.: 3,0 m, m.: 0,23 m. A gödör oldala ívelt, feneke teknős.

Leletei: 1. Kultusztárgy töredéke. Szürkésbarna, fekete foltos, jól iszapolt, és jól égetett anyagú. Teste hengeres, felső része szemből nézve több irányba ívelődik. Talpa kissé kiszélesedik. Ma.: 9,5, tá.: 2,5 cm *(5. kép 5 a-b.)*. 2. Fazekak. Hordó alakú fazék, vállán két függőleges állású, háromszög alakú füllel. Kiegészített. *(6. kép 10.)*. Enyhén kihajló peremű fazék peremtöredéke *(5. kép 7.)*. 3. Miniatűr függeszthető edényke. Homokkal soványított, simított felületű, bikónikus testű, tölcséres nyakú. A has törésvonalán két szimmetrikusan elhelyezett, függőlegesen átfúrt hegyes bütyök ül. Kiegészített *(6. kép 8.)*. 4. Korsók. Éles válltörésű, domború vállú korsó töredéke, fogazással kísért vonalköteggel, illetve

handle broke off *(Fig. 6. 9)*. 3. Bowls. A deep bowl of a biconical body *(Fig. 5. 1)* with a handle on the rounded shoulder. A biconical bowl with a sharp break at the shoulder *(Fig. 5. 3)*. A spouted bowl. The spout fragment of a brick red bowl, which was tempered by sand and pebbles *(Fig. 6. 3)*. 4. Vessels on high hollow bases *(Fig. 4. 9)*. Another version is slightly bell-shaped *(Fig. 4. 4)*. 5. Miniature vessels. A grey, footed beaker tempered with sand and pebbles; both the bowl part and the short hollow base are truncated cone shaped *(Fig. 6. 4)*. A small, reddish brown footed vessel tempered with sand. The bowl part is globe segment shaped, it stands on a low foot ring *(Fig. 4. 10)*. 6. Pots. They have a short or a funnel-shaped neck *(Fig. 4. 1–2)*. 7. A large, handled vessel *(Fig. 4. 5)*. 8. Amphora, one of them has a gradually narrowing mouth *(Fig. 4. 7–8)*. 9. Rim fragments of grey, brick-red and light brown vessels tempered with sand and pebbles. A oval knob with the centre impressed sits on the rim of a bowl. 10. The fragment of a grey clay spoon, hollowed for the shaft. It was tempered with sand and fragmented pebbles. Completed *(Fig. 6. 7)*. 11. Two spindle whorls, one is biconical *(Fig. 6. 5)*, the other is truncated cone shaped. Other finds: Burnt daub fragments with the imprints of branches and boards. The very poorly preserved fragments of a bead polished from an animal bone. A polished, shaft-hole serpentinite axe broken into two. A polished stone wedge *(Fig. 6. 2)*. Flaked stone tools.

Feature no. 2001/46: An oval pit, at the eastern edge of which the scraper destroyed a larger vessel during mechanic scraping. The NW end was intersected by the Late Roman feature no. 2001/45.[6] The outlines were less sharp, it was filled in with a brownish grey soil and a few daub fragments. Its axis was NW-SE oriented. The side slightly sloped, the bottom was somewhat trough-shaped. L: 1.60 m, w: 1.10 m, d: 0.27 m.

Finds: 1. A greyish brown inverse truncated cone shaped bowl of an average wall thickness and an inverted rim. The clay was tempered with micaceous sand and graded pebbles. 2. Wall fragments of brown, yellowish brown and brick red household ceramics. 3. The fragment of a grey ribbon handle tempered with coarse sand. 4. The fragments of a brick red, amorphous clay weight tempered with sand.

Feature no. 2001/63: A large, kidney-shaped discolouration. Its axes had an approximately NE-SW orientation, and a black discolouration with charcoal could be observed at each end. L: 4.20 m, w: 3.0 m, d: 0.23 m. The sides of the pit were arched, the bottom was trough-shaped.

Finds: 1. Fragment of a cultic object. It is greyish brown with black spots. The clay is finely levigated and

6 E bolygatás következtében került néhány római cserép a gödörbe, mint ahogyan a 2001/45. késő római objektum anyagába is keveredett középső rézkori kerámia, illetve agyagkanál.

6 A few Roman sherds got into the pit during this disturbance, and some Middle Copper Age sherds and a clay spoon got also mixed in the material of the Late Roman feature no. 2001/45.

sűrűn karcolt, ferde párhuzamosokkal díszítve. A mintát sekély, ovális, benyomott díszek egészítik ki *(5. kép 4.)*. Kónikus nyakú korsó peremes nyaktöredéke. 5. Tálak. Kívülről éles válltörésű, belülről lekerekített tál töredéke *(5. kép 6.)*. Bikónikus testű, magas hasvonalú tálak vízszintesen levágott peremmel *(5. kép 8.)*. 6. Szélesen induló talpcsővel ellátott (harangosodó formájú) csőtalpas edény töredéke. 7. Vastag falú, éles válltörésű tároló-edény töredéke, vízszintes állású, átfúrt bütyökfüllel. Ugyanilyen, függőleges állású hurkafül csonkjával. 8. Enyhén kónikus nyakú amfóraszerű edények peremtöredékei. 11. Különböző edények hurkafülének töredékei. 12. Házikerámiák profilált aljtöredékei. 13. Házikerámiák oldaltöredékei. Az egyik ívelten karcolt párhuzamosokkal díszített. 14. Nyéllyukas agyagkanál töredéke. Feje hiányzik. Egyéb leletek: 1. Szürkészöld színű, pattintott kő nyílhegy *(6. kép 1.)*. Háromszög alakú, nyeles kiképzésű. Megmunkálása elnagyolt, talán félkész termék, h.: 2,5, sz.: 1,9 cm. 2. Rossz megtartású állatcsonttöredékek.

2001/85. objektum: Hosszúkás, keskeny, sekély gödör. Fala enyhén ívelt, alja egyenetlen, mindkét végén egy-egy lemélyülő horpadás; ezekben faszén is nagyobb darabokban és nagyobb mennyiségben volt jelen. Tengely: K–Ny, h.: 1,60, sz.: 0,60 m.

Leletei: Csésze (6. kép 6.). Vörösesbarna, szürke foltos csillámos homokkal és apró szemű kaviccsal soványított füles csésze. Nyaka cilindrikus, teste fordított csonkakúp. Eredetileg két füle lehetett. Egyéb leletek: faszéndarabok, eszközként használt (?) kavicsok.

A leletanyag

A leletegyüttes egészét tekintve szembetűnő a kerámiaanyag egyszerű, szinte durva kivitelezése. Ezt a benyomást hangsúlyozza, hogy az edényeken díszítést – karcolás illetve ujjbenyomkodás formájában – csak nagyon kis arányban találunk: két esetben korsón, két esetben nem meghatározható az edényforma. A kannelúra alkalmazására nem találunk példát, ezt a díszítőtechnikát a karcolt vonalas díszítés helyettesíti. A pontsorral kísért ferde vagy vízszintes vonalkötegek alkalmazása – a kannelúrával ellentétben – főleg Szlovéniában gyakori, de megjelenik Nyugat-Horvátországban is.[7] Zala megye déli részéről ismerünk rá példákat (Letenye, Szentkeresztdomb; Nagykanizsa, Sánc), de északabbra már csak szórványosan fordul elő. Ugyanez a helyzet Somogy megyében is .[8] A plasztikus díszítés gyakorlatilag hiányzik: egyetlen kivételt egy tálperemen ülő, benyomott tetejű bütyök alkot. A finom, fekete, fényezett felületű kerámiát csak kevés, apró töredék képviseli, melyekből edényforma nem rekonstruálható. A rekonstruálható formák: tálak (bikónikus, füles illetve behúzott peremű), magas baked. The body is cylindrical, the upper part arches to several directions viewed from above. The foot slightly widens. H: 9.5 cm, bd: 2.5 cm *(Fig. 5. 5 a-b)*. 2. Pots. A barrel-shaped pot with two vertical, triangular handles. Completed *(Fig. 6. 10)*. The rim fragment of a pot with a slightly outverted rim *(Fig. 5. 7)*. 3. Miniature suspension vessel. The body is biconical, the neck is funnel-shaped. It was tempered with sand, the surface was smoothed. Two, symmetrically applied, vertically perforated pointed knobs sit on the carination of the belly. Completed *(Fig. 6. 8)*. 4. Jugs. The fragment of a jug with a sharp break at the convex shoulder. It is ornamented by a bunch of lines accompanied by denticulation and dense, obliquely incised parallel lines. The pattern was completed by shallow, oval, impressed ornaments. *(Fig. 5. 4)* The neck fragment with the rim of a jug with a conical neck. 5. Bowls. The fragment of a bowl with had a sharp break at the shoulder on the outside and a rounded inside *(Fig. 5. 6)*. Biconical bowls with highly placed carination and horizontally cut rims *(Fig. 5. 8)*. 6. The fragment of a hollow-based vessel, where the hollow base was wide at the start (bell-shaped). 7. The fragment of a thick-walled storage vessel with a sharp break at the shoulder. It has a horizontal, perforated knob, and the butt of a similarly vertical ribbon handle. 8. Rim fragments of amphora-like vessels of slightly conical necks. 11. Fragments of the ribbon handles of various vessels. 12. Profiled bottom fragments of household vessels. 13. Wall fragments of household vessels. One of them was ornamented by incised, arched, parallel lines. 14. The fragment of a spoon with a shaft for the handle. The head is missing. Other finds: 1. A greyish green, flaked stone arrowhead *(Fig. 6. 1)*. It is triangular, tanged. It is roughly elaborated, perhaps not finished. L: 2.5 cm, w: 1.9 cm. 2. Poorly preserved animal bone fragments.

Feature no. 2001/85: An elongated, shallow pit. The walls are slightly arched, the bottom is uneven with each a trough-shaped depression at the ends, which contained larger lumps of charcoal in a considerable quantity. Axis: E-W. L: 1.6 m, w: 0.60 m.

Finds: Cup *(Fig. 6. 6)*. A reddish brown, grey spotted, handled cup. The clay was tempered with micaceous sand and small pebbles. The neck is cylindrical, the body is inverse truncated cone shaped. Originally it probably had two handles. Other finds: charcoal fragments, pebbles used as tools (?).

Find material

Regarding the whole of the find material, the most striking feature is the simple, nearly rough execution of the ceramic material. This impression is underlined by the fact that very few vessels, two jugs and two unidentified vessel types, bear ornaments made by incisions or finger impressions. There is no trace of channelling, which is substituted here by incised lines. Oblique or horizontal bunches of lines accompanied by a row of dots was especially fre-

7 KALICZ 1995, 74–75.
8 SOMOGYI 2000, 40.

csőtalpas tál, korsó, bögre, csésze, fazék (kihajló peremű illetve hordóalakú), tárolóedény, amfóra és agyagkanál mind a Balaton-Lasinja kultúra jellegzetes formái. Az edényfülek közt a gyakoribb hurkafülek mellett szalagfüleket is találunk. A leletek nagy részét oldaltöredékek teszik ki, melyekből nem lehetett rekonstruálni a pontos edényformát. Ezek színe változó, többnyire a sárga, a barna és a vörös különböző árnyalatai jellemzőek, valamivel ritkább a szürke. A kultúrára egyébként jellemző a redukciós égetési technika, a fekete színű kerámia ebben a leletegyüttesben egyáltalán nem tipikus. Az edények anyaga homokkal és sok esetben kaviccsal soványított. A kavicsszemek mérete az egészen apró, szitált kavicstól a nagyobb, durva szeműig változik. A kavicsos soványítás szintén hozzájárul az edények durvább megjelenéséhez. A tornyiszentmiklósi leletegyüttes a Vas megyei lelőhelyek, pl. Körmend, Várkert,[9] de még inkább Újperint II; Sé, Malomi-dűlő 6. periódusa,[10] illetve Sé, Doberdó[11] leleteivel mutatja a legtöbb hasonlóságot, azaz a kultúra klasszikus szakaszára keltezhető. E kapcsolatra magyarázat lehet, hogy az Alpok előterében húzódó nyugat-dunántúli őskori útvonal[12] a Kerka-völgyében fekvő Tornyiszentmiklóst is érinthette.[13] A leletegyüttes kiemelkedő lelete a kultusztárgy-töredék.[14] Jelentősége, hogy olyan tárgytípust (oltár vagy kultikus edény) képvisel, melyet korábban nem sikerült azonosítani a Balaton-Lasinja kultúra leletanyagában, s újabb fontos adatot jelent a korszak kultuszéletével kapcsolatban.

A telep

A Balaton-Lasinja kultúra magyarországi lelőhelyein sokrétű települési mód figyelhető meg: az állattartás és a földművelés helyenként változó súlya, esetleg társadalmi és történeti tényezők is befolyásolják a nyilvánvaló földrajzi adottságokon kívül a megtelepedés helyét és jellegét. Ugyanakkor a talaj minősége nem befolyásolta a megtelepedést. Általánosnak mondhatók a vízközeli, kisméretű, változó intenzitású telepek.[15] A Balaton-Lasinja kultúra tornyiszentmiklósi teleprészlete, a több ezer négyzetméteres felületen, egymástól nagy távolságra és szabálytalanul szétszórt 5 objektummal a telepek alacsony intenzitású csoportjába tartozik; minden bizonnyal ideiglenes település volt. Ezzel függhet össze, hogy a kultúrára egyébként jellemző, alapárkos háztípusnak,[16] mely állandó jelquent in Slovenia, unlike channelling, and it also occurred in Western Croatia.[7] Some examples are known also from the southern part of Zala county (Letenye, Szentkereszt-domb; Nagykanizsa, Sánc), while it only sporadically occurs north of it. The situation is the same in Somogy county.[8] Plastic ornaments are practically missing, the only representative is a knob with finger impression on the top sitting on the rim of a bowl. Only a few small fragments represent fine black ceramics with polished surfaces. From these fragments the vessel cannot be reconstructed. The forms that could be reconstructed are bowls (biconical, handled and with the rim inverted), bowls on a high hollow base, jugs, cups, mugs, pots (with outverted rims and barrel-shaped items), storage vessels, amphoras and clay spoons. They all are characteristic elements of the Balaton-Lasinja culture. Among the handles we can find band handles as well beside the characteristic ribbon handles. The majority of the finds is composed of wall fragments, from which the exact shape of the vessel cannot be reconstructed. They have diverse colours, most of them show various shades of yellow, brown and red, grey is less frequent. The vessels were usually baked in a reducing atmosphere, and black ceramics is far from being typical in this assemblage. The clay of the vessels was tempered with sand and often with pebbles. The grain size of the pebbles varies from tiny graded pebbles to larger, coarse-grained ones. Tempering with pebbles contributes to the coarse appearance of the vessels. The Tornyiszentmiklós find assemblage shows similarities to the finds from sites in Vas county, e.g. Körmend, Várkert,[9] and even more from Újperint II; Sé, Malomi-dűlő period 6[10] and Sé, Doberdó,[11] which means that it can be dated from the classical phase of the culture. This contact can be explained by the fact that the Prehistoric Transdanubian road running in the foregrounds of the Alps[12] could pass by Tornyiszentmiklós in the valley of the Kerka.[13] The eminent find of the assemblage is the fragment of a cultic object.[14] Its significance is rendered by the fact that it represents an object type that could not be identified in the material of the Balaton-Lasinja culture until now, and it provides new and important data on the cultic life of the period.

The settlement

Various settlement patterns can be observed at the sites of the Balaton-Lasinja culture in Hungary. The region-

9 KÁROLYI 1992, OROSS 2002, 283.
10 KÁROLYI 1992
11 OROSS 2002, 300.
12 Ennek irányát a kutatás különböző képpen ítéli meg (KÁROLYI 1992, 1. t. 2; BÁNFFY 1996).
13 Az ún. „Voralpenweg" a középső rézkorban fontos közvetítő szerepet játszott, melynek egyik megnyilvánulása egy sajátos kerámiatechnika, a nyugat-dunántúli lelőhelyekre jellemző kavicsos soványítás elterjedése. (KÁROLYI 1992, 79–82; OROSS 2002, 302).
14 A leletről és a teljes tárgy lehetséges rekonstrukciójáról P. BARNA 2003.
15 SOMOGYI 2000, 33–34.
16 M. VIRÁG 1990; T. NÉMETH 1994; M. EGRY 2003

7 KALICZ 1995, 74–75.
8 SOMOGYI 2000, 40.
9 KÁROLYI 1992, OROSS 2002, 283.
10 KÁROLYI 1992
11 OROSS 2002, 300.
12 Research supposes various tracks of this road (KÁROLYI 1992, 1. t. 2; BÁNFFY 1996).
13 The so-called "Voralpenweg" played an important intermediatory role in the Middle Copper Age. A specific manifestation of this role is the spreading of tempering with pebbles, which is characteristic of the sites in Western Transdanubia. (KÁROLYI 1992, 79–82; OROSS 2002, 302).
14 On the find and its possible reconstruction see P. BARNA 2003.

legű megtelepedést feltételez, nem találtuk nyomát. Ezt helyettesíthette az a félig földbe mélyített építmény (25. objektum), mely méreténél és kialakításánál fogva akár lakóépületként is funkcionálhatott. A kultúra hasonló szerkezetű és méretű építményét ismerjük Keszthely-Fenékpuszta, Pusztaszentegyházi-dűlőből is, melynek belsejében tapasztott falú, egyterű, boltozatos kemence maradványai kerültek elő.[17] Ez utóbbi településrészletre is a lazán szétszórt, egymástól nagy távolságokra fekvő objektumok a jellemzőek. Elképzelhető tehát, hogy ez a fajta, az alapárkos háznál kevésbé igényes háztípus az ideiglenes telepekhez kapcsolódik, de e kérdés tisztázása még további vizsgálatokat igényel. Lehetséges előzményeként két példát is említhetünk a lengyeli kultúra késői fázisából: Jánosháza, Fürdő-dombon[18] különleges alaprajzzal és nyílt tűzhellyel,[19] az ÉNy-horvátországi Ozalj lelőhelyen pedig kemence vagy tűzhely maradványaival rendelkező, szintén félig földbe mélyített építmény került elő.[20]

Késő bronzkori településnyomok

A lelőhely betelepülésének legintenzívebb korszaka a késő bronzkorra esik, a feltárt objektumok és a szórvány leletek zöme erre az időszakra datálható. A lelőhelyen a késő bronzkor korábbi időszakában, a halomsíros kultúra *(7. kép 1–2., 4–6.)*, valamint a későbbi korszakot jelentő urnamezős kultúra *(7. kép 3., 7–8.)* idején egyaránt állandó, saját bronzművességgel is rendelkező települések helyezkedtek el. A lelőhelyről származó bronzleletek nagy száma is összefügghet azzal a ténnyel, hogy a feltárt terület a telep központi részét kikerülve, attól délre helyezkedik el. A telep széle lehetett ugyanis a tűzveszélyes bronzfeldolgozó műhelyek helye. Helyi fémfeldolgozásra utalnak egyébként a kisméretű, alaktalan bronzöntecsek is. Összesen 33 db tárgyat, töredéket illetve bronzmaradványt találtunk. Legjelentősebb leletünk egy teljesen ép, szárnyas bronzbalta *(7. kép 1.)*.

Szintén a perifériára utaló jelenség, hogy lakóépületek nyomait nem találtuk, illetve a feltételesen lakóház tartószerkezetéhez sorolható cölöplyukak[21] mind a nyomvonal északi szélének közelében helyezkednek el.

A késő bronzkori telepjelenségek körében két települési mag különíthető el, s úgy tűnik, hogy ezek közt kronológiai eltérés is van. 1. A lelőhely ÉNy-i részén összpontosuló objektum-, illetve leletkomplexum a halomsíros kultúra kései szakaszába tartozik (B C2). 2. A DK-i részen feltárt, összefüggő, nagy gödörkomplexum leletei fiatalabb, az urnamezős kultúrára jellemző vonás-

17 P. Barna Judit leletmentő ásatása 2001-ben. Közöletlen.
18 A jánosházi telepet az ásató éppen a földbe mélyített háztípus miatt kis házakból álló, időszakos kisebb településnek tartja (KÁROLYI 1992, 7).
19 KÁROLYI 1992, 6–7.
20 TEŽAK-GREGL 1995; TEŽAK-GREGL 2001, 28.
21 2000/1, 2.; 2001/12–15, 18, 19, 23. objektumok, valamint 2001/40–43, 46, 50. és 51. objektumok.

ally shifting weight of animal keeping and cultivation, perhaps social and historical factors can influence the place and feature of a settlement beside the geographical setting. The quality of the soil, however, had no impact on settlement. Small settlements of diverse intensity near water were common.[15] The Tornyiszentmiklós settlement fragment of the Balaton-Lasinja culture belongs in the group of low intensity settlements with the 5 features scattered irregularly at great distances from one another on a surface of several thousand square metres. It was most probably only a temporary settlement. This can explain why we could not find any trace of the house type with foundation trench, which is otherwise characteristic of the culture,[16] and which supposes a permanent settlement. It was replaced by a semi-subterranean construction (feature no. 25), the size and structure of which affords it to be interpreted as a dwelling. Buildings of similar constructions and sizes are known from the culture from the Keszthely-Fenékpuszta, Pusztaszentegyházi-dűlő site, in which the remains of a single-space, domed oven of plastered walls were found.[17] This latter settlement fragment was also characterised by features loosely scattered at larger distances from one another. So it is possible that this house type, which was not so complex than the one with the foundation trench, can be associated with temporary settlements, although the clarification of the problem needs further investigation. Two examples can be mentioned as possible antecedents from the late phase of the Lengyeli culture. At Jánosháza-Fürdő-domb,[18] a semi-subterranean house was found with an unusual ground plan and an open hearth,[19] while a similar semi-subterranean construction at Ozalj in NW Croatia contained the remains of an oven or a hearth.[20]

Late Bronze Age settlement traces

The most intensive period of the site was in the Late Bronze Age, most of the unearthed features and stray finds can be dated from this period. Permanent settlements with bronze processing were established in the early phase of the Bronze Age by the Tumulus culture *(Fig. 7. 1–2, 4–6)* and by the Urnfield culture in a later phase of the Late Bronze Age *(Fig. 7. 3, 7–8)*. The large number of bronze finds can be associated with the fact that the unearthed area lay south of the central part of the settlement and the bronze processing workshops were set up at the edge of the settlement to prevent conflagration. The small, amorphous bronze ingots also implied

15 SOMOGYI 2000, 33–34.
16 M. VIRÁG 1990; T. NÉMETH 1994; M. EGRY 2003
17 Judit P. Barna's rescue excavation in 2001, unpublished.
18 The archaeologist who excavated the Jánosháza site interpreted it as a smaller temporary settlement because of the semi-subterranean house type. (KÁROLYI 1992, 7)
19 KÁROLYI 1992, 6–7.
20 TEŽAK-GREGL 1995; TEŽAK-GREGL 2001, 28.

sokat (B D – Ha A1) mutatnak. A feltárt felület Ny-i széle közelében egy nagyméretű, alaktalan sötét folt rajzolódott ki,[22] melyből nagy mennyiségíí halomsíros leletanyag került elő. Ez nem régészeti objektum, hanem egy suvadás volt, így önálló települési magként nem, csak leletkoncentrációként értékelhető.

A leletanyag zömét a kerámiatöredékek alkotják, a már említett bronztárgyakon kívül kőeszközök s a konyhai hulladék részét képező állatcsontok tartoznak még ide. A sok folyami kavics, melyből szinte minden objektumban találtunk, rendeltetése ismeretlen, talán eszközként használták őket.

Összegzésképpen elmondható, hogy Tornyiszentmiklós, Nagyszegi-dűlő lelőhely megelőző feltárása során főként késő bronzkori településnyomok kerültek felszínre, nagy mennyiségű leletanyag kíséretében, melyek feldolgozása, részletes közlése a jövő feladata. E munkában a középső rézkori, a Balaton-Lasinja kultúrába tartozó települési objektumok és leletek bemutatására esett a nagyobb hangsúly. Noha mindössze öt objektum képviseli ezt a korszakot, a félig földbe mélyített ház, illetve a kultúrán belül elsőként azonosított tárgytípus (oltár) indokolják a leletanyag bemutatását.[23]

local bronze smelting. Altogether 33 objects, fragments and bronze remains were recovered. The most significant find was an intact winged bronze axe. *(Fig. 7. 1)*

Another peripheral phenomenon was the lack of dwellings, and that the postholes that could belong to a house construction[21] were all distributed along the eastern edge of the track.

Two settlement cores could be differentiated in the case of Late Bronze Age settlement features and they seem to belong to chronologically different periods. 1. The feature and find complex clustering in the NW part of the site belongs to the late phase of the Tumulus culture (B C2). 2. The coherent pit complex unearthed in the SE part shows the characteristics of the younger Urnfield culture (B D – Ha A1). Near the western edge of the unearthed are, a large, amorphous, dark discolouration appeared,[22] from which many finds of the Tumulus culture were collected. This was not an archaeological feature but a landslide, so it cannot be interpreted as an independent settlement cluster, just as a concentration of finds.

The majority of the finds consisted of sherds. Beside the above-mentioned bronze finds, stone tools and animal bones of the kitchen refuse belong here. There were many river pebbles, they occurred in nearly every feature. Their function is not known, perhaps they were used as tools.

In summary we can say that the excavation of the Tornyiszentmiklós, Nagyszegi-dűlő site yielded settlement features first of all from the Late Bronze Age together with a large number of finds, the analysis and the detailed publication of which is a task for the future. In this paper, the introduction of the settlement features and finds of the Middle Copper Age Balaton-Lasinja culture was in focus, although the period was represented by only five features. The presentation of the find material, however, was justified by the semi-subterranean house and an object type, the altar, which was identified in the culture for the first time.[23]

22 2001/IV. kutatóárok, 31, 32, 35–38. objektumok.

23 A fotókat Bicskei József, a rajzokat Soós Gábor, a térképeket Eke István készítette, munkájukat ezúton köszönöm.

21 Features 2000/1, 2.; 2001/12–15, 18, 19, 23, and features 2001/40–43, 46, 50 and 51.

22 Trench no. 2001/IV, features 31, 32, 35–38.

23 The photos were made by Gábor Soós, the map by István Eke, I am grateful for their contribution.

Irodalom • *References*

P. BARNA 2003 — P. BARNA J.: Egy java rézkori kultusztárgytöredék és rekonstrukciós kísérlete. – Das Bruchstück eines Hochkupferzeitliche Kultgegenstandes. Rekonstruktionsversuch. MFMÉ-StudArch IX (2003) 87–94.

BÁNFFY 1996 — BÁNFFY, E.: Vinča impacts on late neolithic/early chalcolithic Transdanubia. Banatica 12, 323–334.

M. EGRY 2003 — M. EGRY I.: Rézkori településrészlet Mosonszentmiklós-Egyéni-földek lelőhelyen. – Das Detail einer Kupferzeitlichen Siedlung auf dem Fundort Mosonszentmiklós-Egyéni-földek. MFMÉ-StudArch IX (2003) 95–100.

KALICZ 1995 — KALICZ, N.: Letenye-Szentkeresztdomb: ein Siedlungsplatz der Balaton-Lasinja-Kultur. In: Inventaria Praehistorica Hungariae VII. (1995) Hrsg. T. Kovács, 61–106.

KÁROLYI 1992 — KÁROLYI M.: A korai rézkor emlékei Vas megyében. – The Early Copper Age in County Vas. Szombathely, 1992.

T. NÉMETH 1994 — T. NÉMETH, G.: Vorbericht über spätneolithische und frühkupferzeitliche Siedlungsspuren bei Lébény (Westungarn) JAMÉ XXXVI (1994) 241–261.

OROSS 2002 — OROSS, K.: Funde der Balaton-Lasinja Kultur aus Sé-Doberdó und Körmend-Várkert. Antaeus 25 (2002) 283–324.

SOMOGYI 2000 — SOMOGYI K.: A Balaton-Lasinja kultúra leletanyaga Somogy megyében. ComArchHung (2000) 5–48.

TEŽAK-GREGL 1995 — TEŽAK-GREGL, T.: Prilog poznavanju neolitičkih naselja i naseobinskih objekata u središnjoj Hravatskoj. – Contribution to the Research on the Neolithic Settlements and Settlement Dwellings in Central Croatia. Opuscula archaeologica 19 (1995) 11–17.

TEŽAK-GREGL 2001 — TEŽAK-GREGL, T.: The Lengyel Culture in Croatia. In: Sites and Stones. Lengyel Culture in Western Hungary and Beyond. A Review of the Current Research. Lengyel'99 and IGCP-442 Conference, Veszprém 1999, 27–35.

M. VIRÁG 1990 — M. VIRÁG, Zs.: Vorbericht über die Ergebnisse der Freilegung der kupferzeitlichen Siedlung von Zalavár-Basasziget. ZALAI MÚZEUM 2 (1990) 71–80.

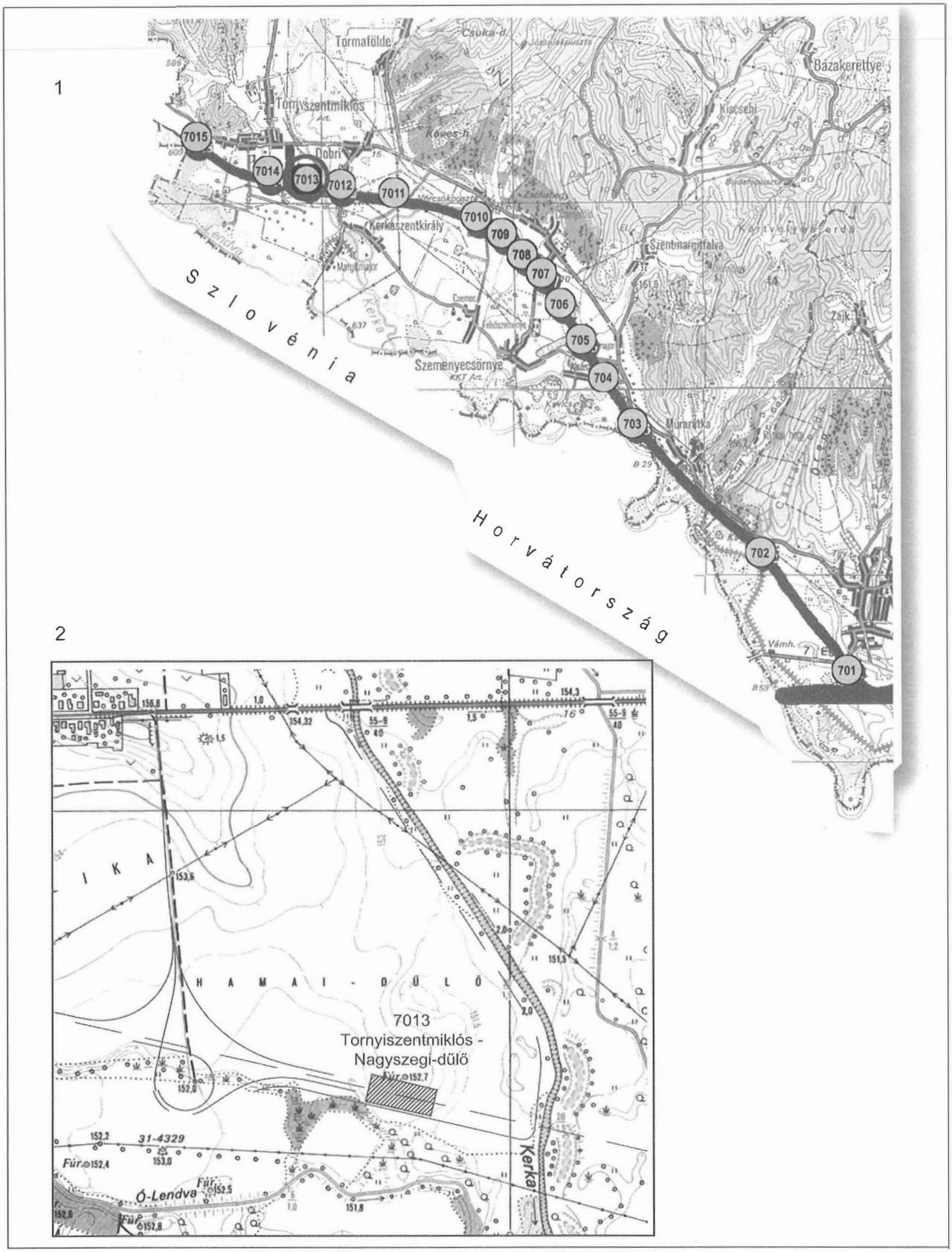

1. kép: 1-2: 1. Az M70 gyorsforgalmi út Letenye–Tornyiszentmiklós közti szakasza, az érintett régészeti lelőhelyekkel. 2. Tornyiszentmiklós, Nagyszegi-dűlő helyszínrajza (M 7013. lelőhely).

Fig. 1. 1-2: 1. The track of M70 highway between Letenye and Tornyiszentmiklós with the archaeological sites. 2. The sketch of Tornyiszentmiklós – Nagyszegi-dűlő (site no. M 7013).

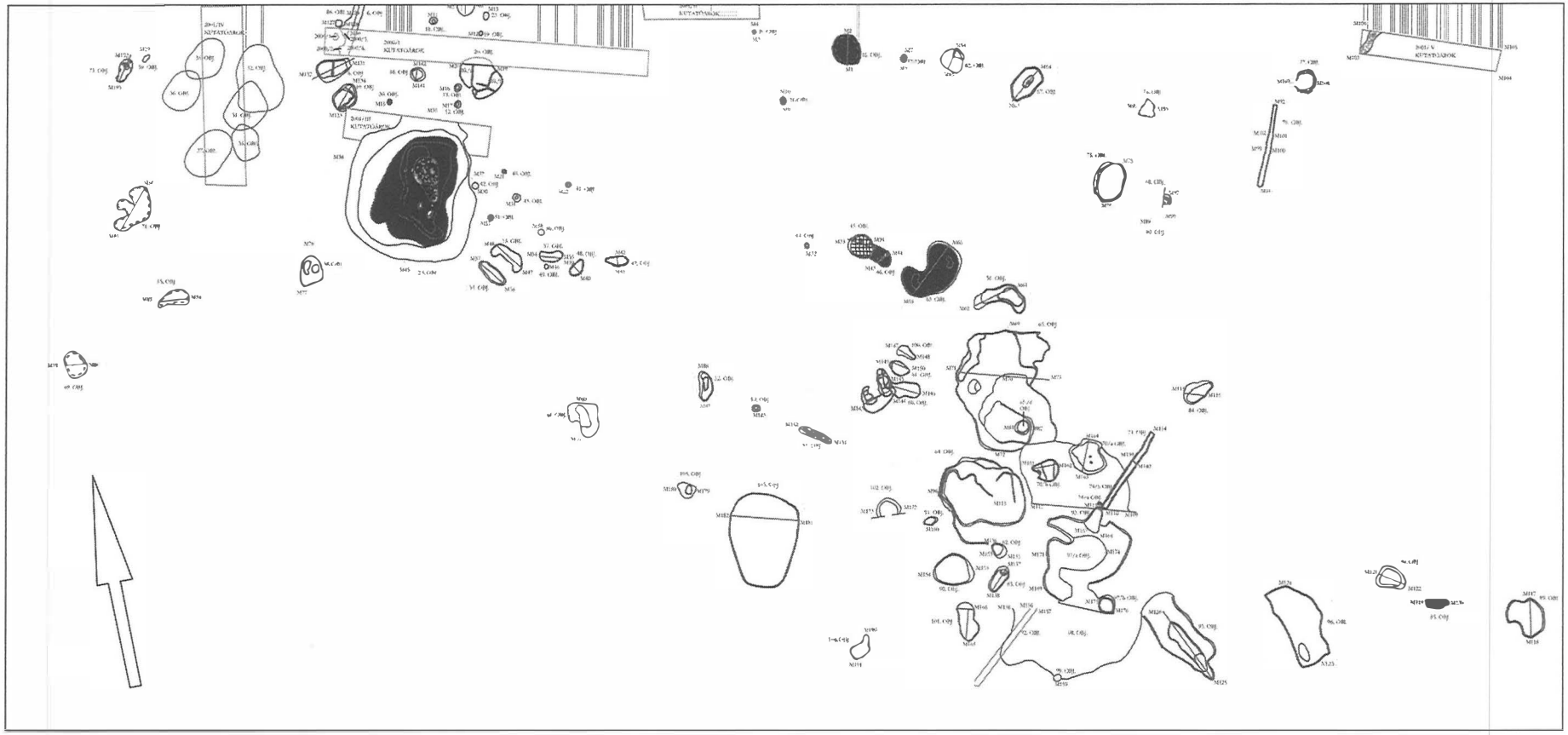

középső rézkor *Middle Copper Age*

késő bronzkor *Late Bronze Age*

késő római (IV. sz.) *Late Roman Period*

0 10m

2. kép: Tornyiszentmiklós, Nagyszegi-dűlő (M 7013.), a lelőhely összesítő alaprajza, 2001.

Fig. 2: Complex plan of the Tornyiszentmiklós – Nagyszegi-dűlő (M 7013) site, 2001

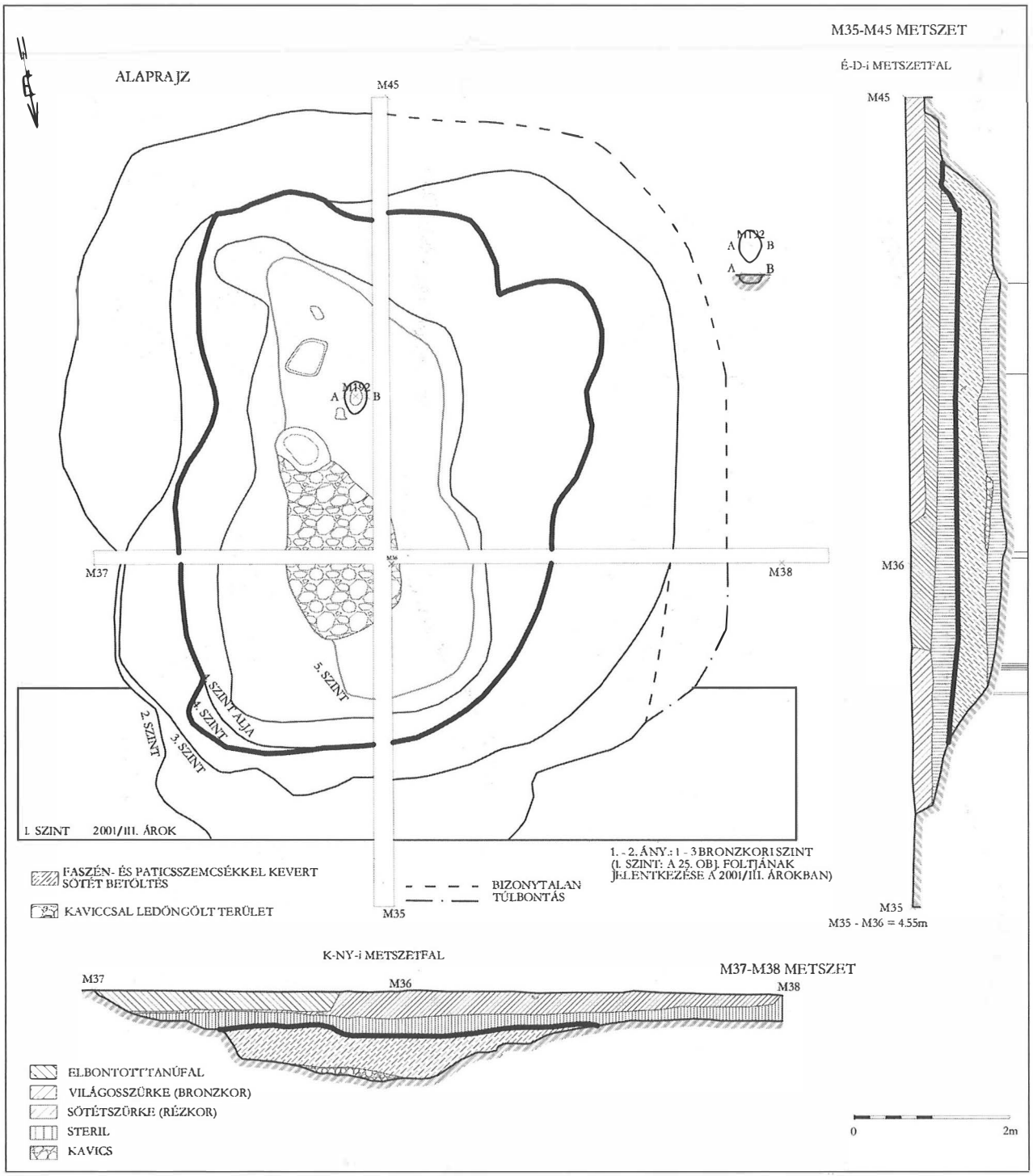

3. kép: **A Balaton-Lasinja kultúra félig földbe mélyített építménye (25. objektum).**

Fig. 3: **Semi-subterranean construction of the Balaton-Lasinja culture (feature no. 25)**

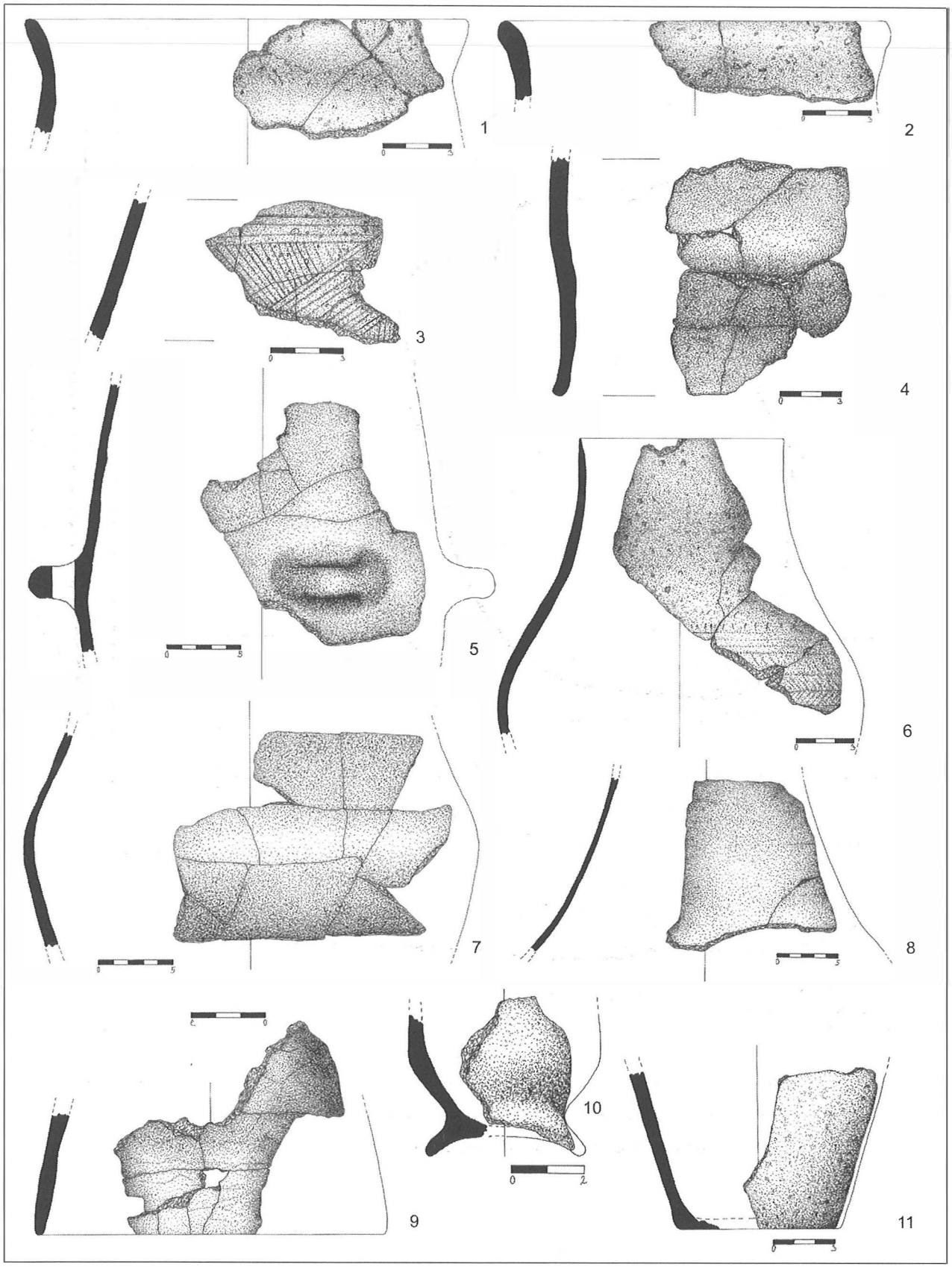

4. kép: 1–11: Leletek a 25. objektumból.

Fig. 4: 1–11: Finds from feature no. 25.

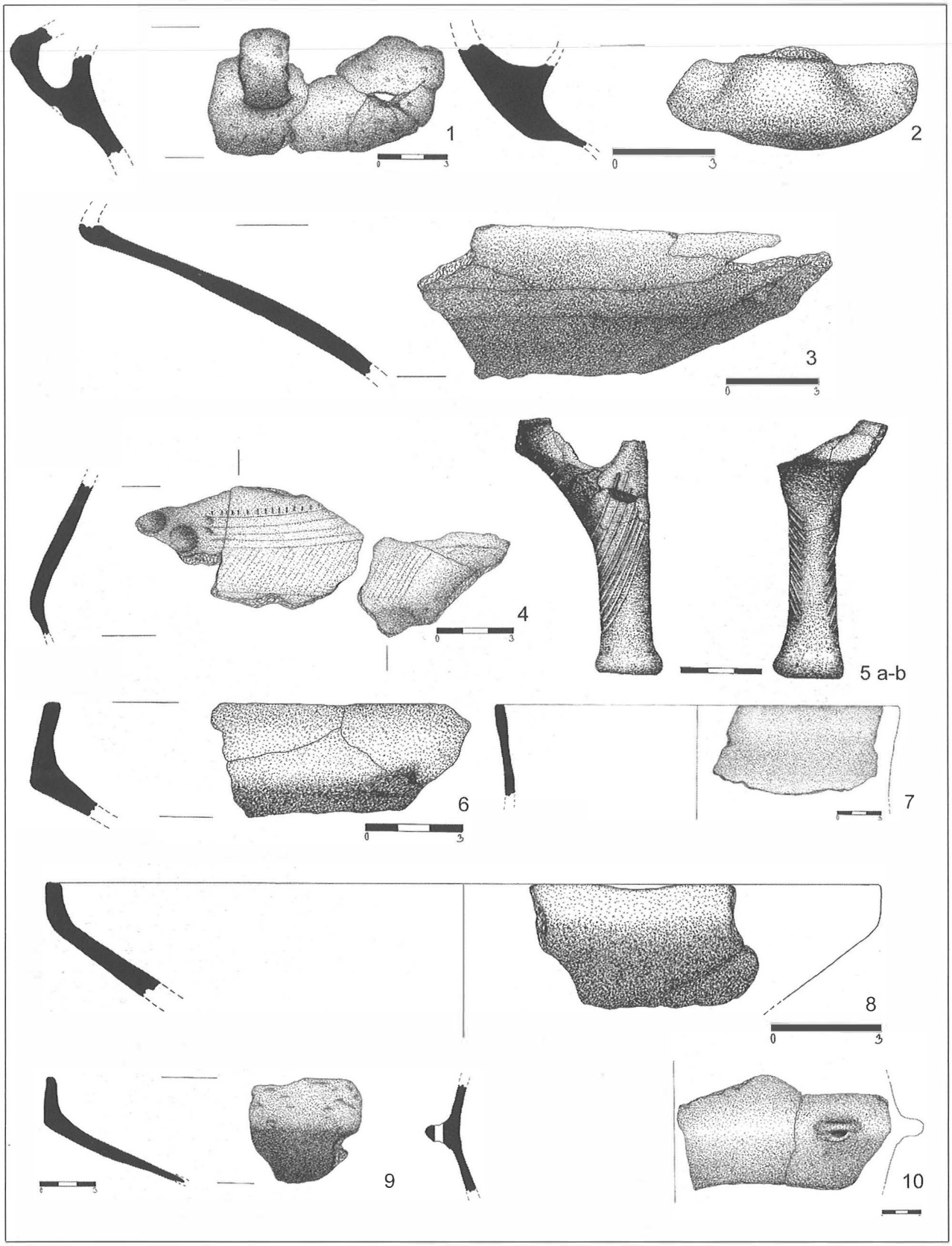

5. kép: 1–3: Leletek a 25. objektumból. 4–10: Leletek a 63. objektumból.

Fig. 5: 1–3: Finds from feature no. 25. 4–10: Finds from feature no. 63.

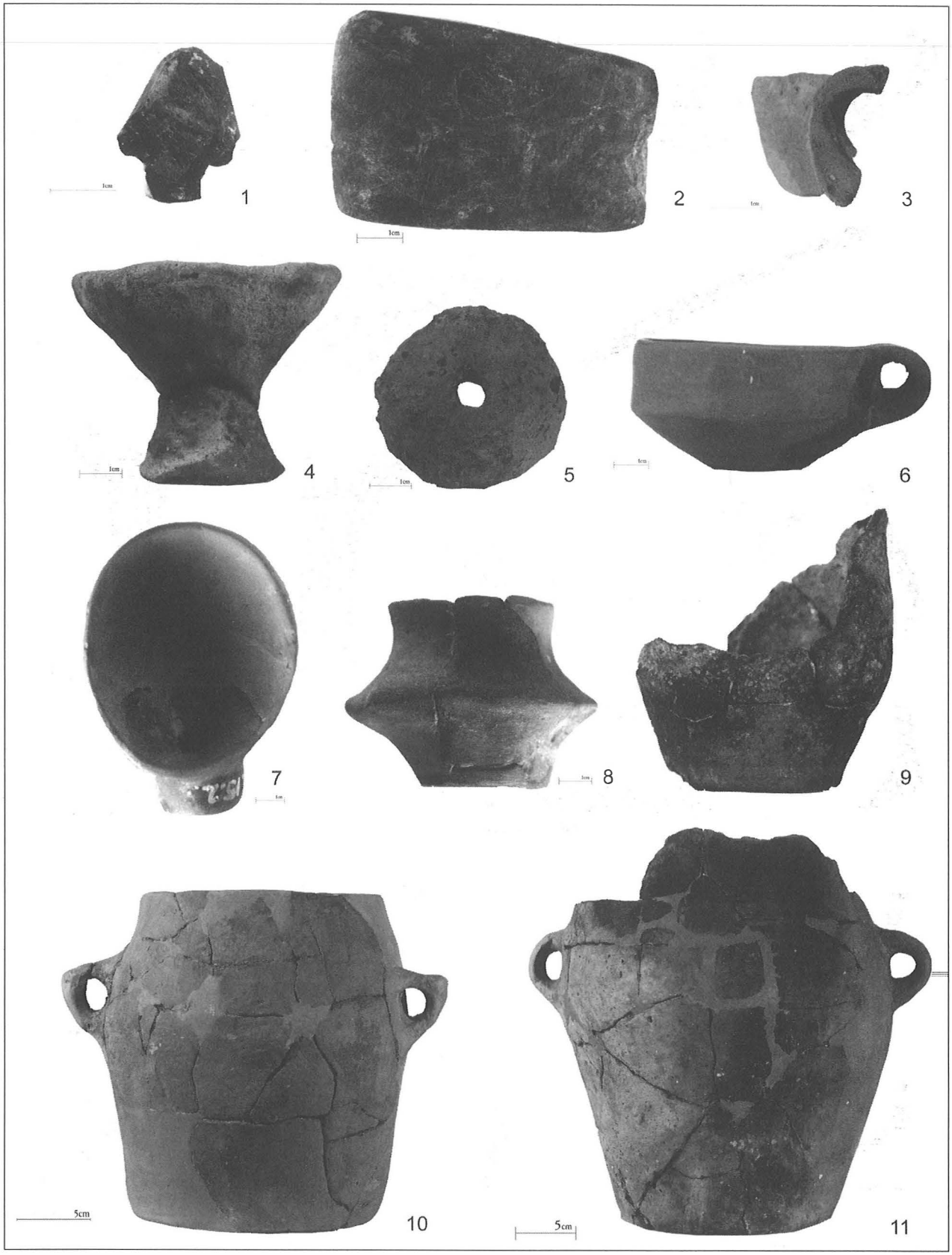

6. kép: **A Balaton-Lasinja kultúra leletei**

Fig. 6: **Finds of the Balaton-Lasinja culture**

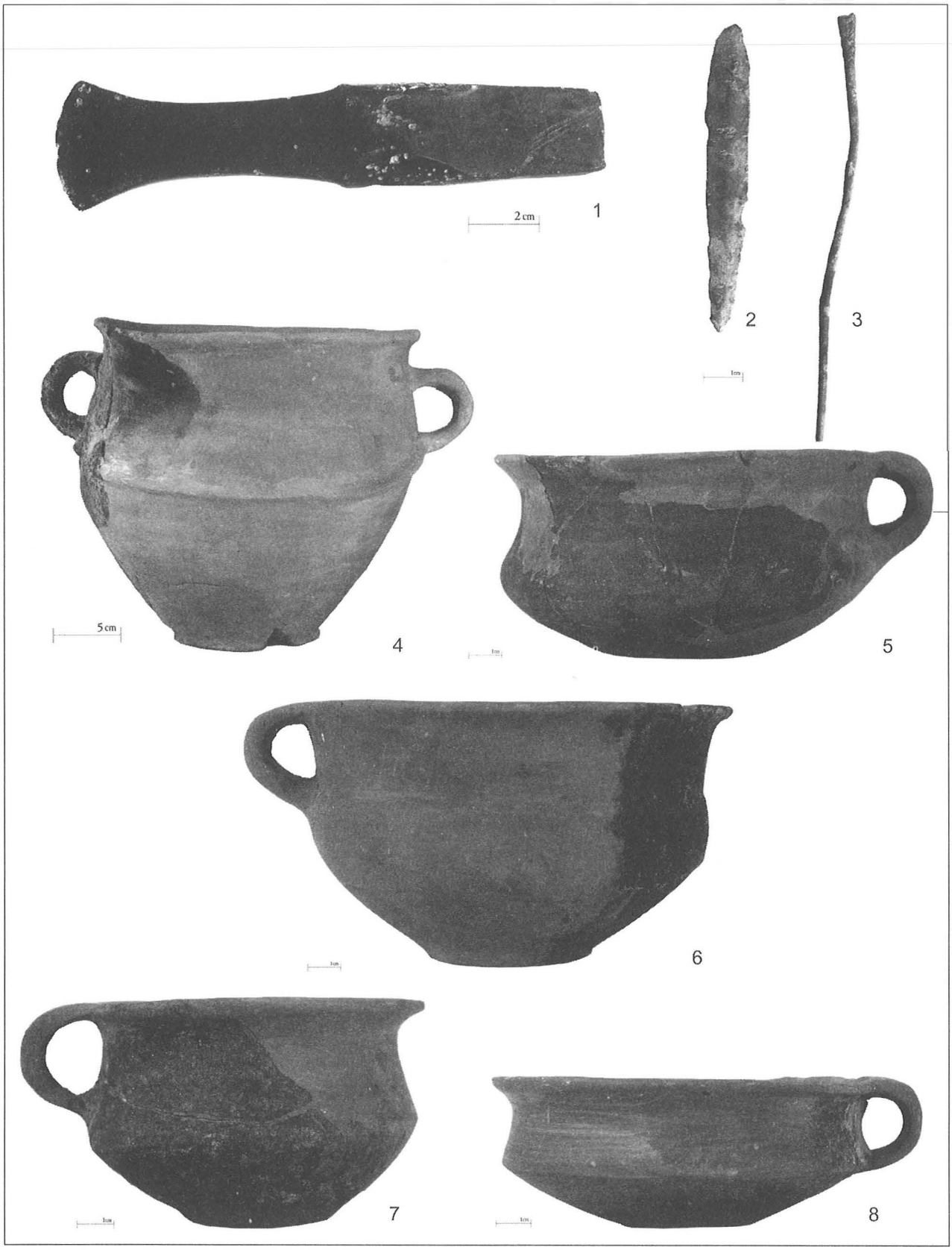

7. kép: 1–2, 4–6: A halomsíros kultúra leletei. 3, 7–8: Az urnamezős kultúra leletei.

Fig. 7: 1–2, 4–6: Finds of the Tumulus culture. 3, 7–8: Finds of the Urnfield culture.

Bende Lívia

Szkíta kori temető Algyőn

A lelőhely a Tisza jobb parti sávjában, a Szegedről Hódmezővásárhelyre vezető főútvonal K-i oldalán, attól kb. 150–200 m-re, Algyő község belterületének Ny-i szélén található, a Bartók Béla utcában *(1. kép 1–2.)*.

A temetőre utaló első adatok 1968-ból származnak, amikor az Alföldi Kőolajfúrási Üzem munkásszállásként használt barakkjainak építésekor, az V. barakkegység DNy-i épületének sarkánál nyitott vízakna mélyítése során egy É–D-i tájolású csontváz került elő (1. sír), mellékletei egy tál, egy palack *(9. kép 7–8.)* és üveggyöngyök voltak.[1] A munkások kezén bronzfalera és karperec tűnt el. A helyszíni szemle alkalmával Trogmayer Ottó egy másik gyermeksír (2. sír) nyomait figyelte meg a barakk nyugati oldala mellett. Egy sírról a telep K-i szélén dolgozó munkások is beszámoltak, de helyét nem tudták pontosan megjelölni.[2] A sírok helye mellett nyitott szelvényben, illetve az épület alapozásaként szolgáló, 50 cm átmérőjű, 2×2 m-es négyzethálóban fúrt, betonnal kiöntött alapozási gödrökben további temetkezések nem kerültek elő.[3]

Időközben a barakképületek felszámolásra kerültek, s a község fejlesztési terveiben a terület kiemelt jelentőséget kapott, mivel azt a helyi önkormányzat építési telkek céljára hasznosítani kívánta. Elkészült a parcellázás terve, így még a telkek értékesítése és magánkézbe adása előtt szükségessé vált a szondázó ásatás, hogy kiderüljön, mekkora lehet a temető tényleges kiterjedése és az érintett terület nagysága.

2000. augusztus 30. és szeptember 7. között, az elbontott V. barakkegység területén, az 1968-ban előkerült sírok Trogmayer Ottó által feljegyzett helyéből kiindulva, 500 m²-nyi területet érintő szondázó ásatást végeztünk, amelynek során újabb 6 sírt tártunk fel (3–8. sír; *1. kép 3.)*. E sírok a temető nyugati szélét jelezték. Az ásatás eredményeként vált világossá, hogy a területen egy nagyobb temető húzódik.

A temető teljességre törekvő feltárására 2001. június 11. és augusztus 14. között került sor, összesen 47 munkanapon.[4] A feltárás az 1771/48, 50–57, 1771/62–63

1 MFM gy. n.: 54; MFM RégAd: 81–76; KÜRTI 1987, 70.

2 A környék, ahol dolgoztak, az említett mellékletes sírtól kb. 500 m-re fekszik, így a 2001. évi ásatás eredményei alapján azt mondhatjuk, hogy a sír minden bizonnyal nem a szkíta kori temetőhöz tartozott.

3 A megelőző feltárás során számos olyan sír került elő, amelyet ilyen gödrök bolygattak meg, de a csontvázak rendkívül rossz megtartása miatt még akkor sem voltak árulkodóak, ha csontot értek.

4 Az ásatáson munkatársaim voltak Balogh Csilla és Lőrinczy Gábor régészek, Borbíró Márta restaurátor, Bartha Gábor, Baráti József, Máthé Genovéva, Mészáros Zsófia, Mészáros András ásatási technikusok. A közleményben bemutatott régészeti anyagot Borbíró Márta és Hamar Edina restaurálta. A rajzok Koncz Margit grafikus munkái. Munkájukat, segítségüket köszönöm. Az ásatási dokumentáció az MFM RégAd 3735-2002, MFM Régészeti Fotótár 8130-8402., Diatár 3972-4184. nyilvántartási számon, a régészeti leletanyag MFM gy. n.: 430.1–258. számon található.

Lívia Bende

Cemetery from the Scythian Period at Algyő

The site can be found in Bartók Béla street, on the western edge of the inner territory of Algyő village, about 150–200 m east of the main road from Szeged to Hódmezővásárhely, on the left bank of the Tisza. *(Fig. 1. 1–2)*

The first data on the cemetery are from 1968 when, at the time of the construction of the barrack lodgings for the workers of the Alföld Petroleum Boring Works, a N-S oriented skeleton was found (grave no. 1) in a water shaft dug at the corner of the SW building of barrack unit V. It contained a bowl, a flask *(Fig. 9. 7–8)* and glass beads.[1] A bronze rosette and a bracelet disappeared. Ottó Trogmayer observed the traces of the grave of an infant (grave no. 2) at the western side of the barrack during the survey of the site. The workers spoke about another grave as well at the eastern edge of the settlement, but they could not point to its exact place.[2] No more graves were found in the cutting opened beside the place of the graves, and in the foundation pits of the building, which measured 50 cm in diameter bored in a grid of 2×2 m and which were filled in with concrete.[3]

Later, the barrack buildings were pulled down and the territory was given an eminent importance in the development plans of the village since the local self-government intended to use it as building lots. The plans were made on the division of the territory so test excavations had to be carried out to find out the extent of the cemetery and to determine the size of the territory to be investigated before the lots were sold to private persons.

Between August 20 and September 7, 2000, test excavations were conducted on a surface of 500 m² in the territory of the removed barrack unit V, starting from the place where Ottó Trogmayer had located the graves in 1968. Six graves were unearthed (graves nos. 3-8, *Fig. 1. 3)*, which indicated the western edge of the cemetery. The excavations proved that a larger cemetery could be expected in this territory.

The complete excavation of the cemetery was carried out between June 11 and August 14, 2001 in 47

1 MFM gy. n.: 54; MFM RégAd: 81–76; KÜRTI 1987, 70.

2 The area where they worked was about 500 m from the above mentioned grave with the grave furniture, so based on the results of the excavations of 2001 we can state that the grave most certainly did not belong to the Scythian period cemetery.

3 During the excavations preceding the investment, many of the unearthed graves were disturbed by such pits but due to the very poor condition of the skeletons they could not be identified even when the tools hit the bones.

helyrajzi számmal jelölt telkek területén folyt, összesen valamivel több mint 5500 m²-en *(1. kép 3.)*. A 2001. évi feltárás során összesen 88 szkíta kori és négy újkori objektum (74., 75., 89., 90.) került elő.[5] Így összességében az 1968 óta ismertté vált szkíta kori objektumok száma 96-ra emelkedett, melyek közül 80 a sírok száma, valamint egy áldozati gödör (16.), 6 gödör (21., 65., 82., 84., 87., 92.), 8 cölöplyuk (66–73.), illetve egy körárok (81. – részletei: 62., 63.) került még elő (az 50. szám a 100. sír rablógödrét jelöli).

A temető területét É, Ny és D-i irányban sikerült lehatárolni, K felé a temető a betonút, illetve az út nyomvonalát kísérő közművek vonala alatt is folytatódik, de az út K-i oldalán már semmilyen adat nem utalt arra, hogy itt is folytatódna a temető, mivel az itt épülő házak alapozási árkaiban semmilyen régészeti lelet vagy jelenség nem került elő.

A temetőben feltárt sírok többsége csontvázas, mindössze 11 hamvasztásos, többségében szórt hamvas temetkezés (9., 29., 32., 57., 59., 60., 79., 85., 86., 91., 93.), valamint egy lósír (az állat része, melléklet nélkül) került elő. Az általában véve gyenge megtartású embertani anyag a Szegedi Tudományegyetem Embertani Tanszékére került.[6]

A csontvázas sírok többsége jobb oldalán fekvő csontvázat rejtett magában, mindössze három sírban – így a most bemutatásra kerülő 78. sírban – feküdt a halott a bal oldalán. Nyújtott helyzetben csak két sírban találtuk a halottakat, az egyik felnőttet és egy gyermeket a 97. kettős sírban, illetve egy gyermeket, az eredetileg három halottat rejtő 100. sírban.

A temetkezések között egy esetben sikerült megfigyelni a sírt kerítő körárkot (100. sír), de a temetőtérkép alapján feltételezhető, hogy esetleg több körárkos-halmos temetkezés is lehetett a temetőben. A sírok ugyanis igen sekély mélységben kerültek elő, az említett körárok megfigyelhető mélysége is néhány centiméter volt mindössze. A terület egyébként is erősen bolygatott volt, az említett alapozási gödrök, illetve a belőlük kifordított betontuskók mellett használaton kívüli közművek, betonjárda- és útmaradványok, a mély fekvésű, gyakran vizes területen az évek folyamán a munkagépek által okozott, az altalajban is megfigyelhető egyenetlenségek, illetve törmelékes feltöltésük, építési törmelék nehezítette a megfigyelést. Az említett 100. sírt a temetést követően röviddel kirabolták. Az igen nagyméretű sírgödörben gerendaszerkezet nyomait figyeltük meg, a sírkamrába a kevéske csontmaradvány alapján két halottat, egy juvenilis–adultus korú nőt, illetve egy inf. I – juvenilis korú gyermeket temettek, a sírkamrán kívül egy helyéből ítélve szolgaállású, 9–11 éves gyermek nyújtott helyzetű, bolygatatlan csontváza feküdt tárolóedények

5 9–103. kiadott szám, melyből 3 szám egy objektumot jelöl (62–63., 81.) egy pedig nem önálló objektum (50.).

6 Az embertani anyag meghatározását Zoffmann Zsuzsanna végezte el, munkáját hálásan köszönöm.

workdays.[4] The excavation was carried out on lots registered at nos. 1771/48, 50–57, 1771/62–63, extending to a territory of somewhat more than 5500 m². *(Fig. 1. 3)* Altogether 88 features were unearthed from the Scythian period and four features from the modern period (nos. 74, 75, 89 and 90) during the excavation of 2001.[5] So the number of the features from the Scythian period increased to 96 since 1968, from which 80 were graves. The rest were a sacrificial pit (16), 6 pits (21, 65, 82, 84, 87, 92), 8 postholes (66-73) and a round ditch (81 – its details: 62, 63) (no. 50 marked the robbers' pit dug into grave no. 100).

The territory of the cemetery could be delimited in the N, W and S. In the east, the cemetery extended under the public utilities which ran along the track of the road, but there were already no traces of the continuation of the cemetery on the eastern side of the road, since no archaeological find or feature could be observed in the foundation trenches of the houses to be built there.

The majority of the graves were inhumation burials, only 11 cremation burials were found, most of them with scattered ashes (9, 29, 32, 57, 59, 60, 79, 85, 86, 91, 93), and the grave of a horse (partial animal without grave furniture) was unearthed. The mostly poorly preserved anthropological material was transported to the Anthropological Department of the University of Sciences of Szeged.[6]

In most of the inhumation burials, the skeleton lay on the right side, only three skeletons, as e.g. grave no. 78 described in the followings, lay on the left side. The dead were extended only in two graves, an adult and an infant in the double grave no. 97 of an and an infant in grave no. 100, which was originally a triple burial.

Grave ditch could be observed only in a single case (grave no. 100), but the map of the cemetery suggests that more burials could have round ditches and mounds in the cemetery. The graves were found relatively high, and the depth of the above mentioned round ditch was no more than a couple of centimetres. The territory was strongly disturbed not only by the already mentioned foundation pits and the concrete blocks turned out of them but also by unfunctioning public utilities, remains of concrete

4 Csilla Balogh and Gábor Lőricz archaeologists, Márta Borbíró restorer, Gábor Bartha, József Baráti, Ganovéva Máthé, Zsófia Mészáros and András Mészáros excavation technicians took part in the excavation. The archaeological material described in the publication was restored by Márta Borbíró and Edina Hamar restorers. The drawings were made by Margit Koncz graphic artist. I am grateful for their contribution. The excavation documentation can be found in MFM RégAd 3735–2002, MFM Archaeological Photo Archives 8130–8402, Slide Archives 3972–4184. The archaeological material was taken into inventory in the MFM under the number gy.n.: 430.1–258.

5 Nos. 9-103, from which 3 numbers indicate a single feature (62-63, 81) and one is not an independent feature (50).

6 Zsuzsanna Zoffmann analysed the anthropological material, I am thankful for it.

társaságában. A sírkamrába temetett halottak kiemelt társadalmi státuszát jelzik a kirabolt sírban azért előkerült tárgyak: arany torquestöredék, fegyverek, edények, tükör, bronz állatfigura.

A leletanyag egésze köznépi jellegű temetőre vall. A jellemző ékszerek, a változatos színű és formájú üveg-, borostyán- és nemesfém gyöngyök, kaurik és csigák, egyszerű karperecek, spirálcsövek, egy esetben fibula és vastűk. Az eredetileg kiemelkedőbb gazdagságú sírok mindegyikét kirabolták, így is kerültek elő azonban nemesfém leletek: elektron, illetve arany spirálfüggők és gyöngyök, egy torquestöredék. A fegyver ritka melléklet, de néhány sírban bronz nyílhegyek, két sírban vaslándzsa, egyben egy rövid vaskard is volt.

A temetőben három sírban, kétszer hamvasztásos temetkezésben találtuk a lószerszám tartozékait. A sírokban a szinte leggyakoribb melléklet a kerámia; tálak, korsók, felhúzott fülű bögrék a jellemző sírmellékletek, ha mást nem is, de ezeket az egyébként kirabolt sírokban is megtaláljuk. Több ízben megfigyeltük, hogy a tálakat, mintegy alátétszerűen, a bögrék alá helyezték. A temetkezési szokás fontos eleme lehet, hogy a halottak mellé rendszeresen helyeztek kavicsokat, nagyobb lapos kődarabokat.

A temető tovább gyarapítja a Csongrád megyei szkíta kori lelőhelyek számát, amelyek friss katalógusa és rövid jellemzése nemrégiben látott napvilágot.[7] Mind a földrajzi elhelyezkedés, mind a temetkezési szokások, illetve a keltezés tekintetében rokonítható a Tisza jobb parti sávjában előkerült csanytelek-újhalastói és különösen a sándorfalva-eperjesi temetőkkel.[8]

A közleményben – részben a restaurálás menetéhez alkalmazkodva – három női sírt, két csontvázas és egy szórt hamvas temetkezést mutatunk be.

46. sír *(2. kép 1.; 3. kép 1.):* T.: NyDNy–KÉK, 244–64°. H.: 225–249 cm, sz.: 221–228 cm, m.: 85 cm.[9] A nagyméretű, lekerekített sarkú négyzet alakú, függőleges falú, egyenes aljú sírgödör középső részén *23–39 éves nő* jobb oldalán, illetve hasán valószínűleg zsugorított helyzetben fekvő, bolygatott, hiányos csontváza nyugodott. Koponyája arccal lefelé került elő, bal felkarja a test mellett, a jobb alatta feküdt, a medencecsontok, a lábak, illetve az alkarok a korabeli bolygatásnak, rablásnak estek áldozatul, helyükön néhány csonttöredék feküdt a sír aljánál 10 cm-rel magasabban. *Melléklet:* 1. A csontváz előtt nagyobb méretű, szürke színű, korongolt, füles *korsó* állt. Anyaga gyengén soványított, fala vékony, így a föld súlya alatt összeroppant.[10] 2. A sírgödör K-i sarka közelében kisebb, kónikus formájú, behúzott peremű *tál (2. kép 9.)* került elő. 3. Mellette 13×6–9 cm nagyságú, lapos *kő* feküdt. 4. A tál pereme mellett világosbarna

pavements and roads, the unevenness of the ground caused in the deep, often waterlogged area by earth moving machines in the past years, the debris with which these ruts were filled in and demolition debris, which all made observation difficult. The above mentioned grave no. 100 was robbed soon after the burial. The traces of a timber structure were observed in the large grave pit. The few bone remains in the burial chamber implied that a woman of juvenile-adult age and a child of inf. I –juvenile age were buried there. Outside the burial chamber, the extended skeleton of a 9–11 year-old child was found, who, judged from his burial place, must have been a servant. This skeleton was not disturbed and storage vessels stood beside it. The eminent social status of the dead buried in the burial chamber is indicated by the objects found in the violated grave: the fragment of a gold torque, weapons, vessels, a mirror and a bronze animal figurine.

The finds suggest, on the whole, a cemetery of the commoners. The characteristic pieces of jewellery were glass, amber and precious metal beads of various colours and shapes, kauri and snail shells, simple bracelets, spiral tubes, a single brooch and iron pins. All the graves that used to have an especially rich grave furniture were robbed, yet some precious metal finds were left: electron and gold spiral pendants and beads and the fragment of a torque. Weapons were rarely put in the graves, only a few burials contained bronze arrowheads, two burials had iron spears and one yielded even a short iron sword.

The elements of horse harness were found in three graves, in two cases in cremation burials. The most common grave furniture was pottery, bowls, jugs and cups with drawn up handles were the characteristic furniture, which were found in the otherwise robbed graves as well. It could be observed in a few cases that the bowls were placed under the cups as if they served as saucers. The pebbles and the larger flat stone slabs that were regularly placed beside the dead could be important elements of the burial rite.

The cemetery has increased the number of sites of the Scythian period in Csongrád county, the up-to-date catalogue and short characterisation of which was recently published.[7] It seems to be related to the cemeteries unearthed at Csanytelek-Újhalastó and especially Sándorfalva-Eperjes on the right side of the Tisza regarding the geographical setting as well as the burial rites and the dating.[8]

In the followings three graves of women, two inhumation burials and a cremation burial with scattered ashes will be described, as the present stage of restoration affords it.

Grave no. 46 *(Fig. 2. 1; Fig. 3. 1):* Orientation: WSW – ENE, 244–64°. L: 225–249 cm, w: 221–228 cm, d: 85 cm.[9]

7 SCHOLTZ 2001.
8 GALÁNTHA 1981; GALÁNTHA 1983; GALÁNTHA 1986
9 T. = tájolás, h. = hosszúság, sz. = szélesség, m. = mélység, ma. = magasság, átm. = átmérő, v. = vastagság
10 A tárgy restaurálása folyamatban.

7 SCHOLTZ 2001
8 GALÁNTHA 1981; GALÁNTHA 1983; GALÁNTHA 1986
9 L. = length, w. = width, d. = depth, h. = height, diam. = diameter

színű, bikónikus formájú, kisméretű, agyag *orsógomb (2. kép 6.)* volt. Ma.: 1,7 cm, átm.: 2,4 cm. 5. A lapos kő mellett egy átfúrt *kauricsiga (2. kép 7.)* került elő. 6–7. A bal felkarcsont mellett, illetve a koponya alatt egy-egy ezüsthuzalból hajlított *spirálfüggő (3. kép 2–3.)* feküdt. Vastagabb vége egyenesen levágott és gömbszelet alakúra kalapált, keskenyebbik végét lemezből készült, kúp alakú sapka takarja. Méretük: 2,1×1,6 cm, huzalv.: 0,2–0,3 cm. 8. A felsőtest alatt bronzhuzalból készült, gömbös végű *fibula (3. kép 10.)* feküdt, amelynek S alakban ívelődő hátához két hosszúkás bronzlemezt forrasztottak. Elülső oldalukat négy-négy bevésett spirál díszíti. A fibula tűje a koponya felé mutatott. H.: 9 cm. 9. A gerincoszlop alatt egy *spirálcső (3. kép 5.)*, egy *spirálcsőtöredék (3. kép 16.)*, illetve egy csepp alakú, egyik végén laposra kalapált *bronzhuzal darabka (3. kép 13.)* került elő. 10–11. A bal oldali bordasor, illetve az állkapocs jobb oldali szára mellett egy-egy laposra kalapált, visszapödrött végű *vastű (3. kép 11–12.)* feküdt. H.: 7,3 cm, 7,5 cm. 12. A nyakban különböző típusú *gyöngyökből, mocsári csigákból* (4 db; *2. kép 10–13.)*, *kauricsigákból* (a lapos kő mellett előkerült másikkal együtt 2 db; *2. kép 8.)*, illetve *kutyák szemfogaiból* (4 db; *2. kép 2–5.)* fűzött nyakék került elő.[11] A gyöngyök között egy nagyméretű, lapos, kettős kúpos formájú *borostyángyöngyöt (3. kép 37.)*, 3 db barna színű, lekerekített sarkú háromszög keresztmetszetű, oldalain világos, kerek rátétdíszes *üveggyöngyöt (3. kép 17–19.)*, 2 db kettős kónikus formájú *ezüst- vagy elektrongyöngyöt (3. kép 20–21.)*, 13 db sötétbarna színű, *köles alakú üveggyöngyöt (3. kép 24–36.)*, 1 db kéttagú, köles alakú *üveggyöngyöt (3. kép 22.)*, 2 db *gyűrű alakú üveggyöngyöt (3. kép 14–15.)*, egy mustár színű, lapított gömb alakú, fehér alapon világoszöld színű rátétdíszes *üveggyöngyöt (3. kép 4.)*, illetve két-két benyomott oldalú hordó alakú, illetve halszálkamintás, henger alakú, barna színű *üveg(?)gyöngyöt (3. kép 6–9.)* találtunk.

59. sír: szórthamvas *női* sír. H.: 195 cm, sz.: 110–130 cm, m.: 65 cm. A szabálytalan téglalap alakú, lekerekített sarkú, egyenes aljú sírgödör Ny-i felében, egy kupacban kerültek elő a halott hamvai. *Melléklet:* Az emberi maradványoktól K-re lószerszám tartozékai voltak. A falerák és a zabla nem voltak megégve, a hamvak mellett külön csoportban feküdtek. 1–4. 4 db enyhén homorúra kalapált, bronzlemez *falera (5. kép 1–2., 4.)*. Kettő két helyen átfúrt, kettőnek vasból hajlított, ívelt füle volt (csak az egyik van meg: *5. kép 3.)*. Átm.: 5–5,2 cm. 5. A szíjelosztók mellett *oldalpálcás vaszabla (6. kép)* feküdt. A középen széles és lapos, téglalap keresztmetszetű, ívelt oldalpálcák végei elkeskenyednek, és kör keresztmetszetet vesznek fel. A zablaszárak h.: 10,5 cm, a karika átm.: 3,4 cm, az oldalpálcák h.: 16 cm. 6–7. A lószerszám mellett két késtöredék is előkerült. Az egyik egy nagyobb,

It was a large square-shaped shaft with rounded corners, vertical walls and a flat bottom. In its centre, the disturbed, incomplete skeleton a *23–39 years old woman* lay probably flexed on the right side, partly on the belly. The skull was found with the face down, the left upper arm lay beside the body, the right one under the body. The pelvis, the legs and the feet and the lower arms fell victim to the contemporary violation, only a few bone fragments were found 10 cm above the bottom of the grave. Grave furniture: 1. A large, grey, wheel-thrown handled *jug* stood in front of the skeleton. The clay was poorly tempered, the walls were thin, so the weight of the earth crushed the vessel.[10] 2. A smaller, conical *bowl* with an inverted rim *(Fig. 2. 9)* was found near the E corner of the grave shaft. 3. A flat, 13×6–9 cm large *stone* lay beside it. 4. A small, light brown, biconical *spindle whorl* was uncovered beside the rim of the bowl *(Fig. 2. 6)*. H: 1. 7 cm, diam: 2.4 cm. 5. A pierced *kauri shell (Fig. 2. 7)* was found beside the flat stone. 6-7. Each a *spiral pendant* bent from silver wires was found beside the left upper arm and under the skull *(Fig. 3. 2–3)*. The thicker terminal was cut straight and hammered to the shape of a globe segment. The narrower terminal was covered by a conical cap made of sheet. Measurements: 2.1×1.6 cm, wire th: 0.2 – 0. 3 cm. 8. A *brooch* of a spherical terminal made of bronze wire lay under the trunk *(Fig. 3. 10)*. Two elongated bronze plaques were soldered to the S-shaped bow, the frontal sides of which were decorated by twice four engraved spiral motives. The pin of the brooch pointed toward the skull. L: 9 cm. 9. A *spiral tube (Fig. 3. 5)*, *the fragment of a spiral tube (Fig. 3. 16)* and a drop-shaped *bronze wire fragment* hammered flat at one terminal *(Fig. 3. 13)* were uncovered under the vertebral column. 10–11. Each a flat hammered *iron pin* with a recoiled head *(Fig. 3. 11–12)* lay beside the left ribs and at the right wing of the jaw. L: 7.3 cm, 7.5 cm. 12. A necklace stringed from various *bead* types, *paludal snails* (4 items; *Fig. 2. 10–13)*, *kauri shells* (two items together with the one found at the flat stone; *Fig. 2. 8)* and *dog canines* (4 items, *Fig. 2. 2–5)*.[11] The following beads composed the necklace: a large, flat, biconical *amber bead (Fig. 3. 37)*, 3 brown *glass beads* of a rounded, triangular cross-section with round, light-coloured ornaments applied on the sides *(Fig. 3. 17–19)*, 2 biconical *silver or electron beads (Fig. 3. 20–21)*, 13 dark brown, *millet-shaped glass beads (Fig. 3. 24–36)*, a bipartite, millet-shaped *glass bead (Fig. 3. 22)*, 2 *annular glass beads (Fig. 3. 14–15)*, a mustard-coloured, compressed spherical *glass bead* with a light green applied ornament against a white background *(Fig. 3. 4)*, two barrel-shaped *glass(?) beads* with compressed sides and two cylindrical brown *glass(?) beads* with herring-bone patterns *(Fig. 3. 6–9)*.

11 A csigák és állatfogak meghatározását Gaskó Bélának (MFM) köszönöm.

10 The vessel is being restored.

11 For the determination of the snails and the animal teeth I an thankful to Béla Gaskó (MFM).

enyhén ívelt hátú, egyélű *vaskés* hegye *(4. kép 1.)*. H.: 10 cm, sz.: 2,3 cm. A másik egy kisebb, szintén ívelt hátú, egyélű, felső nyélállású kés, hegye, valamint tüskéje vége letörött. H.: 9 cm, a penge sz.: 1,8 cm. A többi tárgy a hamvak között került elő. 8–9. 2 db kormosra égett, bikónikus *orsógomb (4. kép 13–14.)*. Az egyik függőleges kannelúrákkal, a másik vízszintesen körbefutó, bekarcolt vonalakkal díszített. Ma.: 1,7 cm, 1,9 cm, átm.: 2,8 cm, 2,3 cm. 10. Kalcinált, átlyukasztott *kauricsiga (4. kép 15.)*. 11. Sárga alapon kék-fehér szemes, illetve világoskék alapon sötétkék-fehér szemes, eredetileg valószínűleg lapított gömb alakú *üveggyöngyök olvadékai (4. kép 3–10., 12.)*. 12. Préselt díszű *aranylemez-töredék (4. kép 11.)*. Átm.: 1 cm. 13. Megtarthatatlan, körömnyi *bronzlemeztöredék*.

78. sír *(7. kép 1.; 8. kép 1.)*: T.: DNy–ÉK, 230–50°. H.: 138 cm, sz.: 67–77 cm, m.: 83 cm. A kisméretű, a lábak felé enyhén szélesedő, lekerekített sarkú téglalap alakú sírgödörben bal oldalán, zsugorított helyzetben fekvő, *23–59 éves nő* rossz megtartású csontváza nyugodott. Koponyája bal oldalán feküdt, karjait V alakban a felsőtest elé hajlították, kezei az arca előtt feküdtek, lábai enyhén felhúzva helyezkedtek el. Számos állatjárat bolygatta, így a leletek egy része kisebb-nagyobb mértékben elmozdulhatott eredeti helyéről. A sír alja a lábak felé enyhén lejtett. *Melléklet:* 1–2. A koponya alatt, illetve az állkapocs jobb oldali szárának végénél bronzhuzalból hajlított *karika-fülbevalópár* töredékei *(7. kép 2–3.)* voltak. Átm.: kb. 2,5 cm, huzalv.: 0,2 cm. 3. A nyak körül, részben a koponya, részben a felkarcsontok alatt 51 db főként lapított gömb, illetve gyűrű alakú, ibolyakék (49 db), illetve egy-egy zöld és barna színű üveggyöngyből álló *gyöngysor (8. kép 9–15., 19–64.)* került elő. 4. A felsőtest háti része alatt 7 db átlyukasztott *kauricsiga (7. kép 5., 7–12.)*, illetve 3 db rövid henger alakú *csontgyöngy (8. kép 16–18.)* feküdt, amelyek vélhetően az egyetlen hajfonatot fogták körbe gyűrűszerűen. 5. A nyolcadik *kauricsiga* a medence mögött, a sír fala közelében került elő, furatába vasdarab korrodálódott *(7. kép 6.)*. 6. A kauricsiga alatt zárt *vaskarika (7. kép 4.)* feküdt, amely egy helyütt megvastagodik. Átm.: 3,8 cm. 7. A bordák között lapított gömb alakú *agyaggyöngy (8. kép 6.)* volt. 8. A sír fala mellett, a derék vonalában barna színű, henger alakú *üveggyöngy (8. kép 5.)* került elő, oldalán kerek bemélyítések. 9. A combcsontok találkozásánál egy barna színű, kannelúrákkal díszített felületű, lapított gömb alakú *üveggyöngy (8. kép 3.)* volt. 10. A jobb lábszár alsó végénél világosbarna színű, zegzugmintás, lapított gömb alakú *üveggyöngy (8. kép 4.)* feküdt. 11. A medence mögött az egyik állatjáratból egy nagyobb méretű, fehér színű, függőleges kannelúrákkal díszített *üveggyöngy (8. kép 7.)* került elő. 12–13. A medence mögött, illetve a jobb térdhajlatban egy-egy bronzhuzalból tekercselt rövidebb, illetve hosszabb *spirálcső (8. kép 2., 8.)* volt. A nagyobbik h.: 3 cm, átm.: 1,1 cm; a kisebbik h.: 0,4 cm, átm.: 1 cm. 14. A bal combcsont felső végénél

Grave no. 59: the cremation burial of a woman with scattered ashes: L: 195 cm, w: 110–130 cm, d: 65 cm. The grave had an irregular oblong shape with rounded corners, the bottom was flat. The ashes of the dead were found in a heap in the western part of the grave shaft. Grave furniture: The elements of a harness were found E of the human remains. The rosettes and the bit were not burnt, they lay in a separate group beside the ashes. 1–4. 4 bronze sheet *rosettes* hammered to a slightly concave shape *(Fig. 5. 1–2, 4)*. Two of them were perforated at two places, two had arched loops bent from iron (only one has been preserved: *Fig. 5. 3)*. Diam: 5–5.2 cm. 5. A *bit with the side bars* lay beside the strap distributors *(Fig. 6)*. The arched side bars were wide and flat in the middle, they were oblong-shaped in cross-section, the terminals tapered and became round in cross-section. The bit sides: l: 10.5 cm, ring diam: 3.4 cm, side-bars: l: 16 cm. 6–7: Two *knife fragments* were uncovered beside the harness. One was the tip of a one-edged, larger iron knife with a slightly arched back *(Fig. 4. 1)*. L: 10 cm, w: 2.3 cm. The other one belonged to a smaller knife also with an arched back with a high tang. The point and the tang broke off. L: 9 cm, blade w: 1.8 cm. The rest of the objects were found among the ashes. 8–9: 2 sooty, biconical *spindle whorls (Fig. 4. 13-14)*. One was decorated by vertical channelling, the other one by incised lines running around the object. H: 1.7 cm, 1.9 cm, diam.: 2.8 cm, 2.3 cm. 10. Calcined, pierced *kauri shell (Fig. 4. 15)*. 11. The molten remains of blue-and-white on yellow and dark-blue-and-white on light blue oculus *glass beads*, which must have originally had a flattened spherical shape *(Fig. 4. 3–10, 12)*. 12. The *fragment of a gold plaque* with pressed ornament *(Fig. 4. 11)*. Diam: 1 cm. 13. A nail-sized fragment of a *bronze sheet*, which could not be lifted.

Grave no. 78 *(Fig. 7. 1; Fig. 8. 1)*. Orientation: SW-NE, 230–50°. L: 138 cm, w: 67–77 cm, d: 83 cm. The oblong-shaped grave shaft with rounded corners was small, it slightly widened toward the feet. The poorly preserved skeleton of a 23–59 years old woman lay in the grave flexed on the left side. The skull lay on the left side, the arms were bent in front of the trunk in a V-shape, the hands rested in front of the face, the feet were slightly drawn up. Many animal burrows disturbed the skeleton, so some of the grave furniture could be displaced to a smaller or larger extent. The bottom of the grave slightly slanted toward the feet. Grave furniture: 1-2. The fragments of *a pair of ring earrings* bent from bronze wires was found under the skull and at the end of the right wing of the jaw *(Fig. 7. 2–3)*. Diam: cca. 2.5 cm, wire th: 0.2 cm. 3. *A string of beads* was found around the neck, partly under the skull and the upper arms. It consisted of 51, mostly flattened spherical and annular, violet blue (49 items) and a green and a brown glass beads *(Fig. 8. 9–15, 19–64)*. 4. 7 pierced *kauri shells (Fig. 7. 5, 7–12)* and 3 short cylindrical *bone beads (Fig. 8. 16–18)* lay under the back, which probably surrounded

barna-szürke színű, kettős kónikus, enyhén homorú oldalú *orsógomb (7. kép 13.)* feküdt. Ma.: 3,1 cm, átm.: 3,3 cm. 15. A sírgödör déli fala mellett, kb. a térdek vonalában egy téglalap alakú *obszidián (7. kép 14.)* került elő. 16–17. A két combcsont között egy szürke színű, lapos *(7. kép 15.)*, a medence alatt egy vörös színű, gömbölyű *kavics* feküdt. Átm.: 3 cm. 18. A jobb sarok mögött felhúzott fülű *bögrét* találtak.[12]

a braid in a ring. 5. The eighth *kauri shell (Fig. 7. 6)* was found behind the pelvis, next to the wall of the grave. A piece of iron rusted into the perforation. 6. A closed *iron ring* lay under the kauri shell. It widens at a spot *(Fig. 7. 4)*. Diam: 3.8 cm. 7. A flattened spherical *clay bead* was found between the ribs *(Fig. 8. 6)*. 8. A brown, cylindrical *glass bead* with round depressions in the sides was discovered at the wall of the grave in the height of the waist *(Fig. 8. 5)*. 9. A brown, flattened spherical *glass bead* was found where the thighbones met. It was decorated by channelling. *(Fig. 8. 3)*. 10. A light brown, flattened spherical *glass bead* decorated by a zigzag pattern lay at the lower end of the right leg *(Fig. 8. 4)*. 11. A larger, white *glass bead*, ornamented by vertical channelling was recovered from an animal burrow behind the pelvis *(Fig. 8. 7)*. 12–13. A shorter and a longer *spiral tubes* coiled from bronze wires were found behind the pelvis and in the bend of the right knee *(Fig. 8. 2, 8)*. Larger one: l: 3 cm, diam: 1.1 cm. Shorter one: l: 0.4 cm, diam: 1 cm. 14. A brown-grey, biconical *spindle whorl* of slightly concave sides was found at the upper part of the left thighbone *(Fig. 7. 13)*. H: 3.1 cm, diam: 3.3 cm. 15. An oblong-shaped *obsidian* was unearthed at the southern wall of the grave shaft in the height of the knees *(Fig. 7. 14)*. 16-17: A grey, flat *pebble (Fig. 7. 15)* lay between the thighbones and a red, round *pebble* under the pelvis. Diam: 3 cm. 18. A *cup* with a drawn-up handle stood behind the right heel.[12]

12 Az edény restaurálás alatt.

12 The vessel is being restored.

Irodalom • *References*

GALÁNTHA 1981 — GALÁNTHA M.: Előzetes jelentés a csanytelek-újhalastói szkíta kori temető ásatásáról. – Vorbericht über die Ausgrabung des skythenzeitlichen Gräberfeldes von Csanytelek-Újhalastó. ComArchHung 1981, 43–58.

GALÁNTHA 1983 — GALÁNTHA M.: Előzetes jelentés a sándorfalva-eperjesi szkíta kori temető feltárásáról. MFMÉ 1982–83/1, 115–128.

GALÁNTHA 1986 — GALÁNTHA, M.: The Scythian Age Cemetery at Csanytelek-Újhalastó. In: Hallstatt Kolloquium Veszprém, 1984. Hrsg.: Jerem, E. MittArchInst Beihefte 3, Budapest 1986, 69–77, 327–334.

KEMENCZEI 2001 — KEMENCZEI T.: Az Alföld szkíta kora. In: Hatalmasok viadalokban. Az Alföld szkíta kora. – Sie sind in Kämpfen siegreich. Das Zeitalter der Skythen in der Tiefebene. Gyulai Katalógusok 10. Szerk.: Havassy P. Gyula 2001, 7–36.

KÜRTI 1987 — KÜRTI B.: A kőkorszaktól a szarmaták koráig. In: Algyő és népe. Szerk.: Hegyi A. Szeged 1987, 64–74.

SCHOLTZ 2001 — SCHOLTZ R.: Fejezetek Csongrád megye szkíta kori lelőhelyeinek kutatástörténetéből. In: Hatalmasok viadalokban. Az Alföld szkíta kora. – Sie sind in Kämpfen siegreich. Das Zeitalter der Skythen in der Tiefebene. Gyulai Katalógusok 10. Szerk.: Havassy P. Gyula 2001, 101–113.

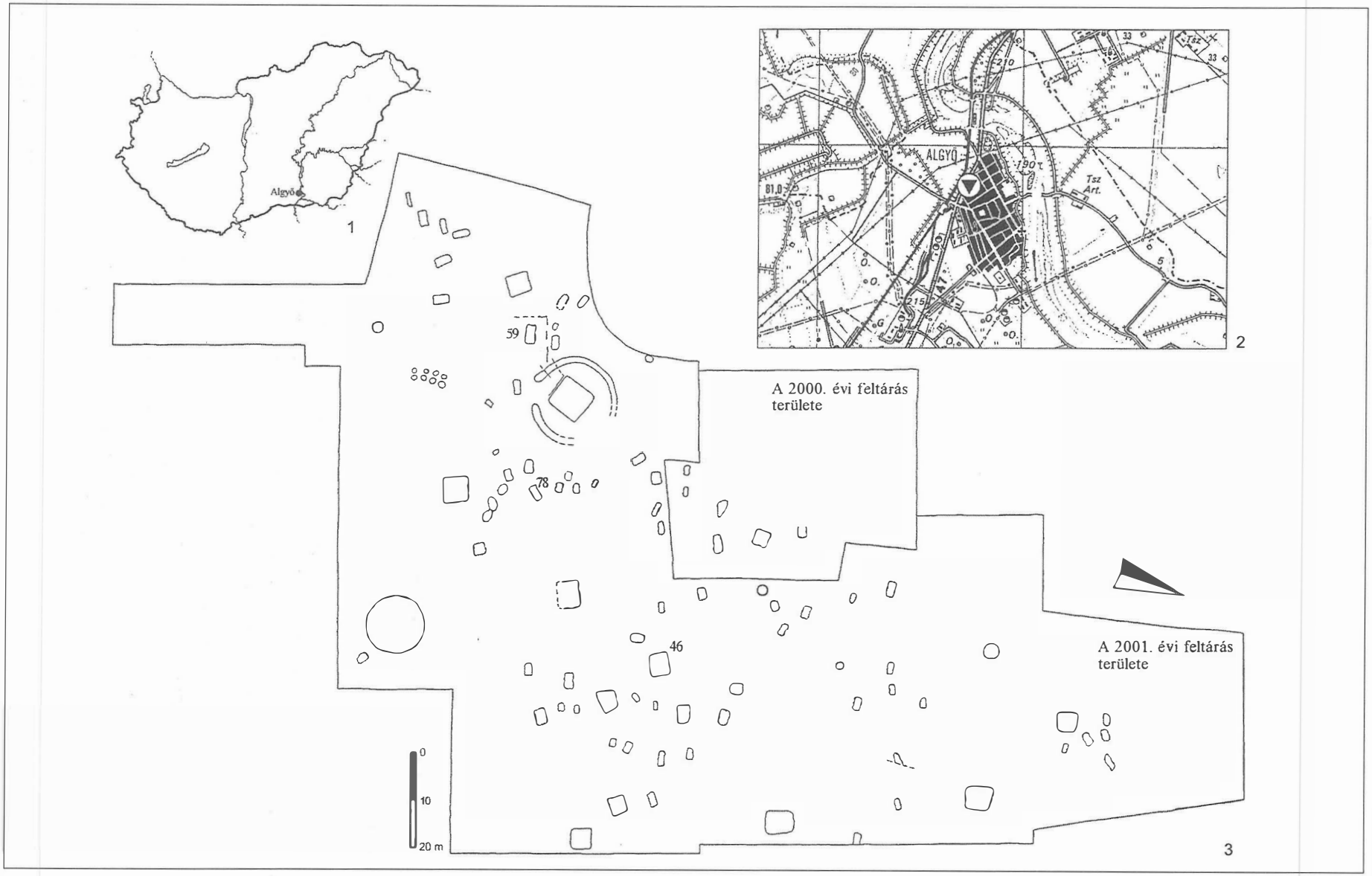

1. kép: Algyő. 1–2: A lelőhely földrajzi elhelyezkedése; 3: a temető térképe

Fig. 1: Algyő: 1-2: Geographical situation of the grave; 3. Map of the cemetery

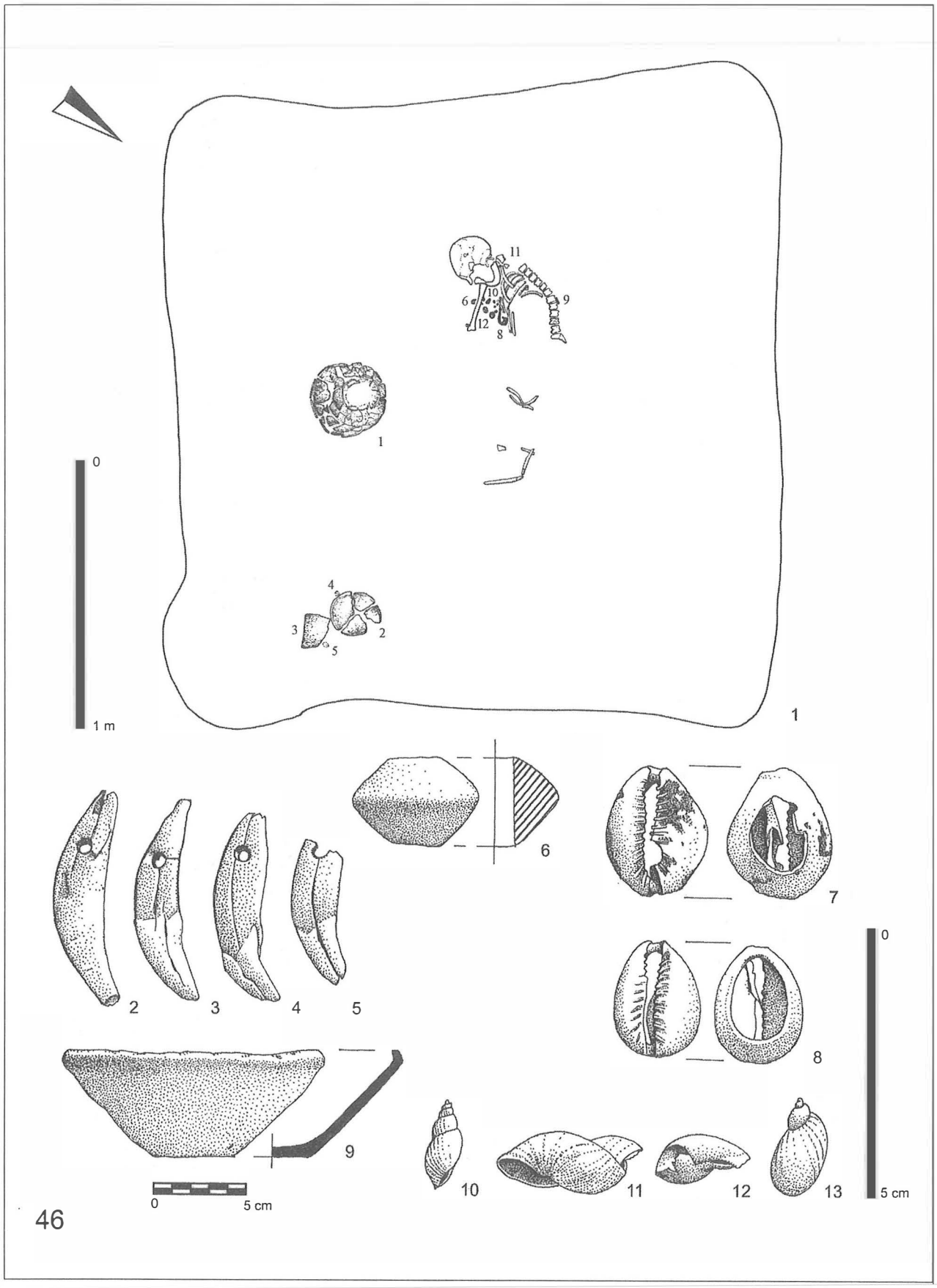

2. kép: 1–13: Algyő, 46. sír

Fig. 2: 1–13: Algyő, grave no. 46

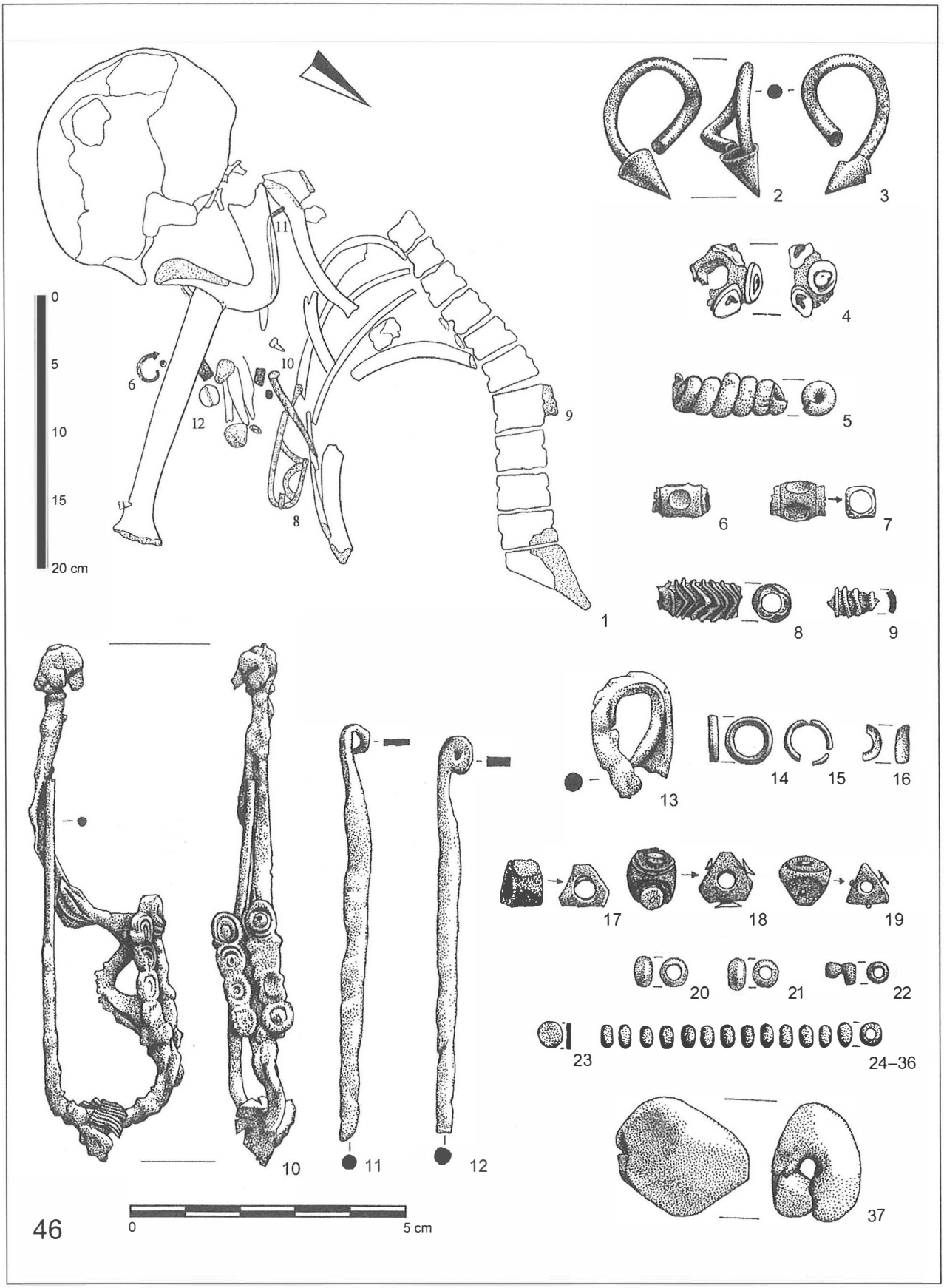

3. kép: 1–37: Algyő, 46. sír

Fig. 3: 1–37: Algyő, grave no. 46

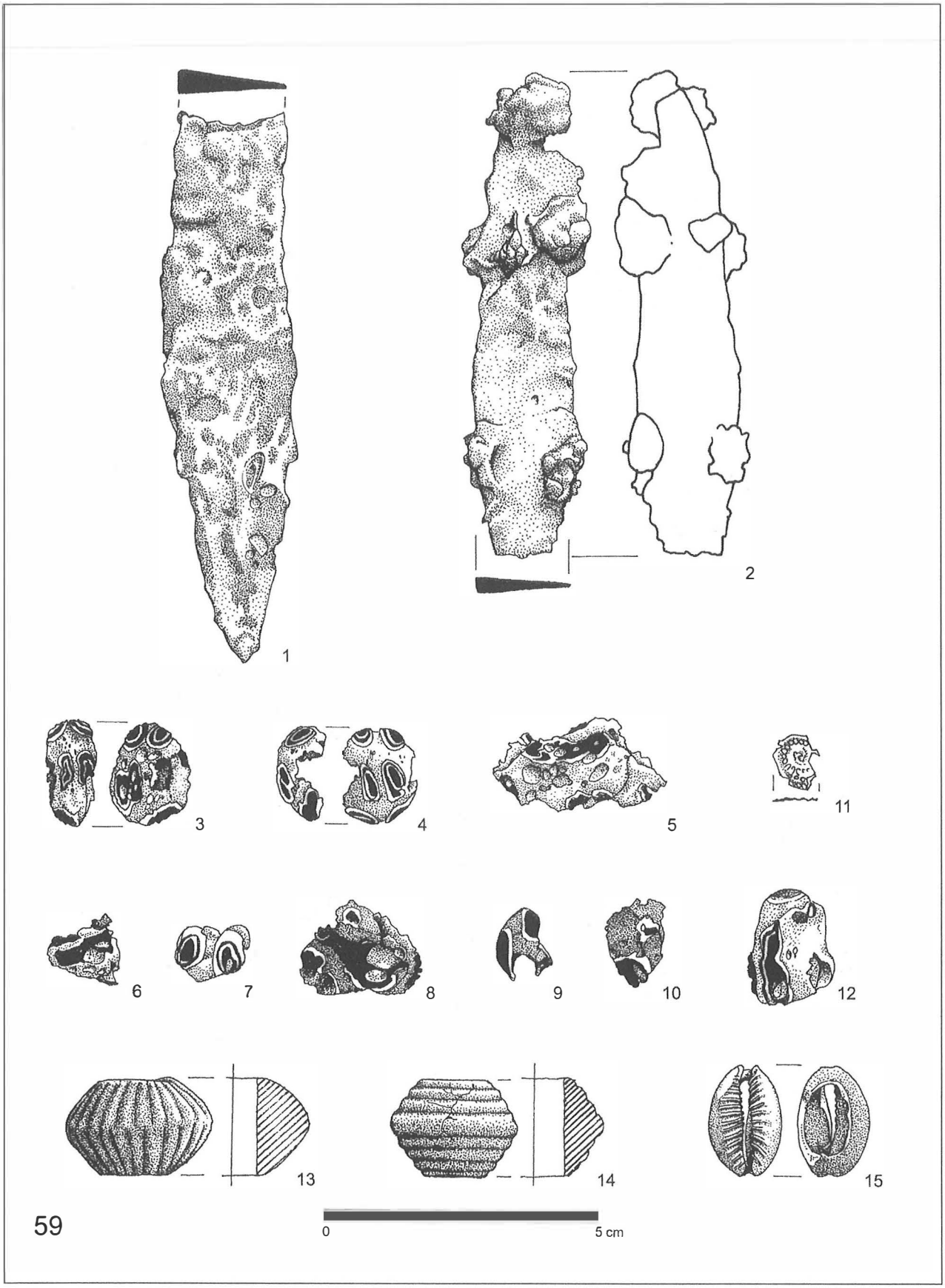

4. kép: 1–15: Algyő, 59. sír

Fig. 4: 1–15: Algyő, grave no. 59

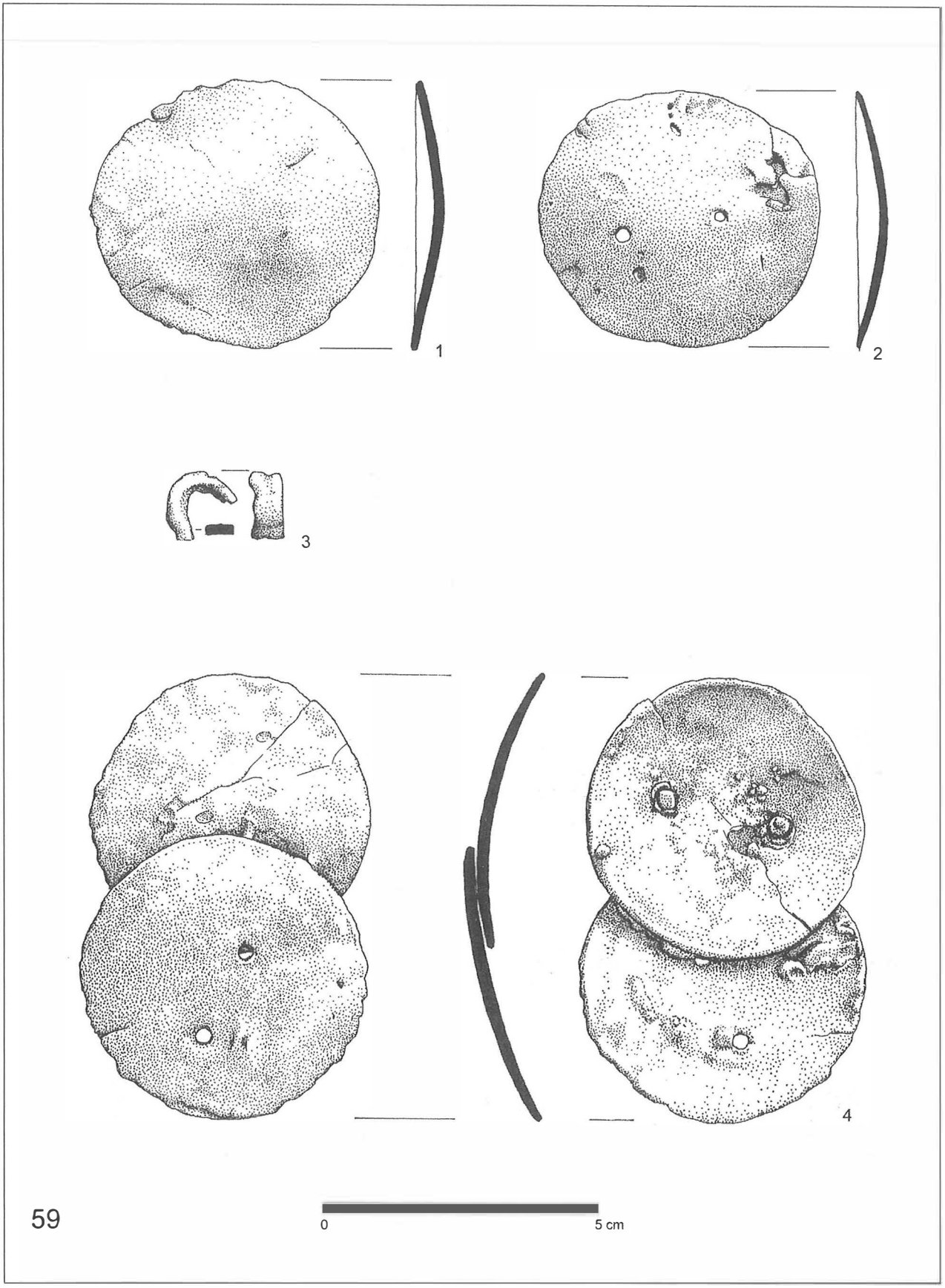

5. kép: 1–4: Algyő, 59. sír

Fig. 5: 1–4: Algyő, grave no. 59

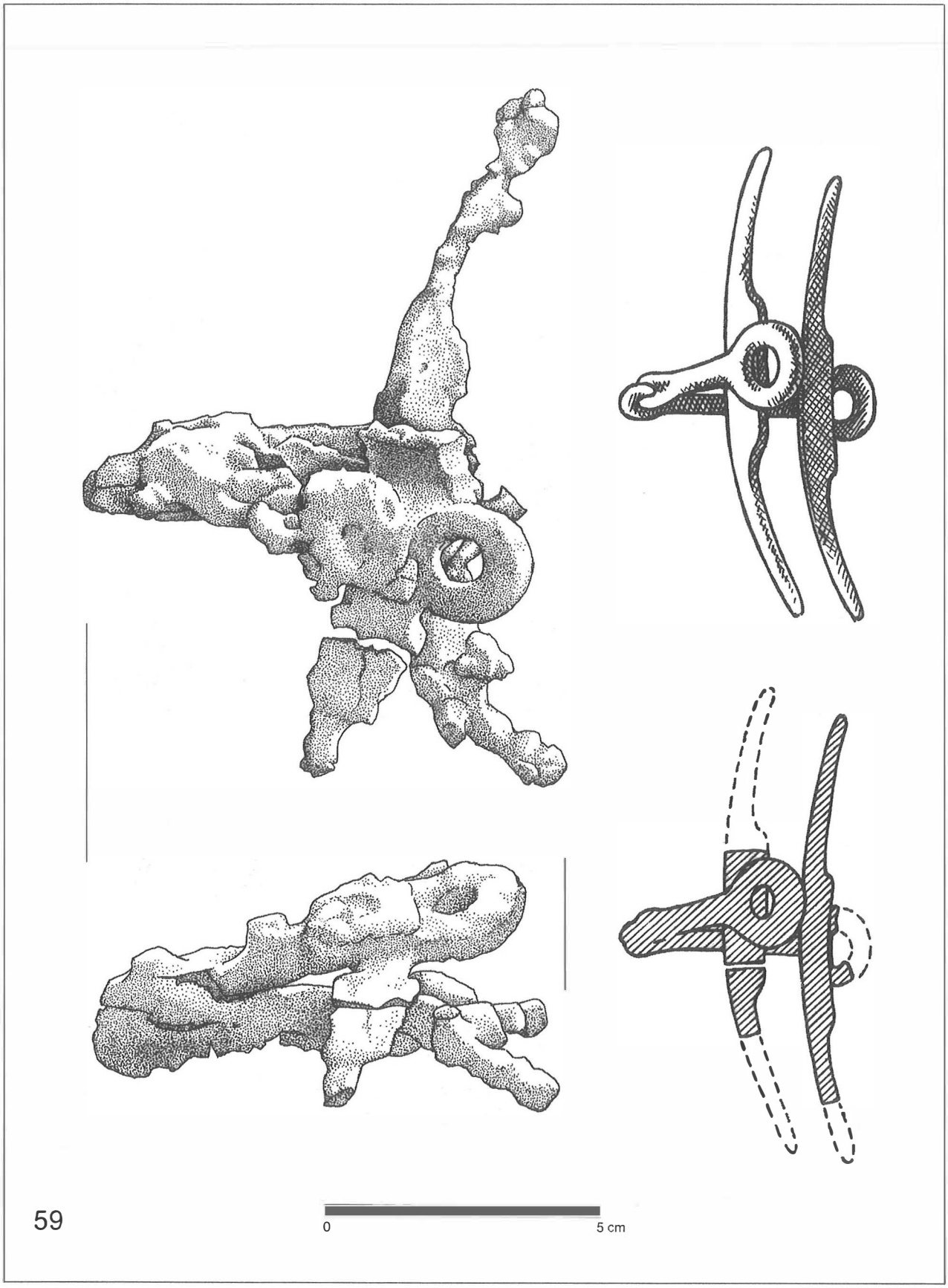

6. kép: **Algyő, 59. sír**

Fig. 6: **Algyő, gave no. 59**

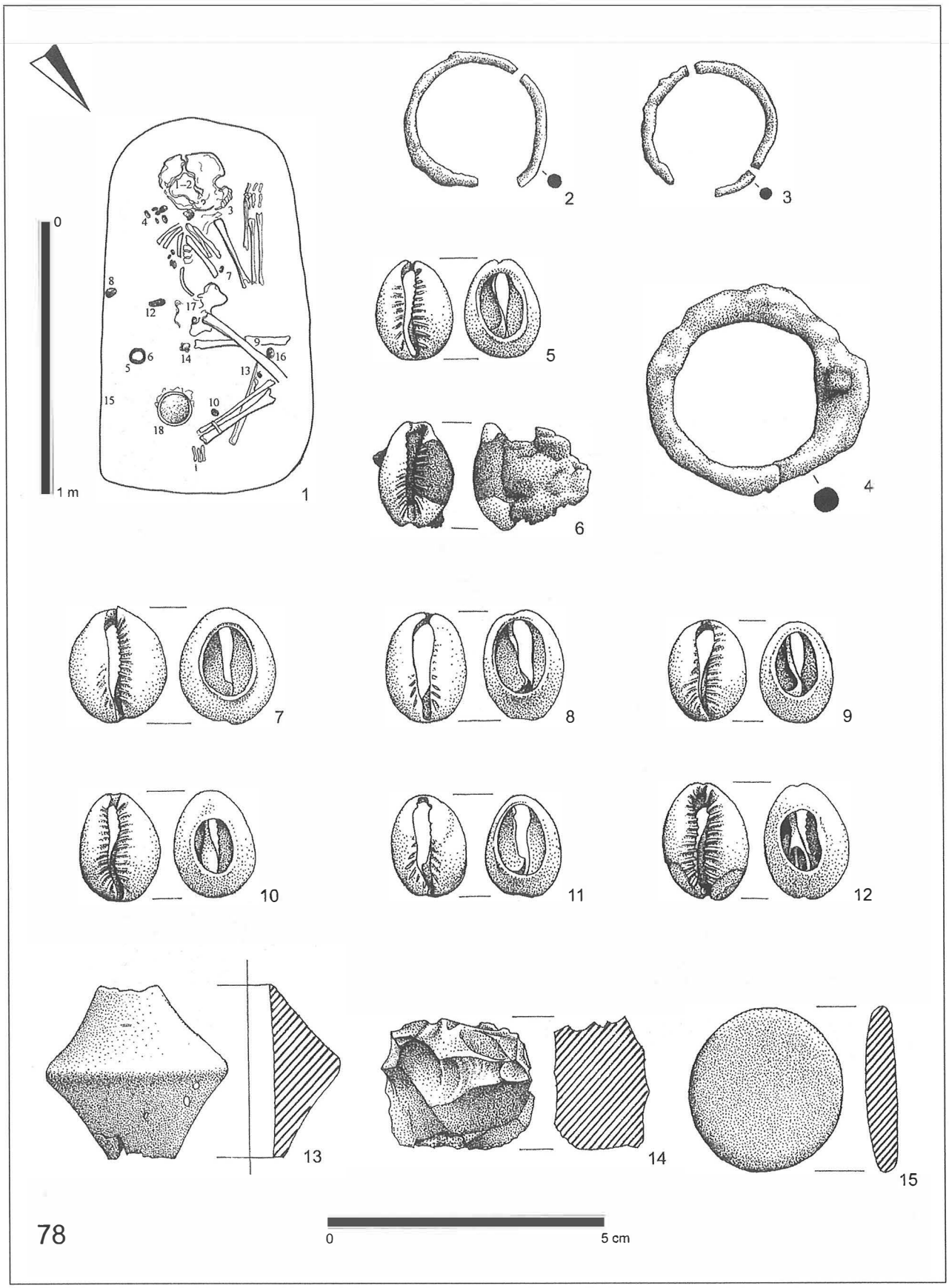

7. kép: 1–15: Algyő, 78. sír

Fig. 7: 1–15: Algyő, grave no. 78

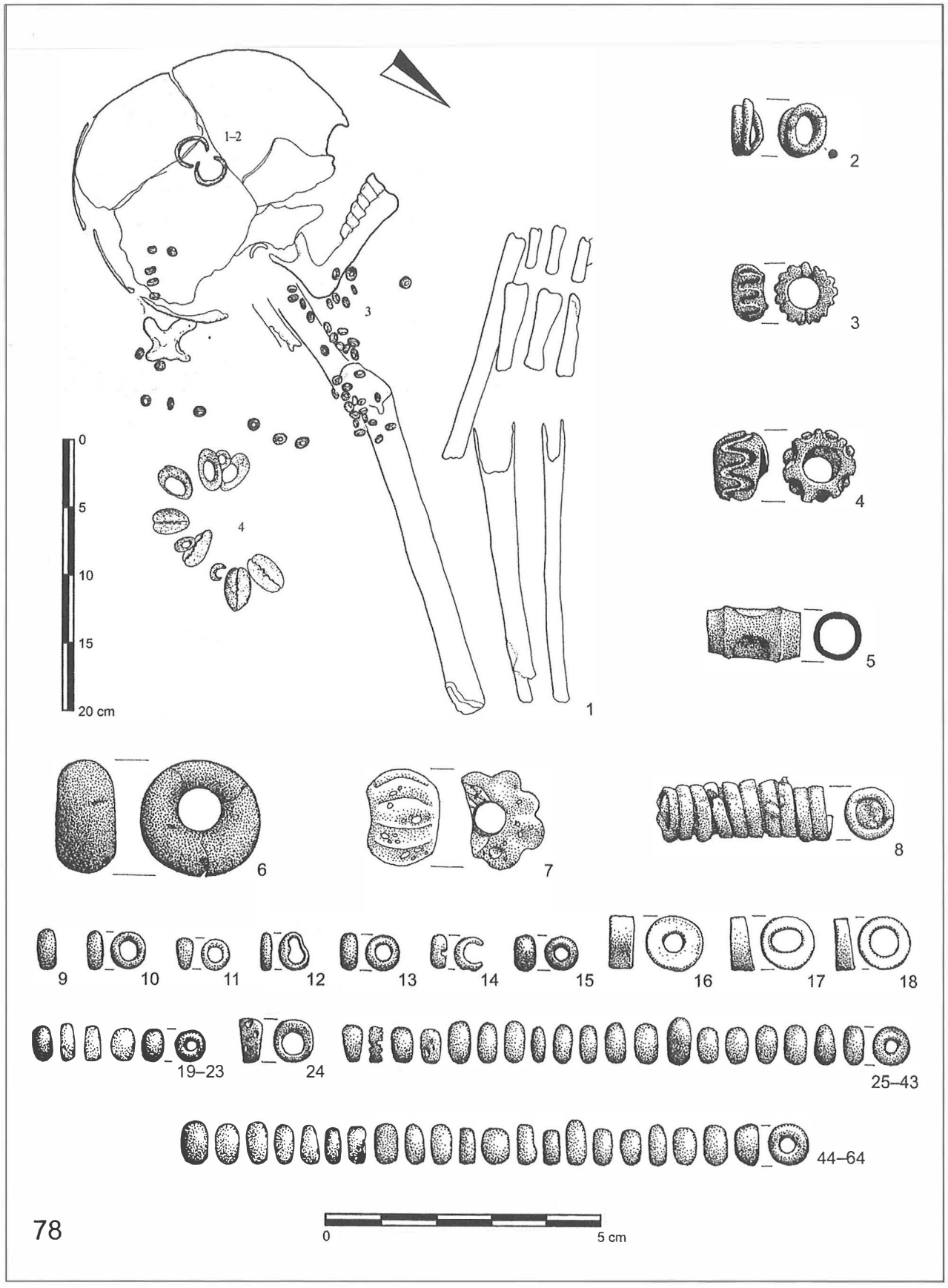

8. kép: 1–64: Algyő, 78. sír

Fig. 8: 1–64: Algyő, grave no. 78

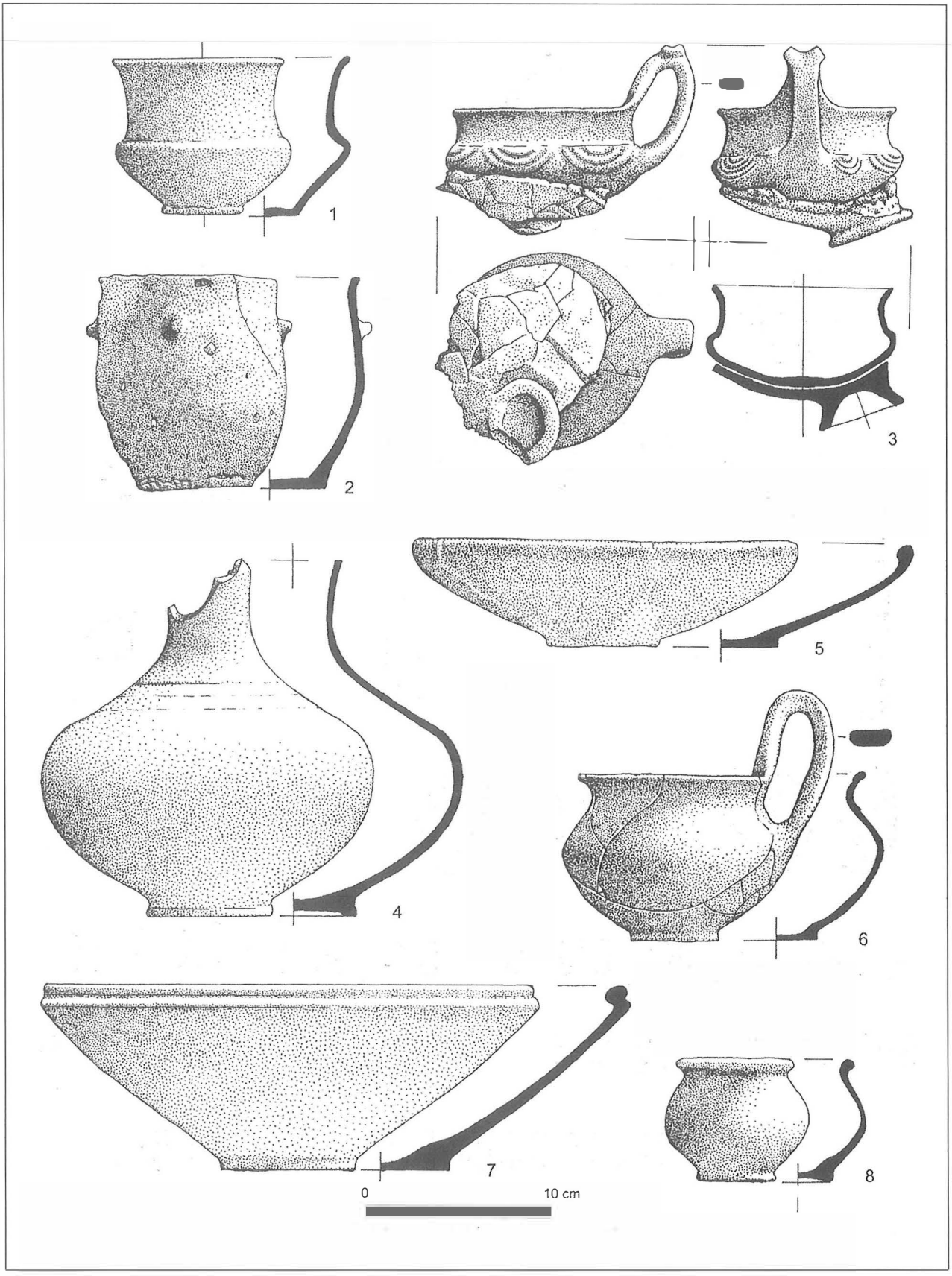

9. kép: Algyő, kerámiaformák a temetőből. 1: 35. sír; 2, 5: 37. sír; 3: 79. sír; 4, 7–8: 1. sír; 6: 96. sír

Fig. 9: Algyő, ceramic shapes from the cemetery. 1: grave no. 35; 2, 5: grave no. 37; 3: grave no. 79; 4, 7–8: grave no. 1; 6: grave no. 96

Kulcsár Valéria

Szarmata sírok Monor, Bereken (Pest megye)

2001 októberében–novemberében Kővári Klára próbaásatást végzett Monor Berek nevű határrészében, ahol – a várostól ÉNy-ra – a helyi önkormányzat alagcsövezési munkákat tervezett egy regionális szennyvíztároló építéséhez kapcsolódóan.[1] A munka célja a szarmata és rézkori telep kiterjedésének megállapítása volt. Az átkutatott terület ÉK-i részén, egy ÉNy–DK irányú domb É-i lejtőjén, a X. számú kutatóárokban két szarmata sír került elő egymástól 1–1,5 méterre. Tájolásuk közel azonos volt. A 2. sír az 1. temetkezéstől Ny-ra helyezkedett el *(1. kép 1.)*.

1. sír (1. kép 2.)

A munkagép megbolygatta: kifordította a koponyát és megsértette a koponya mellett lévő leleteket.

A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú. H.: 265 cm, sz.: 80–90 cm, m.: 20 cm (a jelentkezéstől). A váz bolygatatlan, háton fekvő, a karok kinyújtva a test mellett feküdtek. A sírgödör és a váz tájolása: D–É.

Leletek:[2]

1. Kör keresztmetszetű, egyik végén kampós bronz *nyakperec*. Hurkos vagy átlyukaszott része hiányzik, a kampós rész apró kúpra emlékeztet. Átm.: 12,7 cm. A munkagép egy fibula darabjaival együtt kifordította *(2. kép 6.)*.

2. A nyaknál lemezes *bronztárgyak* kis töredékei (a munkagép ezt a tárgyat is megbolygatta) *(2. kép 1.)*. A nagyobb töredék egy bronzlemez, egyik végén a felakasztást szolgáló(?) lyuk indításával. Egyik oldalát beütött pontok díszítik. H.: 3,5 cm. Ehhez a tárgyhoz tartozhatott két kisebb, kevéssé értelmezhető töredék, amelyek közül az egyik talán a 2. a. számú fibula lábához tartozott *(2. kép 1.a)*.

2. a. Egytagú, felsőhúros *bronzfibula* felső részének, tűjének és rugószerkezetének töredéke (a munkagép kifordította). Kengyele lemezes, téglalap átmetszetű, a lába letört. A töredék h.: 2 cm *(2. kép 3.)*. Valószínűleg a fibula tartozéka – lába? – egy belül üreges, félig nyitott, kicsi bronzhenger, h.: 0,9 cm.

3. A jobb alkar belső oldalán, a karperecek (5. sz. melléklet) mellett félhold alakú kicsi *bronztárgy* töredéke. A hegyesedő végű, középen megvastagodó, nyitott (?) karika egyik vége hiányzik. Csüngő része lehetett (eredetileg talán a mellette talált karperecre függesztették). Átm.: 1,1 cm *(2. kép 2.)*.

1 Köszönöm Kővári Klárának a leletanyag publikációra történt átengedését.

2 A tárgyak restaurálását Borsos Hedvig végezte el, a rajzokat Semperger Zoltán készítette. A sírok anyaga a ceglédi Kossuth Múzeumba került, leltározatlan.

Valéria Kulcsár

Sarmatian graves at Monor-Berek (Pest county)

In October-November 2001 Klára Kővári conducted test excavations at Monor in an area called Berek, where the local self-government planned draining in connection to the construction of a regional sewage works northwest of the town.[1] The excavations intended to determine the extent of the Sarmatian and Copper Age settlements. In the NE part of the investigated area, on the N slope of a NW-SE oriented hill, two Sarmatian graves were found in trench no. X, 1-1.5 m from one another. They had an approximately identical orientation. Grave no. 2 lay west of burial no. 1. *(Fig. 1. 1)*

Grave no. 1 (Fig. 1. 2)

The excavator disturbed it: the skull was turned up and the finds beside it got damaged.

The grave shaft was oblong-shaped with rounded corners. L: 265 cm, w: 80–90 cm, d: 20 cm (from the appearance). The skeleton was undisturbed. It lay on the back, the arms were extended along the body. The grave shaft and the skeleton had a S-N orientation.

Finds:[2]

1. A bronze *torque* with a hook at one terminal. It is round in cross-section. The terminal with the loop or a hole is missing, the hooked terminal reminds of a tiny cone. Diam: 12.7 cm. The excavator turned it up together with the fragments of a brooch. *(Fig. 2. 6)*

2. Small fragments of *objects* at the neck made from bonze plaques (they were also disturbed by the excavator) *(Fig. 2. 1)*. The larger fragment is a bronze plaque with the start of a hole made for suspension (?). One side is ornamented by punched dots. L: 3.5 cm. Two smaller, less interpretable fragments belonged to this object. One of them probably belonged to the foot of brooch no. 2. a *(Fig. 2. 1.a)*.

2. a. The fragment of the upper part, the pin and the coil of a one-piece bronze brooch with the chord external (the coil was turned up by the excavator). The bow is oblong-shaped in cross-section, it was made of a plate. The foot broke off. The fragment's l: 2 cm *(Fig. 2. 3)*. A small hollow, half open, bronze cylinder probably belonged to the brooch (the foot?), l: 0.9 cm.

3. The fragment of a segment-shaped, small bronze *object* beside the bracelets (grave-good no. 5) on the inside of the right lower arm. One terminal of the open (?) ring is missing. Its other terminal tapers, the middle

1 I would like to thank Klára Kővári for offering me the find material for publication.

2 The finds were restored by Hedvig Borsos, the drawings were made by Zoltán Semperger. The material of the graves is deposited in the Kossuth Museum in Cegléd, they have not been taken into inventory.

4. Az előző mellett rossz állapotú *bronzpénz*. Gallienus (265/266–268) verete. Az előlapon sugárkorona vehető ki, a hátlapon női alak. A körirat rész letöredezett *(2. kép 4.)*.[3]

5. A jobb alkar felső részén 2 ovális, nyitott, rombusz átmetszetű bronz *karperec*. Csaknem azonos alakúak és méretűek, az egyik karperec végei enyhén megvastagodnak. Átm.: 6,6 cm, 6,8 cm *(2. kép 7–8.)*.

6. A jobb medencelapát külső oldalánál rossz állapotú *bronzpénz*. Az előlapon alig kivehető sugárkorona, a hátlapon álló alak. Gallienus (266–268) vagy II. Claudius (268–270) verete *(2. kép 5.)*.

7. A lábszárak között szürke, korongolt, enyhén kihajló peremű, sekélyen tagolt vállú, bikónikus, éles hastörésű, talpgyűrűs *edény* állt. Felülete erősen kopott, pereme hiányos, ragasztott. M.: 10,4 cm, szá.: 8,8 cm, fá.: 4,3 cm *(3. kép 1.)*.

A sír földjéből néhány jellegtelen cserép és egy állatfog került elő.

2. sír (1. kép 3.)

A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú, kissé szabálytalan: az ÉK-i oldal homorú, a DNy-i enyhén domború. H.: 230 cm, sz.: 82–105 cm, m.: 15 cm (a jelentkezéstől). A váz bolygatatlan, háton fekvő. A bal kar nyújtva, közvetlenül a test mellett, a jobb kar a testtől kissé távolabb volt. A sírgödör és a halott tájolása DK–ÉNy.

Leletek:

1. A lábszárak között kicsi, belül szürke, kívül foltos, kézzel formált, gömbszelet alakú, aszimmetrikus, svasztika díszes *csésze* állt. Az alján levő kicsi omphalostól 4, kereszt alakban bekarcolt, mély, széles vonal indul ki; a vonalak vége az edény pereménél behajlik. Az edény felülete belül érdes, kopott, kis foltban polírozás nyomával. Kívül gyengén polírozott, égetési hibából származó szürke és vörös foltos. M.: 3,4 cm, szá.: 9,5 cm *(3. kép 2.)*.

2. Az oldalára fordult koponya alatt hurkos-kampós (a hurok töredékes), rátekercselt spiráldíszítésű bronz *fülbevaló*. Átm.: 3,7 cm *(3. kép 3.)*.

A sírok keltezése

Valószínűleg nagyobb sírcsoport részéről lehet szó, erre azonban a feltárás jellege miatt nem derült fény.

Az 1. sír keltezését elsősorban a két, 3. század közepén–második felében vert római érem adhatja. Meg kell jegyeznem, hogy a barbarikumi temetkezésekben talált római érmek keltező szerepe vitatható. A 2. századi ezüstveretek gyakorta előkerülnek a 4., sőt 5. századi sírokban is. Ugyanakkor a 3. századi veretek csak korlátozott számban kerültek el a barbárokhoz, viszonylag ritkán kerültek sírba, s így valószínűleg alkalmasabbak a keltezésre. Mindenesetre egyértelműen megadják a temetkezés időpontjának ante quem nonját.

3 Az érmek meghatározását Dinnyés Istvánnak köszönöm.

part thickens. It could belong to a pendant (originally it could be suspended from the bracelet found beside it). Diam: 1.1 cm *(Fig. 2. 2)*.

4. A poorly preserved bronze *coin* beside the above one. It is Gallienus's coin (265/266-268). A crown of rays can be discerned on the obverse, the reverse shows the figure of a woman. The area of the circumscription is fragmentary.[3] *(Fig. 2. 4)*

5. Two oval, open bronze *bracelets* on the upper part of the right lower arm. They are diamond-shaped in cross-section and have nearly the same shape and size. The terminals of one bracelet somewhat thicken. Diam: 6.6 cm, 6.8 cm *(Fig. 2. 7-8)*.

6. A poorly preserved bronze *coin* outside the right pelvis. The crown of rays is barely discernible on the obverse, the reverse shows a standing figure. It was minted either by Gallienus (266-268) or Claudius II. (268-270). *(Fig. 2. 5)*

7. A grey, wheel-thrown, biconical *vessel* stood between the legs. The rim is slightly outverted, the shoulder is shallowly segmented. It has a sharp carination on the belly and a foot ring. The surface is strongly eroded, the rim is fragmentary, glued. H: 10.4 cm, md: 8.8 cm, bd: 4.3 cm *(Fig. 3.1)*.

A few uncharacteristic pottery fragments and an animal tooth were found in the soil of the grave.

Grave no. 2 (Fig. 1. 3)

The grave shaft was somewhat irregular oblong-shaped with rounded corners: the NE side was concave the SW side is slightly convex. L: 230 cm, w: 82-105 cm, d: 15 cm (from the appearance). The skeleton was undisturbed, it was extended on the back. The left arm was extended close to the body, the right arm was somewhat farther from the body. The grave and the dead had a SE-NW orientation.

Finds:

1. A small, hand-thrown, globe-segment-shaped, asymmetrical *cup* stood between the legs. It is grey inside and spotty outside, the surface is ornamented by swastika. Four, deeply incised wide lines start in a cross shape from the small omphalos on the bottom. The ends of the lines are bent at the rim of the vessel. The interior surface of the vessel is coarse, corroded and bears the traces of polishing on a small spot. The outside is slightly polished, the grey and red spots are due to inappropriate baking. H: 3.4 cm, md: 9.5 cm. *(Fig. 3.2)*

2. A hook-and-loop terminalled (fragmentary loop) bronze *earring* was found under the skull, which tilted over the side. It is ornamented by a coil twisted around it. Diam: 3.7 cm *(Fig. 3. 3)*

3 For the determination of the coins I am grateful to István Dinnyés.

A monori 1. sír tárgyainak nagy része nem mond ellene az érmek alapján meghatározott 3. század közepe–második felei időszaknak. Közelebbi datálásra a torques, a fibula és az edény alkalmas. A nyakperec analógiái a 2–3. században voltak használatosak.[4] A fibula valószínűleg az egytagú, felsőhúros, oldalthajlított lábú (nyitott tűtartós) típusba tartozik, ez esetben analógiái alapján a 2. század második felére–3. századra tehető.[5] A bikónikus, éles hastörésű edény párhuzamai nagy számban ismertek a Felső-Tisza-vidékről. Ez az erős kelta-germán hatást tükröző edényforma a 3. század elején jelentkezik és ismert a 4. században is.[6]

A 2. sír rátekercselt spiráldíszű fülbevalója – formáját és méretét tekintve – a 3. századtól volt divatban,[7] ami arra mutat, hogy a két sír közel egykorú.

Összességében a monori sírok keltező jellegű leletei alátámasztják a római pénzek datáló értékét. Ez alapján a temetkezések legvalószínűbb kora a 3. század második fele.

A monori sírok legérdekesebb tárgya a svasztika díszítésű tálka. Szarmata környezetben idegen tárgy, analógiái alapján a germán kultúrkörből származik. A szlovákiai császárkori germán leletanyagban a hamvasztásos sírokból előkerült hasonló alakú, omphalosos, gömbszelet alakú tálacskákat rendszeresen díszítették a fenekükön (pl. Abrahám/Ábrahám, 203. sír, Sládkovičovo/Diószeg I., 27. sír),[8] de általánosan elterjedtek a Przeworsk kultúra tágabb területén is. Ilyen pl. a lengyelországi Chmielów Piaskowy, 38. sír,[9] Młodzikowo, 136. sír, Wymysłowo 173. sír.[10] Ugyanebben a körben a svasztika kedvelt díszítési motívum, számos példája közül kiragadhatjuk az ugyancsak nyugat-szlovákiai leletanyagból származó Kostolna pri Dunaji/Egyházfa A. sír edényének fenekén lévőt,[11] vagy az ugyanebből a temetőből származó 25. sírban találtat.[12] Problematikus azonban az a tény, hogy a felsorolt analógiák kivétel nélkül korábbi korszakból származnak (B2– B2/C1, vagyis a 2. század 2. fele a Godłowski-féle kronológia szerint). Felmerül tehát az a kérdés, hogyan került a tipikusan szarmata rítusú (D–É tájolású, csontvázas sírok) és leletanyagú temetkezésekbe egy jellegzetesen germán, korban legalább 70–100 évvel korábbi tárgy. Leginkább reliktumot láthatunk benne, amely egyúttal a közeli – legalább a mai Budapest északi határáig lehúzódó[13] – germán (kvád) szállásterülettel fenntartott szarmata kapcsolatok újabb bizonyítéka.

4 VADAY 1989, 49.
5 VADAY 1989, 90.
6 ISTVÁNOVITS 1993, 19–20.
7 VADAY 1989, 45–46.
8 KOLNÍK 1980, Taf. LVII. 203:a., CXXXVI.27:e.
9 GODŁOWSKI–WICHMAN 1998, Taf. XLII.2, LIV.38:2.
10 GODŁOWSKI 1970, Pl. I. 8, 13.
11 KOLNÍK 1980, Taf. LXXIV.A:a.
12 KOLNÍK 1980. Taf. XCII.:a.
13 KULCSÁR 1997

The dating of the graves

The graves probably came from a larger grave group, which, however, could not be justified because of the character of the excavations.

Grave no. 1 can be dated, first of all, by two coins minted in the middle – second half of the 3rd century. It should not be forgotten that the dating force of Roman coins in the burials in the Barbaricum is rather dubious. Silver coins from the 2nd century often appear in graves from the 4th and even the 5th centuries. At the same time, coins from the 3rd century got to the barbarians in a limited number, they were rarely put into graves so they are probably more suitable for dating. Anyhow, they can provide an ante quem non date for the burial.

Most of the objects from grave no. 1 of Monor do not contradict the dating from the middle and second half of the 3rd century determined by the coins. The torque, the brooch and the vessel can help in a more correct dating. The analogues of the torque were used in the 2nd and 3rd centuries.[4] The brooch probably belongs to the one-piece type with the cord exterior and the foot bent to the side (open catchplate), in which case the analogues date it from the second half of the 2nd century and the 3rd century.[5] The analogues of the biconical vessel with a sharp carination are known in large numbers from the Upper-Tisza region. The vessel type, which mirrors a strong Celtic-Germanic influence, appeared at the beginning of the 3rd century and it was present in the 4th century as well.[6]

The earring with coil ornament wound around it in grave no. 2 was in fashion, regarding its shape and size, from the 3rd century,[7] which implies that the two graves were approximately contemporary.

On the whole, the finds of dating force in the Monor graves reinforce the dating force of the Roman coins. This means that the burials can most probably be dated from the second half of the 3rd century.

The most interesting object of the Monor-Berek graves is the small bowl with a swastika ornament. The object is alien in the Sarmatian sphere, the analogues affiliate it with the Germanic cultural entity. The similar small, globe-segment-shaped bowls with omphalos bottoms, which were unearthed in German cremation burials of the Imperial period in Slovakia, were commonly ornamented on the bottom (e.g. Abrahám/Ábrahám, grave no. 203, Sládkovičovo/Diószeg I., grave no. 27),[8] and they are frequently met in the wider territory of the Przeworsk culture as well. Such vessels were found, for example, in Poland, in grave no. 38 at Chmielów Piaskowy[9] grave no. 136 at Młodzikowo, and

4 VADAY 1989, 49
5 VADAY 1989, 90
6 ISTVÁNOVITS 1993, 19–20
7 VADAY 1989, 45–46
8 KOLNÍK 1980, Taf. LVII. 203:a., CXXXVI.27:e.
9 GODŁOWSKI–WICHMAN 1998, Taf. XLII.2, LIV.38:2.

grave no. 173 at Wymysłowo.[10] Swastika was a popular ornamental motive in the same sphere, from the numerous examples we can cite the one on the bottom of the vessel found in grave A of Kostolna pri Dunaji/Egyházfa also in Western Slovakia,[11] or another vessel found in grave no. 25 of the same cemetery.[12] It is problematic, however, if the listed analogues all came from the same period (B2 –B2/C1, that is the 2nd half of the 2nd century after Godlowski's chronology). The question is, consequently, how a characteristically German vessel could get about 70-100 years later into a burial of a typically Sarmatian rite (S-N orientation, inhumation graves) furnished with Sarmatian finds. It was most probably a relic and represents another proof of the Sarmatians' contacts with the German (Quadi) occupation area, which extended at least to the northern boundary of the modern Budapest.[13]

10 GODŁOWSKI 1970, Pl. I. 8, 13
11 KOLNÍK 1980, Taf. LXXIV.A:a
12 KOLNÍK 1980. Taf. XCII.:a
13 KULCSÁR 1997

Irodalom • *References*

GODŁOWSKI 1970 — GODŁOWSKI, K.: The Chronology of the Late Roman and Early Migration Periods in Central Europe. Kraków, 1970.

GODŁOWSKI–WICHMAN 1998 — GODŁOWSKI, K. – WICHMAN, T.: Chmielów Piaskowy. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur in Świętokrzyskie-Gebirge. Kraków, 1998.

ISTVÁNOVITS 1993 — ISTVÁNOVITS E.: Az apagyi császárkori telep. – Die kaiserzeitliche Siedlung in Apagy. JAMÉ XXXIII–XXXV. (1990–1992) 1993. 9–31.

KOLNÍK 1980 — KOLNÍK, T.: Römerzeitliche Gräberfelder in der Slowakei. Bratislava, 1980.

KULCSÁR 1997 — KULCSÁR V.: Császárkori telepásatások a 2. számú főút nyomvonalában (előzetes jelentés). In: Kutatások Pest megyében. Tudományos konferencia I. (szerk.: Korkes Zsuzsa) Pest Megyei Múzeumi Füzetek 4. Szentendre, 1997. 374–377.

VADAY 1989 — H. VADAY, A.: Die Sarmatischen Denkmäler des Komitats Szolnok. Antaeus 17–18. 1988–1989.

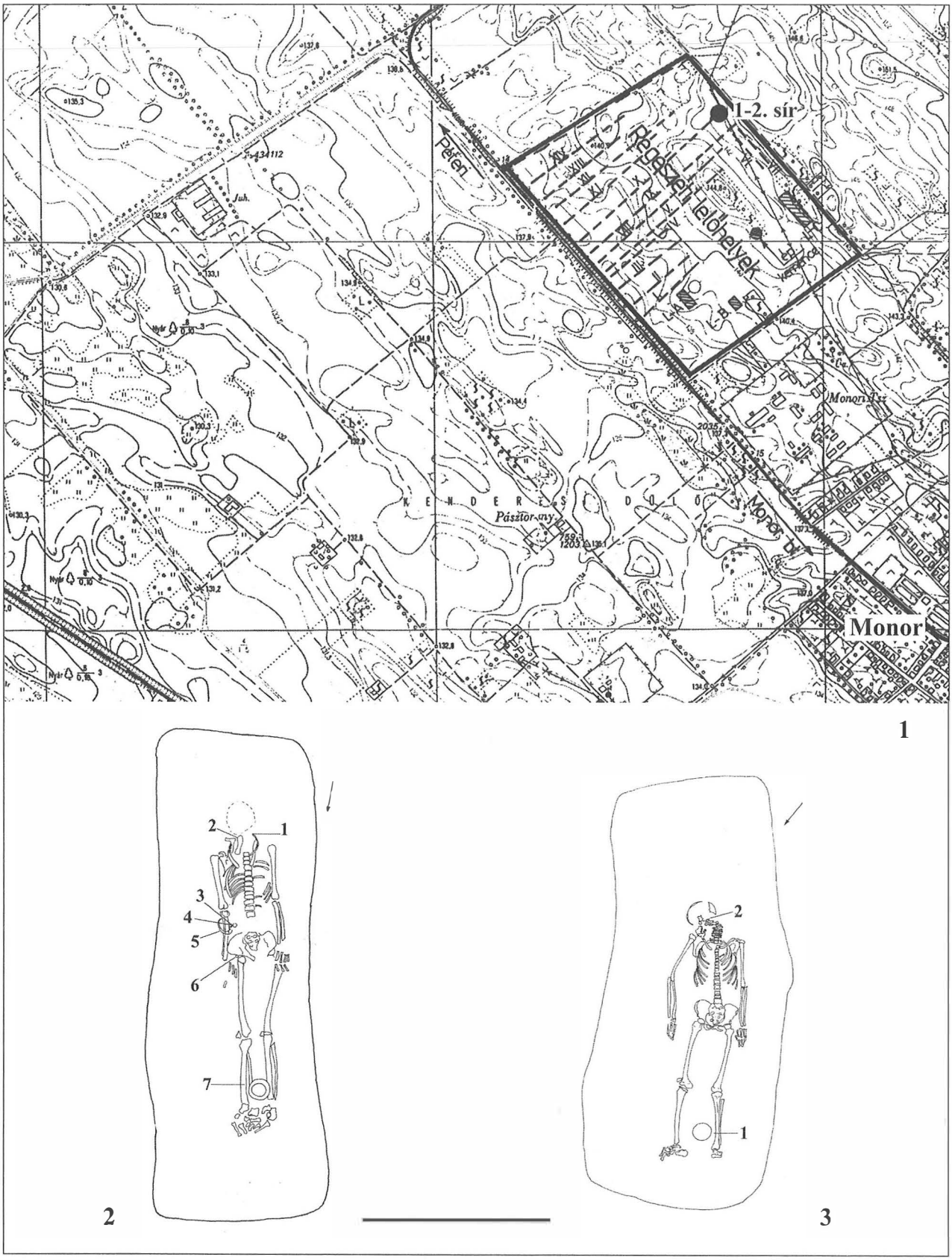

1. kép: Monor, Berek 1. A lelőhely; 2. 1. sz. sír; 3. 2. sz. sír

Fig. 1: Monor, Berek 1. The plan of the site and the graves; 2. Grave no. 1; 3. Grave no. 2

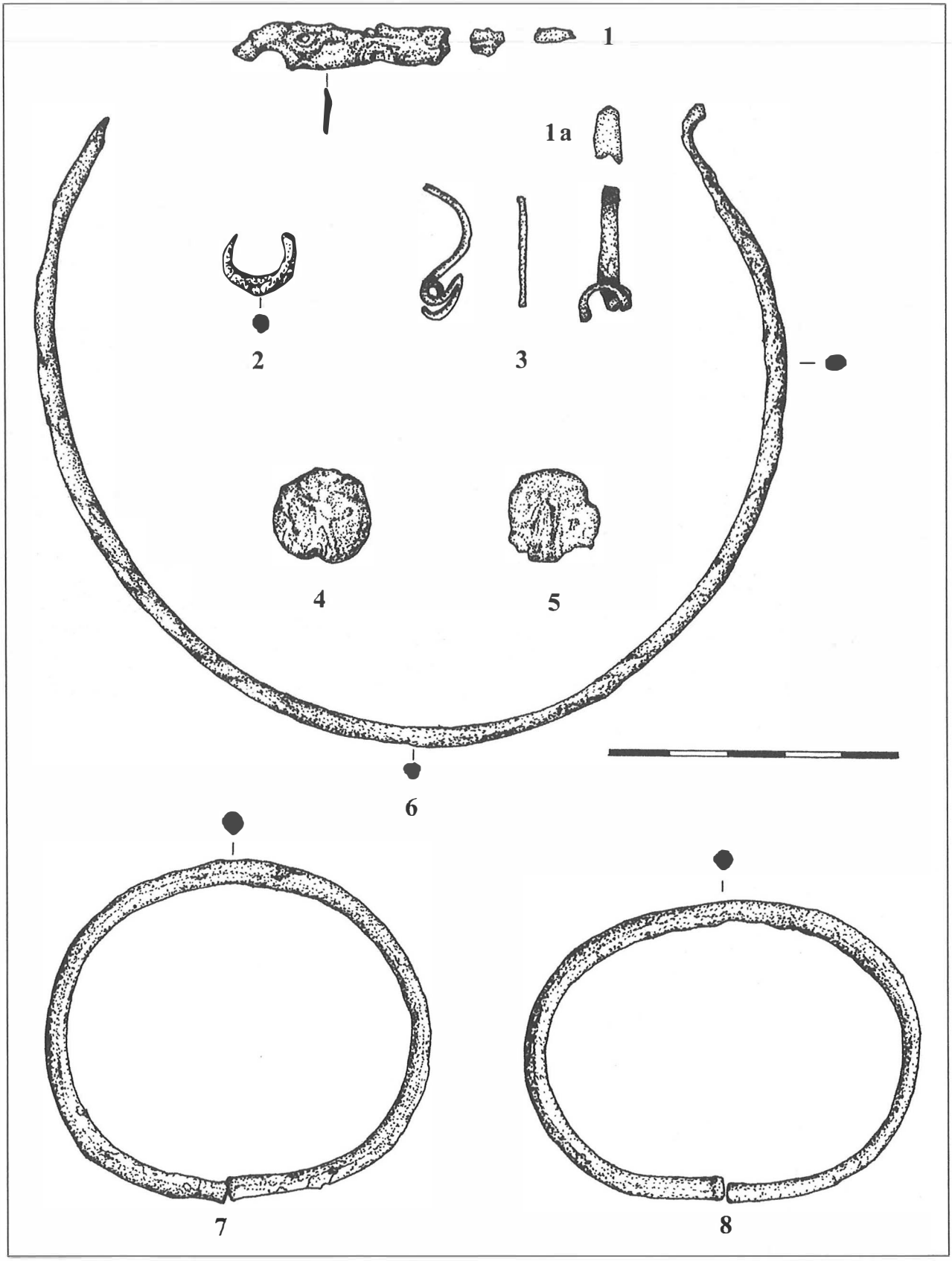

2. kép. Monor, Berek, az 1. sz. sír leletei

Fig. 2: Monor, Berek 1–8. Finds from grave no. 1

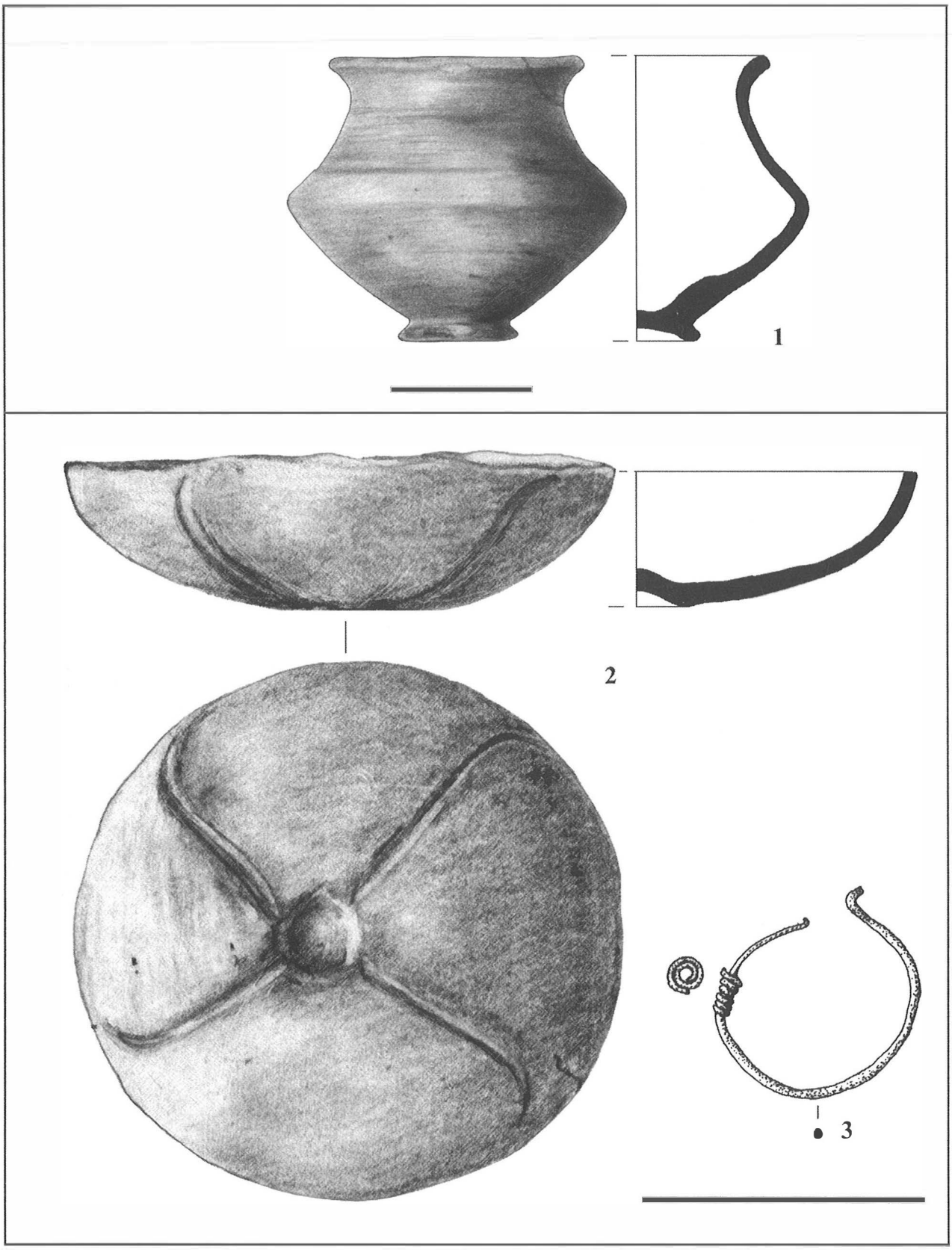

3. kép: Monor, Berek 1. Az 1. sz. sír edénye; 2–3. A 2. sz. sír leletei

Fig. 3: Monor, Berek 1. Vessel from grave no. 1; 2–3. Finds from grave no. 2

Lichtenstein László

Honfoglalás kori sír Vésztő határában

Földrajzi környezet

A lelőhely Vésztőtől nyugatra mintegy 2,5 km-re, a Vésztő-Mágori emlékhelytől 2 km-re délre található; közvetlenül a Vésztő és Körösladány határát alkotó Dió-ér keleti, félszigetszerűen kiemelkedő partján, a Bikeri határrészen *(2. kép)*. Vésztő városa a Nagy-Alföld délkeleti részén, a Körös-vidék Kis-Sárrétjén fekszik. Területének kétharmada a Holt-Sebes-Köröstől délre, a fennmaradó rész északra terül el. Átlagos tengerszint feletti magassága 85–86 m közé esik *(1. kép)*.

A területnek sajátos vízföldrajzi viszonyai vannak. A folyó partján kialakuló hátak kiemelkedései védettséget nyújtottak a gyakori árvízzel szemben, izolált helyzetüknél fogva menedéket jelentettek az egykori lakosság számára. Felszíne réti agyaggal és öntésiszappal, tőzegsárral fedett vízjárta terület volt. Itt a folyószabályozás előtt a régi Körösök folyóágai, meanderei és az állóvízi mélyedések öntésterületei sorakoztak egymás mellett. Az ősi mocsarak, lápok, ingoványok kb. 2–3 méter szintkülönbséggel mélyültek az óholocén hátak árvízmentes térszínei közé. Napjainkban az árvíz- és belvízmentesítéssel czek az ősi mocsarak eltűntek, felszíni üledékük azonban még ma is jelzi egykori jelenlétüket (tőzegtalajok).[1]

Előzmények és a kutatás módszere

A magyar–amerikai Körös Regionális Régészeti Program 2000-ben indult a Vésztő, Bikeri, 20. számú lelőhelyen szondázó ásatással. Abban az évben három 2×2 m-es szondát tártak fel William A. Parkinson (Florida State University, USA) és Gyucha Attila (Munkácsy Mihály Múzeum, Békéscsaba) vezetésével.[2] A kutatás eredményeképpen – a terepbejárási adatokat igazolva – kora rézkori, a Tiszapolgári kultúrába tartozó településnyomokat találtunk, köztük több házhelyet is.

2001 nyarán lehetőség nyílt a feltárás folytatására.[3] Ekkor a múlt évi 2. szelvény körül egy 10×10, a 3. szelvény körül egy 6×6 méteres, a fő égtájakhoz tájolt területet jelöltek ki a kutatásra *(3. kép)*. Kis földmunkagéppel a 2. szelvény délkeleti sarkából nyugati irányba haladva, 2×2 méteres négyzetenként termeltük le a humuszt 25–30 centiméteres vastagságban, helyenként elérve a termőréteg alját is. Minden 2×2-es egység földjét külön depóztuk, majd összegyűjtöttük a kerámiatöredékeket. Ezután 1×1 méteres négyzetekben kizárólag spaknival bontva 10 centiméterenként haladtunk lefelé. Kivéve, ha objektumot

1 ANDÓ 1974, 24.

2 Köszönöm nekik a jelen közlés átengedését! A táblák elkészítéséért Kékegyi Dorottyának tartozom köszönettel!

3 A Körös Regional Archaeological Project tevékenységét a National Science Foundation, az MTA-OTKA-NSF nemzetközi együttműködés és a Wenner-Gren Foundation támogatta.

László Lichtenstein

Graves from the Conquest Period at Vésztő

Geographical setting

The site is situated about 2.5 km west of Vésztő, 2 km south of the Vésztő-Mágor memorial site. It lies in the Bikeri field on the eastern, peninsula-like high bank of the Dió-ér the border stream between Vésztő and Körösladány *(Fig. 2)*. The town of Vésztő can be found in the southern part of the Great Hungarian Plain, in the region of the Körös called Kis-Sárrét. Two-thirds of the area lies south of the Holt-Sebes-Körös, the rest is north of it. The average altitude above sea level is 85–86 m *(Fig. 1)*.

The territory has special hydrogeological properties. The elevations that developed along the river provided protection against the frequent floods and being isolated, they offered refuge to the population. The surface was a waterlogged territory covered by meadow silt, alluvial silt and peat mud. Prior to the regulation of the river, the branches and meanders of the old Körös rivers and flood plains with stagnant waters alternated. The ancient marshes, swamps and wetlands deepened into the flood-free ancient Holocene surface to a depth of about 2–3 m. To our days, flood and groundwater control has eliminated these ancient swamps, the depositions on the surface, however, still attest to their former presence (peat soils).[1]

Antecedents and research method

The Hungarian-American Körös Regional Archaeological Project was launched in 2000 by a test excavation at Vésztő-Bikeri site no. 20. That year, three 2×2 m large test pits were unearthed under William A. Parkinson's (Florida State University, USA) and Attila Gyucha's (Munkácsy Mihály Museum, Békéscsaba) direction.[2] The results corroborated the data of field walkings: settlement traces, among others a few houses, were found from the Early Copper Age Tiszapolgár culture.

In the summer of 2001, we could carry on the excavations.[3] This time, a 10 m × 10 m large cutting was opened around test pit 2 of the previous year and a 6 m × 6 m large cutting around test pit 3, both aligned to the cardinal directions. *(Fig. 3)* A small excavator was used to remove the humus in a thickness of 25–30 cm in 2 m × 2 m large squares starting from the southeastern corner of cutting 2 and proceeding toward west. At some places we reached the bottom of the humus. The earth from each 2×2 m large square was separately

1 ANDÓ 1974, 24.

2 I am grateful to them for allowing the writing of the present publication.

3 The activity of the Körös Regional Archaeological Project was financed by the National Science Foundation, the MTA-OTKA-NSF international co-operation and the Wenner-Gren Foundation.

találtunk, ekkor annak vonalát követtük. A lelőhelyen a rézkori kultúrréteg 50–80 cm vastag volt.

A lelet előkerülésének körülményei

Az ásatás előrehaladtával a második szelvényben egy ház körvonalai rajzolódtak ki. A ház feltételezett délkeleti sarkának közelében a bontás során egy lófej került felszínre. A koponya közel K–Ny tájolású volt, bal oldalán feküdt nyugat felé nézve. Gödröt nem lehetett azonosítani, körülötte paticsdarabok és kevés kora rézkori kerámia volt. Mivel a bontás során az állat egyéb csontjai a koponya környékén nem kerültek elő, a házzal való kapcsolatra gondolva a koponyát a találók felszedték, hogy a laborban bonthassák ki teljesen. Az állatcsont szerepének tisztázása érdekében tovább haladva lefelé, újabb lócsontok, valamint vas kengyelpár került elő. Ez alapján biztossá vált a lókoponya sírhoz való tartozása, melynek gödrét nem érzékelték, mivel azt beleásták a rézkori kultúrrétegbe, betöltése környezetével azonos jellegű volt.

A sír kibontása érdekében keletről és délről rábontottak, ennek során egy honfoglalás kori férfitemetkezés került elő. A háton fekvő váz nyújtott helyzetben, DNY–ÉK tájolással feküdt.[4] A jobb kéz a medencén, a bal kéz a csigolyákon, a bal kéz ujjpercei a medence előtt a bal combnyaknál feküdtek. A ló lábcsontjai az emberi csontváz bal lábán és a mellett helyezkedtek el. Mint a bevezetőben utaltam rá, a lókoponyát sajnos kiemelték, így annak pontos helyét a temetkezésen belül nem ismerjük. A sírgödröt csak a váz mélységében sikerült megfigyelni, a láb felőli végét azonban ekkor sem lehetett megállapítani. *(3. kép)*

Az emberi váz leletei

1. Hajkarika *(3. kép 1.)*
Vastag, kerek átmetszetű nyitott ezüst hajkarika a jobb halánték mellett. Átm.: 2,4 cm, v.: 2,0 cm.[5]
2. Ezüstlemez *(3. kép 2.)*
Kis ezüstlemez töredéke a csigolyák mellett a bordák közt bal oldalon. H.: 1,1 cm, sz.: 0,6 cm, v.: 0,1 cm.
3a. Ezüstlemez *(3. kép 3a.)*
Ezüstlemez töredéke a bal könyöknél. Két helyen szögben törik, trapéz alakban hajlított. H.: 2,5 cm, sz.: 0,8 cm, v.: 0,1 cm.
3b. Ezüstlemez *(3. kép 3b.)*
Ezüstlemez töredéke a medence előtt a bal kéz ujjpercei felett. Két helyen szögben törik, trapéz alakban. H.: 3,9 cm, sz.: 0,8 cm, v.: 0,1 cm.
4. Hurkos-kampós záródású karperec *(4. kép 4.)*
Kétrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós záródású karperec. Átm.: 7,3 cm, hv.: 0,2 cm.

4 A váz hossza 166 cm volt. Az antropológiai leletek feldolgozás alatt állnak. Michelle Hughes (FSU) szóbeli közlése szerint a sírban 40–45 év körüli férfi csontváza feküdt. A jobb alkar csontjain gyógyult törés nyoma látszott. Információit ezúton is köszönöm.

5 Átm.: átmérő; hv.: huzalvastagság; ma.: magasság; sz.: szélesség; h.: hosszúság; v.: vastagság.

deposited, then the pottery fragments were collected from them. Then we started deepening the surface by manual means. We worked in square metres, and deepened by 10 centimetres. When a feature was found, we followed its outlines. The Copper Age culture bearing layer was 50–80 cm thick at the site.

Finding circumstances

As the excavations proceeded, the outlines of a house appeared in cutting 2. Near the supposed southeastern corner of the house, a horse skull was uncovered. The skull had an approximately E-W orientation, it lay on the left, facing west. The pit could not be identified, it was surrounded by daub fragments and a few Early Copper Age pottery fragments. As no other bones of the animal were found, the skull was lifted, thinking that it belonged to the house, so that it could be cleaned in the lab. To clarify the role of the animal bone, the surface was further deepened uncovering some more horse bones and a pair of iron stirrups. This proved that the horse skull belonged to a grave, the shaft of which could not be observed since it had been dug into the Copper Age culture bearing layer, and its filling was the same as the surrounding soil.

To unearth the entire grave, the cutting was widened in the east and the south. The result was the burial of a man from the Conquest Period. The skeleton was extended on the back in a SW-NE orientation.[4] The right hand was placed on the pelvis, the left hand on the vertebrae, the digits of the left hand lay at the neck of the left thighbone in front of the pelvis. The leg bones of the horse were placed on and next to the left leg of the man. As I have already mentioned it in the introduction, the horse skull was regrettably lifted, so its exact place within the burial is not known. The grave shaft could be observed only in the depth of the skeleton, while its end at the feet could not be discerned even there. *(Fig. 3)*

The finds of the human burial

1. Lockring *(Fig. 3. 1)*
A thick, open, silver lockring of a round cross-section at the left parietal. Diam.: 2.4 cm, th: 2.0 cm.[5]
2. Silver plaque *(Fig. 3. 2)*
The fragment of a small silver plaque between the ribs, on the left side of the vertebrae. L: 1.1 cm, w: 0.6 cm, th: 0.1 cm.
3a. Silver plaque *(Fig. 3. 3a)*
The fragment of a silver plaque at the left elbow. Its line

4 The length of the skeleton was 166 cm. The anthropological finds are being analysed. According to Michelle Hughes' (FSU) oral communication, the skeleton of an about 40–45-year-old man lay in the grave. The bones of the left lower arm show the traces of a healed fracture. I am grateful for the information.

5 Diam.: diameter; wth: wire thickness; h: height; w: width; l: length; th: thickness.

A lótemetkezés leletei[6]

5–6. Kengyelpár *(5. kép 5–6.)*
Vas kengyelpár a ló lábcsontjai alatt, a bal kéz felőli oldalon, a bal láb felett. Lapos fülű, körte alakú, mindkettő töredékes, erősen korrodált. M.: 13,4 cm, sz.: 10,5 cm. A fül szélessége: 3,9 cm.

7. Hevedercsat *(4. kép 7.)*
Rossz megtartású, nagyméretű, szögletes, vas hevedercsat a jobb térden. Tüskéje hiányos. H.: 5,5 cm, sz.: 5,0 cm.

8. Vaszabla *(6. kép 8.)*
Csuklós csikózabla a két láb közt a ló lábcsontjain. Töredékes, így szárainak hossza és karikáinak átmérője nem állapítható meg pontosan. A töredékekből ítélve aszimmetrikus lehetett.

A leletanyag értékelése

A honfoglalás kori férfi sír leletanyaga lehetővé teszi a temetkezés hozzávetőleges datálását. A vésztői sírban talált ezüstből készült, egyszerű nyitott hajkarika a tárgyalt korszak egyik legjellemzőbb lelettípusa, melyet egyaránt használhattak fülbevalóként és hajfonatszorítóként is. A 10. században használatuk elsősorban férfiakra jellemző.[7] A 970-es évek fordulóján az S-végű hajkarikák szorítják ki őket[8], több helyen azonban 10–11. századi temetőkben is megtalálhatók.[9]

Az előkerült hurkos-kampós záródású, sodrott karperec köznépi ékszer volt, főképp a 10. század második felében vált általánossá.[10] A karperec virágkora a század utolsó harmadára esett, s az ezredfordulóval sem szűnt meg használatuk.[11] Késői keltezésüket erősíti, hogy kizárólag bronzból készültek az eddig előkerült példányok.[12] A huzalkarpereceket általában nők viselték, de férfi sírokban is megtalálhatók, legtöbbször a jobb kéz csuklóján.[13] A Kárpát-medencében gyakran előkerülő típus.

Funkciójukra több elképzelés született. Egyaránt szolgálhatott bő ruha ujjának leszorítására, valamint a karok díszítésére is. Valószínűleg mindkét módon használhatták.

A sír bontása során három darab ezüstlemez-töredéket lehetett megmenteni *(3. kép 2, 3a, 3b)*. Funkciójuk meghatározását nehezíti, hogy a három lemez környéke állatjáratoktól bolygatott volt. Erre utal, hogy a bal alkar a kéztőcsontokkal együtt a gerincen, míg az ujjpercek többsége a bal medence előtt feküdt *(3. kép 1. sír)*. A feltárók elmondása szerint a bal alkar és a medence közt még több töredék

6 A sírba a ló koponyáját és lábcsontjait helyezték el. Az állatcsontokkal Amy Nicodemus (FSU) foglalkozik, eredményei nem állnak rendelkezésemre.
7 SZŐKE 1962, 35.; KÜRTI 1980, 325.; RÉVÉSZ 1996, 79.
8 SZŐKE 1962, 35.; TÖRÖK 1962, 41.
9 BENDE–LŐRINCZY 1997, 225.; MEDGYESI 2002, 153.
10 SZŐKE 1962, 68.
11 SZABÓ 1978–79, 12.
12 LANGÓ 2000, 45.
13 LANGÓ 2000, 35. 6. jegyzet

is broken at an angle at two places and it is bent to a trapezoid shape. L: 2.5 cm, w: 0.8 cm, th: 0.1 cm.

3b. Silver plaque *(Fig. 3. 3b)*
The fragment of a silver plaque in front of the pelvis, above the digits of the left hand. It is bent at an angle at two places to form a trapezoid shape. L: 3.9 cm, w: 0.8 cm, th: 0.1 cm.

4. Bracelet of hook-and-loop terminals *(Fig. 4. 4)*
A bracelet twisted from a bronze wire bent into two. It has hook-and-loop terminals. Diam: 7.3 cm, wth: 0.2 cm.

Finds of the horse burial[6]

5–6. A pair of stirrups *(Fig. 5. 5–6)*
A pair of iron stirrups under the leg bones of the horse on the left-hand-side, above the left leg. They have flat, pear-shaped loops. Both are fragmentary and strongly corroded. H: 13.4 cm, w: 10.5 cm. Width of the loop: 3.9 cm.

7. Girth buckle *(Fig. 4. 7)*
A poorly preserved, large, angular, iron girth buckle on the right knee. The tongue is fragmentary. L: 5.5 cm, w: 5.0 cm.

8. Iron bit *(Fig. 6. 8)*
A small hinged bit between the legs, on the leg bones of the horse. It is fragmentary, the length of the side bars and the diameter of the rings cannot be measured. The fragments suggest that it was asymmetrical.

Evaluation of the find material

The find assemblage of the grave of the man from the Conquest Period affords the relative dating of the burial. The simple, open silver lockring found in the grave at Vésztő is one of the most characteristic find type of the period, which could be used either as an earring or a lockring. In the 10th century they were usually worn by men.[7] S-terminalled lockrings replaced them at the turn of the 970's,[8] although they could be found in a few cemeteries of the 10–11th centuries as well.[9]

Hook-and-loop terminalled twisted bracelets were the jewellery of the commoners and became common in the second half of the 10th century.[10] The flourishing period of the bracelets was the last third of the century, and they survived the turn of the millennium.[11] The late dating of our item is reinforced by the fact that all the items found so far were made of bronze.[12] Wire bracelets were usually worn by women, although they occurred in the graves of men as well, usually on the right wrist.[13] It is a frequent type in the Carpathian Basin.

6 The grave contained the skull and the leg bones of the horse. Amy Nicodemus (FSU) studies the animal bones, the results are not yet known.
7 SZŐKE 1962, 35.; KÜRTI 1980, 325.; RÉVÉSZ 1996, 79.
8 SZŐKE 1962, 35.; TÖRÖK 1962, 41.
9 BENDE–LŐRINCZY 1997, 225.; MEDGYESI 2002, 153.
10 SZŐKE 1962, 68.
11 SZABÓ 1978–79, 12.
12 LANGÓ 2000, 45.
13 LANGÓ 2000, 35. note 6.

nyomát lehetett észrevenni, korrodáltságuk miatt azonban felszedni nem lehetett őket. Ilyen vékony ezüstpántok számos honfoglaló sír mellékletéből ismertek.[14] Többször azonban csak töredékeiket, patina-lenyomataikat sikerült megfigyelni a kéz vagy a láb csontjain.[15] Az ezüstlemezek, ezüstszalagok szerepét a magyar kutatás többféleképpen értelmezi. Vannak, akik a halotti ruházat részének gondolják,[16] mások a ruhák díszítményeinek vélik.[17]

Az előkerülés körülményei tehát nem teszik lehetővé a vésztői sírból előkerült lemezek helyének és szerepének meghatározását. Az eddigi ásatásokból származó darabok vagy egyenesek, vagy ív mentén hajlottak, a Bikeriben talált töredékek alakja a korábbi leletektől eltérő. Szögben hajlítottak, oldalnézetük trapéz alakú. Újabb leletek előkerülése adhat választ a temetkezési szokásokban betöltött szerepükre.

A zabla rossz megtartása miatt csak annyi állapítható meg, hogy a kétkarikás, csuklós szájvasú csikózablák közé tartozik, mely a leggyakrabban előkerülő körte alakú kengyelekkel együtt általánossá válik a 10. században. Használatuk visszaszorul a 970-es években átvett nyugati harcmodorral, a könnyűlovasságnál azonban szerepük valószínűleg jelentős maradt. Az ezredforduló tájától a kései trapéz alakú, vállas típusok váltják fel őket. A temetés során a nyerget is eltemethették, erre utal a sírban talált nagyméretű vas hevedercsattal együtt talált kengyelpár.

A környék honfoglalás kori leletei

Vésztő környékének honfoglalás kori leleteit csak néhány temetőrészlet képviseli. A sírok kis számúak, szegényesek. Egy részük a leletanyag alapján a 11. századra is keltezhető.

A Vésztő, Kót-pusztai Állami Gazdaság központi udvarán 10–11. századi magyar köznépi temető 14 sírját tárta fel Kovalovszki Júlia.[18] A község határából említenek még a források honfoglalás kori sírok előkerülését, ezeket az adatokat azonban fenntartással kell kezelnünk.[19]

14 Kenézlő, Fazekaszug 10., 14., 21. sír (JÓSA 1914, 312. 19. kép, 313, 319–320, 330.); Gádoros 1–4. sír (FETTICH 1937, 102–103. 91. tábla 35–35, 75–76, 111, 139–140.); Orosháza, Pusztai Ignácné tanyája 2. sír (DIENES 1965, 134–141.); Szeged, Algyő 52., 95.sír (KÜRTI 1978–79. 325.)

15 DIENES 1965, 157–158. Valószínűleg a sírokban talált zöld rozsdafoltok is ilyen ezüstszalagok nyomai.

16 KÜRTI 1978–79, 327.; K. VÉGH 1993, 66.

17 KOVÁCS 1942, 104.; BÓNA 1971, 170–172.; RÉVÉSZ 1996, 96–97.; LANGÓ 2000, 37.

18 KOVALOVSZKI 1958, 43–44.; FEHÉR–ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1962, 84.; MRT IV/1. 206.

19 SZEGHALMI 1936, 357.; T. JUHÁSZ–KRISTÓ 1973, 93–94. A következőket említik: „A községtől ÉK-re levő, Bene-halom legfelső rétegéből honfoglalás kori sírok kerültek elő; melyet a bennük lelt eszközök kelteznek. A Balkány- és Korhány-halmok temetkezéseiből nyílhegy, pityke, csüngő, vaskard, kés, csiholó, kovakő, kengyel látott napvilágot, valamint I. Berengár (888–915) és Ahmed Emír (882–907) érméi. A Mágor-halom keleti lejtőjéről szőlőművelés közben honfoglaló magyar mellől egy női sír került elő, koponyája mindkét oldalán 10. századi fülbevalót leltek." Ezekre a lelőhelyekre semmi további utalást nem találtam a szakirodalomban!

There are many theories concerning their function. They could be used to hold down the loose arms of a dress or to ornament the arms. They were probably used for both purposes.

Three silver plaque fragments could be rescued during the cleaning of the grave *(Fig. 3. 2, 3a, 3b)*. The determination of their function is rather difficult, especially because the area where they were found had been disturbed by burrowing animals. This is suggested by the fact that the left lower arm and the metacarpal bones lay on the vertebral column, while the majority of the phallangi were found in front of the left pelvis *(Fig. 3, grave no. 1)*. The people who cleaned the grave told us, that they could observed the traces of more fragments, which were, however, so strongly corroded that they were unable to lift them. Similar thin silver bands are known from numerous graves of the Conquest Period.[14] Often only their fragments, the stains left by the patination can be observed on the bones of the hand or the foot.[15] Hungarian research interprets the role of silver plaques and silver bands in various ways. Some scientists think that they were elements of the funeral dress,[16] while other researchers describe them as the ornaments of the costume.[17]

The circumstances of the finding, consequently, do not afford it to determine the place and role of the plaques found in the grave at Vésztő. The items found so far were either straight or bent in an arch, the form of the fragments unearthed at Bikeri is different from these finds. They are bent at an angle, and from the side they are trapezoid. Their role in the burial rite can be solved only after the discovery of further finds.

The bit was very poorly preserved, we can only tell that it belonged among small bits of two rings and a hinged crossbar, which, together with the most frequently occurring pear-shaped stirrups, became common in the 10th century. The western way of warfare, adopted in the 970's, pushed them into the background, although they must have retained their importance for the light cavalry. At around the turn of the millennium, they were replaced by the late, trapezoid, shouldered types. The saddle was probably also buried, at least this is suggested by the pair of stirrups found in the grave together with the large iron strap buckle.

Finds of the Conquest Period in the region

Only a few cemetery fragments represent the Conquest Period in the Vésztő region. The number of the graves

14 Kenézlő, Fazekaszug graves nos. 10, 14, 21 (JÓSA 1914, 312. Fig. 19, 313, 319–320, 330.); Gádoros graves nos. 1–4 (FETTICH 1937, 102–103. Plate 91. 35–35, 75–76, 111, 139–140.); Orosháza, Pusztai Ignácné's farm grave no. 2 (DIENES 1965, 134–141.); Szeged, Algyő graves nos. 52, 95 (KÜRTI 1978–79. 325.)

15 DIENES 1965, 157–158. The green rust spots observed in the graves are probably the traces of similar silver bands.

16 KÜRTI 1978–79, 327.; K. VÉGH 1993, 66.

17 KOVÁCS 1942, 104.; BÓNA 1971, 170–172.; RÉVÉSZ 1996, 96–97.; LANGÓ 2000, 37.

Szeghalom, Kovács-halmon 1904-ben három nyújtott csontvázas temetkezés került elő, melyet az ásató honfoglalás korinak határozott meg.[20] A zavaros leírás alapján csak a 2. sír tekinthető biztosan korszakunkba tartozónak. 1912-ben újabb sírok kerültek itt feltárásra, melyek szintén a 10. századra keltezhetők.[21] A Dondorog nevű határrészen egy halom feltöltésében két, mellékletei alapján 10. századi, további három melléklet nélküli, de tájolása alapján 10–11. századi sírt tártak fel.[22] Bizonytalan adattal rendelkezünk még a Fok-köz nevű lelőhelyről, ahol egy keletelt csontvázat találtak részleges lótemetkezéssel és egy kutya maradványaival.[23] Mártírom nevű határrészről sírokat említ Szeghalmi Gyula,[24] közlését mégis kritikával kell fogadnunk.

Békés megye a honfoglalás korában

A kutatás már korábban felvetette, hogy vidékünkön a pogány rítusú temetkezések a 11. század első felében is keletkezhettek.[25] A 10. században a mai Békés megye északi részét Vata családja birtokolta, a délit Ajtony.[26] Az Ajtony ellen vezetett hadjárat[27] után a déli terület Csanád nevét vette fel.[28] Vata nemzetsége is behódolt a hatalomnak, maga is megkeresztelkedett.[29] Így Ajtony utódaival ellentétben a Csolt nem jelentős birtokainak ura maradt.

A déli területeken a változást mutatja a lakosság egy részének kicserélődése, melyet az itt előkerült honfoglalás kori temetők sírjai egy részének kirablása, 10. század végi felhagyása jelez.[30] Északon a Békéscsaba és Mezőberény közötti területeken a temetőket folyamatosan használják, ami a lakosság helyben maradására utal.[31] Az 1046-ban és 1061-ben kitört pogánylázadásoknak is ez lehetett a fő oka, melyeknek központja Békés és környéke volt. A kutatás ezért a pogány hagyományok fennmaradásával számol a 11. században.[32]

Összegzés

A fent leírtakat figyelembe véve a Vésztő, Bikeri 20. számú lelőhelyen talált temetkezésből előkerült, időrendi támpontokat nyújtó leletek alapján nem zárható ki a 10. század eleji keltezés. Földbe kerülésének végső határát nem lehet egyértelműen meghúzni a 10–11. század fordulóján sem, ennek időpontja akár a 11. század közepén is lehetett.

20 DARNAY 1905, 69–70.
21 SZEGHALMI 1913, 139–141.; MRT IV/1. 150.
22 MRT IV/1. 155–156.
23 MRT IV/1. 177.; Sárréti Hírlap, 1926. május 9., 2.
24 MRT IV/1. 185.; SZEGHALMI 1936, 353–357.
25 RÉVÉSZ 1997, 183.; MEDGYESI 2000, 51.
26 A vidék részletesebb történetét lásd: MEDGYESI 2000, 50–53.
27 Kristó Gyula szerint a hadjáratra 1028-ban (KRISTÓ 1999, 113–114.), Györffy György szerint 1008-ban került sor (GYÖRFFY 1977, 172–173).
28 BLAZOVICH–KRISTÓ–MAKK 1994, 27.
29 BLAZOVICH–KRISTÓ–MAKK 1994, 37–38.
30 BÁLINT 1971, 49–86.; PÁLÓCZI-HORVÁTH 1971, 30.
31 RÉVÉSZ 1997, 183–185.
32 DIENES 1962

is low and they are poor. Some of them can also be dated from the 11th century after the find material.

Júlia Kovalovszki unearthed 14 graves of a cemetery of Hungarian commoners from the 10–11th centuries in the central yard of the Kót-Puszta State Farm at Vésztő.[18] The sources also mention graves from the Conquest Period in the fields of the village, these data, however, cannot unconditionally be accepted.[19] Three inhumation burials with extended skeletons were found at Szeghalom, Kovács-halom in 1904, which was determined to belong to the Conquest Period.[20] Judged from the unclear description, only grave no. 2 can certainly be accepted to have come from this period. In 1912, some more graves were unearthed here, also dated from the 10th century.[21] Two graves were unearthed in the filling of a mound at the Dondorog part of the village, which were dated from the 10th century after the finds. Three more graves unearthed at the same place did not have any grave goods, yet their orientation suggested a dating from the 10-11th centuries.[22] There are only uncertain data about a site called Fok-köz, where a skeleton oriented to the east was found together with a horse burial and the remains of a dog.[23] Gyula Szeghalmi mentioned graves from a field called Mártírom,[24] his report, however, has to be considered with criticism.

Békés county in the Conquest Period

Research has already suggested that burials of pagan rites could come in our region even from the first half of the 11th century.[25] The Vata family owned the northern part of the modern Békés county in the 10th century, while the southern part belonged to Ajtony.[26] After the campaign led against Ajtony,[27] the southern territory adopted Csanád's name.[28] Vata's clan yielded to the

18 KOVALOVSZKI 1958, 43–44.; FEHÉR–ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1962, 84.; MRT IV/1. 206.
19 SZEGHALMI 1936, 357.; T. JUHÁSZ–KRISTÓ 1973, 93–94. The followings are mentioned: "Graves from the Conquest Period were found in the uppermost layer of the Bene-hill, NE of the village; they are dated by the artefacts found in them. Arrowheads, buttons, pendants, an iron sword, a knife, a strike-a-light, a flint and stirrups were found in the burials of the Balkány and Korhány hills, together with I. Berengar's (888–915) and Ahmed Emir's (882–907) coins. The grave of a woman was found beside a Hungarian man from the Conquest Period on the eastern slope of the Mágor hill during works in the vineyard. Earrings from the 10th century were found on both sides of the skull." I could not find any other reference to these sites in the archaeological literature.
20 DARNAY 1905, 69–70.
21 SZEGHALMI 1913, 139–141.; MRT IV/1. 150.
22 MRT IV/1. 155–156.
23 MRT IV/1. 177.; Sárréti Hírlap, May 9, 1926, p. 2.
24 MRT IV/1. 185.; SZEGHALMI 1936, 353–357.
25 RÉVÉSZ 1997, 183.; MEDGYESI 2000, 51.
26 The detailed history of the region see in: MEDGYESI 2000, 50–53.
27 According to Gyula Kristó, the campaign was organised in 1028 (KRISTÓ 1999, 113–114), according to György Györffy in 1008 (GYÖRFFY 1977, 172–173).
28 BLAZOVICH–KRISTÓ–MAKK 1994, 27.

A sírban nyugvó férfi temetésének legvalószínűbb idejének mégis a 10. század második felét tarthatjuk. Ennél pontosabb datálást csak a lelőhelyen esetlegesen előkerülő újabb temetkezések leletanyagának vizsgálata adhat.[33]

power, and Vata himself took up Christianity.[29] So, unlike Ajtony's descendants, the Csolt clan remained the owner of significant estates.

The changes is in the southern territories are evidenced by the replacement of a part of the population, which is confirmed by the violation of some of the graves in the cemeteries of the Conquest Period and the abandonment of these cemeteries at the end of the 10th century.[30] The cemeteries were used without interruption in the territories between Békéscsaba and Mezőberény in the north, which implies that a permanent population inhabited the region.[31] This could have been the main reason of the pagan insurrections in 1046 and 1061, which centred around Békés and its environs. Thus research counts with the survival of pagan traditions in the 11th century.[32]

Summary

With regard to the above, the finds of dating force recovered from the burial at Vésztő, Bikeri, site no. 20 do not contradict a dating from the beginning of the 10th century. It is not certain that the ultimate date of the burial was the turn of the 10–11th centuries, it could be even as late as the middle of the 11th century.

Yet the most probable date of the burial of the man seems to be the second half of the 10th century. A more correct dating can be expected only from the analysis of the finds uncovered in other graves uncovered at the same site.[33]

33 2003 júliusában a most közölt sírtól nyugatra újabb honfoglalás kori lovas temetkezés látott napvilágot.

29 BLAZOVICH–KRISTÓ–MAKK 1994, 37–38.
30 BÁLINT 1971, 49–86.; PÁLÓCZI-HORVÁTH 1971, 30.
31 RÉVÉSZ 1997, 183–185.
32 DIENES 1962
33 In July, 2003, another burial with a horse from the Conquest Period was uncovered west of the grave described in this publication.

Irodalom • *References*

ANDÓ 1974	ANDÓ M.: Békés megye természeti földrajza. In.: Békés megye gazdasági földrajza. (Szerk.: Krajkó Gyula) Békéscsaba, 1974. 13–84.
BÁLINT 1971	BÁLINT Cs.: X. századi temető a szabadkígyósi pálligeti táblában. – Tenth Century Cemetery in the Pálliget Plot of Szabadkígyós. BMMK 1 (1971) 49–88.
BENDE–LŐRINCZY 1997	BENDE L.–LŐRINCZY G.: A szegvár-oromdűlői 10–11. századi temető. – Das Gräberfeld von Szegvár-Oromdűlő aus den 10. bis 11. Jahrhundert. MFMÉ-StudArch III. (1997) 201–245.
BLAZOVICH–KRISTÓ–MAKK 1994	BLAZOVICH L.–KRISTÓ GY.–MAKK F.: Szent Istvántól Mohácsig. Források a középkori Magyarországról. Szerk.: Blazovich László. Szeged, 1994.
BÓNA 1971	BÓNA I.: Honfoglalás kori magyar sír Dunaújvárosban. – Une tonbe de l'epoque de la conquéte Hongrois a Dunaújváros. ArchÉrt 98 (1971) 170–175.
DARNAY 1905	DARNAY K.: Szeghalmi ásatásról. ArchÉrt 26 (1905) 66–70.
DIENES 1962	DIENES I.: Nemzetségjegy (tamga) a békési honfoglalás kori íjcsonton. – Sippenzeichen (Tamga) auf dem Bogenknochen von Békés aus der Zeit der Landnahme. FolArch 14 (1962) 95–109.
DIENES 1965	DIENES I.: A honfoglaló magyarok. In.: Orosháza története és néprajza. (Szerk.: Nagy Gyula) Orosháza, 1965. 136–174.
FEHÉR–ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1962	FEHÉR G.–ÉRY K.–KRALOVÁNSZKY A.: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei. RégTan 2, Budapest 1962.
FETTICH 1937	FETTICH N.: A honfoglaló magyarság fémművessége. Budapest. 1937. (ArchHung XXI) 102.
GYÖRFFY 1977	GYÖRFFY GY.: István király és műve. Budapest. 1977.
JÓSA 1914	JÓSA A.: Honfoglalás kori emlékek Szabolcsban. ArchÉrt 34 (1914)
T. JUHÁSZ–KRISTÓ 1973	T. JUHÁSZ I.–KRISTÓ GY.: Vésztő a középkorban. In.: Vésztő története. Szerk.: Szabó Ferenc. Vésztő, 1973. 91–117.
KOVALOVSZKI 1958	KOVALOVSZKI J.: Vésztő-Kótpuszta Állami Gazdaság. In.: Régészeti Füzetek 10. Az 1957. év régészeti kutatásai, 1958. Magyar Nemzeti Múzeum – Történeti Múzeum.
KOVÁCS 1942	KOVÁCS I.: A kolozsvári Zápolya utcai magyar honfoglalás kori temető. Közl. 2. 1942. 85–118.
KRISTÓ 1999	KRISTÓ GY.: A tizenegyedik század története. Szeged. 1999.
KÜRTI 1980	KÜRTI B.: Honfoglalás kori magyar temető Szeged-Algyőn. – Ein ungarisches Gräberfeld aus der Landnahmezeit in Szeged-Algyő. MFMÉ 1978–79/1 (1980) 323–347.
LANGÓ 2000	LANGÓ P.: Megjegyzések a Kárpát-medence X–XI. századi huzalkarpereceinek és sodrott karpereceinek viseletéhez. – Beiträge zur Tracht und Benutzumszeit der Draht- und gedrehten Armring im Karpatenbecken des 10–11. Jahrhunderts. JAMÉ XLII (2000) 33–37.
MEDGYESI 2000	MEDGYESI P.: X–XI. századi temetőrészlet az eleki téglagyár területén. In.: Eleki évszázadok 1. Tanulmányok Elek történetéhez I. (Szerk.: Havassy Péter) Elek, 2000. 41–56.
MEDGYESI 2002	MEDGYESI P.: Az Újkígyós, Skoperda-tanyánál feltárt 10–11. századi temetőrészlet. BMMK 23 (2002) 145–217.
MRT IV/1	Magyarország Régészeti Topográfiája. IV/1 kötet. Békés megye, szeghalmi járás. Szerk.: Torma István. Budapest, 1982.
PÁLÓCZI-HORVÁTH 1971	PÁLÓCZI-HORVÁTH A.: X. századi temető a szabadkígyósi tangazdaság homokbányájában. – Tenth Century Cemetery in the Sand-pit of the Model Farm of Szabadkígyós. BMMK 1 (1971) 7–48.
PARKINSON–YERKES–GYUCHA 2004	PARKINSON, W.– YERKES, R.–GYUCHA, A.: The Transition to Copper Age on the Great Hungarian Plain: The Körös Regional Archeological Project Excavations at Vésztő-Bikeri and Körösladány-Bikeri, Hungary, 2000–2002. Journal of Field Archeology, 2004. Előkészületben.
RÉVÉSZ 1996	RÉVÉSZ L.: A karosi honfoglalás kori temetők. Régészeti adatok a Felső-Tisza-vidék X. századi történetéhez. – Die Gräberfelder von Karos aus der Landnahmezeit. Archaeologische Angaben zur Geschichte des oberen Theissgebietes im 10. Jahrhundert. Miskolc, 1996.
RÉVÉSZ 1997	RÉVÉSZ L.: Honfoglalás kori női sír Békéscsaba-Erzsébethelyen. – Ein landnahmezeitliches Frauengrab in Békéscsaba-Erzsébethely. MFMÉ-StudArch III. (1997) 169–195.

SZABÓ 1978–79	SZABÓ J. GY.: Árpád-kori telep és temetője Sarud határában. IV. A sírok relatív és abszolút kronológiája. A temető jellege. – Árpádenzeitliche Siedlung und ihr Friedhof in der Gemarkung von Sarud. IV. Absolute und relative Chronologie des Friedhofes. Character des Friedhofes. EMÉ 16–17 (1978–79) 45–136.
SZEGHALMI 1913	SZEGHALMI GY.: Ásatás a szeghalmi Kovácshalomban. Első közlemény. ArchÉrt XXXIII (1913) 37–52, 123–141.
SZEGHALMI 1936	SZEGHALMI GY.: Szeghalmi járás története. In.: Békés vármegye. Szerk.: Márkus György. Budapest–Cegléd, 1936. 349–384.
SZŐKE 1962	SZŐKE B.: A honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei. Régészeti Tanulmányok I. Budapest, 1962.
TÖRÖK 1962	TÖRÖK, GY.: Die Bewohner von Halimba im 10. und 11. Jahrhundert. Budapest, 1962.
K. VÉGH 1993	K. VÉGH K.: A kis-tokaji honfoglalás kori temető. HOMÉ XXX–XXXI. (1999)

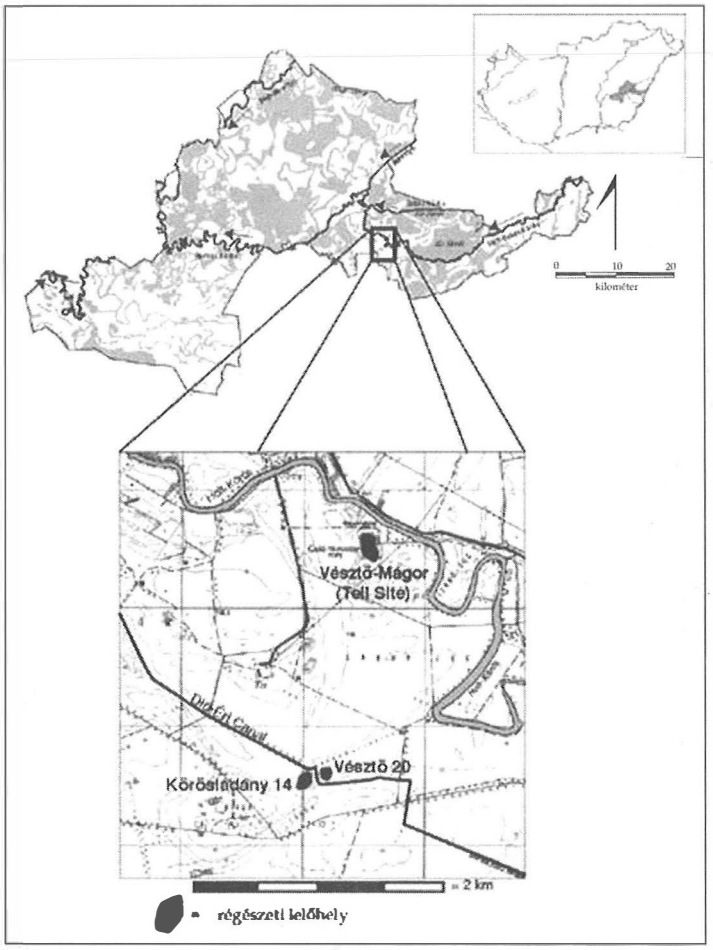

1. kép: A Vésztő, Bikeri, 20. sz. lelőhely a Körösök völgyében (PARKINSON–YERKES–GYUCHA 2004 nyomán)

Fig. 1: The Vésztő, Bikeri 20 site in the valley of the Körös rivers (after PARKINSON–YERKES–GYUCHA 2004)

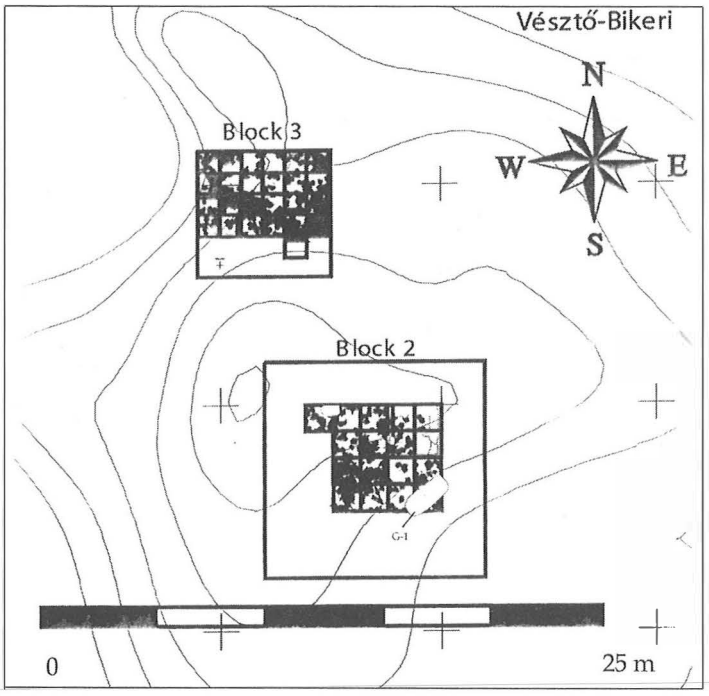

2. kép: A 2001. évi ásatás kijelölt szelvényei a honfoglalás kori sír helyével

Fig. 2: The cuttings of the 2001 excavation with the place of the grave from the Conquest Period

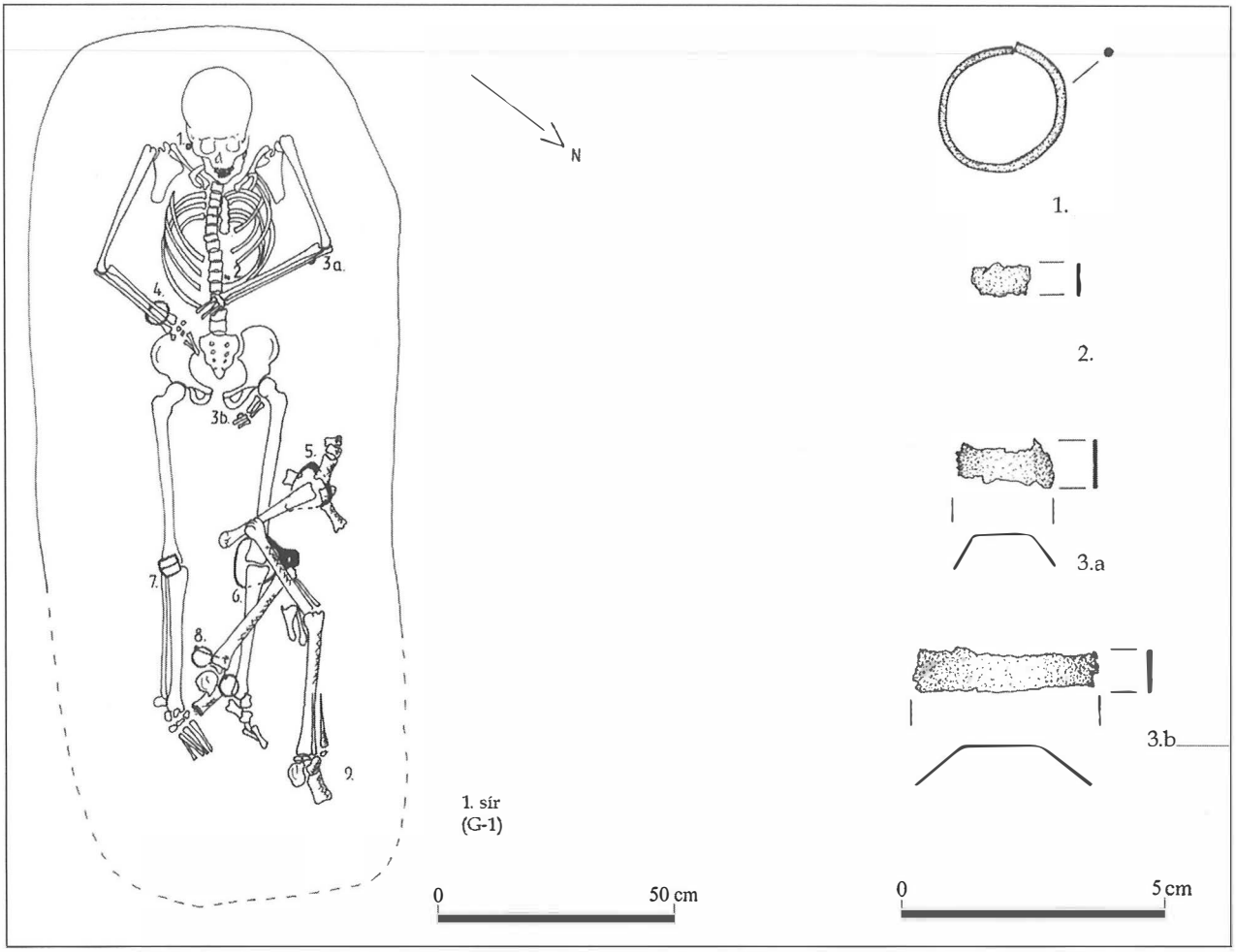

3. kép: **Vésztő, Bikeri, 20. sz. lelőhely, az 1. sz. sír és leletei**

Fig. 3: **Vésztő, Bikeri 20 site, grave no. 1 and its finds**

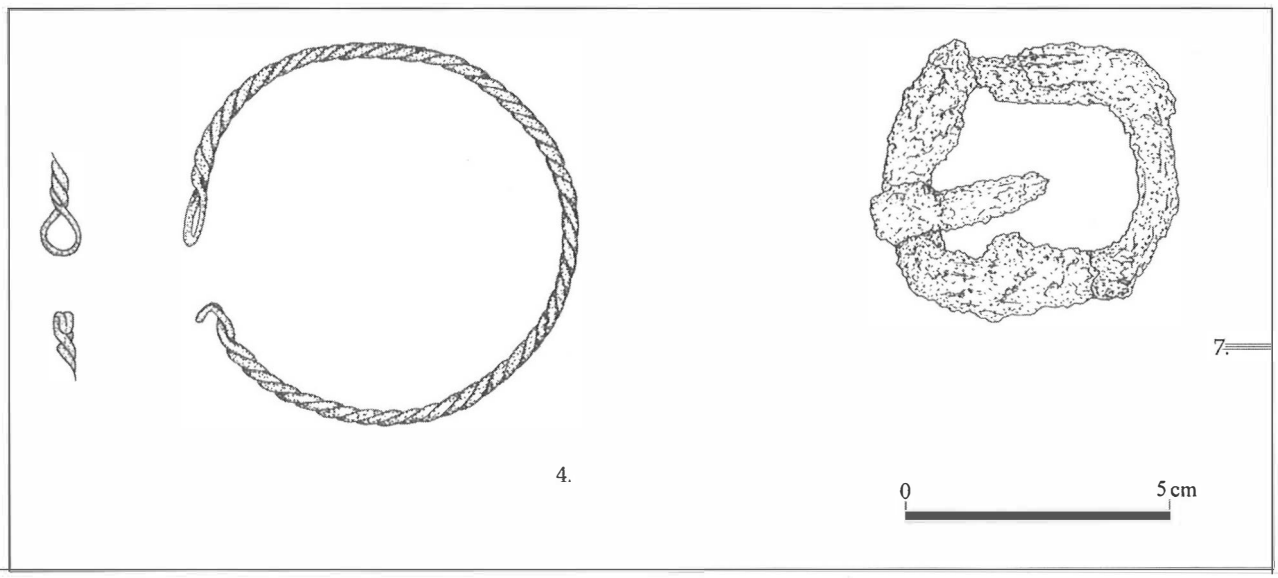

4. kép: **Bronz karperec és vas hevedercsat az 1. sz. sírból**

Fig. 4: **Bronze bracelet and iron strap buckle from grave no. 1**

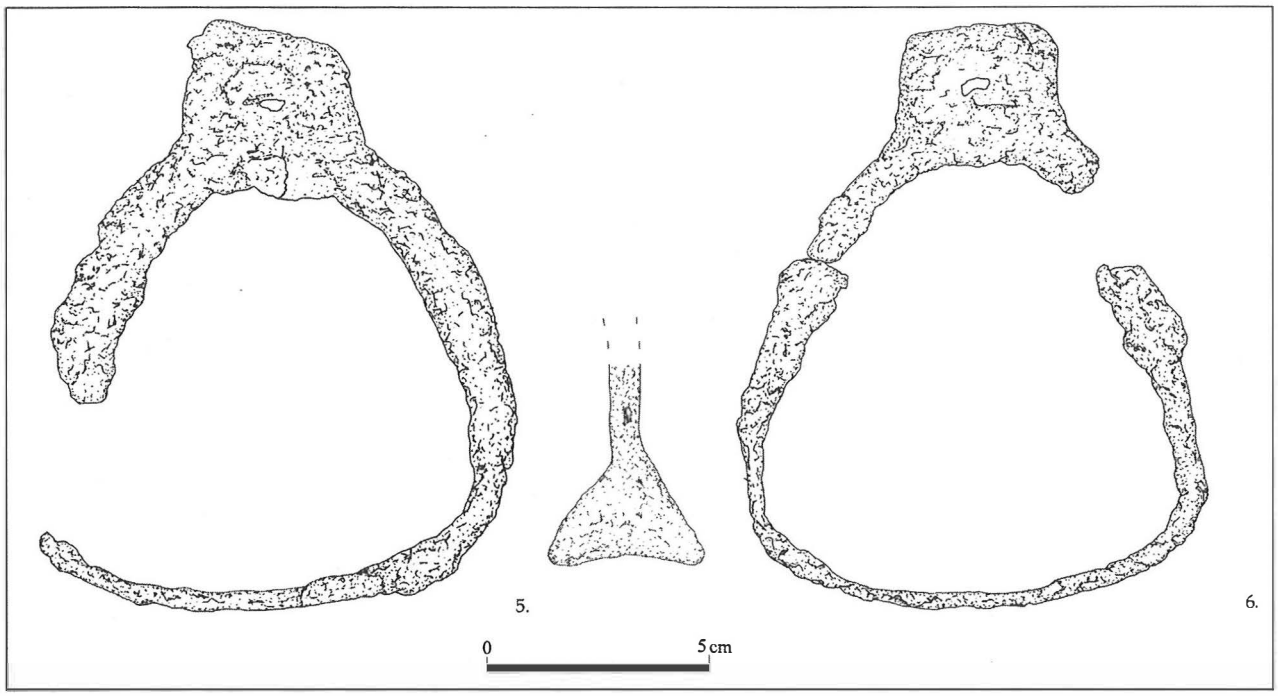

5. kép: Kengyelpár az 1. sz. sírból

Fig. 5: A pair of stirrups from grave no. 1

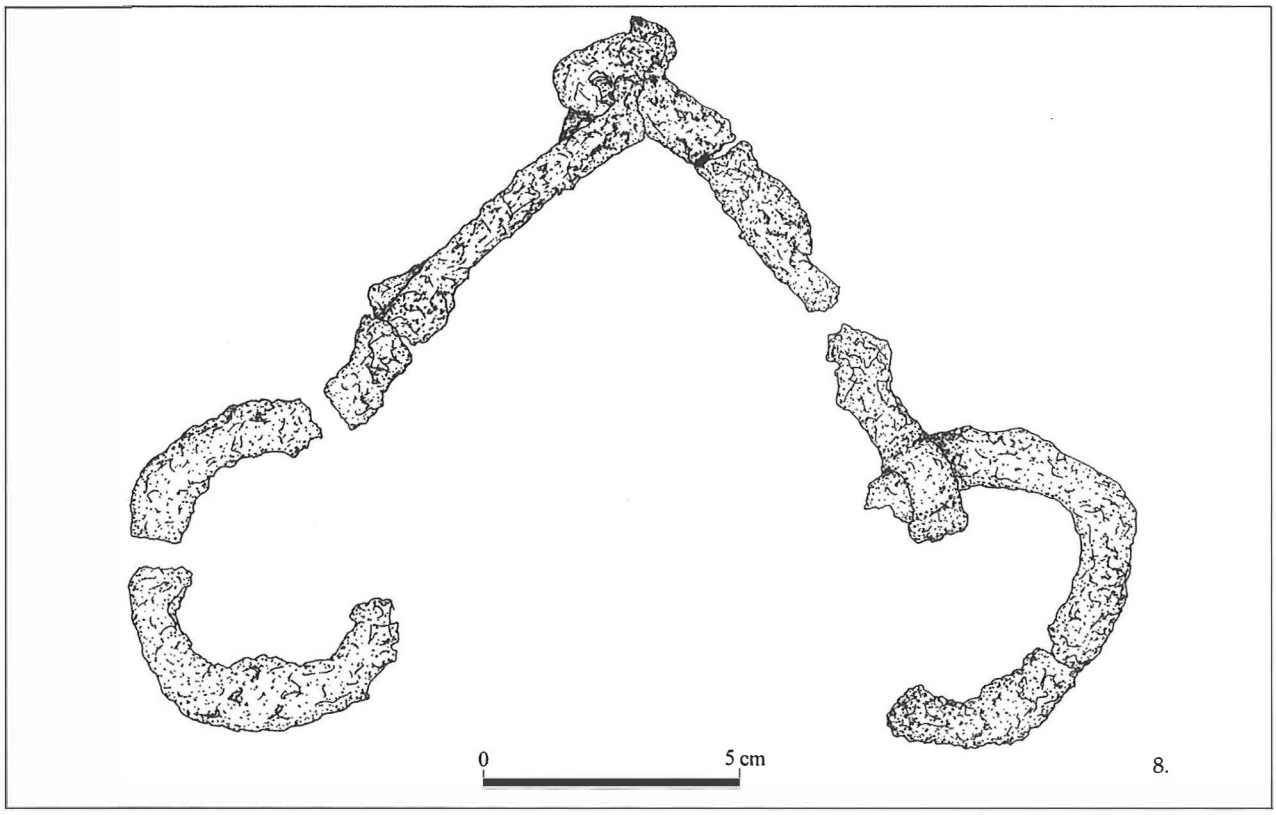

6. kép: Csikózabla az 1. sz. sírból

Fig. 6: Small bit from grave no. 1

Tóth Anikó

Régészeti kutatás a Budapest, I. kerület Csónak utca 1-3. sz. telkek területén

A terület feltárásának lehetőségét a telek újbóli beépítésének engedélyezése adta. A budai vár keleti lejtőjének Csónak utca–Magas utca–Király lépcső határolta részén Ybl Miklós tervezett és épített villát gróf Lónyay Menyhért számára 1870–72 között. Az épületet 1944-ben bombatalálat érte, s teljesen elpusztult. Ennek helyére, az eredeti tervek felhasználásával építik fel újra a diplomáciai célokra szánt villát oly módon, hogy a területén előkerült régészeti emlékek, falmaradványok az alagsori részen kialakításra kerülő romkertben megtekinthetők lesznek.

A teljes feltárást megelőzően két alkalommal végeztek ásatást a területen: először 1959–60-ban Gerő Győző, aki kisebb szondák segítségével azonosította az egykor a telken álló török bástya falait, majd 1997-ben Magyar Károly tárta fel az Aranybástya nyugati falszakaszait. Ekkor került elő a bástya területén belül két útszint, egy középkori téglapadlós ház részlete, a falakon kívül pedig egy hódoltság kori temető néhány sírja. A teljes feltárást a területen végzett biztosítási eljárásokhoz alkalmazkodva 2000. december 11–16., 2001. január 29.–június 29. és 2001. augusztus 22.–szeptember 4. között végeztük el *(1. kép)*.

A temető

A telek északi részén az 1997-ben előkerült 17 sír után 2001-ben újabb 68 temetkezést tártunk fel. A temetőben férfi, női és gyermeksírok egyaránt voltak, helyenként több rétegben egymás felett, tájolásuk kevés kivétellel DNy–ÉK volt. A sírgödör nem volt érzékelhető, koporsóra utaló nyomot csak elvétve találtunk (szegek, rossz megtartású deszkamaradványok). A csontvázak háton nyújtott helyzetűek voltak, kezek a test mellett, vagy a medencére, mellkasra helyezve nyugodtak. Szokatlan helyzetben találtunk egy női csontvázat: lábait térdben felhúzva helyezték el, lábfejei egészen a medencénél voltak, mellette csecsemő vázának maradványait találtuk *(2. kép)*. Melléklet csak szórványosan fordult elő: 1-1 pénz a kézben, a mellkason, a medencében, vagy a fej alatt, ezek alapján a temető a 17. század első felére keltezhető. Kiemelkedett gazdagságával a 37. sír. A bolygatott csontváz eredeti helyén maradt bal lábszárcsontja mellett, eredetileg a franciakapcsokkal záródó csizmán belül, valószínűleg bőrzacskóban tartott 89 db pénz (2 török arany és egyéb török pénzek mellett II. Ulászló, II. Lajos, I. Ferdinánd, Miksa, Rudolf, I. Zsigmond lengyel király pénzei, 1509–1600-ig), és két kis bronz török pecsétnyomó került elő *(3. kép)*. A temető lezárását biztosan nem tudhatjuk, hiszen az északi oldalon még lehetnek feltáratlan sírok, de a török bástya építé-

Anikó Tóth

Archaeological investigations in the territory of lots 1-3 Csónak Street, Budapest, I.

The permission granted for the construction of a new building in the lot afforded the excavation of the territory. In the area enclosed by Csónak Street, Magas Street and Királylépcső on the eastern slope of the Buda Castle, Miklós Ybl designed and constructed a villa building for Count Menyhért Lónyai between 1870 and 1872. In 1944, a bomb hit and destroyed the building. The villa, which will serve diplomatic purposes, will be rebuilt in its place after the original design in a way that the archaeological remains, wall fragments unearthed by the excavations will be exhibited in the ruin garden to be established in the basement.

Excavations were conducted at two occasion preceding the complete excavation of the territory. First Győző Gerő excavated in 1959-60, and identified the walls of a Turkish bastion in smaller test trenches opened in the lot. Then Károly Magyar unearthed the western wall sections of the Aranybástya in 1997. This time two road levels and the detail of a medieval house with brick pavement were also uncovered in the territory of the bastion along with a few graves of the Turkish period outside the walls. The complete excavation of the territory, which had to be adjusted to the rhythm of the security measures carried out in the area, took place between 11. and 16. December 2000, 29. January and 29. June 2001 and 22. August – 4. September 2001, *(Fig. 1)*.

Cemetery

After the 17 graves that had been found in 1997, further 68 burials were unearthed in 2001 in the northern part of the lot. The cemetery contained the graves of men women and children alike, sometimes overlying one another. Nearly all the graves had a SW-NE orientation. No grave shaft could be observed and there were only scattered traces of coffins (nails, poorly preserved board remains). The skeletons lay extended on the back, the arms were beside the body or bent on the pelvis or the chest. The skeleton of a woman lay in an strange position: the legs were bent at the knee and drawn up so that the feet were at the pelvis. Beside it, we found the remains of an infant *(Fig. 2)*. There were only a few grave-goods: a coin in a hand, on a chest, in a pelvis or under a head. They date the cemetery from the first half of the 17th century. Grave no. 37 was exceptionally rich. The skeleton was disturbed. Beside the intact bone of the left leg, inside a boot closed by hook-and-eyes, 89 coins (2 gold and other Turkish coins and coins minted by II. Ulászló, II. Louis, I. Ferdinand, Miksa, Rudolf and I. Sigismund Polish king, from between 1509 and 1600) were found probably kept in a leather pouch and two

sének idején már valószínűleg nem volt használatban, a legdélebbi sírt ugyanis bolygatott állapotban, a bástyán belül tártuk fel.

A török bástya

Az 1684-es ostrom pusztítása után, a helyreállítás során a keleti várlejtőn, a Vízikaputól a Dunáig vezető úton húzódó korábbi sövényfal helyett szilárd kőfalat építettek, melyet két bástyával erősítettek meg: a kapu közelében nagyobb méretű, a nyolcszög öt oldalával záródó építmény az Arany-bástya; ettől kissé délkeletre egy kisebb, de hasonló pedig az Ezüst-bástya nevet kapta. Ezek építése 1685-re befejeződött. Területünkön az Aranybástya maradványai kerültek elő.[1]

A telek déli részén álló falak egy része már 1997-ben előkerült, ezért elsősorban az akkor csak két kisebb szondával megkutatott keleti részre (a telken álló egykori Ybl-villa homlokzatától keletre), valamint a nyugati oldalon egy kb. 15 méteres sávra bővítettük ki a kutatást, ahol egy beton cölöptámfal elkészítése után elbonthattuk a rézsűt. Mindkét részen jelentős feltöltést kellett elhordani, de végül a bástyát teljes vonalában sikerült feltárni *(4–5. kép)*. A bástyafal északkeleti része erősen leomlott állapotban van, bekötőfalát pedig az újkori építkezések (a fölé épített barokk kori ház és az ezt követő Ybl-villa) erősen megbolygatták. Ez utóbbi nemcsak a rajta keresztülhúzott csatorna miatt volt rossz állapotban: kibontása után kiderült, hogy nem alapozták le a sziklára, hanem több, a bolygatás mértéke miatt nem rekonstruálható középkori falmaradványra építették rá *(6. kép)*, s már a barokk épület pincéjének építése idején olyan rossz állapotban volt, hogy külső köpenyezéssel kellett ellátni. Előkerült a bástyafalhoz tartozó, nagyjából É–D irányú, a kapu felé vezető fal maradványa is, mely szintén nem volt a szikláig lealapozva, hanem egy gödrön és egy nagyköves omladékon állt.

A keleti oldalon, a bástyafal közepénél a bolygatatlan török rétegek bontása közben egy üregbe szakadtunk, ennek tisztítása során (nagy mennyiségű törmelék, és egy 1953-as 5 filléressel datált modern szemét volt benne) egy téglával kiboltozott áttörés került elő a török falban *(4. kép)*. A múlt század közepén, az Ybl-féle támfalon kívülről ástak itt be, s anélkül, hogy a felszínt elérték volna, a sziklában egy kis helyiséget alakítottak ki, majd ezt később törmelékkel lazán visszatöltötték.

Az 1686-os ostrom során eshetett el az a katona, akinek csontvázát a bástya délkeleti részén találtuk meg a törmelékes réteg alatt: kezében öt nagyméretű, jó állapotú ezüstpénz, mellette pedig egy bronz fejesgyűrű volt.

small Turkish bronze seals *(Fig. 3)*. It cannot be certainly determined when the cemetery was closed, since some more graves can perhaps be situated in the northern side, which we have not unearthed. It certainly was not active any more when the Turkish bastion was built as the southernmost grave was already disturbed lying inside the bastion.

The Turkish bastion

At the time of the reconstructions following the devastation of the siege in 1684, a solid stone wall was raised to replace the former wattle fence along the road leading from the Vizikapu to the Danube on the eastern slope of the castle. It was strengthened by two bastions. The large construction closed by five walls of the octagon next to the gate was called Aranybástya (Golden Bastion). A similar although smaller construction somewhat to the east got the name Ezüstbástya (Silver Bastion). Their construction was terminated by 1685. The remains of the Aranybástya were uncovered in our territory.[1]

Some of the walls in the southern part of the lot had already been found in 1997, so the investigations concentrated on the eastern part, where only two smaller test trenches had been deepened (east of the facade of the former Ybl villa) and an about 15 wide stripe was unearthed in the western side, where the slope could be removed after the construction of a timber retaining wall. A thick filling had to be removed at both sites until the entire length of the bastion could be unearthed *(Figs 4–5)*. The northeastern part of the bastion was strongly ruined, while the joining of the wall was strongly violated by modern constructions (a baroque building built on top and the Ybl villa after it). This latter one was damaged not only by the sewer running across it. The excavations revealed that it was not founded on the rock but it was built on some medieval wall remains, which were so strongly damaged that could not be reconstructed *(Fig. 6)*. It was in such a poor condition already at the time of the construction of the cellar of the baroque building that an exterior curtain wall had to be raised. The remains of the road that led to the gate in an approximately N-S direction were also found. It was not either founded on the rock, it lay over a pit and a debris layer of large rock pieces.

A pit opened up during the clearing of the undisturbed layers of the Turkish period in the middle of the bastion wall on the eastern side. After its cleaning (it contained large quantity of debris and modern garbage dated by a 5-filler coin from 1953) a break through was revealed in the Turkish wall, which was vaulted by bricks *(Fig. 4)*. In the middle of the last century, the builders

1 A védműről bővebben: Magyar Károly: Török kori erődítések a budai vár déli részén. In: A Hódoltság régészeti kutatása. Opuscula Hungarica III. 59–70.

1 See more details on the defence work in Magyar Károly: Török kori erődítések a budai vár déli részén in: A Hódoltság régészeti kutatása. Opuscula Hungarica III. 59–70.

Török kori emlékek

A temető területén, a sírok alatt két 16. századi leletanyagot tartalmazó gödör került elő, s egy negyedik gödör felső harmadában szintén korai török kori kerámia volt. A 14. gödör leletanyaga a szokásos fazék- és tálformákból állt, a 17. gödör viszont sekély volta ellenére jelentős török kerámiát tartalmazott: több majdnem ép gyertyatartó és talpastál, valamint egy réz kanna került elő belőle. A 20. gödör felső részében fazekak, tálak voltak, valamint egy bronz, vödör alakú edény.

A temető sírföldje egységes volt, törmelékes, téglásköves sötétbarna réteg, melyet 16–17. századi kerámia keltezett, ami közvetlenül a 14. századi rétegekre került. Ez egyszeri, a temető indításához kapcsolható tereprendezésre utal, bár a terület lejtését csak csekély mértékben próbálták kiegyenlíteni.

A telek déli részén jelentős, a bástya építését megelőző török kori emlékek kerültek elő, melyek szintén a terület rendezését mutatják. Már 1997-ben előkerült a bástya területén belül két köves út, a 2001-es ásatás során ezek datálását sikerült finomítani. A felső útszint szépen rakott, nagy kövekből állt, erről már '97-ben valószínűsíteni lehetett, hogy török kori, az újabb feltárás során a bástyától északra megtalált maradványai alapján pedig kiderült, hogy nemcsak az erődítésnél, hanem a temetőnél is korábbi. A nagy kövek felszedése után egy erősen égett, vörös, szemetes, csontos réteg került elő, mely jelentős mennyiségű és nagy változatosságot mutató díszkerámiát (kínai porcelán és perzsa fajansz) is tartalmazott, s nemcsak az út alatt mutatkozott, hanem a déli telekrész teljes területén végig megvolt, s a várhegy eredeti erős lejtését jelentősen szelídítette. Ez alatt a réteg alatt, a későbbi út nyomvonalától némileg eltérve egy korábbi, apróbb kövekből kirakott, keskenyebb és gyengébb minőségű út bukkant elő. Ennek északi széle és vízelvezető része közvetlenül a szintén már 1997-ben részben kibontott téglapadlós középkori ház törmelékes betöltésére épült, melynek kerámiaanyaga a ház teljes pusztulását és az utat is egyértelműen a 97-es elképzelésektől eltérően a török korra datálja *(7. kép)*.

Középkori maradványok

Az 1997. évi előzetes feltárás során a középkorból a fent említett téglapadlós épületen kívül egy nagyjából É–D irányú hosszú fal részlete került elő, s ezek tisztázásán kívül nem is számítottunk újabb eredményre. Ezzel szemben mind a bástyán belül, mind északabbra, a temető területén intenzív középkori megtelepedés nyomait találtuk: kisebb falszakaszok, kutak és tárológödrök, vízelvezető csatornák, valamint négy újabb épület maradványai kerültek elő.

A török utak köveinek felszedése után lehetőség nyílt a téglapadlós ház teljes kibontására. A felső, nagyköves út, az alatta húzódó török szemetes réteg, majd a korábbi út kövei alatt a ház habarcsos, köves, épülettörmelékes betöltése következett. Ennek kitisztítása után dug into it from outside the buttressing wall built by Ybl and a small room was made in the rock, without reaching the surface, which was later loosely filled in with debris.

The soldier, whose skeleton was found under the debris layer in the southeastern part of the bastion probably fell during the siege of 1686. He held five large, well preserved silver coins in the hand and there was a bronze bezelled ring beside them.

Remains from the Turkish period

In the territory of the cemetery, two pits with finds from the 16th century were found under the graves, and ceramics also from the Turkish period were uncovered in the upper third of a fourth pit. The find material of pit no. 14 consisted of common pot and bowl shapes, while pit no. 17, although it was rather shallow, yielded a significant Turkish ceramic material. Some nearly entirely preserved candlesticks and footed bowls and a copper canister were uncovered in it. Pots and bowls lay in the upper part of pit no. 20 together with a bronze bucket-shaped vessel.

The soil of the cemetery was a uniformly dark brown layer with debris, bricks and rubble. It was dated by pottery from the 16th-17th century. The underlying layer deposited in the 14th century. This suggests a single landscaping at the start of the cemetery, although the sloping of the territory was only slightly modified.

Significant finds were found from the Turkish period, from before the construction of the bastion, which also indicate a landscaping activity. Two paved roads had already been found in the territory of the bastion in 1997, and the excavation of 2001 succeeded in refining the dating. The higher road level consisted of regularly laid large slabs. Its Turkish age was supposed already in 97, while the remains unearthed during the recent excavations north of the bastion revealed that it was made earlier than the fortification and even the cemetery. After the large slabs had been cleared, a strongly burnt, red layer appeared mixed with garbage and bones, which also contained a large number of varied ornamental ceramics (Chinese china ware and Persian fayance). It appeared not only beneath the road but extended to the entire territory of the southern part of the lot and it significantly moderated the steep sloping of castle hill. Under this layer, a road appeared in a somewhat different direction than the above one. It was narrower, made of smaller stones in a poorer quality that the later road. Its northern edge and its water channel was built over the debris filling of the medieval house with a brick pavement, which had also partly been unearthed in 1997. The pottery material of this layer dated both the final devastation of the house and the road from the Turkish period, contradicting the theory set up in 1997 *(Fig. 7)*.

előkerült a ház déli, belül vakolt falának megmaradt csonkja. Az épület nyugati fala teljes mértékben elpusztult, ezen a részen csak kisebb omladékot, valamint égett, agyagos-márgás felszínt találtunk. Mivel sem falat, sem falkiszedés nyomait nem találtuk, elképzelhető, hogy a nyugati oldalán húzódó, valószínűleg telekhatárolóként funkcionáló falhoz építették hozzá. A ház keleti oldala is roncsolt állapotban volt, az itteni bolygatásra az útfelületben mutatkozó erőteljes horpadás is utalt. Itt a bontás során egy nagy, négyszögletes, 15. századi kerámiát tartalmazó gödör került elő, négy sarkán a hosszabb oldalait támasztó két nagy gerenda sziklába vágott nyomával. A teljes kibontás után az alján előkerült a beomlott faszerkezet is. Leletanyaga meghatározza az általa roncsolt téglapadlós épület korát is: ez legkésőbb a 15. század végén elpusztult.

Az épület északi előterének tisztításakor a ház fala és a mellette húzódó telekhatároló fal által közrefogott sarokban nagy kövekből álló omladékot találtunk. A terület szikláig való kibontásakor kiderült, hogy ezek a kövek egy széles, ÉNy–DK irányú sávban húzódnak, s a sáv délkeleti vége az épület alatt van. Az omladék szétbontása során faragott köveket is találtunk. A kövek elhordása során derült ki, hogy ez egy, a házat korban megelőző vízelvezető csatorna volt, mely a kerítésfalig ÉNy irányban halad, ott pedig visszatörve ÉK felé, a fal alatt folytatódik. A fal alá bevezető rész tisztítása során megfigyelhető volt, hogy a csatornát a fal építésekor már nem használták, betömedékelték.

A legjobb állapotban megmaradt épület az előzőekben említett háztól délre található. Az újkori falak, majd az alsó török út maradványainak elbontása után egy égett, köves, omladékos, épülettörmelékes gödör jött elő, melyet 15. századi kerámia keltezett. Az épülettörmelék alatt először egy sziklának épített, ÉNy–DK irányú, habarcsos kötésű fal került elő, majd közvetlenül előtte egy habarcsos-téglás felület, amely egy üreg feletti boltív tetejének bizonyult. A további mélyítés során a fal alatt, annak előzményeként egy másik fal, valamint ettől északra egy sziklába faragott lépcső mutatkozott. A teljes felület kitisztítása során kiderült, hogy az alsó fal a sziklalépcsővel és egy szintén ÉNy–DK irányú fallal egy korai, kisebb épületet alkot, melynek keleti sávjában sikerült megfognunk az eredeti padlószintet, a pusztulási réteget, és a megújítást követő új padlót. A korai épület betöltése alapján a 13. század végén–14. század elején elpusztult, nagyobb alapterületen építették újjá, bejáratát áthelyezték, és dél felé egy téglával kiboltozott mélypincét vágtak a sziklába. A pincelejáró kibontása után egy meredek, sziklába vájt lépcsőt és egy lejtős folyosót találtunk *(8. kép)*, majd egy téglalap alakú, a lejárattól keleti irányba kiöblösödő pincetérbe jutottunk. A lejárattal szemben egy kis, kővel kirakott aljú, talán vízgyűjtőként funkcionáló gödör van, a nyugati oldalon egy téglával kirakott szellőző pedig egy sziklaüregbe vezet, amely kapcsolatban van a pincétől nyugatra lévő kúttal. A mélypince betöltésében kevés 15. századi kerámia

Medieval remains

Beside the above mentioned building with a brick pavement, the fragment of a long, N-S running wall was found from the Middle Ages during the preliminary excavations in 1997. This time we intended to clarify these features and did not expect new results. Nevertheless, we found the traces of intensive medieval settlement both inside the bastion and north of it in the territory of the cemetery. Smaller wall sections, wells and storage pits, water channels and the remains of four more buildings were uncovered.

After the stones of the Turkish roads had been taken up, the entire house with a brick pavement could be unearthed. Under the upper road paved with large slabs, the underlying debris layer from the Turkish period and the stones of the earlier road, the filling in of the house followed, which consisted of mortar, stones and building debris. As it had been cleared, the preserved remains of the southern wall of the house came to light with the plastering on the inside. The western wall of the building was totally destroyed. Here only some debris and a burnt clayey-marly surface could be observed. Since we could not find either a wall or the ghost of a wall, in the west the house was probably built against the wall that functioned boundary between the lots. The eastern side of the house was also ruined, which was also indicated by a strong depression in the road surface. Here, a large quadrangular pit was found with ceramics from the 15th century and the traces of two large timbers could be observed in the four corners. These timbers supported the longer walls of the pit. Even the timber construction was found fallen onto the bottom of the pit. The find material dated the ruined building with the brick pavement as well: it perished the latest at the end of the 15th century.

A debris layer of large stones was found in the corner enclosed by the wall of the house and the boundary wall of the lot during the cleaning of the northern foregrounds of the building. When the surface was cleaned until the rock surface we found that these stones stretch in a NW-SE directed wide stripe, and the southeastern end of this stripe extends under the building. In the debris layer we found a few carved stones as well. After the stones had been removed we found that there was a water channel built before the house, which ran in a NW direction until the fencing wall, where its direction broke and continued toward NE under the wall. We could observe during the cleaning of the section that extended under the wall that the channel was no longer used at the time of the construction of the wall, it was filled in.

The best preserved building was found south of the above described house. After the modern walls, then the remains of the lower Turkish road had been removed, a pit was found with burnt, stony debris filling, which was dated by pottery from the 15th century. Under the debris layer, first a NW-SE directed mortared

volt, a pincelejáróban néhány török kori töredék is előfordult.

A bástya északnyugati részén álló pincéből keleti falának egy hosszabb szakasza, és az északkeleti falsarok maradt meg. A fal alatt egy 14. századi kerámiával keltezett gödör volt, s pusztulása után egy tárológödröt ástak bele, mely 15. századi kerámiát tartalmazott, tehát az épületet a 14. század végén–15. században használhatták. Az itt talált gödör jellegében eltért a területen talált többitől: bontása során az északi metszetében látható volt két függőleges faoszlop korhadt maradványa, amelyből a teljes kibontás után a kerek alapterületű gödör fölött négy, sziklába vésett oszloptalpnyom segítségével egy négyzetes felépítmény rekonstruálható.

A harmadik pince a bástyától és a hozzá épített barokk pincétől északra került elő, ennek csak a lejáratát sikerült feltárni, a többi része az újkori bolygatások során elpusztult. Kora biztosan nem állapítható meg, bár környezete alapján 14. századi használata valószínűsíthető.

A temető területén, a sírok felszedése után egy erősen átégett felület került elő, melyen valószínűleg könnyű cölöpszerkezetű építmény állt. Leletanyaga alapján ezt is a 14. században használták *(10. kép)*.

A bástya területének keleti részén a középkorban több szintet alakítottak ki, egyenesre kiképezve az északkelet felé erősen lejtő hegyoldalt. Ezeket a szinteket mutatja két földbe rakott támfal, melyek a leletek alapján a 14. századra keltezhetők, valamint egy, a bástya középső részén lévő, félkör alakú terület, aminek közepén egy ÉK–DNy irányú cölöpsor vonul végig, de az újkori bolygatás miatt nem rekonstruálható. Az északabbi, alsó szinten, a támfalhoz hozzáépítve egy rendkívül jó állapotban megmaradt, megújított platnijú kemence került elő.

Az épületeken kívül jelentős középkori életre utal a területen talált nagyszámú (összesen 27 db) kút és tárológödör is. Ezek közül egy, leletanyag híján, nem volt meghatározható, egy volt újkori, kettő török, és egyet használtak a középkor után a török korban is. Egyet a 16. század első felében töltöttek be, nyolcnak volt 15. századi leletanyaga, tizenhárom 14. századi, és egy 13. századi volt. Ezek közül hatot – mélységük (6-8 m), és a nagyon hamar (1,5–2 m körül) jelentkező, nagy mennyiségű víz alapján – biztosan kútként használtak eredetileg *(9. kép)*.

A gödrök egy része a jelentős számú kerámián (ebből igen sok épen került elő), állatcsonton és üvegen kívül sok szerves anyagot – faeszközöket (kanál, tál töredéke, döngölő) és ágdarabokat, bőrmaradványokat (cipőtalp, erszény), növényi magvakat (szőlő, som, dinnye, meggy) – tartalmazott.

A 18. gödör nemcsak anyaga miatt volt érdekes, hanem bontása során ipari tevékenységre utaló nyomokat is találtunk. Először egy köves omladék került elő, ennek felszedése után egy erősen átégett, faszenes, vörös anyagú, lefelé tölcsérszerűen szűkülő objektum alakult ki

wall appeared built against the rock, then, right in front of it, a surface covered with mortar and bricks, which later proved to be the top of a vault covering a pit. Digging deeper, another wall, the antecedent of the above one was found under this wall, and stairs appeared carved into the rock north of it. After the clearing of the entire surface we found that the lower wall together with the rock stairs and another also NW-SE directed wall belonged to an early, smaller building, in the eastern part of which we could observe the original floor level, the devastation layer and the new floor of the reconstructed building. The filling dated the perishing of the early building to the end of the 13th century or the beginning of the 14th century. It was reconstructed on a larger surface, the entrance was replaced, and a deep cellar was carved into the rock toward south, which was vaulted by bricks. After the excavation of the entrance of the cellar, stairs carved into the rock and a sloping corridor were found *(Fig. 8)*, then we arrived into an oblong-shaped room, which widened eastward from the entrance. Facing the entrance, a small stone-paved pit probably functioned as a cistern. An air shaft built of bricks on the western side led into a rock hole, which was connected to the well west of the cellar. The filling of the deep cellar contained ceramics from the 15th century, and a few fragments from the Turkish period also occurred in the entrance of the cellar.

A longer section of the eastern wall and the northeastern corner survived from the cellar at the northwestern part of the bastion. There was a pit dated by pottery from the 14th century under the wall. When it got destroyed, a storage pit was dug into it, which contained ceramics from the 15th century, which implies that the building was used at the end of the 14th century and in the 15th century. The character of this pit was different from that of the other pits found in the area: in the course of its cleaning, the crumbled remains of two vertical wooden posts could be observed in the northern cross-section. Finally, a quadrangular superstructure could be reconstructed with the help of four depressions carved into the rock to hold the posts over the round pit.

The third cellar was found north of the bastion and the baroque cellar built against it. We could unearth only its entrance, the rest was destroyed by modern disturbances. It cannot certainly be dated although its environment suggests that it was used in the 14th century.

In the territory of the cemetery, a strongly burnt surface appeared under the graves, on which probably a post-structure construction stood. The finds dated this construction also from the 14th century. *(Fig. 10)*

More than one level was formed in the eastern part of the territory of the bastion in the Middle Ages to level the hillside, which steeply sloped toward northeast. These levels are indicated by two retaining walls

belőle, mely öntőgödör lehetett, bár sem beöntőnyílást, sem olvadékot nem találtunk a feltárás során. A gödör teljes kibontása után egy, az alján É–D irányban keresztülhúzódó, nagy kövekkel fedett csatorna került elő.

Hasonló csatorna több is előkerült a területen, ezek egy része kúpcserépből rakott, más részük kövekkel oldalt kirakott és lefedett volt, két esetben pedig megfigyelhető volt, hogy 1-1 gödörbe vezették bele.

A területen talált legrégebbi emlék egy kis edényben elrejtett, 14 db IV. Béla denárból álló (CNH I. 254) együttes volt, mely a temető területén, alig 20 cm-rel az egyik sír koponyája alatt került elő.

built on earth, which can be dated from the 14th century after the finds, and a semicircular area in the central part of the bastion, in the centre of which a NE-SW directed post row can be observed, although modern disturbances hinder its reconstruction. An extremely well preserved oven with a renewed baking surface was found in the northern, lower level built against the retaining wall.

Beside the buildings, numerous wells and storage pits (altogether 27 features) indicated intensive life in the Middle Ages. One of them had no finds and could not be dated, one came from the modern period, two were built in the Turkish period and one was used after the Middle Ages as well as during the Turkish period. One was filled in in the first half of the 16th century, eight contained finds from the 15th century, thirteen dated from the 14th century and a single one from the 13th century. Six features were originally certainly used as wells because of their depth (6-8 m) and the large amount of water that appeared at a very high elevation (around 1.5-2 m). *(Fig. 9)*

Beside the significant number of ceramics (many in intact state), animal bones and glass, some of the pits also yielded many organic remains – wooden tools (spoon, fragment of a bowl, a mallet) and branch fragments, leather remains (sole of a boot, a pouch), and also plant seeds (grapes, cornel, melon, sour cherry).

Pit no. 18 was interesting not only because of its material. During its cleaning, we found traces suggesting industrial activity. First a stony debris layer appeared. Underneath a strongly burnt red feature appeared narrowing downward in a funnel shape, which contained a charcoal. It could be a casting pit, although neither a casting hole, nor slag was found during the excavation. After the cleaning of the entire pit, we found a channel covered by large stones running in a N-S direction on the bottom.

A few more similar channels were also unearthed in the territory. Some were made of conical tiles, other ones were built and covered by stones, and two of them led into each a pit.

The oldest remain in the territory was the find assemblage of 14 denars of king IV. Béla (CNH I. 254) hidden in a small vessel, which was found barely 20 cm under the skull in a grave of the cemetery.

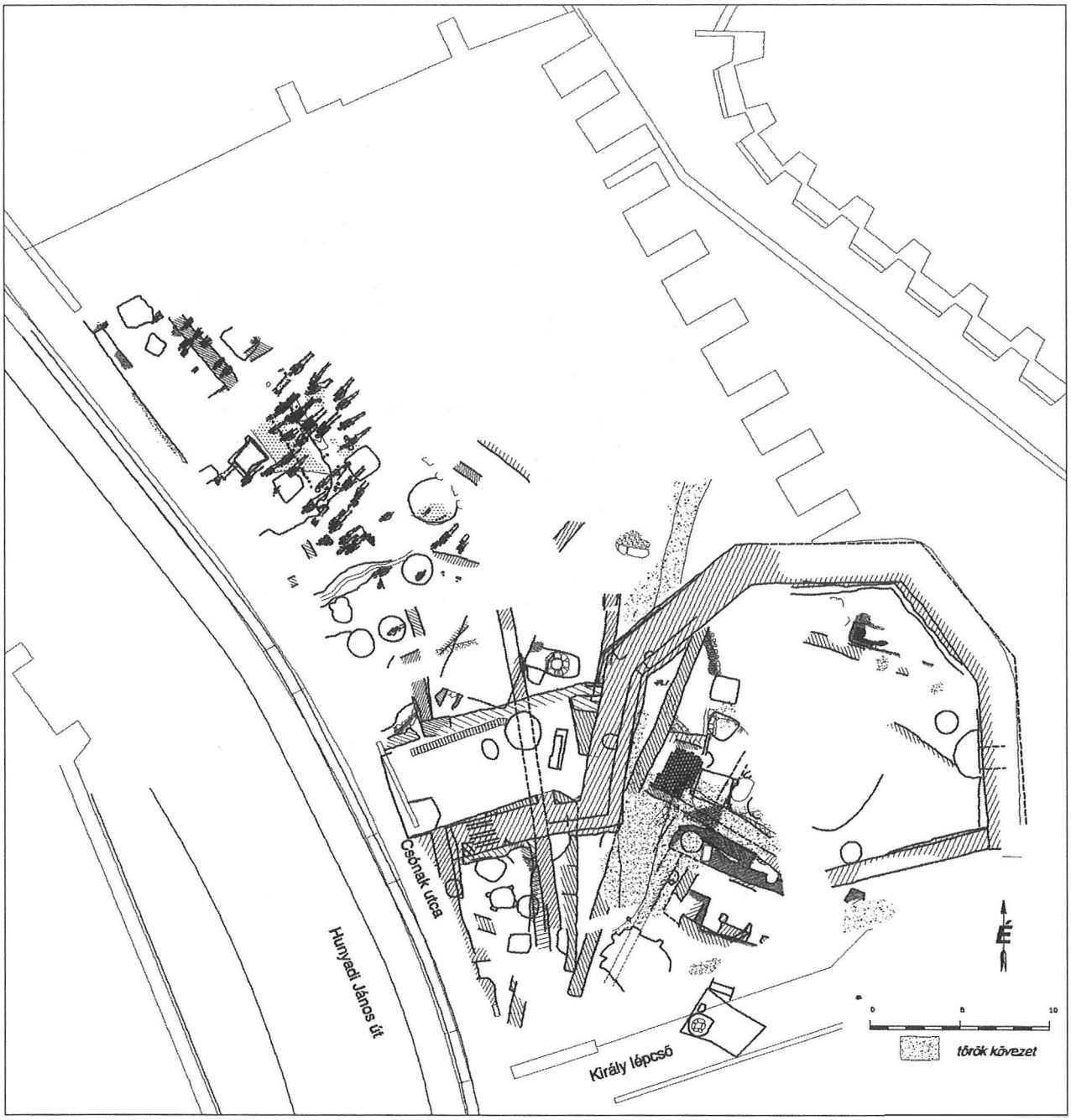

1. kép: Budapest, I. Csónak utca 1–3. Az ásatási terület alaprajza

Fig. 1: Budapest, I. Csónak Street. 1–3, plan of the excavation

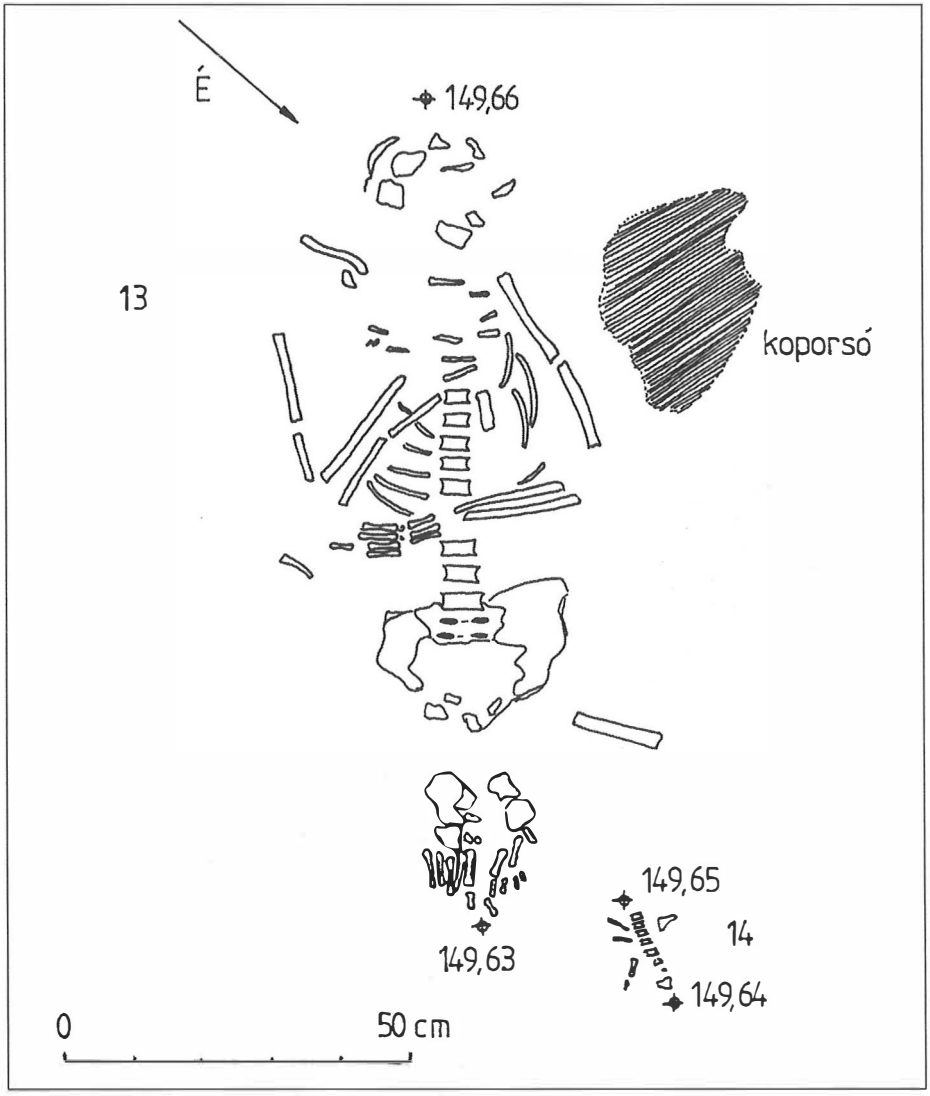

2. kép: Budapest, I. Csónak utca 1–3. A 13. és 14. sz. sír

Fig. 2: Budapest, I. Csónak Street. 1–3, graves nos. 13 and 14

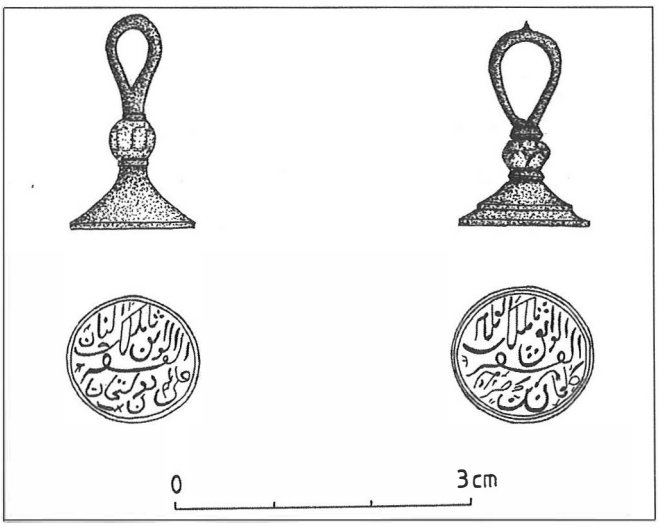

3. kép: Budapest, I. Csónak utca 1–3. Török feliratos pecsétnyomók a 37. sz. sírból

Fig. 3: Budapest, I. Csónak Street. 1–3, seal with Turkish inscription from grave no. 37

4. kép: Budapest, I. Csónak utca 1–3. Az Arany-bástya délkeleti része az áttöréssel

Fig. 4: Budapest, I. Csónak Street. 1–3, the southeastern part of Golden Bastion with the break-through

5. kép: Budapest, I. Csónak utca 1–3. Az Arany-bástya északkeleti része

Fig. 5: Budapest, I. Csónak Street. 1–3, the northeastern part of the Golden Bastion

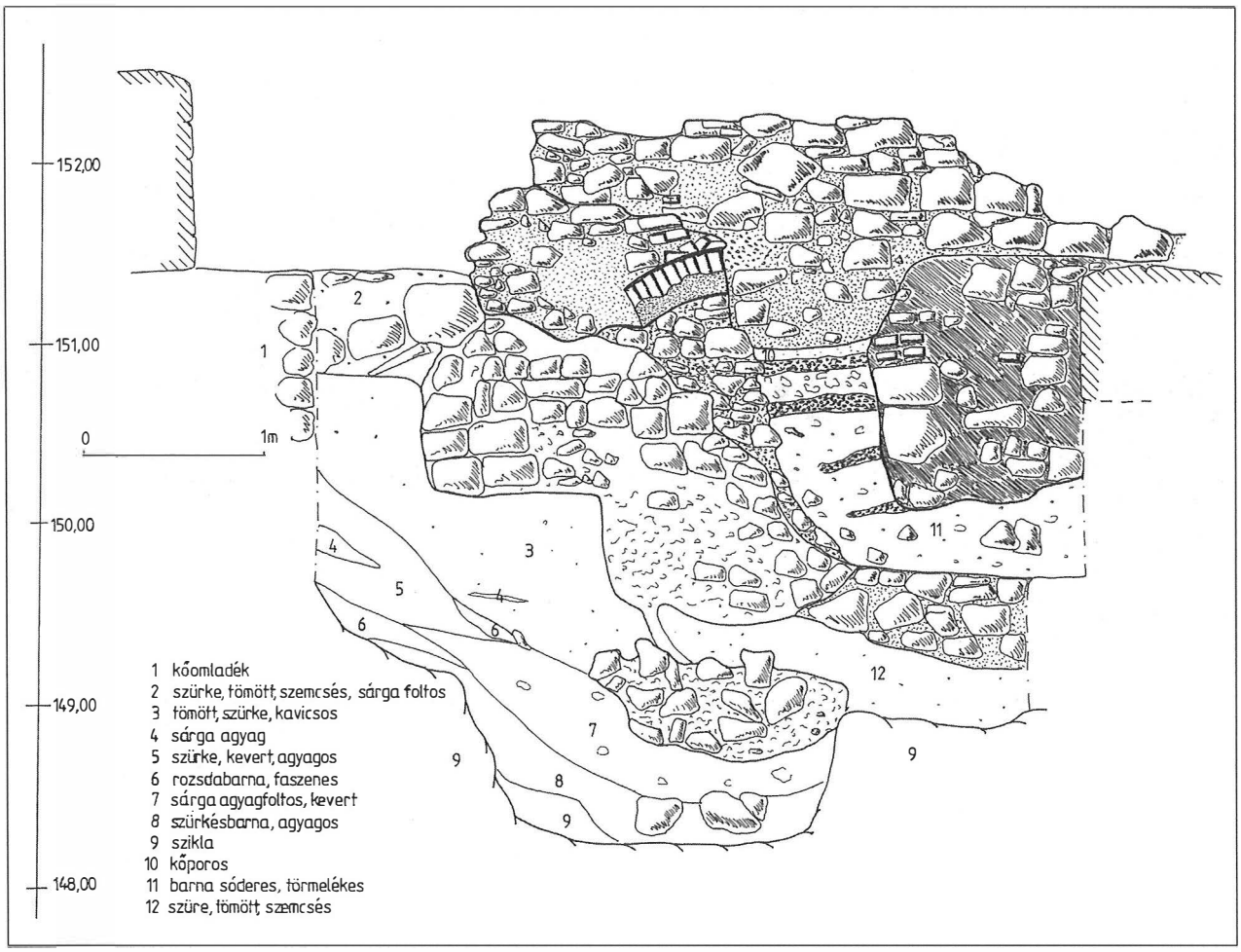

6. kép: Budapest, I. Csónak utca 1–3. Az Arany-bástya északnyugati része, 1. szelvény É-i metszet

Fig. 6: Budapest, I. Csónak Street. 1–3, N section of cutting 1, the northwestern part of Golden Bastion

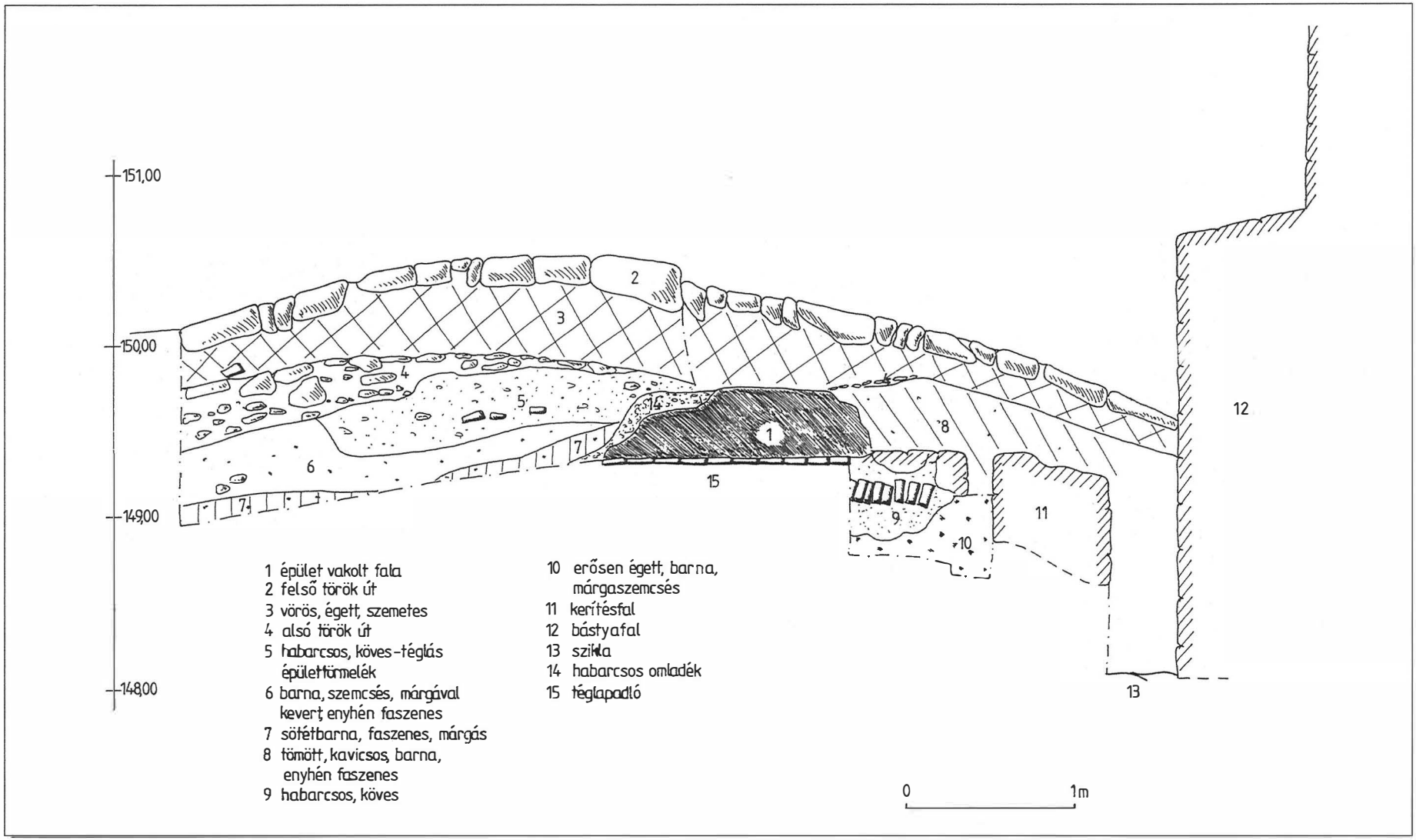

7. kép: Budapest, I. Csónak utca 1–3. 5. szelvény D-i metszet. A török kori utak és a téglapadlós ház stratigráfiai viszonyai

Fig. 7: Budapest, I. Csónak Street. 1–3, S section of cutting 5, stratigraphical position of the Turkish period roads and the house with the brick floor

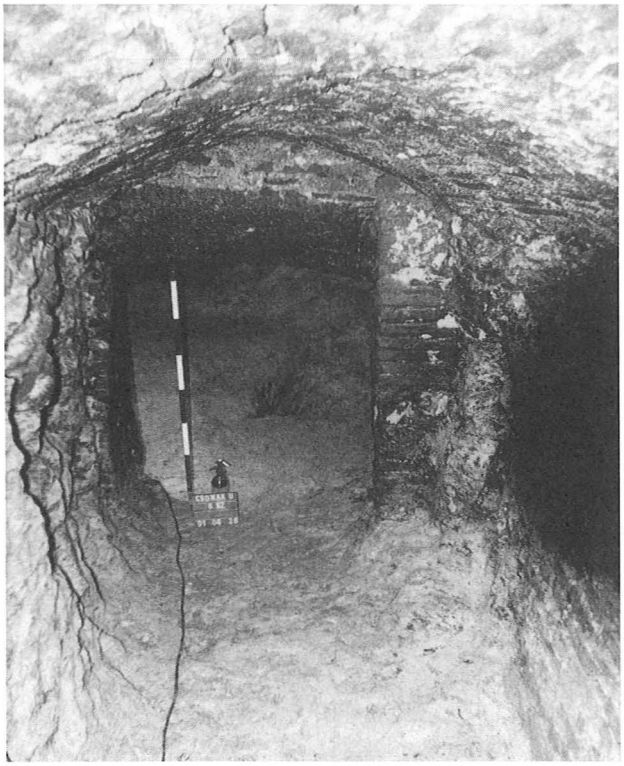

8. kép: Budapest, I. Csónak utca 1–3.
Középkori ház pincelejárója

Fig. 8: Budapest, I. Csónak Street. 1–3, entrance to the cellar of the medieval house

9. kép: Budapest, I. Csónak utca 1–3.
13. századi, kővel rakott kút

Fig. 9: Budapest, I. Csónak Street. 1–3, stone road from the 13th century

10. kép: Átégett felület cölöplyukakkal a temető területén a sírok alatt

Fig. 10: Budapest, I. Csónak Street. 1–3, burnt surface with postholes in the territory of the cemetery

Nováki Gyula – Terei György

Aba, Belsőbáránd – Bolondvár felmérése

A Belsőbáránd nevű kis település Aba község határában, a községtől É-ra 6–7 km-re van. Belsőbárándtól K-re kb. 600 m-re a Dinnyés–Kajtori-csatornán túl, annak bal partján elterülő rétből erősen tagolt dombsor emelkedik ki. A Belsőbáránd felé eső részen van a Bolondvár. D-i, igen meredek, helyenként szakadékos aljában vezet egy földút K-re, Seregélyesre.

Számos korábbi említés után 1949-ben Nováki Gyula járt a helyszínen, és vázlatosan felmérte az egész földvárat. A vázlatot és megfigyeléseit 1952-ben közölte. A felszíni leletek alapján a Vatya kultúrába helyezte a földvárat, az É-i részen lévő körárkot pedig az ott talált cserepek alapján középkori erődítményként említette.[1]

1960-ban Kovács Tibor végzett próbaásatást a vár területén Bándi Gábor és F. Petres Éva részvételével. Két szelvényt nyitottak a vár D-i, nagyobbik részén. Egy 4×4 méteres nagyságút (I. sz.) a Ny-i szélétől kb. 30 m-re, melyben 5 lakószintet állapítottak meg, házak alaprajza és gödrök is kibontakoztak. A másik, 3×3 m nagyságú szelvény (II. sz.) e várrész DK-i sarka közelében, az előzőtől DK-re 25 m-re került feltárásra. Itt 246 cm mélységig 8 települési szint bontakozott ki. Az előzetes jelentésben a két szelvényből 3-3 ház leírását, a gödrök rajzát és 7 db bögre, illetve edény rajzát közölte Kovács Tibor. Rombolásnak, tűzvésznek nem volt nyoma, a lakottság a rétegződések szerint folyamatos volt. A leletanyag a Vatya kultúra második felébe tartozik.[2]

2001 tavaszán e sorok írói megbízást kaptak a földvár felmérésére. A terepmunkákra május hónapban került sor.[3] Az egész terület művelésen kívül áll, É-i részét fű és bokrok fedik, a D-i, nagyobbik részét helyenként sűrű bokor és ritkás erdő takarja. Igen sok bolygatás nyoma látszik. Nemcsak a 2. világháború lövészárkai, hanem az azóta ásott turkálások is több helyen megváltoztatták a domborzati viszonyokat, különösen az É-i, kisebbik részen. Felmérés közben ezeket a bolygatásokat figyelmen kívül hagytuk, és mindenhol csak az eredeti felszínen mértünk be pontokat. A rajz a körárok körül ennyiben „rekonstrukciónak" is tekinthető, de ez minden tekintetben a bolygatások előtti helyzetet tükrözi.

A földvár nagyjából háromszög alakú, két részre oszlik. A háromszög csúcsa ÉÉNy-ra jelenti a kisebbik részt. Ennek D-i, szélesebb részén egy majdnem szabályos kör alakú, 25×22 m átmérőjű területet árok vesz körül. Egész területe erősen bolygatott, sok gödör és árok miatt különösen az ÉK-i és K-i rész alig ismerhető

1 Nováki 1952. 7–8, 10, 6. kép.
2 Kovács 1961-1962; MNM Adattár IV/1961/73
3 A megbízást a Kulturális Örökség Igazgatósága adta.

Gyula Nováki – György Terei

The survey of Aba, Belsőbáránd – Bolondvár

The small settlement called Belsőbáránd can be found next to Aba village, 6–7 km north of it. A strongly segmented hill row rises over the meadow along the left side of the Dinnyés – Kajtor channel about 600 m east of Belsőbáránd. Bolondvár can be found in the area closer to Belsőbáránd. A dirt road leads eastwards to Seregélyes at its feet under the southern very steep side, which is sometimes broken by ravines.

After a number of earlier references, Gyula Nováki visited the site in 1949 and made a sketched survey of the whole earthen fort. He published his sketch and observations in 1952. Based on the surface finds, he affiliated the earthen fort to the Vatya culture, and described the round ditch in the northern part as a medieval fortification after the sherds he had found there.[1]

In 1960, Tibor Kovács conducted test excavations in the area of the earthen fort with the collaboration of Gábor Bándi and Éva F. Petres. They opened two cuttings in the larger, southern part of the fort. A 4×4 m large one (no. I) about 30 m from the western edge, where they found 5 habitation levels, the ground plans of houses and also pits. The other, 3×3 m large cutting (no. II) was excavated near the south-eastern corner of the same part of the fort, 25 km south-east of the former cutting. In this cutting, 8 settlement levels were found until the depth of 246 cm. Tibor Kovács published from the two cuttings the descriptions of each three houses, the drawings of the pits and the drawings of 7 cups and vessels in his preliminary report. There was no trace of destruction or fire, habitation was continuous according to the stratigraphic evidence. The find material came from the second half of the Vatya culture.[2]

The authors of the present paper were charged with the survey of the earthen fort in the spring of 2001. The field work was accomplished in May.[3] There is no agricultural cultivation in the area. The northern part is covered by grass and shrubs, the larger southern part was covered, at some places, by dense shrubs and a thin forest. Many traces of disturbance could be observed. The trenches from World War II and later pits distorted the geographical setting at several places, especially in the northern smaller area. These disturbances were disregarded by the survey, and measurements were taken only from the original surface. In this respect, the drawing can be considered as a "reconstruction" around the round ditch, but it reflects the situation prior to the disturbance in every aspect.

1 Nováki 1952. 7–8, 10, fig. 6.
2 Kovács 1961-1962; MNM Archives IV/1961/73
3 The survey was ordered by the Directorate of the Cultural Heritage.

fel. A körárok szélessége 6–9 m között váltakozik, mélysége 0,5–1 m körüli.

Az 1949. évi terepbejárás alkalmával a kör közepén egy nagy kő állt ki a földből 80 cm-re, teljes hosszát nem sikerült megállapítani. A kő szélessége 50, vastagsága 20 cm volt. Alatta és körülötte kisebb-nagyobb természkövek voltak, némelyiken világosszürke meszes habarcs látszott. A kő mellett embercsontok voltak. Az árok falában megállapítható volt, hogy 20 cm mélységig kaviccsal kevert föld van, utána meszes talaj következik, amilyen a kiszedett falak után szokott maradni. Ennek a körnek a D-i árkában a katonai lövészárokban is sok embercsont volt (koponyatöredékek, csigolyák, lábszárcsontok), korongolt középkori cserepek és kisebb természkövek. Az árok fala erős elszíneződéseket mutatott. Ennek az É-i, kisebbik résznek a DK-i sarkában, a kör alakú árkon kívül a lövészárokban szintén erős elszíneződések látszottak. Az egyik keresztmetszet a következő volt: felülről számítva 90 cm kevert föld, benne több paticsdarab, 50 cm-től kezdve cserepek, ez alatt 30 cm égett föld, ennek alján 1 cm vastag feketés-barnás, egészen sima sározás, ez alatt pedig 5 cm vastag, apró kavicsokkal kevert föld, benne egy állati csont, majd az érintetlen lösztalaj következett. E várrész É-i végében ugyanez volt a helyzet, a lövészárkok falában a föld itt is erős keveredést mutatott, sok bronzkori cseréppel és embercsonttal.

Most az egész területet magas fű borítja, a lövészárkok már beomlottak, sehol nem látszik az 1949-ben még csupasz árokoldal. A körárok, részben elhelyezkedése, részben a leletek miatt, külön egységet képez az őskori földvárban. Nováki Gyula 1952-ben, majd később Kovács Tibor középkori erődítésnek feltételezte. Terei György 1998-ban a szakdolgozatában a kérdéses objektumokba sorolta.[4] A 22–25 m átmérőjű körárok tulajdonképpen lehetne Árpád-kori földvár. Az elmúlt 30 évben külön tudományággá nőtte ki magát a kisvárkutatás, mely sok hasonló méretű és elhelyezkedésű objektumot ismertetett meg a szakmával és a nagyközönséggel. Néhány tényező azonban kétségessé teszi az erődítés funkciót. Hatházi Gábor vetette fel először, hogy a terepbejárása során a domb Ny-i aljában lokalizált középkori falu temploma és az azt körbevevő árok maradványairól van szó.[5] Ezt a tényt támasztja alá a területen korábban talált faragott kő és az embercsontok. A középkori falu meglétét bizonyítják továbbá Terei 2000 februárjában készített légi felvételei, amelyeken világosan látszik a középkori település árokrendszere. Természetesen nem kizárt, hogy egy korábbi erődítésbe építették a település templomát, vagy később erősítették meg a területet. Mindkettőre találhatunk példát a középkori erődítéskutatásban. Olyan történeti adattal nem rendelkezünk, amely kétséget kizáróan erre a településre vonatkozik, csak Györffy György említi a közeli Bárándról, hogy 1361-ben Kont

4 TEREI 1998

5 Hatházi Gábor szíves szóbeli közlése.

The earthen fort is approximately triangular, divided into two parts. The tip of the triangle in NNW is the smaller area. In the wider southern part of this area, a nearly regular round ditch surrounds an area of 25×22 m. The whole area is strongly disturbed and the north-eastern and eastern parts are difficult to identify because of the many pits and trenches. The width of the round ditch varies between 6 and 9 m, its depth is between 0.5 and 1 m.

A large stone projected to 80 cm from the earth in the centre of the circle at the time of the field walking in 1949. Its entire length could not be measured. The stone was 50 cm wide and 20 cm thick. There were smaller and larger undressed ashlars around it, some with the remains of light grey mortar. There were human bones next to the stone. In the cross-section of the ditch, a soil mixed with pebbles could be observed to a depth of 20 cm followed by a limy soil, which resembles the soil left after a removed wall. In the southern ditch of this circle, there were many human bones in the military trench (skull fragments, vertebrae, bones of the leg) together with wheel-thrown medieval pottery fragments and smaller ashlars. The wall of the ditch showed strong discolourations. Also strong discolourations appeared in the military trench outside the round ditch in the south-eastern corner of the smaller northern area. One of the cross-sections displayed the following sequence from the top: 90 cm mixed soil with some daub fragments, sherds from 50 cm, then a 30 cm thick burnt soil followed underlain by 1 cm thick blackish-brownish, very smooth mud plastering and finally a 5 cm thick soil appeared mixed with tiny pebbles, which contained an animal bone. The sequence was closed by the unbroken loess. The situation was the same in the northern end of the same part of the fort, where the earth in the wall of the military trench was mixed and contained many Bronze Age sherds and human bones.

To date, the whole area is covered by high grass, the walls of the military trench fell in and the exposed wall of the trench observed in 1949 has disappeared. The round ditch forms a separate unit inside the Prehistoric earthen fort partly because of its positions and partly due to the finds. In 1952 Gyula Nováki and later Tibor Kovács supposed that it was a medieval fortification. György Terei grouped it among the uncertain features in his university thesis in 1998.4 Actually, the round ditch with a diameter of 22-25 m could be an earthen fort from the Árpádian Era. The research of small castles has developed into a separate branch of science in the last 30 years. It has described many features of similar sizes and locations to archaeologists and also to the wider public. Some traits, however, question the fortification function. Gábor Hatházi raised first the idea that it could be the remain of a church and its circular

4 TEREI 1998

Miklós nádor a csatkai pálosoknak adta.[6] Érdekes eredmények találhatók Hatházi Gábor munkájában, amelyben a besenyők és kunok mezőföldi jelenlétéről ír.[7] A mai Dinnyés–Kajtori-csatorna helyén egykor vizenyős terület húzódott, mely a mezőföldi kun szállásterület határa volt. Lehetséges, hogy a Bolondvár alatti település kun falu volt. Régészeti feltárás adhatna választ ezekre a kérdésekre.

A Bolondvár másik, hasonló magasságú, nagyobbik része a körárkos résztől D-re, DK-re esik. A két rész között széles árok húzódik, szélessége középtájon kb. 35 m, de két vége felé kiszélesedik. Az árok mesterséges, vagy természetes eredetét ásatással lehetne csak eldönteni. D-i oldala felett azonban a dombtető élesen levágott pereme mesterségesnek tűnik, sánc nincs. Ez a várrész megközelítőleg téglalap alakú, oldalainak hossza 65–95 m között váltakozik. Az árok feletti peremhez hasonlóan a többi oldalon is perem zárja körül e területet, csak a Ny-i oldalon nehéz a perem vonulatát meghatározni. DK-i sarkában egy kis rész kissé kiemelkedik. E várrész D-i szélét rendkívül meredek, helyenként szakadékos domboldal határolja, alatta húzódik a már említett földút Seregélyes irányába.

E második, nagyobbik részben kevés bolygatás nyoma látszik. Középen egy igen nagy és mély gödröt ástak a közelmúltban, úgy tűnik, markológéppel. Az 1949. évi terepbejáráskor a lövészárkokban bronzkori cserepek és paticsok kerültek elő a vatyai kultúrából. Az 1960. évi ásatás eredményei is ezt támasztották alá.

Összefoglalás

A Bolondvár teljes területe földvár volt a középső bronzkori vatyai kultúrából, feltehetően már ekkor is kétrészes lehetett. A jó földrajzi feltételek miatt a középkorban is megtelepedtek a területen. A domb aljában település alakult ki és a domb tetején valószínűleg a hozzá tartozó templommal kell számolnunk. Egyelőre nem lehet tudni, hogy ez a középkori település kapcsolatban állt-e a tőle K-re, 1,5 km-re található, ugyancsak történeti adat nélküli Belsőbáránd – Ebvárral, amely a 25×10 m nagyságú, árokkal megerősített vár formája alapján az Árpádkori, kisméretű várak közé tartozik.[8] Közvetlen közelében középkori települést az eddigi terepbejárások során még nem sikerült találni, ezért felmerül annak a lehetősége, hogy talán a közeli Bolondvár alatti település állt kapcsolatban az Ebvárral. Mindkét helyszínen mind az őskori, mind a középkori rész tartogat olyan kérdéseket, melyekre csak további kutatás, illetve ásatás adhat választ.

ditch, which used to belong to the medieval village he had discovered at the western foot of the hill during his field walking.[5] This fact is supported by the dressed stone and the human bones found earlier in the area. The existence of the medieval village is also justified by aerial photos made by Terei in February 2000, in which the ditch system of the medieval settlement is clearly visible. It is, of course possible that the church of the settlement was raised inside an earlier fortification or that the area was fortified at a later time. Both versions have been demonstrated by the research of medieval fortifications. There are no historical data that refer with certainty to this settlement, only György Györffy mentioned about the nearby Báránd that Miklós Kont palatine had donated it to the Pauline monastery in Csatka in 1361.[6] Interesting results can be read in Gábor Hatházi's work on the Pecheneg and Cumanian population in the Mezőföld.[7] There used to be a waterlogged area in the place of the present Dinnyés – Kajtor channel, which was the boundary of the land of the Cumanians in the Mezőföld. The settlement at the foot of the Bolondvár could be a Cumanian village but only an archaeological excavation can give an ultimate solution to this problem.

The other larger part of the Bolondvár on the same altitude can be found S, SE of the area enclosed by the round ditch. There is a wide trench between the two areas with a width of about 35 m in the middle, widening at the two ends. Only excavations could tell if the trench is natural or artificial. However, the sharply cut rim of the top of the hill above the southern side seems artificial, there is no rampart. This part of the fort is approximately oblong-shaped, the length of the sides varies between 65 and 95 m. Similarly to the rim above the trench, similar rims enclose the area on the other sides as well, it is only on the western side where the line of the rim is difficult to follow. A small area is slightly elevated in the south-eastern corner. The southern edge of this part of the fort is bordered by a steep slope, sometimes broken by ravines, and the dirt road, which was mentioned above, runs toward Seregélyes at the foot.

The traces of only a few disturbances can be seen in this second, larger part. A very large and deep pit was recently dug into the centre, it seems, with an excavator. Bronze Age sherds and daub fragments of the Vatya culture were found in the military trench at the time of the field walking in 1949. The results of the excavations in 1960 corroborated it.

6 GYÖRFFY 1987, 399.
7 HATHÁZI 1996
8 TEREI 1998

5 GÁBOR HATHÁZI's kind oral communication.
6 GYÖRFFY 1987, 399.
7 HATHÁZI 1996

Summary

The whole territory of the Bolondvár was an earthen fort of the Middle Bronze Age Vatya culture and probably it was divided into two parts already at that time. Due to the advantageous geographic setting, people settled there in the Middle Ages as well. A settlement was established at the foot of the hill, and its church probably stood on the top of the hill. It cannot be told as yet if this medieval settlement was connected to Belsőbáránd – Ebvár, another medieval fort without historical data, situated 1.5 km E of it. It occupied a territory of 25×10 m and was fortified by ditches. Morphologically it belongs among the small forts of the Árpádian Era.[8] No medieval settlement could be found as yet in its direct vicinity by field walkings, so it is also possible that the settlement at the foot of the Bolondvár was connected with the Ebvár. The Prehistoric and the medieval parts of both sites raise problems that can be solved only by further research and excavations.

8 TEREI 1998

Irodalom • *References*

GYÖRFFY 1987 — GYÖRFFY GY.: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. 2. 399.

HATHÁZI 1996 — HATHÁZI G.: Besenyők és kunok a Mezőföldön. In: Zúduló sasok. Gyulai Katalógusok 2. Gyula, 1996.

KOVÁCS 1961-62 — KOVÁCS T.: Jelentés az Aba-Belsőbáránd-Bolondváron végzett 1960. évi ásatásról. Alba Regia 2–3. (1961–62) 131–135.

NOVÁKI 1952 — NOVÁKI GY.: Fejér megye őskori földvárai. ArchÉrt 79. (1952) 3–17.

TEREI 1998 — TEREI GY.: Fejér megye középkori és újkori erődítményei. Kézirat. (Szakdolgozat. ELTE Régészettudományi Intézet) Budapest, 1998.

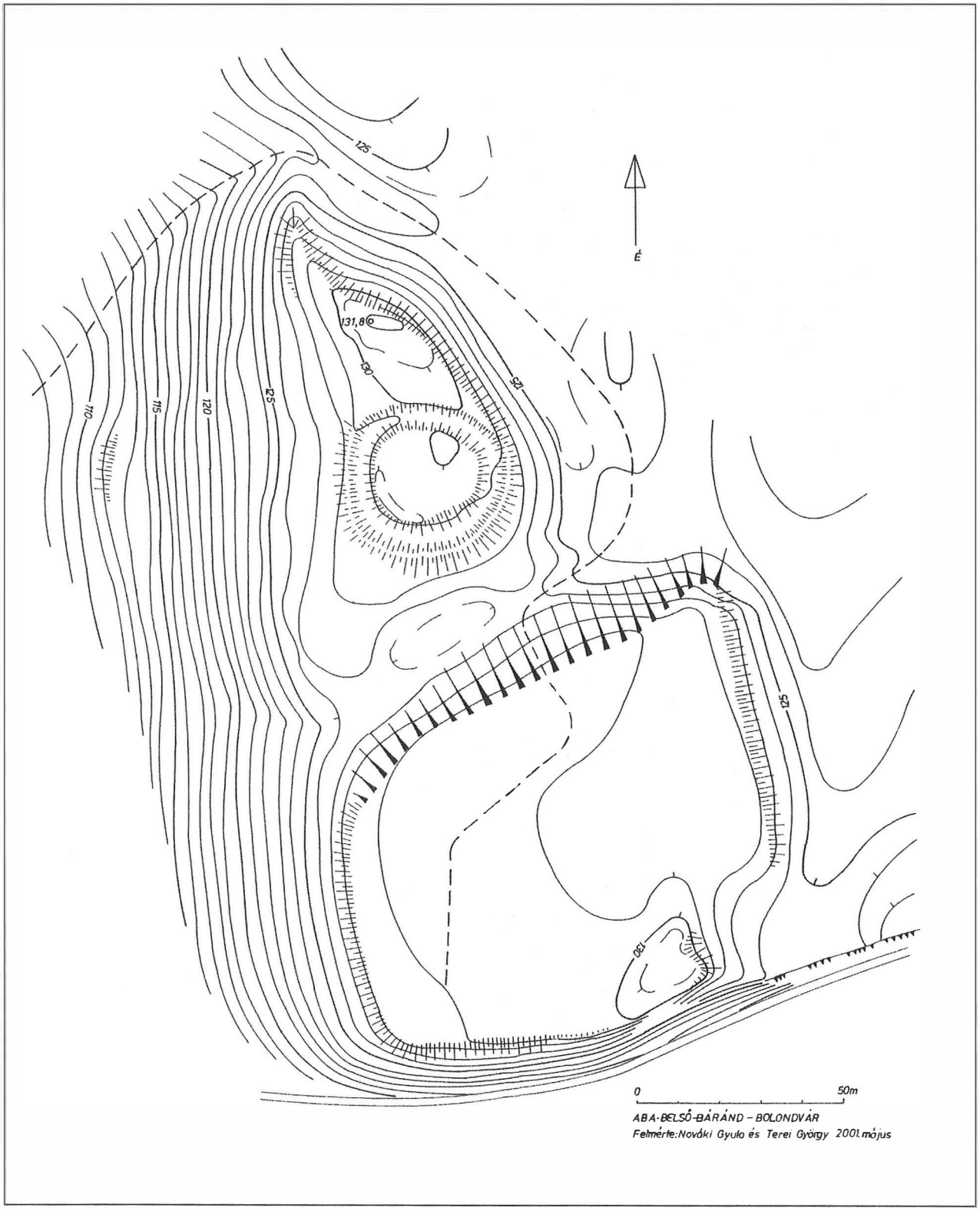

1. kép: **Aba, Belsőbáránd – Bolondvár. Szerzők felmérése, 2001 május**

Fig. 1: **Aba, Belsőbáránd – Bolondvár. Survey by the authors, May, 2001.**

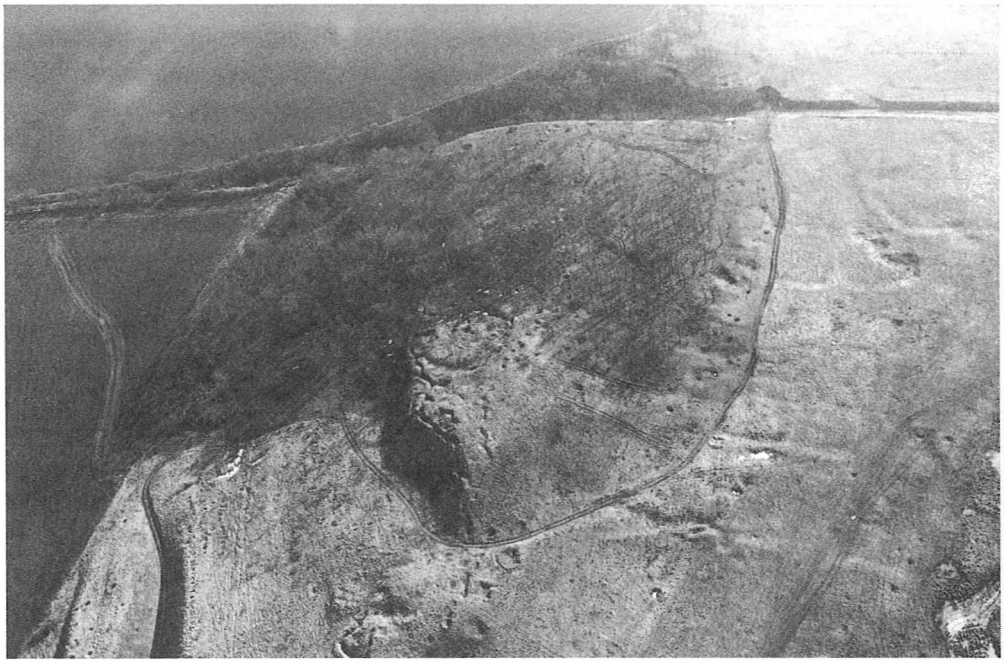

2. kép: Aba, Belsőbáránd – Bolondvár. Terei György madártávlati légi felvétele, 2000. február

Fig 2: Aba, Belsőbáránd – Bolondvár. György Terei's aerial photo, February, 2000.

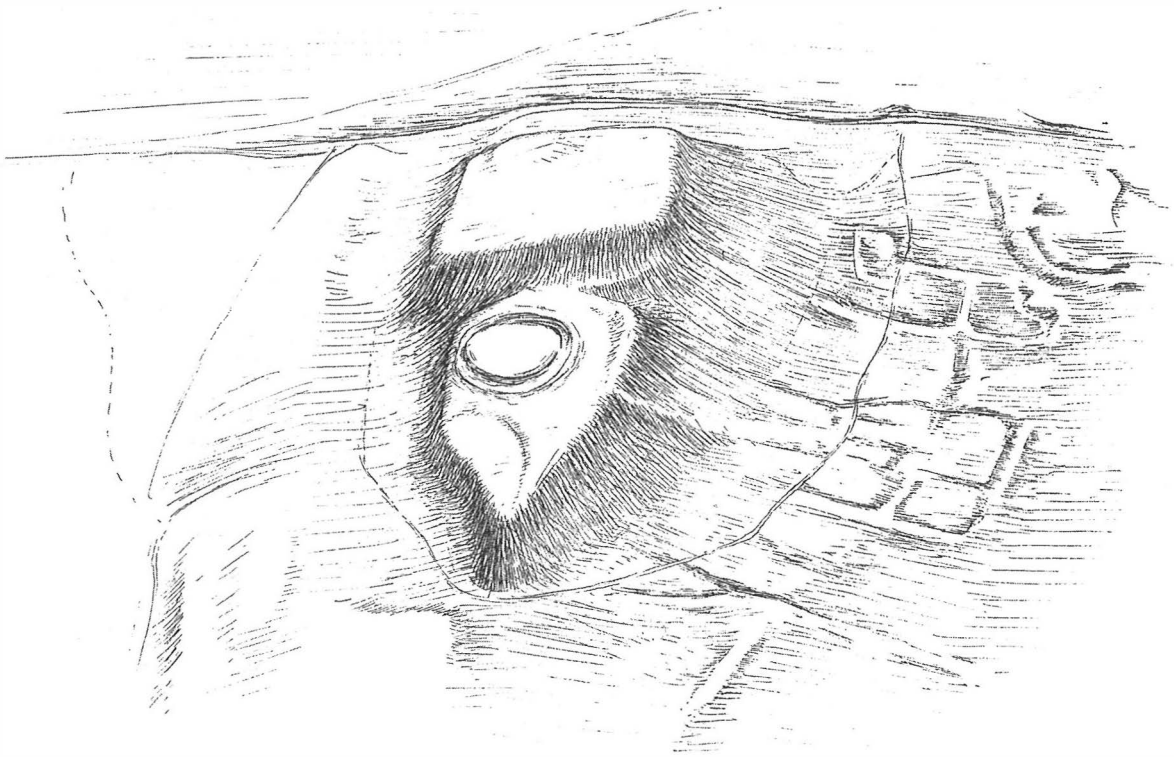

3. kép: Aba, Belsőbáránd – Bolondvár. Kőnig Frigyes rajza a légi felvétel alapján

Fig 3: Aba, Belsőbáránd – Bolondvár. Frigyes Kőnig's drawing after the aerial photo.

Czajlik Zoltán (1) – Molnár Ferenc (2) – Kovács Árpád (3) – Lovas György (2)[1]

Őskori vassalakok anyagvizsgálata Északkelet-Magyarországról[2]

1. A szkíta kori vaskohászat nyomai Salgótarján, Ipari Park II lelőhelyen[3]

2. Vassalakok anyagvizsgálata Szendrő, Pap-réve és Rakaca-patak lelőhelyekről

Bevezetés

Vaday Andrea Salgótarjánban az Ipari Park II területen 2000 októberében indult leletmentése egy olyan szkíta kori településrészlet feltárását eredményezte, ahol a kohászati tevékenység fontos bizonyítékai (nagy mennyiségű vasbuca, salakos félkésztermék, különféle salak, kohómaradványok) kerültek napvilágra.[4] A gazdag, vaskohászathoz köthető leletanyag először adott lehetőséget arra, hogy biztosan vaskori, különféle típusú vassalakokat viszonylag nagyobb sorozaton vizsgálhassunk. A technológiai szempontból referenciaként kezelhető anyagvizsgálati adatok segítségével más vaskori salakok technológiai hátterére, tipológiai besorolására is adatokat kívántunk nyerni. Az anyagvizsgálatok során megfigyelt technológiai azonosságok miatt tanulmányunkban röviden kitérünk a Szendrő környéki terepbejárásokból származó, feltehetően hasonló korú vassalakok ismertetésére is.[5]

A vassalakok anyagvizsgálata

A Salgótarján Ipari Park II lelőhelyen feltárt 141 objektumból 33-ban tártak fel kohászati tevékenységre utaló leleteket. A változatos, esetenként nagy mennyiségű leletanyag főként építményekből (pl. a 17., a 27., a 36., a 76. és a 124.), gödrökből (pl. a 6., a 16., a 35., a 72.), néhány árokból (a 21. és a 38.), valamint objektumként nem meghatározható leletsűrűsödésekből (pl. a 19., a 31., a 39. és a 81.) került elő. E salakanyag segítségével végeztük el az elsődleges tipológiai osztályozást, majd annak alapján az archaeometriai és technológiai megfigyeléseket. Ennek során megállapítást nyert, hogy nyersvasérc a részletesen vizsgált leletek között nincs. Ugyancsak negatív eredményt hozott a szórványként bekerült nyersvasdarab vizsgálata, lévén modern kohászati ter-

1 (1) Eötvös Loránd Tudományegyetem, Régészettudományi Intézet; (2) Eötvös Loránd Tudományegyetem, Ásványtani Tanszék; (3) Miskolci Egyetem, Anyag- és Kohómérnöki Kar, Fémtani Tanszék

2 Kutatásainkat Czajlik Zoltán Magyary Zoltán posztdoktori ösztöndíja támogatta.

3 Salgótarján, Ipari Park II lelőhely kohászati tevékenységre utaló leletanyagának megismeréséért és jelen tanulmány elkészítésében nyújtott segítségéért köszönetünket fejezzük ki Vaday Andreának, a feltárások irányítójának. A terepbejárásokhoz nyújtott segítségükért Holl Balázst és Marton Ádámot, az összesítő térkép elkészítéséért Bödőcs Andrást illeti a köszönet.

4 VADAY 2003

5 CZAJLIK 2002

Zoltán Czajlik (1) – Ferenc Molnár (2) – Árpád Kovács (3) – György Lovas (2)[1]

The analysis of prehistoric iron slag samples from Northeast-Hungary[2]

1. Traces of Scythian period iron metallurgy at Salgótarján, Industrial Park II site[3]

2. The analysis of iron slag samples from Szendrő, Pap-réve and Rakaca-patak sites

Introduction

Rescue excavations conducted by Andrea Vaday in the territory of Industrial Park II at Salgótarján in October 2000 resulted a settlement fragment from the Scythian period where important evidences of metallurgical activity (large number of iron lumps, slaggy half products, various slag and furnace remains) were unearthed.[4] The rich find material associated with metallurgical activity first offered an opportunity to analyse a larger series of various slag types that certainly came from the Iron Age. The instrumental analytical data were intended to serve, being a reference material from a technological aspect, as a source material for the determination of the technological background and the typological grouping of other Iron Age slag remains. Beside the technological similarities, we will shortly discuss the iron slag remains, probably of a similar age, collected during preliminary field surveying around Szendrő.[5]

Instrumental analysis of the iron slag samples

Finds implying metallurgical activity were unearthed in 33 of the 141 features unearthed at Salgótarján, Industrial Park II site. The varied, sometimes abundant find material came mainly from constructions (features nos. 17, 27, 36, 76 and 124), pits (nos. 6, 16, 35 and 72), a few trenches (nos. 21 and 38) and find clusters, which cannot be determined as features (nos. 19, 31, 39 and 81). This slag material was the basis of the primary typological classification, and then the archaeometrical and technological observations. We found that there was no pig iron among the finds. The analysis of the pig iron included into the examination as a stray find also brought a nega-

1 (1) Eötvös Lóránd University of Sciences, Archaeological Institute; (2) Eötvös Loránd University of Sciences, Mineralogical Institute; (3) Miskolc University, Faculty of Material and Metallurgical Engineering, Metallurgical Department

2 The investigation was financed by Zoltán Czajlik's and Zoltán Magyari's postdoctorate grant.

3 For the recognition of the find material of metallurgical relevance in the Salgótarján, Industrial Park II site and for the help offered in the preparation of the present study we express our gratitude to Andrea Vaday, the director of the excavations. We thank Balázs Holl and Ádám Marton for their help in field walkings, András Bödőcs for the preparation of the complex map.

4 VADAY 2003

5 CZAJLIK 2002

mékről van szó. A leletanyag jól értékelhető részét a vasbucára emlékeztető megjelenésű tárgyak, illetve a salakokhoz tapadó átégett agyagmaradványok (szétvert kemencék nyomai?), valamint a különféle salakok alkotják.

A Szendrő környéki terepbejárásokon valamennyi lelőhelyen hasonló megjelenésű, a makroszkopikus kép alapján kemény fémsalakot gyűjtöttünk. A kizárólag terepbejárásokból ismert vassalaklelőhelyek kronológiai besorolásának nehézségei miatt csak annak a két lelőhelynek a salakjait vizsgáltuk tovább, ahol a vassalak nagy valószínűséggel vaskori településhez kapcsolható. Pap-réve lelőhelyen az intenzív kora vaskori leletanyag és a nagy mennyiségű vassalak mellett csak elenyésző mennyiségben találtunk császárkori kerámiát; Rakaca-patak lelőhelyen pedig a jellegzetes kelta kerámiaanyagot a kronológiai szempontból releváns korszakokból csak néhány V. századi, illetve középkori edénytöredék kísérte.

Az anyagvizsgálatok során alkalmazott módszerek

A vizsgálatok során a kohósalak minták makroszkópos tipizálását követően 30 mikrométer vastagságú, műgyantába ágyazott polírozott metszeteket készítettünk a kiválasztott anyagokból. A polírozott metszeteken áteső és ráeső fénymenetű polarizációs mikroszkóp felhasználásával részletes szöveti, és kvalitatív fázis-azonosítási megfigyeléseket végeztünk. A felismert fémes fázisokon egyes esetekben kvantitatív mikro-spektrofotometriás méréseket is végeztünk a látható fény 400–700 nm hullámhossz közé eső tartományában Zeiss MPM 300 típusú berendezés felhasználásával. Az optikai vizsgálatok mellett ugyanazon mintákból röntgen-pordiffraktométeres fázisanalíziseket is végeztünk Siemens D-5000 típusú berendezés felhasználásával (Bragg-Bentano geometria, theta-theta üzemmód, Cu Kα sugárzás, másodlagos grafitmonokromátor). A vizsgált anyagok sajátosságai miatt a pordiffrakciós felvételeket a szokásostól részletesebb felbontást eredményező üzemmódban készítettük el 0,02° lépésköz, lépésenként 2 másodperces detektálási idő mellett. A mikroszkópos vizsgálatok alapján az egyes minták felületén kijelölt területeken és fázisokon pásztázó elektronmikroszkópos megfigyeléseket és analíziseket is végeztünk, részben a szöveti bélyegek pontosítására, részben pedig a szövet egyes elemeinek azonosítása céljából. Az elektronmikroszkópos vizsgálatok Amray típusú berendezésen történtek (25 kV gyorsítófeszültség, $4{,}5\times10^{-10}$A mintaáram, 50 másodperc detektálási idő).

A salakvizsgálatok eredményei Salgótarján, Ipari Park II lelőhelyen

A lelőhelyről származó anyagokból két, feltűnően eltérő megjelenésű, mintatípust választottunk ki a részletesebb vizsgálatok céljára. Az egyik mintatípus (A típus) a nagy fajsúlyú, bár esetenként hólyagos-porózus, sötétszürke-fe-

tive result since it was a modern metallurgical product. The best analysable part of the material was composed of objects that resembled iron lumps in appearance, burnt clay remains adhered to the slag (traces of demolished furnaces?) and various slag remains.

We collected slag remains that had the same appearance and seemed to be hard iron slag pieces during field surveys around Szendrő. Due to the difficulties of the chronological determination of iron slag sites identified only by field observations, where the iron slag can with a great certainly be associated with an iron age settlement. At the Pap-réve site, only a small number of Imperial Period pottery was found beside the intensive Early Iron Age find material and numerous iron slag remains. At the Rakaca-patak site, the characteristic Celtic pottery material was accompanied by a few sherds from the 5th century and the Middle Ages regarding the chronologically relevant periods.

Methods used during the instrumental analyses

After the macroscopic categorisation of the iron slag samples, 30 micrometers thick, polished sections were prepared from the selected samples embedded in synthetic resin. Using a polarisation microscope with transmitted and reflected light, detailed structural and qualitative phase-identification observations were made. In some cases, where the metal phases were identified, quantitative microspectrophotometric measurements were made in the wave range of 400–700 nm of the visible light with the help of a Zeiss MPM 300 type apparatus. Beside optical analyses, we carried out X-ray powder diffractometric phase analyses on the same samples using a Siemens D-5000 type equipment (Bragg-Bentano geometry, theta-theta operation method, Cu Kα radiation, secondary graphitic monochromator). Due to the specifics of the analysed materials, powder diffreaction patterns were made in an operation method that resulted a more detailed resolution than normal by steps of 0.02° and 2 seconds of detection time at every step. Based on the microscopic investigations, scanning electron microscopic observations and electronmicroprobe analyses were made on the areas and phases selected on the surfaces of the individual samples in order to make the determination of structural features more correct and to identify textural elements.. The electron microscopic analyses were carried out by using an Amray type equipment (15 kV accelerating voltage, $4{,}5\times10^{-10}$A sample current, 50 seconds detection time).

The results of slag analyses at Salgótarján, Industrial Park II site

Two obviously different sample types were selected from the material of the site for detailed analyses. One of the sample types (type A) contained dark grey-black, magnetic and hard matters of an evidently high metal content (Fe-oxide coatings!) and relatively high spe-

kete, szemmel láthatóan fémtartalmú (Fe-oxidos bevonatok!), mágneses és kemény anyagokat tartalmazta (7 minta). A másik mintatípus (B típus) erősen hólyagos megjelenésű, feltűnően kis fajsúlyú és viszonylagosan puha terméket képviselt (4 minta). Mindkét típus megjelenése mesterséges, és ezen belül kohászati eredetet sugallt.

Az A típusú termékek polírozott felületeinek vizsgálata bizonyította, hogy mindegyikük tartalmaz több-kevesebb vasoxid- és esetenként vasfázisokat *(1. kép A és B)*, melyek szilikátos mátrixba ágyazódnak *(1. kép C és D)*. A kvalitatív mikro-spektrofotometriai és röntgenpordiffrakciós vizsgálatok kimutatták, hogy a vasoxid-fázisok wüstitből állnak. A wüstit-fázisok között azonban helyenként a vas egy-egy kerekded szemcséje *(1. kép A)*, ritkán dió nagyságú csomói is megjelennek. Az elektronmikroszkópos analízisek kimutatták, hogy a wüstit kevés Mn-szennyezést is tartalmazhat egyes minták esetében. A wüstit és a szilikátos alapanyag szöveti kapcsolata jól tipizálható, bár ezek a szöveti típusok egyes minták néhány négyzetcentiméteres felületén együttesen is jelen lehetnek. A durvaszemcsés wüstitet tartalmazó „agytekervény" jellegű szövet *(1. kép A)* viszonylag kevés szilikátos mátrixot tartalmaz, míg a dendrites jelleggel megjelenő wüstit esetében a szilikátos mátrix az uralkodó *(1. kép B)*. Néhány esetben magnezioferrit és magnetit jelenlétét is kimutatta a röntgendiffrakciós vizsgálat. A rendszeresen, kis mennyiségben előforduló goethit és a lepidokrokit a másodlagos oxidációs folyamatok terméke.

Az A típusú salakanyag szilikátos fázisa jól kristályosodott, melyet a polarizációs mikroszkópban tapasztalt anizotrópia *(1. kép C és D)* és a pordiffrakciós felvételek sajátosságai támasztanak alá. Az elektronmikroszondás vizsgálatok szerint a fayalit idiomorf-vázkristályos jellegű megnyúlt fázisokat alkot *(2. kép, A, B, C és D)* és Ca-, továbbá Mn-tartalmú. A fayalit és wüstit mezők közötti intersticiális térben tipomorf jellegűnek tekinthető egy kálium-alumínium-szilikát előfordulása *(2. kép D)*, amelyet leucitként azonosított a pordiffrakciós vizsgálat. Azonban az intersticiális fázis gyakran inhomogén. Az inhomogén mezőkben mind az elektronmikroszkópos, mind a röntgendiffrakciós vizsgálatok foszfátok jelenlétét mutatták ki *(2. kép A és D)*, amelyek némelyike (variscit) azonban másodlagos eredtű lehet. A kvarc a feltehetően a salakképzőkkel együtt bekerült ásványos szennyezőként általános. Egy esetben szilícium-karbidot (moissanit) azonosított a röntgendiffrakciós analízis.

A B típusú salak vasban gazdag fázisokat nem tartalmaz. A centiméteres méreteket is elérő hólyagok közeiben található alapanyag fénymikroszkópban sötét, vagy áttetsző üveges fázis, melyben réteges-folyásos és globuláris szerkezetek is felismerhetők *(1. kép, E és F)*. Az uralkodó szemcsés fázisok a kvarc és a kalcit. A kalcit részben globulákban *(2. kép E)* és a hólyagok falán észlelhető, de az inhomogén alapanyagban *(2. kép F)* is jelentős a mennyisége. Az inhomogén alapanyagban az elektronmikroszkópos analízisek szerint Ca-Mg-alumoszilikát is jelen van *(2. kép F)*, melyet azonban a pordiffcific gravity, although sometimes it appeared to be blistered and porous (7 samples). The other sample type (type B) represented a relatively soft, very blistered product of a strikingly low specific gravity (4 samples). Both types had the appearance of an artificial product and suggested a metallurgical origin.

The examination of the polished surfaces of the products of type A proved that they all contain more or less iron oxide and sometimes iron phases *(Fig. 1, A and B)*, which are embedded in a silicate matrix *(Fig. 1, C and D)*. Qualitative microspectrophotometric and X-ray powder diffractometric examinations have demonstrated that the iron oxide phases consist of wüstite. Between the wüstite phases, a few rounded *(Fig. 1, A)*, sometimes nut-sized knobs of iron grains appear. Electron microscopic analyses have proved that wüstite can contain a small amount of Mn in some samples. Wüstite and the silicate matrix together form a few typical textural type, although these textural types can appear together on the surface of a few square centimetres in the case of some samples. The gyrose texture of coarse-grained wüstite *(Fig. 1, A)* contains relatively little silicate matrix, while at the wüstite of a dendritic appearance, the silicate matrix dominates *(Fig. 1, B)*. In some cases, X-ray diffraction analyses demonstrated the presence of ferromagnesian minerals and magnetite as well. Goethite and lepidocrocite, which regularly appear in small quantities, are the products of secondary oxidation processes.

The silicate phase of the type A slag material is well crystallised, which is supported by anisotropy observed under the polarisation microscope *(Fig. 1, C and D)* and by the characteristics appearing in the powder diffraction pattern. According to the electron microprobe analyses, fayalite composes elongated phases of idiomorphic skeletal crystalline features *(Fig. 2, A, B, C and D)*, and contains Ca and Mn. The occurrence of potassium-aluminium-silicate in the interstitial space between the fayalite and wüstite fields can be accepted to be of a typomorphic character *(Fig. 2, D)*. This potassium-bearing phase was identified as leucite by X-ray powder diffraction analyses. The interstitial phase, however, is often inhomogeneous. Both electron microscopic and X-ray diffraction analyses demonstrated the presence of small amounts of phosphates in the inhomogeneous fields *(Fig. 2, A and D)*, some of which (e.g. variscite), however, can be of a secondary origin. Quartz is a common mineral constituent, which probably is the from the remnants of the slag forming materials. X-ray diffraction analysis also identified silicon-carbide (moissanite) in a single case.

The type B slag does not contain phases rich in iron. The mass of matrix between empty gas bubbles, which can even reach a width of centimetres, appears as a dark, or a transparent glassy phase under polarisation microscope, in which stratified-flow-, and globular structures can be identified *(Fig. 1, E and F)*. Quartz and calcite are the dominant granulous phases. Calcite can be ob-

rakciós vizsgálat nem mutatott ki. A földpátok a kvarccal együtt ásványtörmelékként fordulnak elő. A kvarcszemcsék-aggregátumok optikai jellege és szövete arra utal, hogy a kvarc metamorf kőzetből származhat. Valószínűleg ez a magyarázata annak, hogy a pordiffrakciós elemzés egy esetben szillimanitot is kimutatott. Egyes B típusú salak faszéntörmeléket is tartalmaz, melyben a fa sejtes szerkezete még felismerhető.

A salakvizsgálatok eredményei Szendrő, Pap-réve és Rakaca-patak lelőhelyeken

A jelen vizsgálatok során ezt a lelőhelyet csak 3 lelet képviselte. Ezek az anyagok egyértelműen a salgótarjáni terület A típusú termékeivel azonosíthatók. A fénymikroszkópos megfigyelések alapján ezekre is jellemző a szilikátos alapanyagban agytekervényszerűen, vagy dendritesen eloszló wüstit-fázisok jelenléte. Ugyancsak megfigyelhető, hogy a különböző szövetű részek egyazon mintában egymás mellett előfordulhatnak *(1. kép A és B)*.

Az anyagvizsgálatok legfontosabb tanulságai

Salgótarján, Ipari Park II. lelőhely salakjai közül az A típusú termékek mindegyike tartalmaz több-kevesebb vasoxid fázist, és esetenként vasfázist. A vasoxid-fázisok szinte mindig wüstitből állnak, amelyek különféle szöveti típusokat (agytekervényszerű, dendrites) alkotnak a szilikátos mátrixszal. Szórványosan a magnetit egy-egy szemcséje is előfordul. A szilikátos fázisban fayalit, leucit és foszfátok mutathatók ki. A B típusú termékekben vasban gazdag fázisok nincsenek, az üreges anyagban uralkodóan kvarc és (a hólyagok falán) kalcit szemcséi úsznak, az alapanyagban a földpátok jelenléte, továbbá helyenként elszenült fadarabok ismerhetők fel.

A Szendrő környékéről vizsgált két lelőhely vassalakjai nagy hasonlóságot mutatnak a salgótarjáni A típusú salakokkal. Az uralkodóan jelenlévő agytekervényszerű, vagy dendritesen eloszló wüstit-fázisok mellett itt is kimutatható a szórványosan előforduló vas-, illetve a magnetit-szemcse.

Az anyagvizsgálati eredmények alátámasztják, hogy a salgótarjáni A típusú, valamint a szendrői termékek vaskohászat során jöttek létre. Az ezekben előforduló wüstit tipikus terméke a korai vaskohászati technológiák kohón belüli tökéletlen redukciós viszonyainak. Ezen salakdarabok szöveti inhomogenitása utalhat arra, hogy a kohászati eljárás során nem tudták kellőképpen biztosítani a kohón belüli egyenletes hőmérsékletet. A kohászati szempontból viszonylag alacsony hőmérsékletekre (körülbelül 1200 °C) utal a Ca-tartalmú fayalit előfordulása. Az általánosan jelenlévő leucit arra utalhat, hogy a kohászati eljárás során alkalmazott salakképző anyag viszonylag magas K-tartalmú lehetett és a wüstites salakanyag gyors lehűlés (a kohó kinyitása, szétszedése) során szilárdult meg. Az adalékanyagok, vagy a vasérc eredetére vezethető vissza a foszfátok jelenléte.

A B típusú termékek összetétele és gázhólyagos jellege azt valószínűsíti, hogy szintén a kohászati eljáráshoz

served in globules *(Fig. 2, E)* and in the walls of the gas bubbles, and its quantity is also significant in the inhomogeneous matrix *(Fig. 2, F)*. According to the electron microprobe analyses, Ca-Mg-aluminium-silicate is also present in the inhomogeneous matrix *(Fig. 2, F)*, which, however, could not be demonstrated by powder diffraction analysis. Feldspars occur together with quartz as mineral remnant. The optic features and texture of the aggregates of quartz grains suggest that quartz came from a metamorphic rock. This can explain that powder diffraction analysis also identified sillimanite in a single case. Some type B slag samples contained charcoal fragments, in which the cellular texture of wood could still be identified.

Results of slag analyses at Szendrő, Pap-réve and Rakaca-patak sites

Only three finds represented this site in these analyses. They are identical with the type A products of the Salgótarján territory. The polarisation microscopic observations demonstrated the presence of wüstite phases in gyrose or dendritic dispersions in the silicate basic matter. It could also be observed that diverse textures occurred side by side in the same sample *(Fig. 1, A and B)*.

The main conclusions of the analyses

Each sample of type A slag products from Salgótarján, Industrial Park II site contained more or less iron oxide phases, sometimes iron phases. The iron oxide phases nearly always consist of wüstite, which composes various textural types (gyrose or dendritic) with the silicate matrix. A few grains of magnetite can also appear scattered in the matter. Fayalite, leucite and phosphates can be demonstrated in the silicate phase. In type B products, there are no phases rich in iron.Quartz and (on the walls of the gas bubbles) calcite grains float dominantly in the porous matter, while the presence of feldspars and sometimes charred wood fragments can be identified in the glassy matrix.

The iron slag samples examined from the two sites in the environs of Szendrő appear to be very similar to type A slag samples from Salgótarján. Beside the dominant gyrose or dendritic wüstite phases, some scattered iron or magnetite grains can be demonstrated.

The instrumental analytical results corroborate that type A slag from Salgótarján and the Szendrő products came from metallurgical activity. Wüstite was a typical product of the imperfect reducing atmosphere created in the furnace by the early metallurgical technologies. The textural inhomogeneity of these slag samples suggests that the temperature was not kept on a uniform level in the furnace in the course of the smelting. A relatively low temperature (about 1200 °C), from a metallurgical respect, is indicated by the occurrence of fayalite, which contains Ca. Leucite, which is always present in the samples, can suggest that the slag forming material used during smelting had a high K content and the slag containing wüstite

köthetők. A szilikátos jellegű, gyakran rosszul kristályosodott alapanyagban kvarc- és kőzettörmelék darabok úsznak. A hólyagos szerkezetekben rendszeresen kimutatható a karbonát, amely az A típusú anyagokból hiányzik. Ugyanakkor mindkét típusban jelen van a leucit és a foszfátásványok, amelyek a két anyag technológiai kapcsolatára utalnak. A fenti megfigyelések és értelmezések alapján a B típusú termékeket is kohászati terméknek minősítjük. Feltételezésünk szerint e sajátos anyagok a salakképzőként használt karbonátos-kovás-földpátos anyagból[6] képződtek a kohók felső, gázokban gazdag részén, mintegy habot alkotva a mélyebben fekvő, vastartalmú részek felett.

Az elvégzett vizsgálatok tapasztalatai arra utalnak, hogy a földtani anyagvizsgálatban rutinszerűen alkalmazott módszerek eredményesen felhasználhatók őskori kohászati anyagok minősítésére. A fénymikroszkópos megfigyelések a szerkezeti-szöveti jellegek és a magas fémtartalmú fázisok azonosításán túl a további műszeres vizsgálatok megtervezését segítik elő. A jobb felbontóképességű pásztázó elektronmikroszkópos vizsgálatok, melyek egyben a kérdéses fázisok összetételének megismeréséhez is vezetnek, a szöveti részletek finomítására alkalmasak, és a röntgen-pordiffrakciós analíziseket kiegészítve az egyes fázisoknak a vizsgált anyagon belüli eloszlásának nyomon követését teszik lehetővé. A vizsgált anyagok összetételének rögzítése kiegészítheti az egyes lelőhelyek régészeti szempontú tipizálását.

„Vasas" lelőhelyek a Cserháttól a Cserehátig

A Salgótarján, Ipari Park II. régészeti lelőhelyen 2000 októberétől feltárt szkíta kori település nagy mennyiségű salakanyaga arra ösztönzött minket, hogy adatgyűjtésünket a Galyaságon túl az egész északkeleti hegyvidékre kiterjesszük. Ennek megfelelően galyasági lelőhelyjegyzékünket[7] – főként Nováki Gyula és Gömöri János adatait felhasználva[8] – kiegészítettük a Cserháttól a Zemplén-hegységig valamennyi ismert, vaskohászati tevékenységgel kapcsolatba hozható lelőhellyel, továbbá a táblázatban szerepeltetjük a 2000–2001-es terepbejárásainkból származó adatainkat is.

Az összeállításban csak azokat a lelőhelyeket szerepeltettük, amelyek a kohászati tevékenységgel összefüggésbe hozhatók. Így megtalálhatók a területről ismert vaskohók, nem soroltuk fel azonban azokat a lelőhelyeket, amelyek esetében kovácsműhelyre, vasfeldolgozásra utaló nyomokat ismerünk. A vassalakos lelőhelyek természetesen mindkét tevékenységre utalhatnak, bár ahol a salaktípus alapján, vagy más adatok birtokában a kérdés egyértelműen eldönthető volt, ott a kovácssalakos

6 A mészkő salakképző adalékként való őskori felhasználására tudomásunk szerint mindmáig csak Sajópetri, Hosszú-dűlő feltárása szolgáltatott bizonyítékot (SZABÓ et al. 1997, CZAJLIK 2000).

7 CZAJLIK 1998–1999, 1. ábra

8 NOVÁKI 1968, GÖMÖRI–KISHÁZI 1985, GÖMÖRI 2000

solidified in the course of quick cooling (the opening and dismantling of the furnace). The presence of phosphates is due to additives or the origin of the iron ore.

The composition and presence of abundant gas-bubbles in type B products imply that they can also be associated with metallurgical activity. Quartz and rock debris float in the poorly crystallised matrix of silicate features. Carbonate, which is missing from type A samples, can regularly be demonstrated in the blistered structure. Leucite and phosphate minerals, at the same time, are present in both types, which materials can indicate the technological connections between the two materials. Based on the above observations and interpretations, type B products can also be accepted to be metallurgical products. We suppose that these particular materials developed from the slag forming matter of carbonate-silicon-feldspar features[6] in the upper part of the furnace, which was rich in gases, and it developed foam over the iron-containing parts, which occupied the area underneath.

The conclusions drawn from the analyses imply that the routine methods of minerqalogical analyses can be successfully used for the evaluation of prehistoric metallurgical materials as well. Polarisation microscopic observations can identify the structural-textural characteristics and phases of a high metal content, and help the planning of further instrumental analyses. Scanning electron microscopic analyses of a higher resolution, which reveal the composition of the relevant phases, are suitable to refine the textural details. They can supplemented by X-ray powder diffraction analyses to help the identification of major phases within the sample. The determination of the composition of the samples can complete the archaeological characterisation of a site.

"Irony" sites from the Cserhát to the Cserehát

The large amount of slag unearthed in the Scythian settlement at Salgótarján, Industrial Park II site in October 2000 encouraged us to expand the data collection over the Galyaság to the entire northeastern mountain range. Thus the list of sites from the Galyaság[7] was completed, relying first of all on Gyula Nováki's and János Gömöri's data,[8] with all the sites from the Cserhát to the Zemplén mountains that could be associated with iron metallurgical activity, and the data obtained during field walkings in 2000–2001 were also introduced into the table.

The table contains only those sites that can be associated with metallurgical activity. It contains iron smelting furnaces but the sites where the traces of smithies or iron processing were evidenced are omitted. Sites with iron slag, of course, can indicate either activity. Where the slag type or other data could unilater-

6 As far as we know, only the Sajópetri, Hosszú-dűlő site has so far yielded evidence of limestone being used as a slag forming additive (SZABÓ et al. 1997, CZAJLIK 2000).

7 CZAJLIK 1998–1999, fig. 1.

8 NOVÁKI 1968, GÖMÖRI–KISHÁZI 1985, GÖMÖRI 2000

lelőhelyeket nem szerepeltettük.[9] Kovácssalakos lelőhelyek ugyanis nagyon sokfelé ismertek, de az ércek egykori felhasználására általában semmilyen információt nem adnak.

A kohászati tevékenységgel összefüggésbe hozható – salakos – lelőhelyek kronológiai besorolása általában igen nehéz, megnyugtatóan csak ásatásokkal megoldható feladat. Ezért csak a modern régészeti feltárással igazolt kronológiai besorolást fogadtuk el biztos adatként, a régi (amatőr) ásatásból, vagy a korábbi terepbejárásból származó adatokat kérdőjelesen szerepeltettük még akkor is, ha nagyon nehéz egy kizárólag őskori kerámiával kísért vassalakos lelőhelyről azt feltételezni, hogy a vassalak későbbi (pl. középkori), mint maga a tömegesen előforduló kerámia.

A Čečejovce mellett folytatott sikeres ásatásokat[10] követően csak Sajópetri, Hosszú-dűlő 1995–1996-os feltárásai során merült fel újra a korai (őskori) vasművesség lehetősége a térségben.[11] Salgótarján, Ipari Park II lelőhely feltárásával pedig már a szkíta időszaktól számolhatunk a vaskohászattal. A Szendrő környékén 2000–2001-ben lefolytatott terepbejárások során 15 új vassalakos lelőhelyet ismertünk meg, ezek közül 1 szkíta kori, legalább 6 pedig nagy valószínűséggel őskori, illetve császárkori.[12] Figyelembe véve a szakirodalomban megemlített „vasas" lelőhelyeket is,[13] további 9 esetben (3 kelta, 1 vaskori, 1 császárkori és 4 meghatározhatatlan őskori) rendelkezünk még információval a korai vasművességre a térségben.

Az adatok tehát jelzik a hun kor előtti vasművességet Északkelet-Magyarországon. Ugyanakkor jelentősen hátráltatta (és hátráltatja mind a mai napig) a továbblépést az a körülmény, hogy a Börzsöny kivételével az egész északkeleti hegyvidék őskori (hun kor előtti) településtörténete, települései – a földvárakat kivéve – alig-alig ismertek, főként ha az alföldi, vagy bizonyos dunántúli területekkel, vagy akár a dél-szlovákiai csatlakozó zónával vetjük össze a terület ismertségét.

ally decide the problem, the sites where the slag came from a smithy were not taken into consideration[9] since there are many sites known with slag from smithies, which, nevertheless, do not usually provide information on the use of ores.

The chronological attribution of slag sites associated with metallurgical activity is usually very problematic, only excavations can help in the solution. So only the chronological attribution supported by archaeological excavations were accepted as reliable, and the data obtained from old (unprofessional) excavations were marked by a question mark even if it would be difficult to suppose about a site yielding slag and prehistoric ceramics that the iron slag was younger (e.g. medieval) than the large number of sherds.

After the successful excavations at Čečejovce,[10] the possibility of early (Prehistoric) iron metallurgy arose in the area during the excavation of Sajópetri, Hosszú-dűlő in 1995–96.[11] With the excavation of the Salgótarján, Industrial Park II site, iron metallurgy can be expected already from the Scythian period.

One of them came from the Scythian period, while 6 can most probably be dated from Prehistoric periods and the Imperial Period.[12] Taking into consideration the „irony" sites mentioned in the literature,[13] we have information on early iron metallurgy in the area in 9 more cases (3 Celtic, 1 Iron Age, 1 Imperial Period and 4 undetermined Prehistoric).

The data, accordingly, evidence metallurgical activities in Northeastern Hungary prior to the Hun period. Advance in this matter, however, has been impeded by the circumstance that the Prehistoric settlement history of the entire northeastern mountain range, except for the territory of the Börzsöny, is barely known, apart from earthen forts, especially when we compare it with the Hungarian Plain, certain Transdanubian regions or the relevant zone in Southern Slovakia.

9 pl. Sály, Lator: Gömöri 2000, 152.
10 Miroššayová 1994, Miiok 1994
11 Szabó et al. 1997
12 Czajlik 2002, 9.
13 Gömöri–Kisházi 1985 és Gömöri 2000

9 e.g. Sály, Lator: Gömöri 2000, 152
10 Miroššayová 1994, Miiok 1994
11 Szabó et al. 1997
12 Czajlik 2002, 9
13 Gömöri–Kisházi 1985 and Gömöri 2000

„Vasas" lelőhelyek Északkelet-Magyarországon a Cserháttól a Cserehátig
(Nováki Gyula, Gömöri János és Czajlik Zoltán gyűjtése, illetve Czajlik Zoltán terepbejárásai)
"Irony" sites from the Cserhát to the Cserehát in Northeast Hungary
(collection by Gyula Nováki, János Gömöri and Zoltán Czajlik, and field walking by Zoltán Czajlik)

Kód	Név *Name*	Kor *Period*	Jelenség *Feature*	Irodalom *References*
1	Aggtelek	?	salak *slag*	Nováki 1968, 60.
2	Alsószuha	?	salak *slag*	Nováki 1968, 60.
3	Alsótelekes	Á	vaskohó *iron smelting furnace*	Gömöri–Kisházi 1985, 344.
4	Alsózsolca	?	vassalak *iron slag*	Gömöri 2000, 33.
5	Boldogkőváralja, Szent Iván	Kö	vassalak *iron slag*	Gömöri 2000, 56.
6	Dövény	?	vassalak *iron slag*	Szendrei 1879, 282.
7	Edelény, Derékegyháza	LT?	vaskohó *iron smelting furnace*	Leszih 1927, 88.
8	Égerszög, Lejáró-dűlő	?	salak *slag*	Nováki 1968, 60.
9	Felsőkelecsény	Á	vaskohó *iron smelting furnace*	Nováki 1968, 37–38.
10	Imola, Tóberke-völgy	Á	vaskohó *iron smelting furnace*	Nováki 1968, 21–30.
11	Jósvafő, Huta-rét	Kk	salak *slag*	Nováki 1968, 60.
12	Kánó	?	salak *slag*	Nováki 1968, 60.
13	Kazincbarcika, Kakastanya	Ő?	vassalak *iron slag*	Gádor–Hellebrandt 1973, 600.
14	Kazincbarcika ,Tardona-patak	Ő?	vassalak *iron slag*	Gádor–Hellebrandt 1973, 600.
15	Kazincbarcika, Vécsetal	Á	vaskohó *iron smelting furnace*	Gádor 1974a
16	Kesznyéten, Fövényes-hát	Ő?	salak *slag*	HOMÉ 1986–87, 268.
17	Kurityán, Kolostor	Kö?	vaskohó *iron smelting furnace?*	Nováki 1968, 61.
18	Miskolc, Szirma	Ró	salak *slag*	Végh 1989
19	Miskolctapolca, Várhegy	V?	vassalak *iron slag*	Gömöri 2000, 111.
20	Muhi, Kocsmadomb	V	vassalak *iron slag*	Gömöri 2000, 112.
21	Ragály	?	salak *slag*	Nováki 1968, 60.
22	Rudabánya, Telekes-völgy	Á	salak *slag*	Albecker 1986
23	Sajókaza, Kovácsok ugara	Kö?	salak *slag*	Wolf 1989, 555.
24	Sajókaza, Sátorberke	Kö?	salak *slag*	Wolf 1989, 555.
25	Sajószentpéter, Szénégető-dűlő	Á	vaskohó *iron smelting furnace*	Gádor 1974b
26	Sajópetri, Hosszú-dűlő	LT	salak *slag*	Szabó et al. 1997
27	Szalonna, Templom	Ő?	salak *slag*	Dénes 1973, 65.
28	Szécsény, Homokbánya	Á	salak *slag*	Gömöri 2000, 182.
29	Szendrő, Csehi	Á?	vassalak *iron slag*	Simán–Wolf 1985, 87.
30	Szilvásvárad	Á	vassalak *iron slag*	Szabó 1954, 131.
31	Szuhafő (több lelőhely)	Kö?	salak *slag*	Nováki 1968, 60.
32	Szuhogy	LT?	salak *slag*	Kalicz 1957, 6.
33	Szügy, Dudáska	Kö	salak *slag*	Gömöri 2000, 184.
34	Teresztenye	?	vassalak *iron slag*	Vastagh 1968, 95.
35	Tornabarakony	?	salak *slag*	Dénes 1973, 65.
36	Tornakápolna, Partoldal	?	vassalak *iron slag*	Gádor–Hellebrandt 1975, 134.
37	Tornaszentjakab (több lelőhely)	?	salak *slag*	Nováki 1968, 57.
38	Trizs (több lelőhely)	Á	vaskohó *iron smelting furnace*	Gömöri–Kisházi 1985, 344.
39	Uppony, Pipisdomb	Á?	vaskohó *iron smelting furnace*	Gömöri–Kisházi 1985, 344.
40	Vadna	?	salak *slag*	Nováki 1968, 61.
41	Felsőtelekes, Zubogyi-völgy	Á	vassalak *iron slag*	Czajlik 2003, 137.
42	Salgótarján, Ipari Park II.	V	salak *slag*	Vaday 2001, Vaday 2003
43	Szalonna, Girind	Ró	vassalak *iron slag*	Czajlik 2003, 206.
44	Szalonna, Templomkert	Ő, Kö	vassalak *iron slag*	Czajlik 2003, 206.
45	Szendrő, Csehi-dűlő	Ő, U, B, V, Ró?	vassalak *iron slag*	Czajlik 2003, 208.
46	Szendrő, Pap-réve	V, Ró	vassalak *iron slag*	Czajlik 2003, 208.
47	Szendrő, Rakaca-patak	U?, LT, Ró, Kö	vassalak *iron slag*	Czajlik 2003, 209.
48	Szuhogy, Kis-völgy	?	vassalak *iron slag*	Czajlik 2003, 216.
49	Tornaszentandrás, Telek-dűlő	Ő, Ró, A, Á	vassalak *iron slag*	Czajlik 2003, 219–220.
50	Szalonna, Kenderföldek	Kö?	vassalak *iron slag*	Terepbejárás, *Field walking* Czajlik Z., 2001
51	Szendrő, Bódva melletti retek (3 lelőhely)	Ő, V, LT, N?, Kö?	vassalak *iron slag*	Terepbejárás, *Field walking* Czajlik Z., 2001
52	Tornaszentjakab, Bika-rét	V?	vassalak *iron slag*	Terepbejárás, *Field walking* Czajlik Z., 2001

Irodalom • *References*

ALBECKER 1986 — ALBECKER M.: Rudabánya – Telekes-völgy. RégFüz 39 (1986), 73.

CZAJLIK 1998–1999 — CZAJLIK, Z.: Quellen zur prähistorischen Eisengewinnung in Ostungarn. Archaeologica Austriaca 82–83, 515–519.

CZAJLIK 2000 — CZAJLIK, Z.: Activités métallurgiques à Velem – Szent Vid et à Sajópetri, in: Dix ans de coopération franco-hongroise en archéologie 1988–1998, Actes de la table ronde tenue du 3 au 5 juin 1998 au Collegium Budapest, 200, 67–76.

CZAJLIK 2002 — CZAJLIK, Z.: Neue Ergebnisse in der Forschung der frühen Eisenverhüttung Nordostungarns (Aggtelek – Rudabánya Gebirge). CommArchHung 2002, 5–14.

CZAJLIK 2003 — CZAJLIK Z.: Rövid jelentések In: Régészeti Kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary 2000. Budapest, 2003.

DÉNES 1973 — DÉNES GY.: Szalonna feudális főúri szálláshely és kerek temploma. HOMÉ 12, 65–86.

GÁDOR 1974a — GÁDOR J.: Kazincbarcika – Vécsetal, RégFüz 27 (1974), 65.

GÁDOR 1974b — GÁDOR J.: Sajószentpéter – Szénégető-dűlő. RégFüz 27 (1974), 101.

GÁDOR–HELLEBRANDT 1973 — GÁDOR J. – HELLEBRANDT M.: A Herman Ottó Múzeum 1972. évi leletmentései. HOMÉ 12 (1973), 599–607.

GÁDOR–HELLEBRANDT 1975 — GÁDOR J. – HELLEBRANDT M.: A Herman Ottó Múzeum 1973–1974. évi leletmentései. HOMÉ 13–14 (1975).

GÖMÖRI 2000 — GÖMÖRI J.: Az avar kori és Árpád-kori vaskohászat régészeti emlékei Pannoniában (Magyarország iparrégészeti lelőhelykatasztere I. Vasművesség. – The archaeometallurgical sites in Pannonia from the Avar and the Early Árpád Period (Register of industrial archaeological sites in Hungary I. Ironworking), Sopron, 2000.

GÖMÖRI–KISHÁZI 1985 — GÖMÖRI, J. – KISHÁZI, P.: Iron Ore Utilization in the Carpathian Basin up to the Middle Ages with Special Regard to Bloomeries in Western Transdanubia. In: Neogene Mineral Resources in the Carpathian Basin – Budapest, VIIIth RCMNS Congress-Hungary 323–355.

HECKENAST et al. 1968 — HECKENAST G. – NOVÁKI GY. – VASTAGH G. – ZOLTAY E.: A magyarországi vaskohászat története a korai középkorban. Akadémiai kiadó, Budapest 1968.

KALICZ 1957 — KALICZ N.: Rudabánya őskora. In: Pantó 1957: Rudabánya ércbányászata 5–6, Műszaki Könyvkiadó, Budapest.

MIHOK 1994 — MIHOK, L.: K počiatkom výroby železa. – Zu den Anfängen der Eisengewinnug, SlArch 42 (1994), 69–90.

MIROŠŠAYOVÁ 1994 — MIROŠŠAYOVÁ, E.: Sidlisko z neskorej doby halštatskej Čečejovciach. – Späthallstattzeitliche Siedlung in Čečejovce, SlArch 42 (1994), 37–68.

NOVÁKI 1968 — NOVÁKI GY.: A magyarországi vaskohászat régészeti emlékei. In: Heckenast et al. 1968, 13–76.

LESZIH 1927 — LESZIH A.: A miskolci Múzeum ásatásai Borsodon. Történelmi és Régészeti Közlemények, Miskolc, 2 (1927), 85–94.

SIMÁN–WOLF 1985 — SIMÁN K. – L. WOLF M.: A Herman Ottó Múzeum ásatásai és leletmentései 1983-ban. HOMÉ 22–23 (1985), 75–88.

SZABÓ 1954 — SZABÓ GY.: A falusi kovács a XV-XVI. században. FolArch 6 (1954), 131–134.

SZABÓ ET AL. 1997 — SZABÓ M. – GUILLAUMET J. J. P. – KRIVECZKY B.: Sajópetri, Hosszú-dűlő – Késő vaskori település a Kr.e. IV–III. évszázadból. – Late Iron Age. Settlement from the 4th-3rd century B.C. In: Utak a múltba. Az M3-as autópálya régészeti leletmentései. – Paths into the Past. Rescue Excavations on the M3 motorway. Magyar Nemzeti Múzeum, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Régészettudományi Intézet, Budapest 1997, 81–86.

SZENDREI 1879 — SZENDREI (WAGNER) J.: Őskori érczbányászat nyomai Borsod-megyében. ArchÉrt 13 (1879), 281–282.

VADAY 2001 — VADAY A.: Előzetes jelentés a Salgótarján, Ipari-Park II. régészeti feltárásáról. NMMÉ 15 (2001), 209–216.

VADAY 2003 — VADAY A.: Salgótarján, Ipari Park II lelőhely. Salgótarján, Industrial Park II site. In: Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary 2000. Budapest, 2003, 31–37.

VASTAGH 1968 — VASTAGH G.: Az ásatásokkal feltárt kohászati maradványok műszaki vizsgálatainak eredményei. In: Heckenast et al. 1968, 77–130.

VÉGII 1989 — K. VÉGH K.: Császárkori telep Miskolc-Szirmán. HOMÉ 27, 463–499.

WOLF 1989 — WOLF M.: Az Árpád-kori vaskohászat újabb emlékei Borsod megyében. HOMÉ 27, 543–556.

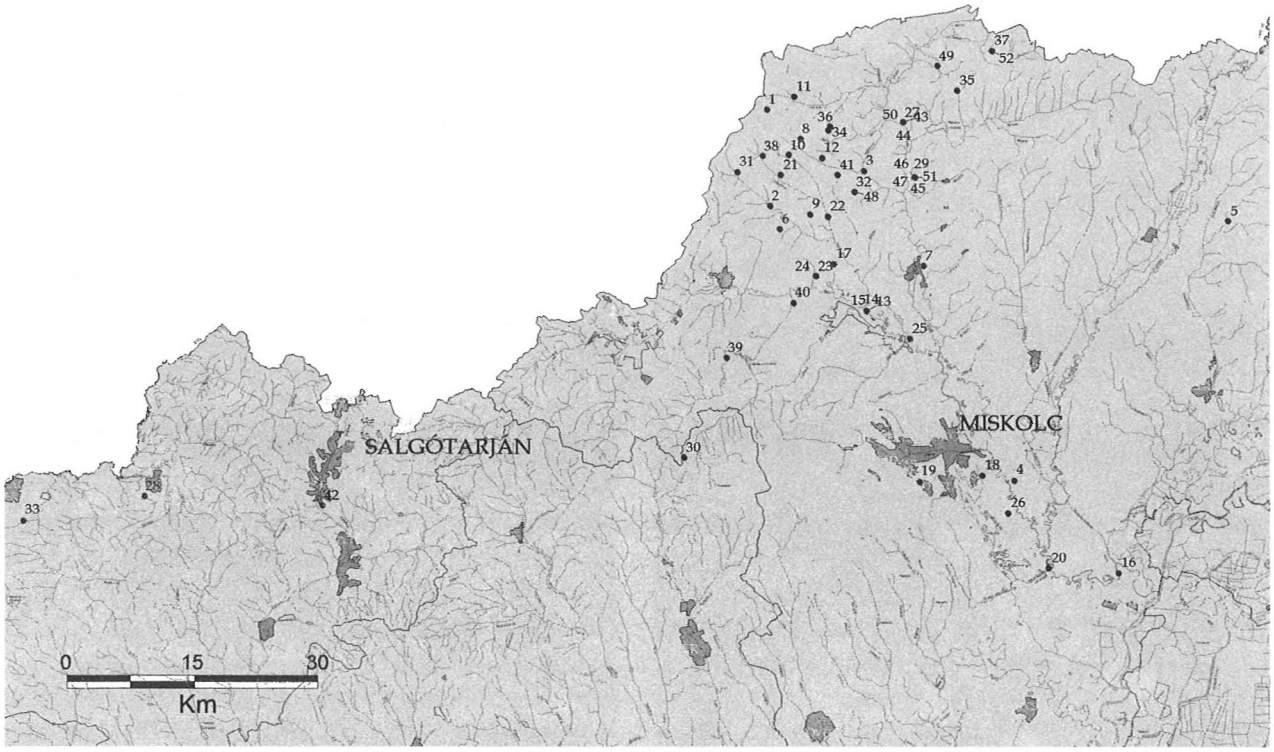

„Vasas" lelőhelyek Északkelet-Magyarországon a Cserháttól a Cserehátig
(Nováki Gyula, Gömöri János és Czajlik Zoltán gyűjtése, illetve Czajlik Zoltán terepbejárásai)

"Irony" sites from the Cserhát to the Cserehát in Northeast Hungary
(collection by Gyula Nováki, János Gömöri and Zoltán Czajlik, and field walking by Zoltán Czajlik)

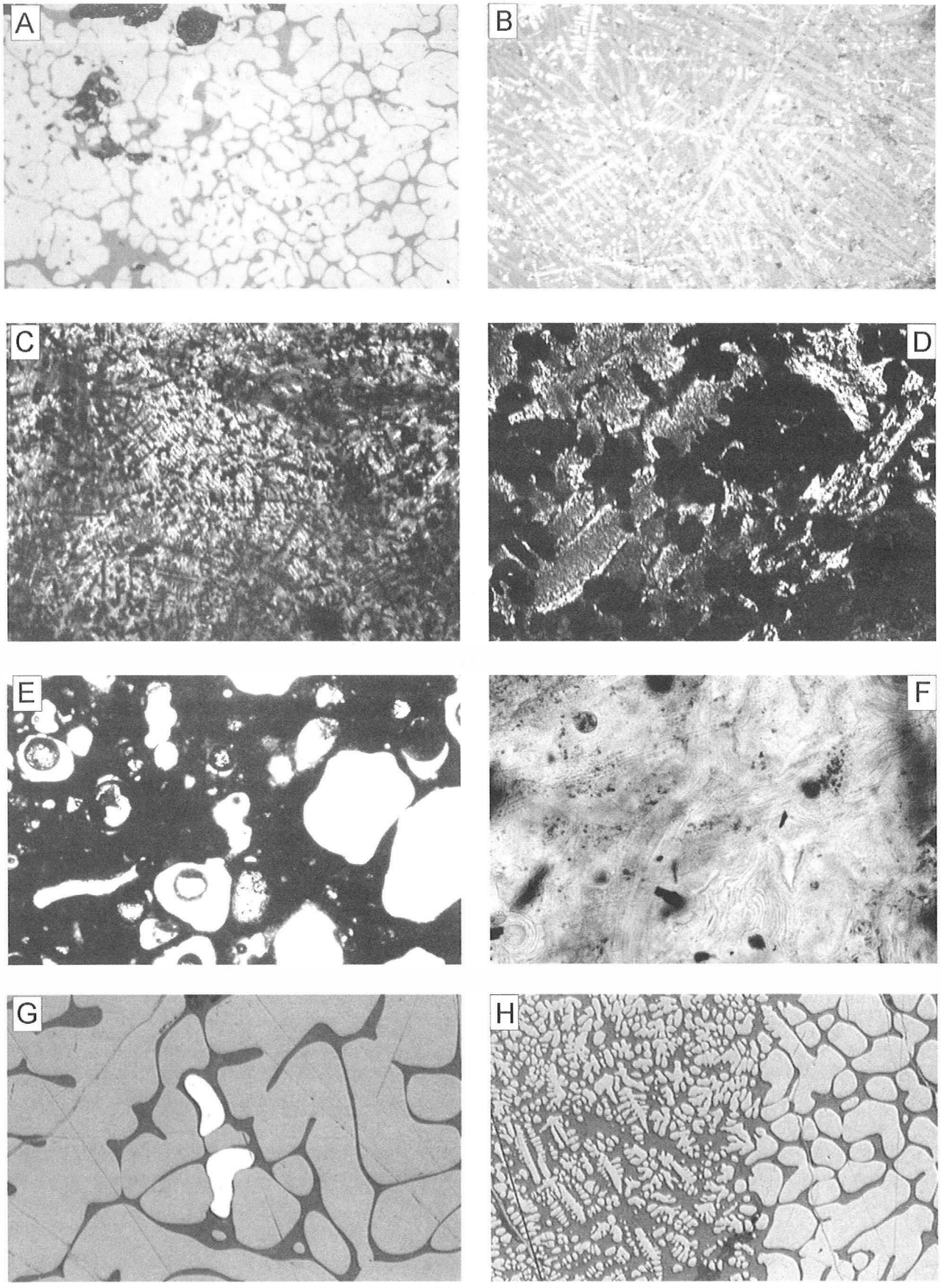

1. kép

Fig. 1.

Magyarázat az 1. kép fénymikroszkópos fényképeihez

A – Agytekervény szövetű wüstit (világosszürke) szilikátos mátrixban (sötétszürke). A fehér fázis vas. Polarizációs mikroszkópos felvétel, ráeső fényben. A kép által ábrázolt terület valós szélessége 2 mm. Salgótarján, A típusú kohósalak.

B – Dendrites szövetű wüstit (fehér) inhomogén (sötét- és világosszürke) szilikátos fázisban. A szilikátos mátrixban látható világosszürke sávok a fayalit kristályai. Polarizációs mikroszkópos felvétel, ráeső fényben. A kép által ábrázolt terület valós szélessége 1 mm. Salgótarján, A típusú kohósalak.

C – A B képen látható felület polarizációs mikroszkópos képe áteső fényben keresztezett polarizátorok esetén. A sötét fázisok a wüstit szemcséi, a világos anizotróp mező a jókristályos szilikátos mátrix, mely uralkodóan léces fayalit-kristályokat tartalmaz. A kép által ábrázolt terület valós szélessége 1 mm. Salgótarján, A típusú kohósalak.

D – Durvakristályos fayalit (világos mezők) a wüstit (fekete foltok) szemcséi között. Polarizásziós mikroszkópos felvétel, áteső fényben, keresztezett polarizátor állás mellett. A kép által ábrázolt terület valós szélessége 0,5 mm. Salgótarján, A típusú kohósalak.

E – Gázhólyagos B. típusú salak sötét üveges alapanyaggal a gázhólyagok között. Polarizációs mikroszkópos felvétel párhuzamos polarizátor állás mellett áteső fényben. A kép által ábrázolt terület valós szélessége 5 mm. Salgótarján.

F – B típusú kohósalak világos, folyásos és globuláris szerkezetű üveges alapanyaga. Polarizációs mikroszkópos felvétel párhuzamos polarizátor állás mellett áteső fényben. A kép által ábrázolt terület valós szélessége 0,5 mm. Salgótarján.

G – Agytekervény szövetű wüstit (világosszürke) szilikátos mátrixba (sötétszürke) ágyazva. A fehér fázisok vasszemcsék. Polarizációs mikroszkópos felvétel, ráeső fényben. A kép által ábrázolt terület valós szélessége 2 mm. Szendrő környéki lelőhely.

H – Agytekervény és denderites szövetű wüstit (világosszürke) mezők érintkezése egy kohósalakdarabban. A sötétszürke háttér a szilikátos fázis. Polarizációs mikroszkópos felvétel, ráeső fényben. A kép által ábrázolt terület valós szélessége 2 mm. Szendrő környéki lelőhely.

Explanation to the polarisation microscopic photos in plate 1:

A – Wüstite of gyrose texture (light grey) in the silicate matrix (dark grey). The white phase is iron. Polarisation microscopic photo in incident light. The actual width of the illustrated territory is 2 mm. Salgótarján type A slag.

B – Wüstite of dendritic texture (white) in inhomogeneous (dark and light grey) silicate phase. The light grey stripes in the silicate matrix are fayalite crystals. Polarisation microscopic photo in incident light. The actual width of the illustrated territory is 1 mm. Salgótarján, type A slag.

C – Polarisation microscopic photo of the surface illustrated in picture B in transmitted light at crossed polarizers. The dark phases are wüstit grains, the light anisotropic field is a silicate matrix of developed crystals, which dominantly contains fayalite crystals. The actual width of the illustrated territory is 1 mm. Salgótarján, type A slag.

D – Coarse-grained fayalite (light fields) between wüstite grains (black spots). Polarisation microscopic photo in transmitted light at crossed polarizers. The actual width of the illustrated territory is 0.5 mm. Salgótarján, type A slag.

E – Type B slag with gas blisters showing the dark, glassy matrix between the gas blisters. Polarisation microscopic photo in transmitted light at parallel polarizers. The actual width of the illustrated territory is 5 mm. Salgótarján.

F – Light, glassy matrix of flowing and globular texture of a type B slag. Polarisation microscopic photo in transmitted light at parallel polarizers. The actual width of the illustrated territory is 0.5 mm. Salgótarján.

G – Wüstite of gyrose texture (light grey) embedded in the silicate matrix (dark grey). The white phases are iron grains. Polarisation microscopic photo in incident light. The actual width of the illustrated territory is 2 mm. A site in the Szendrő environs.

H – The touch zone of wüstite fields of gyrose and dendritic texture (light grey) in a slag sample. The dark grey background is the silicate phase. Polarisation microscopic photo in incident light. The actual width of the illustrated territory is 2 mm. A site in the Szendrő environs.

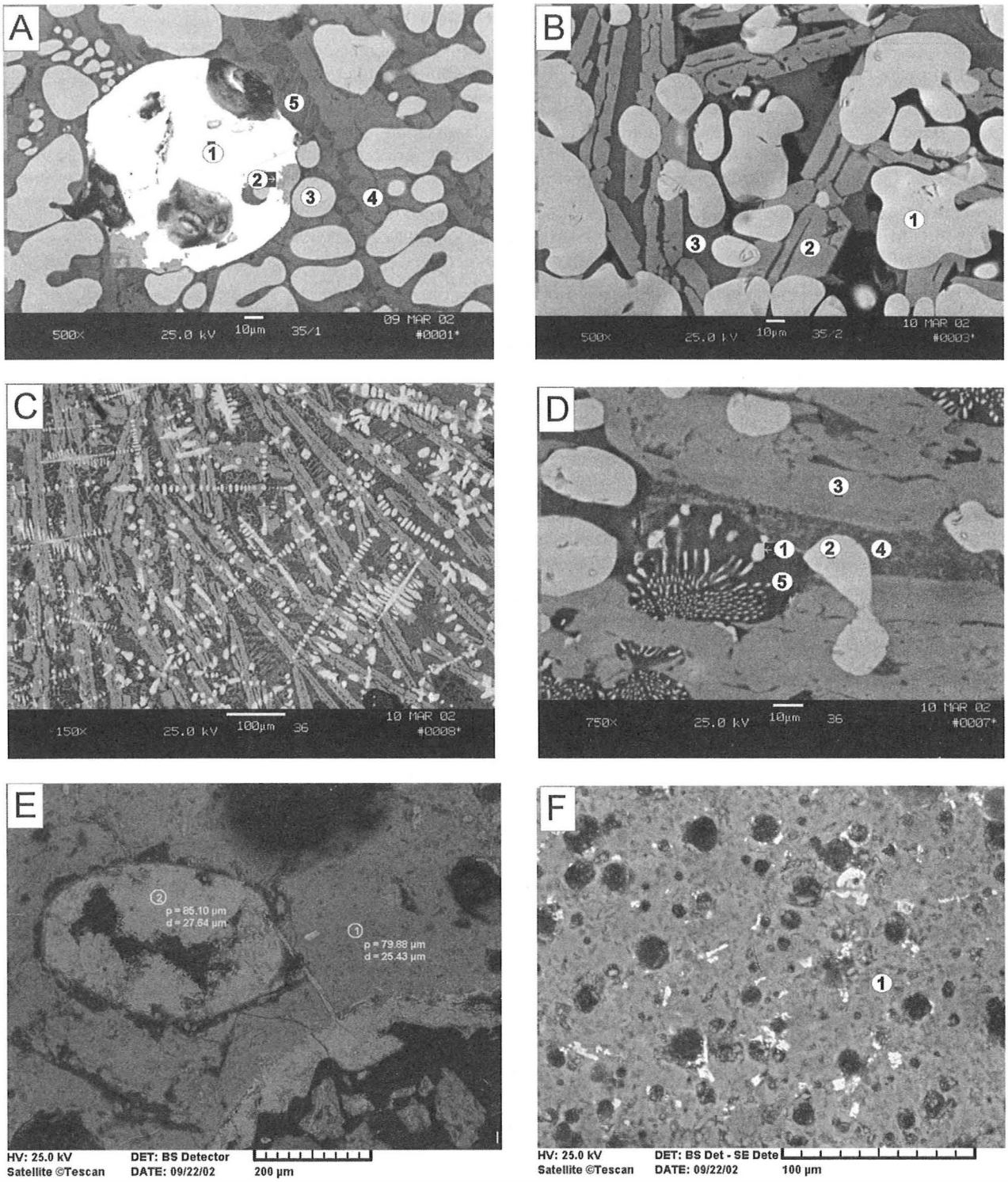
A
500× 25.0 kV 10µm 35/1 09 MAR 02 #0001*
B
500× 25.0 kV 10µm 35/2 10 MAR 02 #0003*
C
150× 25.0 kV 100µm 36 10 MAR 02 #0008*
D
750× 25.0 kV 10µm 36 10 MAR 02 #0007*
E
p = 85.10 µm
d = 27.64 µm
p = 79.88 µm
d = 25.43 µm
HV: 25.0 kV DET: BS Detector
Satellite ©Tescan DATE: 09/22/02 200 µm
F
HV: 25.0 kV DET: BS Det - SE Dete
Satellite ©Tescan DATE: 09/22/02 100 µm

2. kép

Fig. 2.

Magyarázat a 2. kép pásztázó elektronmikroszkópos fényképeihez

A – A típusú kohósalak, Salgótarján. 1: vas, 2, 3: Mn-tartalmú wüstit, 4: Ca-tartalmú fayalit, 5: inhomogén, foszfor-tartalmú szilikát.

B – A típusú kohósalak, Salgótarján. 1: wüstit, 2: Ca-tartalmú fayalit, 3: melilit-akermanit (?).

C – A típusú kohósalak, Salgótarján. Dendrites wüstit (fehér) nyúlt fayalit-kristályokat (világosszürke) tartalmazó inhomogén (sötétszürke) mátrixban.

D – A típusú kohósalak fayalit-kristályai közötti mátrix összetétele. Salgótarján. 1, 2: Mn-tartalmú wüstit, 3: Ca-tartalmú fayalit, 4: inhomogén, foszfor-tartalmú szilikátos fázis, 5: leucit. Salgótarján.

E – B típusú kohósalak, Salgótarján. 1: inhomogén szilikátos mátrix, 2: globuláris, durvakristályos kalcit csekély Mg-tartalommal.

F – B típusú kohósalak, Salgótarján. 1: inhomogén, szilikátos mátrix, Ca-Mg-Na-tartalmú alumoszilkáttal.

Explanation to the scanning electron microscopic photos in plate 2:

A – Type A slag, Salgótarján. 1: iron, 2,3: Wüstite of Mn content, 4: Fayalite of Ca content, 5: inhomogeneous silicate of phosphorus content.

B – Type A slag, Salgótarján. 1: wüstite, 2: fayalite of Ca content, 3: melilite-akermanite (?)

C – Type A slag, Salgótarján. Dendritic wüstite (white) in an inhomogeneous (dark grey) matrix containing elongated fayalite crystals (light grey).

D – The matrix composition between fayalite crystals of a type A slag. Salgótarján. 1, 2: Wüstite of Mn content, 3: fayalite of Ca-content, 4: inhomogeneous silicate phase of phosphorus content, 5: leucite.

E – Type B slag, Salgótarján. 1: Inhomogeneous silicate matrix, 2: globular, coarse-grained calcite with minimal Mg content.

F – Type B slag, Salgótarján. 1: inhomogeneous, silicate matrix with alumosilicate of Ca-Mg-Na content.

Rövid jelentések – *Short reports*

A jelentésekben előforduló korszakok jelkulcsai:

Ő	Őskor	*Prehistory*
Pa	Őskőkor	*Paleolith Age*
Me	Mezolitikum	*Mesolith Age*
U	Újkőkor	*Neolith Age*
R	Rézkor	*Copper Age*
B	Bronzkor	*Bronze Age*
V	Vaskor	*Iron Age*
Szk	Szkíta kor	*Scythian Age*
LT	La Tène-kor	*La Tène Period*
Rő	Római kor	*Roman Period*
Sza	Római kori barbár	*Sarmathian Age*
N	Népvándorlás kor	*Migration Period*
Ge	Germán kor	*German Period*
A	Avar kor	*Avarian Period*
Ka	Karoling kor	*Karolingian Period*
H	Honfoglalás kor (*10th C. A. D.*)	*Period of the Hungarian Conquest*
Kö	Középkor	*Middle Age*
Á	Árpád-kor	*Arpadian Period*
Kk	Késő középkor	*Late Middle Age*
Tö	Török kor	*Turkish Period*
Ú	Újkor	*Modern Age*
Kú	Kora újkor	*Early Modern Age*
I	Ismeretlen kor	*Unknown Period*
Ø	Régészeti jelenség nélkül	*No archaeological features*

1. Aba, Belsőbáránd, Bolondvár
(Fejér megye) Kö
A részletes jelentést lásd a 111. oldalon.
NOVÁKI GYULA–TEREI GYÖRGY

2. Adony, Vöröskereszti-dűlő
(Fejér megye) B, Rő, Ú
2001. március 5. és június 12. között a fenti lelőhelyen (0451/6 és 1256/1, 2 hrsz.) az Intercisa Múzeum kábelfektetést megelőző feltárást végzett.

Az egy méter széles kutatóárokkal kb. 870 méter hosszúságban tártuk fel Vetus Salina polgári településének részletét. Az ásatás során 67 objektum került elő, zömmel szemetes gödrök és kisebb-nagyobb árokszakaszok. Előbbiek közül kiemelkedik a 14. objektum, melyből a gazdag kerámiaanyag és számos bronztárgy töredéke mellett aranyozott bronz hajtű, ezüstlemezkék, csontfésű került elő. A házmaradványok között volt egy, melynek viszonylag jó állapotban megmaradt a vízelvezető-rendszere, a közelében lévő szemétgödörben illetve törmelékrétegben talált kőoszlop és tubus pedig arra utal, hogy az épület egy része padlófűtéses lehetett. Előkerült egy kavicsos agyagból épített út is, melyen jól meg lehetett figyelni a szekérkerekek által vágott árkokat. Említésre méltó egy fürdőmedence, melyre idő hiányában nem tudtunk teljesen rábontani, így csak a nyugati oldal szélességét ismerjük (212 cm). A medence alján nagyon jó állapotban megmaradt a terrazzo. A medence feltehetően a Pongrácz Zsuzsánna által 1997-ben megtalált házhoz tartozott, amelynek falai ezúttal is előkerültek. A kutatóárok érintette a Barkóczi László és Bónis Éva által 1949–1950-ben megásott castellumnak a 6-os számú főút Ny-i oldalára átnyúló árokrendszerét is. A kerámiaanyagban leginkább a terra sigillata dominált, találtunk két nagyobb amphoratöredéket, faltenbechertöredékeket, mécseseket.

A telepjelenségek között három K–Ny tájolású római sír került elő, melyeket állatfejes karperec és hagymafejes illetve aláhajtott lábú fibulák datálnak a késő római korra.

A római település É-i peremén egy zsugorított sír került elő, melyet három edénye a nagyrévi kultúra időszakára keltez. Még északabbra hat, melléklet nélküli, talán újkori sírt találtunk, melyek tájolásában igen nagy eltérések voltak.

BUZA ANDREA

3. Aggtelek, Baradla-barlang
(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) U, B, V
Az Aggteleki Nemzeti Park bejelentése nyomán 2001. február 3-án azonnali helyszíni szemlét tartottam a Baradla-barlangban.

A bejelentett Róka-ág ezen részét évek óta raktárnak használják, ahol különböző kőelemeket tárolnak elsősorban. Egy kőelemekből álló járdaszakasz mentén kb. 150 cm átmérőjű, vörös, átégett agyagrész látható szabadon. Az agyagtapasztás egyértelműen folytatódik a kb. 4–5 cm vastagságú, még meglévő réteg alatt. A tapasztást megvizsgálva egy tüzelőhely vagy kemence egyik sarka került elő. A szemle során csak kevés cserép került elő, késő bronzkori és bükki vegyesen.

A tüzelőhely maradványai egyértelműen veszélyeztetettek, fel kell tárni a területet. A kőraktár más részeit megvizsgálva 4–5 m-es körzeten belül máshol is fel lehet fedezni más foltokat, de ezek adódhatnak a cseppkőtörmelék rétegződéséből is, ahogyan ez a sziklafal mellett egyértelműen látható.

Március 17–18-án a leletmentő feltárás megtörtént. A körülmények meglehetősen rosszak voltak, mind a világítás nehézsége, mind a teljesen nedves talaj megnehezítette a dolgunkat.

Egy 110×150 cm-es részen bontottunk rá a felszínen is látható objektumra 20 cm-es mélységben. Eleinte kevert bronz-, vaskori és bükki cserepek kerültek elő. Hamar láthatóvá vált, hogy egy többszörösen megújított tűzhelyről van szó: 6–7 faszenes réteg különíthető el nagy biztonsággal. Kb. 20 cm-es mélységben egy steril bükki réteget találtunk.

Mivel látható, hogy az objektum jellege és a leletek állapota miatt különösebb meglepetésre nem lehet számítani, így a teljes feltárás helyett sokkal értékesebb lenne a bolygatatlan bükki réteg megőrzése a későbbi kutatás, kontroll számára. Ezért a feltárt részt kitisztítva, dokumentálva geofóliával leborítottuk, és beton elemeket helyeztünk el a szélén.

REZI KATÓ GÁBOR

4. Algyő, Elbontott barakktábor
(Csongrád megye) Szk, Ú
A részletes jelentést lásd a 63. oldalon.
BENDE LÍVIA

5. Algyő határa
(Csongrád megye) Sza, Á, Kk, Ú
2001. március 20. és október 30. között végeztük el az M43 autópálya nyomvonalának 3–35. km közötti szakaszának terepbejárását. A kutatási területet a megbízóval (Nemzeti Autópálya Rt.) egyetértésben 200 m széles sávban határoztuk meg, nem tekintettük feladatunknak a lelőhelyek teljes nagyságának meghatározását.

A 4413. sz. országút mentén fekvő Boldizsár-tanya, és az Algyői Rákóczi TSZ-hez vezető kövesút mentén, attól kb. 100 méterre húzódó dombháton Árpád-kori település nyomait találtuk (1. lh.). Algyő déli határában a Keleti út és a tervezett M43 nyomvonal bal oldalán, egy környezetéből alig kiemelkedő dombháton szarmata és középkori; a Pörös-ér enyhe partján, a Cirok-tanyától keletre szarmata és újkori; az F4 jelű úttól nyugatra, a 666. sz. olajkút környékén késő középkori; a Dé-

li úttól nyugatra, a 431. sz. olajkúttól keletre 40 m-re kis kiterjedésű, szarmata és késő középkori; a Déli úttól nyugatra, a 294. sz. olajkút és a nyomvonal között kis kiterjedésű, késő középkori települések nyomait regisztráltuk (14–18. lh.).

A munkában részt vett: Bende Lívia, Lőrinczy Gábor, Türk Attila régészek, a Móra Ferenc Múzeum régész technikusai, valamint szegedi régészhallgatók.

SZALONTAI CSABA

6. Almásfüzitő, Vicus

(Komárom-Esztergom megye) R, Ró

A Timföldgyár VII. sz. iszaptároló kazettája melletti részen, az egykori római vicusban 2001. július 23. és augusztus 31. között folytattuk az 1998-ban megkezdett kutatásokat. Az idei ásatást azzal a célkitűzéssel indítottuk el, hogy tovább keressük a késő római temető sírjait és feltárjuk a tavaly félbehagyott objektumokat, különösen a kutakat.

A 230 m^2 nagyságú feltárt terület objektumai, a kőépületek, az árkok, egy lakógödör, egy kemencemaradvány, valamint a kutak anyaga a többperiódusú település életébe nyújtanak betekintést. Két gödör anyaga alapján az is beigazolódott, hogy a római kort megelőzően, az őskorban is lakták a vizekben gazdag, megtelepedésre kiválóan alkalmas területet, amiről a rézkori Furchenstich kerámia töredékei tanúskodnak.

A kutak teljes feltárása során számos korsótöredék, vaseszköz, csonttárgy és az egyikben a kútbélés deszkamaradványa került a felszínre, melynek dendrokronológiai vizsgálatától a kút pontos korának meghatározását várjuk. A kavicsos vízzáró réteget 6,5 illetve 7 méter mélyen értük el.

A terület erős bolygatottsága ellenére az egymás alatti, különböző korú rétegek, a Kr. u. 80–90 táján létesült vicus életének több fázisát tárják elénk. A legkorábbi időszakot képviseli az a lakógödör, mely egy téglalap alakú, földbe mélyített, tapasztott falú építmény volt. Ebből a gödörházból a gazdag kerámialeleteken és a kormeghatározást alátámasztó dél-galliai terra sigillata edényeken túl, több vaskés is felszínre került, az egyik faragott csontnyelű. A feltárt kőépületek alapjai a Kr. u. 2. sz. végére és a 3. századra keltezhető épületekhez tartoznak, kormeghatározásukat Severus-kori érmek segítik. Az előkerült falmaradványok 3 különböző épülethez tartoznak, mindössze egy esetben találtunk felmenő falakat (25–30 cm magasságban). A másik két épület esetében csupán az alsó kősor maradt fenn, a 2. sz. épületnél azonban részben ez is elbontásra került, és a fal árkát habarcsos kaviccsal töltötték fel. Ezen épület falát az omladékból ítélve vörös-fehér festésű freskóval díszítették. A 2. és a tőle keletre fekvő 4. épület közötti részen egy kétrétegű (megújítási szinttel) kő–tegula–kavics szerkezetű utat tártunk fel, melyből számos edény, bronz- és üvegtöredék került elő.

A szabályos utcaszerkezetű település épületeit vízelvezető árkokkal határolták. Az idén egy újabb ÉNy–DK irányú árkot és egy tavalyi ÉK–DNy irányú árok záródását bontottuk ki.

Az ÉK–DNy-i árok betöltődését vagy betöltését követően részben egy kemencét építettek az árok feletti területre, melyből mindössze az égetőtér alsó, erősen átégett agyaglapja, és a szintén helyenként átégett agyagtapasztású fűtőcsatorna maradt fenn. A kemencét használaton kívül helyezve húzták fel a 4. épületet, amelynél a fal alapját nagyméretű mészkövek alkotják kötőanyag nélkül, míg a felmenő falakat habarcsozással kisebb méretű mészkövekből emelték. Az épület belsejét kisméretű kövekkel borították le, amelyre 5–8 cm vastagságban agyagpadlót húztak.

A korábbi gödrökbe, árkokba, sőt az épületek falába beásva, rajzolódnak ki a kőépületek építésének korát mintegy 100–150 évvel meghaladó temető sírfoltjai. A Kr. u. 340–380 közé keltezhető temető sírjainak száma további 8 csontvázas és egy hamvasztásos sírral egészült ki. A tavalyi mellékletekben szegény sírokkal szemben a mostaniak gazdag leletanyagot tártak elénk; több esetben került elő érem, fibula, vaskés, illetve edény-, valamint üvegmelléklet. A késő római korban a hamvasztásos rítus a csontvázas temetkezésekkel szemben csak szórványosan fordul elő, ezért mindenképpen örvendetes, hogy immáron két hamvasztott sírt sikerült Almásfüzitő határában felfedeznünk.

HORVÁTH FRIDERIKA

7. Alsóberecki, Zasaró-tanya (Túrószacskó-dűlő)

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) U

2000 novemberében a terület tulajdonosa értesítette Dankó Katalinon (MNM Rákóczi Múzeum) keresztül a Herman Ottó Múzeumot, hogy mélyszántás közben nagy mennyiségű kerámiatöredék került elő. Helyszíni szemlénk során egy újkőkori település maradványait, nagyméretű, szabálytalan alakú, sötétszürke, néhol hamus foltokat sikerült megfigyelni. Valamennyi foltból igen nagy mennyiségű újkőkori kerámiatöredéket: kézzel formált, rossz égetésű, fekete, okkersárga, vörös színű oldal-, perem- és aljtöredékeket; újbenyomkodással tagolt lécdíszes oldaltöredékeket, nagyméretű kerek bütykökkel díszített oldaltöredékeket gyűjtöttünk. Az igen nagyszámú kerámiatöredék és a foltok nagy mérete, szabálytalan, „elhúzódó" alakja arra enged következtetni, hogy a régészeti objektumok nagyobb részét a mezőgazdasági művelés már megbolygatta.

A területre a tulajdonos barackost kívánt telepíteni, ezért indokolt volt a leletmentés elvégzése.

A 2001 áprilisában végzett leletmentés során három, szabálytalan alakú gödröt sikerült feltárnunk. Mindháromból nagy mennyiségű neolit kerámiatöredék (középső neolitikum Tiszadobi csoport?) került elő.

Munkatárs: B. Hellebrandt Magdolna.

PATAY RÓBERT

8. Alsóörs, Református templom
(Veszprém megye) Kö, Kű

A templom részbeni kutatására a millennium kapcsán történő újbóli helyreállítás adott lehetőséget. Az ásatás során előkerült a templom középkori szentélyének falkiszedése, illetve a szentély D-i falának kőalapozása. (2000-ben a szentélyhez É-ra csatlakozó sekrestye került elő). A szentély végződése a K-i templomtérben elhelyezkedő karzatfeljáró miatt pontosan nem volt meghatározható. Mivel az É-i falkiszedés feltárt vége és a jelenlegi templomvég között a távolság meglehetősen kicsi, nagy valószínűséggel felvethető, hogy a szentély egyenes záródású volt. (Ez azonban régészetileg nem igazolt!)

A falkutatás során bebizonyosodott, hogy a középkori falazaton lévő legalsó festés átfut a befalazott középkori D-i kapun – annak befalazásában egy fülkét alakítottak ki –, de befut a jelenlegi boltozatot tartó templom Ny-i felében elhelyezkedő féloszlopok mögé.

A jelenlegi bejárat a 18. századi átalakításkor készült. A középkori D-i kapu teljes kőszerkezetét ekkor ide áthelyezték.

A padlástérben jól kivehető volt, hogy a jelenlegi párkányvonalnál alacsonyabb tetőszerkezete volt a templomnak, a torony barokk, korai architektúrája ehhez illeszkedik. Ugyanakkor a jelenlegi tetőszerkezet is kettéoszlik a középkori hajóvég vonalában. A tetőszerkezet korábban síkmennyezetes volt, ennek elfűrészelt gerendái jól láthatók a tetőtérben.

A torony első karzatszintjén a középkorban maga a torony hasábja a hajótérben helyezkedett el. Erre utalnak a falelválások és jelenleg a toronybelső sarkainak támaszkodó falazat mögé befutó meszelésnyomok.

Mindez több periódusra utal. Egy középkorira, egy első kora újkori átépítésre, még alacsonyabb párkányvonallal – ami a középkori is lehetett –, de már barokk stílusú Ny-i oromzattal és a középkori szentély megőrzésével. Ezt követően megemelik valamiért a tetőszerkezetet – magasabb párkányszint. Majd a következő periódusban kialakítják a jelenlegi csarnoktemplomot, áthelyezik a D-i kaput, és a templom tetőszerkezetét megtartva azt K felé megtoldják – a templom még mindig síkmennyezetes. Majd végül kialakítják a jelenlegi boltozott hajóteret.

A torony tömege a középkorban feltehetően megjelent a belső térben. Maga a karzat tehát nem három ívként jelent meg ezek szerint. Legalábbis az eddigi kutatás nem talált erre utaló nyomot.

A szószék mostani nehézkes tömege 19. századi, a kutatás során előkerült egy faragott fejezet, ami a korábbi szószék szerkezetéhez tartozhatott.

A templom oldalán található középkori festést restaurálták.

KOPPÁNY ANDRÁS

9. Alsótold határa
(Nógrád megye) Ő

2001. március 13. és 18. között a Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága felkérésére bejártuk a Zagyva–Cserhát-völgyi gázvezeték nyomvonalát.

Alsótold É-i határánál, az Alsótold és Felsőtold közötti út Ny-i oldalán, az út és a Zsunyi patak között a szántott földben kevés kerámia és vastárgy került elő. A lelőhely (15. sz.) a patak és az út közötti csatornától D-re, a falu utlsó házától É-ra fekszik.

Munkatársak: Majcher Tamás, Paszternák István régészek, Balogh András pécsi, Nagy Andrea, Pesti Krisztina budapesti egyetemi hallgatók, valamint Nagy Imre, Semperger Zoltán, Nyikus Diána. A leletek a Kubinyi Ferenc Múzeumba kerültek.

VADAY ANDREA

10. Alsóvadász határa
(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) U, R, B, LT, Kö, Kk

2001 őszén szisztematikus terepbejárást kezdtünk a Vadász-patak völgyében, melynek célja a patak völgyében található régészeti lelőhelyek feltérképezése, különös tekintettel a paleolitikum és neolitikum időszakára. Ez évben a Vadász-patak Hernádba ömlésétől Alsóvadász község É-i határáig jutottunk. A terepbejárás során a regisztrált régészeti lelőhelyeken felül 9, eddig nem ismert lelőhelyet találtunk a patak völgyében, további kettőt pedig a Hernád jobb partja közelében.

Alsóvadász Bonta nevű határrészében középső neolitikus, bronzkori, kelta kori és késő középkori településekre utaló szórványos felszíni nyomokat találtunk a Vadász-patak menti dombvonulat egy kiszögellő teraszán.

A település déli határában egy dombnyúlványon középső neolitikus és bronzkori település elszórt, de nagyobb mennyiségű kerámiát szolgáltató felszíni nyomait regisztráltuk.

A Vendéges nevű határrészben, a patak menti dombháton, változó sűrűségben középső neolitikus, rézkori, bronzkori és középkori településekre utaló felszíni nyomokra bukkantunk.

LENGYEL GYÖRGY – CSENGERI PIROSKA

11. Alsózsolca, Bakmányos
(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Kö

Az Abaúj megyéhez tartozó Kemely falu neve Alsózsolca határában helynévként maradt ránk. 1982-ben Abaúj megye elpusztult településeinek kutatása során terepbejárást végeztem a területen, ekkor azonban az egykori falu nagy részét erdő borította. 1997-ben, a miskolci Herman Ottó Múzeum munkatársaival, Pusztai Tamással és a Borsod Megyei Levéltár kutatójával Bodnár Tamással közösen végzett terepbejárásunk alkalmával konstatáltuk, hogy az erdőterület visszaszo-

rult, és a középkori Kemely falu nagy részén szántóföldi művelést folytatnak. A szántásban cseréptöredékeket, állatcsontokat, megbolygatott kemencemaradványokat, illetőleg házhelyekre utaló erősen paticsos, fekete foltokat észleltünk. A szántott terület és az erdő határán embercsontokat, nagyobb köveket, és habarcsmaradványokat is találtunk. Mindez arra engedett következtetni, hogy ezen a részen állhatott a falu temploma, amelyet már a 14. század elején a pápai tizedjegyzék is említett.

2001-ben az alsózsolcai önkormányzat anyagi támogatásával szondázó jellegű feltárást végeztünk a területen. Ennek során egy templomrészletet, valamint a körülötte elhelyezkedő temető 26 sírját tártuk fel. A temetőből pártamaradványok, övmerevítő, övveret, kapocs, valamint egy I. Mátyás denár (CNH II. 232.) került elő. Egy gyermeksírban bronzveretekkel díszített bőrövet, valamint egy bronz díszgombot találtunk. A templom omladékai közül több, másodlagos helyzetben lévő faragott kő is előkerült.

WOLF MÁRIA

12. Andornaktálya, Zúgó-dűlő
(Heves megye) Pa
2001. augusztus 22-én Salétli Györgynek, a Bükki Nemzeti Park Igazgatósága munkatársának bejelentésére Fodor László, az egri Dobó István Vármúzeum régész muzeológusa közreműködésével a Miskolci Egyetem Ős- és Ókortörténeti Tanszéke régészeti terepbejárást végzett az őskori lelőhelyen.

Hozzávetőleg 200×200 m-es területen közel félezer paleolit szisztematikus gyűjtését végeztük el. Az előkerült őskori leletanyag az Aurignacien régészeti kultúrával mutat nagyfokú egyezést. Az eddigi leletanyag alapján nem kizárt, hogy itt az Istállóskői-barlang Aurignacien I. kultúrájának szabad ég alatti lelőhelyéről van szó.

RINGER ÁRPÁD

13. Aranyosgadány határa
(Baranya megye) R, Rő?
Az M6-56 gyorsforgalmi út tervezett nyomvonalának Baranya megyei szakaszán két részletben, 2001. április 10.–május 11. és október 8–18. között végeztünk terepbejárást. A területet a nyomvonalon 100-100 méteres sávban jártuk be, illetve adott esetben a lelőhely teljes kiterjedését meghatároztuk. A kijelölt terület 77,9%-át sikerült bejárni, a többi rész erdő, mocsár, gyep miatt járhatatlan volt.

A Bereki-dűlőben a Pécsi-víz mentén két, szórvány és bizonytalan korú (római ?) cserepekkel jelzett lelőhelyet (51–52. lh.), a nyomvonal 1154. pontjától K-re 50 m-re pedig nagy kiterjedésű őskori (Baden) telepet regisztráltunk, aminek jelentős része a szomszédos Pellérd területére esik (53–54. lh.).

A leletek a Janus Pannonius Múzeum gyűjteményébe kerültek.

KÁRPÁTI GÁBOR

14. Bajna, Sándor-Metternich kastély
(Komárom-Esztergom megye) Kk
A kastélyegyüttes több éve folyó régészeti feltárása során a 2001. évben elsősorban a főépület D-i és Ny-i homlokzata előtt, a nagy udvarban, a „C" épület folyosóin és csekély mértékben a főépületben folyt kutatás. Arra kerestük a választ, hogy a már ismert 15–16. századi Bajnai Both nemesi család főépület alatt húzódó kúriájához csatlakoztak-e más épületek (főleg K, Ny és D felé). Ugyanakkor hitelesíteni szerettük volna D. Mezey Alice korábban a falkutatáshoz kapcsolódó feltárásait, melyek alkalmával a D-i homlokzat előtt és a „C" épület folyosóján téglaburkolatos felületeket, a nagy udvar D-i részében pedig falakat talált.

Ebben az évben nagyobb részt a klasszicista kiépítéssel elpusztított korábbi barokk építkezés eddig ismeretlen részleteit tártuk fel. A főépület D-i homlokzata előtt és annak folytatásában, a „C" épület D-i folyosóján a 15–16. századi nemesi kúriához tartozó épületet, épületrészt nem találtunk, ugyanakkor feltártunk egy betömedékelt barokk pincét, folyosójának meszelt falait, téglaburkolatát, Ny-ról nyíló lejáratát. Hasonlóan negatív eredményre jutottunk a nagy udvarban és a tőle D-re lévő „C" épület É-i folyosóján. A nagy udvarban a sárga löszös altalaj igen magasan jelentkezett. A DK-i sarokban egy kőből falazott barokk vermet tártunk fel, a folyosón pedig rossz megtartású, szintén barokk, É–D irányú falmaradványt azonosítottunk.

A Ny-i homlokzat két vége elé húzott árkokban nagyobb részt szintén újkori falakra és az ÉNy-i sarokban pincére leltünk. A pince boltozatának egy szakaszára már a korábbi kutatásaink alkalmával rábukkantunk, de kiterjedését és pontos helyzetét akkor még nem tudtuk azonosítani. A kastélyegyüttes főépületén kívül eddig egyetlen helyen, a DNy-i sarok előtt tártunk fel a nemesi kúria második periódusához tartozó részleteket. A Ny-i falra merőlegesen csatlakozó K–Ny irányú kiszedett fal vonalát ill. falsarkát, és pusztulási – erősen égett, faszenes – rétegét találtuk meg. Sajnos a későbbi építkezésekkel a további szakaszt megsemmisítették.

A főépületen belül, az É-i szobasor ÉNy-i sarokszobájában egy cölöpsor maradványát bontottuk ki, mely határozottan a késő középkori épülethez tartozott. A kúriaépület rövidebbik, É-i végének Ny-i szakaszában, a falra merőlegesen állt a cölöpsor, mely később leégett. A közvetlenül felette lévő kevert rétegből egy egyelőre pontosan még meg nem határozott ezüstpénz került a felszínre.

A feltárás leletanyagából a kevés késő középkori (15–16. századi) kerámiát (szürke mázatlan kályhaszemtöredékeket, szürke vastag peremű bepecsételt tárolóedény darabjait) kell megemlíteni. Kis mennyiségben állatcsont és fém is felszínre került.

A feltáráson részt vett Bodó Balázs régész, és Orosz Krisztina végzős régészhallgató.

Művészettörténész munkatárs: D. Mezey Alice.

B. BENKHARD LILLA

15. Balassagyarmat, Bercsényi utca
(Nógrád megye) Kk

A Nógrád Megyei Múzeumi Igazgatóság megbízásából végeztük a terepbejárási, szemlézési és ásatási munkát a 2001. szeptember 17-től szeptember 27-ig tartó időszakban.

A terepbejárás érintette a Balassagyarmat és Ipolyszög közti szennyvíz gerincvezeték Balassagyarmat és Őrhalom közti szakaszát, Őrhalom és Hugyag közti szakaszát, valamint a 22-es út és Patvarc közti szakaszát.

A helyszínelések érintették a felsorolt külterületi szakaszokat, illetve az ott folyó kivitelezési munkákat. Ezen kívül Balassagyarmat, Balassagyarmat-Ókővár, Hugyag, Patvarc belterületi munkáit.

A Bercsényi utcában vezeték fektetése közben kerültek elő embercsontok a házak előtti bekötési szelvényekből. A kivitelező nem jelentette a múzeumnak. Egy lakó rendőrségi bejelentése után itt ásatást végeztünk, mely két szakaszból állt.

1. A nyitva hagyott bekötő csatornák tisztítását és bontását végeztük, összegyűjtöttük a hányókban lévő embercsontokat.

2. Az utca aszfalt-burkolatának felbontása után a gerincvezeték nyomvonalát tártuk fel. Itt késő középkori temető került elő. A csontvázak részben koporsóban feküdtek, ezek famaradványait lehetett dokumentálni. A temető a gerincvezeték É-i részén helyezkedett el, 80–260 cm mélység között. A mélyebben fekvő sírok az egykori Ipoly-partnál voltak, itt később homokráhordás miatt kerültek mélyebbre. Az egész temetőszakaszon a sírokat már korábban megbolygatták. Viszonylag épségben egy gyermekcsontváz felső része maradt meg a koporsóval. A feldúlt sírokból egy koponyatöredékkel került elő egy gyöngyös párta. A gerincvezeték földjéből két helyen került elő igen rossz állapotú, olvashatatlan pénz. Ugyancsak a megbolygatott földből került elő egy bronz övveret bőrmaradványokkal, és rendkívül sok vas koporsószeg.

VADAY ANDREA

16. Balassagyarmat határa
(Nógrád megye) Kö

2001. június 23–24-én terepbejárást végeztünk a 22-es út tervezett, Balassagyarmatot elkerülő nyomvonalszakaszán. A bejárt, mintegy 6 km-es szakasz a tervezett keleti csomóponttól a jelenlegi határátkelőig részben nádas, mocsaras terület, részben sűrű bozótos dombhátak.

A település Sárrét nevű határrészében a balassagyarmati határátkelőtől keletre, az Ipoly egyik déli hordalékkúpján szórványosan középkori kerámiát gyűjtöttünk.

A Marha-legelőn azonosítottunk egy Hegedűs Katalin által már ismertté vált lelőhelyet Balassagyarmat és Újkővár között, ahonnan szórványosan középkori kerámiát gyűjtöttünk.

Munkatársak: Majcher Tamás, Bácsmegi Gábor.

TANKÓ KÁROLY

17. Balatoncsicsó, Szent Balázs templomrom
(Veszprém megye) Á

Az objektum 2001. évi részkutatására az Árpád-kori kistemplomok helyreállítására meghirdetett program keretében az épületmaradvány romtalanításához, illetve a romkonzerváláshoz kapcsolódva került sor. A templom régészeti feltárását Cs. Dax Margit végezte 1970–71-ben, amit kiegészítettünk az építészeti munka követelményeinek érdekében végzett falkutatás és terepren-dezés során nyert adatokkal.

Maga az épület, melyet a Szent Balázs-hegy tetejének közelében, a nyugati lejtőn, keletnek tájolva emeltek, több építési periódus során jött létre. Legkorábbi része 5 m széles, 8 m hosszú, 70 cm-es falvastagságú hajóból és 2,8 m hosszú, belül 2,2 m széles, 60–90 cm-es falvastagságú, kívül egyenes záródású, belül íves, a hajó szintjéhez képest lépcsővel megemelt szintű szentélyből áll. A hajó falai opus spicatum-technikával készültek, a sarokkvádereket, a diadalívből megmaradt egy-egy alsó, függőleges tömböt, a nyugati karzat maradványaként azonosított, az északi és a déli fal mellé elhelyezett, 50×60 cm-es, rézsűs oldalú pillérlábazatokat, valamint alsó rétegtömbjeit, továbbá a szentélylépcső alá is benyúló, a sziklába vájt, dongaboltozatos kripta ajtajának a sziklára állított, hasáb alakú szárköveit könnyen megmunkálható, puha, porózus, barnás kőből faragták. Mivel a kriptaajtó szárelemeinek és a kripta keleti falában elhelyezett egyik kőnek, valamint a hajó sarokkvádereinek és a karzat maradványaként azonosított pillérek lábazatai – a későbbi építkezések során már nem használt – kőanyaga azonos, a kripta feltehetően egyidőben, vagy közel egyidőben épült a korai templommal.

E korai templomot később, nyugati falát és a feltevések szerint karzatát lebontva, de a lábazatos karzatpilléreket részben megtartva, valamint a délnyugati és az északnyugati kváderes hajósarkokat sem elbontva, egy szélesebb, háromárkádos karzatú, nyugati tornyos hajóval meghosszabbították, vagyis az új, 1,2 m vastag falat, kétoldalt, „U" alakban a korábbi hajó külső falsíkja mellé falazták. Nyugati homlokzatának északi és déli végét egy-egy támpillér támasztja nyugatról.

Az általunk végzett falkutatás során egyértelműen meg lehetett határozni a Pelárgus János-féle, 1872-es rajzon ábrázolt három ablak helyét a hajó déli falán. A karzataljat három, észak-déli tengelyű dongaboltozatos szakasz fedi. A karzatra a hajó északi fala mellett lehetett feljutni. A karzat középső, torony alatti szakasza széles, félköríves nyílással kapcsolódott a hajóhoz, és ki-

sebb, félköríves nyílású lehetett a karzat déli szakasza is. A nyugati homlokzaton a karzat két, szélső szakaszából egy-egy résablak nyílik. Pelárgus János 1872-es rajzának tanúsága szerint a karzat torony alatti szakaszából is nyílt ablak a nyugati homlokzaton. A harangszinten négy ablak törte át a torony falát. A tornyot a gerendafészkek alapján deszkafödémek osztották szintekre. A bővítmény déli falának keleti falsíkján, a külső oldalon a fal építésével egykorú, szögben záródó fülke található. Az új templomhajót falfestményekkel is díszítették. Az 1971-es kutatás során az északkeleti sarokban előkerült, vörös színnel előrajzolt, meglehetősen magasra felhúzódó szürke függönymotívum maradványának letisztítására a 2001-es helyreállításakor került sor. A falfelületeket, vakolatokat később többször javították, meszelték.

A korai hajó északi falához sekrestyekápolna csatlakozott, északkeleti sarkában falazott oltártömbbel. A 75 cm széles falú, 2,6×5,7 m-es alapterületű sekrestyekápolna felépítésének kora kérdéses. Talán ennek a kápolnának volt a papja az a János nevű, az 1334-es pápai tizedjegyzékben említett káplán, aki az 1333–34-ben szereplő, 5 penzát (200 dénár) és 8 kisdénárt adózó Jakab nevű szentbalázsi pap mellett szintén fizetett tizedet. A kutatásunk során talált közel 40 darab, különféle típusú római tetőcserépdarab, és a kúpcserepek (imbrex) – köztük egy a kékkúti villából előkerült antefix-szel megegyező, háromszögletű tüskékkel díszített darab – töredékei alapján bebizonyosodott, hogy legalábbis a tető egyes részeit, és feltehetően a padlót a környékbeli római kori villákból összegyűjtött tetőcserepekkel fedték. Előkerültek azonban lekerekített végű, cseréplécre akasztható, 3,4 cm vastagságú középkori tetőcserepek töredékei is.

A templomot a középkor későbbi szakaszában is gazdagították, további oltárokkal gyarapították. A karzatalj déli szakaszát is kápolnának használhatták. Kutatásunk során itt egy oltártömb 28 cm magas maradványát találtuk. A déli hajófalhoz épített maradvány oldalát borító vakolat a toronyalj felőli oldalon az egykori járószintre is ráfordul. A hajó építésénél későbbi eredetét bizonyítja, hogy alapozási kiülésének felső síkja magasabban van, mint a hajó déli, belső falán lévő vakolat alsó szegélye. A templom 1400 tájára tehető felújítására a gazdagon tagolt, körtetagos, sárga és vörös festéssel is díszített nyugati kapu utal. Ugyanekkor készülhetett a déli kapu rézsűs élszedésindítású, félköríves kőkerete is. Talán ekkor kapott új kőkeretet a sekrestyeajtó is. A templom középkor végi történetének utolsó fejezete lehet a sekrestyekápolna használatának megszűntetése, amelyre ajtajának elfalazása utal.

A templom történetének sajátos fejezeteként megemlítendő, hogy a romot 1926-ban egy német állampolgár, dr. báró Liebensfelsi Lanz György megvásárolta. A báró bc is költözött a templomba, miután a maga és a hagyomány szerint az ide telepedett vallásos közösség számára lakhatóvá alakította. A templom északi oldalához szintén agyagba rakott kőfalú épületet csatoltak.

A templomrom állagmegóvásának terveit Nándori Klára készítette.

BALÁZSIK TAMÁS

18. Balatonőszöd, Temetői-dűlő
(Somogy megye) R, LT, A, H, Á

Az MTA Régészeti Intézete a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatóságával együttműködve 2001. július 12-én kezdett hozzá Balatonőszöd DK-i határában, az úgynevezett Temetői-dűlőben az M7 autópálya tervezett nyomvonalszakaszának és csomópontjának feltárásához (M7/S10 lh.). A több mint 100 000 m² alapterületű szakasz feltárása során a Balatonszemes felől Balatonszárszó irányába enyhén lejtő domboldalt mintegy 600 m hosszan nyitottuk meg a nyomvonaltengelyben, majd a feltárás súlypontját a Balatonőszödöt és Balatonszárszót elválasztó, vízjárta völggyel párhuzamosan szélesedő csomópont középső sávjának feltárására helyeztük át.

Ez a nagyjából É–D irányú, vízzel párhuzamos dombhát, és az ettől Ny-ra lévő sekély mélyedés ugyanis kedvező adottságokkal rendelkezett a megtelepedésre.

Az első lakosok a leletek tanúsága szerint a késő rézkorban jelentek meg a dombtetőn. A Bádeni kultúra jellegzetes tárgyait és eszközeit használó népesség mintegy 5000–5500 évvel ezelőtt hozta létre azt a települést, amelynek életébe, a ritkaságszámba menő lakóobjektumok mellett, a mindennapok hulladékával betöltött gödrök nyújtanak bepillantást. A szarvasmarha, kutya temetkezések, az emberi és állatcsontvázak, összetört edényeket tartalmazó két áldozati gödör pedig az itt lakók kultikus hátterére utalnak.

Eddigi ismereteink szerint a késő rézkor után több mint 3000 évvel jelentek meg újabb lakók a mai Balatonőszöd határában. A kb. 2000 évvel ezelőtt itt élt kelta népesség szép számmal hagyta hátra magas szintű anyagi kultúrájának bizonyítékait. Jelentősebb településükre utal a nagy mennyiségben előkerülő, jó minőségű kerámia és egyéb leletanyag, míg kultuszaikba engednek bepillantást a teljes, illetve részleges szarvastemetkezések.

A vízparti dombvonulat következő lakói már a kései népvándorlás korban, a 7–8. század folyamán érkeztek ide. Az ebben az időben a Kárpát-medencében élő avar népesség egy kisebb csoportja használhatta téli szállásul a kedvező adottságokkal rendelkező helyet és hagyta hátra kisméretű, félig földbe mélyített lakóházait.

Valószínűleg a kedvező környezet hatására a dombtető ettől kezdve folyamatosan lakott volt. A veremházakból előkerült leletanyag tanúsága szerint az avar népesség után valószínűleg a honfoglaló magyarok egy csoportja is a vízpart mellé húzódott, majd lassan a kora Árpád-kori és végül a 13. századra a már rögzült házhelyekkel rendelkező középkori falu vette birtokba a teljes, Balatonszemes felé emelkedő domboldalt.

A 2001. évi ásatási évadban 2001. július 12. és november 30. között több, mint 28 800 m² területen 1000 objektumot tártunk fel és dokumentáltunk.

BELÉNYESY KÁROLY

19. Balatonszárszó, Kis-erdei-dűlő
(Somogy megye) U, Kö

Az MTA Régészeti Intézete a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatóságával együttműködve 2000 szeptemberében kezdett hozzá Balatonszárszó délkeleti határában, az úgynevezett Kis-erdei-dűlőben az M7 autópálya tervezett csomópontjának (M7/S8) feltárásához.

Az ásatás elsődleges feladata a középkori Szárszó falu ismert és a csomópont által érintett templomának illetve temetőjének kutatása volt, de már a feltárás korai szakaszában előkerültek egy korábban nem ismert újkőkori település jelentős lelőhelyet ígérő nyomai is. A 2001. március 5. és november 30. között zajló ásatás célja az említett jelenségek párhuzamos és immár nagy felületű kutatása volt.

A templomdombot, ahol a középkori temetőt is sejtettük közel 5 méter széles és 2 méter mély árok vette körül. Ezen a zárt, feltehetően védelmi céllal körbevett területen belül, szabályos szerkezetű, sűrűn egymás mellé épített, könnyűszerkezetű épületekből és tároló vermek tömegéből álló településrészletet sikerült feltárnunk. Az egymástól elkülöníthető körülbelül 8–10 „telken", a 14–15 század folyamán 14 cölöpváz-szerkezetes, paticsfalú ház épült. Az általában 15 méter hosszú és 5 méter széles épületek egymáshoz és az erődítésárokhoz való igazodása egységes rendszerre, templom körüli erődítésre utal, amely az Erdélyből ismert, megerősített templomkörzetekkel mutat rokonságot, de a középkori Magyarország „közepén" a maga nemében egyedülálló jelenség.

Az erődítéssel párhuzamosan a 13. században épült templom körül létesült és az újkorig használt temetőben 765 temetkezést tártunk fel.

A temető területén végzett ásatás korai szakaszában kiderült, hogy az autópálya tervezett nyomvonala nem érinti a központban álló templomot, ezért ennek feltárására az adott keretek között nem kerülhetett sor. Ezt a helyzetet mérlegelve külső források bevonásával és a balatonszárszói önkormányzat támogatásával végeztük el az épület kutatását, amelynek eredményeként pontosan megrajzolhatóvá vált a 13. század elején épült és a 18. század végéig álló templom építéstörténete, illetve a település történetében játszott szerepe.

A középkori templomdomb kutatása mellett nagy hangsúlyt fektettünk a korábban ismeretlen újkőkori falu feltárására. A nagy felületek megnyitása során világossá vált, hogy nagyjából az autópálya nyomvonaltengelyében egy korábban nem sejtett méretű neolit falu húzódik, amelynek 24 házát tártuk fel. Ezek cölöpszerkezetes, paticsfalú épületek voltak. A megmaradt cölöplyukak alapján vázukat 3 sorba rendezett oszlopok alkották, melyeket mindkét hosszanti oldalon egy-egy sövényfal kísért. Szélességük 8–10 méter, míg hosszúságuk 12 és 25 méter között változik. Tengelyük megközelítőleg É–D irányú. Hosszanti oldalukat általában egy-egy házhossznyi árok kíséri, amelyekbe később gödröket, vermeket mélyítettek, amelyeket a mindennapi élet hulladéka töltött fel.

Ennek tanulsága szerint a mintegy 7000 éves falu lakói az ún. zselizi kultúra és az úgynevezett dunántúli vonaldíszes kultúrkör Keszthely csoportjának jellegzetes tárgyait, eszközeit használták.

A nagy mennyiségben előkerülő állatcsont mellett megjelenő nagyszámú őrlőkő és a ritkaságszámba menő gabonamaradványok szerint az itt élő közösség az állattenyésztés mellett már megművelte a környékbeli földek egy részét. Kézművességük legfigyelemreméltóbb emlékei a kagylóberakással, vörös és polikróm festéssel díszített kerámiaedények. A házak között elszórtan, az egykor itt lakók 16 temetkezését is sikerült feltárnunk, amelyek közül kiemelkedik egy edény- és kőeszköz-mellékletekkel eltemetett férfi és egy tengeri kagyló ékszerrel sírba helyezett kisgyermek sírja.

Ebben az ásatási évadban 36 900 m² területen közel 4000 objektum feltárását és dokumentálását végeztük el.

BELÉNYESY KÁROLY

20. Balatonszemes, Bagó-domb
(Somogy megye) U, R, Rő, A

A lelőhely (M7/S12 lh.) egy lankás domboldal D-i végén fekszik, területét a Bagó-dombi Campinghez vezető, keskeny, közel É–D irányú betonút két részre választja szét. A lelőhelyből az autópálya tervezett nyomvonalába a terepbejárási adatok alapján 21 600 m² nagyságú terület esik bele. 1999. szeptember–novemberben 9000 m²-t, 2000 tavaszán és őszén 14 400 m²-t, 2001-ben további 440 m²-t tártunk fel. A lelőhelyen a középső neolitikus dunántúli vonaldíszes kultúra települése, a középső rézkori Balaton–Lasinja kultúra gödrei, egy avar temető 3 sírja és egy népvándorlás kori (feltehetőleg az avar korhoz tartozó) kemence és sír, továbbá egy feltehetően római kori kerítőárok került elő.

A 2001. március 20. és 2001. április 27. közti időszakban végzett ásatással befejeztük a lelőhely feltárását. Az 1999 szeptemberétől – több, kisebb megszakítással – összesen 7 hónapon folyó munka eredményeként a dunántúli vonaldíszes kultúra telepét teljes szélességében átszelő nyomvonalban a lelőhelyből összesen 27–800 m²-t tártunk fel. Ezzel a bagó-dombi telep jelenleg a 4. legnagyobb feltárt neolitikus falu a Dunántúlon.

Az újkőkori objektumok száma a 2001. évi ásatáson több mint 100, emellett az idei évben értük el az eddig szórtan jelentkező rézkori falu (középső rézkor, Balaton–Lasinja kultúra) központi részét. A dunántúli vonaldíszes kerámia kultúrájához tartozó objektumok zö-

me különféle tároló-, szemétgödör, az ezek között elhelyezkedő cölöpházaknak sajnos kevés nyoma került elő a lelőhely talajadottságai miatt. Az idei anyag figyelemre méltó darabja egy nagyméretű ülő idol, mely nagyrészt épen maradt meg. A nagy mennyiségű kerámia mellett számos kőpenge is előkerült (kova és obsidián is), különleges lelet a szépen megfaragott csonttű-pár. A neolitikus falu területén összesen 6, melléklet nélküli zsugorított csontvázas sír került elő; az egyik halott testét vastag okker réteg borította.

A Balaton–Lasinja kultúra közel 40 objektumát tártuk fel, ezekből is gazdag leletanyag került elő.

A lelőhely teljes területét metsző, helyenként kettős-hármas árokrendszert kezdetben a dunántúli vonaldíszes kultúra telep árkának tartottuk. A későbbiekben a rézkori objektumokkal megfigyelhető szuperpozíció segítségével egyértelműen bebizonyosodott, hogy az újkőkornál és a rézkornál is fiatalabb. A tavalyi évben az árokból előkerült római kori cserepek és egy idén talált bronzkarika a római kori keltezést valószínűsíti. Az árokrendszer – melynek pontos megfelelője, feltehetően folytatása került elő a balatonszárszói lelőhelyen – talán egy római kori latifundium határát jelző kerítőárokkal azonosítható.

A 2000 tavaszán előkerült avar temető újabb sírja nem került elő. Az idei szelvény Ny-i területén egy újkori tanya nyomait is megtaláltuk.

A leletanyag restaurálása az MTA Régészeti Intézetében történt, azt követően Kaposváron a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága raktáraiban helyeztük el őket.

Munkatárs: Kulcsár Gabriella.

KISS VIKTÓRIA

21. Baracs, Római katonai tábor
(Fejér megye) Rő

2001. július 2–20. között folytattuk le a baracsi római katonai tábor (Annamatia) feltárásának harmadik ásatási szezonját a Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK és az Intercisa Múzeum közös munkájának keretében.

Az idei ásatás során befejeztük a tábor DNy-i saroktornyainak, illetve az É-i kapunak feltárását. A saroktoronynál egy szelvénnyel feltártuk a tavalyi IV. árok K-i folytatásában a táborfalat, a trapéz és a legyező alakú tornyok K-i falait. A táborfal és mindkét toronyfal néhány kisebb falcsonktól eltekintve teljesen kiszedett volt, a 2 m széles legyező alakú tornyot a korábbi fossa betöltésére alapozták rá. A különleges trapéz alakú torony belsejében található egy vékonyabb, a toronyfallal párhuzamos falcsonk, amely talán lépcsőfeljárat lehetett. Annyi bizonyos, hogy még a trapéz alakú torony használata során visszabontották, ahogy később a toronyfalat is, amikor a legyező alakú tornyot építették. Az elplanírozási réteg felett sárga agyagos járószintet figyeltünk meg.

Ez évben a porta principalis sinistra K-i kaputornyát tártuk fel teljes egészében. A torony mind méretében, mind szerkezetében teljesen megegyezik a tavaly feltárttal (60 cm széles falak, kiugró alapozás, 1 m-es megmaradt felmenő falmagasság, sóderes, habarcsos padlószint). A kb. 3 m széles via principalis egyosztatú volt, de megtaláltuk a torony belső sarkához épített beszűkítést is, amely a fal túlsó oldalán is megvastagodott a Ny-i toronyéhoz hasonlóan. Az út alatti kevert rétegben faragott kőtöredékeket találtunk. A táborfal belső földtöltésének szerkezete is megegyezett a tavalyiéval (korábbi szürkeagyagos vályogfalak felhasználásával épült). Igen fontosak az útrétegben, illetve a belső földtöltésben talált keltező értékű pannoniai szürke, Faltenbecher-, valamint festett edénytöredékek. A feltárás legfontosabb novuma volt, hogy a torony ÉK-i sarkához építve megtaláltuk a toronnyal egykorú, bár 40 cm-rel magasabban alapozott táborfalat. Különlegessége, hogy nem a várt K–Ny irányba, hanem É felé haladt, majd kb. 5 m-rel később fordult el csak K-i irányba.

Az előkerült leletanyagból a számos érem és bélyeges tégla mellett egy aranyozott bronz császárszobor töredék (ruhaerdő) érdemel említést. A bélyeges téglák közül a legfontosabb a cohors VII. Breucorum Maximiniana bélyege, utóbbi csapatkitüntető jelző eddig ismeretlen volt.

Konzulens: Pongrácz Zsuzsánna és Gabler Dénes. Az ásatáson részt vettek Thúry László régész (ÁMRK), Pataky Miklós, Fácányi Edina, valamint a PPKE BTK egyetemi hallgatói.

KOVÁCS PÉTER

22. Bácsalmás, Óalmás, homokbánya
(Bács-Kiskun megye) Sza, Kú

2000 nyarán illegális homokbányászás több sírt tett tönkre az 1993 óta ismert Óalmás kora újkori temetőjében. 2001-ben – a terület régészeti védelmével kapcsolatos talajrendezés előtt – legalább a bányaperemen levő sírok mentését szerettük volna elvégezni.

A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és helyi támogatással megvalósuló leletmentés során további 145 rác és szarmata sírt tártunk fel. Előbbiek többnyire melléklet nélküliek voltak, de viszonylag nagy számban kerültek elő kisgömbös bronz hajtűk és ezüst fülesgombok, továbbá néhány kauri kagyló is. Az egy sírból előkerült két pénz egyike török akcse, a másik egy 12. századi pénz utánzata volt. A helyenként jó állapotban megmaradt, szegekkel összefogott vagy ácsolt koporsóládák mellett nem ismert sírkiképzéseket figyeltünk meg: a sírfenéken középen egy, a láb felé keskenyedő, 10–20 cm mély, teknőszerű mélyedés, mely a koporsó alsó részét jelzi. Ezekben a sírokban sem szeg, sem famaradvány nem volt.

A területen levő szarmata település objektumai közül ebben az évben néhány gyér mellékletű gödröt tártunk fel.

WICKER ERIKA

23. Bátmonostor, Laposok
(Bács-Kiskun megye) U, R

2001. november 24-i terepbejárásomon korábban talált légi fotó azonosítására tettem kísérletet. A légi fotót a Földmérési és Távvezérlési Intézet légifotó-tárában találtam 0-073-1420-as számon, rajta egy nagy négyzetes alakú építmény található.

A terület a Bátmonostort Szeremlével összekötő alsóbbrendű úttól É-ra található. A területet É-ról és Ny-ról a Ferenc-csatorna határolja, D-ről a már említett út található meg. Ottjártamkor frissen volt szántva. A légi fotón látható objektumot a terepen nem láttam, annak ellenére, hogy igen alaposan bejártam a teljes területet. Egyetlen helyen jelentkezett az út mentén, kb. 8–10 m szélességben és kb. 30–40 m hosszan leletanyag. Az előkerült anyag: neolit és rézkori cserepek, illetve egy kőeszköz. Ezek mellett a felületen jelenkori cserepek is voltak.

VADAY ANDREA – HAJDÚ ÁDÁM

24. Belvárdgyula, Topos
(Baranya megye) Rő

Az M6-56 gyorsforgalmi út tervezett nyomvonalának Baranya megyei szakaszán két részletben, 2001. április 10.–május 11. és október 8–18. között végeztünk terepbejárást. A területet a nyomvonalon 100-100 méteres sávban jártuk be, illetve adott esetben a lelőhely teljes kiterjedését meghatároztuk. A kijelölt terület 77,9%-át sikerült bejárni, a többi rész erdő, mocsár, gyep miatt járhatatlan volt.

Egy enyhén lankás domboldalon szórvány leletekkel jelzett, kis római kori telep nyomait találtuk (44. lh.).

A leletek a Janus Pannonius Múzeum gyűjteményébe kerültek.

KÁRPÁTI GÁBOR

25. Benczúrfalva, Majorhegy
(Nógrád megye) B

2001. március 12–14. között szennyvízberuházást megelőző terepbejárást végeztünk. A tervezett nyomvonalat bejárva a hegy alatt a patak partján, a falu kisgéci végében 200–250 méter hosszan késő bronzkori (Pilinyi kultúra, Kyjatice kultúra) lelőhelyet figyeltünk meg. A régészeti jelenség a szántott felszínen igen intenzíven, de foltokban jelentkezett. Korábban Patay Pál már ásott ennek a területnek a közelében, így szinte biztos, hogy az erődített településen kívüli kézműves műhelyek, illetve a vártól távolabb a temető feltárása várható ezen a területen.

TANKÓ KÁROLY

26. Beregsurány, Református templom
(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) Kk

A templom műemléki felújításához kapcsolódóan falkutatást és szintmeghatározást végeztünk. Azonosítottuk az elbontott sekrestye helyét is.

A templom 1335 és 1363 között épült, nem azonos a korábbi forrásokban említett surányi templommal. Eredeti részletei közül eddig csupán a D-i és a Ny-i kapu, a D-i kapu felett egy körablak, valamint a szentély D-i oldalán egy elfalazott csúcsíves ablak volt ismert. A kutatás során megállapítottuk, hogy a hajó többi gótikus ablaka – melyek egy Rómer-rajz szerint osztósugaras, mérműves nyílások voltak – egy 1893-as átalakítás során megsemmisültek. Előkerült viszont az egykori, gerendafödémes sekrestyébe vezető, egyszerű, élszedett, csúcsíves ajtó, valamint megtaláltuk a szentély eredeti boltozatának lefaragott vállait is. A járószint a mainál 40 cm-rel lentebb húzódott.

A 15. század végén a szentélyt átépítették. Ekkor keletkeztek a szentély ma is működő ablakai, valamint a jelenlegi boltozat is. E periódus további emlékeként feltártuk a szentségtartó fülke szamárhátíves, vakmérműves felső részét.

Az újkor elején megrongálódott templomot 1715-ben állították helyre, de a középkori részleteket ekkor még megőrizték.

A Ny-i homlokzat elé 1893-ban tornyot emeltek, ekkor alakították ki a jelenlegi nyílásrendszert is.

Az újkorban birtokos Bay család 1828-ban kriptát építtetett a templomba. A jelenlegi járószint legkorábban ekkor, legkésőbb az 1893-as építkezés nyomán alakult ki.

SIMON ZOLTÁN

27. Bezi-Fehértó-Győrsövényház-Kóny-Markotabödöge
(Győr-Moson-Sopron megye) Á, Kö

2001-ben folytattuk a Keleti Tóköz elpusztult árokrendszerének kutatását. Munkánknak három alapvető célja volt: 1. a teljesen elpusztult árkok, árokszakaszok azonosítása. 2. az árkok felépítésének, belső szerkezeti jellemzőinek pontos megismerése. 3. az árokrendszer funkciójának és működésének lehetőség szerinti rekonstruálása.

Az objektumok megfigyelhető maradványaira, vagy azok feltehető helyére keresztben kutatóárkokat húztunk. A megfigyelt jelenségeket rajzban rögzítettük és (nem minden esetben) fotót is készítettünk. Egyes kutatóárkokból (elsősorban a medrek betöltéséből) talajmintát is vettünk. Korhatározó értékű leletanyag egyetlen kutatóárokból sem került elő. Meghatároztuk a kutatott pontok tengerszint feletti magasságát is.

2001. március 30. és október 21. között 42 kutatóárkot ástunk ki (37–76. kutatóárok, 1–2. szelvény). A kutatóárkok helyileg hét község határába estek: Tárnokréti, Rábcakapi, Cakóháza, Fehértó, Győrsövényház, Kóny, Markotabödöge.

A kutatás folyamán olyan tapasztalatokra is szert tettünk, amelyek némileg módosítják korábbi ismereteinket. Így például három esetben olyan objektummal találkoztunk, amelyek nem az eddigi „megszokott" ket-

tős és hármas szerkezetet mutatják. A 41. és a 13. objektum négy, a 30. objektum öt párhuzamos gödörből állt. E szerkezeti forma funkciója még rejtély. Ugyanekkor továbbra sem találkoztunk olyan árokkal, amely igazolhatóan csak egyetlen mederből állt. A 11. objektum kutatása során olyan jelenségeket figyeltünk meg, amelyek arra utalnak, hogy a csatornák egymásba torkollásánál fából készült csőátereszeket használtak. Ugyancsak valószínűsíthető, hogy a hármas szerkezetű csatornák oldalsó medreit a töltéseken átvezetett faátereszek kötötték össze a középső mederrel.

TAKÁCS KÁROLY

28. Békés, Viharsarok TSZ

(Békés megye) Ú?

2001. június 16-án, az alföldi újkőkori tellek légi régészeti kutatása során Békés település határában, a Kis-Körös-csatornától északra, a topográfiai térkép alapján Viharsarok TSZ-ként jelölt terület mellett, kb. 200×150 m-es területen, a gabonában szögletes, egymásba ékelődő téglalapokból álló, negatív és pozitív növényzeti elszíneződéseket vettünk észre. A jelenség modern bolygatás nyoma is lehet.

A kutatást a Felsőoktatási Kutatási és Fejlesztési Pályázat (0198/2000) támogatta, a repülővezető Talabos Gábor volt.

CZAJLIK ZOLTÁN

29. Békéscsaba határa

(Békés megye) Ő, V, Sza, Á, Kk

A Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága 2001. október 3. és 31. között végezte el a 44. sz. főút Békéscsabát elkerülő szakaszának tervezett nyomvonalán az építést megelőző régészeti terepbejárást. Az elkerülő útszakasz 119,05 és 134,47 kilométerszelvényei között, közel 18 kilométer hosszúságban, a város északi részén húzódó nyomvonalon végeztük el a felszíni lelőhelykutatásokat a nyomvonal megadott szélességében, de a lehetőségek szerint a lelőhelyek teljes kiterjedését a nyomvonalon kívülre eső részeken is igyekeztünk meghatározni.

Balassa utca: két lelőhely (3. és 4. sz.) Békéscsabától É-ra helyezkedik el, a Mezőberénybe vezető műút keleti oldala és a Franyó-dűlő közötti területen, a konzervgyári iparvágány átjárója mellett, az egykori Telek-ér medrének északi partján. Az egykori érmeder partja ezen a helyen a felszínből kissé kiemelkedik. Ezen találhatók a lelőhelyek, melyeket csak a felszínen talált leletek korszakai választanak el egymástól. A 3. számún kb. 100 méteres körben kevés szarmata kori edénytöredéket és paticsot találtunk. A 4. sz. lelőhelyről (MRT 10. k. 2/228. lh.) kizárólag Árpád-kori edénytöredékeket találtunk, amelyek kis kiterjedésű, valószínűleg kevés objektumot tartalmazó, egykori megtelepedés nyomaira utalnak.

Berényi út, Bigógödör: A területen a Telek-ér medre halad keresztül egy kisebb, a felszínből enyhén kiemelkedő, hátas részt D felől megkerülve. Ennek a magasabban fekvő területnek a nyugati oldalán gyűjtöttünk szarmata kori és kevés Árpád-kori edénytöredéket, kb. 150×250 méteres felületen.

Békekert-dűlő: A lelőhely Békéscsabától nyugatra, a gyulai és a dobozi úti csomópontok közötti szakaszon található, a felszínből alig kiemelkedő, L alakú, nagy kiterjedésű magaslat délnyugati részén. A magaslat az egykori vízjárta terület egykori szárazulata volt. A lelőhely ennek a szárazulatnak a délnyugati nyúlványát foglalja el kb. 300×100 méteres területen. Kevés számú vaskori edénytöredéket találtunk, a lelőhely kiterjedése és intenzitása a rossz látási viszonyok miatt bizonytalan.

Felvégi-legelő (MRT 10. k. 2/1. lh.): Bolygatatlan állapotú szarmata kori telep nyomaira bukkantunk.

Lencsési elágazás: A lelőhely Békéscsabától keletre, a főút jelenlegi nyomvonalának északi oldalán egy ÉNy–DK irányú, sekély, egykor vízjárta meder déli oldalán helyezkedik el, kb. 300×200 méteres területen. A lelőhely északi része a meder partján megfigyelhető, a felszínből kissé kiemelkedő magaslatra támaszkodik, déli része a laposabb területre is áthúzódik. A viszonylag nagy területen elhelyezkedő lelőhelyen szórványosan gyűjtöttünk közelebbről nem meghatározható őskori edénytöredékeket.

Megyeri faluhely (MRT 10. k. 2/78. lh.): A már régóta ismert, nagy kiterjedésű, jelentős régészeti lelőhelyen mostani felszíni leletgyűjtésünk során Árpád-kori és késő középkori edénytöredékeket találtunk igen nagy számban, melynek azonban ez alkalommal csak a déli irányú kiterjedését vizsgáltuk meg.

Mokri vagy Gortka tanya (MRT 10. k. 2/222. lh.): A lelőhely Békéscsabától északra, a Mezőberénybe vezető műút és a vasút közötti részen helyezkedik el. Ezen a területen egy É–D irányú, nem túl széles, hátas rész húzódik, amelytől minden irányban távolabb esnek az egykori vízjárta területek. Kevesebb Árpád-kori, többségében késő középkori leletanyagot gyűjtöttünk. Tapasztalataink szerint a lelőhely a vasút nyugati oldalára is átterjed, É–D irányú kiterjedését azonban a terület beépítettsége miatt nem lehet meghatározni.

Veszei-híd (MRT 10. k. 2/308. lh.): A folyómeder északi partján, a Veszei-híddal alkotta sarokban bolygatatlan vaskori telep nyomait rögzítettük.

Vidovszki tanya (MRT 10. k. 2/227. lh.): A lelőhely Békéscsabától északra helyezkedik el, a Mezőberénybe vezető műút keleti oldala és a Franyó-dűlő közötti területen, az egykori Telek-ér medrének északi partján. A magaslaton kevés őskori, szarmata és Árpád-kori edénytöredéket gyűjtöttünk, kb. 100×200 méteres területen.

Munkatársak: Medgyesi Pál régész, Demcsák Ildikó, Kékegyi Dorottya, Kollárovszkyné Zsilinszki Éva, Zahoránné Sajti Erzsébet ásatási technikusok. A leletanyag a Munkácsy Mihály Múzeumba került.

GYUCHA ATTILA – LISKA ANDRÁS

30. Bicsérd, Falualja-dűlő
(Baranya megye) R, B
Az M6-56 gyorsforgalmi út tervezett nyomvonalának Baranya megyei szakaszán két részletben, 2001. április 10.–május 11. és október 8–18. között végeztünk terepbejárást. A területet a nyomvonalon 100-100 méteres sávban jártuk be, illetve adott esetben a lelőhely teljes kiterjedését meghatároztuk. A kijelölt terület 77,9%-át sikerült bejárni, a többi rész erdő, mocsár, gyep miatt járhatatlan volt.

Egy alacsony dombtetőn 50×50 méteres kiterjedésben szórvány cserepekkel jelzett őskori (Baden és mészbetétes kultúra) telepet regisztráltunk (49. lh.).

A leletek a Janus Pannonius Múzeum gyűjteményébe kerültek.

KÁRPÁTI GÁBOR

31. Bikács, Belső-sziget
(Tolna megye) Á
2001-ben a Tolna megye őskori és középkori várai című kutatási program keretében folytattam a légi felderítéseket, terepbejárásokat. A munkához a Nemzeti Kulturális Alapprogram, az OTKA és az Őcsényi Repülőklub nyújtott anyagi segítséget.

A már korábban is kutatott 13. századi földvárat több alkalommal is fotóztam. Tavasszal, a búza zöld állapotában, amikor a világoszöld búzában sötétzöld csíkokként mutatkozott az erődítés; a búza érett, aratás előtti állapotában, amikor az egykori sáncárkokat a még éretlen, zöld növényzet jelezte. Decemberben, hóban jól látható a védett terület, valamint az erődítés É-i szakasza. Domborzatilag már csupán hóban figyelhető meg az erődítés, mivel a szántás következtében szinte teljesen ellapultak az egykori árkok, sáncok.

MIKLÓS ZSUZSA

32. Birján határa
(Baranya megye) R
Az M6-56 gyorsforgalmi út tervezett nyomvonalának Baranya megyei szakaszán két részletben, 2001. április 10.–május 11. és október 8–18. között végeztünk terepbejárást. A területet a nyomvonalon 100-100 méteres sávban jártuk be, illetve adott esetben a lelőhely teljes kiterjedését meghatároztuk. A kijelölt terület 77,9%-át sikerült bejárni, a többi rész erdő, mocsár, gyep miatt járhatatlan volt.

A Zártkert nevű határrészben és vele érintkezőleg a Lothárdhoz tartozó Grabina-dűlőben is egy-egy őskori (Baden) telep nyomát találtuk (46–47. lh.).

A leletek a Janus Pannonius Múzeum gyűjteményébe kerültek.

KÁRPÁTI GÁBOR

33. Bokor határa
(Nógrád megye) Ő, Á, Kú
2001. március 13. és 18. között a Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága felkérésére bejártuk a Zagyva–Cserhát-völgyi gázvezeték nyomvonalát.

A település északi határában, a faluból kivezető út hídjától nem messze, a tőle ÉK-re fekvő dombon helyezkedik el a kevés Árpád-kori kerámiával jelzett (10. sz.) lelőhely. A Csapások-dűlőtől 50 m-re keletre elhelyezkedő szántóföldön őskori és kora újkori cserepeket gyűjtöttünk (11. lh.).

Munkatársak: Majcher Tamás, Paszternák István régészek, Balogh András pécsi, Nagy Andrea, Pesti Krisztina budapesti egyetemi hallgatók, valamint Nagy Imre, Semperger Zoltán, Nyikus Diána. A leletek a Kubinyi Ferenc Múzeumba kerültek.

VADAY ANDREA

34. Boldogkőváralja, Vár
(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Kk
A vár felső részét az 1963-ban indult ásatáskor teljes egészében – a sziklafelszínig – feltárták. Az ásató régész, K. Vígh Katalin munkáját 1966-ban a Herman Ottó Múzeum Évkönyvében publikálta. A helyreállítás során turistaszállót alakítottak itt ki, mely jelenleg nem üzemel, a vár helyreállított palotaszárnyában kiállítótermek vannak.

2001-ben az önkormányzat a Széchenyi-tervhez kapcsolódóan pályázni kívánt, ehhez volt szükség a várról kutatói véleményt adni, illetve az 1963-as kutatást – ott, ahol az megkívánja – kiegészíteni.

2001-ben a hegy oldalában korábban már ismert tároló vermeket kitisztítottuk a modern bemosódott törmeléktől.

A falak vakolatlan felületein, ahol az hozzáférhető volt, megfigyelést végeztem, amely részben kiegészíti a korábban már ismerteket.

A vár koronaszintjein és nyílásain jelentős 19. századi romantikus átépítés tapasztalható. Az akkori tulajdonosok a várat romantizálták és újból „használatba" vették.

Az írott és képi források alapján megállapítható volt, hogy a malom bástyának nevezett épületrész egy L alakú palotaszárny része. Jelenleg toronyszerű alakja a vár romos állapotából fakad. A tömlöcnek tekintett verem, legalábbis a legutolsó 17. századi periódusban tároló verem volt, a tömlöc az említett L alakú palotaszárny földszintjén helyezkedett el, tetőszerkezet nem fedte.

A 2002. év során a meginduló újbóli helyreállítást és falrenoválást megelőzően további falkutatásra van szükség.

KOPPÁNY ANDRÁS

35. Borjád határa
(Baranya megye) Ő, R, LT, Ró
Az M6 56 gyorsforgalmi út tervezett nyomvonalának Baranya megyei szakaszán két részletben, 2001. április 10.–május 11. és október 8–18. között végeztünk terepbejárást.

A területet a nyomvonalon 100-100 méteres sávban jártuk be, illetve adott esetben a lelőhely teljes kiterjedését meghatároztuk. A kijelölt terület 77,9%-át sikerült bejárni, a többi rész erdő, mocsár, gyep miatt járhatatlan volt.

A falu közigazgatási határán belül két őskori, szórvány leletekkel jelzett lelőhelyet (36–37. lh.), valamint egy több korszak (lengyeli kultúra, kelta, római kor) megtelepedését mutató telephelyet (58. lh.) találtunk.

A leletek a Janus Pannonius Múzeum gyűjteményébe kerültek.

KÁRPÁTI GÁBOR

36. Bőly határa

(Baranya megye) U, R, B, Rő

Az M6-56 gyorsforgalmi út tervezett nyomvonalának Baranya megyei szakaszán két részletben, 2001. április 10.–május 11. és október 8–18. között végeztünk terepbejárást. A területet a nyomvonalon 100-100 méteres sávban jártuk be, illetve adott esetben a lelőhely teljes kiterjedését meghatároztuk. A kijelölt terület 77,9%-át sikerült bejárni, a többi rész erdő, mocsár, gyep miatt járhatatlan volt.

A Békás nevű határrészben egy őskori (vonaldíszes, lengyeli és mészbetétes kultúra) (33. lh.); az Aranydombon két, főleg őskori (mészbetétes), szórványosan római kori cserepekkel jelzett településnyomot találtunk (34–35. lh.).

A leletek a Janus Pannonius Múzeum gyűjteményébe kerültek.

KÁRPÁTI GÁBOR

37. Budakalász határa

(Pest megye) B, LT, Á, Kk

2001 tavaszán az M0 autópálya nyomvonalán végeztünk terepbejárást a Duna jobb partja és a 11. sz. főút közötti szakaszon.

A Csajerszke nevű határrészben kis területen néhány jellegtelen bronzkori és középkori cserepet találtunk. A lelőhely valószínűleg megegyezik a korábbról ismert (MRT 7. k. 3/12. lh.) lelőhellyel.

Ettől a lelőhelytől DNy-ra kb. 500 m hosszan és 200 m szélesen Árpád-kori, késő középkori és kelta cserepeket gyűjtöttünk (3/24. sz. lh.). Legtöbb a fehér, keményre égetett Árpád-kori töredék. Elég sok a jellegzetes kelta szürke LTD periódusra jellemző, homokkal soványított, jól iszapolt kerámia, és van néhány durvább kidolgozású, kavicsos anyagú töredék is. A leletek Ny felé ritkulnak.

A leletek a szentendrei Ferenczy Múzeumba kerültek.

OTTOMÁNYI KATALIN

38. Budakalász, Zöld-barlang

(Pest megye) R, B, LT, Rő, N, Á, Kk

A Zöld-barlang a Nagy-Kevély K-i oldalában (367 m), a Nagy-Kevély egyetlen magasan elhelyezkedő, rég felhagyott, kisebb mészkőfejtőjétől kb. 100 m-re található. A barlangászok 2001-ben végzett munkálatai során szinte ugyanazok a régészeti korszakok leletei kerültek napvilágra, mint a közeli Mackó-barlangból. Ézsiás György és barlangkutató társai az eddig régészetileg ismeretlen lelőhely, a barlang egymástól kb. 10 m-re levő két bejárata közül az egyik feltárását kezdték el.

A barlang bejáratainál és a környéken a felső réteget vastag, laza, kőtörmelékes, feketés-barna humusz alkotta, mely alatt vörös agyag volt. A felszínen gyűjtött edénytöredékek nagy része a középső rézkor Ludanice csoportjába, néhány oldaltöredék leginkább a bronzkori vatyai kultúrába sorolható, elenyésző hányada a kerámiának római, 13. századi illetve késő középkori. Az ugyancsak a felszín közelében talált köpűs vas lándzsahegy kelta. Egy ismeretlen rendeltetésű bronzlemez őskori, vagy római kori. A barlang fülkéjének felső kitöltési rétegében az őskori leletanyag már kevesebb, főleg római kori és középkori cserepek fordultak elő. Egy-két oldaltöredék talán népvándorlás kori, a legtöbb lelet 13. századi (pl. egy kereszt fenékbélyeges szürke töredék). A többi kerámia késő középkori, illetve 16–17. századi. Az aknában gyűjtött néhány darab kerámia rézkori és 13. századi, két oldaltöredék Árpád-kori (10–11. sz.).

A régészeti leletek mellett az ember időnkénti jelenlétére a viszonylag nagyszámú embercsont, valamint nagytestű háziállatok csontjai és az azokon található vágásnyomok utalnak. A barlang csontleleteit dr. Kordos László paleontológus (Magyar Állami Földtani Intézet) dolgozta fel. A Zöld-barlang jelenlegi feltárási szintje megfelelő arra, hogy a tanúfalak alapján a rétegeket szépen elkülöníthessük, és azt a 2002-re tervezett munkálatok során dokumentálhassuk.

REPISZKY TAMÁS

39. Budakeszi, Római katolikus templom

(Pest megye) Kö, Kú

2001. november 29-én járdaépítés közben a középkori templom kerítésfala és a plébánia kerítése között egy 15. századi ház részletei kerültek elő. A ház téglalap alaprajzú volt, hozzávetőleg ÉK–DNy-i irányú hosszanti falai a plébánia kerítésfala alatt az udvar irányába futottak. Belmérete kb. 1000×400 cm lehetett. Formátlan, különböző méretű kövekből emelt, 70 cm szélességű falait fehér habarcsba rakták. Északnyugati fala mellett kb. 15 cm vastagságban kavicsból, kőből rakott külső járószintet találtunk, mely a tengerszint felett 231,16 m magasságban húzódott. Belső, kb. 7–12 cm vastagságú fehér, öntött, habarcsos járószintjét valamivel mélyebben (231,02 m) találtuk meg. Fölötte, kb. 40–50 cm magasságban, másodlagosan emberi csontmaradványokat terítettek el a már romos házban. A csontréteget kb. 13 cm vastag újkori humuszréteg borította. Magát a plébániához tartozó 1804 ben épült kerítésfalat (feliratos kő a falban) az elbontott középkori házfalak felületére alapozták.

A területen már a 12. századtól temető volt a középkori templom körül és egészen 1777-ig temetkeztek a környéken. Mivel a temetőt kerítés vette körül, kiterjedése nem változott, a különböző korok halottait egymásra temették. A többrétegű temetőt a 18. század második felében az új templom és a plébánia építésekor végzett földmunkák során megbolygatták. Sok szórvány emberi csont került a felszínre (melyek a környéken ma is mindenütt fellelhetőek). Ekkor helyezték el az elbontott középkori ház padlózatán a most előkerült emberi csontmaradványokat.

SIKLÓSI GYULA

40. Budapest, I. Csőnak utca 1–3.
Kö, Tö
A részletes jelentést lásd a 99. oldalon.

TÓTH ANIKÓ

41. Budapest, I. Kapisztrán tér, Mária Magdolna (volt helyőrségi) templom
Kk
Az újonnan építendő helyőrségi templom előkészítő munkájaként a helyreállított háromhajós templom hajójának K-i felében folytattunk 2001 májusától októberig régészeti kutatásokat. A korábbi feltárások alaprajzi megfigyelésének pontosítása, kiegészítése, dokumentálása megtörtént. A főhajó területén az eredeti sziklafelszínt igen mélyen találtuk meg, elképzelhető, hogy itt egy árok húzódott. A 2001-es ásatás során 36 db sírt tártunk fel.

BENCZE ZOLTÁN

42. Budapest, I. Kapucinus utca 4–6.
LT, Á, Kk, Tö
A Budapesti Történeti Múzeum Középkori osztálya előzetes régészeti szondázó kutatást végzett a telken 2001. november 5–26. között abból a célból, hogy a terület régészeti jelenségeit, azok elhelyezkedését és szintviszonyait felderítse, és meghatározza a teljes régészeti feltárást igénylő terület nagyságát, illetve a teljes feltárás várható időtartamát.

A telken korábban földszintes lakóház állt, amelyet néhány éve lebontottak.

A szondázó feltárást a Kapucinus u. 4. szám alatti telken végeztük el. A telek közepén, az utcán merőleges irányban, 3 m széles, 20 m hosszú kutatóárkot nyitottunk. Az árok K–Ny-i irányban húzódott a telek K-i végében lévő kőfaltól a Ny-i végében lévő támfalig. A pontosabb dokumentálás és a munkamenet egyszerűsítése kedvéért az árkot 4 szelvényrészre osztottuk.

Az 1. szelvényben a sárga agyagos altalaj a lebontott újkori ház lebetonozott járószintje alatt 50 cm-re kezdődött. A szelvény É-i oldalától 45 cm-nyire azonban ebbe az agyagba a 14–15. század folyamán egy meszes habarccsal tapasztott, tört köves falú pincét építettek, amely pince 40 cm széles falának visszabontott csonkját a szelvény ÉK-i sarkában megtaláltuk. Ennek a pincének a falait a török korban visszabontották és földdel tapasztott nagyméretű kövekből rakták újra, majd így használták. Ez a pincehelyiség azonban beomlott, ekkor egy kisebb részt elrekesztettek belőle, és egy újabb, földdel tapasztott tört köves, 35–40 cm széles falazatot építettek. Ez utóbbi pincét tártuk fel a szelvény DK-i negyedében. A pince mindhárom használati periódusában feltételezhető, hogy a bejárat az utcáról nyílt. A pincéket laza, barna, kő-, és téglatörmelékes omladékkal töltötték fel, amely török kori kerámiát és sok vasszerszámot tartalmazott. A szelvény DK-i sarkában 260 cm, DNy-i sarkában 180 cm és É-i sávjában 55 cm mélységben találtuk meg az altalajt.

A 2. szelvényben az É-i sávban ugyancsak magasan, 0–40 cm mélyen volt a sárga agyag altalaj. Az agyagba itt is volt egy középkori építésű pince. Széles tört kövekből összeállított falát kavicsos habarcsos kötőanyag tartja össze. A pince É-i fala 30 cm széles, K–Ny-i irányban húzódik, téglából rakott dongaboltozatának csak legalsó, ferdén rakott sora maradt meg. K-i falát a török korban 185 cm mélységig visszabontották, a falcsonkot a szelvény K-i sávjában bontottuk ki. A pince Ny-i fala a kutatóárok Ny-i fala, D-i fala a kutatóárok D-i fala alatt húzódik. A pince hossza kb. 5 m, szélességét egyelőre nem ismerjük. Sárga, agyagos betöltése török kori kerámiát tartalmazott. A felszíntől 250 cm mélyen egy 10 cm széles agyagszint alatt vékony, szürke, hamus pusztulási réteget találtunk, ez alatt egy 40 cm vastag sötétbarna, törmelékes, humuszos réteg húzódott, ami 14–15. századi kerámiát tartalmazott. A pince betömött földjébe egy nagyméretű, ovális alakú gödröt ástak, melynek széle égett, faszenes volt. Betöltése vastag, paticsos, égett földtömeget és sok török kori kályhaszemet tartalmazott. A szelvény DNy-i negyedében 4, egymásba ásott török kori és egy rájuk ásott négyzetes alakú, újkori szemétgödör körvonala metszette egymást.

A 3. szelvényben egy nagyméretű, ovális alakú, török kori kerámiát tartalmazó szemétgödröt tártunk fel. A gödör K-i és Ny-i oldalán egy-egy vastag (80–100 cm széles), kavicsos habarccsal kötött tört köves építésű faltömb volt. A faltömbök feltételezhetően másodlagosan kerültek erre a helyre, egy közelben levő támfal ostrom alatt megsérült darabjai gurulhattak ide. Környezetükben török kori kerámiát találtunk.

A 3. szelvény Ny-i felében és a 4. szelvény K-i felében egy altalajba ásott Árpád-kori veremház részletét bontottuk ki. Mélysége a mai szinttől számítva 100 cm, sajnos a tereprendezések miatt az eredeti Árpád-kori járószintet, amibe a házat ásták, nem ismerjük. A ház ÉK-i, ÉNy-i sarkában, valamint É-i falában további két cölöplyukat találtunk. A cölöplyukakat sárga agyaggal tapasztották ki. Tűzhelyre utaló nyomot nem találtunk. A ház betöltött földje a 13. század közepéről származó kerámiát tartalmazott.

A 4. szelvény ÉK-i sarkában egy négyzetes alakú újkori mcszcsgödör, Ny-i végén pedigegy újkori pince volt. A szelvény középső harmadában a sárga agyag altalajt sötétbarna, fekáliás réteg borította. A 4. szelvényben a bolygatatlan altalaj szintén 10–25 cm mélyen volt.

A kutatás eredményeként elmondhatjuk, hogy a kutatóárokban kelta, Árpád-kori, késő középkori és török kori leleteket és objektumokat tártunk fel. A telek Ny-i részén előkerültek egy 13. századi veremház részletei, a telek közepén pedig egy késő középkori (14–15. századi), az utcára merőleges lakóház többszörösen átalakított pincéi. Az épület a török korban pusztult el. Egyelőre nem ismert kapcsolata a telek É-i oldalán található középkori pincemaradvánnyal.

VÉGH ANDRÁS

43. Budapest, I. Szabó Ilonka utca 73.

Rő, Kö, Tö

A Budapesti Történeti Múzeum Középkori Osztálya a Fellerer Kft. megbízásából építkezést megelőző régészeti szondázást végzett a telken.

A vizsgálatot a beépítetlen területen, a lebontott épület K-i oldalán található kert területén folytattuk. Az utca vonalára merőlegesen 16×3 m alapterületű kutatóárkot húztunk a kert közepén, a telek hosszában, a hegyoldal lejtésirányának megfelelően. A kutatóárkot a kultúrrétegek aljáig, vagyis a tisztán geológiai rétegek megjelenéséig mélyítettük.

A kutatóárok É-i harmadában, a telek alsó részén modern és újkori feltöltési rétegeket találtunk 160 cm mélységig, amelyek közvetlenül az altalajon helyezkedtek el. A mesterséges terepszintet feltehetően az 1684. és 1686. évi ostromok előtt a Várhegy D-i és É-i lejtőjén az erődítmény védhetősége kedvéért végzett földmunkák során alakították ki, eltüntetve ezzel a korábbi korszakokból származó régészeti jelenségek bizonyos hányadát.

A kutatóárok középső és D-i harmadában az újkori humuszrétegek alatt átlag 100 cm mélyen, egységesen egy vastag, 17. századi kerámiákkal keltezhető laza, vörösesbarna, faszenes planírozási réteget találtunk, amely valószínűleg az 1686-os ostrom rombolásának eltakarításából származik. Alatta egy 10–50 cm vastagságú, többségében 14–15. századi, de elvétve néhány török kori kerámiát is tartalmazó tömött, világosbarna földréteg helyezkedett el, ami alatt jól kirajzolódott a török kori nyesés, terepegyengetés vonala. Ez alatt 20 cm vastag, tömött, sárgásbarna, szemcsés anyagú réteget találtunk, amelyből kizárólag középkori (14. századi) leletanyag került elő. Ebbe a rétegbe egy széles, sekély mélységű árkot ástak a 15. században. Az árok feltehetőleg a középkori oklevelekben sokszor előforduló majorságok egyikéhez tartozott, melyek a várfalak alatt terültek el. A 14. századi réteg alatt 10 cm vastag, leletanyag nélküli humuszréteget tártunk fel, alatta az árok D-i felére eső, nagyméretű, 70 cm vastag, tömött, sötétsárga agyagot tartalmazó beásás betöltött részlete került elő, amely római kori (3–4. század) kerámiatöredékeket tartalmazott. Az árok D-i végében 300 cm mélyen, É-i végében pedig 160 cm mélyen találtuk meg a sárga agyagos talajt.

VÉGH ANDRÁS

44. Budapest, I. Szentháromság tér 15.

Ø

A Szentháromság tér 15. szám alatt pavilonépítés földmunkájánál végeztünk régészeti kutatást, illetve megfigyelést 2001. május 14. és július 31. között.

A régészeti jelenlétre azért volt szükség, mert ez a terület a középkorban erősen beépített volt, kutatás pedig még nem történt, így a rétegviszonyokat nem ismertük. A munka során kiderült, hogy az alapozási mélységben nincs régészeti réteg, objektum. 1,00–1,20 m-ig 20. századi törmeléket (betont) és a korábbi parkosítás nyomait találtuk meg a helyszínen.

Valószínűnek tartjuk, hogy a II. világháborúban ezen a helyen álló háznak a törmelékét nem szállították el, hanem elplanírozták.

TEREI GYÖRGY

45. Budapest, II. Felhévízi utca 7. – Ürömi utca 31.

Rő

A telken 2001. június–július hó folyamán 22 munkanapos, beruházást megelőző feltárást folytattunk. A feltárás során késő római, ÉK–DNy irányú útréteg került elő. Megfigyelhettük az ún. Szépvölgyi-árok egy szakaszát. Az árok köves rétege felett sok kerámiát tartalmazó réteg volt, egyéb jelenség nem került elő.

FACSÁDY ANNAMÁRIA

46. Budapest, II. Medve utca 5–13.

Rő, Á, Kö, Kk

2001. augusztus–december hónapokban régészeti feltárást végeztünk a Medve u. 5–7., illetve 13. számú telkeken a Csík Ferenc Általános Iskola és Gimnázium tervezett bővítéséhez kapcsolódva a II. kerületi Polgármesteri Hivatal megbízásából. A feltárás három helyszínre oszlott. Az iskola D-i udvarán (az egykori Medve u. 5. területén) 10×10 m-es felületet, valamint kisebb kutatóárkot nyitottunk fel. Feltártuk egy 18. század közepén használt temető részletét (mintegy 100 sírt), amelyek nagyméretű középkori épületek alapfalmaradványait fedték be. A falmaradványok kapcsolatba hozhatók a D-ről szomszédos telken (Medve u. 3.) kiásott középkori templommaradványokkal (Szt. Péter mártír plébániatemplom, Garády Sándor és H. Gyürky Katalin ásatásai), napvilágra került egy ossarium (csontkápolna?) részlete, valamint a hozzá Ny-ról csatlakozó épületszárny.

Az iskola É-i udvarán (egykori Medve u. 7.) középkori eredetű és egészen az iskola felépüléséig használt

pince részletei kerültek elő, valamint egy középkori eredetű kút és a ház udvarának eredeti rétegsora. Utóbbi különösen azért jelentős, mivel a környéken a házak szanálása után szintsüllyesztést hajtottak végre, és egyedül az iskolaudvar őrizte meg az eredeti feltöltési rétegeket. Az iskolától É-ra lévő terület nagy részét (egykor Medve u. 9–11.) már 1994-ben feltártuk, mindössze egy kb. 12 m széles sávot kellet még megkutatnunk a terület É-i végében (egykori Medve u. 13.), hogy a tervezett épület teljes felszínét átvizsgálhassuk. Ezen a felületen az 1994-es feltárásokhoz hasonlóan faépületek maradványaira bukkantunk, amelyek az Árpád-kortól folyamatosan épültek a helyszínen, napvilágra került egy középkori pince részlete is.

A Medve u. 13. sz. telken szelvényeink közvetlenül kapcsolódtak a korábbi, 1994-es feltáráshoz. Az akkor napvilágra kerül római kori épületek újabb részleteit tártuk fel a 2–3. századi periódusból. Előkerült egy nagyméretű lapos kövekből álló járószint maradványa. A korábbi, első századi periódus feltárására nem kerülhetett sor, mert a későbbi periódusok elbontása nélkül nem fértünk hozzá. A kutatás célja is a 2–3. századi emlékek fekvésének és állapotának meghatározása volt, az épülő iskola alapozási cölöpeinek ideális elhelyezéséhez. A Medve u. 5–7. telken, az iskola É-i udvarán végzett munkák során jelentős volt a korábban feltárt K–Ny-i irányú csatornázott útból D felé kiágazó csatornarészletének feltárása. Itt is sikerült néhány falmaradványt dokumentálnunk, de sajnos az újkori meszesgödrök, csatornák, bombatölcsér az emlékek nagy részét megsemmisítette. A D-i udvar jelentette az ez évi kutatások nagy szenzációját. Itt ugyanis rengeteg, a későbbi bolygatás ellenére látványos részlete megmaradt egy fürdő több helyiségének. Előkerült a hozzá tartozó fűtőhelyiség (praefurnium részlete) is. Az épület kialakításának több periódusa is megfigyelhető volt. Említésre méltó még egy téglalap formájú, lapos kövekből száraz falazással készített kút vagy ciszterna. Ennek feltárását azonban a rendelkezésünkre álló idő alatt nem tudtuk befejezni. A korai periódusok vizsgálatára itt sem kerülhetett sor. Örömteli azonban, hogy a romok majdani bemutatásának lehetőségét az iskola tervezése során az alsó szinten biztosították, így a kutatások folytatásának a későbbiekben nincs akadálya. A romokat geotex szövettel takarták le, felületüket és oldalukat homok védőréteggel vették körül. Erre került megfelelő tömörítéssel a földvisszatöltés.

A romok állagmegóvását H. Vladár Ágnes és Gillyén Nándor műemléki szakmérnökök szakmai irányításával végezték. Munkatársak: Benda Judit régész, Málik Éva rajzoló, Viemann Zsolt geodéta, Bakos Margit és Komjáthy Péter fotós, Nagy Alexandra technikus.

H. KÉRDŐ KATALIN – VÉGH ANDRÁS

47. Budapest, II. Tölgyfa utca 3. – Henger utca 2. B, Ró, Á, K

A telken (hrsz. 13509), amelyre mélygarázs és irodaház épül, a beruházó megbízásából végeztünk három ütemben megelőző feltárást. Február–május hónapban nyílt lehetőségünk a tervezett A épületszárny helyén a már 2000-ben megkezdett feltárás befejezésére. Ezen kívül a főépület helyén augusztusban, a B épületszárny helyén szeptember–októberben kutattunk.

Az A épületszárny folytatásában a 2000-ben megtalált egyik legfontosabb középkori objektum, a 15. századi, É–D-i irányú köves út további részleteit nem sikerült megfigyelnünk, mert az újkori bolygatás itt mélyebbre nyúlt. Az első középkori réteg az út alatti Luxemburgi Zsigmond (1387–1437) pénzeivel datált planírozás volt. Alatta, már a középkori–római váltórétegbe ásva folytatódott a kisméretű, szabadban álló, 13. századi kemencék sora. A főépület helyén a megfigyelés során került elő az a tört kőből rakott, K–Ny-i irányú, boltozatos alagút, melynek Ny-i folytatását a remíz épületével teljesen elpusztították, így csak mintegy 4 m hosszú szakaszát tudtuk megfigyelni, beomlott lejárati része azonban előkerült. A pincegádorba 16. századi réteg omlott be, az alagút csak a 18. század elején töltődött fel fekete iszapos hordalékkal. A pince további részei az A és B épületszárny közötti udvarrészre esnek, így erre nem volt lehetőségünk folytatni a kutatást, pedig erre a pince kiterjedésének meghatározása és pontos datálása szempontjából nagy szükség lett volna.

Itt került elő egy nagyobb méretű 13. századi kemence is, melynek platniját kétszer megújították, mindhárom platniba nagy mennyiségű, jellegzetes 13. századi, fehér anyagú, bekarcolt csigavonaldíszű fazéktöredéket tapasztottak.

A B épületszárny helyén a Henger utcával párhuzamosan épített 19. századi ház pincéi szinte minden középkori jelenséget elpusztítottak. A megmaradt objektumok a 13. századra keltezhetők. Előkerült egy K–Ny-i irányú, mintegy 3,5 m széles köves út kb. 6 m hosszú szakasza. Az út közvetlenül egy kőfalú, római épület omladékára épült. Az út kövei között a 13. századi kerámiatöredékeken, patkó- és szögtöredékeken kívül sok római kerámia is volt. Az úttól É-ra került elő egy döngölt agyagpadlós épület újkori beásásokkal erősen bolygatott részlete. (A megfigyelhető alapterület kb. 2×4 m volt.) Az agyagpadlót egy szintén agyagból épült fal osztotta két részre. A falat gerendaváz tarthatta, az előkerült mintegy 2 m hosszú szakaszon egy nagyobb cölöplyukat figyeltünk meg, amelyet az agyagtapasztás körbevett. A fal mindkét oldalát vakolták, K-i oldalon egy helyütt a vakolat kétrétegű volt. Megtaláltuk az elégett, padlóra zuhant ajtó maradványait is a Ny-i helyiségben.

A kutatott telek a római kori topográfia szerint a Fő utca–Csalogány utca–Fazekas utca–Kacsa utca által határolt területre lokalizált római tábortól való távolsága alapján már mindenképpen az ahhoz tartozó vicus területére esik. A limesút a mai Fő utca Ny-i oldalán a telek K-i határától mintegy 60–80 m-re futhat. A telek É-i, jelenleg nem kutatott részén feltételezhető a Tölgyfa utca 24-ben megfigyelt K–Ny-i irányú út részlete. Szel-

vényeink részben kapcsolódtak az 1999–2000-ben feltárt felületekhez. Az akkor feltárásra került paticsfalú, sárga agyagpadlós épület újabb részletei kerültek napvilágra egy mintegy 7,5×5 m-es felületen (az A épületszárny helyén). Sajnos teljes kiterjedésének megállapítására nem volt lehetőség. Egyrészt a beépítendő felület nem volt akkora kiterjedésű, másrészt a későbbi római periódus, melynek kőalapozású falai (többnyire csak falkiszedések formájában ránk maradva) több helyen elvágták az agyagpadlókat. Így nem lehet megállapítani, hogy ezeken a részeken voltak-e az épületnek osztófalai. A falalapozások nyomai általában 30 cm szélesek voltak, a padlófelületeket égett paticsomladék borította. A rögök hátoldalán jól megfigyelhetők voltak a vesszők lenyomatai. Az épületet tűz pusztította el. A padlóról 1. századi érmék, niello technikával díszített nyelű, műhelybélyeggel (VRBAN[VS]) ellátott bronz strigilis („testkaparó"), bronz kocsidísz, bronz szűrőedény, melynek nyele hiányzott, kisebb bronztöredékek kerültek elő. Ezek alapján arra gondolhatunk, hogy az épület talán javító műhely lehetett. Erre utal a tárgyak eltérő funkciója, töredékes, vagy hiányos voltuk, valamint az, hogy részben bizonyítottan (a strigilis esetében), részben feltételezhetően nem itt készültek.

Az épületnek a tavalyi feltáráson megfigyelt korábbi periódusát itt is sikerült dokumentálnunk. A későbbi periódus pusztulási rétegéből került elő a másik Attist ábrázoló bronz applikáció. A kőalapozású épületek többnyire itt is csak falkiszedések formájában voltak megfigyelhetők. A telek É-i részén (B épületszárny helye) szintén megtaláltuk a paticsfalú periódus maradványait. Itt a falak két oldalán helyenként eredeti helyén maradt meg a habarcsos, fehér vakolat. Ezen a részen a kőperiódus emlékeit szinte teljesen elpusztították a későbbi bolygatások. Összefoglalva az eredményeket elmondhatjuk, hogy a feltárás elsősorban az első századi periódusra vonatkozóan hozott fontos, új eredményeket. Az értékes leletanyagon túl a műhely ittléte a vicus szélét jelezheti. Sajnos a későbbi periódusok esetében sem a településszerkezetre, sem az épületek funkciójára vonatkozóan nem nyertünk jelentős, új információkat.

A szóban forgó területen az elmúlt évek ásatásai intenzív késő bronzkori megtelepedést regisztráltak. Ennek megfelelően az idén is feltártunk néhány urnamezős kultúrába tartozó gödröt, emellett azonban kora bronzkori telepnyomokat is dokumentáltunk.

H. KÉRDŐ KATALIN – KOVÁCS ESZTER – SZILAS GÁBOR

48. Budapest, II. Ürömi utca 39.
U, Rő

2001. szeptember 17. és december 10. között a Budapesti Történeti Múzeum a fenti cím alatti 14844 hrsz-ú telek területén a földmunkával járó beruházással érintett telekrészeken megelőző, teljes felületű feltárást végzett a telek tulajdonosa az Akkád Szövetkezet megbízásából.

A beruházótól kapott rajzok alapján első lépésben a telek két végén tervezett épület helyén végeztünk feltárást. A kutatás során a 0,5–1 m közötti vastagságú újkori feltöltés alatt a Szépvölgyi-árok betöltődött medrét azonosítottuk. A fekete humuszos agyagú feltöltődésben római kori épületmaradványt, és neolit kori (dunántúli vonaldíszes kultúra) eróziós úton idekerült nyomait azonosítottuk. A betöltődött természetes árkot a későbbiekben az erőteljes vízmozgások több helyen újra kivájták, és „másodlagos árkokat" alakítottak ki. Ezeknek az árkoknak a betöltése többnyire löszös, kőhordalékos. Második lépcsőben az időközben történt tervmódosítás miatt (a két épület között mélygarázst terveztek) szükségessé vált a teljes telek átvizsgálása. A két korábbi felület között húzott kutatóárokban az ősárok humuszos betöltésében előkerült egy pontosan be nem azonosítható korú gyermeksír, továbbá egy a dunántúli vonaldíszes kultúra idejére meghatározható gödörobjektum, amelyben tüzelés nyomait azonosítottuk. A régészeti rétegek alatt az árok medrének kőágyazatát figyeltük meg.

Az ásatáson részt vett Anderkó Krisztián régészhallgató.

KÁRPÁTI ZOLTÁN

49. Budapest, III. Fényes Adolf utca 4.
Rő, Kk

2001. június–július folyamán építkezést megelőző feltárást végeztünk a címmel megjelölt telken a beruházó költségén.

A terület az aquincumi katonaváros D-i részében fekszik, a limesút Ny-i oldalán. Az ásatás során előkerült a limesút úttestjének Ny-i széle és az azt kísérő csatorna.

Az út Ny-i oldalán állott ház kiterjedését sikerült meghatározni. A 2. század elején épült házat többször átépítették és bővítették, a terület a 4. században is lakott volt. Az épületek elhagyása után előkerült sírok az 5. századra tehetők.

NÉMETH MARGIT – MADARASSY ORSOLYA

50. Budapest, III. Hajógyár utca
Rő, Kö, Ú

2001 szeptemberében az utca D-i útpadkája mentén munkagéppel átlag 1 m szélességű közműárkot ástak 90 cm mélységben. Az óbudai Zichy-kastély É-i homlokzata előtt futó árkot a főtér ÉK-i szélétől hajtották a Duna irányába. Észlelésünk után a munkálatokat Németh Margit római koros kolléganő felügyelete alatt folytatták. Az árok K-i felének dokumentálása után, ahol egy kváderkövekből kirakott bélésű újkori kút került elő, a fektetési és temetési munkálatokat folytatták. A közműárok Fő tér felőli feléről megállapodás született a kivitelezővel, hogy az árokszakasz részletes vizsgálata és dokumentációja, illetve a kitermelt föld tüzetes átvizsgálása után lehet foly-

tatni a munkálatokat. Ennek ellenére a kijelölt szakasz egy részén lefektették a vezetéket és a védő homokágyat, de az árkot nem temették be.

A metszett falak és az árok aljának letisztítását követően legfelső újkori feltöltés alatt az óbudai prépostság Szent Péter templomának a középkorban kiszedett falainak nyomait, továbbá vastag bontási réteget azonosítottunk. Az árok több pontján megfigyelhettük a templom habarcságyába ültetett kőlapokból készült padlójának csekély maradványait is. A kőpadló alatt a területen jellegzetes sötét késő római réteg tetejét is megfigyeltük.

A csekély mennyiségű leletanyagból kiemelkedett kettő darab román stílusú és egy darab római kori kőfaragvány-töredék, amelyeket a géppel kitermelt föld átvizsgálásakor találtunk.

A leletmentés során újabb adatokat nyertünk az óbudai Szent Péter templom Bertalan Vilmosné által frissen kiszerkesztett alaprajzának tisztázásához. A vízvezetéket a templom É-i mellékhajójában és az É-i sekrestye területén fektették le.

KÁRPÁTI ZOLTÁN

51. Budapest, III. Kiscelli utca 75.
Rő, Ú

A 2001. december 3.–2002. január 22. között végzett megelőző feltárás célja az ún. Kiscelli utcai kerámia- és téglakészítő ipari központ pontosabb megismerése, kiterjedésének meghatározása, műhelyeiben előállított termékek széles skálájának bővítése. A római kultúrréteg a jelenlegi felszín alatt kb. 140–160 cm-nél kezdődött. A feltárás kezdetén az épülő ház pincéjének É-i végében nyitott három szelvényben nagy mennyiségben kerültek napvilágra a Kiscelli műhely kerámia- és téglatöredékei. A leletanyagban számos deformálódott, rontott kerámiatöredék, rosszul kiégetett téglatöredék és nagyobb olvadékok fordultak elő. Az I–II. szelvényeink É-i végében egy K–Ny irányú falszakaszt tártunk fel, amelyet még a római korban visszabontottak, illetve az I. szelvényben megfigyelhető beásással kiszedtek. A fal alapozása opus spicatum technikával kőből, felmenő fala vályogtéglából illetve részben kőből készült. Az épülethez, amelynek kiterjedése É felé folytatódott (falsarok a II. szelvényben), a D-i irányban egy terasz vagy udvar csatlakozott. Az udvartól D-re (IV. szelvényben) egy másik K–Ny-i irányú falkiszedést dokumentálhattunk. Valószínűleg a két falszakaszt azonos időszakban bontották vissza. A teraszos építményt egy korábbi, valószínűleg féltetős, oszlopos (porticus jellegű) szárító vagy tárolóhelyiségként funkcionáló épületre emelték. Ehhez a korábbi objektumhoz tartozott egy K–Ny-i irányú sóderes út. A feltárás során Ny–K-i irányban kemencék planírozási rétegeit dokumentáltuk. Kemencemaradványt nem találtunk. A feltehetően nyugatabbra, de viszonylag közel fekvő kemencék működése során keletkező végtermékek, rontott darabok törmelékrétegeit és a központ felhagyása, pusztulása utáni planírozási rétegeket lehetett megfigyelni. A területen (IV–V. szelvényekben) felszínre került egy kőből épített kút, amelynek beásásában illetve feltöltésében 3 m-ig újkori kerámia került elő. A kutat teljes mélységében nem volt lehetőségünk feltárni, azonban az épülő pince alapja nem fogja elérni az általunk kibontott mélységet.

Az ásatás során egy kora császárkori bronzérem, hajtűk nagy mennyiségben, egy ritka formát képviselő dörzstál, azonkívül más dörzstálak, számos, a Kiscelli műhely termékének tartott edénytöredék, egy lóherelevélszájú kiöntős, majdnem teljesen ép szürke kancsó, egy vállrészéig ép kétfülű amphora, bepecsételt díszítésű, vörös festésű tál két összeillő nagyobb töredéke, füstölőtál töredéke, pompei vörös tál(-ak) töredékei, sok tégla: tegulae (két töredéken a 700-nak a jelét tüntették fel), imbrices, tubuli (több töredéken szögletes és más alakú áttörés is megfigyelhető) került elő. A néhány rontott kerámiadarab utal a kemencék, műhelyek közelségére. Egy-két üvegtöredék és kevés csont is napvilágra került, azonkívül réz- és más olvadék. A kiscelli utcai Kr. u. 1. század végén 2. század elején működő ipari központ kemencéi a feltárt telektől Ny-i irányban állhattak. A műhelykörzet K-i határa azonban a közelben húzódhatott, mivel egy-két épület még erre a területre is átnyúlt.

KIRCHHOF ANITA – NÉMETH MARGIT

52. Budapest, III. Kunigunda útja 39.
B, Rő

2001. március 19. és április 18. között megfigyeléshez kapcsolódó leletmentést végeztünk a régészetileg védett telken (hrsz. 18878/16), ahol olyan könnyűszerkezetű iroda- és raktárépületet kívántak építeni, amelynek nincsen pinceszintje, így a tervek ismeretében eltekintettünk a teljes felületi feltárástól. Az építkezéshez kapcsolódó megfigyelés eredményeképpen került sor a leletmentésre, amely az épületalapozásnak megfelelően kutatóárok (szonda) formájában történt. Az első ütemben két, nagyjából É–D-i irányú 25 m hosszú, 2,5 m széles szondát húztunk a telek hosszában a rétegviszonyok megismerése céljából.

Az 1. szondában egy vastag, átlagosan 1,5 m-es újkori salakréteg alatt elértünk egy köves történeti réteget, amelyben több római faragott építészeti elemet, többek között egy monumentális párkánytöredéket és domborműrészletet találtunk. A köves felület átvágása után egy többperiódusú útnak bizonyult. A szonda Ny-i metszetfalában két falkiszedés nyoma is kirajzolódott. A D-i oldalon, az út legkésőbbi rétege alatt két bolygatatlan szórt hamvas rítusú római sír került elő.

A 2. szondában egy római temető részlete vált ismertté. A feltárt sírok közül három szórt hamvas rítusú, két csontvázas temetkezés. Az egyik csontvázas sír bolygatott volt. A szonda D-i oldalán három kisebb K–Ny-i irányú árkot észleltünk. A szonda É-i metszetfalában egy sírszerű objektumból késő bronzkori edé-

nyek kerültek elő. A többi szondából szórványosan szintén előkerült néhány hasonló korú kerámiatöredék.

A számos előkerült lelet miatt, és elsősorban a köves út vonalának megismerése céljából a második ütemben további két szondát húztunk az 1. szondával párhuzamosan, 25 m hosszúságban, 3 m szélességben.

A 3. szondában részletesen megfigyelhetővé vált a többperiódusú út szerkezete, amely utolsó fázisában közel 9 m széles lehetett. Az útfelületben szintén több faragott építészeti elemet, többek között egy újabb nagy párkánytöredéket találtunk. Az út vonalától É-ra egy pompásan faragott, életnagyságú domborműtöredéket találtunk, amely egy kelta népviseletbe öltözött asszonyt ábrázol.

A 4. szondában egy újkori épület falazása legtöbb helyen elpusztította a régészeti rétegeket. A szonda D-i oldalán néhány helyen még megfigyelhető volt az út köves nyoma, valamint a szonda középső részén egy falalapozás vonalát tudtuk követni 2,5 m hosszúságban.

Összefoglalásképpen elmondható, hogy a területen egy ÉNy–DK tájolású, többször megújított út részletét figyeltük meg. Az út legfelső rétege a leletek alapján 4. századi. A vegyes rítusú temetkezések valószínűleg valamelyik közeli villacsoporthoz tartozhatnak, és az előzetes adatok szerint a 2. század végére datálhatók. A területen ebben a korban legalább egy, jelenleg még nem lokalizált monumentális sírépítmény állt, amely feltehetően egy közeli gazdag villagazdasághoz tartozott.

ZSIDI PAULA – LASSÁNYI GÁBOR

53. Budapest, III. Lajos utca 112. – Fényes Adolf utca 5.

Rő

A telken az Opus Építő Kft. társasházának alapozási munkái előtt végeztünk megelőző feltárást 2001. augusztus–szeptember folyamán. A telek az aquincumi katonaváros D-i részén fekszik, a limesút keleti felén.

A kutatás célja a terület római kori beépítésének vizsgálata volt. A limesúttól keletre eső római lakóház 2–3. századi falait tártuk fel. A harmadik századi bővítésekkel kapcsolatban ugyanazt a tendenciát figyelhettük meg, mint a limesút nyugati oldalán, az épület zárófala az átépítések során egyre nyugatabbra tolódott ki. A század középső harmadára pedig az insula központi udvarát is beépítették.

Az utóbbi évek régészeti kutatásai nyomán úgy tűnik, az út nyugati felén álltak az előkelőbb, nagyobb alapterületű, díszesebb, gazdagabb házak, míg a szemközti, keleti épületsor keskenyebb, szerényebb kivitelezésű lehetett.

NÉMETH MARGIT – MADARASSY ORSOLYA

54. Budapest, III. Perényi köz

Ú

2001. október 20-án terepbejárást folytattam a Perényi közben, ahol a lakossági bejelentés kút előkerüléséről szólt. A helyszín bejárásakor megállapítottam, hogy csatornavezeték fektetése során véletlenül, a nyomvonalat nem érintő kváderkövekből épített, téglából kirakott kávájú 21,6 m mély kút került elő. A kút átmérője káva nélkül 90 cm volt. Az élére állított téglasorok alatt öt sorban „kisebb", téglalap alakú kősort, és az azok alatt kb. 50 cm magas kőblokkokból kirakott több sort kb. 8 m mélységig lehetett követni. A kutat nem töltötték fel, az aljában víz állt. A kút pontosan a Perényi köz 13/b. számú ház előtti út túloldalán helyezkedett el. A kút feltehetően újkori.

KIRCHHOF ANITA

55. Budapest, III. Római Strandfürdő

Rő, Ú

A Római Strandfürdő területén – a fürdő átépítése miatt – 2001. január 29-től folytatódtak a tavalyi évben megkezdett kutatások. Egy leendő szivattyú helyén 6×6 m² alapterületű szelvényt nyitottunk.

A felületen több újkori fázis volt elkülöníthető. A vastag újkori feltöltés eltávolítása közben már mutatkozott a szelvény É-i sarkában egy modern csatorna beásása, visszatöltésében faragott – talán római – kővel, a felület D-i részében egy K–Ny-i irányú – szintén újkori – kő- és téglakonstrukció, amely hozzáépült az előbb említett falhoz. A felület Ny-i szélénél két további, K–Ny-i irányú, 2,1 m hosszan követhető, erősen lepusztult falcsonk került elő, ezek egymással párhuzamosan futnak, köztük kb. 10 cm-es „csatornával". Ez a két párhuzamos falrészlet esetleg egy római kori csatorna alját képezhette (irányuk kb. merőleges az aquaeductus főágára), környezetükből és az alsóbb rétegekből terra sigillata töredéke, terrazzodarab, imbrex- és tegulatöredékek származnak. A szelvényben több jelenség nem volt megfigyelhető, az altalaj rétegeit azonban itt is elszinezte a forrásvíz, amely itt (a K–Ny-i irányú újkori faltól D-re) összefüggő, vízköves szintet hozott létre. A felületből származó leletanyag minimális: az újkori feltöltésből tégla, újkori kerámia, üveg, cseréppipa töredékei kerültek elő.

A 2000. év novemberében megkezdett kutatást az egykori Tóvendéglő helyén is folytattuk. A tavalyi év ásatási területétől három darab kutatóárkot húztunk, ezeket később részben össze is bontottuk. A feltárás során regisztrált falak esetében – amelyek folytatásai a tavaly előkerült épület(ek) falainak – itt csak a két fázist lehetett biztosan elkülöníteni.

A Tóvendéglő falfázisa, Ny felé eltérő irányítású osztófalakkal. Az épület D-i zárófala Ny felé keskenyedik és összességében nem éri el a 2000. évben megtalált D-i zárófal szélességét. A korábbi ásatás (1965. év) rajzairól ismert, hogy a Tóvendéglőhöz később hozzáépült egy étterem. Valószínűleg ez a hozzáépítés került elő most, erre utal a III. árok ÉK–DNy-i irányú széles fala, lépcsőindítással és egy befalazott bejárattal. Ez lehetett az eredeti vendéglő Ny-i főfala, amelynek alapozását is megtalál-

tuk. A Tóvendéglő periódusához tartozik egy leomlott kályha téglatörmeléke és egy-két csempéje még in situ, és az I. és a II. árok É-i szegélyénél előkerült köves, téglatörmelékes szint (talán padló). Az ide tartozó leletanyag zömében újkori (mázas) kerámia, csont, vas.

A tavalyi évben dokumentált lőpormalom periódusához idén biztosan csak a III. árok DK-i sarkában megfigyelt széles falrészlet kapcsolható, amely a Tóvendéglő D-i zárófala alatt húzódik. Ez szerves folytatása a tavaly előkerült falnak. Esetleg ehhez a fázishoz tartozik még az I. és a II. árok összebontása során előkerült, téglával körberakott, szenes betöltésű objektum (talán kémény).

Az 1. és 2. periódusoknál korábbi falfázisok pontosan nem választhatók szét – ennek részben az az oka, hogy a leendő épület statikai szempontjai miatt csak néhány helyen mélyíthettünk az altalajig. Előkerült néhány cölöplyuk, ezeknél a metszetnél még látszott az elszenesedett, szögletes facölöp lenyomata. Koruk bizonytalan.

Az 1. árok Ny-i szélénél sárga, agyagos elkenődés volt megfigyelhető, illetve egy falrészlet, felette terrazzopadló törmeléke, amely arra utal, hogy itt egy erősen lepusztult római kori vízelvezető csatorna maradványaival lehet számolni, ehhez tartozhatott a sárga agyagos szint is (szigetelés?). A szondák mindegyikében, itt is megfigyelhető volt a forrásvíz okozta altalajszíneződés.

A strandon végzett további földmunkák során (csatornaásás) a 2000. és a 2001. év ásatási területétől É-ra falak jelentkeztek a kiásott árok É-i és D-i metszetében. A D-i oldalfala valószínűleg újkori és a Tóvendéglőhöz tartozott, az É-i oldalon megfigyelt kváderköves fal azonban – számításaink szerint – folytatása az 1965. év folyamán feltárt ún. Ny-i szentély falának. A tisztítás során a fal alól terra sigillata töredéke került elő. A konstrukció irányának és helyzetének pontosabb megfigyelésére 2001. március 9-én nyílt mód, a beton járdalapok felszedésekor. A Lassányi Gábor régész által dokumentált faltisztítás során kiderült, hogy a kváderkövekkel és közepes méretű kövekkel kirakott fal DK–ÉNy-i irányú, átlagos szélessége 60 cm, 140 cm-re nyúlik a jelenlegi talajszint alá. A tisztítás során a fal mellett nagyméretű római bronzpénz került elő. A falat ÉNy felöl egy másik, újkori fal elpusztította.

2001. március 9-én a strand főbejáratánál elektromos vezeték fektetése során az aquaeductus falvonulatától Ny-ra 5–6 m-re, egy É–D-i irányú, öntött fázisú, oldalán nagy mészkőkváderekkel kirakott 190 cm (!) széles fal kis részletét dokumentáltuk. Viszonya a korábban feltárt romokhoz nem ismert. A strand felújításához kapcsolódóan további csatornaárkokat is húztak a területen, és a Rozgonyi Piroska utca teljes hosszában a Dunáig. Az árkokat megfigyeltük, jelenséget, objektumot nem dokumentáltunk, a földmunkák során szórványként tegula- és imbrextöredékeket gyűjtöttünk.

A Római Fürdő felújításához kapcsolódó régészeti feltárás ezzel befejeződött.

LÁNG ORSOLYA

56. Budapest, III. Szentendrei út 139.
Rő

Az aquincumi polgárváros délkeleti régiójának rendezési munkálataival összhangban, annak egyik ütemeként került sor – részben a NÖP pályázati támogatásával– az úgynevezett Symphorus-mithraeum helyreállítást megelőző hitelesítő feltárására. Az 1940-es évek ásatását követő helyreállítást már csak nyomokban és többnyire elomlott állapotban figyelhettük meg a felszínen. Ez tette szükségessé az újbóli helyreállítási munkálatokat, melyek nem kerülhették meg az érintett pontokon a hitelesítő feltárást, s egyúttal lehetőségünk nyílt a korabeli feltárás dokumentációjának kiegészítésére.

A hitelesítő feltárás során, mely elsősorban a szentélybelső területén, a pódiumfalak közötti felületen folyt, előkerült a mithraeum korábbi periódusának öntött habarcsos padlója, benne két szobortalapzattal. Megállapítottuk a szentélyfalak alapozási mélységét, a korábbi alaprajz korábban nem dokumentált részeit, valamint rögzítettük az eredeti falak struktúráját. A hitelesítő feltárás során csak a pódiumok feltöltésének metszete és a falak alapozásának vizsgálata során érintettünk bolygatatlan rétegeket. A korábbi helyreállítás során visszatöltött földből azonban még így is jelentős mennyiségű, elsősorban kerámiatöredék került elő, melyek közül sok a másodlagos helyzet ellenére is információhordozó.

ZSIDI PAULA

57. Budapest, III. Szépvölgyi út 41.
Rő

A fenti szám alatt nyilvántartott terület korábban az MMG néven ismert műszergyár üzemépületeinek adott helyet. A privatizáció során a területet feloszlatták, az ott álló épületekkel együtt különböző cégek birtokába jutott. Ezek a cégek illetve társulások igényeiknek megfelelően bontották le, vagy alakították, bővítették az épületeket. 2001 márciusától több szakaszban folytak a földmunkával is járó építkezések, közműhálózati bővítések, melyeket folyamatosan figyelemmel kísértünk, s szükség esetén a munkát leállítottuk. A területen a megfigyelés mellett előzetes szondázást és teljes régészeti kutatást is végeztünk.

A lelőhelyen az 1950-es években, a gyár építésekor Nagy Tibor végzett leletmentést, melynek dokumentációját a Magyar Nemzeti Múzeum Adattára őrzi. Sajnos a dokumentációhoz geodéziai felmérés nem készült, így csak nagy nehézségek árán tudjuk a jelenlegi kutatási területet a korábbival összeegyeztetni.

Ez évi megfigyelésünk eredményeként elsősorban a további kutatásra érdemes, a teljes feltárást igénylő terület lokalizálását tarthatjuk számon. Ennek oka főként, hogy – megfigyeléseink szerint – a korabeli felszíni, domborzati viszonyok nagymértékben különböztek a jelenlegitől. A felszín sokkal tagoltabb lehetett, melyet az újkor folyamán a különböző építkezések, pla-

nírozások egyenlítettek ki. Ezeknek „köszönhető", hogy a római kor rétegei több helyen teljesen vagy részben elpusztultak. A régészeti jelenségek a 14868/24. T, illetve ettől kissé Ny-ra, a jelenlegi munkákkal nem bolygatott telekrészen összpontosultak. A Szépvölgyi út mellett álló, meglévő épületet É felé bővítették, ennek alapozási munkái során, az alapozási terület ÉNy-i részében figyelhettünk meg római kori rétegeket és jelenségeket. Az építkezést leállítva elvégeztük a teljes feltárást. A római kori felszín erősen emelkedett É–ÉNy-i irányban. A megfigyelt domb egyben a település szélét is jelenti. A domb É-i része a középkor és újkor folyamán erősen lepusztult, a római kor maradványai is elpusztultak. A megmaradt felületen a Kr. u. 2. század végére–3. századra datálható épületek falmaradványait bontottuk ki, az épületek alaprajzát azonban nem tudtuk megfigyelni. A DK felé eső domboldalban jelentős mennyiségű kerámiát, köztük nagyszámú terra sigillata töredéket bontottunk ki. Az épületfalak mellett egy körülhatárolt helyen szabályosan kupacba rakott, tegulára helyezett imbrexek halmát találtuk. Az épületektől K-re kör alakú, kővel és agyagtéglákkal kirakott kemencéket tártunk fel. Az objektumok ipari tevékenységre engedtek következtetni, ezt alátámasztó, vagy a tevékenységet pontosító kislelet azonban nem került elő.

FACSÁDY ANNAMÁRIA

58. Budapest, III. Szépvölgyi út 49–61.
Á

A 16133/12 helyrajzi számú egyesített telek területén lakóparkot kívántak létesíteni.

A tervezett hét épület területén próbaásatást végeztünk, a teljes felületű feltárás szükségességét eldöntendő. A telek DNy-i, Szépvölgyi út felöli oldala nagyobb részt a természetes Szépvölgyi-árok betöltődött medrében helyezkedik el. Az építési terület jelentősebb része az egykori Holzpach-féle téglagyár és agyagbánya feltöltött bányagödrében található. Az említett ipari tevékenység miatt a terület jelentős része nagy mélységig bolygatott volt, a régészeti rétegek elpusztultak, így többnyire a kiscelli agyag szürke tömbjeit találtuk meg.

A terület DNy-i részén átlag 4 m vastag 19–20. századi feltöltés alatt a Szépvölgyi-árok medrének É-i szélét azonosíthattuk. A fekete humuszos, agyagos feltöltődésben az árok tengelyével párhuzamosan, egymás alatt átlag elhelyezkedő kősávokat dokumentáltunk, amelyekben Árpád-kori cserepek voltak. A kősávokat a Szépvölgyi-árok területén korábban végzett kutatásaink alapján mezőgazdasági művelés során kialakított parcellák széleinek véljük.

Ásatásunk a vidéken feltételezett majorságok művelési területének arculatára világított rá.

Az ásatáson részt vett Havas Zoltán régészhallgató.

KÁRPÁTI ZOLTÁN

59. Budapest, IV. M0 autóút M5–M1 közötti szakasza
Kö, I

2001. március és április hónapokban a Nemzeti Autópálya Rt. megbízásából terepbejárást végeztünk az M0 autóút M5–M1 autópályák közti, 31 km hosszúságú szakaszán. A terepbejárásra a meglévő autóút nyomvonalának bővítése, illetve az 51-es út és az M5 autópálya közötti új nyomvonalszakasz tervezése miatt volt szükség.

A Duna-parton, a Vízművek területén 400×140 m kiterjedésű, bolygatott lelőhelyet (M0 BP 011 sz. lh.) találtunk.

A Mogyoródi-pataktól Ny-ra egy 360×400 m kiterjedésű, valószínűleg középkori település nyomait találtuk (M0 BP 012 sz. lh.).

Munkatársak: Terei György, Endrődi Anna, Horváth M. Attila, Szilas Gábor, Reményi László, Horváth L. András, Kovács Eszter, Magyar Károly, Lassányi Gábor, Kárpáti Zoltán, Busi György, Zsidi Paula.

BENCZE ZOLTÁN

60. Budapest, XVI–XVII. kerület
Ő, U, R, B, V, Sza, LT, Á, Kk

2001. április 2. és 25. között bejártuk az M0 autópálya nyomvonalát a 31. sz. főút és az M3 autópálya közti szakaszon. A bejárt terület az autópálya középtengelyétől számított 200–200 m. Ezen a szakaszon hozzávetőleg 213 m² volt erdő, tehát teljesen járhatatlan. Egyedül a 6. sz. lelőhelyet sikerült teljesen lehatárolni.

Az autópályának ezen a szakaszán 12 lelőhelyet találtunk, melyeken őskori, újkőkori, rézkori, bronzkori, kora vaskori, szarmata, kelta, Árpád-kori és késő középkori településnyomokat illetve szórvány leleteket találtunk. Közülük a 3., 7., 9. és 10. számmal jelölt helyszínek földrajzi elhelyezkedése nagyobb kiterjedésű lelőhely meglétét valószínűsíti, ezeknél próbaásatás szükséges.

A leletek a váci Tragor Ignác Múzeumba kerültek.

Munkatársak: Kővári Klára, Kulcsár Valéria.

TARI EDIT

61. Budapest, XVII. Kis Károshíd utca
B

2001. szeptember 21. és 25. között átjátszótorony építését megelőző feltárást végeztünk a (hrsz. 138580/1) telken.

Kutatási területünk a torony 6,5×6,5 m-es alapterületére terjedt ki. A meglehetősen vastag, csaknem 2,5 m-es feltöltés elbontása után a DK-i sarkában egy ÉK–DNy irányban futó, 1 m széles, 38 cm mély, teknős aljú, É i oldalán padkás kiképzésű árokszakaszt találtunk, melynek betöltéséből kevés késő bronzkori cserepet gyűjtöttünk. Az árok minden valószínűség szerint össze-

függhet a szelvényünktől alig 100 m-re É-ra, dr. Nagy Margit által a 80-as években feltárt lelőhellyel.

SZILAS GÁBOR

62. Budapest, XVII. Pesti út 5–7.
N

2001. január 8–9-én a Budapesti Történeti Múzeum Ős- és Népvándorláskori Osztálya a fenti cím alatti telekegyüttesen (hrsz. 120966/2, 120966/3, 120966/4, 120966/5, 120966/7, 120966/8, 120966/13, 120966/14, 120966/17.) végzett megelőző régészeti feltárást a beruházó megbízásából.

A több mint 6 hektáros területről ez idáig nem ismertünk régészeti leleteket; tekintettel azonban a földmunkával érintett terület nagyságára, valamint a Rákospatak relatív közelségére, indokoltnak éreztük egy szondázó feltárás elvégzését.

Munkánk során hat ÉK–DNy-i, illetve ÉNy–DK-i 10 m, illetve 5 m széles és változó hosszúságú szondát nyitottunk. Ezek közül a legnyugatibb kutatóárokban, és annak Ny-i bővítésében két késő népvándorlás kori kör-árkot tártunk fel, melyek közül az egyiket kettős gyűrű alkotott. Bejáratuk K-i irányból volt, belső területükön objektumot nem találtunk. Az árkok betöltéséből gazdag kerámia-, állatcsont-, valamint kőanyag látott napvilágot.

SZILAS GÁBOR

63. Budapest, XVII. Rákoskeresztúr, Csékút utca
Ő, Szk, LT, Sza, Á

A Csékút u. és Pesti út sarkán elhelyezkedő, nagy kiterjedésű telken (hrsz. 137615/18, 137617/2) a Rákos Teniszklub építését megelőzően végeztünk feltárásokat. A területen három szelvényt jelöltünk ki. A teniszpályák és a parkoló alatti részen két kisebb kutatószondát nyitottunk. Ezek kiásásakor kiderült, hogy a minimális humuszréteg alatt 1,8–2,2 m mélységű, újkori törmelékes feltöltés húzódik. Mivel ezeken a területeken a földmunkák nem érintették a régészeti leleteket is tartalmazó altalajt, érdemi munkát csupán a klubépület alatti, alig több mint 500 m²-nyi területen végeztünk.

Mint a környékbeliektől megtudtuk, a szomszédos lakótelep építésekor lebontott házak romjaival töltötték fel a közeli Rákos-patak mély fekvésű, vizenyős partját. Az átlagosan 2 m mélységű törmelékréteg alatt sötét, iszapos áradásos felület húzódott, amelynek mélyítése során folyamatosan kerültek elő régészeti leletek. Az áradmányos réteg eltávolítása után, az egyenetlen felszínű altalajban összesen 69 objektum foltja került elő. Az árkok és a felületen egyelőre értelmezhetetlen rendszerű cölöplyukak mellett, szokványos gödrök is előkerültek. A területen több, egymásba folyó nagyobb objektum is volt, amelyekben tárolóedények töredékei, szövőszéknehezékek és salakmaradványok utaltak az eredeti funkcióra. Maguk az objektumok meglehetősen sekélyek voltak. Mélységük 2–45 cm között változott, és igen kevés leletet tartalmazott. A leletek többsége az objektumok feletti áradmányos rétegből került elő. Egy nagyobb mélységű gödör volt a területen, amelyben egy ló részleges csontváza feküdt.

Az igen kevés jellegtelen és rossz állapotú őskori kerámia és kőeszköz mellett ugyancsak kevés szarmata és Árpád-kori anyag is volt a területen. Hasonló arányban szerepeltek a lelőhely leletei között a szkíta és kelta jellegű leletek is. A korszakra jellemző orsógomb típusok mellett, behúzott peremű tálak, korsók, magas fülű csészék és más edények töredékei, valamint az üveggyártásra utaló salak, üvegolvadék és amphora alakú üveggyöngyök is előkerültek.

HORVÁTH M. ATTILA – KOVÁCS ESZTER

64. Budapest, XXII. Nagytétény, Campona
Rő, Kö

2001. július 26-át követően tovább folytatódott a hatodik évadba lépő, 10 hétig tartó ásatás. Az idei kutatásokkal, hasonlóképpen az elmúlt időszak feltárásaihoz, régi ásatási eredmények és azok pontos helyszíneinek azonosítása mellett a közeljövőben kialakítandó Campona Régészeti Park tervezéséhez szükséges adatokat kívántuk tovább bővíteni.

Az idén tovább folytattuk az erőd K-i főkapuja, a porta principalis sinistra körzetében az előző években megkezdett kutatásokat. Egyrészt újabb adatokat nyertünk a via principalis és az erődfalat belülről követő út, a via sagularis kereszteződésében a kapu és a kaputornyok közvetlen szomszédságában levő tér történetére vonatkozólag. Másrészt a K-i kapu patkó alakú elfalazása mögötti terület kutatási eredményei szolgáltatnak további adatokat, és helyezik új megvilágításba a kapu és az erőd későbbi hasznosításának történetét.

A K-i kapu és szűkebb környezete az 1996-ban létrehozott, a pontos tájékozódást elősegítő blokkrendszerünk szerint É–D-i irányban a „V" és a „W", K–Ny-i irányú vonalon pedig a „13, 14 és a 15"-ös blokkok szelvényeibe esik.

Az 1998. év előkészítő munkálatait követve tovább folytattuk a feltárást a V–13. blokk III. ésa IV. szelvényében, a K-i kapu É-i tornyához kapcsolódó területen. Már az elmúlt évadok kutatásai igazolták azt, hogy közvetlenül a mai felszín alatt 15–16. századi kerámiával keltezett, épülettörmelékes réteg helyezkedik el. Ez alatt 35–40 cm mélyen már a késő római anyaggal datált rétegek találhatók. A terület jelentős újkori bolygatása és intenzív használata ellenére a III. szelvényben az elmúlt évben egy a 4. század végére keltezhető agyagfalú épület két helyiségét tártuk fel, aminek a „b" szektorában a K–Ny-i irányú agyagfal D-i oldalán élére állított kőlappárral kialakított szájnyílású kemencét tártunk fel. A helyiségek a római rendszert követő tájolással az É-i kaputoronyhoz épültek. Ebből a helyiségcsoportból megismertük az É-i zárófalat, aminek hossza 6,8–7 m lehet,

és egy É–D-i osztófalat, ami megközelítőleg két egyenlő részre osztotta a teret. A helyiségsor D i zárófala az új kori pince építésekor megsemmisülhetett.

Az elmúlt évben az „a–c" szektorban feltárt kemence előterében lévő helyiség földpadlóját 3,4 m átmérőjű, teknő alakú, középpontja felé enyhén mélyülő felület alkotta. A padlót vastag hamu és faszénmaradvány töltötte ki 10–15 cm vastagságban.

A K-i, É-i és a Ny-i oldalról kb. 40 cm szélességű, agyagtéglákból emelt fallal határolt műhely padlójának közepén egy 1,2–1,35 cm átmérőjű, függőleges falú munkagödör alján keményre taposott földpadlót találtunk. Ezt a szintet követve bontottuk el a tavaly előkerült hamus betöltésű padlót. A két padló között 45–50 cm-es hamus, égett agyagszemes, törmelékes betöltést találtunk, amelyből számos 4. század második felére keltezhető érmet hoztunk felszínre.

A napvilágra került, részben földbe mélyített ház É-i oldalán a mélyítés peremét követő agyagtéglasort is sikerült kibontanunk. A korábbi években a V–13–III szelvény „a–b" szektorában eme épület felmenő agyagfalának erodálódott maradványát találtuk meg.

Az V–13–III és IV szelvény határán levő tanúfal elbontása során, ettől a földe mélyített háztól K-re még a római kor végén, a kísérő leletanyag szerint a 4–5. század fordulóján, a kapu É-i tornyának Ny-i oldalán egy íves, földberakott falazat maradványai körvonalazódtak. Ez az íves falazat Ny-ról zárta le az É-i tornyot.

Tovább folytattuk a K-i kapu patkó alakú elfalazáson belüli árkának feltárását a W–14–15 szelvényében. A tavaly elkezdett középkori betöltődés kibontását folytattuk az idén. Megállapítható volt, hogy a középkori betöltődés két fázisban történt meg a 13. illetve a 14–15. század folyamán. A középkori rétegek alatt a római betöltésnek szintén két rétegét találtuk. Ezt kibontva kirajzolódott előttünk a kapu előterében levő fahíddal áthidalt verem képe. Ehhez a veremhez két oldalról, a tornyok előtt beszűkülő árok kapcsolódott. Ez volt az erődfalak mentén húzódó első vizesárok védmű kapu előtti szakasza.

Tovább folytattuk a K-i kapu D-i tornya mögötti terület feltárását a V–15 blokk III. szelvényben. A D-i kaputorony mögött, a kétrétegű rézsű alatt feltártunk egy földpadlójú helyiséget, amit az idén K–Ny-i kutatóárokkal átvágtunk, hogy megvizsgálhassuk a padló alatti betöltődés rétegeit.

A kutatóárokkal elértük az erődfalat belülről követő út mentén lévő szennyvízcsatorna épített falát és kiderült, hogy a 2. század első felében a fából készült erőd időszakában a csatorna helyén egy nyitott szennyvízárok húzódott. Ebbe az árokba építették bele később az erőd kőbe építésének az idején a kőcsatornát. A legkorábbi, 2. század első felére keltezhető rétegéről, egy útrétegről három lókoponyát sikerült – bár töredékesen – de megmentenünk. Ezen túlmenően a 2. századra keltezhető érmek mellett kerámialeletek kerültek napvilágra.

A camponai régészeti kutatás Budafok–Tétény Budapest, XXII. kerület Önkormányzata, a Magyar Nemzeti Múzeum támogatásával valósult meg. Az ásatáson részt vettek: Kiss Csaba régészhallgató, Kalász Nándor, Szabó Lőrinc, Udvardi Gábor, Sátay Emese történészhallgatók, Papp Tímea művészettörténész-hallgató, a göteborgi egyetem diákjai, valamint Kovács Erika és Vindus Melinda ásatási technikusok.

KOCSIS LÁSZLÓ

65. Budapest, XXII. Nagytétény, Campona utca
B, LT, Á, Kö, Ú

2001 májusa és szeptembere között Nagytétény D-i határárban, az egykori sertéshízlalda területén végeztünk feltárást a 232333/1 hrsz. telken. A helyszínen már álló kettő mellé a beruházó még összesen hét raktárépület felhúzását tervezte, ennek alapterületére (összesen csaknem 1 ha) szorítkozott régészeti feltáró munkánk.

A szóban forgó ÉK–DNy irányban húzódó területen e tároló helyiségek két sorban helyezkednének el. A Ny-i felén felépítendő négy épület helyén nyitott szondáink negatívnak bizonyultak, csupán két cölöplyuk, egy újkori árok és szórványos kelta, valamint középkori cserépmaradványt tudtunk gyűjteni. Ez logikusnak is tűnt, tekintettel a szondáinkban tapasztalt nagymértékű, olykor több mint 2 m vastag fekete, iszapos agyagú feltöltésre.

Ezzel szemben az úttól K-re, a Dunához közelebb eső részen mind a három leendő épület zónájában intenzív kelta, valamint szórványos késő bronzkori és középkori telepnyomokat regisztráltunk.

A feltárt és dokumentált 298 db objektum túlnyomó többsége a késő vaskorba datálható falusias jellegű iparostelep része. A tapasztott falú és aljú tárolóvermek, félig földe mélyített, kőkemencés lakóházak, kavics és sóderalapozású kemencékkel rendelkező műhelyépületek, cölöpszerkezetes építmények a késő kelta időszak (La Tène D2; Kr. e. 1. század) emlékei. Az objektumok betöltéséből származó nagy mennyiségű vassalak és egyéb, öntés során keletkezett hulladék a telep iparos jellegére utal. A lelőhely keltezését a feltárás során előkerült fibula és bronzkampó töredéke is megerősíti. A feltárás jelentőségét növeli, hogy ebből az időszakból nem csupán a főváros térségéből, hanem az egész országból is alig ismerünk hasonló, nagy kiterjedésű nyílt telepeket.

A késő bronzkor időszakát három gödör reprezentálja. Közülük kettő a IV. munkahelyen került elő és a HA időszakba (urnamezős kultúra) keltezhető. A VII/a. munkahely egymásba ásott gödörkomplexuma pedig a késő halomsíros korban keletkezett. Egy kőkemencés épület és a hozzá tartozó árokrendszer az Árpád-korban létesült.

Munkatársak: Beszédes József, Szirmai Krisztina és Terei György.

SZILAS GÁBOR

66. Budapest, XXIII. Soroksár határa
Ő, B, Á, Kk, I

2001. március és április hónapokban a Nemzeti Autópálya Rt. megbízásából terepbejárást végeztünk az M0 autóút M5–M1 autópályák közti, 31 km hosszúságú szakaszán. A terepbejárásra a meglévő autóút nyomvonalának bővítése, illetve az 51-es út és az M5 autópálya közötti új nyomvonalszakasz tervezése miatt volt szükség.

Az Akácos erdő (Nagyrétek) nevű részben 740×250 m kiterjedésű, ismeretlen korú lelőhelyet (M0 BP 008) találtunk.

A Rétek-dűlőben két bizonytalan korú, bolygatatlan település nyomait (M0 BP 004 és 006 sz. lh.); egy őskori, Árpád-kori és késő középkori, 300×100 m kiterjedésű település nyomait (M0 BP 005 sz. lh.); valamint egy 380×170 m kiterjedésű, őskori és középkori település nyomait (M0 BP 007 sz. lh.) rögzítettük.

A Vető-dűlőben két ismeretlen korú település nyomait (M0 BP 001 és 002 sz. lh.) valamint egy kora bronzkori és egy középkori, 230×180 m kiterjedésű település nyomát (M0 BP 003 sz. lh.) találtuk.

A Telekesek legelője, Soroksári határdűlő területén 2100×400 m kiterjedésű, K–Ny irányú, bolygatatlan, ismeretlen korú lelőhelyet (M0 BP 009 sz. lh.) regisztráltunk.

Munkatársak: Terei György, Endrődi Anna, Horváth M. Attila, Szilas Gábor, Reményi László, Horváth L. András, Kovács Eszter, Magyar Károly, Lassányi Gábor, Kárpáti Zoltán, Busi György, Zsidi Paula.

BENCZE ZOLTÁN

67. Bugac, Monostor
(Bács-Kiskun megye) R, Sza, Á, Kö

2000 őszén és 2001 tavaszán (február 12.–május 31.) terepbejárásokat végeztem Bugac Monostor nevű határrészén. A munka magiszteri diplomamunkához kapcsolódó adatgyűjtésem része volt. A terepbejárások során összegyűjtött információkat a Közép Európai Egyetemen 2001 júniusában megvédett *Topographical Changes between the Danube and Tisza Rivers: Monostor a Case Study* (Településtörténeti változások a Duna-Tisza közén: Monostor) című dolgozatomban dolgoztam fel.

A terület településtörténetének változása több szempontból is érdekes eredményeket sejtetett. Egyrészt nagy valószínűséggel erre a területre lokalizálható a 12–13. század fordulója táján a Becse-Gergely nemzetség által alapított, a források által Pétermonostora és Pálmonostora néven emlegetett monostor(ok), melynek pontos helyét hitelt érdemlően eddig nem sikerült megállapítani. Tudunk arról, hogy a területen Szabó Kálmán az 1930-as években ásatásokat folytatott, melynek eredményeképp a terület északi, Felsőmonostor nevű részén egy templomot talált, innen 15. századi idomtéglákat közölt (Györffy György később ezzel a templommal azonosította Pétermonostorát), illetve a déli, Alsómonostor nevű területen Árpád-kori településrészletet tárt fel. Adott volt tehát egy vagy két korai alapítású monostor, mely(ek) a 14. századra valószínűleg elpusztultak, mert ettől kezdve birtokként (possessio Monostor) jelennek meg a forrásokban, illetve egy Árpád-kori és egy késő középkori település, ami egyáltalán nem szerepel a forrásokban. A munka fő feladata a monostor(ok) számának és pontos helyének meghatározása, a Szabó által kiásott templom és települések lokalizálása, a monostorokhoz való viszonyuk tisztázása volt. Munkám célul tűzte ki a lelőhelyeket körülvevő természetes környezet vizsgálatát, a történeti állapot hozzávetőleges rekonstrukcióját, illetve a helyi úthálózat és a regionális utakkal való kapcsolatok feltérképezését.

A kutatás a rendelkezésre álló írott és egyéb forrásanyag összegyűjtésével kezdődött. Az írott adatok korlátozott száma miatt ezek közül a térképes anyagnak volt óriási jelentősége. Kiderült, hogy a 16–18. századi térképek ezen a helyen egy Monostor nevű települést említenek. A katonai felmérések és a 19. századi birtoktérképek is értékes adatokat szolgáltattak. Egy részük Felsőmonostoron, míg másik részük Alsómonostoron templomromot jelölt, másrészt a 18. század végétől változatlan úthálózatot mutattak. A történeti térképanyagot modern 1:10 000-es térképekkel vetettem össze, ami jó támpontul szolgált a terepbejárások elvégzéséhez.

Összességében 9 lelőhelyet lokalizáltunk a terepbejárások alkalmával, köztük Szabó Kálmán ásatási helyszíneit is. A középkori lelőhelyeken kívül rézkori és szarmata leletanyagot is találtunk.

A kutatás több eredménnyel szolgált a terület középkori megtelepülését illetően. A lelőhelyeknek és a térképes adatoknak az egykori természeti környezettel való összefüggéseit vizsgálva kiderült, hogy a terület a mainál lényegesen vizesebb, zsombékos volt, több állandó tóval. A települések mindig a tavakhoz közeli kiemelkedéseken, hátakon feküdtek. A lelőhelyek (az őskoriak és a szarmaták is, sőt a mai tanyák túlnyomó részére is igaz ez) mindig a 102,4 m-es magasság felett találhatók, ez az érték valószínűleg a mindenkori talajvíz által már nem érintett települési határt jelöli. Mivel az ökológiai feltételek megszabták a települések helyét, nem meglepő, hogy a terület úthálózata is nagyrészt változatlan maradt az idők folyamán. A területről legkorábban készült 18. századi részletes felméréstől követhető az a jellegzetes „villás" útrendszer, melynek egyes elemei máig fennmaradtak. Külön érdekesség, hogy a lelőhelyek ezen útrendszer mellett, mintegy e mellé szerveződve találhatók, ami egyfelől a természeti elemek meghatározó szerepére mutat rá, illetve ennek történeti gyökereit hangsúlyozza.

Pétermonostora és Pálmonostora kérdésében végleges eredmény nem született. A történeti írott forrásanyag vizsgálata azt a lehetőséget vetette fel, hogy feltehetőleg nem egy speciális iker-monostor alapításról, illetve két monostor egyidejű működéséről van szó, hanem valószínűleg csak egy monostort alapított itt a Becse-Gergely nem. Ennek titulusáról annyit lehet tud-

ni, hogy 1219-ben Szent Péter monostorként említik, így talán Szent Péter és Pál tiszteletére szentelték. Mivel azonban a magyar magánalapítású monostorok tekintélyes részénél a személynév+monostora elnevezés az alapítóra, a nemzetségre, vagy az intézmény életében fontos szerepet betöltött más személyre utal, felmerülhet annak lehetősége is, hogy a Péter és Pál nevek ilyen összefüggésben (is) megjelennek az elnevezésben. A monostor pontos helye teljes bizonyossággal nem azonosítható a terepbejárások folyamán azonosított egyik lelőhellyel sem, ennek a kérdésnek a tisztázása további kutatásokat igényel, csak ásatással lehetne eldönteni.

A terepbejárásban részt vett munkatársak: Kovács Eszter, Belényesy Károly, Sárosi Gábor.

Belényesyné Sárosi Edit

68. Cegléd, Hódula-dűlő
(Pest megye) I
2001. június 16-án az alföldi újkőkori tellek légi régészeti kutatása során Ceglédtől 9 km-re ÉK-re, a Hódula-dűlőben, egy inaktív meder külső oldalán, kb. 500×300 m-es területen négyszögletes, pozitív növényzeti elszíneződéseket észleltünk. Az épületek, kerítések(?) nyomai ismeretlen korú (őskor, népvándorlás kor, középkor) településre utalnak.

A kutatást a Felsőoktatási Kutatási és Fejlesztési Pályázat (0198/2000) támogatta, a repülővezető Talabos Gábor volt.

Czajlik Zoltán

69. Cserháthaláp, Makó-dűlő
(Nógrád megye) B
2001. május 2. és 17. között korábbi szennyvízberuházáshoz kapcsolódó terepbejárással azonosított lelőhelyeket kutattunk.

Bekötőút: A terepbejárások során e lelőhelyen Tankó Károly a felszínen igen intenzíven jelentkező bronzkori településre és/vagy urnatemetőre utaló leleteket gyűjtött. A vezeték gerincében kijelöltünk egy 3×30 m nagyságú kutatóárkot. A felső szántott rétegből nagy mennyiségű késő bronzkori (Pilinyi-kultúra) kerámiatöredék került elő. Régészeti objektumot nem sikerült megfigyelnünk a szántott humusz alatt közvetlenül a bolygatatlan altalaj jelentkezett. Mivel a kutatási felület a domb alacsonyabban fekvő, nádashoz közeli részére esik, valószínű, hogy a leletek a domb tetejéről a szántással és az erózió hatására kerültek ide.

Szennyvíztisztító telep: A Ny–K-i tengelyű domb Ny-i végén, a domb gerincében jelöltünk ki – az építendő szennyvíztelep tervezett helyén – két (3×33 és 3×40 m-es) kutatóárkot. A feltárt terület D-i részén régészeti objektum nem került elő. A Ny-i részen feltártunk egy – minden bizonnyal a bronzkori települést övező – árkot, amelynek rövid szakaszát az É-i kutatóárokban is sikerült kibontanunk. Előkerült még 18 tárológödör, amelyből nagy mennyiségű középső/késő bronzkori kerámiát gyűjtöttünk. Mivel a területen a szennyvíztisztítóhoz kapcsolódó építkezés nagyobb felületet fog érinteni, a beruházás megkezdése előtt indokoltnak tartjuk a lehumuszolást követő régészeti feltárást.

Munkatársak: Füredi Ágnes, Rácz Tibor és Szabó Levente régészhallgatók.

Simonyi Erika

70. Csesznek, Vár
(MRT. 4. k. 19/1. lh.)
(Veszprém megye) Kö, Kű
Két évtizednyi szünet után 2001-ben folytattuk a műemlék vár területén az ásatást. Ezt megelőzően már 1998-tól falkonzerválási munkákat végeztek a felsővárban. A kivitelezési munkálatok mindvégig folyamatos szakmai, falkutatói felügyelet mellett folytak, amelynek során számtalan megfigyelésre nyílott módunk. Ennek alapján több építési fázist tudtunk elkülöníteni az eddig egyperiódusúnak vélt, 15. század eleji építkezéseken. Az Árpád-kori vár lebontása után felépített falövön belül egy kisebb palota, a mainál nagyobb udvar alakult ki az első fázisban. A belsővár tömegéből toronyszerűen kiemelkedő Ny-i és K-i palotákat, amelyeket pártázatos fal zárt le, a következő fázisban építették meg. Nem lehet egymáshoz rendelni – fal illetve rétegkapcsolatok hiánya miatt később sem – a középkori alsóvár és felsővár egyes építési fázisait.

A középkori nyomvonalon haladó felvezető út K-i végén feltárt falmaradványt korábban középkorinak véltük. Az alsó kaputoronynak nevezett építmény területén a 2001-ben végzett ásatás során megbizonyosodtunk, hogy a kapuépítmény, a hozzá kapcsolódó helyiségek egyértelműen a 17. század végén illetve egyes részei még később épültek.

László Csaba

71. Csongrád, Bokros
(Csongrád megye) Ge, Á
A lelőhely Csongrád Bokros nevű részében, a falu központjában, K felé 800–1000 m-rel a kutyatápgyár és a Tsz-géppark után, annak K-i oldalán található. Közvetlenül a holt ág mellett van egy kicsi, a felszínből alig kiemelkedő homokdombon, melynek területe 1 ha körüli.

A területen évek óta kerülnek elő csontok, DNy–ÉK-i irányítással, mellékletek nélkül. A sírok közel vannak a felszínhez, legnagyobb eddigi tapasztalt mélység 60 cm. Feltehetően templom is volt a területen, melynek bizonyítékai a habarcsos tégladarabok.

A lelőhelyen az egyik, ismeretlenek által bolygatott sírban a csontváz alatt, egy fekete betöltésű gödörben találták 2001 tavaszán egy edény összetört darabjait, amit behoztak az orosházi Szántó Kovács Múzeumba.

Az edény korongolt, rendkívül gyengén égetett, sötétszürke, felülete szabálytalanul fényezett, szá.: 10,5 cm,

m.: 5,5 cm, fá.: 5,5 cm. Eredetileg korsó lehetett, amit másodlagosan alakítottak át kis tálkává. Ezt a peremének utólagos kialakítása jól mutatja.

A területen tehát – egy valószínűleg ismert – Árpád-kori templomos falu temetője alatt egy népvándorlás kori telep húzódik. Az edény germán izlésű, a szarmata emlékanyagtól idegen.

Az edényt Oláh Éva, a békéscsabai múzeum restaurátora egészítette ki.

RÓZSA ZOLTÁN

72. Dalmand határa

(Tolna megye) Kö

2001-ben a Tolna megye őskori és középkori várai című kutatási program keretében folytattam a légi felderítéseket, terepbejárásokat. A munkához a Nemzeti Kulturális Alapprogram, az OTKA és az Őcsényi Repülőklub nyújtott anyagi segítséget.

Felsőleperd: A decemberi hóban igen halványan rajzolódott ki egy nagyméretű, téglalap alakú építmény körvonala.

Sánc: Tavasszal szántott volt a mezőváros egész területe. A folyamatos művelés következtében már csak igen gyengén látszik az árok és a sánc. Decemberben a vékony hó alól az erődítés Ny-i oldalán a szántás is kibukkan. Itt a sáncárkok vonalát igen élesen mutatja az, hogy az árkok helyén teljesen elolvadt a hó, az egykori sáncon viszont még vékonyan megmaradt. A K-i oldalon talán valamilyen növényzet van, amelyen jobban megmaradt a hó, itt csak igen halványan látszik az erődítés vonala.

A falu nyugati szélén, a szeméttelep mellett, az érett búzában egy nagyméretű épület nyomát láttam, talán oszlopokra utaló kerek foltokkal. Terepbejárásnál kiderült, hogy jelenkori istálló állhatott itt, a felszínen tégla- és tetőcserép-töredékek hevertek kommunális hulladékkal együtt.

MIKLÓS ZSUZSA

73. Decs, Ete

(Tolna megye) Kö

A középkori mezőváros területén 1996-ban indult meg újra a kutatás. 1996-ban a város K-i végén végeztünk szondázó, rétegtisztázó ásatást; 1997-ben feltártuk a település templomát; 1998. február óta pedig a lelőhely közepe táján elhelyezkedő „fazekasház" területén kutatunk.

A fazekasház és környéke jól látszik a légi fotókon: árokkal övezett világos foltként. 1998 óta ezen a területen tártuk fel a 7–11. sz. házat, illetve házrészletet. 2001. július–augusztusban a légi fotós foltból még fel nem tárt felületeket nyitottuk meg (XII–XIV. szelvény). Ez a felület a folt K-i, ÉK-i széle.

A XII. szelvényben ÉK–DNy-i tájolással egymás felett három ház (12., 14., 15. sz.) maradványait figyeltük meg. A felső, a szántási határon jelentkező szinten jól kirajzolódtak a talajlazító kések nyomai: egymástól 80 cm-re elhelyezkedő csíkok, amelyekkel szétszabdalták az objektumokat. A talajlazítás és a mélyszántás miatt a felső középkori szintek erősen sérültek: a kemencéknek többnyire csak az alsó, a tapasztás alatti átégett földrétegét találtuk meg.

A 12. sz. ház a légi fotón világos foltként mutatkozott. Mérete kb. 12×5 m. Ny-i záródása bizonytalan (valószínűleg a 14. sz. házat vágták bele). K-i felén halvány folt utalt az egykori válaszfalra. A falak cölöpszerkezetűek voltak.

A 13. sz. ház pince volt. Belmérete: 4×6 m. Meneteles lejárata kissé ferdén csatlakozott a DK-i sarokhoz. Padlója tapasztott, kétrétegű. A vert falat belülről deszkával bélelték, a deszkákat cölöpök tartották. A padlószintre igen sok nagyméretű paticsdarab és elszenesedett gerendadarab zuhant. Ezek alatt egy ép lostitzei poharat, egy ép korsót, néhány egyéb edénytöredéket, erősen átégett vastárgyakat találtunk. A padlón egy hordó lenyomatát is rögzíthettük. A leletek alapján a pince a 15. sz. második felében–végén működött, és a 15. sz. végén–16. sz. elején pusztult el. Pusztulási rétege felett keményre döngölt, kevert föld volt, tehát még a középkorban feltöltötték és föléje építettek egy házat, amelynek sérült, és pince felett beroskadt járószintjét találtuk meg.

A 14. sz. háznak csak kis részletét találtuk meg, mivel a későbbi bolygatások nagy részét elpusztították. A 12. sz. ház alatt figyeltük meg a 15. sz. ház kis részletét, keményre döngölt járószinttel.

Idén 9 kemencét, illetve kemencerészletet tártunk fel. A bolygatások miatt czeknek csak egy részét tudjuk házakhoz kapcsolni.

A 12. sz. háztól É-ra, de a ház közvetlen közelében több nagyméretű gabonásvermet találtunk. Betöltésükből igen sok edénytöredék, kályhacsempe és negatív töredék, fémtárgy és több pénz került felszínre. Koruk a 15. század végére–16. századra tehető.

A XIII–XIV. szelvény már a légi fotós folt szélére esik. Ezen a területen találtuk meg az egykori késő középkori külső járószintet, illetve több gabonásvermet és egyéb gödröt. Két kút is előbukkant. Az egyiket a jelek szerint nem mélyítették le a talajvízig. A másiknak a bontását 220 cm mélységben hagytuk abba, mivel Ny-i fala besuvadt, és életveszélyessé vált. Betöltéséből igen sok állatcsont és kevés edénytöredék került elő.

Az ásatást folyamatosan (5–6 naponként) fényképeztük a levegőből. A légi fotók nélkül – az erős bolygatottság miatt – nem láttuk volna az összefüggéseket és olyan elszíneződések is kirajzolódtak, amelyeket a felszínen nem érzékeltünk.

Az ásatás költségeit NKA és OTKA pályázatokból fedeztük.

MIKLÓS ZSUZSA – VIZI MÁRTA

74. Dombóvár, Gölyavár

(Tolna megye) Kö

2001. május 5-én a Kulturális Örökségvédelmi Igazgatóság megbízásából Gere László és Terei György felmér-

te a dombóvári Gólyavár középkori vár területén található tégla falcsonk két oldalát.

A munkára azért volt szükség, mert, míg a vár szintvonalas felmérését Nováki Gyula, Sándorfi György és Miklós Zsuzsa 1986-ban elkészítette, a falakról építészeti felmérés nem született.

A felmérést emelőkosaras daru segítségével végeztük, így lehetőség nyílott mind merőleges felvételeket készíteni a téglafalról, mind pontos rajzot készíteni róla. A fal felső részének állapota statikailag rossz, mert a téglák egy része szabadon, kötés nélkül van. Ezért itt mielőbbi állagmegóvás szükséges.

A munkában részt vettek: Gere László (OMvH-ÁMRK), K. Németh András (KÖI), Terei György (Budapesti Történeti Múzeum).

MIKLÓS ZSUZSA

75. Dorog, Hosszúrétek-dűlő
(Komárom-Esztergom megye) Rő

2001. április 5–6-án H. Kelemen Mártával terepbejárást végeztünk a 0292 hrsz. területen, a vasúti sínek és a Kenyérmezői-patak közti területen. A terepbejárás célja: Dorog város településszerkezeti tervének előkészítéséhez az itt lévő, ismert régészeti lelőhelyek (MRT 5. k. 5/7. és 5/13. lh.) pontosabb kiterjedésének körülhatárolása volt, mivel a területen ipari parkot, illetve lakóházakat terveznek a jövőben.

A terepbejárás során mindkét lelőhelyen a korábban már ismert korszakok cserepeinek előfordulása alapján pontosítottuk, és M:10 000-es térképen bejelöltük a lelőhelyek kiterjedését.

A terepbejárás új szakmai adatot a topográfiához képest nem hozott, legfeljebb azt, hogy az 5/13. számú római lelőhelyen található római épület valamikor konzervált falai erősen omladoznak.

HORVÁTH ISTVÁN

76. Dudar, Kossuth utca 6.
(Veszprém megye) Kú

A dudari református egyház a templom mellé gyülekezeti épületet kívánt építeni. Az épület a régi – a középkortól 1824-ig használt – temetőben áll majd. Ezért a 10×20 méteres alapblokk helyén 2001. augusztus 1–24. között előzetes kutatást végeztünk.

Először a területet két hosszanti árokkal keresztülvágtuk, hogy megállapíthassuk, milyen mélységben kezdődnek a temetkezések. Ezután a sírok feletti 1,5 m vastag talajréteget géppel eltávolíttattuk. Majd ezt követően feltártunk 103 sírt.

A 17–18. századi sírok közül 24 tartalmazott mellékletet: párta 10, pitykegombok 1, ruhakapcsok 7, gyöngyök 3, csizmapatkó 6, vastárgy (csiholó?) 1, nemezsüveg foszladéka (?) 1, fémszálmaradványok 2, rezgőtű 1 sírban fordul elő. Néhol hajmaradványt is találtunk.

A sírok között igen sok gyermeksír volt, csecsemőtől a tizenévesig egyaránt. A temetkezések mélysége kb. 1,5–2,2 m között váltakozott. A sírok egy rétegben, nagyjából szabályos sorokban helyezkedtek el, de előfordult két É-D-i tájolású gyermeksír is. Valószínűleg minden halottat koporsóban temettek el, amire a koporsószegek, deszkamaradványok, illetve a koporsó elbomlásakor keletkezett talajelszíneződések utaltak. A gyermekkoporsókat – néhány kivételtől eltekintve – ragaszthatták, csapolhatták, ezeknél koporsószeg alig-alig fordult elő.

Az ásatáson részt vett Ferenczi László, Somorjai Szabolcs budapesti régész- és Csomai Attila pécsi történészhallgató.

RAINER PÁL

77. Dunafalva, Váripuszta
(Bács-Kiskun megye) Ú

A lelőhelyet Kőhegyi Mihály említette szóban, irodalmi adat nincs, az anyagot nem találtam meg a bajai Türr István Múzeumban. Kovács Antal szeremlei lakos elmondása alapján, római őrtorony állhatott itt. A lelőhelyről már korábbról ismertek szarmata és római kerámia leletek.

2001. november 24-én szemlét tartottam a helyszínen. DNy-i irányban kb. 600–800 m-re a szántóföldön egy kiemelkedés látszik, ahol a föld sokkal világosabbnak tűnt. Itt egy kb. 50×100 m-es kiterjedésű területen jelenkori kerámiaanyagot és téglatöredékeket gyűjtöttem. Római és szarmata anyagot nem találtam.

A terület mezőgazdasági művelés alatt van, de nincsen veszélyeztetve.

VADAY ANDREA – HAJDÚ ÁDÁM

78. Dunakeszi, 322. sz. út nyomvonala
(Pest megye) U, R, Sza, N, A

2001. április 2. és május 28. között megelőző feltárást végeztünk a tervezett út nyomvonalán. Feltételezhető volt, hogy az út keresztezni fogja a Csörsz-árkot.

Először a teljes nyomvonalon, 1300 m hosszú szakaszon 90 cm szélességű kutatóárkot ásattunk földmunkagéppel. A kutatóárokból előkerült objektumok alapján jelöltük ki a feltárandó területet, összesen 4349 m^2-t.

A Csörsz-árok nem került elő, sikerült viszont őskori leleteket, szarmata és avar kori telepobjektumokat, továbbá szarmata sírokat feltárni.

A gödrök többsége méhkas alakú tárológödör; jellemzőjük a szegényes leletanyag vagy a teljes leletnélküliség. A datálható gödrökben kevés szarmata cserép volt. A különböző árokrészletek betöltéséből kisszámú őskori, szarmata és népvándorlás kori cserép került elő.

A legjelentősebb objektum a IV/27. számú ház: 260×210 cm nagyságú, szögletes alaprajzú, a sárga alta lajba ásott épület. Két hosszanti és az egyik rövidebb oldalának közepén nagyméretű oszlophely alakult ki;

az ÉK-i sarokban kövekkel körberakott tűzhely volt. A tűzhely kövei közt 5 cm vastag téglatöredéket, apró kavicsos habarcsdarabot és egy őrlőkő töredékét is találtuk. A ház – a betöltésből származó edényoldalból kivágott orsókarika alapján – népvándorlás kori.

Ismeretlen a rendeltetése egy nagy kiterjedésű, bonyolult gödör- és árok-komplexumnak. Kevés leletet tartalmazott; egy párhuzamos- és hullámvonalköteggel díszített fazéktöredék alapján késő avar kori (8–9. század).

Előkerült egy U-alakú tűzhely és a hozzá csatlakozó füstölő berendezés (a tűzhely előteréhez csatlakozó, földbe épített csőrendszer), leletanyag nem volt bennük.

Feltártunk négy sírt is. Az 1. számú melléklet nélküli gyermek sír, a második három körárkos szarmata temetkezés, sajnos mindegyik kirabolt. Tájolásuk D–É. Mellékletben leggazdagabb a 3. számú temetkezés, amelyben bronzpénz, bronzfibula, vaskés és a koponya mellett vaslándzsa volt.

A kevés őskori cserép (pl. neolit hombároldal, rézkori csőtalpas tál töredéke) szórványosan, illetve a későbbi objektumok betöltéséből került elő.

A feltárt lelőhely új, a topográfiában nem szerepel. A leletek a váci Tragor Ignác Múzeumba kerültek.

KŐVÁRI KLÁRA – TETTAMANTI SAROLTA

79. Dunaújváros, Kálvária utca

(Fejér megye) Rő, U

2001. március 27–28-án valamint április 4. és május 10. között közműfektetést megelőző feltárásra került sor a Kálvária utcában.

A gázvezeték nyomvonalának kiásására 2001. március 27–28-án került sor. A gázárkot 31 m hosszúságban, 50 cm szélességben és 110 cm mélyen ástuk. Az ásás során nagyon kevés és teljesen kevert anyag (terra sigillata, és konzervdoboz) került elő. A szakasz egyharmadánál egy korábbi közmű maradványait találtuk.

A szennyvíz és vízvezeték fektetéséhez szükséges munkálatok megkezdésére 2001. április 10-én került sor. Mind a víz-, mind a szennyvízárkot 50-50 cm szélességben ástuk, összesen 320 m hosszan. A szennyvíz árkának ásása közben is megtaláltuk a gázvezetéknél már említett régi közmű maradványait.

A Kálvária utca tetején az ásatás során két kisebb római falszakaszra bukkantunk, de rábontani egyik esetben az úttest, másik esetben egy nagy fa közelsége miatt egyikre sem tudtunk. A két falszakaszon kívül itt, a domb tetején sok római tégla és vakolattöredék került elő, másodlagos helyzetben (alattuk újkori üvegtöredék volt).

Az említett római falakon és téglatöredékeken kívül a Kálvária utca teljes hosszában leletet alig találtunk, ami előkerült, az újkori volt (kerámia, biciklilánc) néha római téglatöredékkel, kerámiával keveredve. A szűz talaj több helyen már 60 cm mélyen jelentkezett, néhol azonban csak 100–120 cm mélységben. Az ásatás során tapasztaltak megerősítették azt a korábbi feltevést, hogy a Kálvária utca a római korban még nem létezett, csak később alakult ki, a víz eróziós munkájának következtében, a kevert leletanyag pedig a lakosok eróziót ellensúlyozó munkája során került az utcába.

BUZA ANDREA

80. Dusnok, Hajcsár út

(Bács-Kiskun megye) B, Á

2001 augusztusában és szeptemberében került sor az M9-es autóút építéséhez kapcsolódóan a Hajcsár út és a Vajas-fok által határolt területen a régészeti leletmentésre. Mintegy 4000 m²-en 388 objektumot, kora bronzkori gödröket, késő bronzkori házat és gödröket, valamint Árpád-kori házat, kemencebokrot, árkokat és gödröket tártunk fel.

Az ásatáson részt vett Balogh Csilla (Móra Ferenc Múzeum).

SOMOGYVÁRI ÁGNES

81. Ecser határa

(Pest megye) Ő, Sza, Á, Kk

Régészeti terepbejárást végeztünk az M0 autópálya nyomvonalán Gyál közigazgatási határától a 31. sz. főútig; 4–500 méter (lelőhely-lehatárolásoknál néha 7–800 m) szélességben. Az M0 autópálya délről kerüli meg Vecsés nagyközséget, majd Vecsés és Üllő között fordul É felé, ahol Ecser és Maglód között halad tovább a 31. sz. főútig. Területünkön 14,1 km hosszú az M0 autópálya bejárt nyomvonala. Ehhez kapcsolódóan a Vecsést és Üllőt ÉK-ről és K-ről elkerülő 4. sz. főút nyomvonalát is bejártuk 12,5 km hosszúságban. A teljes nyomvonalhosszon 2,84 km-t erdő borított, és 1,12 km-t gazos elvadult növényzet fedett.

Ecser határában 7 lelőhelyet találtunk, rajtuk őskori, szarmata, Árpád-kori és késő középkori településnyomokkal. Közülük háromnál tartom indokoltnak a teljes régészeti feltárást, egynél szondázást, háromnál pedig régészeti szakfelügyeletet javaslok.

A leletek a ceglédi Kossuth Múzeumba kerültek.

TARI EDIT

82. Edelény, Kenderföldek

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Ő

A Hadtörténeti Múzeum Térképtárában az 1956-os repülési év (filmképszáma: 450/655) pozitív fényképanyagában fedeztem fel a lelőhelyet, melynek sáncai is jól kivehetők helyenként. 2001 szeptemberében megtörtént a vízivár régészeti hitelesítése Edelény-Kenderföldek területén.

A vízivár Edelény DNy-i részén, az egykori kenderföldek területén fekszik az Egres lakótelep alatt. Itt az őskorban egy kis dombot vettek körül árokkal, úgy, hogy az öbölszerűen körbevevő magaslatot lefaragták. A ket-

tős sánc által körbefogott mederbe vezették a Bódva vizét. Később, amikor már nem használták, a terület elmocsarasodott. A megmaradt sáncrészletekre rátelepedett lakóházaival az újabb időkben a Katona József utca, ívben kanyarodva, és a Móra Ferenc utca lakóházaival. A Móra Ferenc utca D-i részénél megy a szennyvízcsatorna, így a kutatóárkot 27 m-rel bentebb kezdhettük meg. Markológép 74+4 m hosszú, és 60 cm széles kutatóárkot bontott ki, melyben 160 cm mélységben feljött a talajvíz. Az árok É-i 14 m hosszú szakasza beomlott, míg a többi rész megtartotta az oldalfalat. Nagyon valószínűnek látszik, hogy az egykori kiásott, majd betemetődött árok laza talaja mutatja az egykori árkot. Az egész területen csak ezt a helyet áshattuk meg beépítettség miatt.

B. HELLEBRANDT MAGDOLNA

83. Eger határa

(Heves megye) Pa

2001. november 24-én terepszemlét tartottunk a Kőporos nevű paleolit lelőhelyen, ahol szőlőtelepítés folyik, ami esetleg elpusztíthatja (elpusztíthatta) a régészeti lelőhelyet. A dombtetőn, az itt húzódó villanyvezeték két oszlopa és a magassági pont által bezárt területen, a szőlők soraiban gyűjtöttünk köveket, majd ettől közvetlenül D-re és Ny-ra egy boronált területen. Az új telepítésben nem találtunk leleteket. Lementünk a lelőhelytől Ny-ra található tufabánya határáig, ahol (valószínűleg az erózió miatt) még mindig szóródtak pattintott kövek. A lelőhelyről összesen egy zacskónyi leletanyagot gyűjtöttünk.

A Pünkösd-hegyre vezető műút végén kezdődnek a szőlőtőkék, és a pattintott kövek szóródása innen kezdve egészen a 3-as útig követhető, szinte végig az egész kis magaslaton.

Terepmunkánk során megállapíthattuk, hogy a felszíni leletek továbbra is szóródnak a lelőhelyeken. Azt nem tudtuk felmérni, a szőlőtelepítések milyen mértékben okoztak kárt. A dombtetőkön lévő, nyíltszíni paleolit telepek esetében valószínűleg megsemmisültek a lelőhelyek. Félő, hogy az Eger környéki paleolit lelőhelyek – komolyabb kutatás és hatékony védelem hiányában – a folyamatos és megújuló szőlőtelepítések miatt elveszítik a rétegződésekben rejlő információtartalmukat.

Munkatársak: Béres Sándor, Fodor László, Kerékgyártó Gyula, Zandler Krisztián.

DOMBORÓCZKI LÁSZLÓ

84. Endrefalva, Hirtelen-dűlő

(Nógrád megye) Kö

2001. március 12–14. között szennyvízberuházást megelőző terepbejárást végeztünk. A tervezett nyomvonalat bejárva a 22-es főút és a Ludányhalászi bekötőút kereszteződésénél álló kőkereszt mögötti, ugaros területen néhány középkori kerámiát gyűjtöttünk.

TANKÓ KÁROLY

85. Eperjes, Hegyes-halom

(Csongrád megye) Ő, Á(?)

Lakossági bejelentés nyomán helyszínelést végeztünk az eperjesi határ É–ÉK-i szegletében, ahol egy kurgánt tekintettünk meg. Ez a kurgán a felszínből 1–1,5 m-re emelkedik ki. Kör alapú, átmérője kb. 15 m. Mivel az eperjesi határt illetően nem rendelkezik az orosházi múzeum 1:10 000 térképekkel, így csupán a bejelentő terepismeretére építve tudom leírni a kurgán fekvésének relatíve pontos helyét. A Csíkos-értől DK-re 400 m-re, a Csikósistállótól 500–600 m-re Ny-ra, a vásárhelyi úttól 250 m-re, a hideghalmi temetőtől K-re 1 km-re fekszik. Egy 1883-as (?) térképen találtunk egy Hegyeshalom elnevezést, ami a mi kurgánunkkal azonos is lehet.

A terület mindig is gyep volt soha fel nem törték. A tágabb térségben igen sok ősi gyep van, amit az '50–60-as években többször is megpróbáltak megművelhetővé tenni, de a természet ezeket a területeket sorra visszakövetelte magának.

A kurgán már messziről is jól látszik, igen impozáns, enyhén kopott. Rajta néhány őskori nagyon picire tört (a területet évek óta géppel kaszálják) cserép mellett rengeteg nagyon piciny, pelyvás tégladarab is előkerült, illetve pár csont is, köztük egy gyermekcsontváz szemöldökcsontja. Feltételezhető tehát, hogy a kurgánon egy Árpád-kori templom rejtőzik. Ez elképzelhető, a legközelebbi ismert templom a királysági, ettől a helytől mintegy 2 km-re Ny-ra fekszik.

A falu felkeresésére tett erőfeszítéseink nem jártak eredménnyel. Mind a kurgán, mind egész tágabb környezete felszínén gyep található.

A kurgántól DK-re húzódik egy szabálytalan, enyhe, természetes kiemelkedés, ahol a kurgántól mintegy 150 m-re nagy mennyiségű, zömmel kézzel formált szarmata kerámiaanyagot gyűjtöttünk. Terepbejárást a gyep többi részére nem folytattunk.

RÓZSA ZOLTÁN

86. Eperjes határa

(Csongrád megye) Ő, Sza, A, Á

2001. február 11. és november 18. között összesen 22 terepnapot töltöttem Eperjesen. Ebből két alkalommal felderítő- állapotfelmérő út volt. További egy esetben már bejárt, kutatott területen végeztem gyűjtőmunkát, mégpedig a késő középkori Királyságfalu területén, szakdolgozatom anyagának bővítése, valamint datáló értékű leletek – elsősorban pénzek – felkutatási kísérlete céljából. A 19 terepnap során 13 új lelőhelyet találtam. Ezen kívül előkerült számos szórványlelet. A lelőhelyek többségén szarmata, avar és Árpád-kori leletanyag található, más – például őskori – kerámia csak elvétve fordul elő. A bejárt terület nagysága becsléseim alapján meghaladja a 400 hektárt.

TÖRŐCSIK ISTVÁN

87. Esztergom, Kossuth Lajos utca 60., Rác templom
(Komárom-Esztergom megye) Kö
2001. augusztus 29-től október 15-ig az esztergomi Balassa Bálint Múzeum ásatást végzett. A kutatást az elbontott (18. századi alapokon álló) épület É-ról második utcai helyiségében kezdtük meg, majd itt bővítettük a feltárást egy 8,5×9 m-es felületen (1. szelvény és bővítményei). Másik, 3,1×2,9 m-es szelvényünket az épület udvari szárnya végében nyitottuk. Az ásatás hozzávetőleges költsége összességében mintegy 300 000 Ft volt.

A Kossuth L. utca 60. telke a középkorban a johanniták kolostora és ispotálya része volt. A johanniták a 13. század elején már megtelepedtek Esztergomban és a török foglalásig működtek. Kutatásunk során – a már korábbi feltárással meghatározott – kolostorhoz tartozó középkori épületrészeket tártunk fel. A középkori jelenségek már 50 cm mélyen jelentkeztek, és több mint 3 m-re mélyültek. A már 1982-ben a telek távolabbi részein és a templomban dr. Horváth István által megtalált kolostor É-i kőfalára itt tégla alapozású, téglafalú, téglapadlós helyiség fűződött, melynek ÉK-i sarkában megújított kandalló maradványai kerültek elő. A terem hozzávetőleges méretei 8,2×7,5 m. Ennek Ny-i falát kiszedve és a helyiséget magasabb helyen beszűkítve kőfalú, téglapadlós, L-alakú, folyosószerű épületrészt alakítottak ki, melynek Ny-i oldalán egy – jelen tudásunk szerint – hyppocaustum tégla-kőfalú kemencéjét építették, mely mellett – egyelőre ismeretlen rendeltetésű – fával bélelt négyszögletes gödröt ástak. Az előbb említett terem ÉNy-i sarkánál egy téglafalú, kőboltozatos helyiség létesült, mely túlélte az átépítést. A feltárt objektumokból értékelhető mennyiségű leletanyag került elő: másodlagos helyzetű faragott kövek, vaseszközök, ép öntőtégelyek, kályhacsempe-, üvegpohártöredékek. Az edénytöredékek közül kiemelkedő egy nagyméretű osztrák fazék. A leletanyag az esztergomi Balassi Bálint Múzeumba került. A 2. szelvényben egy nagyméretű legújabb kori meszes gödör részletére bukkantunk, amely alatt 3 m után is még középkori réteget találtunk.

Szelvényeinket november 7-én – az előkerült épületmaradványok legjobb végleges vagy átmeneti védelmét nyújtó módon – visszatemettük. A föléjük tervezendő új épületben esetlegesen felhasználható falmaradványok, bemutatható részletek bármikor újra kiáshatók.

Konzulens: Horváth István. Munkatárs: Boldizsár Péter.

LÁZÁR SAROLTA

88. Esztergom, Zsidód, Árpád-kori falu
(MRT 5. k. 8/30. lh.)
(Komárom-Esztergom megye) Á
A 2001. évi feltárást a Magyar Mezőgazdasági Múzeumért Alapítvány anyagi támogatásával végeztük. A támogatás összege: 300 000 Ft. A feltárást a Magyar Mezőgazdasági Múzeum végezte.

Ebben az évben a Kenyérmezői-patak Esztergom felőli jobb oldalán, az egykori falu területén dolgoztunk, ahol 200 m² felületet volt lehetőségünk megkutatni.

Az 1., 2. árokban egy földbe mélyített Árpád-kori veremházat tártunk fel teljes épségben megmaradt kőkemencéjével. A 3., 4. árokban egy felszíni, kör alakú, kövekkel kirakott és tapasztott tűzhelyet találtunk, amelyhez letaposott felszín is tartozott. Az 5. szelvényben egy U-alakú, kövekkel kirakott és tapasztott tűzhelyet találtunk. Az 5., 6., 7., 8. szelvényekben egy másik, földbe mélyített házat bontottunk ki, amelynek gödrét másodlagosan is felhasználták. A ház kemencéjének a helyén később egy tüzelőgödröt alakítottak ki, amelyben öt erősen átégett égési réteget figyelhettünk meg egymás felett. A tüzelőgödröt úgy alakították ki, hogy a ház gödrét agyagos földdel töltötték fel, amely a ház egykori kemencéje felé lejtett. Itt a kemence helyén kialakított tüzelőgödör egyik oldalát a ház gödre képezte, a másik oldalát a kemence szétszedett kövei. A legalsó égési réteg 20 cm-re volt a ház padlója felett. Az egymás felett kialakított égési felületekkel a gödör egyre szélesedett, majd túlterjedt a ház ÉK-i sarkának gödrén. Az erős tüzelések a ház falát is átégették. A többszörösen átégett gödör a helyi vaskohászat maradványa lehetett. A gödör közelében két sekély pörkölőgödröt is találtunk, amelyből az egyiket később hamuval töltötték fel.

Idei ásatásunk legértékesebb része a tüzelőgödröt megelőző Árpád-kori ház feltárása volt, amely nem várt eredményeket hozott napvilágra. Az itt tett megfigyelések és felismerések a teljes újdonság erejével hatnak a hazai falukutatásban. A ház kemencéjével szemben a ház falába vájt kürtőlyukat találtunk, amely a ház belseje felé lejtve 1 m hosszan haladt a föld mélyében, majd a felszínre ért. A kürtő nyomát az 1., 2. árokban feltárt házban is megfigyeltük, szintén a kemencével szemközti falon.

A hazai kutatásban a zsidódi 2001/2. ház az első épségben feltárt kürtőlyukkal ellátott veremház, amely a ház szellőzését, s ez által a füsttelenítését is szolgálhatta, s amelyen keresztül a beáramló friss levegő egyben a kemence tüzét is táplálta.

A feltárásban részt vett Torma Andrea archeobotanikus.

MOLNÁR ERZSÉBET

89. Érd határa
(MRT 13/1. k. 9/4, 15, 16, 17, 18. lh.)
(Pest megye) U, B, LT, Rő, Á, Kö
A Nemzeti Autópálya Rt. megbízásából 2001 tavaszán terepbejárást végeztünk az épülő M6-os autópálya új nyomvonalán Érd és Százhalombatta területén. Százhalombattán a felszíni leletek alapján az új út nem érint régészeti lelőhelyet.

Érden D-ről É felé haladva először átmegy a 9/16-os lelőhelyen, a *Benta-patak D-i partján.* Itt bronzkori telep (urnasíros kultúra), római kori villagazdaság (1–3. század) és Árpád-kori telep (13. század) található. A területen szántás van, jól láthatók voltak a cserepek. Az épülő út teljes szélességében a lelőhelyen megy át.

A következő lelőhely a *Benta-patak ÉK-i partján* a 9/4, és 15-ös telep, ahol a domboldal K-i és É-i részén neolit és bronzkori (urnasíros kultúra) telep található. A domb közepén és Ny-i felén római kori, legalább egy kőépülettel rendelkező villagazdaság figyelhető meg. A domboldal É-i felén feltűnik egy-két középkori cserép is. A topográfiában külön jelzett 4-es és 15-ös lelőhely nem különíthető el egyértelműen. A területen szántás van, jól láthatók voltak a cserepek. Az épülő út teljes szélességében a lelőhelyen megy át.

Az előző lelőhelytől kb. 500 m-re É-ra egy kis foltban kelta, kora római cserepeket, és néhány Árpád-kori kerámiát találtunk a szántásban. A topográfiában nem jelzett lelőhely. Tanyaszerű kistelepülés lehetett.

A Sulák-patak partján lévő *Akasztó-dombon,* az építendő út Ny-i szélén több korszakból származó telepet és germán-avar temetőt jelez a topográfia. Itt a 9/17-es lelőhely bronzkori és kelta-római telep (a temető ma már nem azonosítható, szemétlerakó hely van rajta). A 9/18-as lelőhely az előző folytatásaként kelta és középkori telep. A területen tavasszal elég magas vetés, ősszel tarló illetve szántás volt. Az út tengelye a lelőhely ÉNy-i szélét érinti.

A Duna menti síkságon fut a római limesút a camponai limestábortól Érden keresztül a Százhalombattai tábor (Matrica) irányába. Nyomvonala bizonytalan, a jelenlegi terepbejáráson nem sikerült megtalálni.

A terepbejáráson részt vett Repiszky Tamás régész, Mali Antal restaurátor.

OTTOMÁNYI KATALIN

90. Fajsz határa
(Bács-Kiskun megye) U

2001. március 26-án a Tübingeni Egyetem Ős- és Kora középkori Tanszéke, az MTA Régészeti Intézete, valamint a Viski Károly Múzeum részvételével közös munka kezdődött Baja és Fajsz térségében, melynek célja néhány kőkori lelőhely jobb megismerése volt.

A *Gara-domb* lelőhelyet a német geofizikus kollégák archaeomágneses módszerrel végigvizsgálták. Mi régészek ezalatt a geofizikusok által felállított 5×5 m-es rendszerben minden egyes leletet felszedtünk. Sümegi Pál és szegedi egyetemista segítői a következő héten fúrásokat végeztek a lelőhelyen. Az eredmény legalább 200×200 m-es intenzív horizontális telep, amelynek van egy kisebb terjedelmű korai vonaldíszes fázisa, a lelőhely zömét azonban a kései vonaldíszes hosszúházak alkotják (30 m-es hossz), amelyek fölött és a körülöttük lévő gödrök fölött igen sok és változatos leletanyagot gyűjtöttünk.

Kb. 500 m-re a lelőhelytől fekszik a *Kovács-halmon* egy tell település. Intenzív terepbejárásaink és a Sümegi Pál által végzett fúrások alapján a következő megállapításokat tehetjük: a halom a középső neolitikum idején keletkezett. Leletanyagát főként Sopot-Vinča leletek alkotják, de nem zárható ki, hogy a 180 cm-es rétegsor alsó rétegei korai Vinča fázisba keltezhetőek. Égett házak, tűzhelyek sora látszott a fúrások során. A leletanyag igen gazdag. A domb alján legalább 4 m mély mesterséges árok húzódik, amelyből csak folyóvízben élő csiga maradványai kerültek elő.

A két lelőhely külön-külön is rendkívüli jelentőségű. A Gara-dombi fiatalabb vonaldíszes, illetve a Kovácshalmi Vinča B2 korú fázisok egykorúak. Emellett valószínű, hogy mindkét lelőhely a korai vonaldíszes, illetve a Vinča A időszakban keletkezett, ezek szintén egykorúnak tekinthetők. Hangsúlyozni kell, hogy egy balkáni típusú tell-település szomszédságában egy vele egykorú, közép-európai típusú telepről van szó. A kőeszköz-anyag és az alföldi import-leletek tanúsága szerint a Dunántúlt a Körösök vidékével és Északkelet-Magyarország területével egyaránt összekapcsoló vidéken fekszik a két lelőhely, elhelyezkedésük talán a dunai átkeléssel is kapcsolatba hozható. Mindezek mellett, ha bebizonyosodik a tell alsó rétegének korai Vinča-keltezése, Magyarország legkorábbi tell-településéről van szó.

A leletanyag a kalocsai Viski Károly Múzeumba került. A költségeket a német fél viselte.

BÁNFFY ESZTER

91. Fábiánsebestyén, Pusztatemplom
(Csongrád megye) Kk

A község határának Ny-i részén, a Kórógy-ér D-i partján levő lelőhelyen folytattuk a középkori templom 2000-ben megkezdett feltárását a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma által biztosított Nemzeti Örökség Program keretében. Ennek során teljesen feltártuk a szentély É-i oldalához szorosan csatlakozó sírépítmény maradványait. Egy 3,5 m hosszú, 2,65 m széles belső terű helyiségről van szó, melynek hossztengelye ÉK–DNy-i irányú, párhuzamos a templom hossztengelyével. A legmagasabban a DNy-i oldal maradt meg, a járószinttől számítva 1,29 m magasan. (Jellemző téglaméret 30,5×14,5×6,5 cm).

A legjobban a ÉK-i sarok pusztult el, amelynek belső oldalát az alapozásig kiszedték. Jelentős különbség figyelhető meg ugyanis a fal kialakításának technikája között. A DK-i oldalt szinte kizárólag ép téglából rakták, a DNy-iban szép számban előfordulnak félbetörött darabok is. Az ÉNy-i és az ÉK-i fal technikája ettől jelentősen eltér. Ép téglákat csak a fal belső oldalán használtak, egy téglasor szélességben. A fennmaradó részt az alapozási akna faláig téglatörmelékkel zsúfolt habarccsal úsztatták be. Ennek a két falnak a belső oldalán lévő téglákat kevés kivételtől eltekintve kiszedték a 20. század első felében, amikor a lelőhelyet építőanyag

nyerésére használták. A habarcs jó minőségű, de sok helyen nagyobb mészzárványok tarkítják.

A helyiséget egykor osszáriumként használták, járószintjén lefelé több mint fél méter vastagon sűrűn egymásra rakott embercsontokat találtunk, melyek különösen a K-i részen, igen porózus állapotban voltak. Közülük egyetlen vékonyfalú, finoman iszapolt anyagú, tagoltan kihajló peremű, erősen feketére égett, kormos felületű 15–16. századi fazék darabjai kerültek elő. A járószint alatt egy felnőtt férfi és két gyermek feldúlt, illetve erősen bolygatott vázának maradványit találtuk, ez utóbbiak közül az egyikből 16. századra keltezhető keskeny pártaöv darabjai kerültek elő, melyet rozettás veretek díszítenek.

A templom körüli temetőnek egyedül ebben a sírjában volt melléklet az ezévi ásatás során feltárt nyolc sír közül. Mindegyik bolygatott volt vagy feldúlt, és kivétel nélkül rossz megtartású vázmaradványokat tartalmazott. Az egyiknél koporsómaradványokat is meg tudtunk figyelni.

Próbálkoztunk a DNy-i saroktámpillér alapozásának kutatásával, de nagyfokú újkori bolygatások miatt jelentős következtetésekre jogosító megfigyeléseket nem tudtunk végezni. Az ezen a környéken feltárt sírokban leleteket nem találtunk. Kísérletet tettünk a temetőt határoló, övező fal helyének meghatározására a Ny-i oldalon, ez azonban az erős bolygatottság miatt sikertelen volt.

SZABÓ JÁNOS JÓZSEF

92. Fácánkert, Fácántelep

(Tolna megye) B

2001-ben a Tolna megye őskori és középkori várai című kutatási program keretében folytattam a légi felderítéseket, terepbejárásokat. A munkához a Nemzeti Kulturális Alapprogram, az OTKA és az Őcsényi Repülőklub nyújtott anyagi segítséget.

A Sárvíz árteréből erősen kiemelkedő dombot – a korábbi légi fotók szerint – átvágás választotta el a domb folytatásától. A helyszínen ennek ma már csak gyenge nyoma van, mivel elszántották az átvágást. Az átvágásra utaló nyom csak a domb déli, nem szántott szélén figyelhető meg. A védett terület három oldalról igen meredek. A szántott belső részen közepes sűrűségben találhatók késő bronzkori cserepek, köztük turbántekercses is. Az újabb légi fotózásnál szántásban jól látszott a dombot a nyakánál átvágó árok foltja.

MIKLÓS ZSUZSA

93. Felgyő, Fő tér

(Csongrád megye) H

2001. május 16-án helyszíni szemlét tartottam. A Kossuth utcában az egykori 25. számú telken az önkormányzat elbontott egy régi házat, majd megkezdték a szabaddá vált tér parkosításának előkészítését, a tereprendezést, aminek során összesen három csontvázat találtak. Mindhárom sír Ny–K tájolású volt, leletet egyik csontváz mellett sem találtak. A sírok egymástól kb. 15 m-re helyezkedtek el.

A lelőhely egy a környezetéből kb. 1,5 m-re kiemelkedő homokos dombháton helyezkedik el. A dombhát szélén a talaj kötöttebb, agyagosabb. A dombhát kiterjedése kb. 40×40 m. A parkosításhoz előkészített terület kb. 100×50 m.

A megtalált csontvázakat az este folyamán a gyerekek összekeverték, és két kisebb kupacba hordták össze, így nem lehetett az összetartozó csontokat különválasztani. A csontok igen jó megtartásúak, köztük hosszúcsontok és koponyadarabok is voltak. A csontokat tisztításukat követően beszállítottuk a Szegedi Tudományegyetem Embertani Tanszékére. Az egyik állkapcson nagy, kb. 3 cm átmérőjű bronzoxid nyomokat lehetett megfigyelni.

A megtalált sírok tájolása a korábban előkerült honfoglalás kori sírok alapján minden bizonnyal egy kisebb kiterjedésű honfoglalás kori temetőhöz tartoztak. A lelőhely feltárása annak veszélyeztetettsége miatt indokolt.

SZALONTAI CSABA

94. Felsőtold határa

(Nógrád megye) Kö

2001. március 13. és 18. között a Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága felkérésére bejártuk a Zagyva–Cserhát-völgyi gázvezeték nyomvonalát.

Felsőtoldtól DNy-ra, az út mellett elszórtan néhány cseréppel jelzett középkori (16. sz.) és az út keleti oldalára, az úgynevezett Temető melletti részre átnyúlva pedig közepes mennyiségű leletanyaggal jelzett középkori (17. sz.) lelőhelyeket regisztráltunk.

Munkatársak: Majcher Tamás, Paszternák István régészek, Balogh András pécsi, Nagy Andrea, Pesti Krisztina budapesti egyetemi hallgatók, valamint Nagy Imre, Semperger Zoltán, Nyikus Diána. A leletek a Kubinyi Ferenc Múzeumba kerültek.

VADAY ANDREA

95. Felsőzsolca, Nagyszilvás

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Kk, Kú

2001. május 22. és július 12. között kitakartuk a tavaly feltárt szentély alapozási árkát és kibontottuk az itt talált két sírt. A 2000-es szelvény Ny-i oldalán egy 10×5 m-es szelvényt jelöltünk ki, melyben feltártuk a templom D-i falának alapozási árkát. Ez évben 61 sírt bontottunk ki. A legkorábbiakat – egy váztöredék mellette S-végű hajkarika pár – a templom D-i falának alapozási árka vágta. A D-i fal mentén igen sűrű a temető betelepültsége, a legnagyobb számban késő középkori koporsós sírok (ruhaveretek, -díszek, pártaövveretek) kerültek elő. Feltártunk még néhány kora újkori temetkezést is, melyeket mázas kerámia, olvasó, ruhadíszek keltez-

tek. Ez utóbbi sírok már a templom pusztulása (1680-as évek) utáni évtizedekre datálhatók.

SIMONYI ERIKA

96. Felsőzsolca, Vár-domb

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) B, Sza, Á

2001. augusztus 27. és szeptember 14. között a Vár-domb Ny-i részén egy 10×20 m nagyságú területet tártunk fel. Ez idő alatt kibontottunk 43 késő bronzkori urnasírt és egy Árpád-kori szabadban álló kemencét. Feltártunk még néhány – két ház és három gödör – késő császárkorra keltezhető objektumot, melyekből nagy mennyiségű, kézzel formázott edénytöredék, terra sigillata töredékek, vörös anyagú, gyorskorongon formált tálak és bronzveretek kerültek elő.

SIMONYI ERIKA

97. Fonyód, Sándor utca 26.

(Somogy megye) Rő, H, Á

2000. november 27-én történt előzetes bejelentés nyomán a telken lakóházépítést megelőző földmunkára került sor. Ennek során egy addig ismeretlen korú temető csontvázmaradványai kerültek elő. December 4-én leletmentést folytattunk. Folyamatos kiszállások és helyszínelések után 2001. április 23-án megkezdtük a kutatást a rendkívül nehéz terepen. A terület erősen sérült volt a többszörösen lefolytatott dózerolás, valamint földmunka miatt. Az 1970-es években végzett kocsma építkezése során is találhattak csontvázakat, amelyek bejelentés nélkül maradtak.

A nagyarányú helyi támogatással (2,5–3 millió Ft) elvégzett kutatómunkánk bizonyította, hogy a domb már a római korban (Kr. u. 4. század) lakott volt. Szürke korsó, sárgás tálka peremtöredéke, terra sigillata-jellegű töredék. Az enyhe lejtésű domb tetején és a Ny-i domboldalon is ledózerolták ezt a telepet, amelyre már rátemették egy későbbi temető Ny–K-i tájolású, nagyobb részben melléklet nélküli sírjait.

A viszonylag ép sírok a domb D-i szélén maradtak meg, valamint a Ny-i, az építkezések által alig sértett peremrésznél. Ez azt jelenti, hogy gyakorlatilag a kutatás során az alsó sírsorokat találtuk meg. A dombtetőn egy ásónyomnyira, míg a széleken 1 m-es mélységben kerültek elő. Rendkívül kemény, sárga agyagban voltak a sírok, és javarészt nem maradtak meg a sírfoltok. Éppen ezért teraszokra épülő szelvénysorral kutattuk végig a területet. Az előkerült 54 sír 9 sírsorra tagolódott.

Nagyobb létszámú és hosszabb ideig használt temetőről van szó, amely valószínűleg a teljes dombot betöltötte (lásd 7502/3., 7503., 7504/2., 7505/2., 7505/1., 7501/1., 7501/2., 7478., 7622/15. hrsz.). A sírsorok párhuzamosan húzódtak, bennük a Ny–K tájolású sírokkal. Sem koporsó, sem körben kőpakolást vagy téglanyomokat nem találtunk.

Több felnőtt korú, általában női csontváz mellett gyermek vagy serdülő korú csontváz maradványai is voltak. Ezek családi temetkezések lehettek. Több sírnál mind a két kart, vagy helyenként csak az egyiket, a deréknál keresztben helyezték el. Egymásra történő temetkezések a D-i részen (25. sírra a 29. sír), és a Ny-i részen (33. sírra a 43. sír) maradtak meg. Úgy tűnik, hogy a bolygatott és részben kirabolt sírokba egy szegény népesség temetkezett a 9–10. században.

Kilenc sírban találtunk mellékletet: bronzgyűrűk, bronzkarperec, vaskés, S-végű hajkarikák, különböző típusú gyöngyök, ezüst hajkarika (9–11. század). A 14. számú sírtól (koponyától) 3 m-re Ny-ra, és derékszögben É-ra ugyancsak 3 m-re egy földbe ásott korsó került elő. (A válltól fölfelé elvitte a dózerolás.) A római (4. századi) korsó közelében, tőle ÉK-re 3 m-re egy kutyacsontváz, míg a 14. sírtól (a lábtól) 3 m-re egy agyaras disznó csontmaradványát találtuk.

Ásatási területünk D-i szélén, a kerítés mellett, a kisajátítási kő közelében egy piros, vastag, nagyobb méretű és egy kisebb, vékony, hullámvonalas római kerámiát találtunk.

A dombtetőn feltárt temetőrész mellett húzott 50 cm széles és 1 m mély, É–D-i kutatóárok üres volt, ami azt bizonyította, hogy csupán a legalsó sírsorok maradtak meg. Munkánkat április 30-án fejeztük be.

A leletmentő ásatásunk során előkerült 54 síros 9–11. századi temetőrész átnyúlik a kerítéseken túl minden irányban a domb további területére.

Tekintettel arra, hogy Fonyódon egyedülálló módon két köznépi temető sírmaradványai is előkerültek 1 km-es körzetben, mindenképpen szükségesnek látszik a Sándor utcai 26-os domb még megmaradt további temetőrészeinek végleges levédése.

MAGYAR KÁLMÁN

98. Füzér, Vár

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Kk, Kú

Befejeztük az É-i palotaszárny pincehelyiségeinek feltárását a vár pusztulását megelőző, 17. századi járószintig. A szárny korábban már részben feltárt Ny-i elemében, melyet a források alapján a Malompincével azonosíthatnak, igen kevés, döntően 17. századi leletanyag került elő a földes járószintet fedő, közel 3 m vastag köves omladékból. A szomszédos Kispincével közvetlen összeköttetésben nem álló téglalap alaprajzú pince bejárata a D-i fal tengelyében nyílt, de az ajtó szárkövei már hiányoztak. A DNy-i sarokban megtaláltuk a pince felett volt helyiség kandallójának ide zuhant élszedett, negyedköríves konzoljait. Újabb bizonyítékokat szereztünk arról, hogy mind a Malompince, mind pedig a felette állt egykori helyiség fafödémes volt.

A Malompincével Ny felől szomszédos Kispince utolsó járószintjét már korábban átvágtuk két kutatóárokkal. Idén a K–Ny-i irányú kutatóárok eddig fel nem

tárt K-i szakaszát ástuk ki. Az árokban egy három rétegű, 14. századi kemence részletei kerültek napvilágra.

Viszonylag nagy területen sikerült eltávolítani az omladékot a Kispince és a Malompince előtti udvarszakaszról. A földes járószintet faszenes égésréteg fedi, bizonyítékaként annak, hogy a palotaszárny lakóterei előtt húzódó folyosó egykor fából készült. A ciszternától DNy-ra valószínűleg megtaláltuk a forrásokban emlegetett másik vízgyűjtőt, vagy kutat, de ennek pontos körvonalai egyelőre nem követhetőek.

Falkutatást végeztünk a kaputorony belsejében. Megállapítottuk, hogy a torony falai részben másodlagos kváderekből és kőfaragványokból állnak. A kőfaragványok között egy gótikus keresztosztós ablak szemöldöke is megtalálható. Ezek alapján módosítanunk kell a kaputoronynak még az 1977-es ásatás nyomán a 15. század első felére tett datálását, s úgy véljük, hogy az – a hozzá csatlakozó teljes ÉK-i épületszárnnyal együtt – csak a 15–16. század fordulóján keletkezett.

A kapubástya elfalazásának közepén található nagy kiomlásban azonosítottuk egy aknaszerű tér, valamint a kaputoronyból ide vezető búvónyílás csekély maradványait. Ezeken keresztül lehetett egykor megközelíteni a kaputorony felől a bástya tetején álló Porházat.

Ismételten kitisztítottuk a kaputól a kaputoronyig vezető folyosó végén levő, 1977-ben már feltárt tömlöcöt is. Az alapozásokon tett megfigyelések alapján úgy véljük, hogy – az 1977-es következtetésekkel ellentétben – a tömlöc egykori járószintje nem egy sziklagödörben volt, hanem a folyosóéval azonos szinten. Kizárhatóvá vált az is, hogy a tömlöcöt szilárd anyagú fallal választották le a folyosótól. Tapasztalataink szerint erre a célra csakis farekesztés szolgálhatott.

SIMON ZOLTÁN

99. Galgamácsa, belterület

(Pest megye) Kk, Kű

2001. július 3-án kapott, útbeszakadásról, üregekről szóló lakossági bejelentés nyomán július 9-én szemlét tartottunk több helyszínen.

Galgamácsán, a polgármesteri hivatal kertjében (az épületek mögött) – a Galgára lejtő domb felső részén – egy kb. 50 cm széles nyílás utal föld alatti üregre. A felszínről látható üregrészletek arra utalnak, hogy hasonló jelenségről van szó, mint a késő középkorból–kora újkorból ismert szűk szájú, alul hirtelen kiszélesedő, általában kiégetett oldalú gabonásvermek. Felülről úgy tűnik, hogy a kihasasodásnál, amely a mai felszíntől kb. 1–1,5 m-re lehet, kb. 3 m széles lehetett a verem. Egyebet a beomlott föld miatt nem tudtunk megállapítani.

A galgamácsai római katolikus templomtól D-re lévő orvoslakás (volt plébániaépület) (MRT 13/3. k. 9/1. lh.) kertjében, az épület Ny-i vége mögött, kb. 3 m-re ugyancsak beszakadt a föld. Itt egy négyzetes alaprajzú (280×280 cm, magasság: 255 cm), kőből épített, tégla dongaboltozatos helyiséget figyeltünk meg. A K-i és a Ny-i zárófal kőből épült, a kőfal és a téglaboltozat közötti rést (valószínűleg az egykori zsaluzás helye) téglával töltötték ki. A helyiség boltvállig kőből épült, a kövek között agyag illetve gyenge habarcs van. A K-i oldalon 3 keskeny szellőző(?) szerű, felül elfalazott nyílás látható. A helyiség talán késő középkori. A beszakadás a helyiség egykori boltozati nyílása lehetett. Kváderköveket is láttunk az egykori nyílás szélén.

Az egykori plébániaépület alatt egy középkori jellegű pince helyezkedik el. Alapterülete kb. 12×5,5 m, magassága kb. 3,5 m. Két hosszanti fala a boltvállig kő, a dongaboltozata tégla. A zárófala kő, a kövek közét agyag tölti ki. A jelenlegi pincelejárat késő középkori – kora újkori(?), fa lépcsőkkel. Ennek boltozata szegmentíves barokk téglaboltozat. Alatta helyezkedik el a kőfalú, tégla dongaboltozatos középkori lejáró. Mindkét lejárat aljában mécsestartó látható. A középkori lejárat alsó részében megvan a kőkeret szárkövének a helye. A középkori lejárat fent elfalazott. A lejárat felső részének barokk szegmentíves boltozata van. A pince műszeres felmérésére későbbi időpontban visszatérni szándékozunk.

KULCSÁR VALÉRIA – MIKLÓS ZSUZSA

100. Gádoros, Érparti-dűlő, fasor

(Békés megye) Sza, Á

2001. október 18-án helyszíni szemlét tartottam a lelőhelyen, ahol rendkívül rossz látási viszonyok uralkodtak. A tarló, s a szétszóródott szalmaszálak sok helyütt szinte teljesen meggátoltak minden vizsgálódási lehetőséget, s emellett a terület sűrűn borított volt muharral és csattanó tövissel. A lelőhely teljes kiterjedését ezek alapján pontosan megállapítani nem lehetett.

A lelőhely Gádoros ÉK-i csücskében található. Ny-i vége pontosan megállapítható, mivel ott a terület tárcsázott és vetett volt, ott nem találtunk cserepeket. A lelőhely Ny-i széle a megyehatártól 250–300 m-re húzódik. Egyúttal egybeesik a lelőhely Ny-i széle a térképen is jelölt, szénási-gádorosi határt képező öreg tölgyes K-i szélével is. Lelőhelyünk É-i széle a szénási-gádorosi határtól D-re, mintegy 200–250 m-re található.

A tanya adja a lelőhely D-i szélét. Cserepeket az ÉNy–DK-i irányú dombháton gyűjtöttünk, 150–200 m szélességben. DK-i széle a térképen is jelölt csatornával valószínűleg egybe is esik, azon túl nem mentünk. Találtunk egy nagyméretű, szabálytalan vörös homokkődarabot, attól nem messze egy friss rókakotorékban pedig III. Béla kephalosát.

A gyűjtött leletanyag szarmata és Árpád-kori kerámiából állt. Az Árpád-kori anyag a lelőhely egészén, foltokban sűrűsödött. A szarmata lelőhely kisebb kiterjedésű lehet, inkább a lelőhely DK-i részére koncentrálódva, sokkal intenzívebben jelentkezvén.

A terepbejáráson részt vett Gyenge Antal, Kulcsár László, Farkas Csaba.

RÓZSA ZOLTÁN

101. Geresdlak határa
(Baranya megye) R, B, V, Ró
Az M6-56 gyorsforgalmi út tervezett nyomvonalának Baranya megyei szakaszán két részletben, 2001. április 10.–május 11. és október 8–18. között végeztünk terepbejárást. A területet a nyomvonalon 100-100 méteres sávban jártuk be, illetve adott esetben a lelőhely teljes kiterjedését meghatároztuk. A kijelölt terület 77,9%-át sikerült bejárni, a többi rész erdő, mocsár, gyep miatt járhatatlan volt.

A falu *Petrusz* nevű határrészében 4 őskori, bronzkori és vaskori lelőhelyet (19–22. lh.), az *Augeteiler* nevű határrészen három, egy római és két bronzkori (mészbetétes edények népe) településnyomot (23–25. lh.), a *Freiteiler* nevű határrészben nagy kiterjedésű, többrétegű őskori (lengyeli kultúra, bronzkor) telep és temető nyomait (házak, gödrök, árkok) regisztráltuk (26–27. lh.).

A leletek a Janus Pannonius Múzeum gyűjteményébe kerültek.

KÁRPÁTI GÁBOR

102. Göd, Bócsaújtelep
(MRT 9. k. I/6 lelőhely)
(Pest megye) Ró, N
A 2000-ben megindult ásatása során egy alaprajzi kitűzés állapotában megakadt késő római erődépítkezés maradványai kerültek napvilágra. A Dunától 3 km távolságra, az alföldi sáncok belső vonala előtt 7 km-re, valószínűleg kvád területen fekvő nagyméretű erőd alaprajzát a falak síkjába rakott keskeny kősorokkal rögzítették a felszínen. Az erőd területén talált érmek és egy korábban talált, Frigeridus duxot megnevező bélyeges tégla alapján a barbaricumi építkezést I. Valentinianus rendelte el.

2001-ben a tavaly kutatóárokkal átmetszett kör alakú torony teljes feltárására került sor. Várakozásaimnak megfelelően a 10,5 m átmérőjű torony falának helyén nem 2–3 m vastag falakat, hanem egy szabályos kör alakban ásott 30 cm szélességű árkot, és abban a kiásott és visszatöltött homokba kötőanyag nélkül, szabálytalanul rakott köveket és ritkábban ép, gyakrabban töredékes római kori falazótéglákat találtunk. A körívben futó kősort belülről egy átlagosan 70 cm széles árok kíséri, amelybe építési törmelék nem került. Betöltése homogén barna homokból áll. A kősort és az azt kísérő árkot két helyen átmetszve kiderült, hogy a kör alakban futó kősor 30 cm széles árkát a kibontott felszíntől 1,2 m (a mai felszíntől mérve közel 2 m) mélyre leásták. A feltárt kősor alatt ezt az árkot elsősorban a kiásott homokkal és egy-egy nagyobb kővel töltötték vissza. (Ennek tetejére rakták a sűrűn egymásra rakott kövekből és téglatöredékekből álló körvonalat.) A falat belülről kísérő árok a mindössze egy lapát vagy ásó szélességű és aránytalanul – közel 2 m – mély árok kiásásában segíthetett. A köveket és téglatöredékeket kötőanyag nélkül rakták, ezért kérdéses, hogy honnan került a szántási rétegbe a rengeteg szétszántott habarcsrög. A körív egy rövid szakasza mélyszántáskor szerencsésen a vele párhuzamosan haladó két ekekés közé került, ezért viszonylag magasan sértetlenül megőrződött. E szakasz felső kősorán habarccsal való leöntés nyomai mutatkoztak. Ugyancsak itt, a kősor felett szétfagyott és részben szétszántott vastag homogén habarcsréteget találtunk. Mindez arra utal, hogy a kötőanyag nélkül rakott kősor tetejét a körív teljes hosszában eredetileg habarccsal leöntötték. Ebbe a habarcsba ágyazhatták egy sor szélességben azokat a másfél láb méretű (sesquipedalis), pontosan 30 cm széles falazótéglákat, amelyek töredékei nagy számban kerültek elő a szántási rétegből. Több helyen két, kősor tetejéről leszántott falazótégla színükön érintkezve feküdt egymáson. Ez azt bizonyítja, hogy a másfél láb méretű, 30 cm-es szabványszélességben gyártott falazótéglákat minimum két, egymás tetejére kötésbe rakott sorba helyezték a habarccsal leöntött, körívet kirajzoló ugyancsak 30 cm (1 római láb) széles kősor tetejére.

Mindez aligha értelmezhető egy megépült késő római erőd tornyának falaként. A 7. szelvénybe eső körívből – ott ahol az erődfalnak kellene a toronyhoz csatlakoznia – két párhuzamos, egymástól 2,8 m távolságra futó kősor indul ki DK-i irányba. A toronytól ezért DK-i irányban, egymástól nagyobb távolságra további három – a párhuzamosan futó kősorok feltételezett vonalát metsző – kutatóárkot húztunk, amelyek mindegyikében ugyancsak megtaláltuk az egymástól 2,7–2,8 m-re futó kövekkel és gyakran élükre állított téglákkal megjelölt két párhuzamos sávot. Az egyik kutatóárokban a kövekkel és téglatöredékekkel kirakott sort több mint 7 m hosszan sikerült követnünk. (A párhuzamos kősorok számára ásott árkok sekélyebbek, nincsenek olyan mélyre ásva, mint a tornyok esetében. A köveket és a téglatöredékeket sem rakták olyan gondosan és szorosan egymás mellé.) Vonalukat összekötve kiderült, hogy a párhuzamos kősorok nem egyenesen futnak, hanem enyhe ívet rajzolnak ki. Pontosan azt a vonalat követik tehát, ahol – a légi fotók alapján – normál esetben egy közel három méter vastag erődfalat kellett volna feltárnunk.

A feltárt szokatlan jelenségre csak egyetlen magyarázat adható: a tervezett erőd sohasem épült fel, az építkezés megakadt a tornyok és a falak helyének a kitűzésekor. Az objektum nagysága miatt várhatóan hosszabb ideig (legfeljebb egy, belső épületekkel talán két évig) elhúzódó munkálatok miatt szükség lehetett arra, hogy az erőd hadmérnökök által kitűzött alaprajzát a felszínen rögzítsék – elkerülendő az újbóli kimérésből következő pontatlanságokat –, 30 cm szélességben lerakott kövekkel és téglatöredékekkel tartósan, szétrombolhatatlanul megjelöljék.

Az építkezés az alaprajz főbb szerkesztési pontjainak meghatározásával kezdődött. Elsőként a kör alakú tornyok középpontját mérték be és jelölték meg mélyre leütött 30 cm átmérőjű cölöpökkel. Ezekből kiszerkesztették a 10,5 m átmérőjű tornyok külső falsíkjának a vo-

nalát, amelyet 30 cm széles és 1,5 m mély árok kiásásával, majd ebbe kövek és téglatöredékek berakásával tartósan, szétrombolhatatlanul megjelöltek. Erre habarcsot öntöttek és két sor, kötésbe rakott, másfél láb méretű falazótéglákat helyeztek. Csak ezután került sor a tornyokat összekötő ívelt falszakaszok kitűzésére, amelynek külső és belső falsíkját egymástól 2,8 m távolságra, párhuzamosan lerakott kövekkel vagy élükre állított téglatöredékekkel rögzítettek. (A torony belsejében nem került elő belső falsíkot kijelölő kősor, ezért annak belsejét az alapozás szintjén öntött falazással teljesen ki akarták tölteni.) A következő lépés lett volna az alapok kiásása, amelyet a falvonulatok síkját kijelölő kősorok között levő föld kitermelésével végeztek volna el. Az ovális alaprajzú, fal síkjába illeszkedő kör alakú oldaltornyokkal erődített katonai objektum – ha felépül – 400×290m-es nagyságával a barbaricum egyik legnagyobb erődje lett volna.

Az ásatáson előkerült leletanyag – egyetlen kerámia oldaltöredéken kívül – OF AR MAXENTI A VIN, OF ARN MAXENTI ARP, OF AR BONO MAG, LEG X G MAG DALMATIUS, LEG X G MAG SATVRNINUS bélyeges falazótéglákból áll. Az egyik téglán római kurzív felirat is olvasható.

Az erőd nagy valószínűséggel azonos az Ammianus Marcellinus által említett, I. Valentinianus-kori, Frigeridus dux hivatali ideje alatt kvád földön megkezdett, de soha be nem fejezett nagyméretű munimentummal (Amm. Marc., XXIX 6, 1–16; XXX 5–6), amely az oly sok bonyodalmat – többek között egy tehetséges tiszt, Frigeridus hivatalvesztését, udvari intrikát, a kvádok királyának, Gabiniusnak a meggyilkolását, háborút és áttételesen a császár halálát – okozta. Az építkezés Ammianus Marcellinus beszámolója alapján Kr. u. 373-ban kezdődhetett, amelyet nem sokkal kitűzésének megkezdése után Frigeridus dux leállított. A munkálatokat Marcellianus dux legkésőbb Kr. u. 374 tavaszán, kora nyarán ismét beindította. Az újra kezdett építkezést a Kr. u. 374/375 év háborús eseményei majd a császár halála véglegesen megszakították. Az elvégzett kitűzési munkálatok összességében mindössze néhány hetet vehettek igénybe.

Az ásatás legérdekesebb leletét egy római kori, Duna felé lejtő, vízelvezető árok rejtette. A meredek falú, lapos fenekű árok közvetlenül ÉK-re a feltárt kör alakú toronytól, DK–ÉNy irányú vonalban fut, majd É felé enyhén elkanyarodik. Ennek az ároknak a legaljáról néhány poncolt pikkelymintás aranyozott ezüst hun vagy alán lemeztöredék került elő, amelyek fölé – talán nem véletlenül – először ép és töredékes római téglákat majd kisebb köveket dobáltak. (A nagyszámú ép, bélyeges másfél láb méretű téglát valószínűleg a kör alakú torony külső falsíkját kijelölő kősor tetejéről szedték le és dobták az árok toronyhoz legközelebb fekvő szakaszába. Ugyancsak a torony falvonulatát kijelölő kősorból, közvetlenül a leemelt téglák alól származhatnak a betöltés tetején talált kisebb kődarabok is. Az erőd építésénél közel fél évszázaddal későbbre keltezhető lemez – a poncolt pikkelymotívumok nagy mérete és a mellette előkerült lócsontok alapján – nem egy hun vagy alán kardhüvelyt, hanem inkább egy nyeregkápát vagy nyeregdeszkát borító lemez lehetett, amely talán egy hun harcos kifosztott halotti áldozatának részét képezte, amelyet a halotti lakoma helyszínéhez közel rejthettek el. Valószínűbb azonban egy bolygatott, kirabolt lósír feltételezése, mivel csak nyeregborító lemezek, valamint a gödörbe töltött építési törmelék között néhány lócsont töredéke került elő. A hun és alán lósírokba a felszerszámozott harci ménekkel együtt, azok hátán általában a poncolt pikkelymintás fémlemezekkel díszített nyerget is eltemették.

MRÁV ZSOLT

103. Gyál, Némedi-szőlő

(Pest megye) I

2001. március és április hónapokban a Nemzeti Autópálya Rt. megbízásából terepbejárást végeztünk az M0 autóút M5–M1 autópályák közti, 31 km hosszúságú szakaszán. A terepbejárásra a meglévő autóút nyomvonalának bővítése, illetve az 51-es út és az M5 autópálya közötti új nyomvonalszakasz tervezése miatt volt szükség.

A Némedi-szőlő területén, a Rózsa-kúti dűlőben egy 400×330 m kiterjedésű, ismeretlen korú, valószínűleg település nyomait találtuk (M0 PM 001 sz. lh.).

Munkatársak: Terei György, Endrődi Anna, Horváth M. Attila, Szilas Gábor, Reményi László, Horváth L. András, Kovács Eszter, Magyar Károly, Lassányi Gábor, Kárpáti Zoltán, Busi György, Zsidi Paula.

BENCZE ZOLTÁN

104. Gyál határa

(Pest megye) U, B, Szk, Sza, A, Á, Kk

Az M0 autópálya nyomvonalán, az M5 autópálya és Vecsés közigazgatási határa közötti kb. 5 kilométeres szakaszon összesen 21 munkanap alatt végeztünk régészeti terepbejárást. A terület növényzettel erősen fedett volt, ami megnehezítette, lassította munkánkat, sőt az egyes régészeti lelőhelyek intenzitásának megítélését is negatívan befolyásolta. Ezen a gyáli autópályaszakaszon egy nagyobb és egy kisebb csomópont épül, mindkettő érint régészeti lelőhelyet. A terepbejárások során összesen 11 régészeti lelőhelyről gyűjtöttünk értékelhető leletanyagot, illetve információt. Közülük 9 korábban is ismert volt, kiterjedésükkel kapcsolatban viszont bővíteni tudtuk ismereteinket.

A vizsgált szakasz lelőhelyei közül teljes feltárásra javaslom a 3. (Árpád-kori település), a 7/a (szkíta település), 8–9/a (bronzkori és szarmata település), 9. (szkíta és szarmata település), 10. (újkőkori, szarmata, avar, Árpád-kori és késő középkori település), 11. (Árpád-kori település) és a 22. (késő bronzkori, szarmata és Árpád-kori település) sz. lelőhelyeket. További öt lelőhelynek

(7., 13., 14., 23x, 24. sz.) a szondázó kutatását tartom célszerűnek.

A leletek a nagykőrösi Arany János Múzeumba kerültek.

Munkatárs: Tari Edit.

SIMON LÁSZLÓ

105. Gyirmót, Borsó-dűlő, homokbánya
(Győr-Moson-Sopron megye) U, B, LT, Ró, N, Á

A 2000-ben a Borsó-dűlőben nyitott homokbánya kitermelését újabb 1 ha felületen folytatni tervezték, ezért szükségessé vált a terület feltárása, amely közvetlenül kapcsolódik a már eddig megkutatottakhoz. A humuszolás során kiderült, hogy az ebben az ásatási szezonban ásatásra kijelölt területen, amely a homokdomb D–DK-i oldala, az évezredek alatt a természetes erózió következtében mintegy 1,5 m vastag feltöltődés alakult ki. 2001. április 2. és november 25. között összesen 450 objektumot tártunk fel a 2 ha területen, a 7 régészeti időszakhoz kapcsolható objektumok száma összesen 750 (ebből 71 római és 14 kelta földbe mélyített ház).

A homokdomb platóján egy kis területen még kerültek elő a tavalyi megtalált neolit, dunántúli vonaldíszes kultúra teleprészhez kapcsolódó gödrök, kevés számú kerámia leletanyaggal, míg a mélyebben fekvő részeken már nem találkoztunk ide köthető leletekkel.

Területünkön új korszakként a kora bronzkori Kisapostag-kultúra nagyméretű (feltehetően települést kerítő) árkának egy szakaszát és nagyméretű tárológödreit tártuk fel gazdag leletanyaggal. Ugyancsak új korszakként jelent meg a halomsíros kultúra, amelynek kerámia és fém leletanyagát a terület középső részén lévő mélyebb területen felhalmozódott humuszrétegben gyüjtöttük. Feltehetőleg a domb tetején és oldalán lévő egykori telep (temető?) „lemosódott" az uralkodó szélirány által állandó eróziónak kitett területről a nagyon erős lejtésű domboldal aljában, és itt már objektumok nélkül, a felszíntől számítva 1 m mélységben, rétegben tudtuk ezeket összegyűjteni.

A kelta időszakból (LT C–D) 4 újabb téglalap alakú, földbe ásott gödörház-építmény, valamint egy kis edényégető kemence maradványa került elő sok kerámiatöredékkel.

A tavaly megismert római kori falu (2–4. század) eddig 46 téglalap alakú, 2-3 cölöpös tartószerkezetű, földbe ásott házépítményéhez még 24 hasonlót találtunk, ezzel a római kori telepből 71 ház került eddig feltárásra. A falut a 3. században tűzvész pusztíthatta, ennek nyomait a házak betöltését képező vastag hamuréteg jelzi. A leletanyag nagy része kerámia, valamint mezőgazdasági szerszámok maradványai.

A feltárt terület középső részén előkerült egy magányos 7. századi sír; a 10 év körüli gyermek melléklete bronz karikagyűrű és néhány pasztagyöngy volt.

Az idei feltárási felületen megnőtt az Árpád-kori objektumok száma, a 3 földbe mélyített, közel téglalap alakú, kisméretű házikó (egyikben kövekből rakott kemence maradványaival) mellett földbe mélyített, úgynevezett aknakemencék, és két kút, összesen 64 objektum vált ismertté.

A bánya várhatóan elhordásra kerülő területét teljes mértékben feltártuk, és az ásatási felülethez kapcsolódó szántóterületek bejárása során megállapítottuk, hogy még legalább 4 ha területen folytatódnak a római kori és kelta települések nyomai, melyek szerint a már eddig megismert falvak jóval nagyobbak lehettek.

M. EGRY ILDIKÓ

106. Györe, Pap-földek
(Tolna megye) B

2001-ben a Tolna megye őskori és középkori várai című kutatási program keretében folytattam a légi felderítéseket, terepbejárásokat. A munkához a Nemzeti Kulturális Alapprogram, az OTKA és az Őcsényi Repülőklub nyújtott anyagi segítséget.

A falu K-i szélén lévő lelőhelyet egykor kettős árok övezte, de ez csak légi fotón látható. Most az egész terület, ami sok kis parcellából áll, szántás. A friss boronálás miatt a felszínen kevés lelet fordult elő. A légi fotón látható erődítésnyom a földön nem látható, eszerint teljesen szétszántották. A felvételen a szántásban a talaj sötét színe utal az árkokra, hóban pedig halványszürke csíkok jelzik az erődítést.

MIKLÓS ZSUZSA

107. Győr, Bástya utca 34.
(Győr-Moson-Sopron megye) Ró, Á

Győr régészeti védelem alatt álló történelmi belvárosa területén a Bástya u. 34. (egykor 32–34.) 6752 hrsz. területén építkezést megelőző régészeti feltárást végeztünk 2001. augusztus 1. és szeptember 13. között. A 268 m^2-nyi területből korábbi pincék megsemmisítettek 150 m^2-nyi területet, a maradék 118 m^2 nagy részét is újkori beásások (csatornák, vízelnyelők, újkori kút, gödrök) bolygatták.

Ennek ellenére sikerült a telken egy középkori sütőkemencét feltárnunk. Formáját és technikáját tekintve Árpád-korinak gondoljuk, a belőle előkerülő két kis jellegtelen középkori edényoldal-töredék pontosabb meghatározását nem teszi lehetővé.

A római korból 2 jól elkülöníthető építési periódust tudtunk dokumentálni. A korábbi, 1. század végére–2. század elejére keltezhető időszakból egy gerenda-alapárkos, cölöpszerkezetű építmény K-i részét tudtuk megfigyelni a pincék által bolygatott területen.

A későbbi, feltehetőleg a 3. század elején épült kőfalú épület alapfalait jórészt kitermelték, nagyon csekély maradványai erős mészhabarccsal szabálytalan kövekből rakott falat mutattak. A kiszedett falakból rekonstruálható alaprajz: kavicsozott központi udvar kö-

rül futó folyosóról nyíló helyiségek (kettőt ismertünk meg), amelyeket jó minőségű fehér mészpadlóval burkoltak. A padlószint alatt korábbi gödörből előkerült leletanyag a mészpadló 2. század végi–3. század eleji korhatározását támogatja.

T. SZŐNYI ESZTER

108. Győr, Ménfőcsanak, Széles-földek, Pápai-dűlő

(Győr-Moson-Sopron megye) Ő, Rő

Nagyfeszültségű távvezetékszakasz építése már korábbi ásatásokból ismert régészeti lelőhelyeket is érintett.

A győri kivezető szakaszon levő 35–38-as oszlophelyek előzetes kihumuszolását kértük, hogy az ismert lelőhelyek kiterjedését regisztrálni tudjuk. A 2001. augusztus 22–27. között végzett munka során a 35. számú oszlophely üresnek bizonyult, a 36. számú oszlophely újkori árkokkal bolygatott, régészeti objektumot nem tartalmazott, a 37. számú oszlophely korábbi anyagkitermelő gödrökkel bolygatott, leletanyag nem volt benne. A 38. számú oszlophely 7×7 m-es kihumuszolt területén egy keskeny római kori árok és egy őskori ívelt aljú gödör foltját regisztráltuk majd kibontottuk. Néhány kerámiatöredéken kívül, amelyek datálták az objektumokat, más leletanyagot nem találtunk. A környéket bejárva nagy mennyiségű cserepet gyűjtöttünk, amelyek arra utalnak, hogy az autópálya É-i oldalán fekvő 011014/19. hrsz. terület az őskortól a középkorig lakott volt.

M. EGRY ILDIKÓ

109. Gyula, Gábor Áron utca 12.

(Békés megye) Kk

2002. február 27-én értesítést kapott a gyulai Erkel Ferenc Múzeum, hogy a fenti telken egy épülő lakóház kéményalapozásának kiásása során emberi csontvázat találtak.

A Gábor Áron utca a település K-i részén helyezkedik el, a középkori téglavárat ÉK felől övező Nagyrománváros K-i részén. A 12. szám az utca ÉK-i oldalán, a román tannyelvű oktatási központhoz vezető kis zug sarkán található. A régi típusú hagyományos parasztház udvarában épül egy új lakóház. A ház K-i, szélső helyiségének közepén kb. 70 cm-es mélységben az ásó a koponyába ütközött, amelyet részben össze is tört. Elmondás szerint a csontok fölötti talajrétegben további csonttöredékeket, cserepeket tégladarabokat is megfigyeltek.

A helyszíni szemle alkalmával látható volt, hogy a gödörben egy bal oldalára billent koponya fekszik, és egy kulcscsont is látszott, talán in situ helyzetben. A csontváz medencetájékán egy kb. 80×60 cm-es betonalapozás feküdt, amely a felszíntől legalább 90 cm-es mélységű lehet. A sír kibontásának befejezésére és dokumentálására másnap, február 28-án került sor. A sír foltja nem volt megfigyelhető. A sír alján, egy háton fekvő, nyújtott helyzetű, feltehetőleg többszörösen bolygatott csontváz feküdt. A koponya bal oldalára fordult, darabokra tört, az állkapocs lecsúszott és szintén összetört. A jobb kar könyökben behajlítva, a váz jobb oldalán feküdt, a bal kar teljesen hiányzott. A kulcscsontok, a lapockacsontok és a bordák mindkét oldalon épek voltak, a csontok igen jó megtartásúnak bizonyultak. A vázat a medence tájékán egy korábbi kéményalapozás betontömbje vágta el. Feltehető, hogy a 12 évvel korábbi alapozási munkák során már megtalálták a csontváz medencétől lefelé eső részét, és a helyére öntötték az alapozás betonját. A koponya bal oldalán egy vastag állatcsont feküdt, feltehetőleg másodlagos helyzetben, hiszen ezen az oldalon a csontváz karja is hiányzott. Tájolása: ÉNy 43°. A sír felszíntől mért mélysége 78 cm. Melléklete nem volt. A csontváz közeléből néhány késő középkori és újkori edénytöredék, tégla- és habarcsdarab is előkerült, ám ezek inkább azt jelzik, hogy a terület többször átforgatott volt, a csontvázon megfigyelhető bolygatások nyomai is a korábbi földmunkák során keletkezhettek.

LISKA ANDRÁS

110. Gyula, Katolikus plébániahivatal

(Békés megye) Kk, Kú

2001. február 19-én helyszíni szemlét tartottunk Gyulán a katolikus plébániahivatal udvarán, ahol szennyvízakna kiásása során középkori leletek kerültek elő. A szennyvízakna közelében egy újabb árokszakasz kiásására került sor 2001. májusában, újabb régészeti leletekre bukkantak. A kedvezőtlen időjárás miatt a szennyvízvezeték építésének munkálatait akkor nem folytatták, később viszont újabb földmunkákat terveznek a területen, ezért indokolt volt a plébánia udvarának és pincéjének területén egy kisebb leletmentés folytatása, részben a földmunkával érintett részeken.

A három napot igénylő leletmentés (2001. március 28–30.) megkezdésekor kijelöltük a megkutatandó területet. A plébánia udvarán kettő, a plébánia pincéjében pedig egy kutatóárkot ástunk, ezzel kb. 35 m²-nyi területet tártunk fel. A kutatóárkok metszetfalain jól követhető feltöltési rétegeket figyeltünk meg, összesen 14 objektumot sikerült dokumentálni, amelyek kizárólag késő középkori, illetve 18. századi agyagnyerő, és hulladékgödrök, valamint cölöplyukak voltak. Az előkerült leletanyagnak csak egy kisebb része származott a feltárt objektumokból, többségük a jól megfigyelhető, igen vastag 19–20. századi feltöltés különböző rétegeiből került napvilágra. A kerámia nagyobb része 16–17. századi, esetleg valamivel korábbi, kisebbik hányada 18–19. századi, változatos anyag. Kevés vaseszköz, kapa, épületvasalások, szögek, valamint üvegtárgyak töredékei színesítik a leletanyagot, a jelentős mennyiségű állatcsont mellett. Külön említést érdemel egy pelikánt ábrázoló, késő középkori kályhacsempe.

LISKA ANDRÁS

111. Gyula, Vár
(Békés megye) Kk, Tö
2001 őszén az Országos Műemlékvédelmi Hivatal megbízásából újabb régészeti kutatásokat végeztünk a gyulai várban. Ez egyrészt a vár földszinti belső tereinek teljes feltárását jelentette – ugyanis az itt tervezett átlag 40 cm-es szintsüllyesztés épp az 1957–1960 között még Parádi Nándor, majd 1992–1995 között általunk kutatóárkokkal meghatározott kultúrrétegeket semmisítette volna meg –; másrészt az emeleten a boltozati feltöltések vizsgálatát, mivel azok kitermelése ugyancsak szerepelt a helyreállítás műszaki célkitűzései között. Feladatunk volt emellett az elmúlt több, mint tíz évben már többször vizsgált falazatjelenségek átfogó értékelése, ezen jelentős profán épületünk középkori részeinek minél alaposabb – de teljessé csak elméletileg tehető – megismerése érdekében. Végül kutatási programunkban szerepelt még egy, az 1997. évi feltárás során elmaradt feladat is, mégpedig a várépület ÉNy-i homlokzata előtti árnyékszékakna részleges kibontása.

A több mint egy hónapos munka során lényegében sikerült elvégeznünk összesen hét térben a várépítéssel kapcsolatos szintkiegyenlítő agyagfeltöltésre hordott, illetve lerakódott összes réteg módszeres feltárását, alapos vizsgálatát és további négy térben részleges eltávolítását. Ez utóbbiaknál a kutatás mélységét egyrészt a rétegek modern jellege, másrészt az előirányzott szintsüllyesztés mértéke határozta meg, továbbá az a tény, hogy csak jelentős falazatbontással lett volna elvégezhető a maximális feltárás. Két térben nem dolgoztunk, itt ugyanis a jelenlegi funkció (elektromos kapcsolótér) és a feltételezhető korábbi jelentős rétegpusztítás (WC csoport kiépítése) tette lehetetlenné, indokolatlanná a munkát.

Mindezek alapján összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a vár belső tereiben a középkorban közel azonos magasságban volt a járószint, s ez részben téglapadló, részben kemény, agyagos felület lehetett. Bizonyára a vár 1. középkori építési periódusára lehetett jellemző a téglapadló, később már csak egyszerű megoldást alkalmazhattak. Sok esetben azonban csupán olyan jelentős újabb kori szintsüllyesztést rögzíthettünk, amely tönkretett minden korábbi réteget. A többségükben már a török hódoltság utáni időre tehető különböző kisebb beásásokat, cölöplyukakat és téglaépítményeket leszámítva végül is nem kerültek elő olyan leletek, amelyek hozzásegíthettek volna bennünket e középkori terek pontosabb funkciójának meghatározásához, sőt, ez még a 18–19. század vonatkozásában sem volt mindig lehetséges. Fontos eredmény ugyanakkor egy már korábban meghatározott középkori osztófal, illetve elfalazott ajtajának, kőkeret fészkének és kőküszöbének feltárása a várépület ÉK-i sarkát elfoglaló, ismeretlen rendeltetésű 18–19. századi építményen belül. Emellett pontosítani tudtuk a további nyílásokra vonatkozó megfigyeléseinket is.

Az emeleten végzett boltozatkutatáskor kiderült, hogy a vár 2. és 3. középkori építési periódusában a boltvállak fölé általában nem törmelékes betöltés, hanem – legalábbis a felső részen – tömör téglafal került, amely talán padlóként is szolgált. Az 1. középkori periódusból ránk maradt három boltozat közül csupán kettőnél találtunk törmelékes feltöltést a bolthátakon, ezek Ny-i részén azonban már nem az építés korából, hanem a török foglalás (1566) utáni időszakból származott. Végül törmelékfeltöltés volt az egyetlen 18. századi csehsüvegboltozat felett is, a vár DNy-i sarokterében.

Az inkább csak ellenőrző jellegű falkutatás nem hozott lényegesen új eredményeket, bár a 2. középkori periódusból származó két, egykor faburkolatos tér vizsgálata tovább pontosíthatta egykori formájukra vonatkozó korábbi megfigyeléseinket. Az árnyékszékakna rétegsora ugyanakkor jelentős hódoltság kori leletanyagot eredményezett.

FELD ISTVÁN – GERELYES IBOLYA

112. Gyula határa
(Békés megye) Ő, Szk, Sza, Á
A Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága 2001. október 3. és 31. között végzett régészeti terepbejárást, ami a 44. sz. főút Gyula és Békéscsaba közötti szakaszának tervezett kiszélesítése miatt vált szükségessé. A két település között, a 125,449 és a 134,470 kilométerszelvények között több mint 9 kilométer hosszúságban jártuk be a nyomvonalat.

Az 59. sz. lelőhely területén bolygatatlan őskori, a 72. sz. lelőhelyen bolygatatlan szarmata, a 425. sz. lelőhely területén bolygatatlan szkíta- és Árpád-kori, a 483. és 503. sz. lelőhelyen őskori, az 511. lelőhelyen őskori és Árpád-kori, az 512. lelőhelyen Árpád-kori telep nyomait regisztráltuk.

Munkatársak: Liska András, Medgyesi Pál régészek, Demcsák Ildikó, Kékegyi Dorottya, Kollárovszkyné Zsilinszki Éva, Zahoránné Sajti Erzsébet ásatási technikusok.

GYUCHA ATTILA

113. Gyulakeszi, Esterházy-kúria
(Veszprém megye) Kk, Ú
A falu D-i részén, a település határát is képező patak partján fekszik az Esterházy-kúria L-alakú, csak műemlékileg védett épülete.

2001-ben az évekig üresen állt épületet az új tulajdonos fel kívánta újítani. Ezt megelőzően az Országos Műemlékvédelmi Hivatal területi felügyelője előírta az épület falkutatását. A történeti- és falkutatás során bebizonyosodott, hogy az épület első periódusa a földszint DK-i szélső helyisége. Ez elválik az épület többi részétől, és a későbbi periódusok vakolatánál korábbi homlokzati meszelés takarja. Az írott források az 1700-as évek első negyedében ezen a helyen említik a Gyulaffy család „fortalicium" módjára épült romos kúriáját. Felte-

hetően ennek maradványai épültek bele a későbbi intézői lak épületébe.

A 2. periódus során az 1740–50-es években épült meg a teljes L-alakú földszinti szárny, amikor az új birtokosok itt uradalmi központot hoztak létre. Az épület feltehetően sosem funkcionált nemesi lakóhelyként, intézői lakásként, az uradalom központi reprezentatívabb épülete volt.

A főhomlokzaton feltártuk a barokk építészeti architektúrát, lizénák közötti tükrökben szalagkeretes ablakokat.

A teljes emelet 19. századi ráépítés. A folyosón 19. századi festés nyoma került elő. Az épülettől D-re több melléképület maradványa feküdt, ezek a barokk épülethez tartoztak. A pataktúlsó oldalán az épület 18. századi földszintes kiépülésével egykorú park terül el.

KOPPÁNY ANDRÁS

114. Hajdúszoboszló, Árkos-halom
(Hajdú-Bihar megye) Sza

A Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága az elnyert 500 000 Ft vissza nem térítendő pénzügyi támogatást gépi földmunka végzésére használta fel. 2001. május 21. és augusztus 15. között végzett régészeti feltárás célja egyrészt a honfoglalás- és Árpád-kori temető lehatárolása, másodsorban pedig a rézkori alaptemetkezés megkeresése volt. Összesen két sír került elő, mindkettő a császárkori szarmata korszakba sorolható. Az előkerült fibulák típusa alapján a temetkezések kora a 2. század.

A feltárások során sem további sírok, sem az Árkos-halom mellett lévő 12–15. századi falu újabb objektumai nem kerültek elő. Kalicz Nándor az ásatást megtekintve osztotta azon elképzelésemet, hogy a kutatott területen az alaptemetkezést nagy valószínűséggel azért nem leltük meg, mert a kurgán másik oldalába beásott 12. sz. végi–13. századi Árpád-kori téglaégető megsemmisíthette azt, a 10–11. századi temető egy részével együtt. Így az Árkos-halom lelőhely feltárását befejezettnek nyilváníthatjuk.

Konzulens: Kalicz Nándor.

M. NEPPER IBOLYA

115. Hajdúszovát, Cenzus-föld
(Hajdú-Bihar megye) Ő, N?

2001. június 16-án az alföldi újkőkori tellek légi régészeti kutatása során Hajdúszovát délkeleti határában, a településtől 2 km-re, a Cenzus-föld egyik keskeny parcellájában, az őszi vetésű gabonában, kb. 100×50m-es területen, negatív növényzeti elszíneződéseket észleltünk. A körárkos temető kisebb részlete (legalább 2 sír) az őskorra, vagy a népvándorlás korra keltezhető.

A kutatást a Felsőoktatási Kutatási és Fejlesztési Pályázat (0198/2000) támogatta, a repülővezető Talabos Gábor volt.

CZAJLIK ZOLTÁN

116. Harc, Janya-puszta, Nagy-dűlő
(Tolna megye) Á, Kk

2001-ben a Tolna megye őskori és középkori várai című kutatási program keretében folytattam a légi felderítéseket, terepbejárásokat. A munkához a Nemzeti Kulturális Alapprogram, az OTKA és az Őcsényi Repülőklub nyújtott anyagi segítséget.

A falutól ÉK-re, a Sió-parton levő lelőhelyet 2000. június 22-én légi fotóztam. Az érett búzában egy gótikus, sokszögzáródású szentélyű, támpilléres templom alaprajza, és attól kissé Ny-ra egy épületegyüttes körvonalai bontakoztak ki.

A 2001. évi terepbejáráskor ez a terület szépen elmunkált, az esőtől nedves volt. A templom és a település a Sió Ny-i partján, az ártérből kiemelkedő dombokon helyezkedik el. A templom és az épületegyüttes a legmagasabb dombon található. Helyüket világos, törmelékes folt jelzi. A templom törmelékdombja jól elkülönül az épületegyüttestől. A két folt együtt kb. 50×50 m kiterjedésű. A templomnál tégla- és mészkődarabok hevernek a felszínen. Embercsontot nem találtam. Itt csak kevés edénytöredék fordult elő. Az épületegyüttesnél viszont sok a lelet. Sok az osztrák fazékperem, találtam két mázas kályhacsempe-töredéket, néhány tál- illetve pohár alakú kályhaszem-töredéket, bográcstöredékeket, vörös és fehér, késő középkori edénytöredékeket.

A lelőhely többi részén is elég sok a cserép (Árpád-kortól késő középkorig). A törmelékes folttól kissé délre egy kettős kónikus üvegpalack peremtöredéke került elő. A lelőhely kiterjedése kb. 500×300 m.

MIKLÓS ZSUZSA

117. Hatvan határa
(Heves megye) B, V, Sza, A, Kö

Hatvan északi határában kiterjedt beruházásra, lakó- és ipari park építésére kerül sor, aminek során régészeti lelőhelyek is veszélybe kerülhetnek. Hatvan területéről – annak topográfiai elhelyezkedéséből és domborzatából sejthető jelentőségéhez képest – eddig csak kis számban ismertek régészeti lelőhelyek. 2001. február 19–29. között terepbejárást végeztünk a város északi külterületén.

A munka során 31, döntő többségében új régészeti lelőhelyet sikerült leírnunk, emellett rögzítettünk néhány, a Dobó István Vármúzeum adattárában már szereplő, de pontosan nem leírt „régi" lelőhelyet. A leletanyag döntő többségét a bronzkor (hatvani kultúra) (cserepek, kő jogarfej, kauri) adta, de – különösen a Zagyva mentén – jelentősnek mondható a római császárkori szarmata anyag (cserepek, fibula, terra sigillata, karneol- és üveggyöngyök) is. Néhány lelőhelyen vaskori, népvándorlás kori (avar) és középkori emlékanyagot is regisztráltunk, kiugró viszont az Árpád-kori anyag szinte teljes hiánya illetve a fémszegénység.

A terepbejáráson részt vett: Ács Csilla, Domboróczki László, Fodor László (Dobó István Vármúzeum), Papp

Nóra (Kulturális Örökségvédelmi Igazgatóság). A költségeket teljes mértékben a KÖI fedezte, a leletanyag a Dobó István Vármúzeum gyűjteményébe került.

VÁRADI ADÉL – PASZTERNÁK ISTVÁN

118. Hévíz, Attila út
(MRT 1. k. 17/7. lh.)
(Veszprém megye) U, R, B, V, LT, Ró

A Hévíz 67/4 hrsz. terület, ahol az önkormányzat lakótelepet kíván építeni ismert régészeti lelőhely. Magán az építési területen és közvetlen környékén már korábban is folyt kutatás, amely során római kőépületek részletei kerültek elő.

A csaknem 35 000 m² felületen 102 jelenséget tártunk fel, többségükben gödröket és cölöplyukakat, de találtunk kőépületeket, árkokat, tűzhelyeket, kutat és sírokat is. A legkorábbiak a dunántúli vonaldíszes kultúra keszthelyi csoportjának leletei különböző hulladékgödrökből. Ezt követően a lengyeli kultúra és a Balaton-Lasinja kultúra időszakában is lakott volt a terület. A késő bronzkor kezdetére (B–B2), a legelső halomsíros támadás időszakára keltezhető objektumok feltehetően temetkezések voltak. Két urnás temetkezés köthető a kora vaskor népéhez (Ha–C). Három Ny–K tájolású melléklet nélküli csontváz korát majd csak a C14 vizsgálatok segíthetnek meghatározni. A késő vaskor legutolsó periódusában (LT–D) ismét lakottá vált a terület. Az itt élők megérhették a római hódítást.

A lelőhely a császárkorban, az 1–5. században volt a legintenzívebben lakott. Ezen belül a legtöbb objektum a korai császárkorban, a markomann háborút megelőzően volt használatban. Erre az időszakra keltezhető az a több periódusú, hatalmas, 23 m széles, átriumos kőépület, amelynek 466 m²-nyi része esik területünkre. A szomszédos területeken nyitott kutatóárkok alapján az utolsó periódusában az épület alapterülete csaknem elérte az 1000 m²-t. A falak jó állapotúak, egyes helyiségekben megmaradt a terrazzo padló is. Egy másik nagy kőépületnek csak a D-i vége nyúlt be a területbe, egy kb. 15 m átmérőjű apszis alapozásának legalsó kősorát tudtuk rögzíteni. Egy harmadik kőépületnek csak két fala maradt meg részben, alaprajza, kiterjedése nem tisztázható. A deszkával bélelt kút, és a tűzhelyek többsége is kora császárkori. A területen egyetlen meghatározó érmet találtunk (II. Konstantin kisbronza). Az 5. század – szürke, besimított díszű kerámia – után a Karoling-kori településnek délebbre volt a centruma, egy nagyobb, paliszádfallal övezett területnek csak a sarkát sikerült feltárni.

Az ásatáson közreműködött Straub Péter régész.

MÜLLER RÓBERT

119. Himesháza határa
(Baranya megye) Ő

Az M6-56 gyorsforgalmi út tervezett nyomvonalának Baranya megyei szakaszán két részletben, 2001. április 10.–május 11. és október 8–18. között végeztünk terepbejárást. A területet a nyomvonalon 100-100 méteres sávban jártuk be, illetve adott esetben a lelőhely teljes kiterjedését meghatároztuk. A kijelölt terület 77,9%-át sikerült bejárni, a többi rész erdő, mocsár, gyep miatt járhatatlan volt.

A falu *Aszfelder* nevű határrészében két nagy kiterjedésű, őskori lelőhelyet regisztráltunk (17–18. lh.), amelyek nem kizárt, hogy valójában összetartoznak.

A leletek a Janus Pannonius Múzeum gyűjteményébe kerültek.

KÁRPÁTI GÁBOR

120. Hódmezővásárhely határa
(Csongrád megye) Ő, U, R, B, Sza, Á, Ú

A 47-es út Hódmezővásárhely és az algyői Tisza híd közötti szakaszának tervezett szélesítését és az ahhoz kapcsolódó Hódmezővásárhelyt tehermentesítő útszakasz megépítését megelőzően az év elején terepbejárást végeztünk a nyomvonalakon.

Kishomok, Mérai-porta lelőhely (47/3. sz.) azonos azzal, amelyen 1982-ben avar kori sírt tártak fel, majd 1986-ban újabbat. Azóta újabb leletek nem kerültek elő. Az avar kori temető kiterjedését nem ismerjük, feltétlenül szükséges a szervizút itt húzódó nyomvonalának megkutatása, valamint a portán tervezett tározó medence területének megkutatása, összesen 2750 m² felületen.

Kopáncs, Olasz Sándorné tanyája: közvetlenül a 47-es út DK-i szélénél lévő, (3412.sz.) tanya felszántott kertjében és az attól ÉK-re lévő szántóföldön őskori cserepeket és egy pattintott kőpengét találtunk. A lelőhely (47/4 sz.) eddig ismeretlen volt. Mivel a tanyától ÉK-re lévő területen a megfigyelési viszonyok kedvezőtlenek voltak, elképzelhető, hogy a lelőhely tényleges kiterjedése nagyobb, mint amekkorát a felszíni leletek alapján körvonalazni tudtunk.

Laktanya: tavasszal terepbejárást végeztünk, majd megelőző feltárást 2001. július 31. és december 3. között. Ezen a 47/1. sz. lelőhelyen, 13 690 m²-es felületen összesen 116 régészeti objektumot tártunk fel. Egy újkőkori (Körös kultúra), egy rézkori (Tiszapolgár kultúra), egy szarmata kori és egy Árpád-kori település részlete került elő. Az őskori településrészletek leletanyaga igen gazdag volt, rengeteg kerámiatöredék (köztük jó néhány kiegészíthető edény), állatcsont, kőeszközök, csonteszközök, agyagtárgyak töredékei kerültek elő. Feltártunk továbbá egy rézkori zsugorított csontvázas temetkezést (3 edénymelléklettel és egy kőkéssel), valamint három szarmata kori temetkezést.

Nagysziget, Misán-tanya: az év elején terepbejárást végeztünk, majd megelőző feltárást. Ezen a 47/2 sz. lelőhelyen 2850 m²-es felületen 28 településobjektumot tártunk fel. A feltárt gödrök és árkok egy része újkori volt, más része pedig egy őskori (valószínűleg bronzkori) településhez tartozott.

TÓTH KATALIN

121. Hunya, Baják-tanya
(Békés megye) Kö

2001. június 16-án az alföldi újkőkori tellek légi régészeti kutatása során Hunyától É-ra kb. 600 m-re, a topográfiai térkép alapján a Baják-tanyától 100 m-re Ny-ra egy keskeny parcellában, kb. 80×50 m-es területen pozitív növényzeti elszíneződéseket figyeltünk meg. A félkörívhez kapcsolódva, két sorban 4-4 kisebb folt volt látható. A két jelenséget összetartozóként értelmezve egy keletre tájolt, háromhajós templom nyomaira következtetünk, amelynek apszisát (a félkörív) és pillérhelyeit (a 8 db folt) sikerült azonosítani.

A kutatást a Felsőoktatási Kutatási és Fejlesztési Pályázat (0198/2000) támogatta, a repülővezető Talabos Gábor volt.

CZAJLIK ZOLTÁN

122. Illocska határa
(Baranya megye) B, Ró

Az M6-56 gyorsforgalmi út tervezett nyomvonalának Baranya megyei szakaszán két részletben, 2001. április 10.–május 11. és október 8–18. között végeztünk terepbejárást. A területet a nyomvonalon 100-100 méteres sávban jártuk be, illetve adott esetben a lelőhely teljes kiterjedését meghatároztuk. A kijelölt terület 77,9%-át sikerült bejárni, a többi rész erdő, mocsár, gyep miatt járhatatlan volt.

A falu határában öt lelőhelyet (39–43. lh.) találtunk, melyek őskori (mészbetétes kultúra), és római kori megtelepedésre utalnak.

A leletek a Janus Pannonius Múzeum gyűjteményébe kerültek.

KÁRPÁTI GÁBOR

123. Ipolytölgyes, Homokpuszta
(MRT 13/2 k. 10/1 sz. lh.)
(Pest megye) U

A községtől É-ra az Ipoly árteréből kiemelkedő magaslaton húzódik a régóta ismert, nagy kiterjedésű lelőhely. Véletlenül tudtuk meg, hogy a lelőhelyhez tartozó volt TSz-major területén (hrsz. 05/4) építkezni akarnak. 2001. február 21–28. között végzett megelőző feltárásunk során az egyik tervezett épület helyén húzott kutatóárokban régészeti jelenséget nem találtunk; a leleteket itt a korábbi épületekkel pusztíthatták el. A másik tervezett épület helyén 6,7×12,2 m objektum részlete került elő. A lapos fenekű, sekély 1. számú gödör betöltésében kevés újkőkori, a dunántúli vonaldíszes kultúrához tartozó töredék volt. A 2. számú objektum szögletes, lekerekített sarkú épület(?) részlete, hossza 5,1 m, szélessége 2 m. Kottafejes és zselizi cserepek, pár állatcsont, pattintott obszidián és kovaeszköz volt benne.

KŐVÁRI KLÁRA

124. Iváncsa, Alájáró-dűlő
(Fejér megye) Rő, A

2001. március 5. és június 12. között a fenti lelőhelyen (060/1. és 063/11. hrsz.) az Intercisa Múzeum kábelfektetést megelőző feltárást végzett. Az 1 m széles kutatóárokkal kb. 400 m hosszú szakaszt tártunk fel az iváncsai menettábortól K-re.

Az előkerült árkok és egy földbe mélyített ház részlete szinte teljesen lelet nélküli volt, csak az biztos, hogy a római kornál nem régebbiek. Az árkok – irányuk és a táborról készült légi fotók összevetése alapján – nincsenek kapcsolatban a menettáborral. Bizonyosan a római korra datálható egy urnasír, melyből illatszeres fiola töredékei, és egy gödör, melyből festett táltöredékek kerültek elő.

Az árok É-i részén két, Ny–K-i illetve ÉNy–DK-i tájolású, késő avarkori sírt találtunk. Az egyikben edény, orsógomb és vascsat volt, a másikban pedig meg lehetett figyelni a koporsó maradványait, valamint előkerült belőle legalább 6 tojás (tyúk, lúd) illetve ételmellékletekből származó állatcsontok és egy edény.

KESZI TAMÁS – BUZA ANDREA

125. Ják, Bencés apátság
(Vas megye) Á, Kk, Kú

A jáki műemlékegyüttes helyreállítási programja keretében 1997 óta módszeres feltárást folytattunk a jáki bencés apátsági templom környékén. 2001. július 2. és augusztus 31. között a templom D-i oldala mellett folyt az ásatás. Várható volt, hogy az itt nyitott szelvényekben megtaláljuk az elpusztult monostor alapjait. A D-i torony DNy-i sarkától indul a monostor Ny-i szárnyának K-i és É-i fele. E monostorszárny 5 m-nél szélesebb volt, mert a toronytól Ny-ra eső szelvénysorban (5×5 m-esek a szelvények) nem találtuk meg a Ny-i falat. A K–Ny-i irányú É-i fal az E8. szelvényben található, téglával vegyes kőfal, 68–70 cm széles. Habarcsa szürkés, szemszerkezete kavicsos. A szelvény közepén 50 cm mélységben K–Ny-i irányú „osztófal" mutatkozott. Mérhető szélessége 68 cm. Nincsen határozott síkja, agyagba rakott törött téglából áll. Az E8. szelvény D-i folytatása a D8. szelvény. Ennek ÉK-i részén, a K-i tanúfal mellett 35–40 cm mélységben széttöredezett padlóburkolatot találtunk. Fotózás, felmérés után elbontottuk a két végét. É-i része alatt kővel vegyes, habarcsba rakott 68 cm széles K–Ny-i irányú töredékes falat találtunk. Ennek K-i része négyzetes, pillérszerűen rakott téglafal, amely alacsonyabban megmaradt, kváderkövekből rakott kőfalban folytatódik. Ny-i végét kiszedték, itt egy 17. századi leletanyaggal keltezett kerek beásás van. A szelvény D-i végében 68 cm széles, agyagba rakott, K–Ny-i irányú újabb osztófalat találtunk.

Az ettől D-re ásott C8. szelvényben még nem találtuk meg a Ny-i monostorszárny D-i falát, ez még délebbre keresendő.

A Ny-i monostorszárny K-i falát több szelvényben követhettük. Az E9. szelvényben indul a fal, de Ny-i része a tanúfal alá esett volna, ezért az E8. és az E9. szelvény között nem hagytunk tanúfalat. A D-i toronytól indul a 76 cm széles, faragott kőből és téglából, szemcsés, kavicsos, sárga murvával kevert habarcsba rakott fal, amelynek agyagba rakott téglaalapozása van. Ez olyan megoldás, amelyet Vas és Zala megye 13. századi téglatemplomainál alkalmaztak. A falat szakaszonként kiszedték, de a D9. szelvényben nyomon követhettük. Itt „opus spicatum" formában, agyagba rakott téglákkal folytatódik a fal. Melléje építve találtunk egy csatári kőből faragott, gótikus pillért, amely 150×150 cm nagyságú. A C9. szelvényben is folytatódik mintegy 2 m hosszan, de egyik felét egy későbbi sír beásásakor kiszedték, és ugyancsak kiszedték a fal D-i részét.

A D9. szelvény D-i részén, a K-i főfaltól 1 m-re, a C9. szelvénybe is átnyúlóan 60 cm-es falszélességig, 260×260 cm alapterületű, téglából készült építményt találtunk, sarkain kváderkövekkel. Habarcsa igen jó minőségű meszes, nagyméretű kavicsokkal. A négyszögű építményt feltételesen kútháznak nevezhetjük. Az É-i fala alatti gödörben 14. századi edényben építési áldozatnak rakott csirkecsontok voltak.

A templom D-i fala mellett ásott E10. szelvényben 13. századi téglasírokat találtunk. A 600. sír ép volt, K-i részén a fedőlap fektető habarcsa is megmaradt. Ezen kívül egy félig megmaradt, és két erősen megbolygatott téglasír is volt itt. A D-i torony DK-i sarkán a 19. század végi helyreállításkor, villámhárító készítésekor félig elbontottak egy csatári kőből falazott gótikus pillért. A templomhajó és a sekrestye sarkában nyitott E12. szelvényben egy félig bolygatott 13. századi téglasír, alatta egy korai temetőhöz tartozó sír volt. A szelvény DNy-i részén 120 cm mélységben egy tégla szélességű (30 cm), lapjára, agyagba rakott téglafalat találtunk, amely a D-i hajófal és a sekrestye Ny-i fala között szögletet alkot. Így a sarok a sekrestyefal és a hajó D-i fala között 280 cm szélességű folyosóval, amely megfelel a kerengőfolyosó szélességének. A téglasírok is arra utalnak, hogy itt a kerengőfolyosót találtuk meg, mert e folyosó alá szokták temetni a monostor apátjait.

2001-ben is találtunk sírokat az ásatási terület egésze alatt. 100 sírt tártunk fel, így a sírok száma 675-re emelkedett. A korai 11–12. századi temetőre építették a monostor falait. A 100 sírból 49 11–12. századi, soros temetőhöz tartozik. Több helyen találtunk ossariumszerűen megmaradt csontokat, amikor a monostor építésekor megtalált korai sírok csontjait egy-egy gödörben összegyűjtve otthagyták. Négy sírban találtunk 11. századi S-végű hajkarikát, az egyik sírban kásagyöngyökkel, két sírban fonott-sodrott ezüstgyűrűvel. Ilyen fonott-sodrott ezüstgyűrű más sírban is volt. E leletek alapján a 10. század végére is keltezhetjük Jákon a temetkezések kezdetét. Ezen kívül találtunk néhány 16–17. századra keltezhető sírt, valamint 12 É–D-i tájolású, 18. századi temetkezést. Ezeket a sírokat a monostor lakatlanná válása, pusztulása után temették ide.

A munkában részt vettek Szende László, Éder Katalin és Németh Gábor régész szakos egyetemi hallgatók.

VALTER ILONA – HAJMÁSI ERIKA

126. Kaposvár, 61-es út elkerülő szakasza, 19. lelőhely

(Somogy megye) A

Az ásatás 2001. június 8-tól szeptember 20-ig tartott. A helyszín Fészerlak, Kaposvártól 5–6 km-re K-re. A lelőhelyet a 61-es útvonal Kaposvárt elkerülő szakaszának terepbejárásakor fedeztük fel 2000 januárjában. A terepbejárás alapján kb. 350–400 m átmérőjű, kb. 110 000 m^2 kiterjedésű volt a lelőhely. Ebből a 61-es elkerülő út nyomvonalába eső szakaszt, mintegy 15 000 m^2-t tártunk fel. Összesen 425 objektumot különítettünk el. A lelőhelyen található objektumok erősen lepusztultak az intenzív földművelés (mélyszántás, talajlazítás, öntöző-csatornák) miatt.

A megnyitott területen az avar kori kohótelepekre jellemző munkafázisok objektumait: ércpörkölő gödröket, kohókat, újraizzító tűzhelyeket, két kovácsműhelyt, nagyszámú, a kohóteleppel összefüggésben levő cölöplyukat és gödröt, több nagyméretű agyagnyerő objektumot, két külső és egy füstölőkemencét, valamint öt kutat tártunk föl. Az előkészítő fázisokra (vasércbányászás, ércmosás, darabolás) utaló nyomot nem találtunk. E sekély objektumok vagy elpusztultak, vagy a lelőhely általunk fel nem tárt, a nyomvonalon kívüli részére esnek. A kohók tájolása rendszertelen, néha kisebb csoportban helyezkedtek el. Megfigyeltük, hogy ezek többségét még az avar korban gondosan elbontották. Egy esetben meg tudtuk figyelni azt, hogy egy kohót és egy újraizzító tűzhelyet ovális alaprajzú tetőzet fedett le.

Az ásatás igazi kuriózuma a feltárt öt kút. Ezek közül kettő rendelkezett megfigyelhető faszerkezettel, amelyeket szerencsés módon a talajvíz konzervált és őrzött meg. Ezekben az esetekben a kézi bontás után lépcsőzetesen kimarkoltuk a kút környezetét, hogy a mélységet és a beomlás-veszélyt csökkentsük. A kutat csak külső és belső zsaluzás és állandó szivattyúzás segítségével sikerült kibontani és felszedni. Az egyik kút (49. objektum) igen nagyméretű, kerek alaprajzú gödörben, mintegy 4 m-es mélységben helyezkedett el. A kút négyszögletes alaprajzú volt, sarkai hasáb alakú cölöpök, függőleges hornyolataiba vízszintesen deszkákat csapoltak. Az alsó deszkákat faszögekkel rögzítették. A faszerkezetet vízszintes helyzetű tuskókra állították, hogy el ne süllyedjen az iszapban. A legépebb és legjelentősebb kút (401. objektum) egy 5 m átmérőjű kerek gödörben, annak 4,5 m-es mélységétől helyezkedett el. Az objektum közepén 80–90 cm-es átmérőjű rönkfa állt, négy oldalán egy-egy befolyó lyukkal. Ezt négy cölöp vette körbe, közeit, az előző kúthoz hasonló módon deszkákkal csa-

polták össze. A kút vízszintes helyzetű deszkákon feküdt, hogy el ne süllyedjen az iszapban. A kúton kívül ép favödör feküdt. A faszerkezetet vastag salakos betöltés vette körbe, mintegy vízszűrőként és az eliszaposodás megakadályozása céljából. E kutak faanyagát felszedtük és megkezdtük azok konzerválását.

A kohótípusok és a leletanyag alapján a település korát a 7–9. századra tehetjük. A kohótelep általunk feltárt részéhez nem csatlakozott település. Azonban feltételezhetjük, hogy a hozzá tartozó település(ek) a közelében, attól D–DNy–Ny-ra helyezkedett/helyezkedtek el. Ezt megerősíti, hogy a kohóteleptől D-re, illetve Ny-ra 0,5–1,5 km-re három késő avar temetőrészletet is feltártak már.

Munkatársak: Somogyi Krisztina, Molnár István régészek.

GALLINA ZSOLT

127. Kaposvár, 61-es út elkerülő szakasza, 22. lelőhely

(Somogy megye) I

A lelőhely Fészerlaktól K-re 1–2 km-re, a 19. lelőhelytől ÉNy-ra 200 m-re található egy É–D irányú domb platóján, ahol a terepbejárás során néhány őskori töredéket és kovapattintékot találtunk kb. 150×150 m-es körzetben. A behatárolt terület D-i részén húzódik a nyomvonal.

A terület megkutatása a 19. lelőhely feltárásával párhuzamosan zajlott 2001. július végén, illetve augusztus elején. Az avar kohótelep utolsó objektumától egy ÉNy–DK irányú, 320 m hosszú kutatóárkot húztunk egészen a köves útig, amelynek ÉNy-i végén, a domb tetején 12 nem régészeti jelenségnek minősíthető objektumot és egy Ny–K-i irányú, 36 m hosszú, alig 1 m széles, lelet nélküli árkot figyeltünk meg. A feltárt felület a kutatóárkokkal együtt 3050 m² volt.

Negatív eredményeink alapján a feltételezhető régészeti lelőhely D-i határa módosításra szorul.

Munkatársak: Somogyi Krisztina, Molnár István régészek.

GALLINA ZSOLT

128. Kaposvár, 61-es út elkerülő szakasza, 36. lelőhely

(Somogy megye) B

A lelőhely Kaposvár és Taszár között, a 61-es út úgynevezett sántosi leágazójától kb. 0,5 km-re É–ÉK-re lévő vasúti átjárótól közvetlenül D-re található, a Kaposvár–Taszár vasútvonal és a Kapos folyó között. Az 1999-ben végzett terepbejárás alapján a bronzkori telepre utaló kerámiatöredékek a vasútvonal mentén kb. 200×50 m-es körzetben szóródtak. A lelőhely nyomvonalba eső részén 2001. augusztus 28. és október 15. között mintegy 2500 m²-es területet tártunk fel. Közben szeptember 20-ig a 19. lelőhely avar kútjainak bontása és kiemelése párhuzamosan zajlott.

A késő bronzkori, késő halomsíros–kora urnamezős időszak egyrétegű településének maradványai, a terepbejárás megfigyeléseit alátámasztva, a szelvény É-i részének kb. 50 m-es szakaszán helyezkedtek el É–ÉK, D–DNy-i irányban. Bár a 90 objektum kb. kétharmada cölöplyuk volt, mégis a feltárt teleprészletet három összefüggő, több beásással tagolt, igen nagyméretű és leletekben gazdag agyagnyerő hely, illetve „munkagödör" uralta, amelynek D-i végét félkörben cölöpök vették körül. Elképzelhető, hogy a cölöpök némelyike inkább a telepet gyakorlatilag lezáró, szintén É–ÉK, D–DNy-i irányú cölöpsorhoz tartozott. Az objektumok közül feltétlenül ki kell emelnünk a 90. számú, deszkákból csapolt szerkezetű kutat, melynek alsó négy, igen rossz megtartású deszkasorát tudtuk dokumentálni és kiemelni. Ez az első feltárt késő bronzkori kút Somogy megyében. A bronzkori telep a Kapos egykori partja mentén húzódott, hiszen az objektumtól kb. 15 m-re D-re 2,4 m széles homoksávot, homokfövenyt figyeltünk meg a már említett irányban. Ettől D-re kb. 30 m-re újabb homoksáv mutatkozott a kutatóárokban.

A feltárással sikerült megállapítani a település D-i határát, ÉK–DNy felé valószínűleg folytatódik. A lelőhely É–ÉK-i része a vasút-, és útépítés során már részben elpusztulhatott.

Munkatársak: Gallina Zsolt, Molnár István régészek.

SOMOGYI KRISZTINA

129. Karancsság, Bejövő út

(Nógrád megye) U, Á

2001. március 12–14. között szennyvízberuházást megelőző terepbejárást végeztünk. A tervezett nyomvonalat bejárva a falu szélén, a Szécsény felől bejövő út jobb oldalán, a buszmegálló mögötti kis vízmentes dombháton 50–100 méter hosszan őskori és középkori lelőhelyet figyeltünk meg. A szántásból előkerült kerámiaanyag alapján feltételezhetően a neolitikus vonaldíszes kultúra és az Árpád-kor régészeti objektumaival kell számolni ezen a területen.

TANKÓ KÁROLY

130. Kehidakustyán, Deák-kúria

(Zala megye) Ú

2001 folyamán rövid feltáró ásatást végeztem az L-alakú műemléképület sarokhelyiségeiben.

Ennek során a rizalitos szobában és a tőle É-ra eső helyiségben egy téglából kialakított boltozatos „aknát" és abból Ny, illetve K felé induló boltozott csatornát tártunk fel.

A csatornából mázas újkori kerámia került elő. A csatorna az épület előtt É–D-i irányban húzódó nagy pincébe vezet. Mivel a pincébe bejutni nem volt lehetséges, eldönthetetlen, hogy a pince vágta-e utólag a csatornát, vagy az egykorú vele. A csatorna szerepének tisztázására további feltárások szükségesek. Deák Ferenc ko-

rából ismert leírások alapján a csatornát a 19. század közepe óta nem használják, mivel a helyiség Deák korában vendégszobaként szolgált.

Az épület É-i szárnyának statikai állapota megkívánta, hogy az ott elhelyezkedő pince boltozatára rábontsanak. Az így kialakított „árok" K-i metszetén egy korábbi padlóvonal és egységes törmelékbetöltődés mutatkozott.

KOPPÁNY ANDRÁS

131. Kerecsend, I. kavicsbánya
(Heves megye) B, N

Domboróczki László régész munkatársammal előzetes terepbejárást végeztünk az érintett területen, a Laskó-patak partján.

A korábbi bányaművelés termelőgödrének É-i metszetfalában több helyen figyeltünk meg gödör- illetve házbeásások nyomait. Az omladékban összegyűjtött régészeti anyag nem sok, de abból megállapítható volt, hogy a területen egy késő bronzkori, feltehetően Pilinyi-kultúra településének maradványai kerültek elő. A leletek között egy hegedű-idol töredékét is megtaláltuk.

2001-ben a bányaművelés irányítóival megegyezve a humuszolást a gépek – különösen a fontos 60–80 cm mélységben – csak állandó jelenlétünkben végezték. Kérésünkre kis fogásokkal haladtak, így lehetőségünk volt a szakaszos kijelölésre és az objektumokkal sűrűsödő területek hosszabb ideig való megtartására, így a szükséges elő-dokumentálásra.

A kijelölt, és bejárt bányaterületen hat, régészetileg kutatandó, (objektum orientált) fontosnak tartott területet jelöltünk ki.

Az első 9 m leszedése, majd a tisztító nyesések után átlátható felületet kaptunk. A humusz magassága nem egységes, és nem túl vastag. Egy szakaszon megfigyelhettük az egykori régi patakmeder bemosódását, melynek szélein néhány objektumbeásást is találtunk. Ezek betöltéséből nem sok régészeti anyag került ki, bár a benne megfigyelt hamus és égetett kemenceomladékokból gabonamagvakat, beomlott tapasztásokat és kevés állatcsontmaradványt gyűjtöttünk. A gödrök mérete egységesnek mondható, méretük 90–120 cm, megközelítően kör alakúak. Mélységük már 40–60 cm-től a 140–160 cm-ig változott. A régi árokszerű bemosódásról később megállapítottuk, hogy valóban egykor patakmeder lehetett. Ez mintegy 40–50 m szélességben mérhető. A meder két oldalán találtunk objektumnyomokat. Ezek is főként a Ny-i oldalon sűrűsödtek. É felé (IV. régészeti terület) egy jelentősebb dombhajlat figyelhető meg, mígnem elértük az V. számú vizsgálati területünket. Ezután egy kissé emelkedett a terep az ÉNy-i bányahatárig, de objektum, gödörbeásás itt sem volt számottevő, sőt azokból kikerült leletanyag is igen kevés volt. A megfigyelt leletanyag változatlanul a késő bronzkorra jellemző. Az V. számú területen (Ny-i bányahatár) a földút közelében egy-két gödör – a belőle kikerült cserépedény leletek alapján – vélhetően valamelyik népvándorlás kori etnikumhoz köthető.

A K-i területen vadvizes védett tavas régi bányahatár vonaláig csak néhány őskori beásást dokumentáltunk. A humuszleszedés ellenőrzésekor megállapítottuk, hogy ott ez a településcsoport már nem folytatódik. A 064/23. hrsz. vonalában egy kis területen, kb. 20–25 m²-en a mai Laskó-patakmeder felé (I. számú régészeti terület) még egy-két beásást elszórtan megfigyeltünk és dokumentáltunk. Ezeket is az előzőekhez hasonlóan késő bronzkorinak határoztuk meg; itt az I/4. számú gödörből egy vastagabb tárolóedény kb. 40 cm magas megmaradt alsó részét találtuk meg.

Összességében megállapítható, hogy az általunk regisztrált és kutatott, majd dokumentált késő bronzkori település a Laskó-patak ősi medrének két oldalán helyezkedett el. A medret tartósan elöntött állóvizes részek vették körül, bizonyos védelmet jelentve az itt élők számára. Ennek magasabb részeit vette birtokba az egykori település. Nyilvánvaló, hogy a patakszabályozás, majd később a folyamatos szántóföldhasználat, a helyi meliorizációs munkálatok átalakították a területet. A mostani bányaművelés segítségével lehetőségünk nyílt áttekinteni a régi talajviszonyokat, melyben előtűntek az ősi természetes vízfolyások helyei a vízvisszatartó területeivel.

FODOR LÁSZLÓ

132. Keszthely, Várkert
(Zala megye) Kk, Kú

2001. február 23. és február 27. között a keszthelyi Várkertben felállítandó II. világháborús emlékmű területének előzetes régészeti feltárására került sor. Az 1954-ben előkerült Szent Lőrinc kápolnától K-re kijelölt 13 m²-nyi területen, a ferences rendi kolostor török kori erősítéséhez tartozó várárok részlete, valamint az ahhoz kapcsolódó fakonstrukciók nyomai kerültek elő. A feltárást nehezítette a talajvíz, a begyűjtött régészeti anyagot 18–19. századi kerámia, üveg és téglatöredékek képezik, a legkiemelkedőbb lelet egy évszámos habán fajansztál kiegészíthető darabja.

MÜLLER RÓBERT

133. Kékkút, Maktyányi-dűlő
(Veszprém megye) Rő, Kö, Ú

A kábelhálózat kiépítésével kapcsolatos földmunkák 2001. április 9. és 27. között tartottak. Régészeti leletek vagy objektumok a földmunkák első és utolsó fázisában nem kerültek elő. (Ásványvíz Rt. telephely udvara, a kékkútra menő úttal párhuzamos szakasz, valamint a Portósi-dűlőt átszelő dűlőúttal párhuzamos É-i részén). A Portósi- és Savanyó-kúti-dűlők felszántott területéről viszont sok edénytöredéket, 1 db vasszeget és állatcsontokat gyűjtöttünk. A felszántott területek délebbi részéről római kori, míg északabbi részéről (Mindszent-

kálla közelében) közép- és újkori leletek kerültek elő. Mindkét esetben a leletek települést jelezhetnek. Mindezek ellenére a kábel nyomvonalában településre utaló objektumokat nem tudtunk megfigyelni.

Régészeti és történeti szempontból igen jelentősek voltak a Portósi- (a szakirodalomban Maktyányi)-dűlő D-i részén, a kábelvezeték nyomvonalában előkerült, eddig ismeretlen római kori épület alapfalai. A korábban itt már feltárt és közölt I. és II. számú épületeken kívül a néhány évvel ezelőtt megfigyelt III. számú épület alapfalairól volt tudomásunk.

Az épület veszélyeztetett részeit feltártuk, kutatóárkok segítségével meghatároztuk Ny-i irányú kiterjedését.

A Maktyányi-dűlőben előkerült új, IV. számú épület legalább nyolc, kisebb-nagyobb méretű helyiségből áll. A vörös és fehér színű kövekből épített és habarccsal összefogott falak átlagban 55 cm szélesek, jó állapotban levők, belső oldaluk vakolt. Az egyes helyiségek alja terrazzopadlós, eltérő mélységű. Bontás során igen sok tégla-, kő-, edénytöredék, vaseszköz, csontfésű, ablaküvegtöredék, csavart mintás oszloptöredék stb. került elő. Bár az épület csak részben feltárt, elképzelhető, hogy elsősorban gazdasági rendeltetésű volt. Építését a kora római korra (3–4. század) tehetjük. Az épület falai a mai járószinten vagy annak közelében találhatók és fokozottan veszélyeztetettek.

S. PERÉMI ÁGOTA

134. Kisapáti, Szentkereszt kápolna
(Veszprém megye) Kö

A romos műemléképület helyreállítására 1958-ban került sor. Az elmúlt 40 évben a kápolna állapota fokozatosan leromlott, igen elhanyagolt, vizes állapotba került. Mindez indokolttá tette, hogy a millennium alkalmából meghirdetett kistemplom-program keretében újból helyreállításra kerüljön sor. Ennek kapcsán történhetett meg a kutatás, amely falkutatás és ásatás együttes alkalmazásával történt.

A középkorban Hegymagasnak nevezett Szent György-hegy K-i oldalán áll a 13. század első felében épített kápolna. Falazata kő, esetenként tégla. Több 13. századi oklevél is említi a kápolnát. A 16–17. században a templom rommá válik. A 18. század első felében építik újjá. Egy 1755-ös egyházlátogatási jegyzőkönyvben hajóját deszkamennyezetesként említik, a templomot fazsindely fedte. A faluban jelenleg álló templomot 1772-ben építik, ekkortól a kápolnát elhagyják.

A kápolna legkorábbi középkori periódusa, kivéve a sekrestyét, alaprajzilag azonos a jelenleg is álló építménnyel, tömege azonban alacsonyabb volt. Az alacsonyabb tetőgerincű kápolna D-i homlokzatán egyszerű tégla-kő bélletes kapu nyílt, valamint két keskeny ablak. A szentély D-i homlokzatára is feltételezhetünk egy hasonló kialakítású ablakot, amelyet a későbbi barokk átépítés teljesen eltüntetett. A középkori kápolnának ezen kívül a szentély K-i végén volt ablaka. A kápolna ÉNy-i sarkán beépített két faragott kő alapján, az említett kapuépítményt egyszerű kialakítású kőszerkezet zárta. A középkori kápolnát feltehetően kőfal övezte, amelyen belül temető terült el, a sírok legfelső szintje mintegy 140–150 cm mélységben a feltárás során előkerült.

A kápolna következő periódusában készült a sekrestye a reneszánsz ajtókerettel. A sekrestye K-i ablaka alapján azonban felvethető, hogy az épületrész homlokzaton állt. Ez esetben a középkori ajtót már ekkor szétszedték és helyén a reneszánsz kerettel újat alakítottak ki. Ennek ellentmond egyrészt, hogy a kapuszerkezet másodlagosan beépített kőfaragványai a középkori párkányvonal alatt kerültek befalazásra – ez a templom jelentősen lepusztult állapotára utal inkább, ami a 16–17. században következett be. Másrészt nem indokolt a reneszánsz keret áthelyezése amennyiben ez a homlokzaton állt. A sekrestye K-i ablaka pedig ugyan hasonló a kápolna többi nagyméretű ablakához, mégis épülhetett keret nélküli „reneszánsz" ablakként – erre utalna, hogy a falazattal egykorúnak tűnik. A kérdés pontos eldöntéséhez a kutatás jelenleg ismert adatai nem adnak precíz alapot, így egyértelműen nem válaszolható meg.

Ezt követően a 18. század első felében megújított templom periódusa következik. Ennek során jelentős átépítés történik. A templom párkányvonalát megemelik, új nagyméretű ablakokat alakítanak ki a hajó és a szentély D-i oldalán. A középkori ajtót átépítve kialakítják a jelenlegi barokk bejáratot. A kápolna ÉNy-i sarkán levő középkori faragott kövek ekkor kerülnének másodlagos befalazásra. A hajó Ny-i oldalán megfelelő kőalapon fatornyot építenek, melyhez nyílást törnek a hajó Ny-i oromzatán. A sekrestyét változatlan állapotban hagyják. Ez az állapot az, amely a 18. században fokozatos pusztulásnak indult.

KOPPÁNY ANDRÁS

135. Kiskassa határa
(Baranya megye) R, Rő

Az M6-56 gyorsforgalmi út tervezett nyomvonalának Baranya megyei szakaszán két részletben, 2001. április 10.–május 11. és október 8–18. között végeztünk terepbejárást. A területet a nyomvonalon 100-100 méteres sávban jártuk be, illetve adott esetben a lelőhely teljes kiterjedését meghatároztuk. A kijelölt terület 77,9%-át sikerült bejárni, a többi rész erdő, mocsár, gyep miatt járhatatlan volt.

A falu határában egy dombtetőn, 170×200 illetve 800×200 m kiterjedésű őskori (badeni), talán erődített telepeket találtunk, szórvány római kori cserepekkel (45., 62. lh.). A kettő egymáshoz való viszonyát, kiterjedését és összefüggéseit a lábon álló kukorica miatt nem lehetett megállapítani.

A leletek a Janus Pannonius Múzeum gyűjteményébe kerültek.

KÁRPÁTI GÁBOR

136. Kiskunfélegyháza határa
(Bács-Kiskun megye) Ő, B, Sza, A, Á, Kk, Kú
2001 tavaszán és őszén került sor terepbejárásra Kiskunfélegyháza határában. A terepmunkát szegedi egyetemi hallgatók végezték, akik Kiskunfélegyháza ÉK-i határrészében, az 5-ös út és a Csongrádi út által határolt területen kezdték meg a munkát. A terepbejárások eredményeinek feldolgozására egyetemi szakdolgozatok formájában kerül sor. Távolabbi célunk a meginduló munkákkal az volt, hogy Kiskunfélegyháza közigazgatási határán belül elkészüljön a régészeti topográfia.

A terepbejárás során 32 lelőhelyet regisztráltak: ebből hat őskori, ezen belül kettő bronzkori, nyolc szarmata, két avar, öt Árpád-kori, tizenöt középkori, ebből hét késő középkori és egy kora újkori volt. Az előkerült lelőhelyek közül egy volt már korábban is ismert: Templomdomb, ahol Bálint Alajos 1951-ben végzett feltárást. Ásatásának eredményeit 1956-ban a Móra Ferenc Múzeum Évkönyvében publikálta.

A lelőhelyek listája:

1. Félegyházi tanyák – késő középkori település
2. Félegyházi tanyák – késő középkori település
3. Félegyházi tanyák – bronzkori és középkori település, temető
4. Félegyházi tanyák – szarmata település
5. Félegyházi tanyák – szarmata település
6. Félegyházi tanyák – szarmata település
7. Félegyháza, Bankfalu – késő középkori település
8. Félegyháza, Bankfalu – Árpád-kori, késő középkori település
9. Kiskunfélegyháza, Templom-domb – 14–15. századi temető
10. Kecskeméti úti-dűlő – szarmata, avar település
11. Kis Mindszenti úti-dűlő – szarmata település
12. Kis Mindszenti úti-dűlő – őskori település
13. Kis Mindszenti úti-dűlő – őskori település
14. Kis Mindszenti úti-dűlő – középkori település
15. Kis Mindszenti úti-dűlő – középkori település
16. Hatöles úti-dűlő – 15–16. sz-i település, középkori templom
17. Hatöles úti-dűlő – Árpád-kori település
18. Nagy Páka – középkori település
19. Nagy Páka – bronzkori település
20. Nagy Páka – Árpád-kori település
21. Páka-dűlő – késő középkori település
22. Páka-dűlő – őskori település
23. Páka-dűlő – késő középkori település
24. Páka-dűlő – Árpád-kori és késő középkori település
25. Homoki-dűlő – késő középkori település
26. Homoki-dűlő – késő középkori település
27. Homoki-dűlő – kora újkori település
28. Homoki-dűlő – Árpád-kori település
29. Madarasi rész – szarmata település
30. Madarasi rész – őskori és szarmata település
31. Madarasi rész – szarmata település
32. Jászladányi rész – avar település

A terepbejárásokat Eke István, Kis Attila, Kiss Csaba és Rosta Szabolcs szegedi egyetemi hallgatók végezték.

SOMOGYVÁRI ÁGNES

137. Kiskunhalas, Alsófeketeföldek
(Bács-Kiskun megye) Sza, N
2001. december 6–9. között végzett terepbejárás során regisztráltuk az alábbi lelőhelyet: a Dong-éri csatorna DNy-i ágától közvetlenül Ny-ra, a feltételezett Lángi-hegytől K–DK-re 300 m-re, egy négyes villanyvezeték-csoport Ny-i tagja alatt, egy hosszú, É–D-i irányú dombvonulat gerincén és K-i lejtőjén. A lelőhely ÉK–DNy-i irányú, 150×60 m-es kiterjedésű. A területen közepes mennyiségű, feltehetően népvándorlás kori kerámiát, vonalkötegdíszes, korongolt, finoman iszapolt szarmata oldaltöredéket gyűjtöttünk. A terület Ny-i része szántott, vetett, közepes, jó látási viszonyokkal, K-i fele kukorica tarló, rossz látási viszonyokkal.

Ezután valószínűleg azonosítottuk a Lángi-hegy nevű lelőhelyet, ami egy hármas villanyvezeték-csoport alatt, a 46644001. számú háromszögelési ponttól D-re 200 m-re helyezkedett el. Kiemelkedő, É–D-i hossztengelyű, homokdombhát. K-i felében homokbányászó gödröket láttunk és dokumentáltunk.

GALLINA ZSOLT

138. Kiskunhalas, Alsóöregszőlők
(Bács-Kiskun megye) Sza, Á
2001. december 6-9. között régészeti terepbejárást végeztünk Kiskunhalas város közigazgatási határán belül, az Alsóöregszőlők és Alsófeketeföldek területén. Célunk a Templomhegy környékén található régészeti lelőhelyek gyűjtése, az Árpád-kori–középkori településhálózat további felderítése volt.

A régészeti terepbejárás az F 029944. számú *„Régészeti terepbejárás Kiskunhalas K–DK-i területén”* című OTKA pályázat terhére történt.

Koszó-tanya: a lelőhely a jánoshalmi úttól 150 m-re Ny-ra, a Koszó-tanyától D–DNy-ra 120 m-re, a Nagy-tanyától DK-re 150 m-re, egy kerekded dombhát tetején helyezkedett el. Ettől Ny-ra 30 m-re lapos, vizenyős terület. 70×80 m-es területen gyűjtöttünk kevés szarmata kerámiát. A terület szántott, vetett, közepes, jó látási viszonyokkal.

Kopolya vasúti megállóhely: a lelőhely a jánoshalmi úttól 30 m-re Ny-ra, a megállótól É–ÉNy-ra 250 m-re, az előző lelőhelytől DK-re 80–90 m-re, két kerek dombhát közötti lankásabb részen helyezkedett el. ÉNy–DK-i hossztengelyű, 50×130 m kiterjedésű. A területen kevés Árpád-kori kerámiát, bográcsperem-, és oldaltöredékeket gyűjtöttünk. A terület szántott, vetett, közepes, jó látási viszonyokkal.

Ezután a két jánoshalmi út által bezárt Alsóföldek D-i, a vasúttól közvetlenül É-ra és D-re fekvő területeit

jártuk be. Bejártuk a Czifra-hegy feltételezett környékét is. A területen lelőhelyet nem találtunk.

GALLINA ZSOLT

139. Kiskunhalas, az Új Református Temetőtől K-re
(Bács-Kiskun megye) Á, Kk

A lelőhely, amit 2001. december 6–9. között végzett terepbejárásunk során azonosítottunk, az Új Református Temetőtől K-re 150 m-re, a Templom-hegytől ÉNy-ra 400–500 m-re helyezkedett el. A lelőhely egy keskeny, 60 m széles parcellát vágott. Ny-i és K-i határai bizonytalanok. É–D-i kiterjedése 60 m. A terület szántott, vetett, havas foltok, rossz, közepes látási viszonyokkal. A területen kevés Árpád-kori, késő középkori edénytöredékeket gyűjtöttünk.

GALLINA ZSOLT

140. Kisnána, I. andezitbánya
(Heves megye) Ø

2001. május 19. és június 5. között terepbejárást végeztünk a Tarnóca-kőbánya (Kisnána I. andezit) bányabővítésre kijelölt részein. A régészeti állapotfelmérést – a felkérésnek megfelelően – a bányateleknek csak a földmozgatással érintett kb. 20 ha nagyságú területén végeztük el. Mivel a bányászattal érintett területeken nem találtunk régészeti korokból származó telepedésre utaló jeleket, így a bányaműveléshez – a munkálatok folyamatos ellenőrzése mellett – hozzájárultunk.

A terepbejárás során megállapítást nyert, hogy a korábban az Úsztatónál talált őskori lelőhely nem húzódik át a bányatelek területére.

VÁRADI ADÉL

141. Komárom, Szőny, Vásártér 2.
(Komárom-Esztergom megye) Ró

A Vásártér 2. szám alatti lakóháznál 2001 júliusától októberéig folytattuk az 1999–2000-ben megkezdett feltárásokat a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma támogatásával.

A 2001. év feltárásának kettős célja volt: egyrészt a gazdasági helyiség leletektől történő megtisztítása, másrészt a garázs előtti terület feltárása, az 1999-ben megtalált falfestmények további töredékeinek megtalálása érdekében.

A gazdasági helyiség teljes feltárására július 2. és 27. között került sor. Ennek érdekében egészen a ház faláig kibontottuk a szelvényt. A mai helyiség É-i falának alapozása alatt hozzávetőleg 40 cm-re egy K–Ny-i irányú, szépen faragott tufa jellegű kőtömbökből rakott, 56 cm vastag, 2,5 m hosszan megmaradt és alapozásával együtt 123 cm magasságú római falat találtunk. A fal D-i oldalán kb. 113 cm mélységben kavicsos-meszes, 15 cm vastag külső, a fallal egyidős, többször megújított járószint volt.

Az 1999–2000-ben megtalált, a szelvény Ny-i oldalában futó É–D-i irányú római kőfal hosszúsága már 5,4 m. É-i szélén, a tufa-szerű kőtömbökből rakott fal mellett 116 cm széles ajtónyílást bontottunk ki, a habarcsos küszöb és a feltehetően belenyomott küszöbfa elszenesedett maradványával. A két fal elválik egymástól.

A szelvény K-i oldalán egy eredetileg K–Ny-i irányú, ledőlt vályogfal agyagtégláit sikerült kibontanunk. Világosan kirajzolódott és ily módon jól megfigyelhető volt a valamikor egymásra rakott agyagtéglák rendszere. Alatta a falak ledőlése előtt beszakadt tető omladékát találtuk.

A garázs előtt szeptember 4. és november 16. között dolgoztunk. A 2×3,5 m nagyságú szelvényben már 50 cm mélyen K–Ny-i irányú, (100–110 cm hosszan megmaradt, 40–50 cm széles, úgynevezett É-i és D-i) római falszakaszokat találtunk, a rajtuk álló falfestéssel. A két fal közötti 1,9 m széles felületen a tetőomladékkal kevert falfestménytöredék-réteg alatt, a szelvény teljes szélességben végighúzódó terrazzopadlót bontottunk ki.

Mindkét falszakasz K-i vége mellett egy-egy bejáratot találtunk a habarcsos padozattal és a habarcsba nyomott küszöbfa lenyomatával, illetve maradványaival.

Az É-i falszakasz és a szelvényfal – vagyis az 1999-ben kibontott felület D-i vége – közötti 60 cm széles területen, a falszakaszhoz csatlakozva, in situ pozíciójú falfestmények állnak az É–D-i kőalapozáson lévő agyagtéglákból rakott felmenőfalon: az állatbőrös és emberalakos díszítésű helyiség falképtöredékei. Az 5,4 m hosszan feltárt É–D-i irányú kőalapozás ezzel a 60 cm-es szakaszával együtt most már 6 m hosszúságban ismert. Mivel az alapozás É-i felét a gazdasági helyiségben lévő K–Ny-i irányú fal, D-i felét pedig az udvaron feltárt úgynevezett É-i falszakasz zárja le, ez a 6 m-es alapfal az állat-, és emberalakokkal festett falat teljes hosszában meghatározza.

Az agyagtéglafal és az É-i falszakasz K-i oldala előtt előkerült egy újabb delfin-ábrázolás, valamint az 1990-ben megtalált emberalak folytatása: vörössel keretezett képmező bal felső sarkában egy hengeres alakú edény látható, valamint alatta az 1999-ben kiemelt jobb kézhez tartozó, eddig hiányzó mutatóujj utolsó ujjperece. Az eddigi töredékek alapján valószínű, hogy ez a falkép egy nagy – a vörös színe miatt valószínűleg agyagból készült – edényt az ujjai végén egyensúlyozva tartó, és abban valamilyen ételt szervírozó alakot ábrázol.

Az eddigi megfigyelések alapján valószínűnek tűnik, hogy a terület legkorábbi periódusú beépítése a garázsban feltárt tufaszerű kőtömbökből rakott fal és hozzá tartozó kavicsos-meszes külső járószint volt. A falfestmények, az alattuk lévő planírozási rétegből előkerült Antonius Pius (138–161) érme alapján, a Kr. u. 2. század közepe utánra keltezhetők. A helyiség pusztulása, vagyis leégése, a tegula-, és festékomladék-rétegben talált terra sigillaták meghatározása alapján feltehetően a 2–3. század fordulóján következett be.

A feltárt római kori falfestmények közül a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma támogatásával restau-

rált kifeszített oroszlánbőr-ábrázolás és a tálcát tartó alak ábrázolása a komáromi Klapka György Múzeum állandó kiállításán látható.

Munkatársak: Kurovszky Zsófia festő-restaurátor művész, Kovács Lóránd Olivér és az ELTE BTK Ókori Régészeti Tanszékének hallgatói.

SZÁMADÓ EMESE – BORHY LÁSZLÓ

142. Komlóska, Pusztavár

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Ő, Kö

A Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kara Művelődéstörténeti és Muzeológiai Tanszéke, valamint a Magyar Nemzeti Múzeum Sárospataki Rákóczi Múzeuma 1999-ben elnyerte a Felsőoktatási Kutatási és Fejlesztési Pályázat támogatását *„Az egykori Tolcsva terra középkori településtörténetének forrásai"* címmel benyújtott közös programjával. Ennek, az elsősorban egyetemi hallgatók munkáján alapuló projektnek részeként 2001-ben megkezdtük a Komlóska feletti 435 m magas hegyen emelkedő Pusztavár – középkori nevén Solymos – szondázó jellegű régészeti kutatását.

A várat az írott források szerint a Tolcsva-nemzetségbeli Uz fiaitól, Demetertől és Uzától származó Tolcsvai illetve Toronyai-családok emeltethették a 13. század végén, egyes feltevések szerint talán csak 1312 után, amikor tagjaik Károly Róbert különös kegyét élvezték. Maga az erősség csak 1379-ben, egy közelebbről nem ismert felosztása kapcsán jelenik meg a forrásokban, de 1398-ban, a családok kihaltával már mint castrum desolatum et corruptum Solmus appelatum említik. Azóta pusztul.

Az alig egyhetes feltárás során négy kutatóárkot nyitottunk – hármat a kisebb déli, egyet a nagyobb északi várrész laposabb területein, a magasabban álló külső falaihoz csatlakozóan – elsősorban a rétegek kutatására. Részben kibontottuk a két várrész csonkakúpszerűen kiemelkedő magjában állt egy-egy kerek torony falvonulatát, a déli toronytól északra eső épület és az északkeleten megfigyelhető keskeny várkapu maradványait. Végül kutattuk a két, egymástól egykor fallal és árokkal is elválasztott várrész nyugati csatlakozási pontját is.

Az árkok közül háromban volt módunk érdemi megfigyelésre, mivel a negyedik, amelyet a terepviszonyok alapján a délnyugaton feltételezett vízgyűjtő kutatására nyitottunk, nem adott erre lehetőséget. Felül mindenütt egységes, néha köves, de erősen humuszos réteget vágtunk át, sok, elsősorban durva, néha csigavonalas díszű edénytöredékkel, néhány tégladarabbal. Az északi várrészben húzott árokban 50–60 cm mélyen köves felszín jelentkezett, nagyjából ennek megfelelően alapozási kiugrással illetve habarcsos építési réteggel a várfal belső oldalán. Mélyebben lazán elhelyezkedő kövek mutatkoztak, festett középkori és őskori kerámiával, majd az egyértelmű altalaj a vár belseje felé erősen emelkedett. A déli várrész két árkában a felső, 30–60 cm-es, finomabb feltöltés csak néhol vált el az alsó rétegek anyagától. Gazdagabb kerámiaanyag inkább felül mutatkozott, mélyebben elsősorban állatcsontot és vasleleteket találtunk, de tégla és paticstöredék is előkerült.

Az északi torony belső átmérője 5 m, a délié 4,4 m, az utóbbitól északra állt egykor egy épület, melynek nyugati falában egy bevilágító ablakot fedeztünk fel, keleti falát még nem tudtuk pontosan meghatározni. A déli várrész alig 110 cm széles kávaszélességű kapujáról megállapíthattuk, hogy egykor kívül kőkerettel rendelkezett.

A két várrész találkozásánál megfigyelhettük, hogy a – korábbi – északi építmény derékszögű, tufakváderekkel erősített, támpilléres délnyugati sarkához építették hozzá a déli várrésznek az árkot is lezáró nyugati falát.

Az előkerült, még kiértékeletlen leletanyag nem bizonyítja, de nem is cáfolja, hogy a vár birtokosainak, a Tolcsva-nembelieknek állandó lakhelye lett volna a 13(?)–14. században.

FELD ISTVÁN

143. Konyár, Nagy Hangás-dűlő

(Hajdú-Bihar megye) Kö?

2001. június 16-án, az alföldi újkőkori tellek légi régészeti kutatása során, Konyártól 2,5 km-re K-re, az őszi vetésű gabonában kb. 50×50m-es területen pozitív növény-elszíneződést észleltünk. A környezetétől élesen elváló, hatszögletű, formája alapján középkori (vagy újkori) erődítmény(?) egy ma is azonosítható szikes tó partján, egy kisebb kiemelkedésen állhatott.

A kutatást a Felsőoktatási Kutatási és Fejlesztési Pályázat (0198/2000) támogatta, a repülővezető Talabos Gábor volt.

CZAJLIK ZOLTÁN

144. Kovácsszénája, Füstös-likak

(Baranya megye) Ø

A lelőhelyet, amely egy barlangból és mellette egy kőfülkéből áll, 1998 és 2000 között nemcsak régészeti, hanem természettudományi szempontok szerint is vizsgálták.[1]

Gábor Olivér beszámolója szerint a barlang melletti kőfülkében 17 római réteg különíthető el, ami arra utal, hogy a barlangot és a kőfülkét a római kor folyamán végig használták. A méretei folytán szállás céljára nem használható barlang feltehetően kultikus célokat szolgálhatott, különböző őslakos eredetű erdei istenségek (Silvanus Silvestris?; Diana?), tiszteletével kapcsolatban.

1 Régészeti Kutatások Magyarországon, Budapest 1998 (2001) 154–155 – Gábor Olivér ásatási jelentése.; GÁBOR OLIVÉR: A kovácsszénájai Füstös-lik, Kis-Füstös-lik kutatásának régészeti eredményei (Baranya megye). Folia Comloensis, 10(2001) 91–110.

E feltevés alapján vizsgáltuk meg a barlang alatt kb. 10 m-rel elhelyezkedő kis, lapályos előteret egy szondával, 2001. július 27–29. között. Amennyiben kultikus célokat szolgált a barlang (az istenség lakhelye), úgy előtte zajlott a kultuszcselekmény. Így várhatók voltak oltármaradványok és áldozati tevékenység nyomai. Az egyetlen famentes (erdő borítja a területet) kis helyen húzott 4 m hosszú és 70 cm széles szondával lehatoltunk a mészkőszikláig, ami a felszíntől 50–60 cm-rel kezdődik. Megállapítottuk, hogy a talajerózió működése ezen a részen hatványozottan érvényesül(t), egyrészt a föléje magasodó meredek sziklafal miatt, amelyről a víz folyamatosan mossa a humuszt és meszes palát, másrészt az alatta egykor folyó patak tevékenysége következtében. Így ha bármi is volt a lapályon a római korban az mára az erózió következtében nem maradt fenn, hanem egyszerűen lekopott a területről és a vízbe dőlt, ami továbbvitte. E felismerés után a kutatást befejeztük. A barlang kultikus célú használatának feltevése így se cáfolatot se megerősítést nem nyerhetett.

SZABÓ ÁDÁM

145. Kozármisleny, Almáslegelő
(Baranya megye) R

Az M6-56 gyorsforgalmi út tervezett nyomvonalának Baranya megyei szakaszán két részletben, 2001. április 10.–május 11. és október 8–18. között végeztünk terepbejárást. A területet a nyomvonalon 100-100 méteres sávban jártuk be, illetve adott esetben a lelőhely teljes kiterjedését meghatároztuk. A kijelölt terület 77,9%-át sikerült bejárni, a többi rész erdő, mocsár, gyep miatt járhatatlan volt.

A falu Almáslegelő nevű határrészében magas dombtetőn, D-DNy-i oldalon vízjárta laposba nyúló meredek oldalon nagy kiterjedésű (400×400 m) őskori (Baden) telepet találtunk (56. lh.).

A leletek a Janus Pannonius Múzeum gyűjteményébe kerültek.

KÁRPÁTI GÁBOR

146. Kőrösladány, Bikeri
(Békés megye) R

A magyar–amerikai Körös Regionális Régészeti Program ásatására 2001. június 18. és július 27. között került sor. A kutatási program célja a késő neolitikum–kora rézkor átmeneti időszakának vizsgálata az Alföldön.

A Kőrösladány, 14. sz. lelőhelyen a felszínen talált tiszapolgári edénytöredékek illetve paticsdarabok sűrűsödése alapján két, 2×2 méteres tesztszelvényt nyitottunk, hogy képet nyerhessünk lelőhelyünk állapotáról. Az 1. szondában objektum nélküli, viszonylag vastag, kevés kora rézkori edénytöredékeket és állatcsontot tartalmazó kultúrréteget találtunk, míg a 2. szelvényünkben kitermelt humusz legalján egykori építmény paticsfalának maradványait figyeltük meg. Alatta határozott objektum nélküli kultúrréteg volt.

Az ásatás költségeit teljes egészében a National Science Foundation pályázatain elnyert összegek biztosították.

Az idei munkában részt vettek Horváth Ferenc (Móra Ferenc Múzeum, Szeged), Kékegyi Dorottya (Munkácsy Mihály Múzeum, Békéscsaba), Richard Yerkes (Ohio State University), Tod Frolking (Dennison College), Kostalena Michelaki (University of Cambridge), Apostolos Sarris (University of Nebraska), Michael Galaty (Millsaps College), valamint amerikai és magyar egyetemi hallgatók.

GYUCHA ATTILA – WILLIAM A. PARKINSON

147. Kőszeg, Alsóvár
(Vas megye) Á, Kk, Ú

A korábbi kutatások alapján[2] nyilvánvaló volt, hogy a kőszegi Alsóvár délkeleti tornya eredetileg toronyvár (lakótorony) volt. Joggal feltettük tehát, hogy az északkeleti torony is hasonló rendeltetéssel bírt egykor. Ezért ragadtuk meg az alkalmat, amikor 2001 júliusában a Jurisics Vár Művelődési Központ és Várszínház arról értesítette a múzeumot, hogy felújítást kívánnak végezni a toronyban.

A kőszegi Alsóvár északkeleti tornyának a 18. századig csak az első emeleten volt ajtaja, mégpedig falba épített lépcsővel egybekötve, amely a következő szintig vezet. A második szintről a harmadikra és a harmadikról a negyedikre falépcső vezet. A negyedik szint újkori kiképzésű ablakokkal ellátott, a többi azonban eredeti lőrés-ablakokkal épült az Árpád-korban.

A jelenlegi déli földszinti ajtót csak a 18. században vágták a vaskos falba, amikor téglából épített, dongaboltozatos pincét alakítottak ki a toronyban. Az ásatás során megtaláltuk a 18. századi téglapadlót, valamint a boltív Ny-K tengelyű boltvállait is, amelyet a kőfalba vésték bele, és erősen meszes habarccsal kötöttek meg. A mélységadatokat az 1995. évi ásatás 0 centiméteréhez mértük. A 18. századi déli ajtó küszöbszintjében 1958 után betonozták le a toronybelsőt. Ebből a rétegből (0–110 cm) újkori vascsáklyát, vastőrt, szekér förhécére való lábítóvasat találtunk, más haszontalan újkori törmelék mellett.

A téglapadló alatt nagy mennyiségű 17. századi zöldmázas, figurális és 1681-es évszámú kályhacsempét, számos konyhai edénytöredéket és csaknem ép edényt, öt darab vas ágyúgolyót, 25 db szakállas puskagolyót, több nagyméretű kőgolyót találtunk.

160–200 cm mélységben került elő 12 db köpüs és egy tövises, 16. századi típusú kovácsoltvas számszeríj

2 BAKAY KORNÉL: Árpád-kori vár, lakótorony és védmű Kőszegen. Savaria 19/2 (1990) 54–64. BAKAY KORNÉL: A középkori Kőszeg. Kőszeg évezredei 1. Kőszeg, 2001.

nyílcsúcs, további 96 db szakállas puskagolyó, kővető gépekbe való nehéz kőgolyók, vassarló, vasolló, vasfokos, kovácsoltvas sarkos lópatkó. A 18. századi téglapadlótól 325 cm-nyire, 435 cm mélyen találtuk meg a torony alapozásának alját. A torony belmérete: ÉD irányban 350, Ny-K irányban 370 cm.

A 200–325 cm-es szintből 13–14. századi cserépdarabok mellett 15–16. századi fekete konyhai edények darabjai, valamint 16. századi virágmintás, zöldmázas kályhacsempék között gótikus ajtóbéllet szárkövei kerültek napvilágra.

Összegzésképpen elmondható, hogy az északkeleti torony biztosan Árpád-kori eredetű, magában álló lakótorony volt eredetileg, amelynek pincéjét azonban – ellentétben a délivel – hosszú évszázadokon keresztül hasznosították s így nem maradt érintetlenül a 13. századi állapot. Sőt, az 1532. évi ostrom után a vár területén keletkezett hulladékot és törmeléket, minden bizonnyal a 17. században a Széchyek idejében, ide hordták össze, s ezzel fel is töltötték jó három méter vastagságban. Az Eszterházyak korában téglapadlós, boltíves pincévé alakították át a feltöltött régi toronypincét, s ajtót is vágattak rá. Ez az állapot megmaradt az 1950-es évekig, amikor is betonos padozattal „takarták" le a korábbi pincéket. Jelenleg a visszatöltött pincét sóderes lefödéssel láttuk el.

Munkatársak: Morgós András, Kőfalvi Vidor (MNM); asszisztensek: Jagodics Dénes, Debreczeni Boglárka, Hajdú Katalin egyetemi hallgatók.

BAKAY KORNÉL

148. Kőszeg, Jurisics tér 1.

(Vas megye) Kk, Kú

A középkori főtér keleti házsorának első épületét az egykori OMF már sok évvel ezelőtt kutatni kezdte, részben a szokásos falkutatási módszerrel, részben László Csaba vezetésével kisméretű kutatóárkok révén, amelyeket a kapubejáró északi oldalán, illetve a földszint utcai szobájában ásattak ki, de – az ásató elmondása szerint – mindössze 90–100 cm mélységet értek el, s különösebb megfigyelésekre és leletekre nem tettek szert. Később, 2001 novemberében a ház falainak külső szigetelésekor a kiásott 60–80 cm mélységű fal melletti árkokban is találtak leleteket.

2001. július 9. és augusztus 9. között végzett ásatásunkkor a főépülettől keletre 28 méterre, a Kelcz-Adelffy utcára nyitott egykori kapubejárótól nyugatra 3 méterre jelöltük ki a 9×2 m méretű szelvényt, amelynek tájolása ÉK–DNy. A nyitó szint (0–70 cm) zömmel újkori hulladékokat adott (például egy bécsi pipagyárból származó pipatöredékeket), bár volt a leletek között 14–15. századi edénycserép és kovácsolt vaspatkó is. A második szint (70–120 cm) hasonló leleteket adott, de ebben a szintben már jól láthatóvá vált egy Ny–K irányú kőfal, amelynek az alapozása 210 cm mélyen volt. A szelvényt a keleti oldalon 470 cm hosszúságban 270 cm-ig mélyítettük ám értékelhető leletek nem kerültek elő.

A Jurisics tér 1. sz. ház építési idejére vonatkozóan tehát semmit sem tudtunk meg, mert a tulajdonos az épületben nem engedélyezte a kutatást. A kút feltárása elvileg lehetséges, ám erre már nem maradt anyagi fedezetünk. Annyi bizonyos, hogy a 16–17. században az egykori Oskola utca felé néző kőház állott az udvari részen, s a kőfal iránya alapján az utca nyomvonala eltért a mostanitól. Azt azonban, hogy ez az építmény a főtér felé néző lakóház hátsó gazdasági épülete volt-e, avagy egy önálló ház, nem tudtuk eldönteni.

Munkatársak: Morgós András, Kőfalvi Vidor (MNM); asszisztensek: Jagodics Dénes, Debreczeni Boglárka, Hajdú Katalin egyetemi hallgatók.

BAKAY KORNÉL

149. Kőszeg, Kelcz-Adelffy utca 4.

(Vas megye) Kk, Kú, Ú

A terület a kőszegi római katolikus plébánia tulajdonában van. A 2001. július 9. és augusztus 9. között végzett ásatás költségeit a Kőszeg Kultúrája Alapítvány állta, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma anyagi támogatásával.

Az I. szelvényt (15×3 m) az iskolaudvar délnyugati részében jelöltük ki, a Bem József (korábban Ege Miklós) utca felőli kerítéstől 450 cm-re, a nyugati kerítésfaltól 300 cm-re. Az első szintben (0–70 cm) előkerült az 1920-as években lebontott 138. sz. lakóház déli és nyugati főfalának szakasza. A hajdani Oskola (korábban Zsidó, később Kelcz-Adelffy) utcára néző, 1844-ben megépült Nemzeti Iskola később Városi Leányiskola lett, amelynek kertje volt a nyugati oldalon. Az iskolaudvar azonban kicsinek bizonyult, ezért felmerült az elemi iskola udvarának bővítése, s ennek biztosítására 1935 táján lebontották az 1839/56–57., illetve az 1927/139–140. sz. lakóházakat is. A 141. sz., úgynevezett cserkészház azonban érintetlen maradt.

A lakóház 18–19. századi téglapadozata 60–64 cm mélységben került elő. Ezt a padozatot később megújították. A téglapadló alatt húzódott egy döngölt agyagalapú terméskőpadozat (18. sz.), amely egybeépült a főfallal, s mint kiderült, része volt a 16–17. századi legrégebbi kőház nyugati helyiségének.

A padló feletti rétegből nagyobb számú 18–19. századi zöldmázas kályhacsempe-töredék, valamint egy cizellált bronzcsipesz került elő. Találtunk újkori vaseszközöket is. A rétegek között tisztán megmaradt az 1777/78. évi nagy tűzvész nyoma. Keverten korábbi (15–16., sőt 14. századi) edénytöredékek is előfordultak. A következő réteg (70–138 cm) leletanyagában elsősorban 17. századi leletek voltak, vastag átégett paticsdarabokkal, majd a 138/140 –170 cm-es szintben 15–16. századi cserépdarabok, valamint egy kettős kónikus illatszeres edényke, egy spirálissal díszített feketésszürke agyagedény darabja, és egy meghatározhatatlan érem

került elő, ez utóbbi azonban már a 16. századi szint közelében hevert. A 170–230 cm-es rétegben megvolt a 15–16. századi kőház alapfala és feltűnően kevés számú kerámia. A mélyítést 298 cm-ig folytattuk, s a szelvény középrészén 250 cm mélységben előbukkant az érintetlen márgás-löszös anyatalaj.

Összegzésképpen bizonyítottá vált, hogy a középkori Kőszeg belvárosában a 15. század utolsó harmadában megépített Szent Jakab templomtól keletre húzódó házsor legkorábbi épületei is kőből épültek a 15. sz. végén vagy inkább a 16. sz. első felében. A rétegek megőrizték a 16. századi ostrom és a későbbi nagy tűzvészek égésrétegeit. Az I. szelvény nyugati oldalán az északi szelvényfalról réteg-nyúzatot vettünk, s a Vármúzeumban kiállítottuk.

Az I. szelvénytől keletre, 50 cm széles tanúfal kihagyásával jelöltük ki a II. szelvényt (5×3 m). Az első szint (0–50 cm) leletei újkoriak voltak, de nagyobb számban mégis 18. századi mázas és mázatlan kályhacsempék, közte egy igen szép angyalfigurás darab. Az I. szelvény keleti sarkában s részben a II. szelvény nyugati szögletében nagyobb számban hevert újkori törmelék, egy négyzetes téglaakna közelében, amelynek rendeltetését nem tudtuk meghatározni. Ebben a szelvényben már 150 cm mélyen jelentkeztek facölöpök foltjai, majd 230 cm mélységben négy nagyméretű faoszlop került elő, kitűnő megtartásban. Ezeket megfelelő vizes pakolásban Budapestre szállítottuk vizsgálatra. Az oszlopok 16. századiak, legalábbis a cölöplyukak alja ezeket a rétegeket érintette. Ebben a szelvényben nem értük el a sárga márgás-löszös anyatalajt. Mind az erőteljes faoszlopok, mind a K felé lejtő mélyülés azt sejteti, hogy a középkorban az egykori Gyöngyös-patak ártéri partoldala benyúlott egészen idáig. Egészen mélyen csak néhány kisebb cserépdarab került elő, 16. századi jelleggel bírtak, de pontosabb korhatározásra egyik töredék sem volt alkalmas.

Munkatársak: Morgós András, Kőfalvi Vidor (MNM); asszisztensek: Jagodics Dénes, Debreczeni Boglárka, Hajdú Katalin egyetemi hallgatók.

BAKAY KORNÉL

150. Kup, Egyes
(Veszprém megye) U, B, V

A Magyar Nemzeti Múzeum és a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum részéről 2001. augusztus 6–24. között folytattuk a 2000. évben megkezdett ásatásokat. Elsődleges cél a tavaly részben feltárt „őstulkos gödör" teljes feltárása és értelmezése volt. A nagy lengyeli gödörkomplexum Ny-i részét és a tavaly időhiányban félbehagyott gödör alját szerettük volna megkeresni, dokumentálni. Először Szalay Kálmán telkén nyitottunk kutatóárkokat, ahonnan egy nagyméretű teveli magkő, továbbá cserepek és tűzhely hamus foltjai kerültek elő.

A telepített kutatóárkot a szőlősorok irányában nagyjából É-nak tájoltuk (2001/1. árok) és 5 m-ként, kb. 30 cm tanúfalat hagyva bontottuk az altalajig, ami a harmadik ásónyomban jelentkezett. A humuszban és a kevert agyagos talajban szórványosan neolitikus cserepek és kőeszközök kerültek elő. A felső negyed (2001/1. árok, 15–20 m) kivételével az altalajhoz közeledve a szórványos leletek is megszűntek. A felső negyedben viszont határozott gödörfolt és leletkoncentráció kezdődött, ezért a leletsűrűsödés irányába, az ároktól Ny-ra 3×5-ös szelvényt tűztünk ki (VI. szelvény). A harmadik nyomig tártuk fel a szelvényt, ahol gödörfoltok jelentkeztek; mellette az árokban további három nyomot haladtunk lefelé. Gazdag kora vaskori (Hallstatt) anyagot találtunk, sok állatcsonttal. Idő hiányában az árkot és a szelvényt dokumentálás után visszatemettük, jövőre valószínűleg folytatjuk.

A másik ásatási területünk a tavalyi I. szelvény (valamint 2000/2, 4. árok) területére esik. A IV. szelvény egy része illetve a 2001/2. árok 0–5 m (K-i rész) a tavalyi I. szelvény helyére esett. Ez a metszetfalban és a kevert kitöltésben is jól megfigyelhető volt, amelyek alapján a két ásatás csatlakozási pontjai megadhatók. A tavalyi megbontott nagy lengyeli gödörkomplexum paticsos kitöltésű gödréhez csatlakozóan több gödörrészt sikerült feltárni, gazdag leletanyaggal. Ebben az évben kevesebb kőbalta és festék került elő, viszont a paticsos omladék alatt kis rézdarabot (természréz vagy összeégett lemezke) találtunk. Ugyanebben a gödörben, nagyon csekély számban, bronzkori jellegű kerámia is volt, ami a fémlelet értelmezésében óvatosságra int bennünket. Az „őstulkos gödröt" az altalajig kibontottuk, hosszanti metszetet készítettünk a gödör aljáról.

A Ny felé csatlakozó V. szelvényben (és 2001/2. árok 5–10 m) tovább folytatódott a lengyeli gödör, a bontás során két nagy cölöplyukat találtunk, amely összefüggésbe hozható az „őstulkos gödörrel" és a mellette megfigyelt omladékkal is. Az V. szelvény DNy-i részén nagy, a zselizi és a dunántúli vonaldíszes kultúra edényeit tartalmazó gödör, mellette szintén a dunántúli vonaldíszes kultúra cserepeivel datált tűzhely került elő. A feltárt területhez csatlakozóan D, Ny és É felé egyaránt feltárandó területek (gödrök, házrész) vannak, a munka folytatása a lehetőségek szerint indokolt. A leletanyag a Magyar Nemzeti Múzeumba került.

T. BÍRÓ KATALIN

151. Kutasó határa
(Nógrád megye) Ő, Á, Kk

2001. március 13. és 18. között a Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága felkérésére bejártuk a Zagyva–Cserhát-völgyi gázvezeték nyomvonalát.

A falutól D-re, a Csapások-dűlőtől É-ra az út K-i oldalán a szántóföldben kevés kerámia, pattintott nyílhegy és egy vastárgy került elő. Ez a 12. sz. lelőhely a kutasói kanyarnál folyó patakig terjed. Kutasótól K-re, a Királyka-domb ÉK-i szántott oldalán, a Szuha-patakig terjed ki a 13. sz. lelőhely, melyről sok őskori, Árpád-kori és késő középkori kerámia és patics került elő. A lelet-

anyag a domb ÉK-i oldalán sűrűsödött. A falutól ÉK-re, a Szőlők alja-dűlő DNy-i oldalán a tanyáktól D-re néhány őskori kerámia került elő (14. lh.). A Szőlők alja-dűlő ÉK-i részén embercsontok kerültek elő, melyek lehetséges, hogy temetőt jeleznek (18. lh.).

Munkatársak: Majcher Tamás, Paszternák István régészek, Balogh András pécsi, Nagy Andrea, Pesti Krisztina budapesti egyetemi hallgatók, valamint Nagy Imre, Semperger Zoltán, Nyikus Diána. A leletek a Kubinyi Ferenc Múzeumba kerültek.

VADAY ANDREA

152. Lesencetomaj, Piroskereszt
(Veszprém megye) A

A 2001. évi feltárás célja az volt, hogy behatároljuk a temető K-i kiterjedését, feltételezve, hogy itt a közösség legkorábbi temetkezései is előkerülnek.

Az ásatás során újabb 39 sírt tártunk fel, amivel a feltárt sírok száma 432-re emelkedett. A temető K-i szélét még nem értük el, bár két gyermeksír esetében a szokásos tájolástól eltérő irányítás már utalhat ennek közelségére. Az itt előkerült sírok nagy része rabolt volt, leletanyaga a temető késői időszakára keltezhető leletekkel volt azonos: eddig kizárólag kisebb méretű bronz kosaras fülbevalók, dinnyemag alakú gyöngyök, hasított szárú, nagyméretű bronz stiltűk, huzalkarperecek, téglalap alakú bronzcsat, vaspántos vödrök stb. Annak okát, hogy a késő avar korban a közösség bizonyos csoportja miért kezdett temetkezni a temető legkeletibb, korábban nem használt részére, egyelőre még nem tudjuk. Egyúttal bizonyítottá vált az a korábbi véleményünk, hogy a temető eddig ismert legkorábbi sírjai a közép avar korra keltezhetők.

S. PERÉMI ÁGOTA

153. Letenye, Lapuleveles-dűlő
(Zala megye) Á

A lelőhelyet 2001. március 19. és augusztus 17. között tártuk fel. Kiterjedése 8000 m², melyen összesen 360 objektumot dokumentáltunk.

A munkát a tavalyi szonda helyén illetve közvetlenül mellette kezdtük meg. Az objektumok szintje igen mélyen, átlagosan 140 cm-rel a mai felszín alatt volt. A lelőhelyet egy patak és a közeli Mura-folyó határolja, ezek hordaléka töltötte fel igen vastagon. Az objektumok nem voltak mélyek. A korabeli humusz, ami tele volt Árpádkori cserepekkel elpusztította azt.

A foltok a sárgás maszatos altalajban szürke elmosódó és sötét határozott körvonallal jelentkeztek. Az objektumok jellegüket tekintve a következők voltak: cölöplyuk, gödör, kis árok (árokrendszer), kút, tűzhely.

A nagy felületen folyó feltárás érdekes településszerkezeti tanulságokkal szolgált. Az ásatás összesítő rajzán és a feltárásról készült légi fotón is jól látszik, hogy a kibontott kis árkok egy egységet alkotnak, É–D-i lefutásban téglalapot formáznak, folytonosságuk itt-ott megszakad és egy-egy kis cölöplyukba torkollik. Vélhetően ez az árokrendszer egykor kerítés alapja lehetett, ami talán egy korabeli műhelykörzetet foglalt magába. A cölöplyukak rendszerének értékelése és egyéb településtörténeti tanulságok levonása a későbbi feldolgozás feladata lesz. A településrészleten három igen mély (átlagosan 8 m) kerek kutat is feltártunk, bennük néhány – ám rendszert nem alkotó – korhadt fagerendával. Mindegyik alján találtunk korsót illetve „ivóedényt" (fazekat) többet is. Két kútban kovácsoltvas vödörfület leltünk.

A leletanyag jellegét tekintve (kerámia, agyaggolyó, vassalak, vastárgyak töredékei) is igen érdekes. Az ásatáson mintegy tíz ép, szájjal lefelé fordított Árpád-kori fazekat bontottunk ki. Ezeknek határozott foltja nem volt, kis kerek lyukban voltak, teljesen önállóan, nem pedig valamely nagyobb objektum részeként. Talán a vasmegmunkálással összefüggésbe hozható áldozatok emlékei lehettek. A cölöplyukban döntő többségben nem volt leletanyag, ugyanakkor a sötét, határozott foltal jelentkező gödrök tele voltak tenyérnyi vassalakröggel. Szinte minden gödörben volt több, átlagosan 5 cm átmérőjű tömör, égetett agyaggolyó. A feltárt szilvamag alakú parázsgödrök egyikében egy kupacban például 32 ilyen golyó feküdt.

Fémtárgyat a rengeteg vassalakrög ellenére viszonylag keveset találtunk. A vasszeg volt a leggyakoribb, találtunk ezen kívül két vassarkantyút, a kutaknál említett vödörfüleket és két nagyméretű S-végű hajkarikát.

Összefoglalásképpen elmondható, hogy a Lapuleveles-dűlőben egy Árpád-kori – a kerámia és fémleletek alapján 12. századi – kovácstelepülés műhelykörzetét tártuk fel. A feltárás sok új adattal járult hozzá a Dunántúlon eddig ismert hasonló korú vasművességgel összefüggésbe hozható települések szerkezetének megismeréséhez, leletanyagában (agyaggolyók) és jelenségeiben (szájjal lefelé borított edények) olyan problémák kerültek napvilágra, ami a későbbi értékelés során érdekes adatokkal szolgálhat a korszakkal foglalkozó kutatók számára. A feltárás és környéke minden bizonnyal egy szolgáltató falu lehetett. A vasművességre és a fémfeldolgozásra utal, hogy a lelőhelytől É-ra levő erdőt Csitári-erdőnek hívják ma is, ettől nem messze Letenye irányában van a Csitári-forrás amely a csatár szóra vezethető vissza. A feltárás közelében, attól Ny-ra található, a légi fotón ma is kivehető Árpád-kori kerek templom, amit Parádi Nándor 1964–65-ben tárt fel, ezt a rész „Szentkeresztdombnak" hívják.

A leletanyag a nagykanizsai Thúry György Múzeum Régészeti Gyűjteményébe került.

SZÁRAZ CSILLA

154. Liptód határa
(Baranya megye) R

Az M6-56 gyorsforgalmi út tervezett nyomvonalának Baranya megyei szakaszán két részletben, 2001. április 10.–

május 11. és október 8–18. között végeztünk terepbejárást. A területet a nyomvonalon 100-100 méteres sávban jártuk be, illetve adott esetben a lelőhely teljes kiterjedését meghatároztuk. A kijelölt terület 77,9%-át sikerült bejárni, a többi rész erdő, mocsár, gyep miatt járhatatlan volt.

Liptód határában egy földút által átszelt dombtetőn őskori (lengyeli kultúra) telep nyomait figyeltük meg (29. lh.).

A leletek a Janus Pannonius Múzeum gyűjteményébe kerültek.

KÁRPÁTI GÁBOR

155. Lucfalva határa

(Nógrád megye) Ő, N, Á

2001. március 13. és 18. között a Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága felkérésére bejártuk a Zagyva–Cserhát-völgyi gázvezeték nyomvonalát.

A település határában Nagykeresztúrtól DNy-ra, a Keresztúri-földek mentén, mocsaras területen őskori kerámiával jelzett lelőhelyet (4. lh.) találtunk. Kisbárkány határától, a futballpályától mintegy 20 m-re őskori és Árpád-kori leleteket gyűjtöttünk (5. lh.). A település határában lévő kis tó és az út közötti területen kevés cseréppel jelzett népvándorlás kori lelőhelyet (9. lh.) regisztráltunk.

Munkatársak: Majcher Tamás, Paszternák István régészek, Balogh András pécsi, Nagy Andrea, Pesti Krisztina budapesti egyetemi hallgatók, valamint Nagy Imre, Semperger Zoltán, Nyikus Diána. A leletek a Kubinyi Ferenc Múzeumba kerültek.

VADAY ANDREA

156. Ludas, Varjú-dűlő

(Heves megye) Pa, U, R, B, V, LT, Sza, Ge, H

Ludas község É-i határában, az itt húzódó ÉNy–DK irányú dombvonulat, vagy magas plató K-i végében, annak is É-i, K-i és D-i lejtőjén, az 1998–2000. között végzett régészeti terepbejárások révén, egy 30–35 ha nagyságú őskori lelőhely vált ismertté.

A terepbejárásokat a Mátrai Erőmű Rt. visontai D-i bányájának terjeszkedése, és ezzel összefüggésben a 3-as számú út elterelése tette szükségessé. Az útépítést megelőző terepbejárások során figyeltünk fel a lelőhelyre, ahol még ugyanebben az évben, 1998-ban, az új nyomvonal mentén, régészeti leletmentést végeztünk. Ezt követően 1999-ben és 2000-ben, további terepbejárásokkal vizsgáltuk át a 2010-ig letermelendő 521 ha-os bányaterület felszínét. Ezáltal lokalizáltuk a lelőhely további részeit. A felszíni megfigyelések révén, a bányatelek É-i sarkában egy összefüggő, 30–35 ha-os lelőhely körvonalazódott. Ez a lelőhely a már 2000-ben megkezdett bányászati tevékenység útjában volt.

2001. márciusában kezdtük a kutatást a teljes körű feltárás igényével. A régészeti lelőhely pontos geodéziai felmérését követően, 2001. március 22-től megindult az I. terület humuszolása. A folyamatos régészeti szakmai felügyeletet 3–8 fő felügyelő személyzet biztosította.

Április végére kb. 6–7 ha-ról eltávolították a humuszréteget, és így folyamatosan haladt a régészeti felület kialakítása.

Június elejére összesen mintegy 13–15 ha-ról távolították el a humuszréteget. Nyolc nagyobb, kézzel nyesett felszínt nyitottunk, amelyek összességében kb. 2 hanyi felületet tettek ki. A megnyitott felületek felmérése, rajzolása, fotózása folyamatosan haladt.

A júniusig megfigyelt régészeti jelenségek döntő többsége települési objektum, azaz gödör volt, azonban több sír, illetve sírcsoport is előfordult a területen. Utóbbiak közül egy késő bronzkori vagy kora vaskori urnatemető, egy preszkíta sírcsoport és egy vaskori szórt hamvas temető tekinthető jelentősebbnek. A szinte valamennyi felületen megfigyelhető cölöphelyek nem régészeti jelenségnek, hanem az egykori szőlőművelés maradványainak bizonyultak.

A humusz gépi letermelésével augusztus elejére a II. és a IV. számú terület egészét, valamint a III. számú terület D-i felét is sikerült megnyitnunk. Ezeken a területeken is folyamatosan régészeti objektumok kerültek elő, azaz a lelőhely a teljes humuszolt felületre kiterjedt. A területen a bronzkori objektumok aránya volt a meghatározó, de ismertté váltak újkőkori, rézkori, preszkíta, kelta, szarmata, germán és honfoglalás kori jelenségek (gödrök, sírok) is. A régészeti fedettség mértéke persze nem volt egyforma az egész területen. A II. számú terület D-i része, a III. számú terület K-i része és az általuk közbezárt IV. számú terület egésze sűrűn fedett, a III. számú terület DK-i része és a II. számú terület É-i, ÉK-i széle viszont már kevésbé. Mindez az egykori település centruma és perifériája közötti különbségre utalt, és jelezte számunkra, hogy kutatási területünkön belül, a lelőhely szélei É-i és DK-i irányban már jól lehatárolhatóak. Ekkor még az volt a kérdéses, hogy a lelőhely a III. számú terület ÉNy-i felében meddig folytatódik, azaz, hogy a lelőhely határai a kutatási területen belül itt is megtalálhatók-e. November közepére, a teljes terület humuszolásának végére kiderült, hogy a terepbejárás során feltételezett lelőhelyhatárok valóban helytállóak, és a kijelölt régészeti terület teljes mértékben magába foglalja a bányatelekbe eső lelőhelyet.

A lelőhely határait D-i és Ny-i irányban sikerült rögzítenünk. Biztosra vehető azonban, hogy a lelőhely É felé – jelenlegi bányagödör irányában – tovább folytatódott, sőt, az 1998-as leletmentés révén azt is tudjuk, hogy a leletek előfordulása DK felé, a 3-as számú főút ludasi oldalán is intenzívnek tekinthető. Ez utóbbi rész szintén kutathatatlan, lévén az egykori ludasi Tsz területe. Óvatos becslésünk szerint lelőhelyünk tényleges mérete egykor minden bizonnyal megközelítette a 40 ha-t. A szeptembertől novemberig humuszolt harmadik számú terület régészeti szempontból kevésbé fedett,

és noha itt is van egy jelentősebb méretű, feltehetően kora vaskori temetőrész, szintén a késő bronzkori telepobjektumok dominálnak.

Az év során a bányatelek területére eső teljes régészeti lelőhelyet, azaz mintegy 30 ha területet humuszoltunk le. Ebből 14 ha-on teljesen feltártuk a régészeti jelenségeket. Eközben közel 5 ha nagyságú területen alakítottunk ki nagyobb, összefüggő, nyesett felületeket. Meg kell említeni, hogy ugyan a terület egészéről eltávolítottuk a humuszréteget, azonban a területre felfektetett 100×100 m-es raszterek pontjai mentén, kezdettől fogva 10×10 m-es kontroll négyzeteket (olyan helyeket, ahol egyáltalán nem szedtük le a humuszt) hagytunk meg azzal a szándékkal, hogy ezeken a helyeken az eredeti rétegsorokat (járószinteket) majdan rekonstruálni lehessen. Ezek azonban szándékunk ellenére sem figyelhetők meg, a területet sajnos mélyszántották.

A 2001. év végére feltárandó I. és II. számú terület 80%-át átadtuk a bányának, a maradék 20%-ot azonban, sajnos nem tudtuk időben rendelkezésükre bocsátani. A feltárt 14 ha-on összesen több mint 1300 objektumot számoztunk be, melyből 358 (25,87%) kétséget kizárólag régészeti objektumnak bizonyult. A többi esetben olyan beásásokról van szó, melyeknek zöme minden bizonnyal szőlőoszlop, vagy szőlőtőke helyét jelzi. A 358 objektumból 100 sírt jelöl, míg a többi gödröket, házakat, tűzhelyeket illetve cölöplyukakat.

A lehumuszolt 30 ha területen mindenhol megfigyelhetőek a késő bronzkori objektumok, azaz a késő bronzkori település óriási területet ölelt fel. Ilyen nagy kiterjedésű településnyom eddig nem volt ismert a térségben, ezért már a település létezésének puszta ténye is komoly eredménynek tekinthető. Az I. számú terület É-i szélén egy késő bronzkori urnatemető néhány sírja is előkerült. Sajnos, nem tudható pontosan, hogy az egymástól nagy távolságban (több száz méterre) előkerült sírok vajon egy nagy temetőhöz tartoztak-e, vagy csupán magányos sírokként értelmezendők. A sírok mindegyike bolygatott, az edények sérülten, félbevágva kerültek elő. Mindez feltehetően a csekély sírmélységnek és a szőlőművelést megelőző talajmozgatásnak, majd az azt követő talajművelésnek köszönhető, ami sok sírt valószínűleg teljesen meg is semmisített. A késő bronzkorból egyébként nemcsak urnasírok kerültek elő. Az I., II., IV. számú területek határát jelző pont közelében egy-egy gödör legfelső rétegében csontvázas sírok kerültek elő. Az egyik sírban egy felnőtt csontja mellett egy marhacsontváz, a másikban pedig egy felnőtt és egy gyermekcsontváz került elő. Több helyen figyeltünk meg olyan késő bronzkori gödröket is, melyekben több egyedhez tartozó töredékes emberi csontok kerültek elő.

A késő bronzkori jelenségekkel kapcsolatban, a számos lehetséges kutatási feladat között a település periodizációja, centrum és periféria, település és temető viszonya, illetve a településszerkezet kutatása emelhető ki. Utóbbit nehezíti, hogy sajnos, a házak nyomait eddig nem találtuk meg. Ennek csak az lehet az oka, hogy a házszerkezetek nem hagytak mély nyomot a talajban. A házak helye és ezáltal a mindenkori település szerkezete tehát csak indirekt módon, topográfiai elemzés, valamint az objektumok tipológiai, kronológiai és stratigráfiai elemzése után lesz felvázolható. Az eddig előkerült leletek között viszonylag sok rekonstruálható edény és fémtárgy érdemel említést. A leletek a Kyjatice-kultúrához sorolhatóak.

A II. terület K-i részén egy újkőkori település nyomait figyelhettük meg és tártuk fel. Ez valószínűleg kapcsolatba hozható az 1998-as leletmentés területén talált egykorú települési jelenségekkel. Az újkőkori település kutatása fontos településszerkezeti összefüggésekre deríthet fényt, és újabb adatokat szolgáltathat a térség újkőkori településtörténetéhez.

A II. számú területen néhány korai rézkori objektumot is feltártunk, melyekben sajnos kevés leletanyag fordult elő.

Eddig két kora vaskori „preszkíta" sírcsoportot találtunk a lelőhelyen. Egyik a I. terület D-i szélén, egy árok mentén került elő (7 sír), másik pedig a IV. és a III. számú terület határánál (eddig 3 sír). Utóbbi sírcsoportról egyelőre nem sokat tudunk, itt további sírok előkerülése várható.

Az eddigi leletmentés egyik legszebb eredményének egy Kr. e. 4–2. századi kelta temető közel 80 sírja (75 hamvasztásos, 5 csontvázas) tekinthető. A sírok az I. terület ÉK-i sarkában, illetve a II. és IV. számú terület ehhez csatlakozó részén, többé kevésbé szabályos sorokban kerültek elő és rendkívül gazdag mellékletet rejtettek. Edények, ékszerek és fegyverek viszonylag nagy számban kerültek napvilágra. A kelták korából eddig csak néhány telepobjektum (pár gödör és egy ház) került elő.

A római kort a II. számú terület Ny-i szélén előkerült néhány szarmata objektum képviseli. Az objektumok csekély száma ellenére az egyik gödörből érdekes fémlelet (több ritka vastárgy) került elő.

Az I. és II. számú területen a népvándorlás korból eddig két sírt tártunk fel, további három megfigyelt sír feltárására nem maradt időnk. Az eltemetett személyek valamely germán törzshöz tartozhattak.

A IV. terület Ny-i szélén egy honfoglalás kori sírt is feltártunk. A halottat lovának egyes részeivel együtt temették el, és mellékletei közé egy nyílhegy is tartozott.

Végezetül meg kell említeni, hogy a feltárási területtől É-ra húzódó bányafalban, a régi D-i bányagödör K-i sarkában, egy folyómedret jelző kavicsos rétegben, több helyen is középső paleolitikus kőeszközöket és ősállatok csontjait gyűjtöttük össze. A leletek ugyan nem köthetők telepjelenséghez, hiszen másodlagos pozícióban találtuk őket, mindazonáltal jelzik, hogy a közelben valahol középső őskőkori telepmaradvány (volt) található.

A leletanyag a Dobó István Vármúzeumba került.

DOMBORÓCZKI LÁSZLÓ

157. Ludányhalászi, Határ-dűlő
(Nógrád megye) B, N, Á, Kö
2001. március 12–14. között szennyvízberuházást megelőző terepbejárást végeztünk. A tervezett nyomvonalat bejárva a Ludányhalásziból Nógrádszakál felé vezető országút bal oldalán, az út és a vasút között magasodó dombháton, az Ipoly menti teraszon 500–600 méter hosszan bronzkori és középkori (12–14. századi) lelőhelyet lokalizáltunk. A kerámiaanyag igen intenzíven jelentkezett a friss szántás felszínén.

Augusztus–szeptemberben föltártuk a kb. 500 m hosszú lelőhely nyomvonalba eső szakaszát. A vizsgált terület D-i részén sikerült feltárni egy középkori útrészletet és a pilinyi kultúrához tartozó objektumokat. Az egyik kisméretű gödörbe egy urnát helyeztek, de sem benne, sem körülötte nem találtunk hamvakra utaló jeleket. A lelőhely ugyanezen részén egy olyan gödröt is sikerült kibontanunk, amelybe egy szájjal lefelé fordított, 13. századi fenékbélyeges fazekat rejtettek el. A fazékban egy szárnyas maradványait találtuk meg. A lelőhely északi részén 3 Árpád-kori gödröt találtunk, illetve népvándorlás kori és késő bronzkori járószinteket.

Az ásatáson részt vett Oravecz Dóra, Parditka Györgyi régészhallgató (SZTE), Csóri Zsuzsa (DTE).

TANKÓ KÁROLY

158. Maglód határa
(Pest megye) Sza, A, Á, Kk
Régészeti terepbejárást végeztünk az M0 autópálya nyomvonalán Gyál közigazgatási határától a 31. sz. főútig; 4–500 méter (lelőhely-lehatárolásoknál néha 7–800 m) szélességben. Az M0 autópálya délről kerüli meg Vecsés nagyközséget, majd Vecsés és Üllő között fordul É felé, ahol Ecser és Maglód között halad tovább a 31. sz. főútig. Területünkön 14,1 km hosszú az M0 autópálya bejárt nyomvonala. Ehhez kapcsolódóan a Vecsést és Üllőt ÉK-ről és K-ről elkerülő 4. sz. főút nyomvonalát is bejártuk 12,5 km hosszúságban. A teljes nyomvonalhosszon 2,84 km-t erdő borított, és 1,12 km-t gazos elvadult növényzet fedett.

Maglód határában egy avar, szarmata és Árpád-kori leletekkel jelzett telepnyomot (1. sz. lh.), valamint egy szarmata, Árpád-kori és késő középkori leletekkel jelzett telepnyomot (2. sz. lh.) regisztráltunk. A leletek a ceglédi Kossuth Múzeumba kerültek.

TARI EDIT

159. Magyarbóly határa
(Baranya megye) B
Az M6-56 gyorsforgalmi út tervezett nyomvonalának Baranya megyei szakaszán két részletben, 2001. április 10.–május 11. és október 8–18. között végeztünk terepbejárást. A területet a nyomvonalon 100-100 méteres sávban jártuk be, illetve adott esetben a lelőhely teljes kiterjedését meghatároztuk. A kijelölt terület 77,9%-át sikerült bejárni, a többi rész erdő, mocsár, gyep miatt járhatatlan volt.

A falu határában, a nyomvonal 525. és 527. pontjai között egy dombtetőn 200×200 m kiterjedésű őskori (mészbetétes kultúra) telepnyomot regisztráltunk (38. lh.).

A leletek a Janus Pannonius Múzeum gyűjteményébe kerültek.

KÁRPÁTI GÁBOR

160. Magyarszék, Grundfrauäcker, Malom-dűlő
(Baranya megye) B
A lelőhely (Magyarszék 9. sz. lh.) a belterülettől 600–800 m-re, a barátúri úttól közvetlenül É-ÉK-re, egy ÉNY–DK-i irányú villanyvezeték alatt, illetve attól Ny-ra és K-re, egy ÉNY–DK-i irányú dombhát K-i lejtőjén helyezkedik el. A lelőhelyen L-alakban, NY–K-i irányban 150 m, É–D-i irányban 100 m hosszan találtam edénytöredékeket (mintegy 6000–7000 m²-es területen). Az L-alak sarokpontjain három, feketésszürke, hamus elszíneződést észleltem a felszínen.

A 2001. március 14–18. között végzett négyzethálós felmérés és a szondázó ásatás célja a lelőhely felszínen érzékelhető objektumainak pontos rögzítése, a lelőhely pontos határainak meghatározása és a kutatóárkos szondázással legalább egy objektum feltárása volt.

A lelőhelyet célirányosan, több négyszög egymáshoz illesztésével mértük fel. Az egyes négyzetekben viszonylag nagyszámú leletet, túlnyomórészt az urnamezős kultúrához sorolható kerámiát találtunk. A leletanyag közül kiemelkedik egy nyitott, elhegyesedő végű bronzkarperec, kőbalta és egy fúvócső töredéke. A négyzetek átvizsgálása után átgereblyéztük őket. Ennek két oka volt, egyrészt így további leleteket gyűjtöttünk össze (a teljes anyag 0–10 %-át lehetett még így összeszedni), másrészt így az összetaposott területet állítottuk helyre a mezőgazdasági termelés számára.

Az egyik korábbi objektumfolt helyén, ahol legsűrűbb volt a felszínen található leletanyag, két, egymásra merőleges kutatóárkot nyitottunk. Az I. kutatóárokban nem találtunk értékelhető régészeti jelenséget. A II. kutatóárokban egy sekély gödröt és egy nagyobb objektum (ház?) részletét tártuk fel. Az utóbbi objektumnak csak a K-i részén fogtunk meg a szűztalajba jobban bemélyedő részt.

Összesen 3625 m² területet mértünk fel 5×5 m-es négyzethálós módszerrel. A lelőhely határait Ny-i, É-i irányban nem tudtuk megállapítani. D-i és K-i irányban a leletanyag számának csökkenése a lelőhely határának közelségét sejteti. Az értékelés szerint a DNy-on és ÉK-en kijelölt négyszögekben sikerült bizonyos objektumok helyét megállapítani, amit a II. kutatóárokban feltárt I–II. objektum is igazol. A felmérésről leletszám és leletsúly eloszlási térképeket, diagramokat, táblázatokat készítettünk, amelyek jól tükrözik a fent elmondottakat.

A feltárt telepobjektumok alapján megállapíthatjuk, hogy a telep igen lekopott, lepusztult, a domb tetejéhez

közel igen sekélyek az objektumok. Újabb mélyszántások, talajlazítások 1–2 év alatt elpusztítják a település maradékának nagyobb részét. Ezért sürgős leletmentés menthetné meg legalább a telep egy részét.

A munkában részt vettek Mészáros Szilvia, Molnár László, Szőke Gábor, Végh Tibor, Huszár Ambrus régésztechnikusok.

GALLINA ZSOLT

161. Magyarszék határa

(Baranya megye) R, B, Ró, Á, Kk

A régészeti topográfiai munkálatokat a Kulturális Örökség Igazgatósága megbízásából és támogatásával végeztem 2001. február–márciusban. A terepmunkát a szakirodalmi tevékenység, a régi lelőhelyek összegyűjtése, azonosítása előzte meg. Ennek során 7 régészeti lelőhelyet különítettünk el.

Magyarszék területe 2880 ha. Ennek mintegy 40–50%-a mezőgazdaságilag művelt. E területeken tudtunk régészeti terepbejárást végezni. Ez főleg Magyarszék középső, nyugati (Németszék) és keleti részét, valamint É-i sávját jelentette, a déli rész nem járható. A mezőgazdaságilag művelt és járható terület mintegy 98%-át bejártuk. Összesen 24 lelőhelyet találtunk. Így összesen 31 lelőhelyet regisztráltunk Magyarszék belterületén.

A település határát 3 régi, 1929 előtti falura (Magyarszék, Németszék, Kishertelend) bontva vizsgáltuk. A lelőhelyek túlnyomó része a németszéki határban helyezkedett el. A magyarszéki határban kevés és kis kiterjedésű lelőhelyet leltünk. Kishertelenden egy bizonytalan régi lelőhely (7. sz.) kivételével nem találtunk régészeti lelőhelyet. Ez utóbbi részben az itt levő viszonylag kevés járható területnek, másrész tájföldrajzi adottságoknak, ártereknek, meredek dombhátaknak is köszönhető. A lelőhelyek túlnyomó része az egykori vízfolyásoktól kissé távolabb, 300–500 m-re, lapos dombhátakon terült el (8., 18., 20–29. sz.). Kis részük a lankás lejtők alsó részén, a vízfolyásoktól 100–200 m-re helyezkedett el (19., 30–31. sz.). Dombtetőkön, gerinceken, vizektől 500 m-nél távolabbi helyeken nem találtunk lelőhelyet. Feltűnő, hogy a vizek partján, ártereken sem került elő lelőhely. Ez részben az árvizek kultúrréteget beterítő, feltöltő hatására is visszavezethető.

A régészeti lelőhelyek kincskeresők által eddig bolygatatlanok, azonban szinte valamennyit az intenzív mezőgazdasági művelés, többségét pedig az erózió veszélyezteti. Különösen érvényes ez a 9. sz. lelőhelyre.

A gyűjtött leletanyag a pécsi Janus Pannonius Múzeumba került.

GALLINA ZSOLT

162. Makó határa

(Csongrád megye) Sza, N, Kö

2001. március 20. és október 30. között végeztük el az M43 autópálya nyomvonalának 3–35. km közötti szakaszának terepbejárását. A kutatási területet a megbízóval (Nemzeti Autópálya Rt.) egyetértésben 200 m széles sávban határoztuk meg, nem tekintettük feladatunknak a lelőhelyek teljes nagyságának meghatározását.

Makó határában 6 lelőhelyet (9–13., 19. lh.) regisztráltunk a nyomvonal bejárása során. Közülük három (9–10., 12. lh.) késő szarmata–kora hunkori, kettő (11., 19. lh.) szarmata, egy pedig (13. lh.) középkori.

A munkában részt vettek Bende Lívia, Lőrinczy Gábor, Türk Attila régészek, a Móra Ferenc Múzeum régész technikusai, valamint szegedi régészhallgatók.

SZALONTAI CSABA

163. Maráza, Régi csárda

(Baranya megye) R, B, Ró

Az M6-56 gyorsforgalmi út tervezett nyomvonalának Baranya megyei szakaszán két részletben, 2001. április 10.–május 11. és október 8–18. között végeztünk terepbejárást. A területet a nyomvonalon 100-100 méteres sávban jártuk be, illetve adott esetben a lelőhely teljes kiterjedését meghatároztuk. A kijelölt terület 77,9%-át sikerült bejárni, a többi rész erdő, mocsár, gyep miatt járhatatlan volt.

A fent megjelölt lelőhelyen (28. sz.) dombtetőn őskori (késő rézkor, kora bronzkor) és római kori település nyomát találtuk.

A leletek a Janus Pannonius Múzeum gyűjteményébe kerültek.

KÁRPÁTI GÁBOR

164. Maroslele határa

(Csongrád megye) U, B, V, N, Á, Kk

2001. március 20. és október 30. között végeztük el az M43 autópálya nyomvonalának 3–35. km közötti szakaszának terepbejárását. A kutatási területet a megbízóval (Nemzeti Autópálya Rt.) egyetértésben 200 m széles sávban határoztuk meg, nem tekintettük feladatunknak a lelőhelyek teljes nagyságának meghatározását.

A Maroslele-Pana néven ismert régészeti lelőhely 100 méterre fekszik a Ny felől futó Hódtó–Nagyfa összekötő csatorna és az északi oldalán folyó Szárazér–Porgány főcsatorna által befogott magas dombháton. Neolit, kora vaskori, népvándorlás kori és Árpád-kori települések nyomait regisztráltuk (2. lh.). A Marosleléből Hódmezővásárhely felé vezető 4414 sz. országút jobb oldalán, a falu végét jelző táblától 200 méterre É felé, a környezetéből 1 méterre kiemelkedő É–D irányú dombháton neolit, kora bronzkori, Árpád-kori és késő középkori településekre utaló leletanyagot gyűjtöttünk (3. lh.). A nyomvonal 29+300 km szelvényében egy egykori földút bejárójának környékén két helyen is őskori (bronzkori) és középkori cserepeket találtunk (4. lh.).

A munkában részt vettek Bende Lívia, Lőrinczy Gábor, Türk Attila régészek, a Móra Ferenc Múzeum régész technikusai, valamint szegedi régészhallgatók.

SZALONTAI CSABA

165. Máriabesnyő, Fenyves
(MRT 13/3. k. 10/39. lh.)

(Pest megye) H

Az 1978-ban előkerült honfoglalás kori sírok helyszínén (Régészeti Füzetek 1. 32. 80.) újabb temetkezés előkerülését jelentette be az akkori és jelenlegi tulajdonos. A háton, nyújtott helyzetben fekvő halott behajlított karokkal feküdt. Melléklete vaskés. A csontváz és a vaskés a váci Tragor Ignác Múzeum gyűjteményébe került.

TETTAMANTI SAROLTA

166. Mátraszőlős, Király-domb

(Nógrád megye) LT, A

A Salgótarjáni Múzeum felkérésére és megbízásából a Tar–Mátraszőlős szennyvízberuházás bel- és külterületi nyomvonalának bejárása, a vezetékfektetési munkálatok régészeti megfigyelése volt az elsődleges feladatunk.

A korábbi terepbejárás során lokalizált lelőhelyen elvégeztük az építést megelőző feltárást 2001. június 18. és június 28. között.

A lelőhely a község határának DK-i részén, a Zagyva ÉNy-i – jobb – oldalán, annak első teraszát képező dombon található. Itt egy a környezetéből jelentősen kiemelkedő, széles, lapos, ÉNy–DK csapásvonalú hát húzódik: a Király-domb. A domb É-i felén Mátraszőlős belterületének legdélibb házai állnak. A domb legmagasabb részét DNy–ÉK-i irányban átvágja a 21. számú főközlekedési út. A lelőhely terepbejárással vizsgálható része ezért teljes egészében annak D-i részére esik. Terepbejárásunk során a felszín minden esetben közepes illetve rossz látási viszonyokat nyújtott, így csak azt vizsgálhattuk, mely területen vannak biztosan leletek a felszínen. Ezek szerint a lelőhely ÉK-i, K-i szélét a Hévízpatak medre jelenti, illetve egy olyan, mára kiszáradt patakmeder, melynek nyomvonala kissé nyugatabbra húzódik a mai pataknál. Innen a lelőhely határa, követve a domb felszíni formájának ívelt D-i határát, a domb lábánál Ny-ra kanyarodva átszeli a Mátraszőlős–Pásztó országutat, utóbbitól DNy-ra, követve az ármentes kiemelkedés határát, ÉNy-ra kanyarodik és befut a 21-es út töltése alá. A 21-es úttól É-ra – a beépítettség miatt – terepet járni nem tudtunk.

A lelőhely É-i beépített részén sikerült hozzávetőleges biztonsággal azonosítanunk Patay Pál 1958-as ásatásának helyszínét. Mivel Patay Pál – legalábbis a Szécsényi Kubinyi Ferenc Múzeumban őrzött ásatási dokumentáció-töredékben (jelzete KFM RA 59-73) – a feltárás pontos bemérési adatait nem rögzíti, az egykori kelta temető helye ma már nem visszamérhető.

A feltáráson négy árokszelvényt nyitottunk 462 m² felületen. Ezek közül a 4. szelvény régészetileg már negatív volt. Egy ház (1. objektum) és 7 egyéb telepobjektum, valamint 3 leletkoncentráció esett a feltárt felületre, ami arra utal, – a keskeny árokszelvények figyelembe vételével – hogy a kelta telep DK-i szélén is nagy régészeti fedettséggel számolhatunk. Az előkerült leletanyag nagy mennyisége még jobban hangsúlyozza ezt.

A terepbejárás során pár kora avar edénytöredék is előkerült (kézzel formált, fésűs díszítésű), és egy bordázott oldalú szürke korongolt cserép. A 2. szelvény K-i szélén, az egykori vízparton is találtunk másodlagos helyzetben lemosódott avar cserepet. Az avar telep a jelenleg feltárt területről ÉK-re, a Mátraszőlősről Pásztóra vezető út és a 21-es út kereszteződésénél az ÉK-i negyedben fekhet.

A feltárást röviden összefoglalva: a kelta telep részlete került elő, egy ház és 7 telepobjektum. Ezen kívül sikerült a telep DK-i szélét is meghatározni, ahol a Zagyva korábbi öntésterülete nádas, szittyós partként jelentkezett. Itt részben a telepről lemosódott, részben a lakosok által hulladékként bedobált leletanyag jelentkezett. Regisztráltunk egy – feltehetően kora avar – telepet is, melynek területén ásatás nem történt.

VADAY ANDREA

167. Mátraszőlős határa

(Nógrád megye) Kö

2001. március 13. és 18. között a Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága felkérésére bejártuk a Zagyva–Cserhát-völgyi gázvezeték nyomvonalát.

A településtől ÉK-re a Szamár-patak és a tőle keletre eső vízfolyás között, illetve a Patakon túli-dűlőtől keletre kevés középkori kerámia került elő (6. lh.).

Munkatársak: Majcher Tamás, Paszternák István régészek, Balogh András pécsi, Nagy Andrea, Pesti Krisztina budapesti egyetemi hallgatók, valamint Nagy Imre, Semperger Zoltán, Nyikus Diána. A leletek a Kubinyi Ferenc Múzeumba kerültek.

VADAY ANDREA

168. Mátraverebély határa

(Nógrád megye) Kú

2001. március 13. és 18. között a Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága felkérésére bejártuk a Zagyva–Cserhát-völgyi gázvezeték nyomvonalát.

A falu DNy-i határától kezdtük a terepbejárást. A talaj boronált és gazos volt. A 38. km-kőnél, a 21. főút és a Zagyva közötti kis területen, néhány kora újkori cserép került elő elszórtan.

Munkatársak: Majcher Tamás, Paszternák István régészek, Balogh András pécsi, Nagy Andrea, Pesti Krisztina budapesti egyetemi hallgatók, valamint Nagy Imre, Semperger Zoltán, Nyikus Diána. A leletek a Kubinyi Ferenc Múzeumba kerültek.

VADAY ANDREA

169. Megyaszó, Harangod-ér
(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Ő, U, H
A miskolci Herman Ottó Múzeum 2001 májusában terepbejárást végzett a Harangod-éri tervezett duzzasztó területén. A Megyaszótól D-i irányban 1600 m-re található, a Harangod-ér és a bal partjához csatlakozó patak összefolyásának, a Fenyér-dűlő, a Szerelem-völgy és a Kerek-tábla dűlőkben.

A vizsgált terület nagyobbik részét rét, fűzes, valamint igen magasra nőtt sűrű gabona fedte. A tervezett duzzasztást É-ról határoló dombok D-i, szántott lábánál, valamint a Harangodba É-ról becsatlakozó patak és a Szerelem-völgyben a Harangod irányába lefutó patakösszefolyása által határolt D-i fekvésű domboldalon, szintén szántásban, egy-egy igen intenzív felszíni leletek által jelzett régészeti lelőhelyet találtunk.

Szerelem-völgy: a két patak által közbezárt régészeti lelőhely viszonylag kicsi, legnagyobb kiterjedése 150×90 m, alapterületen 10329 m². Területén közepes leletsűrűségben kerültek elő 9. századi, valamint őskori kerámiatöredékek.

Fenyér-dűlő: a Harangod-ér Fenyér-dűlővel határos partján található egy D-i fekvésű domb lábának egy közvetlen a vízparton lévő sávjában. A régészeti leletek a felszínen igen keskeny sávban jelentkeznek, de mintegy 1200 m-en át folyamatosan követhetőek. A lelőhely szélessége sehol sem éri el a 100 m-t, területe 71602 m². A régészeti lelőhelyen egy neolit település maradványai találhatók. Ny-i végét nem tudtuk pontosan meghatározni, ugyanis az ott található, magasra nőtt gabona ezt nem tette lehetővé. A leletek a lelőhely K-i végében folyamatosan, közepes leletsűrűségben, a lelőhely közepétől, annak jelenleg ismert Ny-i végéig pedig igen nagy felszíni leletsűrűséget mutatva, helyenként a környezetétől markánsan elkülönülő foltokban találhatók meg.

PUSZTAI TAMÁS

170. Mesteri, Intapuszta temető
(Vas megye) Rő, Á, Kk, Kú
2001. augusztus 6–18. között a szombathelyi Berzsenyi Dániel Főiskola Történelem Tanszéke régésztechnikus szakirányú képzése 15 hallgatójával hitelesítő ásatást végeztem a területen. Holéczy Zoltán celldömölki orvos kutatott itt 1941-ben a Magyar Nemzeti Múzeum megbízásából.[3] Miután rajzairól hiányzik a méretarány, írásai pedig önellentmondásosak – szükségesnek ítéltük a feltárást.

Egy 78 m hosszú, 2 m széles kutatóárkot húztunk a temető kiterjedését és Holéczy hajdani feltárási helyét tisztázandó, eredményeit ellenőrizendő. A temető É-i szélét sikerült meghatározni, miközben 53 sírt tártunk fel. Megállapítottuk, hogy a templom körüli temető az Árpád-korban (11. század vége–12. század eleje) indul, és a 17–18. századig volt használatban. Némely Árpád-kori sírok mellékletei voltak: gyűrű, S-végű karika, gyöngyök, vaskés. A késő középkori–kora újkori temetkezések mellékletei: párta, ruhakapcsok, és gombok.

A középkori templomnak csak szétdúlt köveit találtuk meg, kiszedett falárkokat sem konstatáltunk, ahogy Holéczy kutatóárkainak helyét sem. Ugyanakkor a Holéczy által említett római kori épület egyik helyiségének nyomait (járószint) – meglehetősen töredékes állapotban – sikerült megfigyelni.

A feltáró munkát a MÁVÉPCELL Kft. (Celldömölk), a Berzsenyi Mgtsz (Egyházashetye) és a Mesteri Önkormányzat támogatta.

ILON GÁBOR

171. Mezőcsát, Szőke-hát
(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) B, V
A dűlőben leltárkönyvi és adattári adatok alapján valószínűsített régészeti lelőhelyek, valamint a Csörsz-árok állapotának meghatározása érdekében végeztük 2001 októberében a terület felszíni régészeti vizsgálatát.

A kutatott terület Mezőcsáttól É-ra, Igricitől Ny-ra található a Burok-halom melletti Burok-völgy és a Matola (Matata)-ér találkozásánál, a Szőke-hát-dűlőben. A két egykori vízfolyás medre által K-ről, É-ról és Ny-ról közbezárt, markáns dombhát – Szőke-hát – gerince ÉNy–DK tájolású.

Terepbejárásunk során a Csörsz-ároknak már nem találtuk meg a felszíni nyomait, azt a mezőgazdasági művelés teljesen eltüntette. A vizsgált területen azonban négy intenzívebb és kettő kisebb intenzitást mutató, bronzkori és késő vaskori felszíni leletelőfordulást dokumentáltunk. Mindezek alapján a tervezett bányaterületen egy nagyobb kiterjedésű őskori település található. A település belső tagolását a területet a helyszíni szemle időpontjában sűrűn fedő gyom és napraforgó torzsák miatt nem lehetett tökéletesen meghatározni.

Munkatársak: Hellebrandt Magdolna, Csengeri Piroska, Csáki Csilla, Kozmáné Bányi Judit, Tóth Edina, Arnóczki Krisztina.

PUSZTAI TAMÁS

172. Mezőszemere, Kismari-fenék
(Heves megye) N
A lelőhely Szihalom község D-i határában, a Szihalmot Mezőszemerével összekötő műút K-i oldalán, egy Ny–K irányú földút nyomvonalán található. A régészeti jelentőségű terület az M3 autópálya nyomvonalán végzett terepbejárások során vált ismertté, kutatására az autópálya építését megelőzően, 1995–1997. között került sor. 1995–1997. között csak az autópálya nyomvonalát kutattuk meg, a lelőhelyet érintő egyéb létesítmények területét nem vizsgálhattuk meg alapo-

3 KISS GÁBOR: Vas megye 10–12. századi sír- és kincsleletei, Szombathely, 2000.

san. Így az autópálya D-i sávja mentén húzódó földút kutatására sem volt lehetőségünk, ugyanis az úton rendszeres forgalom zajlott. A földút kiváltására csak 2001-ben, az autópálya tényleges megépítését követően kerülhetett sor. Az út területén azonban, a lelőhely térségében, el kellett végezni a korábban elmaradt megelőző feltárást.

A 8 m széles és 150 m hosszú lehumuszolt útszakaszon egy kb. 1200 m² területű, közepes fedettségű régészeti lelőhely került napvilágra.

A mentési munkálatokat 2001. október végén kezdhettük el, de a kedvezőtlen időjárási viszonyok miatt hamar, három hetes munka után be is kellett fejeznünk az ásatást. Célunk elsődlegesen az volt, hogy legalább a humuszolás után előkerült sírokat kimentsük, és ez sikerült is. A lelőhely már ismert késő császárkori–kora népvándorlás kori temetőjéből egy újabb sírcsoport négy sírjának feltárása történt meg. A téglalap alakú, sarkos sírgödrökben nyújtott helyzetben, fejjel D felé fektetett halottak voltak eltemetve. Koporsóra utaló nyomokat minden sírnál meg tudtunk figyelni. A temetkezések egy sír kivételével bolygatatlanok voltak. A bolygatott – és minden bizonnyal kirabolt – férfi sírban fegyvereket, tőrt, lándzsát és övveretet találtunk. A női sírokban viszonylag kevés ékszert, gyöngyöket, csüngőt, karperecet, de több viseleti és használati tárgyat, mint fibulákat csatokat, késeket helyeztek. A mellékletek között a halott lábához tett agyagedény volt a jellemző, de sírokból római pénz és ezüst tükör is előkerült.

Az ásatás anyagi fedezetét a Nemzeti Autópálya Rt. biztosította.

DOMBORÓCZKI LÁSZLÓ – ÁCS CSILLA

173. Mezőzombor, Községi temető
(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) U, R, B, Sza

2001. szeptember 10. és október 1. között a miskolci Herman Ottó Múzeum részéről leletmentő feltárást folytattunk Mezőzomboron a községi temetőben, a temetődomb temetésre eddig még fel nem használt részében.

Ásatási felületünk kb. 315 m² volt. 1. szelvényünket Kalicz Nándor és Koós Judit 2000. évi feltárási szelvényéhez kapcsolódva jelöltük ki, 2. szelvényünket pedig a temető főútjának átellenes (DK-i) felén. A 2000. és a 2001. évi felületek közvetlenül az utoljára kialakított sírhoz kapcsolódtak. A felületek sarkait GeodCad Földmérő, Talajvizsgáló és Tervező Iroda Kft. munkatársai bemérték.

Az ásatás során 72 objektum került elő. Közülük 12 sírt, egy kemencét, egy házfoltot továbbá 57 gödröt és oszlophelyet bontottunk ki.

Feltártuk a neolitikus tiszadobi csoport gödreit és 3(4?) sírját, a bükki kultúra 1(2?) temetkezését, illetve szórvány anyagát; a rézkori tiszapolgári kultúra településgödreit, a bodrogkeresztúri és badeni kultúrák szórványanyagát; a kora bronzkori (Nyírség kultúra?) gödreit, a füzesabonyi kultúra 7 temetkezését; valamint kora császárkori település gödreit, egy kemencét illetve egy ház fele részét.

Az ásatás kiemelkedő objektumai voltak: a bükki kultúra késő fázisának (Lichardus-féle Bükk C) edénymellékletes temetkezése (21/A objektum), a tiszadobi csoport spondylus ékszermellékletes, egy esetben edénnyel is ellátott sírjai (48., 49. és 62. objektumok), a tiszapolgári kultúra néhány településgödre, valamint kettő, kora császárkori, eltemetett kutyák csontvázait tartalmazó gödör (15. és 20. objektumok).

A feltárás folyamán az állatcsont-anyagon kívül okker-, és faszémintákat is vettünk.

Megjegyzendő, hogy a domb hosszú ideig tartó használata miatt a későbbi korok objektumai jelentősen megbolygatták a korábbi időszakból származókat, ami a leletanyag nagymértékű keveredését idézte elő. A modern temető dombjának már csak igen kis része nincs használatban (spondylus mellékletes neolit sírok közelében), mely a következő évben feltárható lenne, és feltárásra érdemes. A domb egy hosszabb, egykori vízparton húzódó dombvonulat része, melynek a temetőn kívüli (ÉK felé eső) részein is intenzív településnyomok figyelhetők meg a szántásban.

Az ásatás leletanyaga a miskolci Herman Ottó Múzeumba került.

CSENGERI PIROSKA – PATAY RÓBERT

174. Miskolc, Avas, Tűzköves
(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Pa

2001. augusztus 6. és október 2. között feltárást végeztünk a 11677. hrsz. szőlőtelken az őskori kovabánya lelőhelyén. A régészetileg védett területen az 1988–1989-ben talált középső paleolit telep további részleteit sikerült feltárni. Az ősember a jelenlegi felszín alatt 1 m mélységben található kovapadot tűz segítségével illetve nagyméretű ütőkövekkel fejtette, és nyerte ki a néhány cm átmérőjű, jól megmunkálható kalcedo-darabokat.

Egészen különleges eredmény, hogy itt a fejtés törmelékanyaga mellett jellegzetes típusos paleolitok, illetőleg kőszerszámok is előkerültek.

RINGER ÁRPÁD

175. Miskolc, Felsőhámori Szeleta-barlang
(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Pa

2001. augusztus 13. és augusztus 11. között kisebb sztratigráfiai szelvényezést végeztünk a Szeleta-barlang bejáratában és az előcsarnokban.

A munka célja sztratigráfiai-paleontológiai, valamint C^{14} minták vétele volt elsősorban. Ez a kisebb feltárás az 1999-től folyó 0044/1999. számú „Magyarországi bükkhegységi Szeleta-, és Aurignati-kultúra revíziója, összehasonlító régészeti, kronológiai és paleohumánökológiai vizsgálatok alapján" című Felsőoktatási Kutatási és Fejlesztési Pályázat keretében történt.

RINGER ÁRPÁD

176. Miskolc, Rózsás-hegy
(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Pa
A Miskolc É-i határában 186 m tszf magasságú kerekded dombtetőn először 1988-ban végeztünk ásatást, az 1972-től ismert késői felső-paleolit lelőhelyen. A 2001. évben végzett feltáráson a mai csernozjom barna erdőtalaj alján az eredetileg késő jégkori löszben fekvő kultúrréteget a korábbi ásatási helytől mintegy 20 m-re DNy felé is sikerült megtalálni.

Az epipaleolit régészeti leletanyag részben magdalenien, részben a pleisztocén-végi észak európai vállas és nyeles eszközös iparok sajátosságait mutatja. A kőeszköz készítéshez használt változatos nyersanyagkészletben észak európai tűzkő is előfordult.

RINGER ÁRPÁD

177. Mogyorósbánya, Újfalu
(Komárom-Esztergom megye) Pa
2001. július 9–27. között folytattam a fenti dombok felső-paleolit telepásatását. A munka során 36 m²-t tártam fel a III. települési folt ÉK-i peremén. Bár a település szélét nem találtam meg, a kultúrréteg elvékonyodik, a leletanyag szemlátomást gyérül. A 170–180 cm mélyen megtalált települési szint a hagyományos képet mutatta: okkerszemcsékkel, faszéndarabkákkal színezett, jól megfogható kultúrrétegben néhány eszköz, szilánk és nagyon rossz megtartású állatcsont (Equus, Rangifer) volt.

A szelvényeket a növény- és talajvédelmi előírásoknak megfelelően betemettem. A közeljövőben nem tervezem a mogyorósbányai ásatás folytatását.

T. DOBOSI VIOLA

178. Mohora, Madách utca 18.
(Nógrád megye) Á
2001. május 2. és 17. között korábbi szennyvízberuházáshoz kapcsolódó terepbejárással azonosított lelőhelyeket kutattunk. A település szélén egy mély úttal átvágott domb Ny-i oldalában magánterületen nyitottunk a szennyvízbekötés tervezett nyomvonalában egy 1×11 m nagyságú kutatóárkot. A tulajdonos elmondása alapján tudjuk, hogy korábban a szennyvízderítő és a gázvezeték építése során találtak két sírt, melyek mellett edénymelléklet is volt (sajnos, azóta az edényeket elajándékozták). Az általunk kijelölt kutatóárokban napvilágra került egy 11. századi női sír (mellékletei: két pár S végű hajkarika, üveg és ezüst fóliagyöngyök), melyet deréktájon a szennyvízvezetékkel korábban megbolygattak. Valószínű, hogy egy 10–11. századi soros temető sírját tártuk fel. További kutatásra nem nyílt lehetőségünk. A Madách utcában futó gerincvezeték nyomvonalában régészeti jelenséget nem figyeltünk meg.

Munkatársak: Füredi Ágnes, Rácz Tibor és Szabó Levente régészhallgatók.

SIMONYI ERIKA

179. Monor, Berek
(Pest megye) R, Sza
2001. október 16-án Monor város jegyzője telefonon értesítette a ceglédi Kossuth Múzeumot, hogy a Berek nevű részen földmunkák közben csontok kerültek elő. A helyszíni szemlét még aznap megtartottam.

A lelőhely a belterület ÉNy-i szélén van, a Monor–Péteri közti országút Ny-i oldala mellett. Mint kiderült, itt a monori önkormányzat 38 ha nagyságú területet vásárolt meg szennyvíztisztítás céljára. A földmunkák a tervezett létesítmény D-i részén, az országút melletti, ÉK–DNy-i irányú kis dombon kezdődtek; a kiérkezésemkor ennek kb. egyharmad részét már elhordták. A domb metszetében, illetve a lemélyített felületen a sárga futóhomokban szürke foltok rajzolódtak ki, tetejükön badeni kultúrás cserepek és állatcsontok hevertek. Ettől É-ra és K-re nagy kiterjedésű szarmata település objektumait bolygatták meg. A látottak miatt a múzeum a földmunkákat leállította és jelezte, hogy mentő ásatást kell végezni. A feltárás célja a leginkább megbolygatott objektumok feltárása, valamint a lelőhely kiterjedésének megállapítása lett.

A leletmentést 2001. október 18. és november 15. között végeztük el. Kiderült, hogy az építési terület D-i részén, a már említett kis domb tetején és oldalain jól körülhatárolható kiterjedésű badeni település található. Két felületen (a domb tetején és K-i lejtőjén) 40 objektumot tártunk fel, 39 hulladékgödröt és egy U-keresztmetszetű árok részletét. A gödrök kerek vagy hosszúkás, néhány esetben „körte" formájúak. Betöltésükben a kultúra klasszikus szakaszára keltezhető kerámia, állatcsontok, paticsdarabok, Unio-kagylók voltak; pár gödörből pattintott kőeszköz is előkerült. Legnagyobb jelentősége az állattemetkezéseknek van. A 6. gödör alján 7 db juh váza, a 31. és a 39. gödör fenekén 1–1 szarvasmarha váza feküdt, a 38. és a 40. gödörből 1–1 kiskérődző (juh vagy kecske) váza került elő.

A badeni teleptől K-re, É-ra és Ny-ra húzódó dombhátakon szarmata település található. Kiterjedését 14 kutatóárokkal állapítottuk meg. Szarmata telepobjektumot nem volt módunkban feltárni, a szűk idő-, és pénzkeret miatt. A kutatóárkokban megfigyelt objektumok foltját geodéziai felméréssel rögzítettük, a foltokhoz tartozó cserepeket összegyűjtöttük. A X. kutatóárok K-i végén (az építési terület ÉK-i szélén) közvetlenül egymás mellett 2 szarmata sír került elő.

A leletmentés tisztázta, hogy az építési terület túlnyomó részén – mintegy 500×550 m nagyságú területen – összefüggő régészeti lelőhely található. A lelőhely K-i irányban túlnyúlhat a vizsgált területen, ezt azonban a gazos, műveletlen felszín miatt most nem lehetett tisztázni.

A szarmata sírokról szóló tanulmányt lásd a 79. oldalon.

KŐVÁRI KLÁRA

180. Monyoród határa
(Baranya megye) R, B, LT, Rő
Az M6-56 gyorsforgalmi út tervezett nyomvonalának Baranya megyei szakaszán két részletben, 2001. április 10.–május 11. és október 8–18. között végeztünk terepbejárást. A területet a nyomvonalon 100-100 méteres sávban jártuk be, illetve adott esetben a lelőhely teljes kiterjedését meghatároztuk. A kijelölt terület 77,9%-át sikerült bejárni, a többi rész erdő, mocsár, gyep miatt járhatatlan volt.

A Sziebert-tanyánál több korszak (őskor, kelta, római kor) leleteivel jelzett telep, esetleg műhely nyomaira bukkantunk (30. lh.), a Fisztina nevű határrészben két őskori (lengyeli kultúra, bronzkor, kelta) telep és talán temető nyomát regisztráltuk (31–32. lh.).

A leletek a Janus Pannonius Múzeum gyűjteményébe kerültek.

KÁRPÁTI GÁBOR

181. Mosonmagyaróvár, Bástya utca 25.
(Győr-Moson-Sopron megye) Kö
2001. február 13–23. között a terület azonnali felszabadítását célzó leletmentést végeztünk a 288. hrsz. telken.

A leletmentést a megkezdett bontási munkák közben talált középkori cserepek indokolták, valamint, hogy a 17. századi metszetek, az utcanév és belváros szerkezetéből következően itt sejtettük az 1354-ben városi kiváltságokat nyert Óvár városfalait. Szükséges volt a szondázás azért is, mert az Országos Műemlékvédelmi Hivatal csak ezzel a feltétellel járult hozzá a terület beépítéséhez.

A feltárást egy 12×3 m alapú kutatóárokban végeztük, amelyben 5 cölöplyukat figyeltünk meg, és egy zárt szürke, iszapos, szerves betöltésű rétegben egy 120 cm hosszú facölöp is előkerült. Dendrokronológiai vizsgálat szükséges annak eldöntésére, hogy ezek a cölöplyukak jelezhetik-e a kőfalat megelőző 14–15. századi palánkfal vonalát.

Az ásatás állatcsontanyagát Kőrösi Andrea archeozoológus dolgozza fel, a famaradványokat Gryneaus András vizsgálja. A feltáráson részt vett Riha Katalin, a Hansági Múzeum restaurátora. A leletek a mosonmagyaróvári Hansági Múzeumba kerültek.

ASZT ÁGNES

182. Mosonmagyaróvár, Iskola utca
(Győr-Moson-Sopron megye) Á
2001. november 5–20. között Mosonmagyaróvár mosoni városrészén, a Király-dombtól K-re fekvő telken (3362. hrsz.) szondázó jellegű ásatást végeztünk. Az ásatás közvetlen előzménye, hogy a helyi védettség alatt levő telken elbontották az iskolaépületet, és helyén még határozatlan rendeltetésű (szociális-egészségügyi) létesítményt kívánnak építeni. Mivel a telek közvetlenül határos az egykori, Tomka Péter illetve Pusztai Rezső által részlegesen megkutatott mosoni ispáni várral, azt reméltük, hogy ásatásunkkal ennek szerkezetéhez, illetve a suburbium fekvéséhez kapunk újabb adatokat. A nagyméretű telken azonban csak két kutatóárok kialakítására volt lehetőségünk a korábbi intenzív beépítettség miatt. Az 1. kutatóárkunkban (6×15 m) az ispáni vár árkát sikerült részlegesen kibontanunk. A várárok egy É–D-i irányú szakaszát sikerült kibontani 15 m hosszan követve. A 6 m széles kutatóárokban pontosan a felét sikerült dokumentálni a feltűnően széles, erőteljes lejtésű és mély ároknak, amelynek alsó részéből, 2,5–3 m mélyről Árpád-kori kerámiatöredékek, köztük cserépbogrács-darabok, illetve „osztrák" import edények kerültek elő. Az árok aljáról földmintát vettünk. Az erre merőlegesen húzott 2. nagy kutatóárokban (9,5×3 m) kilenc Árpád-kori településjelenséget (verem, gödrök, cölöplyukak) bontottunk ki. Leletanyaguk szintén a 12. századra határozható meg. A kerámialeleteken, amelyekből egy tullni fazék töredékét emelnénk ki, és az állatcsontokon kívül vaskés és vasolvadék került elő az objektum bontása során. Bár ezen jelenségek együttese fontos adalék a váralja település meghatározásához, de továbbra is ismeretlen a kőházakkal (köztük a heiligenkreutzi apát házával) bíró oppidum fekvése, kiterjedése.

Konzulens: Tomka Péter. Az ásatáson technikusként részt vett Riha Katalin a Hansági Múzeum restaurátora.

ASZT ÁGNES

183. Mucsfa, Sánci-dűlő
(Tolna megye) U, B
2001-ben a Tolna megye őskori és középkori várai című kutatási program keretében folytattam a légi felderítéseket, terepbejárásokat. A munkához a Nemzeti Kulturális Alapprogram, az OTKA és az Őcsényi Repülőklub nyújtott anyagi segítséget.

Wosinsky Mór szerint a falutól délre, az aparhanti országúttól Ny-ra levő dombon volt őskori földvár. Itt a korábbi terepbejárásokon, illetve légi fotózásokon nem találtam erődítésre utaló nyomokat. Az úttól K-re sok bronzkori, illetve újkőkori cserép található. Most ezen a területen szántás van. A hármas tagolású domb középső részén – a friss boronálás ellenére – elég sok cserép volt gyűjthető. Úgy látszik, hogy a két hosszanti oldalon 10–15 m széles terasz húzódik, a domb folytatása felől pedig árok választotta el a lakóterületet. A lelőhelyről készítettem légi fotókat, de egyértelműen erődítésre utaló nyomok nem mutatkoztak.

MIKLÓS ZSUZSA

184. Mucsi, Sáncok
(Tolna megye) B, V
2001-ben a Tolna megye őskori és középkori várai című kutatási program keretében folytattam a légi felderítéseket, terepbejárásokat. A munkához a Nemzeti Kultu-

rális Alapprogram, az OTKA és az Őcsényi Repülőklub nyújtott anyagi segítséget.

A „lengyeli" jelzővel közismertté vált, valójában késő bronzkori–kora vaskori sánc geodéziai felmérését ellenőriztem, mielőtt a különböző időpontokban, különböző emberek által készített felméréseket összesíteném. Terepmunkám során megfigyeltem, hogy az emlékmű környékén kitisztították az erdőt; a mélyút fala több helyen szakadozik, több helyen a humuszból földet bányásztak.

MIKLÓS ZSUZSA

185. Muhi, Mohi középkori mezőváros
(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Á, Kk
A miskolci Herman Ottó Múzeum 2001. május 30-tól szeptember 20-ig régészeti feltárásokat végzett a területen. A kutatás az 1995-ben e területen megkezdett régészeti feltárások folytatása volt (42. számú lelőhely).

A 2001. évi ásatások célja a mezőváros főutcáján korábban feltárt területek kibővítése, a terület építéstörténetének meghatározása volt. A mezővároson majdan áthaladó M3-as autópálya építése során a település É-i szélét is érintik, e helyen, valamint a főutca ÉNy-i házsora mögött (villanyoszlop áthelyezés miatt) szintén végeztünk régészeti kutatást.

A tervezett villanyoszlop-áthelyezés által érintett területen a feltárás során előkerültek az 1995-ben már megtalált, kora Árpád-kori (11. század) soros temető további sírjai, a temetőre települt 13. századi falu építményeinek gödrei, valamint egy Árpád-kori kút.

A második munkaterület a középkori mezőváros főutcájának ÉNy-i házsora alatt illetve mögött volt. A régészeti objektumok három rétegét figyeltük meg: kora Árpád-kori temetkezések, Árpád-kori falu szélső objektumai, többségükben gödrök, valamint a késő középkori mezőváros épületrészletei. A területen előkerült egy – a többi sírtól térben is elkülönülő – 12. század végi pénzekkel datált kettős, zsugorított temetkezés.

A harmadik munkaterület a mezőváros főutcájának az autópálya által érintett D-i házsora. E területen 1995–1997-ben az egykori főutcából és a mellette húzódó épületsorból mintegy 100 m hosszú szakaszt már feltártunk. Az 1995–1997-es feltárási eredményeket összevetve a település területének légi fényképeivel, a geofizikai vizsgálatok, valamint a megelőző felszíni régészeti kutatás eredményeivel várható volt, hogy itt legalább három késő középkori épület telke fog előkerülni. Ez így is volt. A legkésőbbi házak e területen a 16. század közepéről származnak (népies, oroszlános kályhacsempével). Ezek alatt a 13. század közepéig folyamatosan egymásra épült házakat és házrészleteket bontottunk ki. A 2001. évi kutatás e területen elért legfontosabb eredményét a 13. század második felére keltezhető földfelszínre épült, boronafalas épületek megfigyelése jelentette. A főutca szélén előkerült egy késő középkori kút.

PUSZTAI TAMÁS

186. Muraszemenye, Aligvári-mező
(Zala megye) Ú, B, LT, Á
Az M70 gyorsforgalmi út nyomvonalán 1999-ben megkezdett megelőző régészeti kutatást 2001-ben a lehajtó sávok területén folytattuk 2001. március 19 és augusztus 17. között.

10 500 m² lehumuszolása és teljes feltárása történt meg, aminek során 596 objektumot (házakat, tűzhelyeket, kemencéket, gödröket, árkokat és cölöplyukakat) bontottunk ki. Az objektumokban rendkívül gazdag újkőkori (dunántúli vonaldíszes kultúra kerámiája), kora bronzkori (Somogyvár-Vinkovci kultúra), késő bronzkori (halomsíros kultúra), valamint szórványos Árpád-kori leletanyagot (edénytöredékek, orsógombok, pattintott és csiszolt kőeszközök, szerszámként használt kavicsok, bronztárgyak) találtunk.

Az 1999 óta végzett kutatás (aminek során összesen 25 700 m² területen 931 objektum került feltárásra) nyomán teljes egészében kibontakozott a lelőhely ÉNy-i szélét határoló Adorjáni-patak egykori, a maitól kissé eltérő medrű partjain eltérő őskori (újkőkori és késő bronzkori) település alaprajza. A megtelepedésre alkalmas területen ezen felül jelentősebb kora bronzkori leletanyag, valamint szórványos kelta–római és Árpád-kori leletek is napvilágra kerültek. A feltárás után a lelőhelyet visszatemették.

A feltárást végző intézmény a Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága, a leletek a nagykanizsai Thúry György Múzeum Régészeti Gyűjteményébe kerültek.

KVASSAY JUDIT

187. Muraszemenye, Gály, Parlag
(Zala megye) Kk?
2001. május 8. és 10. között végeztünk szondázó-megelőző régészeti feltárást a lelőhelyen (703 lh.). Ennek eredménye negatív volt. Összesen 273 m²-t humuszoltak le; a terület három kutatóárkot foglalt magába. Az iszapolókanalas markoló szintenként szedte le a földet egészen a korábbi humuszrétegig, ami átlagosan 120–130 cm mélyen jelentkezett. A szántásban gyűjtött minimális mennyiségű cserép késő középkori, kora újkor(?).

A régészeti feltárás során bebizonyosodott, hogy a területen régészeti lelőhely nincs. A lelőhelyet feltárás után visszatemették. A szórványleletek az elsődleges leletfeldolgozás után a nagykanizsai Thúry György Múzeumba kerültek.

SZÁRAZ CSILLA

188. Nagybárkány határa
(Nógrád megye) Ő, B, Kú
2001. március 13. és 18. között a Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága felkérésére bejártuk a Zagyva–Cserhát-völgyi gázvezeték nyomvonalát.

Nagybárkány közigazgatási területén három lelőhelyet regisztráltunk. Sámsonházától D-re, a Kis-

Zagyva és az 5-ös út közötti területen, a Tó-réttől délkeletre és a Fűz-Kút-Lapostól északnyugatra, egy kisebb dombon őskori és kora újkori kerámia került elő (3. lh.). Nagybárkány és Sámsonháza között a Kis-Zagyva nyugati partján kevés késő bronzkori (7. lh.) és egy őskori (8. lh.) cserepekkel jelzett lelőhelyet találtunk.

Munkatársak: Majcher Tamás, Paszternák István régészek, Balogh András pécsi, Nagy Andrea, Pesti Krisztina budapesti egyetemi hallgatók, valamint Nagy Imre, Semperger Zoltán, Nyikus Diána. A leletek a Kubinyi Ferenc Múzeumba kerültek.

VADAY ANDREA

189. Nagymágocs, Radványi-tanya
(Csongrád megye) B, Sza, A?

Távközlési torony építéséhez kértek engedélyt a Mágocsér egyik D-i irányú meanderének közepén lévő 1676 helyrajzi számú telken. A beruházó költségén végzett megelőző feltárás során a tervezett torony területén három szarmata kori telepobjektumra bukkantunk, a két kisebbiket teljes egészében feltártuk, ebből csak az egyik méhkas alakú mélyedt az altalajba.

A 3. számú szabálytalan alaprajzú gödörnek csak a Ny-i részét ástuk ki. Betöltődésük hamuval erősen kevert humusz, a 2. és a 3. számú objektumban paticsdarabok is szép számban előfordultak. A leletanyag a jelentős mennyiségű szürke, korongolt, finoman iszapolt anyagú, illetve kézzel formált, szemcsés iszapolású kerámia alapján a 4. század végére 5. század elejére tehető.

A két kisebb objektum betöltődésében három D–É-i tájolású gyermekcsontváz maradványait figyelhettük meg. Az egyiknek a koponyája mellől olyan kúpos testű, bronz fülbevaló került elő, amely felveti annak lehetőségét, hogy a vázakat az avar korra keltezzük.

Említést kell még tennünk egy magányosan előkerült középső bronzkori bögréről is.

SZABÓ JÁNOS JÓZSEF

190. Nagyrozvágy, Nyílás-dűlő
(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Ő, Sza

2001. március 12-én terepbejárást végeztünk a Sárospatak és Ricse között tervezett távközlési kábel nyomvonala mentén. A kábel közvetlenül a két települést összekötő út mentén halad, részben az út menti árok szélén, részben szántóföldön.

A Nyílás-dűlőben nagy leletsűrűséggel őskori, valamint császárkori leletekkel jelzett lelőhelyet regisztráltunk, amely 321 m hosszan nyúlt el a nyomvonalon.

Munkatársak: Hellebrandt Magdolna, S. Koós Judit, Lovász Emese, Patay Róbert, Bánfalvy Ferenc, Kozmáné Bányi Judit, Tóth Edina, Nagy S. József.

PUSZTAI TAMÁS

191. Nagytarcsa, Malomárok fölötti dűlő
(MRT 13/3. k. 18/14. lh.)
(Pest megye) B, N, A

2001 tavaszán terepbejárást végeztünk az M0 autópályának a Szilas-patak és a Pécelen keresztülfutó vasútvonal közti szakaszán. A Szilas-patak mellett a 14. sz. lelőhelyen a bejárást a gazos, elhanyagolt területek, a friss gyepfeltörések nehezítették. Csak kevés bronzkori, népvándorlás kori és avar kerámiát gyűjtöttünk, ami településre utal.

A leletek a váci Tragor Ignác Múzeumba kerültek.

Munkatársak: Maróti Éva, Kővári Klára.

TARI EDIT

192. Nemesvámos, Baláca
(Veszprém megye) Ő, Ró, N, Kö

Az elnyert minisztériumi támogatás (1 millió Ft) és a múzeumi önrész összegéből 2001. szeptember 3-án megkezdtük a balácai római kori villa ez évi feltáró munkáit. A XVII. épületnél folytattuk a munkát. Itt lehetőségünk nyílt újabb szelvények nyitására a XVII. épület felett és nem kellett a ki- és visszatakarásokkal pénzt és időt veszítenünk. Az ásatás és a téliesítési munkák 2001. október 5-ig tartottak. Az előkerült leletanyag tisztítása, elsődleges kezelése október 31-ig tartott a balácai helyszínen, és itt kezdődött meg a leletanyag leltárkönyvbe vezetett (elsődleges és egyben végleges!) és számítógépes nyilvántartása is. A hagyományos nyilvántartással 5143 db leletet tudunk beleltározni a veszprémi Lackó Dezső Múzeum gyűjteményébe (2001.2.1–9.120.).

Miután a georadar felmérések a XVII. épület elmúlt években ismert falaitól K-re és É-ra is falindikációkat mutattak, és még nem ismertük az épület kiterjedését sem, célszerű volt ezeken az oldalakon szelvényeket nyitnunk. Összesen 6 db 5×5 m-es alapterületű szelvényt nyitottunk meg, amelyekben először el kellett bontanunk az újkori rétegeket, majd a középkori rátelepedés meglehetősen vastag emlékanyagát. Az így megtalált római kori omladék alatt jelentkezett a XVII. épület. É-on nagy valószínűséggel megtaláltuk az épület É-i zárófalát, K-en viszont ezt nem mondhatjuk el.

25/R. szelvény: A bolygatott és az omladékrétegek alatt jelentkezett a szelvény legfontosabb leletegyüttese, egy karó- és sövényfonású, tapasztott falú kora római ház, vagy karám(?) egy része. A lemélyítéssel őskori réteget értünk el.

37/R. szelvény: A dokumentálás után elszedett többszörös omladék alatt végül kibontakozott egy téglából falazott római kori vízelvezető-csatorna. Teljes feltárására nem kerülhetett sor.

49/R. szelvény: A szelvény omladékrétegébe ásva egy bolygatott és egy kevésbé bolygatott gyermekcsontváz került elő. Utóbbinak három kis gyöngy melléklete volt.

61/R. szelvény: A szelvény legérdekesebb jelensége egy vájattal osztott köves felület volt.

73/P. szelvény: A szelvényt különböző korú bolygatások, beásások és égett felületek tarkították. Ezek nagy része középkori eredetű volt, a kibontakozó cölöplyukak egy része azonban római kori lehet.

73/N. szelvény: Ebben a szelvényben megtalált ÉNy-i falsarokban, nagy valószínűséggel, az épület ÉNy-i sarkát sejthetjük. A falak mélyen alapozottak, a hozzájuk tartozó szinteket a középkorban kemencékkel és tüzelőhelyekkel megbolygatták. A fal É-i oldalán (megközelítőleg É-i!) kibontakozó cölöp- és karólyukak késő római, népvándorlás kori illetve kora középkori eredetűek lehetnek.

A feltárás ez évi befejezése után a szelvényekben a feltárt szintekre fóliát terítettünk, majd a szétfagyás megakadályozására a szelvényeket rézsűzve, földdel takartuk. Az előző években georadarral kutatott területhez hasonló nagyságban 2001-ben is a XVII. épület kiterjedésének illetve további épületek meghatározására georadar méréseket végeztünk az OTKA pályázat terhére október folyamán.

PALÁGYI SYLVIA

193. Nógrád, Várhegy
(Nógrád megye) Kk

2001. május 28-tól június 1-ig folytatódott a nógrádi vár falainak konzerválása. Dokumentációt készítettem a részlegesen már helyreállított, az Új bástyát a feljárat felől számított egykori második kő várkapuval összekötő fal K-i oldaláról. A falat egy periódusban, helyben öntött technikával készültnek találtam. Jelenlegi állapotban csupán csak É-i végének felső szakaszán látható kiromlás tekinthető értékelhető építészeti részletként. Feltehetően a fal alsó, helyreállított szakaszán, valamint a párhuzamos falon tapasztalható boltozat indításokból következtethető kapuépítmény felső szintjének fedéséhez tartozó szerkezet lenyomata lehet. Mivel a kiromlásban egyértelműen boltozatindításra utaló részlet nem maradt fenn, elképzelhető faszerkezet is.

Dokumentáció készült az ÉK-i köríves alaprajzú ágyúlőréses toronyhoz DK-i irányból csatlakozó falról. E várfal középső szakasza föld alatt volt, ezért itt régészeti feltárás vált szükségessé. 1×2 m-es szondával vizsgáltuk a fal alapozását is, az altalajt és az alapozás alját azonban – omlásveszély miatt – nem értük el. E várfal 183–187 cm széles, egyrétegű, a megfigyelt mélységig egy periódusban épült, bár építési fázisok elkülöníthetők. A feltárt szakasz középső részén a fal külső síkja a legkésőbbi külső járószint alattig lepusztult, belső síkja 1,5–2 m magasságig áll. Az alapozási kiugrás felett kívülről durva homokos, sóderes réteget töltöttek a fal mellé. Ez alatt több réteget sikerült megfigyelni, az előkerült leletanyag alapján a fal feltehetően kora újkori, a 16. század közepe után, de a 17. század második fele előtt épülhetett. A fal belső oldalához a 17. század közepére–második felére jellemző leletanyagot tartalmazó ágyúdomb támaszkodik. Csekély mennyiségű leletanyag, közte bekarcolt díszű csontlap (amulett?) került elő.

Konzulens: Majcher Tamás.

TOMKA GÁBOR

194. Nyíregyháza, Pazonyi út
(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) B

A Shell-benzinkút tervezett helyének régészeti kutatása a területtel közvetlenül határos Tesco áruház helyén folytatott leletmentés miatt vált szükségessé. Ugyanis ott az építkezésre igénybe vett területen korábban késő bronzkori, császár kori és Árpád-kori településnyomokat tártunk fel.

A Shell-benzinkút tervezett építése jóval kisebb felületen valósult meg, azonban a környékről, távolabbi utcákból is korábban már ismert és regisztrált leletekről már tudtunk.

A feltárás 2001 áprilisában két hetet vett igénybe, ennek során a várható késő bronzkori település gödrei, egy igen széles és mély árok került elő.

A bronzkori árkot egy sokkal keskenyebb és sekélyebb árok vágta át, amelyből leletanyag nem került elő. A Tesco területének feltárása során az ehhez hasonló árokból Árpád-kori kerámia került elő. A teljes terület összefüggő geodéziai felmérése lehetővé teszi az egyes árkok összetartozásának és rendszerének megállapítását.

Az ásatáson részt vett Istvánovits Eszter régész, Botz Péter ásatási technikus és Mester Andrea gyűjteménykezelő.

KURUCZ KATALIN

195. Nyírkarász, Vár
(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) Á

A Jósa András által leírt Gara-halom méretei alapján pontosan megegyezik az általunk feltárt várral.[4] Az 1894-ben feltárt honfoglalás kori sír helyét a várdomb É-i felén véltük felfedezni. A plató pereménél kezdődő széles, és a betemetett árokig húzódó teknőszerűen elkeskenyedő – az amúgy szabályosan ívelődő várdomb rézsűjének vonalát megtörő – bemélyedést bolygatott jelenségként határoztuk meg. A vár többi részén hasonló jelenséget nem tapasztaltunk. Jósa András 1898. évi ásatási árkára a 3. számú kutatóárkunkkal a külső sánctető területén sikerült rábukkannunk.

Mindezek alapján úgy véljük, hogy a várat valamikor a 13. század végén, de inkább a 14. század első negyedében hagyták el. Erőszakos rombolásra, vagy menekülésszerű elhagyásra utaló nyomokra nem bukkantunk – a kevés leletanyag is inkább a vár használatának tervszerű elhagyására utal. Sokkal nehezebb helyzet-

4 JÓSA ANDRÁS: A Szabolcs megyei őshalmok kérdéséhez. In: Jósa András régészeti, múzeumi vonatkozású cikkei. Szerk. CSALLÁNY DEZSŐ. Nyíregyháza, 1968. 25–44.

ben vagyunk, amikor építési idejét, illetve építtetőjének személyét próbáljuk meghatározni. A várról mélyen hallgatnak az írott források, mindezidáig egyetlen adat sem került elő, és nem valószínű, hogy a közeljövőben ez a helyzet megváltozna. Valamivel könnyebb dolgunk van a vár építési idejének behatárolásával. Igaz, hogy ebben az esetben is csak egy általános trendet tudunk alapul venni. Figyelembe véve a magyarországi várépítések kezdeteit, felgyorsulását és elterjedését – amelyek nyilván összefüggnek a középkori birtokszerkezet és társadalom átalakulásával – úgy véljük, hogy a vár a 13. század előtt nem épülhetett meg.

Neve bizonytalan eredetű. A Karász helynév a személynévként alkalmazott m. kárász halnévből keletkezett. Más vélemény szerint talán a káliz népnévből ered. A tájra utaló Nyír előtag megkülönböztetésre szolgál.

Annyi bizonyos, hogy a település a középkorban Karaz néven fordul elő. Elképzelhető azonban, hogy már a 13. század végén állt a tekintélyes határral rendelkező falu, annak ellenére, hogy az ide vonatkozó 1282. évi oklevél hamisnak bizonyult. A 13. század fordulóján földesuraik Sándor bán és fiai, akik később Karásziaknak nevezik magukat. 1310-ben a Boldogságos Szűz Mária tiszteletére épült templomát és papját is megemlíti a pápai regesztum.

A 14. század első évtizedeitől a megalakuló nemesi megye itt tartja gyűléseit, amely egészen a 18. század közepéig megmaradt. A falut a 15. században Perényi Pál szerezte meg. 1481-ben özvegye bizonyos kártérítés fejében a falut átengedte a madai nemeseknek. A 16. században már többnemes osztozkodott a karászi birtokon (Tárkányi, Bacskai, Garai, Derencsényi, Soós és Ibrányi). A 17. században földesurai teljesen kicserélődtek.

JUAN CABELLO

196. Onga határa

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) U, Á, Kö, Kk

2001 őszén szisztematikus terepbejárást kezdtünk a Vadász-patak völgyében, melynek célja a patak völgyében található régészeti lelőhelyek feltérképezése, különös tekintettel a paleolitikum és neolitikum időszakára. Ez évben a Vadász-patak Hernádba ömlésétől Alsóvadász község É-i határáig jutottunk. A terepbejárás során a regisztrált régészeti lelőhelyeken felül 9, eddig nem ismert lelőhelyet találtunk a patak völgyében, további kettőt pedig a Hernád jobb partja közelében.

Onga *Nagy-erdő* nevű határrészében középkori település szórványos felszíni nyomait regisztráltuk a Hernád jobb partja közelében. Ugyanitt a *Kerek-dombon* középső neolitikus település (bükki kultúra) intenzív, valamint középkori település (13. sz.) szórványos felszíni nyomait találtuk egy szabályos kerek kiemelkedésen a Hernád jobb partja közelében.

Az *Ócsanálos* településrészen a Nyárjas-dűlőben középső neolitikus és középkori (13–17. sz.) települések szórványos felszíni nyomait találtuk a Vadász-patak és a Hernád találkozásánál elhelyezkedő természetes kiemelkedésen. A *Töltés zugban* középső neolitikus és Árpád-kori településekre utaló szórványos felszíni kerámiaanyagot gyűjtöttünk.

LENGYEL GYÖRGY – CSENGERI PIROSKA

197. Ordacsehi, Bugaszeg

(Somogy megye) U, R, B, LT, Rő, Á, Kk

A lelőhely (M7 S–29.) a jelenlegi 7-es útról D-re vezető ordacsehi bekötőút két oldalán helyezkedik el. A térség eredeti természetföldrajzi környezetét a Balaton mai partvonalánál jóval délebbre benyúló mocsaras, szárazulatokkal tagolt vidékként képzelhetjük el. A lelőhely a mocsaras területből kiemelkedő, védett, alacsony dombvonulatként különösen alkalmas lehetett a megtelepedésre, erre utal a számos, különböző történeti korszakból származó teleplelet. A nagy kiterjedésű lelőhely területén nem csupán a tervezett M7-es autópálya új nyomvonala megy keresztül, hanem egy, a nyomvonalból leágazó, D felé vezető bekötőút és ezzel összefüggésben az autópályáról való lehajtást lehetővé tevő csomópont, lassító és gyorsító sávokkal együtt; a feltárandó terület mérete emiatt meghaladja a 80 000 m²-t.

A 2001. július 20. és november 20. közötti időszakban az előzőleg (a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága több ásatási teamje által) feltárt szelvényekhez D felől csatlakozva újabb 26 000 m²-t tártunk fel az ordacsehi csomópont területéből. A terepbejárási adatokból és az eddig végzett feltárásokból ismert középső és késő rézkori, korai, középső és késő bronzkori, kelta- és római kori illetve Árpád-kori település objektumai mellett új eredményt jelent egy neolitikus és a középső és késő bronzkor határára tehető, koszideri kori teleprészlet előkerülése.

A védett, alacsony dombokat az eddigi adatok alapján elsőként a dunántúli vonaldíszes kultúra fiatalabb népessége vette birtokba a középső neolitikum idején. A házaik között elhelyezkedő hosszú gödröket az Ordacsehibe vezető, a nyomvonalról D-re megépítendő bekötőút D-i szakaszán találtuk meg.

A rézkor több időszakában is lakták a lelőhely környezetét. Ásatási felületünkön a késő rézkorban élt bolerázi kultúra gazdag leletanyaggal szolgáló objektumai kerültek elő.

A leletanyag alapján úgy tűnik, hogy a rézkort követően a kora bronzkor középső fázisától a középső bronzkor kezdetéig folyamatos volt a bugaszegi kis falu élete: a Somogyvári-Vinkovci kultúra és a talán ennek továbbfejlődéséből kialakuló kisapostagi kultúra gödreit egyaránt megtaláltuk. Utóbbi népesség Kr. e. 2000-re tehető falusias településéhez a tárológödrök mellett nagyméretű, egykor talán a felszíni, könnyű cölöpszerkezetes, tapasztott falú házak között elhelyezkedő, agyagnyerő helyként, munkatérként, majd szeméttárolóként hasznosított gödörkomplexumokat tártunk fel. (Utóbbi funkcióra utal a belőlük előkerült, igen nagy

mennyiségű leletanyag jellegzetes „háztartási hulladék" összetétele is: állatcsontok, edénytöredékek, főként sérült csont-, kőeszközök.) Fontos adalékot jelent, hogy a falu temetője is ismert: a szintén nyomvonalba eső Ordacsehi–Cserföldi leletmentésen a kisapostagi kultúra hamvasztásos és csontvázas sírjai is előkerültek.

Újdonságot jelent a D-i bekötő szakasz területén előkerült középső bronzkor végi, az úgynevezett koszideri korszakba tartozó település. A Dunántúlon ezt az időszakot csupán két Zala megyei lelőhelyről és néhány Vas illetve Komárom-Esztergom megyei adat alapján ismertük. E leletek Somogy megyei hiteles ásatásból való felbukkanása tehát kiemelkedő fontosságú. A leletanyag a késő bronzkor kezdetén a Dunántúlon megjelenő halomsíros kultúra első betelepülőivel hozható rokonságba.

A késő bronzkor későbbi évszázadaiban élt urnamezős kultúra falusias jellegű településének néhány gödrét is feltártuk, ezekből nagyméretű tárolóedények töredékei és hálónehezékek kerültek elő.

Az északabbra elhelyezkedő ásatási felületekhez képest a csomópont DNy-i részén és a D-i bekötő útszakasz D-i végén sűrűbben jelentkezett a feltehetően már Pannónia római hódítását is megérő, kései kelta népesség (Kr. e. 1. és Kr. u. 1. század) települése. Félig földbe mélyített, sátortetős épületek lehettek, a ház tengelyében elhelyezett szelementartó cölöpökkel, sározott, tapasztott padlóval. A házak között számos gödröt és sütőkemencét is feltártunk. A házakból és gödrökből nagy mennyiségű kerámia és viseleti tárgyak (fibulák, bronz nyakperec, üveggyöngyök) is előkerültek.

A római kori, a Kr. u. 3. században élő vidéki településről is újabb adatokkal gazdagodtunk. Az előző ásatási felületeken már megtalált, gazdag leletanyagot szolgáltató mély árok Ny felé derékszögben elkanyarodott; ettől D-re előkerült egy kút gazdag leletanyaggal (üveg, festett kerámia). Érdekes volt megfigyelni, hogy egyik kút alján sem tört fel a víz, ami arra utal, hogy a római korban a talajvízszint – feltehetően a Balaton vízállásának változásával összefüggésben – magasabb volt, mint napjainkban.

A késő Árpád-kori, 13. századból származó falu objektumai a csomópont és a nyomvonal K-i oldalán csoportosulnak, ez alapján összefüggenek a cserföldi Árpád-kori településsel. Felületünkön kemencéket, karámként értelmezhető keskeny árkokat és különböző funkciójú (tároló- és füstölő-) gödröket tártunk fel. Ebből következtetve a feltárt terület az egykori falu peremén elhelyezkedő gazdasági, „munkaövezet" lehetett, állatkarámokkal.

A térség történetének megismerését új adattal szolgálta a légi fotózás, melynek során Miklós Zsuzsa a nyomvonalon és a csomóponton kívül, attól DK-re egy késő középkori falu főutcáját és telkeit fedezte fel.

A leletanyag restaurálása az MTA Régészeti Intézetében történt, majd Kaposváron a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatóságának raktárába került.

KISS VIKTÓRIA

198. Ordacsehi, Kis-töltés
(Somogy megye) R, B, V, LT, N, Á, Kö

A Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága és az MTA Régészeti Intézete között kötött megbízási szerződés alapján 2001. április 18. és szeptember 21. közötti időszakban a M7 S–26. jelű lelőhelyen 21 500 m² feltárását végeztük el.

A lelőhely Ordacsehi község ÉÉK-i határrészében, esős időben nehezen megközelíthető vidéken található. A Kis-töltésként nevezett terület egy É–D-i irányban hosszan elnyúló földhát, amelyet K felől a Jamai-patakot kísérő Berek, illetve a Bugaszegi-halastó, míg Ny felől szintén a Berekhez tartozó mocsaras völgyrész határol. Az M7 autópálya eredetileg kijelölt nyomvonalrészlete a dombvonulat É-i részét érinti egy kb. 320–360 m hosszú és 60 m széles szakaszon. A feltárásokat a lelőhely dombháti szakaszán átfutó földúttól Ny felé eső felületen kezdtük el, mely a 2001. április végén ismert adatok alapján a feltárandó nyomvonalszakasz fele részének felelt meg (Ordacsehi–Kis-töltés I. felület). A 2001. június közepén a nyomvonal módosítása miatt több más közeli lelőhellyel egyetemben az Ordacsehi–Kis-töltés lelőhelyen feltárható terület is megváltozott. A munkálatokat a módosítások figyelembevételével a dombvonulat K-i felében folytattuk (II. felület), majd a Ny-i dombháton (III. felület) fejeztük be.

A lelőhely K–Ny-i határait a dombvonulat aljában mai napig megfigyelhető vízjárta mocsaras területek jelölték ki. A lelőhely magasabb területein a humuszréteg igen vékony (10–25 cm) volt, lefelé fokozatosan vastagodott, míg a lejtők aljában az eredeti felszínre rátelepült mocsaras-fekete humuszréteg vastagsága elérhette a 80–100 cm-t is. A dombhát homokos-löszös rétegeit lefelé agyagos föld váltotta föl. Az objektumok megfigyelését az alacsonyabb területeken megnehezítette, hogy a régészeti korokban időszakosan különböző vastagságban iszapos hordalék rakódott le a felületen.

Általánosan igaz, hogy az intenzív megtelepedésre utaló nyomok a dombtetőn mutathatók ki. A feltárt terület meghatározó jelensége a nyomvonalszakasz É-i felében K–Ny irányban végigfutó kettős árok (1/1., 1/3. és 2/2. árok) volt. A két fő ároktól D-re, azokkal párhuzamosan két keskenyebb, sekélyebb árok vonalát tártuk fel (ezek folytatását a K-i felületen a nyomvonal módosítás miatt már nem tudtuk megismerni). Az árok egyenes vonala a mocsaras területbe fut bele, É felé enyhe ívet rajzolva: ennek alapján az árkok a dombvonulat É-i csücskét választották el a délebbi területtől. Az árkokat nagy valószínűséggel a késő bronzkor–kora vaskor fordulóján ásták ki. A meredek falú, V-oldalú árok alsó betöltésében égett faszerkezet nyomait illetve a terméskövek sikerült megfigyelni, és az itt talált kerámiatöredékek az urnamezős–Hallstatt időszak váltására utaltak. Az árkok második betöltési szakaszát csak a dombtetőn sikerült regisztrálni, ahol is vastag rétegben kelta kori hamus-égett, igen leletgazdag feltöltődés volt. A dombtető utolsó, Árpád-kori–

középkori lakosainak építményei, házai, kemencéi is jórészt az árkok vonalán voltak megfigyelhetők: így például egy 20 m²-es felületen közel 16 kemence maradványait tártuk fel. A belső, É-i árok vonalát a dombtetőn egy szélesebb „bejárati" rész (kapu?) szakította meg (1/1. és 1/3. árok); míg a külső, D-i árokvonal folyamatos volt (2/2.).

A lelőhelyen a legkorábbi időszakot egy, a középső rézkori Balaton-Lasinja-kultúrához sorolható temetkezés maradványai jelentik.

A bronzkori objektumok az árok mindkét oldalán megtalálhatók. A kora bronzkor kezdetén a Somogyvár-Vinkovci kultúra szórványos nyomait a lelőhely Ny-i lejtőjén illetve a domb aljában amorf, csekély foltokban, valamint néhány szabályos gödörben figyelhettük meg. A Ny-i lejtős területen valamint a dombtetőn jelennek meg elszórtan a Kisapostag-kultúra, majd kissé később a korai és klasszikus dunántúli mészbetétes edények kultúrájának szórványos települési objektumai: kerek, ívelt oldalú és méhkas alakú gödrök.

A lelőhely őskori történetét egyértelműen a késő bronzkor–kora vaskori megtelepedés határozta meg. Ekkor alakították ki az É-i irányban ívelődő két fő árkot és a vele párhuzamosan futó kisebb árkokat. Az árkok funkciója egyelőre nem tisztázott, mivel a feltárás során késő bronzkori objektumokat, gödröket és földbe mélyített négyszögletes házakat egyaránt találtunk az árkokon kívül és belül is.

A kettős árok történetének végső fázisát jelzik a vaskorban megtelepedő kelták. A belső, É-i árok egy hosszú szakaszán jelentős kelta kori hulladékgödröket figyelhettünk meg. A külső D-i árkon pedig egy jelentős kelta edényégető műhely maradványait tártuk fel. A kelta kori leletek, igaz kisebb intenzitással, de az árok teljes szakaszán, azok legfelső betöltésében megfigyelhetők voltak. A kelta kori (LT C–D) edényégető műhelyben egy nagyobb ovális munkagödörhöz egy patkó alakú, tapasztott felületű kemence, egy nagyobb kétosztatú, két fűtőjáratos rostélyos kemence, továbbá egy edénytöredékekkel teli hulladékgödör csatlakozott. Az árok közeli szakaszán korábbi három tapasztott felületű égető kemence és műhelygödör együttese került elő. Az egyedüli megmaradt rostélyos kemence mellett további rostélyos szerkezetű kemencék összetört maradványait is ugyanezen a szűk területen belül figyelhettük meg. Az edényégető körzeten kívül, az árkok vonalától D-re lekerekített sarkú, téglalap alakú, földbe mélyített, cölöpszerkezetes házakat és kisebb-nagyobb tárológödröket figyeltünk meg.

A római kort a dombtetőn egy sorba rendeződve két nagyobb, földbe mélyített, lekerített sarkú, téglalap alakú, cölöpszerkezetes ház és feltehetően hozzájuk csatlakozó tárológödrök jelzik. Ugyancsak a római korra utal a lelőhely Ny-i oldalán, a domb alján megjelenő szabályos kerek gödrökből álló sor. A feltárt lelőhelyszakaszon két sorba rendeződve 12 illetve 6 nagyobb kerek gödör feküdt. Mélységük átlagosan 1–1,5 m volt és a gödrök alján már megjelent a talajvíz. A gödrök középső része jobban lemélyül. Emellett néhány gödörben ácsolt faszerkezetet, szabályosan lehelyezett lapos megmunkált terméskőveket, illetve ezek kombinációjából álló köves- faszerkezetes kutakat sikerült megfigyelni. A konkrét példák alapján a gödrök alapvető funkciója víznyerés lehetett. Ennek céljából kevésbé jól kiépített egyszerű földkutak mellett köves víztisztító réteggel bíró kutakat és négyszögletesen ácsolt faszerkezetes kutakat is megfigyeltünk. A minimális leletanyag (téglatöredék, némi kerámiamorzsalék) egyelőre a kutak római kori datálását erősítik; biztosabb adatok a faszerkezetek elemzése után várhatóak. Ugyanezt a jelenséget a K-i oldalon nem figyelhettük meg.

A római időszakot követően a népvándorlás korát négy, részben kirabolt csontvázas, K–Ny és Ny–K irányítású temetkezés jelzi. A sírok a Ny-i lejtőn egymástól távol, kettesével kerültek elő.

A lelőhelyen újabb jelentős megtelepedésre már az Árpád-korban, majd a középkorban került sor. A település maradványait földbe mélyített padlójú, lekerekített téglalap alakú házak és a hozzájuk csatlakozó kemenceműhelyek, továbbá hulladékgödrök jelentik. A kerámia és vassalak alapozású kemencék ritkábban egyesével, általában 2-3-5 tagú kemencebokrokat alkotva jelentek meg elsősorban a dombtetőn; közel 60 kemence maradványait tártuk fel.

A lelőhely feltárását a központi, magasabban fekvő területen a mély és széles árkok, az azok által metszett gödrök illetve az árkokra rétegeződő kelta, római kori és Árpád-kori objektumok feltárása tette izgalmassá és a stratigráfia tisztázása érdekében valamint az árokban található nagy földmennyiség kitermelése miatt idő- és munkaigényessé. Meg kell említenünk, hogy számtalan leletszegény illetve teljesen üres gödröt és két melléklet nélküli csontvázas temetkezést is feltártunk, melyek kormeghatározása így bizonytalan.

Konzulens: Kiss Viktória (MTA Régészeti Intézete). Munkatársak: Alstädler Zoltán, Farkas Zsuzsa, Horváth Anikó, Hrivnák Péter Pál, Keczeli Judit, Korondán Zoltán, Polka Mónika, Skriba Péter, Tétényi Csaba, Varga Gyula, Zanati Balázs. A lelőhely feldolgozásában részt vesz az Archeodata 98 Bt.

KULCSÁR GABRIELLA

199. Ostffyasszonyfa határa
(Vas megye) B, LT, Á

2001. február 28-án négy fővel (két régész, egy geodéta, egy restaurátor) végigjártuk az iparvágány tervezett nyomvonalát, amely a ostffyasszonyfai vasútállomástól indul, avval párhuzamosan halad K felé, majd a falu felé vezető utat követi, Ny felől kerüli el az egykori hadifogoly temetőt, és a Pannónia Ringet, majd továbbhalad a magas part széle, illetve a kavicsbánya irányába.

A nyomvonal déli fele szinte végig erdős területen halad, az út melletti rész valószínűleg az útépítés és köz-

mű vezetékek kapcsán erősen bolygatott. A hadifogoly temető közelében egy mély fekvésű területen halad, semmilyen domborzati forma nem utal régészeti lelőhelyre, ez azonban nem azt jelenti, hogy az erdős rész kivágása és a humusz megbolygatása után nem akadunk egykori emberi településnyomokra.

Az iparvágány nyomvonala a kijelölés alapján nehezen követhető. A nyomvonal É-i harmada szántó területeken halad végig. A hadifogoly temetőtől ÉNy-ra fekvő terület erősen gazos, ezen a területen nem tudtunk régészeti leleteket megfigyelni. A következő terület őszi vetésű, melyet a fiatal növényzet sűrűn fed, a szabad területeken nem figyelhető meg egykori emberi megtelepülés. A talaj öntésjellegű. A magaspart széléhez közel homokos talaj van, le nem aratott kukorica és szántó van rajta. A szív alakú kettős dombháton őskori, bronzkori kerámia került elő. Kézzel formált edénytöredékek, peremek, szalagfültöredékek, a terület É-i és K-i felében bronzkori, vaskori (La Tène) és Árpád-kori kerámia került elő. A lelőhely kb. 200 m hosszú és csaknem 150 m széles.

FARKAS CSILLA

200. Óföldeák határa
(Csongrád megye) R, B, Sza, Á, Kö

2001. március 20. és október 30. között végeztük el az M43 autópálya nyomvonalának 3–35. km közötti szakaszának terepbejárását. A kutatási területet a megbízóval (Nemzeti Autópálya Rt.) egyetértésben 200 m széles sávban határoztuk meg, nem tekintettük feladatunknak a lelőhelyek teljes nagyságának meghatározását.

A 3. sz. földúttól keletre, a földút és a Kereszt-gát nevű sánc közötti területen egy dombháton rendkívül intenzív lelőhelyet találtunk (6–7. lh.). A nagy mennyiségű felszíni lelet rézkori, késő bronzkori, Árpád-kori és középkori településre utal. A Kéthalom-dűlőbe torkolló, É-D irányú dombháton közepesen sűrű lelőhelyet találtunk kora bronzkori, szarmata és Árpád-kori emlékanyaggal (8. lh.).

A munkában részt vettek Bende Lívia, Lőrinczy Gábor, Türk Attila régészek, a Móra Ferenc Múzeum régész technikusai, valamint szegedi régészhallgatók.

SZALONTAI CSABA

201. Ópusztaszer, Szermonostor
(Csongrád megye) Á

A 2001. július 4-től október 5-ig tartó ásatási szezon ideje alatt 300 m²-es felületen dolgoztunk a 93/2, 95/2, 95/4, 95/5, 95/6. és a 01/01. szelvények területén. A tatárjárás utáni úgynevezett „fakolostor" feltárását folytattuk. A tavaly feltárt É-i épületszárny alatt egy újabb, korábbi építési periódus maradványait találtuk meg. Ebben a periódusban az épületszárny D-i hosszanti falának a vonala eltérő volt a későbbiekétől, az épületszárny keskenyebb volt. Közvetlenül mellette, vele párhuzamosan szintén újabb maradványai kerültek elő, melyek azt mutatják, hogy a megújítások során az É-i épületszárnyat É–D i irányban különböző mértékben eltolva építették újjá. Az újonnan feltárt egyik építési periódusban különös falazási technika nyomait figyeltük meg, az alapozási árokba nádfonatok közé rakott agyagfalat állítottak. Egy másik építési periódusban a falak alapozási árkaiba a D-i épületszárnyra jellemző módon különböző éles, hegyes vastárgyakat helyeztek el.

A „VB" 11. szelvényben befejeztük a mezőváros egy kútjának feltárását. A vízszint tájékán körben mintegy 20 cm-es magasságban megmaradt a kút eredeti fabélése.

A feltárással párhuzamosan a tatárjárás előtti kolostor-épületegyüttes újabb részleteinek az alaprajzi rekonstrukcióját végeztük el. A 81/5. és a 90/1. szelvények területén megépítettük a kolostorudvar D-i zárófalát, a „VB" 9, 13, 2. és 10. szelvényekben pedig a külső erődítés K-i falának az eddig feltárt szakaszát. Ezen kívül rekonstruáltuk a kolostorudvar szögletes kőkútját is.

VÁLYI KATALIN

202. Őcsény, Oltovány-dűlő
(Tolna megye) Kk

2001 őszén néhány napos ásatást végeztem az Oltovány-dűlői földvárban, ahol 1998-ban szondázó ásatást, 1990-1992 között pedig tervásatást végeztem. Ezek eredményeként csaknem teljes egészében feltártam a 14–16. századi castellumot. Csupán a DNy-i szélén maradt ki egy kisebb terület, amelyhez 1992-ben nem fértünk hozzá. Ennek a kutatása viszont fontos volt, egyrészt a teljesség kedvéért, másrészt itt volt várható az egykori bejárat előbukkanása, illetve az 1. ház Ny-i záródása.

Az 1992 óta eltelt csaknem 10 év alatt a vár területe újra bebozótosodott, ezért a munkát bozótirtással kellett kezdeni. Szerencsére megtaláltuk a feltárandó szakasz szomszédságában levő II. árok, illetve IX. és X. szelvények karóit. Ezek segítségével pontosan ki tudtuk tűzni a XII. szelvényt.

A feltárás legfontosabb eredménye, hogy megtaláltuk az 1. ház Ny-i záródását. Ettől Ny-ra előbukkant egy külső kemence (fala kb. 5 cm vastagságig maradt meg, 2 cm vastag tapasztása alatt csupán néhány kődarab hevert). Az 1. házhoz csatlakozva Ny felé sekély, meneteles oldalú árok mutatkozott, benne 3 db cölöplyukat találtunk. Az árok a domb pereméig haladt.

A domb pereme közelében két sekély gödröt is kibontottunk, ezekből csak néhány edénytöredék került felszínre.

Az idei ásatás eredményeként a vár teljesen feltártnak tekinthető.

MIKLÓS ZSUZSA

203. Őcsény, Pusztagyörke
(Tolna megye) Á, Kk

A Szekszárd közelében levő Őcsény határában figyelt fel egy, a kukoricában található objektumra Talabos Gá-

bor pilóta. A lelőhelyet 2000. augusztus 5-én a déli órákban légi fotóztam, majd bejártam a terepet.

Az már a légi fotózásnál is látszott, hogy az objektum középkori templom: a falak helyén a kukorica sárgás színű. A fotón jól látszik, hogy a szabályosan keletelt templom egyhajós, szentélye valószínűleg félkörös záródású (a fotón tulajdonképpen kettős félkörív látszik, de ezt a bolygatottság is okozhatja). A sekrestye É felől kapcsolódik a hajó falához. A templom teljes hossza kb. 18 m, szélessége kb. 6 m. A sekrestye mintegy 3×4 m-es.

A középkori falu és a templom az egykori Duna árteréből néhány méterrel kiemelkedő teraszon található. Az épületet teljesen szétszántották, létére tégla- és kőtörmelék, a körülötte levő temetőre pedig embercsont-töredékek utalnak. Környékén 13–16. századi edénytöredékek gyűjthetők.

2001 áprilisában szondázó ásatást végeztünk a templomnál. Hat kutatóárokkal és rábontásokkal tisztáztuk az alaprajzot és a rétegeket. Az épület alapozási árkai 40 cm mélyen bontakoztak ki: a felmenő falakat és az alapfalakat is többnyire elhordták, ezért általában csak a laza törmelékekkel betöltött alapozási árkok maradtak meg. Ezek alapján a templom teljes belső hossza 18,70 m (a hajó 12,70 m; a szentély 6 m). A hajó belső szélessége 6,80 m, a szentélyé 6,20 m. A falvastagság 100–200 cm. A szentélyzáródás sokszögű, támpillér nélküli. A szentély felmenő falából 1 sor tégla maradt meg. Ebből következtethetünk arra, hogy a templom felmenő falai téglából épülhettek, az alapfalak pedig – amint az a szentély É-i falánál jól látszik – kőből készültek.

A 3×4 m-es belméretű sekrestye a vállnál, É felől csatlakozik a hajóhoz. A hajó ÉNy-i sarkán megtaláltuk a 100 cm hosszú, 110 cm széles támpillér alapfal maradványait, amely É felől, kissé ferdén csatlakozik a hajófalhoz. A légi fotó szerint a hajó DNy-i sarkán és a hajó középvonalában is lehetett egy-egy hasonló pillér.

A szentélyzáródásnál megtaláltuk az oltár maradványait: a 2,30×1,50 m alapterületű építmény felmenő falából 2-3 sor tégla maradt meg. A szentélyzáródástól Ny-ra 6,30 m-re bukkantak elő a diadalív 110 cm vastagságú alapozási árkai.

A feltárás során csupán szórványos embercsonttöredékeket találtunk. Mindössze a hajóban került elő egy (bolygatott), Ny–K tájolású gyermeksír (1. sír). A földradarral végzett mérések szerint viszont a templom környékén sűrűn találhatók temetkezések.

A templom területén igen kevés a leletanyag, közülük kiemelkedik két szenteltvíztartó-töredék (egyik a hajó ÉNy-i sarkának alapozási árkából, a másik az 1. sír feletti törmelékből került elő, a diadalív közeléből).

A település a templom környékén található. A legmagasabb ponton a templom helyezkedik el, a falu ettől Ny-ra és D-re, a Holt-Duna partján található. A cserepek zöme késő középkori, de előfordul Árpád-kori is. Meglepően sok a szürke, osztrák fazéktöredék, köztük bélyeges bécsi kerámia is.

A legrangosabb épület a templom D-i falánál található: itt kiemelkedően sok az osztrák kerámia, és csupán itt fordul elő kályhaszemtöredék. Feltehetően itt állhatott a plébánia. A leletek alapján a település 13–16. század között élhetett, a templom – alaprajza szerint – a 11. században épülhetett.

A fentiek alapján a légi fotón látható objektum valóban templom volt, méreteit előzetesen – a kukorica sortávolsága alapján – nagyjából helyesen következtettük ki. Az ásatás során bebizonyosodott, hogy az erős jeleket nem összefüggő falszakaszok okozták, hanem a kiszedett alapfalak törmelékkel teli árkai.

MIKLÓS ZSUZSA

204. Paks, Dunakömlőd, Bottyán-sánc, Lussonium Castellum

(Tolna megye) B, Rő, Kú

A korábbi évek munkájának folytatásaként a késő római erőd D-i részében, az erőd főútjának Ny-i oldalán folytatódott a feltárás a 9/12. és a 10/12. szelvényekben. A felső rétegben a Ny-i oldalon a Rákóczi-szabadságharc idején emelt palánkvár újabb maradványai, elszenesedett gerendák, faoszlopok kerültek elő.

Alattuk római rétegek húzódtak, annak a kőépítésű, több helyiséges nagy barakképületnek a különböző falai és szintjei, amelyeknek délebbi részét a megelőző évek feltárásai már napvilágra hozták. Mivel a munkába vett felület már a domb csaknem sík területére esik, a pusztulás és az erózió kisebb méretű volt, így magasabban és jobb állapotban maradtak meg a részben kibányászott, 55–60 cm széles falak. Az épület K-i záródfala a szelvény K-i tanúfalában éppen azonosítható volt, ezzel párhuzamos Ny-i fala pedig ettől 8 m-re húzódott, de az épület itt még nem ért véget, mert ebből a falból is ágaztak ki további falak Ny felé. Ezek közül kettőt négy méteren át lehetett követni, de a helyiségek Ny-i fala ettől még nyugatabbra van. A leghosszabban a K-i és a Ny-i elválasztó falat lehetett követni, mivel annak már a korábbi években is előkerültek maradványai. Az épület ismert hossza É–D-i irányban eszerint legalább 17 m, de feltehető, hogy D-en egészen a via sagularisig terjed. Ebben az esetben 24 m hosszan ismert, de ez még mindig nem a teljes hossz, mivel É-i kiterjedése egyelőre ismeretlen. A barakként értelmezhető épület az erőd kapuján áthaladó útról nyílt, és itt egy nyitott faoszlopos porticus határolta, aminek három oszlophelye került elő. A gödrök aljába szórt kövek jelzik a faoszlopok helyét, amelyek 3,5 m-re voltak egymástól, és mintegy 2,5 m-re a barakk K-i falától. A kőépületnek két átépítési korszakát lehetett elkülöníteni, amelyeket a leletek alapján a 3. század első felére (COH VII BRE és EXER PAN INF bélyegű téglák) és a 4. századra (4. századi leletek, érmek) lehet keltezni. Az épület a római kor végén talált torony építéséig, a 4. század végéig lehetett használatban.

A kőfalú barakk alatt a palánk-periódus ugyancsak barakképületeinek számos részlete került elő korábban,

amelyek tájolása, talán nagysága is hasonló volt, és ugyancsak rendelkezett egy, irányában is kissé módosított periódussal. Ehhez a periódushoz tartozott 2001-ben egy terrazzo-padló a feltárási terület Ny-i szélén, betöltésében olyan leletekkel, amelyek a 2. századra keltezhetők.

A tárgyévben feltárt terület D-i részében a palánkperiódus rétegei alatt egy bronzkori gödör és rétegeinek feltárására is sor került.

VISY ZSOLT

205. Paks, Dunakömlőd, Bottyán-sánc, római vicus
(Tolna megye) Ró

2001. július 3. és augusztus 2. között folytattuk a lussoniumi auxiliáris tábor melletti római vicus tervásatását a Bottyán-sánc déli platóján. Összesen 8 szelvényt nyitottunk meg az előző évek ásatási területétől délre.

Több szelvényben is előkerült egy a 2. századra keltezhető, NY–K irányú, K-felé fokozatosan keskenyedő „V" keresztmetszetű árok. Betöltésének alját mintegy 50 cm vastagságban természetes betöltődés alkotta, efölött kövekből, kisebb terrazzo-maradványokból, tegulatöredékekből és vályogtéglatörmelékből álló masszív mesterséges betöltés húzódott. Az árok betöltésére tehát egy nagyobb planírozás, településrendezés során került sor. Több olyan vályogtéglát is találtunk, amely épen, vagy csak kevésbé sérült állapotban került elő. Ezek méretei változóak voltak (22×14, illetve 28×16 cm).

Az ároktól D-re, DK-re több kisebb méretű gödörobjektumot találtunk a vicus 2–3. századi időszakából (cölöpgödröt cölöplyukkal, félig földbe mélyített épület maradványait, tárológödröt).

Az O/8-as szelvény DK-i sarkában egy ÉK–DNY irányú, mészkövekből rakott fal kisebb csonkja került elő. Az erős újkori bolygatás miatt sem járószinteket, sem további falszakaszokat nem tudtunk megfigyelni a szelvényen belül. A fal kronológiai helyzetére egyelőre csupán az szolgál némi támpontként, hogy egy korábbi (valószínűleg 2. századi) ÉNY–DK irányú árok (fossa?) betöltésére építették.

BESZÉDES JÓZSEF

206. Pácin, Paptó-dűlő
(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Ő, Sza

2001. március 12-én terepbejárást végeztünk a Sárospatak és Ricse között tervezett távközlési kábel nyomvonala mentén. A kábel közvetlenül a két települést összekötő út mentén halad, részben az út menti árok szélén, részben szántóföldön.

A Paptó-dűlőben szórvány őskori és császárkori leletekkel jelzett lelőhelyet regisztráltunk, amely 63 m hosszan nyúlt el a nyomvonalon.

Munkatársak: Hellebrandt Magdolna, S. Koós Judit, Lovász Emese, Patay Róbert, Bánfalvy Ferenc, Kozmáné Bányi Judit, Tóth Edina, Nagy S. József.

PUSZTAI TAMÁS

207. Pápa, Esterházy-kastély
(MRT. 4. k. 61/1. lh.)
(Veszprém megye) Kö

A pápai műemlék kastélyban és környezetében 1999 és 2001 között tervezést, felújítást megelőző kisebb léptékű kutatást végeztünk. Az épület mindvégig „lakott" lévén, a belső terekben összesen három kis szelvényt nyithattunk. Hasonló okból falkutatásra is rendkívül korlátozott mértékben volt módunk.

A történeti források szerint a városban birtokos Garai család castelluma legkésőbb 1441-ben már állt. Ennek maradványát – Mithay Sándor korábbi kutatásaival összhangban – az É-i palotaszárny Ny-i vége alatti, boltozatos pince falaiban észlelhetjük. Tőle K-re, elkülönülten állt egy további középkori épület, amelynek a kutatás korlátozott lehetősége miatt csupán egyik falát, téglapadlóját tártuk fel. Mindkét középkori épület a mai palota körvonalán belül, annak É-i szárnya alatt húzódik. További középkori épületet sejtünk a K-i szárny É-i végében is. Utóbbi szárnyban a pinceszinten és a földszinten ma látható beálló pilléres, fiókos boltozatok legkésőbb a 16. század vége előtt készültek.

A várról a 16. századtól vannak ábrázolások. A Giulio Turco-féle 1569-es rajzon a külső vár sarkait olasz bástyák erősítik. A falszorossal megerősített kapu a K-i oldalon nyílott. A belsővár épületei az É-i és K-i oldalon húzódtak, a Ny-i falon belül kisebb épületek álltak, D felől fal zárta le az udvart.

Legkésőbb 1600 táján a külső vár DK-i sarkában felépült egy új olasz rendszerű téglabástya, belsejében boltozott kazamata helyiségekkel. A bástya feltehetően a törökök által 1594–97-ben ásott D-i várárokba nyúlott. A 17. század elejére alakult ki a szabálytalan négyszög alakú belsővár tömbje. A falak belső oldalához – a D-i oldal kivételével – épületszárnyak kapcsolódtak.

A 18. század elején meginduló, az Esterházy család birtoklásához köthető építkezések több fázisban történtek, számtalan tervváltoztatással. A kutatás során megállapíthattuk, hogy az ismert festményen szereplő, zárt belsőudvaros palota nem épült ki teljesen.

BARTOS GYÖRGY – LÁSZLÓ CSABA

208. Petrivente, Újkúti-dűlő
(Zala megye) U

A részletes jelentést lásd az 5. oldalon.

HORVÁTH LÁSZLÓ–KALICZ NÁNDOR

209. Pécel, Hatos-dűlő
(Pest megye) U, R, Sza

2001 tavaszán terepbejárást végeztünk az M0 autópályának a Szilas-patak és a Pécelen keresztülfutó vasútvonal közötti szakaszán.

Pécel határában nagyon nagy kiterjedésű (1200×600 m) lelőhelyről (MRT 19/2. lh.) nagyon sok leletet gyűjtöttünk: őskori (neolit, DVK, bádeni, bronzkori), szar-

mata és római kori (terra sigillata, pecsételt 2–3. századi) kerámiát. A lelőhelyen feltétlenül megelőző feltárásra van szükség.

A leletek a váci Tragor Ignác Múzeumba kerültek.

Munkarás: Maróti Éva.

TARI EDIT

210. Pécs, Püspökvár, É-i kert

(Baranya megye) Rő, Kö

A 2001. évi ásatás feladata volt az előző évben már megkezdett tűzivár bevezetésének a tervezett nyomvonalán történő feltárás folytatása. Az É-i belső várfaltól D-re lévő területen a Gosztonyi Kőtár É-i faláig húzódó teraszon az előző évi ÉNy–DK-i kutatóárkot folytattuk a korábbi mélységben kialakított szintig. Az árok lényegében az általunk már feltárt, de visszatöltött területen húzódik, így abból leletanyag nem került elő.

A nyomóvezetéknek a legalsó szintre történő levezetése – ez a székesegyház előtti terület – céljából a kutatóárok végében egy 2,5×2,5 m alapterületű aknát jelöltünk ki a Gosztonyi Kőtár É-i falától mintegy 2 m távolságra, tekintettel a fal rossz statikai állapotára. Az akna kijelölését követően megkezdtük annak teljes alapterületen történő mélyítését. A felső 60 cm réteg az általunk visszatöltött törmelékes réteg volt, amely után következett csak a kultúrréteg. Az akna betöltéséből kevés mázatlan középkori kerámia, néhány vastöredék, valamint gótikus kis faragott építészeti töredék került elő. A betöltésből másodlagosan odakerült római téglatöredékek és római habarcsmaradványok kerültek elő, amelyek egy római épületmaradvány – talán sírépítmény – bontásából származtak. Az aknában, annak metszetfalában emberi csontváz maradványát találtuk, valamint koponyatöredékeket. Az aknát 1,8 m-ig mélyítettük, amelynél a talaj már a sárgásbarna vékony agyagréteget követően homogén szürkés pala volt és teljesen leletmentes. Ez már a szűz talaj volt.

A középkori egyetem épületéhez Ny-ról csatlakozó román kori helyiség bejáratánál a kivitelező által kialakított munkagödröt felmértük és metszetrajzokat készítettünk róla.

SÁNDOR MÁRIA – GERŐ GYŐZŐ

211. Pécs, Szent István tér

(Baranya megye) Rő, Kö

Az V. számú római sírkápolna 1999-től folytatott feltárását 2001-ben az oktogonális épületbelső kitisztításával folytattuk. Lényegében a kápolna Ny-i felét tártuk fel.

A feltárás során a már korábban megfigyelt bontásból származó rétegeket figyeltük meg. Az átégett földpadlóra a kápolna ÉK-i fala mentén másodlagosan lerakott szarkofágtöredékeket helyeztek el padka formában. A falak zömében több lófej formájú téglakonzol került elő. Ezek a sírkápolna második építési szakaszában kialakított faszerkezetű galéria tartozékai voltak. A kápolna D-i oldala előtti peristylos téglapilléreit is kibontottuk. Ezek is a második építési fázishoz tartoznak.

A római sírkápolnára rátelepülő középkori kápolna rendkívül rossz (földbe rakott tört kő) falazatát a feltárás során a dokumentálás után el kell bontani, bemutatása nem lehetséges.

KÁRPÁTI GÁBOR

212. Pécs, Széchenyi tér 15., Mária utca 2.

(Baranya megye) Rő, Kk, Ú

A Nádor Szálloda és a Janus Pannonius Gimnázium területén a régészeti feltárást a szálloda felújítása indokolta. A szálloda gazdasági bejáratát és egyben a létesítendő parkoló lejáratát a Janus Pannonius Gimnázium felől alakították ki.

Ennek során a meglévő épület É-i falát áttörték és egy rámpával a pinceszintre jutottak. A Megyei Bíróság épületének alapfala mentén húzott 4. számú kutatóárokban sekély (50 cm mély) téglalap alakú gödörben 19. századi edénytöredékek és hamu volt. Ugyanezt tapasztaltuk a pince és a hozzá csatlakozó udvari részben mélyített többi kutatóárokban és gödrökben. A 2. számú kutatóárokban a Bíróság épülete mentén a falszövet alatt középkori falazatban a kutat (átm. 105 cm) 150 cm mélységig feltártuk. A leletek, késő középkori, 15–16. századi cserepek. A Janus Pannonius Gimnázium területén régészeti jelenség tehát csak a 2. számú kutatóárokban levő kút volt, aminek feltárása statikai okok miatt lehetetlen volt.

A Nádor Szálloda éttermeinek és környezetének területén nyolc szelvényt bontottunk ki, amelyekben az alábbi jelenségek mutatkoztak. Megsemmisített római téglasír (VI. szelvény 1. gödör). Lelet nem került elő.

A gödörlakás (hossza 380 cm, szélessége 192 cm, magassága 180 cm) padkás szerkezetű. Szelemenalapokat és kihajló percmű, csillámos agyagból készült fésűs, hullámvonalas díszítéssel fazéktöredékeket tártunk fel.

A középkori kőépület, ÉK–DNy irányú, kétszintes. Pincéje szabálytalan téglalap alakú, 6,5 cm belső átmérővel. A fala szépen vakolt tört kő. Mélysége 3,80 cm. A pince D-i falában ajtónyílás töredéke került elő lépcsőkkel. Az épület többi része a középkori járószint (30 cm) felett szépen rakott, meszes habarcsba rakott tört kő.

Az épület K-i oldalán egy É–D irányú törtkővel lerakott út húzódik (szélessége 3 m). Az útra K–Ny irányú hódoltság kori falak településnek. Az épület D-i fala mellett középkori kutat (átm 120 cm) találtunk, amelyet 5 m mélységig feltártunk. A leletek tipikus 15–16. századi cserépтöredékek. Az épület pincéjében, a 18. század végén egy kővel falazott, fordított kúp alakú derítőt mélyítettek.

KÁRPÁTI GÁBOR

213. Pilis, Bicskei köz
(Pest megye) Á
2001. május 14-én bejelentés érkezett a pilisi polgármestertől, hogy építkezés közben régészeti leleteket, Árpád-kori oldaltöredékeket találtak. Május 16-án jártunk a lelőhelyen, a település K-i szélén a Bicskei közben.

A 228/1. hrsz. ingatlanon családi házat építettek, a háztól K-re kb. 6 m-re ástak egy 2,5×3,5 m-es emésztőgödröt. Ennek alján kb. 70 cm magasságban már betontégla falazatot találtunk, így nem tudtuk megvizsgálni a leletek előkerülésének helyét. A gödör K-i sarkában kb. 1,5–1,7 m mélyről kerültek elő a leletek, cseréptöredék és állatcsont. Kb. 1 m mélységben kb. 50 cm vastag, szürke agyag?réteg figyelhető meg, a találó szerint ez alól jöttek elő a tárgyak. Az ÉK-i szomszédtelek szántóföld, a felszín engedné a terepjárást, de drótkerítéssel körbe van kerítve, s a tulajdonos nem itt lakik, nem lehet bejutni.

Ettől a helytől ÉK-re kb. 150–200 m-re egy igen magas kiemelkedő domb, rajta szőlővel és gyümölcsössel, talán itt lehet az Árpád-kori telep magja.

Munkatárs: Szrnka Attila régésztechnikus.

TARI EDIT

214. Pilisszántó, Kálvária-dűlő
(Pest megye) Rő, Kö
A Pilisszántó déli határrészében levő Kálvária-dűlő déli végében a korábbi évek terepkutatásait követve, 2000-ben próbaásatást végeztünk (019/166 és a 019/167 hrsz.). A kutatóárkokban azonosított római épület falaira 2001-ben É–D tájolású raszter hálót tűztünk ki, és három 5×5 m-es szelvényben feltártuk a római kori épület négy helységének részeit. A téglalap alakú, jelenleg 28×7,5 m méretű helységcsoport dél felé, egy a Határréti patak táplálta mocsaras tavacskára nézett.

Az épület terrazzó padozata és falai nagyon közel a jelenlegi felszínhez, 10–15 cm mélyen a kelet nyugati irányú szántási barázdában jelentkeztek. A földművelés során szétszántott épület köveit, tetőfedő cserepeit a földterület határán, a mezsgye vonalában rakták össze a korábbi évek során.

A napvilágra került helyiségcsoport falai öntötthabarcsos, illetve sárba rakott, alig alapozott falrészei két építési fázist jelölnek. Központi részén egy 6×6,4 m méretű udvar helyezkedik el, amitől keletre egy erősen rongálódott terrazzó padlós és az udvarról üzemeltetett fűtőcsatornás központi fűtés maradványait rejtő 7,6×6,4 m kiterjedésű helyiséget találtunk. A 20 cm magasságban megmaradt felmenő fal tövében a terrazzó padlóra omolva összeégett növényi mintás falfestmény-maradványokat tártunk fel. Az épületnek ezen keleti traktusa sárba rakott falazattal készült és a padlófűtés praefurniumának szájnyílását egy másodlagosan felhasznált hypocaustum oszlop képezi. Az udvar nyugati oldalán már öntötthabarcsos technikával mélyen alapozott 8,2×6,3 m kiterjedésű helyiség helyezkedik el. E helyiség északnyugati sarkában egy olyan falsarok került elő, ami az épület északi irányú kiterjedésére enged következtetni.

Az előkerült szegényes leletanyag alapján az épület használati ideje a 3. és 4. század második fele közé tehető.

Az ásatás a Göteborgi Egyetem Classica archaeológia és ókortörténeti tanszéke; a Magyar Nemzeti Múzeum, valamint a pilisszántói önkormányzat anyagi hozzájárulásával zajlott.

Munkatársak: Pásztókai Szeöke Judit asszisztens, Otto Prohászka fényképész, valamint a göteborgi egyetem 16 diákja.

KOCSIS LÁSZLÓ – MARIANNE PROHÁSZKA

215. Polgár, Csőszhalom-dűlő
(Hajdú-Bihar megye) U, Sza
2001 augusztusában folytattuk az 1995-ben elkezdett késő neolit telep feltárását (M3 6. lh.). Ez évben egy 20×20 m területű szelvényt, azaz 400 m²-t tártunk fel. A felületen néhány szarmata kori méhkas alakú tárológödör mellett nagyméretű, késő neolit agyagnyerő gödröket, sírokat és egy kutat tártunk fel. Ez évi ásatásunk jelentős eredménye, hogy sikerült teljesen feltárnunk és dokumentálnunk egy újabb, az 1995-ben előkerülthöz hasonlóan kútba ásott áldozógödröt.

Az előkerült leletanyag a debreceni Déri Múzeum és az ELTE BTK Régészettudományi Intézetének közös gondozásában lévő Polgári Régészeti Bázisra került.

Az ásatáson részt vettek Anders Alexandra (MTA–ELTE Interdiszciplináris Régészettudományi Kutatócsoport, Budapest), Kriveczky Béla (ELTE BTK Régészettudományi Intézet, Budapest), Nagy Emese Gyöngyvér (Déri Múzeum, Debrecen) régészek, Bényei Zsolt technikus (Déri Múzeum, Debrecen), valamint az ELTE BTK Régészettudományi Intézet hallgatói.

RACZKY PÁL

216. Polgár, Ferenci-hát 2
(Hajdú-Bihar megye) I
2001. június 16-án, az alföldi újkőkori tellek légi régészeti kutatása során, a Ferenci-hát néven ismert újkőkori település és a Városföldje-dűlőben lévő szarmata lelőhely között, a légi fényképezés alapján a fenti két lelőhelytől különálló légi régészeti jelenségeket azonosítottunk. A tavaszi vetésű gabonában pozitív és negatív növényzeti elszíneződések egyaránt jelentkeztek; a kb. 500×200 m-es területen jelentkező foltok őskori vagy népvándorlás kori, esetleg középkori településre utalnak.

A kutatást a Felsőoktatási Kutatási és Fejlesztési Pályázat (0198/2000) támogatta, a repülővezető Talabos Gábor volt.

CZAJLIK ZOLTÁN

217. Polgár, Varga-Halmi-dűlő
(Hajdú-Bihar megye) V, Sza
2001. május 7. és július 16. között végeztünk leletmentést az M3-as autópálya nyomvonalát 172,020 km-nél

keresztező földút 0,440 km és 0,540 km közé eső szakaszán.

A lelőhely, mely a Hajdú-Bihar megyében folytatott autópálya feltárások sorában a 30-as számot kapta, a Dante utca vége után lévő Varga-Halmi-dűlő és Homok-dűlő határában helyezkedik el részben egy homokdombon, részben a tőle K-re lévő kötött talajú részen. DK felől egy hosszan elnyúló vályogvető gödör határolja. A lelőhelyet 2001 áprilisában az M3-as autópálya építéséhez kapcsolódó humuszolási munkák során találtuk meg a helyszíni szemle során.

A leletmentés során kb. 4000 m² területet, 344 objektumot tártunk fel, amihez 417 stratigráfiai egységet rendeltünk.

A szelvény D-i részén 4–5 kora vaskori (Kr. e. 9–8. század) gödröt tártunk fel. A feltárt objektumok zöme, 98%-a egy késő szarmata (hun kori) településhez tartozott, melyet az előkerült leletek alapján a Kr. u. 4–5. század fordulójára keltezhetünk.

A késő szarmata telep nyolc félig földbe mélyített, téglalap alakú házát, három szabadtéri kemencéjét, egy ácsolt faszerkezettel kibélelt kútját, valamint tároló-, agyagnyerő-, hulladék-, és munkagödreit bontottuk ki. Az egyik kemence fölé az eső ellen védő kis cölöpszerkezetű építményt emeltek. Néhány objektumban eltemetett állatok, elsősorban kutyák vázát tártuk fel. A lelőhelyen mindössze egyetlen sírként értelmezhető, erősen bolygatott, É–D-i tájolású kislány váza került elő. Három hulladékgödörben emberi koponya töredéke került elő.

A leletmentés költségeit a Nemzeti Autópálya Rt. fedezte.

Munkatársak: Bényе Zsolt informatikus, ásatási technikus, Sebők Katalin régész, Tóth György rajzoló.

DANI JÁNOS

218. Pomáz, Kovácsi
(MRT 13/1. k. 23/26. lh.)
(Pest megye) B, V, N, Á

A lelőhely a pomázi országút nyugati oldalán, a Kovácsi patak feletti enyhe lankán található 400×600 m nagyságú területen, és a középkori Kovácsi faluval azonosítható. 2001. július 31. és augusztus 6. között végzett szondázó próbaásatásunkkal elsősorban az előkerülő salakok vasművességre utaló objektumokhoz kötése volt a célunk.

A sűrű növényzet miatt nem sikerült olyan helyeket találni, ahol a felszíni leletkoncentráció, talajelszíneződés alapján el lehetett volna kezdeni az ásatást, ezért geofizikai méréssel próbálkoztunk. Pattyntyús Á. Miklós a földradar módszert alkalmazta a terület nagy mérete miatt. Ez alapján kezdtük el a munkát három kutatóárokkal. A komoly eróziós folyamatoknak és a szántásnak köszönhetően régészeti objektumokat nem találtunk. Ezt követően a teljes lelőhely különböző pontjain – 21 helyen – gépi erővel szondáztunk, de az átlagban 2×3 m méretű szondák tanúfalai is hasonló eredménytelenséget mutattak.

A salakok mellett – három vasszöget, két vastöredéket, egy vaskés részét, egy riolit fenőkövet és néhány szórvány állatcsontdarabot leszámítva – a leletanyag főleg a szántásnak és az eróziónak köszönhetően kizárólag apróra tört kerámia volt. Ezek nagy része a késő bronzkori urnasíros kultúrába tartozik (síkozott edényperemek, durva kidolgozású edénytöredékek), előkerült néhány kora vaskori cserép (turbántekercses töredékek), egy-két népvándorlás kori oldaltöredék és igen kevés Árpád-kori jellegtelen fehér színű oldaltöredék. A lelőhelyen nem találtunk vasércdarabokat, fúvókatöredékeket, nem észleltünk nagyobb faszenes foltokat, viszont a salakok sima felületűek, kerekdedes formájúak, sok esetben alul konvexek, felül konkávok és legtöbbjük valamennyire lapos. Mindezek a tulajdonságok a kovácsműhelyben létrejött salakok jellegzetességei. Két lyukacsos, szilikátos salaktöredék elképzeléseink szerint talán a közeli Pusztatemplom (MRT 23/12) üveghutájából kerülhetett ide. A lelőhely nagy része feltehetőleg elpusztult, nem találtunk intenzív Árpád-kori települési nyomokat.

Konzulens: Benkő Elek. Munkatársak: Ottományi Katalin régész, Mali Antal restaurátor, Kalácska Róbert egyetemi hallgató, Pongrácz Zsuzsa rajzoló és Túri Miklós.

REPISZKY TAMÁS

219. Pornóapáti, Ómajor
(Vas megye) Ró, N, Á, Kö

Nagyon nehéz körülmények között végeztük kutatásunkat, közvetlenül az épületek közelében ásatást nem is folytathattunk. Viszont a 3,5 ha-nyi terület rendkívül sok régészeti objektumra utalt.

Megtaláltuk a középkori kolostor alapfalát (M40. mező), a kolostor kútját a kútház negatív alapfalával (Q36–37.). A kolostor negatív falai az LY36–42. szelvényekben mutatkoztak. A török idők alatt várrá átépített kolostor várárka, a várudvar az Ö45–47. szelvényekben került elő. A várárok farkasverme az Ö55. szelvényben mutatkozott. A középkori vár fala az Ö55–56. és Ó55. szelvényben. A várudvar szilárd járószintje az Ö45–47., az épületek pusztulási rétege az Ö48–61. szelvényben volt, csakúgy, mint a vizesárok, melyet a Pinka vizével töltöttek meg. Az Ö61-ben Árpád-kori szemétgödör utal Árpád-kori épület közelségére. A középkori temető az Ó37 szelvényre esett. 10 m²-en 26 váz vált ismertté, vélhetőleg jóval nagyobb számú temetkezésre kell gondolnunk. A temető kiterjedése egy ponton ismerté vált, M40-ig terjedt. A Í40–42-ben a LY36–42-ig már szintén nem voltak sírok. A K42-ben lévő földbe mélyített házban(?) népvándorlás kori cserepek mutatkoztak. A vázak már 15 cm-es mélységben jelentkeztek. A 18–19. századi épületek már a mai járószinten állnak. Így mélyen a középkori szint alatt van a mai járószint. A talaj

elhordása összefüggethetett az erődítési munkával is, s folyhatott a termőtalaj elhordása is. A falak kiszedése a legutóbbi időkig zajlott. Foltszerűen, azaz nehezen, illetve jól beazonosíthatóan maradtak meg, ami arra utal, hogy humusz eltávolításával az egész felületet aprólékosan kell feltárni. A N30–27., K27–29. szelvényekben 60 cm-es mélységben a humusz ismétlődött, ami a közelmúltban lezajlott teljes markolós talajforgatásra utal. A felszínen római zöld márványmozaikok, fehér márványtöredék, római cserép utalt arra, hogy római villa is állhatott ezen a területen.

Az egész major területén lévő épületek, de különösen a 18. század végén épült templom falának megfigyelése őrizheti a középkori templom köveit, mivel az új, barokk templomot a kolostor templom elbontásakor építették meg. Felújításkori megfigyelése feltétlenül indokolt.

HAJMÁSI ERIKA

220. Püspökhatvan, Sinkár feletti földek
(Pest megye) B, Kú

Az MRT aszódi és gödöllői járásra vonatkozó, sajtó alatt lévő kötete szerint a 20/9. lelőhellyel azonosítható területen, vagyis a község ÉNy-i szélétől kb. 200 m-re északra, a Sinkár patakkal párhuzamosan futó dűlőút Ny-i oldalán, az ártérből kiemelkedő domb lejtőjén halastónak való medencét ástak. A géppel kiásott négyzet alakú gödör méretei kb. 60×60 m, mélysége 80–100 cm az eredeti felszíntől. A gépi ásás során késő bronzkori kerámia, egy mellékletek nélküli csontváz és egy újkori föld alatti vízelvezető csatorna került elő. A gépi munkával éppen az objektumok jelentkezési szintjéig jutottak el, a halastó vízzel feltöltése előtt leletmentést láttam szükségesnek, melyet a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és a Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága finanszírozott.

Az ásatás 2001. március 13. és április 3. között folyt. Miután az objektumok egy része már a felszín megtisztítása (nyesése) után világosan kirajzolódott, a másik részéhez pedig csak kisebb földmennyiséget kellett eltávolítani, a munkát kizárólag kézi erővel végeztük. A lelőhely egy nádas, vizenyős domboldalon helyezkedik el. Az objektumok teljes feltárását sok esetben a jelentkezési szinttől 80–100 cm mélyen feltörő talajvíz nehezítette vagy tette lehetetlenné.

Mivel lakóépületre utaló nyomot nem találtunk, s figyelembe véve, hogy a terület a Sinkár-patak vizes, mocsaras árterébe esik, feltételezhető, hogy a település központja feljebb, a dombtetőn lehetett.

A háromhetes leletmentés során 58 késő bronzkori, nagy részben a Kyjatice kultúrához tartozó telepobjektumot sikerült feltárnunk. Ezek nagy része tároló- illetve hulladékverem, kis részben cölöplyuk, továbbá számos árok. A gödrökben több alkalommal találtunk ép edényeket, agyagnehezékeket és számos bronztárgyat (tű, fibula, spiráltekercs, ruhadísz stb.). A telep kétrétegűnek tűnik. A korábbi rétegéhez főként amorf, értelmezhetetlen alakú és rendeltetésű árkok és gödrök tartoznak. Ezek rendszerint szürke, iszapos betöltésűek. Erre a szintre rakódott rá egy fekete, átégett vörös agyagszemcsés réteg, amelybe a későbbi periódus objektumait ásták bele. Mindkét periódus objektumainak többségében nagy mennyiségű követ (főként helyi: püspökhatvani andezit, illetve csővári homokkő és mészkő) találtunk, amelyek rendeltetése nem világos.

Nem világos az sem, hogy milyen kronológiai helyet foglal el a lelőhelyen a telepobjektumok között és fölött talált 5 ugyancsak bronzkori, de közelebbről egyelőre (a restaurálás előtt) nem meghatározott sír (3 ÉNy–DK tájolású csontvázas, 1 kőpakolásos hamvasztásos, 1 szórt hamvas). Ennek eldöntése a folyamatban lévő restaurálás és dokumentáció teljes elkészítése és értelmezése után válik lehetővé.

A halastó gödrének DNy-i sarkában előkerült földalatti csatornáról a következő volt megállapítható. Kb. 120–150 cm széles, földbeásott árokról van szó, amelynek a falait faragott homokövekkel, illetve kisebb téglákkal bélelték ki. A homokkőlapok a csatorna mindkét oldalán lefektetett, irányával párhuzamos, mintegy 20 cm széles fagerendákra támaszkodnak. A homokkő falon téglákból rakott, szépen megépített boltív látható. A téglák nagysága 31×15×5,5 cm, bélyeget nem láttam egyiken sem. A csatornából folyamatosan csordogál a feltűnően tiszta forrás(?)víz, s valószínűleg további víz bevezetését szolgálják az oldalfalakon látható, a homokkőbe vágott ovális nyílások. A föld alatti csatorna az előkerülés helyén K–Ny-i irányban halad, majd innen 8–10 m-re Ny-ra iránya megtörik és ÉK felé fut tovább felfelé. A csatorna funkciójáról, koráról a faluban a legrégibb családok sem tudnak, de több legenda is fűződik az alagúthoz, amely a közeli csővári várba vezet.[5] A csatornára már többször is rábukkantak (adatokkal igazolhatóan az 1930-as években). A helybéliek szerint hóolvadáskor a csatorna feletti hó hamarabb elolvad, ezért a megfelelő időben végzett légi felderítés további információt szolgáltathatna a csatorna irányáról és funkciójáról. A téglák alapján a középkornál későbbinek tűnik, az alapján pedig, hogy már az 1930-as években, sőt emberemlékezet óta sem tudtak, s tudnak valódi funkciójáról, a 19. század közepe előtt építhették ki.

Dr. Asztalos István helytörténésszel, dr. Patay Pál régésszel és dr. Balázs György molinológus néprajzkutatóval történt konzultációim során a következő véleményt alakítottuk ki. Logikai érvek alapján a műtárgy legvalószínűbb kora a 18. század. Feltehetőleg vízgyűjtő- és elvezető szerepet játszott azokban a periódusokban, amikor a falu vízimalmát hajtó patakok (Sinkár, Mocsolya) kiszáradtak. Ez nyaranta rendszeresen előfordul.

KULCSÁR VALÉRIA

5 LAMI ISTVÁN: Fejezetek Püspökhatvan múltjából. Püspökhatvan 1997, 97.

221. Rábacsanak, Vasút sor 3.
(Győr-Moson-Sopron megye) B, A
2001. június 23-án helyszíni szemlét tartottunk a telken, ahol földmunkával lelőhelyet bolygattak meg. Lefényképeztük az előkerült avar kori edényt és a félbetörött kőbaltát. További részleteket tudtunk meg a bejelentésről, a helyszínen átvizsgáltuk a bányagödröket, régebbi leletekről szereztünk tudomást a lelőhely közepén álló ház (Vasút sor 3.) lakójától, majd pontosítani tudtuk az avar kori edény lelőhelyét, illetve megkaptuk az ugyanonnan előkerült kengyelt és zablaleletet.

Az egykor jóval nagyobb kiterjedésű homokdombot a Tsz régóta műveli. Szinte csak a Vasút sor 3. számú ház és udvara őrizte meg az eredeti szintet, tőle Nyra meredeken szakad le a felhagyott bánya növényzettel sűrűn benőtt profilja. A ház mögött K felé, még a gazdasági udvar területén két nyitott silógödör található, ezektől K (a vasút) felé ugyancsak meredek profilú, kibányászott rész található. DK-i irányban helyezkedik el a vasút és az országút felé enyhén lejtő legelő, amelynek É-i részén egy kisebb és egy nagyobb bányagödör éktelenkedik.

A homokbányászás során korábban is kerültek elő edények, egy helyi magángyűjtőhöz került, aki azonban már meghalt. Edényt találtak a ház területén fúrt kútnál és az emésztőgödör ásásakor is. A bejelentést indikáló kézzel formált avar edény az egyik silógödör oldalából bukkant elő, ugyan itt találták a fél zablát és a talpaló nélküli kengyelt. A legelőn lévő homokgödrök területéről korai bronzkori (Makó kultúra, Figler András meghatározása) edénytöredékeket és tapasztásdarabokat gyűjtöttünk.

A szemlén részt vett Szőnyi Eszter.

TOMKA PÉTER

222. Rábaszentmihály, Csomor
(Győr-Moson-Sopron megye) Á, Kö(?), Ú
2001. március 10-én helyszíni szemlét tartottunk Rábaszentmihály határában, ahol a 2000. év folyamán a szántásban nagyobb területen szétszóródva embercsontokat észleltek és erről leletbejelentést tettek. A domboldalban, különösen a K-i és a Mérges felé eső É-i részen Árpád-kori és újkori edénytöredékeket találtunk. A dombtetőtől K-re, ahhoz közel az enyhe hajlatban embercsontokat is észleltünk a felszínen.

A lelőhely azonos Mithay Sándor 1957. évi jelentésében szereplő „Tófaszer" nevű hellyel, talán a „Kujcsár" nevűvel is (Xantus János Múzeum Régészeti Adattár 476–29, 475–69), részben azonos a Mérges határába eső úgynevezett Csepregi-domb folytatásával (Mithay 1957, Xantus János Múzeum Régészeti Adattár 405–68, Lechner 1964, Xantus János Múzeum Régészeti Adattár 114–83), ahol cserépbogrács töredékeket és embercsontokat találtak. A temető kora ismeretlen ugyan, de sekély volta inkább a középkorra jellemző.

TOMKA PÉTER

223. Rábaszentmihály, Körtefa-dűlő
(Győr-Moson-Sopron megye) Rő(?), Kö
Leletbejelentést kaptunk, hogy 2000-ben Rábaszentmihály határában római kori edénytöredékeket találtak a felszínen. Az 1:10000-es térképen beazonosítottuk a helyet: Körtefa-dűlő néven szerepel. 2001. március 10-én helyszíni szemlét tartottunk a területen. Sajnos a tömör őszi vetésben alig találtunk valamit; néhány újkori mázas cserépen kívül egyetlen, nagy valószínűséggel római korinak tartható és két, talán középkori edénytöredék fordult elő.

TOMKA PÉTER

224. Regéc, Vár
(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Kk, Kú
Folytattuk a vár É-i, a 17. századi forrásokban Felsővárnak nevezett részének feltárását, valamint megkezdtük az ehhez a területhez D-ről közvetlenül csatlakozó szakaszok vizsgálatát is.

A Felsővár udvarának ÉNy-i részén részben másodlagos reneszánsz nyíláskeret-elemekből összeállított, a Ny-i épületszárny É-i egységéhez vezető rámpát tártunk fel.

Az udvar DK-i sarkában sziklalépcsőt találtunk, mely egy, a Felsővár szintjétől jóval mélyebben talált, részben falazott oldalú ciszternához vezet. A ciszterna feltárását elkezdtük.

A sziklalépcső környezetében, a K-i épületszárny D-i helyiségében, valamint az É-i torony DK-i sarkánál egy, a Felsővár utolsó alaprajzi elrendezésétől független, ívesen DNy-i irányba tartó várfalat határoztunk meg. A várfal a torony alsó, a 16. századi átépítés által nem érintett szakaszával kötésben áll, s a terület relatíve legkorábbi falazatát alkotja. A falhoz csatlakozó kutatóárkok leletanyaga megengedi annak feltevését, hogy ez a várfal a toronnyal együtt a 14. század elején épült. A várfal a toronytól D-re eső terület, tehát a jelenlegi Felsővárat nagyjából D alakban övezhette, bár a Ny-i szakasz egyelőre nem ismert. A körülkerített területen egyéb építmények nyomai egyelőre nem kerültek elő, de itt még további kutatásra van szükség. Hogy ez a relatíve legkorábbi épületrész azonos-e az első régéci várral, az csak a D-i sziklacsúcs vizsgálata után dönthető majd el.

A K-i külső várfal vizsgálata során arra a megállapításra jutottunk, hogy a várfal legalább négy építési periódusban keletkezett. Ezzel egybevágnak az írott források adatai is, melyek tanúsága szerint még a 17. század végén is problémák voltak a K-i várfal É-i szakaszával. A problémák ostromokból eredtek, de alighanem eredendő statikai gondok is fennálltak.

A Felsővárhoz D-ről közvetlenül kapcsolódó területeken egyelőre csak az igen vastag omladék felső részét távolítottuk el, anélkül, hogy elértük volna a vár pusztulás előtti utolsó járószintjét.

Befejeztük az ÉNy-i bástya feltárását. Itt teljesen kitisztítottuk a bástya szűk, boltozott kazamatafolyosóját,

illetve az annak ajtajához vezető lejáratot. Letisztítottuk az É-i fal tetején megmaradt gyilokjáró járószintjét is. A bástya – ahogy azt már korábban megállapítottuk – csak a 17. században épült.

Nagyobb területen letisztítottuk a hegyoldalt a bástya É-i előterében.

A leletanyag a korábbiakhoz képest szerénynek mondható, ennek oka az, hogy idén döntően az omladék felső részén dolgoztunk. Az előkerült leletek döntően a 17. századból származnak, legnagyobb részük kályhacsempe, dísz- és használati kerámia. Továbbra is kerülnek elő bokálytöredékek.

SIMON ZOLTÁN

225. Répceszentgyörgy, Cigányháza-dűlő
(Vas megye) Ró

2001. szeptember 22-én a Cigányháza-dűlőben szántás közben került elő egy nagyméretű szarkofág, amelyet helyi lakos talált és jelentett a Savaria Múzeumnak. A leletmentés során további szarkofág is előkerült.

A két NyDNy–KÉK tájolású szarkofágot egyazon sírgödörbe helyezték. A szarkofágok fedőlapja az egykori járószint felett helyezkedett el. A sírgödör DK-i sarkából kerültek elő egy szürke házikerámia (kancsó) töredékei. Mivel Savariaból házikerámia-tipokronológia még nem áll rendelkezésre, a kancsó kora meglehetősen bizonytalan. Az eddig ismert leletek alapján formája inkább a késői (Kr. u. 3. vagy esetleg 4. századi) típusokhoz áll közelebb.

Az I. szarkofág sírládája egyik (tájolás szerint D-i) hosszanti oldalán szépen megmunkált 150 cm hosszú feliratos mezőt alakítottak ki, amelyre azonban nem vésték feliratot. A háztető formájú fedőlap négy sarkát akroterionok díszítik, egyik oldalára pedig cserépmintázatot faragtak. A szarkofágba három halottat temettek, egy 53–57 éves férfit, egy 21–25 éves nőt és 10–14 éves gyermeket. A csontokon megfigyelt égésnyomokból valószínűsíthető, hogy mindhárman tűzvészben haltak meg. A szarkofágban három üvegtárgyat találtunk, egy hasáb alakú, széles szájú üvegpalackot (Isings Form. 62), egy alacsony, keskeny, hengeres testű üvegkorsót (Isings Form. 51/a) és egy kisméretű üvegurnát (Isings Form. 67).

A II. szarkofág egyszerű, díszítetlen sírládából és enyhén domború fedőlapból áll. Egy 21–25 éves férfit temettek a szarkofágba, mellékletet nem találtunk.

A temetkezéseken számos jel utalt arra, hogy a sírt egykor kirabolták. Mindkét szarkofágban a csontok szétszórtan helyezkedtek el, az I. szarkofág mellékletei összetörtek és szétszóródtak, a II. szarkofágban nem hagytak mellékletet. Az I. szarkofág fedele teljesen ép volt, ezért a rablás csak annak megemelése által történhetett. A II. szarkofág kifosztása klasszikus módon, a fedőlap sarkának bezúzásával történt.

A sírrablás egy időben történt, amit az is bizonyít, hogy a II. sírládából került elő az I. szarkofág női csontvázának jobb tibiája és ulnájának töredéke, valamint a gyermek ulnájának töredéke. A rablás minden bizonnyal még a római korban történt, amikor a szarkofágok a felszínen láthatóak voltak. A temetkezés és a rablás között el kellett telnie legalább néhány évtizednek, hiszen a csontok a rablás során teljesen szétszóródtak, nem lévén már tartása a vázaknak.

A temetkezések feltárása után további sírok előkerülését remélve a szarkofágok környékét kutatóárkokkal vizsgáltuk meg, de eredménytelenül. A két szarkofágot ez alapján családi temetkezésként határoztuk meg, amely a közelben fekvő villagazdasághoz tartozhatott.

A Répceszentgyörgyön feltárt szarkofágok halottai jómódúak lehettek; ezt bizonyítja maga a temetkezés módja, és a mellékletek feltételezhető gazdagsága. Az I. szarkofágban talált üvegmellékletek alapján a temetkezés legkorábbi időpontjaként a Kr.u. 2. század jöhet számításba. Figyelembe véve a sírgödörben talált házikerámiát valamint a szarkofágok formáját, díszítését (díszítetlenségét) és a temetkezés rítusát, azok inkább későbbi, Kr. u. 3–4. századi datálást sejtetnek. Ez természetesen azt feltételezné, hogy az üvegtárgyak hosszabb időn keresztül használatban voltak.

A feltárás során megőrzésre érdemes épületmaradvány, jelenség nem került elő. A feltárt területet visszatemettük. A leletek restaurálása, leltározása megtörtént, a feltárás eredményeit publikáltuk.[6]

Munkatársak: Kiss Gábor és Szilasi Attila Botond régésztechnikusok.

KISS PÉTER

226. Ricse, Vízmű
(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Ő

2001. március 12-én terepbejárást végeztünk a Sárospatak és Ricse között tervezett távközlési kábel nyomvonala mentén. A kábel közvetlenül a két települést összekötő út mentén halad, részben az út menti árok szélén, részben szántóföldön.

A Vízmű területén kis leletsűrűséggel és őskori leletekkel jelzett lelőhelyet regisztráltunk, amely 127 m hosszan nyúlt el a nyomvonalon.

Munkatársak: Hellebrandt Magdolna, S. Koós Judit, Lovász Emese, Patay Róbert, Bánfalvy Ferenc, Kozmáné Bányi Judit, Tóth Edina, Nagy S. József.

PUSZTAI TAMÁS

227. Rigyác, Csikény-dűlő
(Zala megye) R, Ró

A dűlő Ny-i szélében, a 75. számú lelőhelyen az M7 autópálya nyomvonalán 2001. október 1. és október

6 KISS PÉTER – SZILASI ATTILA BOTOND: Római szarkofágok Répceszentgyörgyről. Römische Sarkophage aus Répceszentgyörgy. Savaria 25/3 (2000–2001) 87–89.

20. között került sor a szondázó ásatásra. A lelőhely hossztengelyében és azzal párhuzamosan, illetve arra merőlegesen húzott kutatóárkokkal a feltárási terület egészét átkutattuk. Mindössze két objektumot találtunk, benne néhány apró, kopott, római kori edénytöredékkel.

A dűlő K-i felében a 76. számú lelőhely az épülő M7-es autópálya nyomvonalába esik. A feltárást 2001. október 1. és november 19. között végeztük el.

A teljes feltárásra kijelölt területen a terepbejáráson rögzített korszakok telepjelenségei kerültek felszínre. A térképen jelölt ásatási területből az idén 2100 m²-t tártunk fel.

A lelőhely egy lankás domboldalon van. A feltárást a domb tetejéről lefelé haladó 1,6 m széles kutatóárokkal kezdtük, ebben kerültek elő az első objektumok. Erre a dombtetőn merőlegesen is húztunk egy árkot, itt került elő az a rézkori gödör, amelyben Furchenstich kerámia volt. Miután a két kutatóárokba eső objektumrészletek bizonyították, hogy az egész domboldalon várhatóak telepjelenségek, úgy döntöttem, hogy ebben az ásatási szezonban a domb alján nyitok nagyobb, összefüggő felületet. Ezen a területen eddig kizárólag a római kor objektumai és leletei kerültek elő. Jellegüket tekintve: árok, gödör, cölöplyuk, tűzhely, kemence. A relatíve kis nyitott felület alapján településszerkezeti összefüggésekről még nem tudunk számot adni, mindösszesen annyi bizonyos, hogy egy falusias jellegű római kor település nyomára bukkantunk. A kerámiaanyag alapján (sok a seprű díszes fazék oldal- és peremtöredék) a 2. században éltek itt. Előkerült egy kisebb rostélyos edényégető kemence, ugyan szórványként, két római üvegpohár peremtöredéke is. A leletanyag a nagykanizsai Thúry György Múzeum Régészeti Gyűjteményébe került.

KVASSAY JUDIT – SZÁRAZ CSILLA

228. Sajógalgóc, Homok-rétek
(Borsod-Abaúj-Zemlén megye) Á

2001. április 28-án és május 8-án végeztünk régészeti terepbejárást a Sajó északi partján, Sajógalgóc és Sajókaza között, a Sajó és a hegyek lába közötti síkon tervezett bányatelkeken. A vizsgált területet a kutatás időpontjában alig sarjadó búza fedte. A bányatelek középpontjában, a Sajó síkjából alig kiemelkedő területen közepes felszíni leletsűrűséget mutató Árpád-kori felszíni leletekkel jelzett lelőhelyre bukkantunk. Kiterjedése 300×100 m, tengelyének iránya ÉNy-DK. A vizsgált terület keleti határát kavicsbányató jelzi. A régészeti lelőhely feltehetően ide is áthúzódott, mutatják ezt a tó nyugati partfalában talált régészeti leletek.

A terepbejáráson részt vett Hellebrandt Magdolna, Lovász Emese régész, Bánfalvy Ferenc, Kozmáné Bányi Judit, Tóth Edina restaurátor.

PUSZTAI TAMÁS

229. Sajókaza, Református templom
(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Kö

A felújítás előtt álló műemléktemplom külső homlokzatainak falkutatását végeztük el. Ennek során két román kori, egy késő gótikus és egy késő barokk építési periódust különíthetünk el.

A templom legkorábbi periódusa a 12. század végén épült. E periódusból a jelenlegi hajó É-i és D-i falának K-i kétharmadát elfoglaló, téglából épült hajófalak maradtak meg, csaknem teljes magasságban. A három, félköríves záradékú, tölcséresen szűkülő hajóablak közül kettő teljes épségben került elő, míg a harmadikat később átalakították, így annak csak Ny-i kávája maradt meg. Az első periódusú hajófalak Ny-i szakaszán, mind az É-i, mind pedig a D-i oldalon előkerült egy-egy félköríves záradékú, tölcséresen szűkülő karzatablak is. A D-i hajófal felső részén olyan fűrészfogas téglapárkány került elő a homlokzat teljes hosszán, mely felett hármas fogrovatsor húzódott valaha. A hármas fogrovatsornak csupán a K-i vége maradt meg. Az É-i hajófal K-i szakaszán ugyancsak megmaradt egy fűrészfogas párkány rövid szakasza. Kuriózumszámba megy, hogy találtunk egy-egy fogrovatsort az É-i és a D-i hajófal alsó részén is, a járószint közvetlen közelében. A csak vékony, sárgásfehér vakolattal fedett templom nagy valószínűséggel a tatárjárás során sérült meg. Újjáépítésekor párkányait nem újították meg.

A templom második építési periódusa a 13. század második feléhez köthető. Ekkor a hajót Ny felé meghosszabbították, és a Ny-i homlokzat elé egy alul eredetileg nyitott tornyot emeltek. Ez az építkezés is téglával történt. A Ny-i bővítmény karzat céljaira szolgált. A déli homlokzaton előkerült három, félköríves záradékú, tölcséresen szűkülő ablak, alattuk pedig két, az egykori karzat alatti teret megvilágító, ugyancsak tölcséresen szűkülő körablak. (A Ny-i bővítmény É-i oldalán egy, a Ny-i homlokzaton pedig két félköríves záradékú ablak már korábban előkerült.)

E periódus homlokzatdíszítő elemei is hiánytalanul napvilágra kerültek. A D-i homlokzat felső részén két fogrovatsor között egy fűrészfogsor húzódik, míg az É-i oldalon ugyanebben a magasságban kettős fogrovatsort találtunk. A járószint közelében húzódó fogrovatsor ebben a periódusban is megtalálható.

A templom harmadik építési periódusában, mely a 16. század elejére tehető, új, polygonális záradékú, támpillérekkel erősített, bordás boltozattal fedett szentély épült. A szentély D-i és DK-i oldalán nagy, késő gótikus ablakok nyíltak, ezek körvonalai most előkerültek. Ugyanekkor a hajó D-i oldalára is két gótikus ablakot vágtak (ezek közül az egyik már ismert volt, a másik most került elő). Ebből a korból származik a már korábban megtalált reneszánsz sekrestyeajtó is.

Két kutatóárokkal meghatároztuk a szentély É-i oldalához csatlakozó, a 18. század közepén lebontott, egykor dongaboltozattal fedett sekrestye kiterjedését is. A sekrestyéhez Ny felől ossarium csatlakozott.

A templom mai formáját a 18. század végén nyerte el. Ekkor épült a D-i oldal előcsarnoka, a tornyot meg emelték, továbbá ekkor alakult ki a jelenlegi nyílásrendszer is.

SIMON ZOLTÁN

230. Sajókaza határa

(Borsod-Abaúj-Zemlén megye) Ő, Sza, Á

2001. április 28-án és május 8-án végeztünk régészeti terepbejárást a Sajó északi partján, Sajógalgóc és Sajókaza között, a Sajó és a hegyek lába közötti síkon tervezett bányatelkeken.

A település *Rét-föld* nevű határrészén a fedetlen szántóföldön a Sajóval párhuzamosan futó, K–Ny irányú csatorna északi partján, egy K–Ny-tengelyű, markáns kiemelkedésen 300×150 méteres nagyságú területen igen sűrű felszíni leletek által jelzett császárkori, Árpád-kori, valamint őskori településnyomok kerültek elő.

A *Gyalog-rét* nyugati szélén, a Sajó által folyamatosan elöntött, egykor szántott, növényzettel alig fedett területen, a tervezett bányatelek nyugati sarkában, mintegy 25 méter átmérőjű területen Árpád-kori lelőhelyet találtunk.

A *Felső-rét* nevű határrészen a teljesen fedett területen egyetlen Árpád-kori kerámiatöredék került elő.

A terepbejáráson részt vett Hellebrandt Magdolna, Lovász Emese régész, Bánfalvy Ferenc, Kozmáné Bányi Judit, Tóth Edina restaurátor.

PUSZTAI TAMÁS

231. Sajószentpéter, Kövecses-dűlő

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) U, Szk, N

2001. június 12-én régészeti terepbejárást végeztünk a tervezett Kazincbarcika és Sajóbábony közötti gázvezeték nyomvonalának módosítása kapcsán Sajószentpéter határában.

A nyomvonal módosítása a gázvezetéknek a Sajó egykori árterét Ny-ról határoló Sajó-terasz Sajószentpéter és Sajóecseg közötti részét elmetsző szakaszát érintette. Az új nyomvonal a Sajóecseg–Kövecses-dűlőben futó régi nyomvonalhoz képest mintegy 1000 m-rel nyugatabbra került az egykori Sajó-teraszon.

Ennek az új nyomvonalnak a Kövecses-dűlő Sajószentpéterhez tartozó részébe eső szakaszát jártuk be. A bejárt terület a nyomvonal mentén 400 m hosszúságú, és (annak két oldalán) kb. 50-50 m szélességű volt.

A vizsgálat időpontjában a terület szántóval fedett volt, derékig érő sarjadó búza borította, így terepbejárásra kevéssé volt alkalmas. A terület bejárása emiatt random-módszerrel történt.

A munka során egy régészeti lelőhelyet sikerült meghatározni. A bejárt terület teljes hosszában, kisebb leletsűrűsödésekkel neolit településre utaló szórvány leleteket (nagyméretű csiszolt baltát, obszidián pattintékokat, neolitikus és jellegtelen cseréptöredékeket) találtunk.

2001. július 30-tól augusztus 22-ig megelőző feltárást folytattunk a lelőhelyen. A tervezett 500 m hosszú szakaszból a D-i végponttól 304 m hosszú szakaszon sikerült a felületet megnyitnunk. Ebből a D-i végponttól számított 151 m hosszúságú szakaszon nem mutatkoztak régészeti jelenségek, a következő 93 m hosszúságú részen a feltárást nem sikerült teljes egészében befejeznünk, az ezt követő 60 m hosszú szakaszt teljesen feltártuk.

Összesen 37 régészeti objektumot találtunk, amelyek a domb legmagasabban fekvő részein mutatkoztak.

A szkíta korból néhány gödröt, egy földbe ásott ház maradványait(?), továbbá egy igen különleges leletanyagot – sütőalkalmatosságok(?) töredékeit, hengeres agyagcső töredékeket, nehezékeket, egyéb edények töredékeit – tartalmazó objektumot tártunk fel.

A népvándorlás korából (2–3. század(?)), illetve 8. század(?) néhány gödör és két négyszögletes, földbe mélyített ház maradványa került elő.

Természettudományos vizsgálatokhoz több helyről talajmintát, illetve faszenet gyűjtöttünk.

A leletek a Miskolci Herman Ottó Múzeumba kerültek. A terepbejáráson B. Hellebrandt Magdolna, Lovász Emese, Pusztai Tamás régészek vettek részt.

A neolit telepről szóló jelentést lásd a 31. oldalon.

S. KOÓS JUDIT – CSENGERI PIROSKA

232. Salgótarján, Salgóvár

(Nógrád megye) Kö

A Salgóvár 1981–1984 közötti első ásatási kampánya után 2000-ben folytatódott az erődítmény feltárása, azaz az alsó vár kutatása. Miután annak első lépéseként kutatóárkokkal tájékozódhattunk az alsó várrész teljes területén, ebben az évben megkezdtük a módszeres feltárást. Szervezési okokból munkánk időben és topográfiailag is két részre tagolódott.

Először az alsó vár övezőfalának legdélibb, a külső kapuhoz csatlakozó részét kutattuk. Itt egyrészt a várkaput magába foglaló D-i várfalnak az elmúlt évben feltárt K-i része után az 5 m hosszú Ny-i szakaszát tártuk fel. Ez utóbbi itt azonban már csak sziklabefaragásként és minimális habarcsnyomként került elő, helye, mérete azonban megbízhatóan dokumentálható volt. Lényegében DNy-on csak magát a sziklafelszínt találtuk meg a minimális humusz alatt, s ennek megfelelően a D-i falhoz kissé hegyes szögben kapcsolódó Ny-i fal D-i részéből sem sok maradt meg. Ezt a falat kb. 30 m-es hosszúságban bontottuk ki úgy, hogy az enyhén ívelő fal belső síkja mögött egy 50–100 cm széles „szelvényt" nyitottunk az udvar feltöltési rétegeiben, míg a külső síkjánál – már a hegyoldalban – egy vízszintes padkát alakítottunk. Az így kibontakozó fal D-ről É felé egyre jobb állapotban maradt meg, néhol a 80 cm-es (kibontott) magasságot is elérte, de mindenhol mélyebben került elő a falkorona, mint a feltehető középkori udvarszint.

E fal lényegében egy vastagabb, 120–130 cm-es D-i és egy keskenyebb, 100 cm-es É-i részre tagolódott. D-en a néhol már pontosan nem tisztázható külső falsíkot nagyméretű, lekerekített támpillérek támasztották, míg É-on három, jóval karcsúbb támaszt bonthattunk ki a már sokkal jobban megmaradt Ny-i, külső síkon. Úgy véljük, hogy a támpillérek, mind a fal méreteltérése – s így a belső falsíknál megfigyelhető váltás is – terepviszonyokhoz való alkalmazkodásból adódott, s nem kell ezekből további, esetleges építési periódusokra való következtetéseket levonni. Délen a várfal alapozását magába foglaló természetes bazaltmálladék felett csak egy fokozatosan vastagodó köves feltöltést figyelhettünk meg a várudvar területén – az utóbbi bizonyára az építési szintre került, s a néhol ugyan nem egyértelmű felület egy, a mai alatt kb. 50 cm-re húzódó középkori szintet bizonyít. Északon a feltárt terület határa mellett már paticcsal kitöltött cölöplyukak és égésrétegek utaltak olyan belső(?) objektumokra, amelyek értelmezése csak további, a fal belső oldalán nyitandó szelvényekkel lehetséges.

A második kutatási szakasz fő feladata az alsó vár még ismeretlen ÉK-i részének – a várfalhoz mintegy kifliszerűen csatlakozó épületszárny K-i végződésének – alaprajzi tisztázása volt. Itt azonban hiába helyeztük át a felső várba vezető utat néhány méterrel délebbre a hegyoldalban, az így a várfal előtt rendelkezésünkre állt sávban az udvari (D-i) fal nem került elő. Feltevéseink szerint 6 m-es távolságban futott a várfallal párhuzamosan, K-i zárófala is a kutatott terület és a nagy ciszterna közötti, még ismeretlen, 5 m széles területsávon kereshető. Emiatt a XIII. szelvényben csak a korábban feltárt szintig jutottunk, illetve csak a felső, átlag 100 cm-es omlásréteget bontottuk le a vastag paticsos pusztulási rétegből. Ez utóbbiba nem bontottunk bele, hiszen így megsemmisítettük volna az értékeléséhez nélkülözhetetlen kapcsolatát a keresett fallal.

További kisebb kutatási eredmények közül jelentős, hogy kiderítettük, miszerint egy közel 3 m széles folyosó húzódhatott a Ny-i palotaszárny előtt, továbbá fontos új adatokat nyerhettünk az úgynevezett őrségépületben az előző évben megtalált agyagkemencéről is. Végül megkezdtük a K-i ötszögű ágyútorony belső falsíkjainak kibontását és falkoronáinak letisztítását.

FELD ISTVÁN

233. Sárospatak, volt Trinitárius kolostor
(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Kö

Az épület műemléki helyreállítását megelőző, 2001. január 3–február 28. között végzett kutatás elsődleges célja a kiviteli tervek számára adatok szolgáltatása, a szintviszonyok, térszerkezetek, nyílások meghatározásával.

A régészeti feltárás és régészeti kutatás így a volt templom, előtér, sekrestye és karzat, továbbá kolostorszárny két földszinti K-i terére, a külső szintviszony meghatározására, s az épületszárny alatt húzódó középkori pince kibontására korlátozódott. A régészeti feltárás és falkutatás csak részben fejeződött be.

A templom tengelyében húzott kutatóárokkal a barokk szintjét meghatároztuk, ez a Makovecz-étterem műburkolata alatt 65 cm mélyen kőlap burkolatban jelentkezett, összefüggő felületen főként a D-i oldalon. A templom főoltárának kőalapozása, és a D-i mellékoltár kőlapja előkerült.

Az eredeti járószintig kitermeltük a feltöltést. A falpillérek lábazata eredetileg kő volt, ezt a feltárt É-i pillér lábazata mutatja. (Egyébként ezek a Makovecz-helyreállítással a járószint alatt voltak!) A templom bejárati küszöbszintje mintegy 20 cm-rel volt mélyebben. S a faragott kőkeret is eredetileg lefutott, a műkőlábazat Makovecz-kori helyreállítás.

A templombelsőben előkerült egy középkori ház, Ny-i falát 4 m hosszan, É-it 9 m hosszan tártuk fel. A 70 cm törtkő falazat gerendafészkei és a Ny-i fal szelemengerendafészek alapján, a pincében kibontott élszedett kőkeretes, gádorfalas bejárata alapján a gerendafödémes alsó szintje rekonstruálható. Ez a korai épület Patak középkori utcasorának háza, bejárata az utcáról nyílott, pincegádoros. Felmenő fala a barokk szintig megmaradt, különösen az ÉNy-i épületsaroknál.

Tulajdonképpen később ebbe temetkeztek, a feltárt 1., 2. és a bolygatott 4. számú sír alapján. Még a templomtérben, de már szorosan az É-i külső falsíknál tártuk fel a 3. számú sírt. A sírok keleteltek, koporsóban (2. számú festett) temették el a halottakat, szegényes melléklettel: a 2. számú sírban függesztőfüles érem textilfoszlánnyal, a 3. számú sírból pénz és kettős kereszt került elő, míg a 4. számú bolygatott sírból papi ornátus foszlányai. Feltehetően a 17. század végétől a 18. század második feléig temetkeztek.

Tisztáztuk a karzat méretét is, mely az előtér felett volt, s nem nyúlt be a templomtérbe és a D-i ablakba! Az emeleten előkerült a visszafaragott boltváll, falbekötés. A falkutatás feltárta a karzat és a kolostor elfalazott ajtónyílását is.

A rend feloszlatása után kirabolták a templomot és a sírokat; a század végétől magtárnak alakították át. Ehhez tartozik a feltárt két kőpillér és törmelékes kő–tégla vegyes alapozása, mely a födém alátámasztására szolgált. A templom terét így kettéosztották, s a D-i, É-i homlokzat két nyílásán lehetett a szintre jutni.

JÓSVAINÉ DANKÓ KATALIN

234. Sárszentlőrinc, Csetény
(Tolna megye) B, Kk

2001-ben a Tolna megye őskori és középkori várai című kutatási program keretében folytattam a légi felderítéseket, terepbejárásokat. A munkához a Nemzeti Kulturális Alapprogram, az OTKA és az Őcsényi Repülőklub nyújtott anyagi segítséget.

A falutól É-ra, a Sió árteréből erősen kiemelkedő dombot nevezik Csetényi sáncnak. A domb teteje je-

lenleg szántás, oldala füves, meredek. A szántás nyilván nagyon mély volt, mivel több házat is szétszántottak. A dombtető nem egyenletes, hanem erősen tagolt. A házfoltokban sok a téglatöredék, cserép, és feltűnően sok az állatcsont, elsősorban marhacsont. A cserepek zöme késő középkori, kevés őskori (bronzkori) töredék a lelőhely K-i szélén gyűjthető. A legtöbb cserép a dombtető déli szélén található. Itt egy vaslakatot, egy ajtózárat és néhány egyéb vastárgyat is találtam.

A település temploma a dombtető legmagasabb pontján, a domb K-i peremén lehetett. Itt a téglatöredékeken kívül embercsont-töredékek is találhatók. A lelőhely többi részén előforduló téglatöredékeket valószínűleg innen húzták el földművelés közben. A terepbejárás alapján itt lehetett a középkori Csetény falu. Erődítésre utaló nyomot a felszínen nem találtam, és légi fotózásnál sem mutatkozott sáncnyom.

Légi felderítést végeztem Sárszentlőrinc egyéb településrészein is.

Birkajárás (Homokos): Lombmentes időben eléggé áttekinthető volt a lelőhely, viszonylag jól látszott a késő középkori sánc és árok.

Tóth-tanya: A szántásban egész jól látszott egy íves sötét csík, amely elválasztja a domb végét a folytatástól.

Uzd (Ellető): A falu déli szélén nagyméretű négyszögletes, világos csík mutatkozott.

MIKLÓS ZSUZSA

235. Sárszentlőrinc, Úzd, Sió-part
(Tolna megye) U, B, Ró, Á

2001 augusztusában lakossági bejelentés alapján dr. Miklós Zsuzsával Úzd határában helyszíni szemlét tartottunk, mert a Sió partján fakitermelést folytattak, és a bejelentés szerint régészeti leletek voltak láthatók a felszínen. A helyszíni szemle során kiderült, hogy nemcsak fakitermelésről van szó, hanem a Sió mederszabályozásával együtt partszakaszok rézsűzésére is sor fog kerülni. A terepbejárás során őskori és római kerámialeleteket találtunk. A munkálatokat leállítottuk és sor került a Közép-Dunántúli Vízügyi Igazgatósággal való kapcsolatfelvételre. A Wosinsky Mór Megyei Múzeum kérésére a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal ideiglenesen régészetileg védetté nyilvánította a lelőhelyet. Ezt követően a múzeum és a vízügyi igazgatóság szerződést kötött az előzetes régészeti feltárások elvégzésére.

Az érintett kb. 0,5 ha-nyi területen leletmentést végeztünk két ütemben, 2001. szeptember 26. és október 10., valamint 2002. április 17. és június 10. között.

A leletmentés során 135 objektumot tártunk fel. Főként település objektumokat (gödrök, kemencék, házak, árkok) bontottunk ki. A feltárt objektumok korszakbeli besorolása a következő: Lengyeli kultúra, Mészbetétes kultúra, római kor, Árpád-kor.

VIZI MÁRTA – ÓDOR JÁNOS GÁBOR

236. Serényfalva, Zsidóvár
(Borsod Abaúj Zemplén megye) B(?)

A Zsidóvárat Dobosy László említette először. 1967-ben egy 80 éves keleméri lakostól hallotta, hogy árok látszik a hegyen, az 1940-es években pedig egy „sziklalapot" találtak, amelyen állítólag valamilyen írás volt, de ezt a mélybe gurították, továbbá a haraszt alatt falnyomokat is találtak. Dobosy 1967-ben kereste a várat, de tévedésből (feltehetően rosszul tájékoztatták) a Nagykő nevű hegyet járta be, eredménytelenül.[7]

Ráczi Győző, a putnoki erdészet korábbi vezetője azonban megtalálta a Zsidóvárat, a Nagykő szomszédságában és erről értesítette Dobosy Lászlót. Dobosy 1993-ban az „Ózdi Vasas" című hetilapban cikksorozatban ismertette ismét a környékbeli várakat és ebben már a Zsidóvár is szerepelt.[8]

1999-ben Sárközy Sebestyénnel ismertettük a magyarországi Gömör várait. Dobosy legutolsó közleményét sajnos félreértettük és néhány éve tévedésből én is a Nagykő hegyen kerestem a vár nyomait, természetesen eredménytelenül és ezt említettük a közleményünkben is.[9]

A vár helyét Szmorád Ferenc, az Aggteleki Nemzeti Park Igazgatóságának erdészeti szakfelügyelője tisztázta véglegesen és erről értesítette Pusztai Tamást, a Herman Ottó Múzeum régészét. Pusztai 2000. november 28-án helyszíni szemléje során megállapította, hogy a hegyen őskori (késő bronzkor(?)) földvár van, árokkal-sánccal védve és őskori cserepeket is talált. Az 1:10000-es térképen vázlatosan bejelölte a vár pontos helyét.[10]

Ezzel nagyjából egy időben Czajlik Zoltán és Holl Balázs is megtekintette a várat és erre felhívták a figyelmemet. 2000. december 18-án én is felkerestem a várat, majd ezután Czajlik Zoltánnal és Holl Balázzsal a felmérés lehetőségeiről tárgyaltunk.

A felmérésre 2001. április 3-án került sor, amit Czajlik Zoltán és Holl Balázs segítségével, a Sándorfi György által kidolgozott módszerrel végeztem el és szerkesztettem meg.

A Zsidóvár nevű hegy Kelemér községtől DK-re kb. 3 km-re, de Serényfalva község határán belül esik, a községtől ÉK-re kb. 5 km-re. A Putnok és Kelemér közötti Szörnyű-völgy közepe táján, a K-i oldala felett, a közismert Pálma-forrással szemben DK-re emelkedik. D-i irányba kinyúló hegy, lapos hegytetővel, É felé sekély hegynyereggel függ össze az ÉK felé lassan emelkedő hosszú hegyháttal.

7 DOBOSY LÁSZLÓ: Várak, várhelyek és őrhelyek Ózd környékén, Miskolc 1975, 54–55.

8 DOBOSY LÁSZLÓ: Várak, várhelyek Ózd környékén, Ózdi Vasas 26 (1993) szeptember 10.

9 NOVÁKI GYULA – SÁRKÖZY SEBESTYÉN: Várak a magyarországi Gömörben, Herman Ottó Múzeum Évkönyve 37 (1999) 329–347.

10 Herman Ottó Múzeum Adattár 3049–00.

Az 1:10000-es térkép szerint a nyereg tszfm. 345,9 m. Az innen fejlesztett szintvonalak szerint a hegytető legmagasabb része 350 m magasan van.

Mesterséges erődítés csak a hegy É-i részén van, a nyereg feletti részen. A legkülső védelmi vonal egy sáncból áll, belső árokkal, a külső oldalon nincs árok. A sánc a Ny-i oldalon lassan megszűnik, de az árok közel 30 m hosszan tovább folytatódik. Ennek a védelmi vonalnak a teljes hossza 75 m.

Az ároktól 25 m-rel hátrébb, D felé a hegytető szélén határozott, mesterséges perem látszik, a K-i végében rövid szakaszon alig észrevehető sánc is kíséri. Ez a perem átnyúlik a valamivel kevésbé meredek Ny-i oldalra, teljes hossza ennek is 75 m.

Az említett árok és a hátsó perem között még egy, erősen elmosódott perem is húzódik. Ez a K-i oldalon határozottan látszik, de a Ny-i oldalon annyira elmosódott, hogy külön peremjellel nem ábrázoltam, csak a bemért pontok segítségével megszerkesztett szintvonalak sejtetik ennek vonalát.

A hegy többi, D felé eső részén mesterséges földmunkának, sáncnak, ároknak, vagy terasznak nincs nyoma a felszínen. A hegytető természetes platója perem nélkül hajlik át a hegyoldalba.

A telep hossza, a legbelső peremtől számítva, kb. 100 m, szélessége bizonytalanabb, 40–50 m körüli, területe kb. $^1/_2$ ha. A felszínen kevés jellegtelen őskori cserép található.

Az eddig talált leletek csak őskoriak. D. Matuz Edit régész megvizsgálta, véleménye szerint nem lehet pontosan korhoz, vagy kultúrához kötni, a neolitikum és a bronzkor (késő bronzkor?) is lehetséges. Mivel a neolitikumból a Zsidóvár tágabb környékén még nem ismerünk erődítést, leginkább a bronzkorba, feltehetően a késő bronzkorba helyezhető a telep.

Dobosy László a helybeliek bemondása alapján falat és állítólagos feliratos követ említ. Ezek ellenőrizhetetlen adatok. Meg kell azonban említenem, hogy a külső sánc mellet nem a külső oldalon van az árok, mint ahogyan az őskori földváraknál általános, hanem a belső oldalon, ami viszont a középkori váraknál gyakori. A kettős védelmi vonal ugyan előfordul, de ritka a bronz-, késő bronzkoriaknál, a középkoriaknál viszont gyakori. A középkoriaknál általános, hogy a hegytetőt teljesen körbeveszi az árok és a sánc, ennek hiánya viszont ismét az őskoriakra jellemző.

A Zsidóvár mindenképpen őskori (feltehetően leginkább késő bronzkori) erődített telep volt, de az erődítés közelebbi korát, és esetleges középkori felhasználását csak ásatással lehetne tisztázni.

NOVÁKI GYULA

237. Sé, Doberdó
(Vas megye) Szk, LT, Rő, A, Kö?

Az előzetes feltárásra 2001. március 26. és május 25. között került sor. A területre lakóparkot terveztek, melynek előzetes leletmentését 1998-ban függőben hagyták. Most a II. ütemben 6 telek, kb. 4500 m^2 kutatására került sor. Korábban az 50-es évek végén P. Buocz Terézia végzett kutatásokat római kori vízvezetékkel kapcsolatban a területen (RégFüz I/14, 1960. 35.). 1998-ban Sosztarits Ottó és Ilon Gábor, valamint Kiss Gábor Árpád-kori, kelta, rézkori objektumokat, kora középkori és vaskori sírokat, valamint római kori vízvezeték maradványait tárták fel.[11] Az objektumok és szelvények számozásánál az előző ásatások rendszerét vettük figyelembe.

A lelőhely az Aranyos-patak jobb partján, egy dombos terület lejtőjén helyezkedik el, Sé községtől délre. A 2001. évi ásatás célja a korábbi eredményekre támaszkodva a rétegtani viszonyok pontosabb megfigyelése volt.

A terület középső részén egy mesterséges vízelvezető csatornát építettek, amellyel több régészeti jelenséget is megbolygattak. A terület Ny-i része a feltöltési rétegek alapján mély fekvésű, vízjárta terület. Vastag újkori és agyagos folyóvízi feltöltés van rajta. Csak néhány objektum került elő. Ezen a területen követtük a római kori vízvezetéket, amelynek iránya nem esik egybe a korábban megfigyeltekkel. Dél felé a csatorna folytatása nem figyelhető meg: vagy teljesen megsemmisítették, vagy a mesterséges mederhez igazították, vagy a föld felett vitték tovább, s a későbbiek folyamán elpusztult, vagy meg sem építették.

A terület K-i része gazdagabb volt régészeti jelenségekben. Az itt nyitott szelvényben egy melléklet nélküli, Ny–K tájolású, valószínűleg kora középkori gyermekvázat találtunk. Ehhez a korszakhoz tartozhatott egy ház (151. objektum), melynek északi oldalán egy faszerkezet, vagy építmény elszenesedett nyomait figyeltük meg, sok hullámvonaldíszes, és kavicsos soványítású kerámia került elő belőle.

A területen több nagyméretű, igen mély méhkas alakú tárolóvermet is feltártunk, csakúgy, mint a 8. szelvényben, ahol a járószintet is sikerült rekonstruálnunk. Valószínűleg a vaskori telephez tartoztak. A 7. szelvényt a korábban megtalált kelta kemencék (30., 31. sz. objektum) tisztázására nyitottuk. Itt egy nagyméretű, paticsfalú ház alapjaira bukkantunk, sok kerámiával. Feltehető, hogy a vaskori telep legalább kétrétegű, de ezt csak a 7. szelvényben sikerült megtalálni.

Talajkutató árkok ásása során egy eltemetett humuszréteget figyeltünk meg a 7., 9., 10. szelvényekben. Egy korábban elpusztult települési réteg lehetett, kevés kerámiát találtunk benne. A 11. szelvényben római tegulák, csontfésű és kelta kerámia is előkerült.

Szakmai tanácsokkal és az előző ásatás tapasztalataival Ilon Gábor és Sosztarits Ottó voltak segítségemre. Az ásatáson részt vett Molnár Attila, Gál Krisztián

11 ILON GÁBOR – SOSZTARITS OTTÓ – OROSS KRISZTIÁN – MOLNÁR ATTILA: Előzetes jelentés a Sé-Doberdón végzett 1998. évi leletmentésről. Régészeti kutatások Magyarországon 1998. 2001, 63–75.

régészhallgatók, Vámos Gábor régésztechnikus, Derdák Ferenc geodéta.

FARKAS CSILLA

238. Solymár, Vár
(Pest megye) Kö

A solymári Mátyás-dombon Valkó Arisztid által a két világháború között megkezdett (vö. Studia Comitatensia 9. (1980) 267–313.) feltárási munkák Kozák Károly és e sorok írója vezetésével 1972 és 1977 között folytatódtak (eredményeire lásd Studia Comitatensia 17. (1985) 451–463.). A falu vezetésének azt a célkitűzését, hogy a romok konzerválásra is kerüljenek, ekkor még nem sikerült elérni, ugyanakkor nagyrészt sor kerülhetett a terep rendezésére. 1999-ben azonban a helyi önkormányzat elnyerte a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának támogatását, és ennek alapján a 2000. év folyamán megkezdődött a falmaradványok konzerválása és kiegészítése. Sajnos, ezt megelőzően elmaradt a terület szakszerű előkészítése, elsősorban az úgynevezett palotaépület csupán alapfalaiban fennmaradt Ny-i részének kitisztítása, sőt felvonulás címén jelentősebb kultúrrétegeket is elhordtak a palotától É-ra eső területen. Így nem meglepő, hogy a kivitelezési munkák során számos hibát is elkövettek, melyek közül a legdurvább a palota É-i falának téves felfalazása átlag 50 cm-re északabbra az eredeti helyénél, mint ahogy az is, hogy végül is nem tudták megfelelő módon lezárni a „konzerválási" munkát a vár ezen részén.

Mindezen előzmények után kaptam meghívást a Solymári Helytörténeti Alapítványtól az 1977-ben megszakadt feltárási munkák folytatására. A kutatás célkitűzése hármas volt: 1. A palotaépület Ny-i végződésének tisztázása a falazási munkák szakszerű befejezése érdekében. 2. Az ettől Ny-ra eső úgynevezett „falazott árok" kutatása. 3. A vár DK-i sarokrészén mutatkozó alaprajzi bizonytalanságok tisztázása.

1. A kéthetes munka során sikerült tisztázni a K-en NyK-i, Ny-on viszont DNy–ÉK-i irányú külső várfal találkozási pontját. Kiderült, hogy azok eredetileg egy közel 200 cm hosszú, a Ny-i várfalszakaszra merőleges, s így a K-i fallal hegyes szöget bezáró falszakasz közbeiktatásával találkoztak, mely utóbbi 110 cm körüli szélességű ajtónyílást foglalhatott egykor magába. Ez a külső terepszinthez képest mélyebben helyezkedett el, hozzá Ny felől a várfal síkján párhuzamos „árok" vezetett. Ezen ajtónyílástól magában a várfalban kialakított faszerkezetű lépcsőn lehetett bejutni a vár területére. A lépcső mögött egy közel 300 cm vastagságú, kétrétegű fal helyezkedett el, közülük a vékonyabb K-i zárta le Ny felé a palota pincéjét, míg a vastagabb Ny-i magát a feljárót foglalhatta magába – ezen keresztül juthattak a palota DNy-i, keskeny alépítményén keresztül, annak emeleti, azaz lakószintjére. Azt, hogy ez a bejárat – amelynek feltehető keretköveit, hasonlóan a várfal sarokköveihez, később építőanyagként teljesen kitermelték – a vár egyetlen (fő)bejárata volt-e, vagy inkább egy „rejtek" ajtóról van-e szó, ma még nem dönthetjük el egyértelműen.

2. Nem sikerült tisztáznunk annak – a palotapince szintjéhez jóval mélyebben elhelyezkedő – falazott térnek az eredeti funkcióját, amelynek K-i zárófala foglalhatta magába az említett feljárót. A kitermelt jelentős mennyiségű betöltés még teljes egészében bolygatottnak bizonyult, azaz sem az eredeti kultúrrétegeket, sem az építmény belső szintjét nem sikerült elérnünk. Meghatározhattuk ugyanakkor az ÉK-i és ÉNy-i belső sarokat, s elegendő támpontot kaptunk az É-i hosszfal lepusztult belső síkja felfalazásához is. Végül korábbi feltevéseinkkel szemben kiderült, hogy az utóbbi fal nem kétperiódusú, sőt az is, hogy maga a tisztázatlan építmény (pince, felette egykor faszerkezettel?) az előző pontban leírt bejárattal együtt a vár legelső, 14. század végi periódusából származik.

3. Végül a K-i torony mellett nyitott két szelvénnyel megállapíthattuk, hogy az itt korábban nyitott kutatóárkok felmérési pontatlanságaiból adódott, hogy DK-en egy íves, kiugró „védőműre" következtettünk. A várfal ugyanis folyamatosan fut É-ról D-felé, bár kétségtelen, hogy ezután igen erős ívben, szinte már hegyesszögben fordul Ny-ra.

Mindezek alapján munkánk jelentős mértékben járult hozzá a vár alaprajzi rendszerének tisztázásához, s lehetővé tette a falkonzerválási munkák szakszerű folytatását is.

FELD ISTVÁN

239. Somogysámson, Marótpuszta
(Somogy megye) Tö

2001. március–augusztus között folytattuk a marótpusztai agyagbányában talált török kori földvár és benne lévő templom, és a templom körüli temető maradványainak feltárását.

A Wienerberger Téglaipari Rt. által finanszírozott feltárás során elsősorban a bányaművelés ütemének, valamint a Pécsi Bányakapitányság által előírt rézsűzési követelményeknek megfelelően feltártuk a templom körüli temető Ny-i oldalát, valamint a templomtól D-re eső temetkezések kb. felét, összesen mintegy 700 objektumot.

Sikerült tisztázni a templom szerkezetét. Négyszögletes szentélyzáródású, a szentély zárófala előtt három cölöplyukkal (talán az oltárképhez tartozhatott?). A mensa alapozása egyelőre nem került elő. A szentély és a hajó É-i csatlakozásánál téglával kirakott, későbbi betemetkezések, és tégla kitermelése által bolygatott sírt találtunk. A koporsóba temetett halott sarkantyús csizmát viselt, a csontváz koponyája hiányzott. Valószínűleg ehhez a sírhoz tartozhatott a magasabb szinten a betöltésben megtalált 5 db aranyozott ezüst fülesgomb. A hajóhoz É-ról csatlakozó kőalapozású, valószínűleg sekrestyének használt épületrészt cölöpsor veszi körül.

Megtaláltuk a sáncrendszer, és az ÉK-i bástya cölöpszerkezetét, behatároltuk a földvár É-i és K-i kiterjedését, a település É-i határát.

Továbbra is jellemzőek a temetőben a spirálokkal, csepp alakú csüngőkkel díszített párták, bronzlemezből préselt, szív alakú mintával díszített testű csatok. Egy préselt lemezes övet (493. számú sír) in situ kiemeltünk, restaurálása, rekonstruálása megkezdődött. A templom belsejében, a törmelékben freskótöredékek kerültek elő. A templom belsejének betöltésében és több sírban is találtunk ezüst pénzérméket, főként az 1520-as, 1530-as évekből. Köztük egy hamisított Ferdinánd-dénárt is.

Jelentősebb lelet még néhány könyvtáblaveret, egy csontsíp.

Az említetteken kívül a vártól É-ra került elő egy szórvány, török feliratos női pecsétgyűrű, valamint a bánya területrendezése során, valószínűleg a Ny-i sáncárok betöltéséből származó, szakállaspuska darabja.

A feltárt területek Ny-i részét a bánya a templom Ny-i alapfaláig elbontotta.

KÖLTŐ LÁSZLÓ

240. Sopron, Templom utca 1.

(Győr-Moson-Sopron megye) Rő, Kö

Közművezeték fektetése során először 2000. november 8–9-én, majd 2001. február 14–16. között nyílt lehetőségünk egy árokban, illetve egy szondában megfigyelni a rétegeket.

A ferences-bencés kolostor előtti, Ny–K irányú árokban római kori téglaépítmény részletét találtuk, ami a kolostor pincéjében feltárt épületmaradványokhoz tartozhat. A templom DNy-i pillére mellett ásott szondában feltártuk a pillér alapozását, egy középkori építési szintet (kőporos réteg), majd a szokásos római kultúrréteg alján egy római kori, kb. É–D irányú falmaradványt és az ehhez keletről csatlakozó falcsonkot, ami a templom alatt folytatódhat. Megvizsgálhattuk a kolostor bejárata mellett a templomlábazatot: a profilált lábazati kiülés itt véget ér, ami azt jelentheti, hogy a templomhoz dél felől eredetileg is épület, vagy egyéb építmény (kapu?) csatlakozott.

2001. október 2. és november 8. között a kolostor területén a quadraturában volt lehetőségünk dolgozni. Munkaterületünk az udvar DNy-i negyedére terjedt ki. A jelenlegi járószint alatt 20–30 cm-rel emberi csontok mutatkoztak nagy mennyiségben. Másodlagos helyzetben kerültek elő egy csontházként szolgáló, nagyméretű gödörban, aminek teljes kiterjedését nem is tudtuk meghatározni. A csontokat viszonylag gondosan helyezték el, több helyen megfigyelhető volt, hogy koponyák vagy hosszúcsontok kerültek egy helyre, de ez nem volt teljesen szisztematikus. A csontok között igen nagy mennyiségű 15. századi ivópohár-töredéket találtunk, zömmel vörös színűt, de néhány fekete, bepecsételt darab is előkerült. Gömöri János 1975-ben már rátalált a csontokra és szintén nagy mennyiségű késő gótikus ivópohár-töredéket szállított a múzeumba. (RA 501.) Az antropológiai anyagnak 2003 elején találtunk méltó elhelyezést: a quadratúra északi folyosójának ásatása során egy kriptát tártunk föl, ebben helyeztük el a csontokat.

A másodlagos helyzetű csontanyag felszedése után a gödör alatt 15 középkori sírt tártunk fel, amelyek három apró bronztöredéktől eltekintve melléklet nélküliek, Ny–K tájolásúak voltak. Két rétegben helyezkedtek el; két sírt vágott a kolostor nyugati, barokk szárnyának keleti fala. Ennek alapján feltételezzük, hogy az új szárny építésekor megbolygatták a temetőt, és az így előkerült csontokat helyezték el az általunk feltárt gödörben.

GABRIELI GABRIELLA

241. Sümeg, Püspöki palota

(Veszprém megye) Kk

2001 júniusától a tervezett kutatás elmaradt, a kiviteli munkák során végezhettünk csak néhány építészettörténeti megfigyelést. A palota teljes tetőszerkezetének cseréje történt meg az év elején, illetve restaurátori kutatást végzett Lángi József restaurátor (ÁMRK).

A tetőszerkezet bontásakor néhány épületrészlet – párkányok, oromfalak, a volt nagyterem díszpárkányzata – hozzáférhetővé vált, azok fotódokumentálása megtörtént. A láthatóvá váló részletek csak a még hiányzó falkutatásokkal együtt lennének értékelhetők.

A palota D-i szárnyának kapualj feletti térkiosztása egy korábbi nagytermet szabdal fel több szobára. A nagyterem belső barokk díszpárkányának maradványa már korábban is ismert volt, a tető leszedésével azonban fotózhatóvá vált.

Az épületegyüttes DK-i sarkán harangtorony áll, ennek barokk tetőszerkezete is elbontásra került, ennek során fotón dokumentáltuk a faszerkezet elemeit és a tetőszerkezet kialakításának részleteit.

FÜLÖP ANDRÁS – KOPPÁNY ANDRÁS

242. Szabadbattyán, Péterbánkút-dűlő

(Fejér megye) Ő, Rő, Kö

2001-ben is folytatódott a Sárvíz-Malomcsatorna bal partján fekvő késő római kori épület feltárása. A megközelítőleg 13 000 m² alapterületű épületből a kutatás 2800 m²-t érintett.

Az északi traktusban elhelyezkedő termektől, csarnoktól nyugatra egy nyitott tér mellett, egy nagyméretű, eddig 35 m hosszú, 17 m széles, még feltárás alatt álló épületrész került elő, viszonylag jó állapotban megmaradt, igen erősen átégett terrazzo padlóval, kettős sorban elhelyezkedő oszloplábazatokkal. A padlót 30–50 cm vastagságban köves, tegulás, habarcsos, terrazzo padló töredékekkel kevert, faszenes, égett, érintetlen omladék borította. Az omladék alatt, a padlóra zuhant terrazzo padló töredéken egy égett csontváz megmaradt

részlete feküdt, mellette egy 80 cm hosszú, markolatánál és végénél díszített ezüstlemezzel borított kard, díszített ezüstcsat, vas-, és bronzcsat, díszített ezüstlemezből készült tőrhüvely darabja, arany Gratianus érem és egy nyílhegy. Az omladék alatt bizonyos helyeken (úgy tűnik, hogy eredetileg egy-egy helyre lerakott) nagy mennyiségű átizzott növényi magot találtunk. Az, hogy ez az épületrész kapcsolódott-e közvetlenül a nagy épületünkhöz, vagy egy különálló épület (horreum), a következő évi feltárás során dőlhet el.

Az udvar déli oldalán is tovább haladtunk a feltárással. Ezt a szakaszt már annyira elszántották, hogy a 4. századi járószint sem maradt meg. Egy-egy szakaszon kőomlások utalnak kisebb épületmaradványokra, koruk azonban nem azonosítható. Egy ló-, és két kutyacsontváz, valamint a nyugati oldalon, a már korábban feltárt kora császárkori épület újabb szakasza (rajta egy késő római tömegsírral) került elő.

A nyugati traktusban ismét kinyitottuk az épületrész egy 2000-ben feltárt szakaszát, hogy kiemeljük a peristyliumban visszatakart falfestményeket. Körülbelül 80 négyzetméternyi, kisebb-nagyobb felületekben lezuhant, több rétegben fekvő, geometrikus és növényi díszítésű freskót emeltünk ki. A padló itt is, úgy, ahogy a peristylium többi részén agyag, vékony terrazzo réteggel, melyre valószínűleg márvány-, vagy kőlapot helyeztek. A nyugati homlokzat pillérsorából újabb pillérek kerültek elő, több helyiség, néhol a megmaradt terrazzo padlóval. A padlószint ezen a szakaszon a talajfelszíntől alig 10 cm-re volt. Itt, ahogy az épület többi részén is, padlófelújítást, épületbővítést, átépítést figyelhettünk meg. A padlószintről előkerült érmek alátámasztják korábbi megállapításunkat, hogy a 4. sz. utolsó negyedében, vagy végén az épület tűz által pusztult el.

Az északi traktusban több őskori, az udvaron két középkori gödröt tártunk fel.

Munkatárs: ifj. Bóna István. Az ásatáson részt vett Prander Péter régész, Boruzs Katalin, Csirke Orsolya, Lantos Balázs, Sebők Bernadett egyetemi hallgató.

NÁDORFI GABRIELLA

243. Szabadhidvég, Pusztavár

(Fejér megye) Ő

2000. november és december hónapban a Kulturális Örökségvédelmi Igazgatóság megbízása alapján öt napi munkával felmértem az őskori földvárat. A sáncon belüli terület teljes egészében szántóföld. A mérés idején az egészet már magasra nőtt, őszi vetésű repce borította, ezért a belső területet akkor nem lehetett mérni. A mérés ekkor magára a sáncra, a domb külső oldalára és a külső terepre korlátozódott. A megszerkesztett térképen a belső területen az 1:10000 méretarányú topográfiai térképről vettem át két szintvonalat, hogy valami utalás legyen a belső terület domborzati viszonyaira. Ezeket az átvett szintvonalakat azonban nem lehetett összekötni az általunk megszerkesztett szintvonalakkal.

2001. július 28-án végeztem el a földvár belső területének a felmérését, az előző évi főpontokból kiindulva. A szerkesztésnél a mostani szintvonalakat összekötöttem a tavaly felmért szintvonalakkal. A belső terület kissé kidomborodik, két kiemelkedő részre oszlik, ezek közül a DK-re eső, nagyobbik rész alig 1 m-rel magasabb.

Miklós Zsuzsa révén közben egy légi felvételt kaptam a Pusztavárról, amely 1953–54 körül készült (MTA Régészeti Intézete R.75.349.). Ezen egy árok és egy sánc határozott vonala látszik, amely az ÉK-i oldalon erdővel borított árkából indul, erősen görbülő ívben halad át a belső területen és a Ny-i peremig tart. Ez a sánc a belső terület ÉNy-i részét választja le, amely az egész területnek kb. egyharmada. A légi felvétel szerint az árok e belső sánc D-i, DK-i oldalán volt, tehát DK-re eső, nagyobbik belső terület felöli védekezést jelentette.

Ebből az árokból és sáncból ma már semmi sem látszik, teljesen összeszántották. Az ÉK-i oldal erdővel borított árka és annak Ny-i oldalán lévő emelkedés (sánc?) még mutatja e védővonal elejét. Csak legalább 50–70 m hosszú kutatóárokkal lehetne az egykori sánc és árok metszetét megállapítani. A két elkülönülő rész időbeli kapcsolatára csak ásatással lehetne adatokat kapni.

Munkatárs: Terei György.

NOVÁKI GYULA

244. Szabadszentkirály határa

(Baranya megye) Ró

Az M6-56 gyorsforgalmi út tervezett nyomvonalának Baranya megyei szakaszán két részletben, 2001. április 10.–május 11. és október 8–18. között végeztünk terepbejárást. A területet a nyomvonalon 100-100 méteres sávban jártuk be, illetve adott esetben a lelőhely teljes kiterjedését meghatároztuk. A kijelölt terület 77,9%-át sikerült bejárni, a többi rész erdő, mocsár, gyep miatt járhatatlan volt.

A vízjárta mocsaras árok K-i oldalán, az árok és a Horváth-tanyához vezető út közötti magaslaton római kori telepnyomot találtunk (48. lh.).

A leletek a Janus Pannonius Múzeum gyűjteményébe kerültek.

KÁRPÁTI GÁBOR

245. Szárazd, Gerenyás

(Tolna megye) Ő, Kö

2001-ben a Tolna megye őskori és középkori várai című kutatási program keretében folytattam a légi felderítéseket, terepbejárásokat. A munkához a Nemzeti Kulturális Alapprogram, az OTKA és az Őcsényi Repülőklub nyújtott anyagi segítséget.

A falutól É-ra, a Kapos déli partján, az ártérből kiemelkedő dombon található a középkori földvár. A már több alkalommal légi fotózott lelőhelyet 2001-ben

bejártam. A vár területe legelő volt. A vakondtúrásokban és a rókalyukak kikotort földjéből őskori és középkori cserepeket, néhány téglatöredéket és habarcsdarabokat gyűjtöttem. A peremeken, elsősorban a Ny-i, ÉK-i és DK-i oldalon, sok a paticstöredék.

MIKLÓS ZSUZSA

246. Százhalombatta, Földvár
(MRT 7. k. 27/2. sz. lh.)
(Pest megye) B

2001. július 31. és szeptember 10. között folytattuk az 1998-ban megkezdett mintegy 6 m vastag rétegsorral rendelkező bronzkori tell telep további feltárását a 20×20 m-es szelvényünkben.

Módszertanilag az objektumokból továbbra is rostálunk minden kihordott földmennyiséget: feltöltésből illetve objektumok közötti felületből mintavételszerűen csupán egy talicskányit (50 l). Az iszapolásra szánt földmintákat szisztematikusan, minden négyzetből valamint minden objektumból meghatározott mennyiségben vettünk fel és iszapoltunk ki.

A szelvény É-i oldalán a tavalyi urnamezős házrészlet alatt, részben tőle K-re, egy jól átégett objektum omladékát találtuk meg. Az omladék helyenként 25–35 cm vastag volt. Elbontása közben többszörös lesározást és rengeteg kisebb cölöplyukat találtunk, melyek közül néhány egy kisebb osztófalhoz tartozott. A többi valószínűleg belső szerkezeti elem, amelyekben a cölöp- illetve karólyukakok kívül más nem volt megfogható. Az objektumnak csupán D-i oldala (2 m szélességben) esik a szelvénybe.

A szelvény K-i oldalán tovább mélyítettük a szelvényt és több összeomlott, átégett építménymaradvány omladéktöredékét sikerült megfogni. A szelvényfal DK-i részében egy kitapasztott, de át nem égett kemence szerkezetét találtuk meg. Tőle D-re egy nagy, kevert anyagú gödröt bontottunk ki, amelyből egy agancsból faragott díszített lószerszámgomb került elő. A szelvény középső részén, az egykori „központi" letapasztott lejtős munkafelület alatt, vastag feltöltést bontottunk, amelyben néha kisebb területű letaposott munkafelületeket tudtunk megfogni. Némely esetben ezekhez a felületekhez kisebb tüzelési helyek is tartoztak.

Szelvényünk Ny-i felében egy valószínűleg késő bronzkori áldozógödröt találtunk. A gödör nagyon sekély volt, teteje vastagon (15–20 cm) tömve volt átégett omladékkal, alatta számos teljes edényt tudtunk kibontani. A gödör legalján néhány igazán kivételes csontszerszám került elő.

Munkatárs: Vicze Magdolna. Konzulens: Szabó Miklós.

Az ásatáson részt vettek Berzsenyi Brigitta, Kreiter Attila, Judith Rasson, Joanna Sofaer Derevenski, Guba Szilvia régészek, Fűköh Dániel, Knipl István, Horváth Antónia szegedi, Nyíri Borbála, Jeney Rita, Mészáros Krisztina budapesti, Orbán Mihály, Ráduly Zoltán miskolci, Kovács Gabriella gödöllői, valamint 8 Southampton-i, 2 Durham-i és 6 svéd régészhallgató. Az ásatást meglátogatta: Kristian Kristiansen (Göteborg Univ.), Marie-Louise Sørensen (Cambridge), Gilian Wallace (Durham Univ.).

POROSZLAI ILDIKÓ

247. Százhalombatta, Szőlőskert
(Pest megye) B

A 2001. évi terepbejárás szorosan kapcsolódott az 1999-ben megkezdett terepbejárási kutatáshoz. A célkitűzés az volt, hogy részletesen megismerjük a százhalombattai bronzkori földvárral egyidős különböző típusú lelőhelyeket egy kisebb, geográfiailag összefüggő területen, a Benta-völgyben.

Az 1999-es szélesebb körű vizsgálódás után idén egy koncentráltabb vizsgálódást végeztünk. Az október 27-től november 3-ig tartó munkánk során megkerestük a százhalombattai Földvárhoz térben legközelebb fekvő település nyomait. Ezt a Földvártól kb. 1 km-re Ny-ra egy horhos és egy kis liget-erdő mellett találtuk meg. Mint kiderült, a lelőhely még nem ismeretes, és az MRT-ben sem szerepel. Miután mikro-regionális kutatásaink egyik fő kérdése a bronzkori telepek mérete, szerkezete és ezeknek az egymáshoz való viszonya, úgy döntöttünk, hogy ezt az új lelőhelyet részletes felszíni kutatással vizsgáljuk meg. A település kiterjedésének és méretének meghatározása után 3 db 10 m széles tengelyt jelöltünk ki, melyek közül az egyik hosszában szeli keresztül a lelőhelyet, a másik kettő erre merőlegesen keresztben helyezkedik el. Ezekben a sávokban összesen 27 db 10×10 m-es négyzetet tíztünk ki, melyek területéről minden egyes leletet bemértünk és mm-papíron feltüntettünk. A felszíni leletanyag szóródásának struktúráját dokumentáltuk, amit a későbbiekben összehasonlítunk egyrészről más lelőhelyek hasonló felmérésével, valamint az itt tervezett ásatás eredményeivel.

Kijelöltünk továbbá a 27 db 10×10 m-ben 10 db 1×1 m-es kisebb négyzetet, amiket a felszíni szóródás variációinak figyelembe vételével választottunk ki. Ezekben az 1×1-esekben átrostáltuk a felső humusz réteget. Két kérdésre keressük a választ. 1. Milyen vastag a kultúréteg és milyen mélységben jelentkezik az altalaj? 2. Van-e összefüggés a felszíni és a felszín alatti régészeti anyag mennyisége között? Ez a kérdéssor természetesen a későbbi ásatás során tovább fejleszthető.

A terepbejárásnak tehát három jelentős eredménye volt. Első: találtunk egy eddig ismeretlen lelőhelyet, amit Százhalombatta-Szőlőskert néven dokumentáltunk. Második: megtaláltuk a bronzkori tell-hez legközelebb eső első „szatelit-telepet". Harmadik: őskori lelőhelyek szempontjából új módszert alkalmaztunk a felszíni és felszín közeli régészeti anyag dokumentálásában.

Résztvevők: Nyíri Borbála, Jeney Rita, Kovács Gabriella, Fűköh Dániel, Knippl István, Berzsényi Brigitta, Tétényi Csaba, Ondrejó Mihály egyetemi hallgatók.

VICZE MAGDOLNA

248. Szebény határa
(Baranya megye) LT, Ró, A, Kö
Az M6-56 gyorsforgalmi út tervezett nyomvonalának Baranya megyei szakaszán két részletben, 2001. április 10.–május 11. és október 8–18. között végeztünk terepbejárást. A területet a nyomvonalon 100-100 méteres sávban jártuk be, illetve adott esetben a lelőhely teljes kiterjedését meghatároztuk. A kijelölt terület 77,9%-át sikerült bejárni, a többi rész erdő, mocsár, gyep miatt járhatatlan volt.

A település *Émentető* nevű határrészében három középkori telepnyomot (7–9. lh.), a *Sík-dűlőben* ismeretlen korú lelőhelyet (57. lh.), a *Mogyorós* nevű határrészben római kori villagazdaság épületeit (10. lh.) találtuk. A *Bozsér-malomnál*, mindkét oldalon mocsaras laposba hajló dombháton nagy kiterjedésű római kori telep szélét, valamint kelta és avar temetőt regisztráltunk.

A leletek a Janus Pannonius Múzeum gyűjteményébe kerültek.

KÁRPÁTI GÁBOR

249. Szeged, Várkert
(Csongrád megye) Sza, Á, Kk, Kű
1999–2001 folyamán a szegedi vármaradvány felújításával párhuzamosan leletmentő feltárást végeztünk a 18. században épült úgynevezett „Mária Terézia kapu" Ny-i előterében és attól É-ra, ahová a létesítendő közművek nyomvonalát tervezték.

A kétévi munka során előkerült a 18. század közepén lebontott középkori Vártemplom főhajójának É-i és D-i alapfala, pontosabban azoknak egy-egy középső részlete.

2001. évi feltárásunkkal a templom Ny-i irányú folytatását szándékoztunk tisztázni. Erre a területre azért esett a választás, mert a barokk kori építkezések során a templom apszisa feltehetően teljesen elpusztult, a Ny-i végződés feltárásával azonban elméletileg kiszerkeszthető a gótikus templom alaprajza. Ugyancsak fontos lenne a gótikus Ny-i portál feltárása, hiszen a vár bontása során előkerült faragványok tanúsága szerint itt egy rangos, valószínűleg budai kőfaragóműhely által készített Ny-i bejárattal kell számolnunk.

A július 18-án megindult feltárás során elértük a 19., majd a 18. századi várudvar szintjét, az utóbbit mintegy 2 m mélységben. Itt egy, a vártemplom hossztengelyére pontosan merőleges téglalap alakú épület alapfalai, illetve felmenő falainak alsó téglasorai jelentkeztek. A falak közül a Ny-i és a D-i a többitől eltérő tégla és kő vegyes felhasználásával készült.

A 18. századi felmérések szerint a lebontott templom Ny-i végződését akkor az osztrák katonai parancsnokság a „főőrség" (Hauptwacht) épületévé alakította át egy K–Ny-i irányú téglalap alakú épület hozzátoldásával. Ennek alapfalait értük most el. Ez alatt közvetlen jelentkezett az 1712-ben lebontott templom malteros bontási rétege. A vastag, helyenként 50–60 cm vastag rétegből és a „főőrség" épületének egyik helyiségébe mélyedő gödörből gótikus mérműves ablak faragott töredékei és a kapubéllet faragott tagozatos kövei kerültek elő. Az E szelvényben, a D-i templom fala mellett pedig boltozati bordasorok in situ leszakadt részleteit tártuk fel, amelyek folytatódnak a szelvényfalon túl is, K-i irányban. Az előkerült faragványok közül még említésre méltó egy boltozati zárókő és egy pillérlábazat töredéke.

A templom D-i falának folytatását 12 m hosszúságban tártuk fel ebben az évben, így a korábbi feltárásokkal együtt a D-i fal mintegy 22 m-es szakaszát ismertük meg. A sírok száma 380-ra emelkedett. Kiemelkedő közülük egy vörösmészkő-lappal borított kripta. Az alakos, vésett síremlék a hazai gyakorlatban meglehetősen ritka, az Alföld területéről egyetlen ilyen lelet (14–15. század). A sírok gazdag leletanyaga a 14. század közepe és a 16. század közepe közötti időszakból való.

A templom falai alatt Árpád-kori és szarmata kori objektumok jelentkeztek. Az altalajt mintegy 3–3,5 m körüli mélységben értük el ezen a területen (E-F szelvény), a feltárás október 12-én fejeződött be.

HORVÁTH FERENC

250. Szeghalom, Cigányéri-dűlő
(Békés megye) R?
2001. június 16-án az alföldi újkőkori tellek légi régészeti kutatása során a Cigányéri-dűlőben az ismert tell-településen és a tőle É-ra lévő kurgánon (MRT 6. k. 11/71 lh.) kívül egy eddig ismeretlen lelőhely nyomára bukkantunk. A fényképezéskor legelőként használt területen negatív növényzeti elszíneződésként a tell déli oldalán egy korábban fel nem ismert kurgán nyomát (kb. 50–60 m átmérőjű, 5–10 m széles gyűrű) lehetett azonosítani.

A kutatást a Felsőoktatási Kutatási és Fejlesztési Pályázat (0198/2000) támogatta, a repülővezető Talabos Gábor volt.

CZAJLIK ZOLTÁN

251. Szeghalom, Korda-tanya
(Békés megye) B
2001. május 7-én Kele Józseffel, a szeghalmi múzeum munkatársával helyszíni szemlét tartottunk a községtől délre, a vésztői úttól nyugatra mintegy 750 méterre fekvő, ma már nem álló Korda-tanya helyétől DDNy-ra kb. 400 méterre fekvő területen. A lelőhely egy egykori folyómedret D felől kísérő hátra támaszkodó két kisebb kiemelkedés, ahol a felszínen nagy mennyiségben találtunk kora bronzkori edénytöredékeket.

GYUCHA ATTILA

252. Szemely határa
(Baranya megye) Pa?, Ő, Ró
Az M6-56 gyorsforgalmi út tervezett nyomvonalának Baranya megyei szakaszán két részletben, 2001. április 10.–

május 11. és október 8–18. között végeztünk terepbejárást. A területet a nyomvonalon 100–100 méteres sávban jártuk be, illetve adott esetben a lelőhely teljes kiterjedését meghatároztuk. A kijelölt terület 77,9%-át sikerült bejárni, a többi rész erdő, mocsár, gyep miatt járhatatlan volt.

A falu közigazgatási határában egy szórványos cserepekkel jelzett őskori telep, falusias jellegű római település nyomát (55. lh.); egy szórvány leletekkel jelzett őskori telepet (59. lh.); valamint egy kiemelkedő földnyelven nagy kiterjedésű (200×300 m) felső paleolit (?), őskori és római kori telepet (60. lh.) találtunk.

A leletek a Janus Pannonius Múzeum gyűjteményébe kerültek.

KÁRPÁTI GÁBOR

253. Szendrő, Várhegy

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Kk, Kú

2001. július 16. és augusztus 12. között folytattuk a felsővár 1997-ben megkezdett feltárását. Az ásatást a Magyar Nemzeti Múzeum valamint Szendrő Város Önkormányzata finanszírozta.

Rendeztük a 2000-es feltárások területét. Rábontásokkal befejeztük a K-i udvaron nyitott szelvényekbe eső gödrök feltárását. A télen történt sajnálatos bolygatás miatt tisztáznunk kellett a megbolygatott Új-bástya K-i szárnyfalának, valamint a D-i és DK-i bástyákat összekötő várfal irányát. A D-i bástya K-i fala és a D-i kötőgát kötésben vannak, de a kötőgát alsó részének kissé eltérő iránya eltérő építési fázist sejtet. A bástya erősen kiugrott a hegy platójából, ezért falai mögé erős feltöltést halmoztak. A különféle (részben habarcsos, bontásból származó) feltöltési rétegek a megbolygatott területen jól megfigyelhetők. A vár pusztulása után a bástya K-i falát D-i irányban egyre mélyebben kiszedték. A D-i sarkon (kissé kimozdult helyzetben) megmaradt az armírozás legalsó faragott köve. A D-i fal K-i vége teljesen elpusztult. A fal további vonala a bolygatás miatt ráhalmozott több méter vastag feltöltés miatt nem kutatható. A bolygatás során a D-i bástya Ny-i oldalán is előkerültek falcsonkok, amelyek közül az egyik az Újbástya átépítésénél igazolhatóan korábbi. E falak értelmezése további feltárások hiányában egyelőre nem megnyugtató. A D-i bástya K-i oldalán vastag, a 17. század utolsó harmadára keltezhető szemétréteget tártunk fel. A leletek között pecsétnyomó, gyűrűi, üvegpohár-töredékek és az asztali- és főzőedények említhetők.

Az ásatáson részt vettek Ferenczi László, Halász Ágoston, Hajnal Zsuzsa, Mérei Dóra egyetemi hallgatók.

TOMKA GÁBOR

254. Szentendre, Kossuth Lajos utca 16.

(Pest megye) B, I.T, Rő, Ú

2001. június 18-án jelentették a Pest Megyei Múzeumok Igazgatóságának, hogy tervezett épület földmunkái során római kori épület hypocaustum-oszlopai kerültek elő, amit a helyszíni szemlén megerősítettünk.

A boltíves pince K–Ny irányú, hosszanti fala D felől egy jól megépített, 60 cm széles római kori kőfalra támaszkodik, aminek metszete a lejáró K-i és Ny-i metszetfalában jól látszott. A fal egyértelműen római kori, mert D-i részén a metszetben hypocaustum szervesen csatlakozik hozzá. A faltól É-ra a 18–19. századi(?) pince építésekor megsemmisítették a római kori épület egy részét. Valószínű azonban, hogy a Kossuth Lajos u. 14. számú épület alatt folytatódik a római fürdő, mert Soproni Sándor 1949-ben és 1962-ben, úttest alatti csatornázáskor itt is észlelte a hypocaustum maradványait. A tervezett pincelejáró K-i metszetében római kori terrazzo-rétegek és egy hypocaustum-oszlop volt, a 60 cm széles falhoz csatlakozóan pedig egy sötét színű beásás metszete látszott, amelyből kelta cserepek kerültek elő. A beásás alját sajnos nem sikerült tisztáznunk, mert a pincelejáró alja a lelet előkerülésekor már le volt betonozva. A Ny-i metszetben több hypocaustum-oszlop mellett még egy boltíves fűtőcsatorna metszete is látszott, az oszlopok felett és alatt terrazzo-réteggel.

Az elbontott épület homlokfalának lebontása után tudtuk megkezdeni a feltárást. A felső, kemény réteg elbontása után egy kevert réteg következett sok állati csonttal és főleg néprajzi jellegű kerámiaanyaggal. A kevert réteg a terrazzo-padlóig tartott: a padlón fűtőtéglaés tegulatöredékeket, a fal felső részéről származó, díszes stukkópárkány-darabokat és lécdíszes, lábazatról származó stukkórétegeket találtunk. A padlón, a 60 cm-es, K–Ny irányú római faltól D-re, egy nagyobb törmelékkupac stukkókból és feketére kormozódott (eredetileg fehér), színével felfelé lévő faldarabokból állt. E mellett egy kis, fehér alapon zölddel díszített freskótöredékek kerültek elő. A faltól D-re lévő terrazzo-padló szervesen csatlakozik a falhoz.

A feltárási területen két újabb, szintén 60 cm-es, római kori fal került elő, ezek derékszögben csatlakoznak egymáshoz: az egyik ÉNy–DK irányú, a másik ÉK–DNy. Ez utóbbiba van beépítve a boltozatos fűtőcsatorna. Sajnos, a K–Ny irányú falhoz való csatlakozást a pincelejáró építése során megsemmisítették. A terrazzo-padló ép részei a falak mentén találhatóak: ahol nem volt meg a terrazzo, ott lejjebb megtaláltuk a hypocaustum kőoszlopait. Az ÉNy–DK irányú fal az épület külső fala, attól D-re megtaláltuk a sárga földet, amelyben egy fekete, őskori beásás volt – ebből késő bronzkori, urnamezős kultúrába sorolható kerámia került elő. Itt a fal külső oldalához egy kötőanyag nélküli, kövekből rakott, ismeretlen korú(?) fal csatlakozik – itt a különféle csatornák, vezetékek és a ma is működő közműakna miatt nem tudtunk tovább kutatni. Ez a fal folytatódik a Kossuth L. utca 18. számú ház alatt is, tehát a fürdő azon a telken is folytatódik! Ugyanennek a falnak az épületen belüli oldalán, a hypocaustum égett rétegéből valószínűleg 3. századi római bronzpénz került elő.

Miután a lebontott épület homlokzati falának alapozását is clbontották, kidcrült, hogy czt a római kori terrazzora építették rá. Ezt dokumentáltuk, majd hozzájárultunk ahhoz, hogy kellő védelem (30 cm finom sóder, tömörítve) elhelyezés után ide az új épület alapját betonozzák.

A járda alól laza, kevert föld erősen omlásveszélyes volt; az innen kikerült földben 3 db, díszítetlen terra siggilata töredéket és egy – valószínűleg nem római kori – bronzpénzt találtunk.

A harmadik számú munkahelyen sávalapra helyezett pilléreket akartak elhelyezni, ezért itt is kutatást végeztünk. Sajnos, a régebbi betonlépcsőt és betonfelületet nem bontották el, ezért csak a sávalap árkában áshattunk. Itt egészen a római falak jelentkezésének szintjéig vastag, újkori anyaggal kevert törmelékréteget találtunk – itt már nem volt ép a terrazzo-padló és a fűtőrendszer. Az itt létesült falszakaszok párhuzamosak az 1. számú munkahelyen találtakkal, azokkal egy rendszert képeznek. A falak dokumentálása, bemérése, a védőréteg elhelyezése után itt is elkészült a beton sávalap.

Mivel az 1. és a 3. számú munkahelyen előkerült falak rendszerbe tartoznak, ezért biztos, hogy a két terület közötti, az építés által most nem érintett részen is a fürdő maradványai rejtőznek.

MARÓTI ÉVA

255. Szentendre, Római tábor
(MRT 7. k. 28/1. lh.)

(Pest megye) Ró

A szentendrei Ferenczy Múzeum irodáinak, műtárgyraktárainak egy része és a restaurátorműhely az úgynevezett Castrumban, Ulcisia Castra római táborának területén helyezkedik el. 2001 nyarán vízcsőtörés gyanúja miatt több kisebb szondát kellett ásni az udvaron, a restaurátorműhely és a raktár épülete között. A szondák a római tábor nyugati falához közel, részben azon kívül, részben belül voltak, és általában bolygatott rétegeket érintettek. A restaurátorműhely épületéhez közeli szondában két, in situ helyzetű hypocaustum-oszlopot találtunk. Ezek valószínűleg a táborfal porta decumana és a délnyugati saroktorony közti szakaszának belső részéhez közvetlenül csatlakozó épülethez tartoztak. A többi szondából előkerült leletek (római kori házikerámia, állatcsontok és újkori töredékek) közül kiemelendő egy kétrészes formában készült, belül üreges, lecsúszó ruháját tartó istennőt ábrázoló agyagszobor alsó része, egy bélyeges terra sigillata tál alsó része és a legio XIII Gemina bélyeges téglájának töredéke. A szondákat dokumentálás után betemettük.

MARÓTI ÉVA

256. Szentes, Kaján, Temetőhalom

(Csongrád megye) Á

A Temetőhalmon a lelőhely módszeres feltárását 2000 augusztusában kezdte meg a Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma NÖP 2000. pályázatán nyert támogatásból. A múlt évi ásatáson egy Árpád-kori templom és templom körüli temető feltárását kezdtük meg. A munka folytatására a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma NÖP 2001. évi pályázatán 800 000 Ft támogatást nyertünk, illetve a templom feltárásának befejező munkálataira további 100 000 Ft-ot.

A 2001. évi ásatás elsődlegesen kitűzött célja a templom alapjainak feltárása volt, amit teljes egészében sikerült megvalósítanunk. A 2001. évi feltárás második felében bizonyossá vált, hogy a templom D-i és Ny-i hajófalának alapjai eredeti állapotukban megmaradtak.

A feltárás 2001. augusztus 21. és október 5. között folyt. Összesen 340 m^2-t tártunk fel az altalajig. Hat tavaly megkezdett szelvényt teljesen, négyet félig kitakartunk és befejeztük a feltárásukat, illetve hét új szelvényben dolgoztunk. A templomra nyitott 16 szelvény nagysága 4×4 m, a szentély külső ívére és a szentély körüli sírokra nyitott szelvény nagysága 5×12 m volt. A templom alapjaira és a belsejére irányuló beásások, objektumok száma 8, a feltárt sírok száma 37.

A feltárás utolsó hetében részletes geodéziai felmérés történt valamennyi jelenségről, amelyről közvetlen digitális alaprajzot szerkesztettek 1:100 méretarányban.

A templomot teljes egészében feltártuk. Alapja faragott, fehér színű mészkőkváderekből, köpenyfalazásos technikával készült. A nagyolva megmunkált kváderekét az árok falánál, mindkét oldalon habarcsba, kötésben rakták. A kövek belső, a gödör közepe felé eső oldala több esetben nem volt megmunkálva. A két fal közé kevésbé meszes habarccsal, különböző méretű, amorf kőtöredékeket tettek, úgynevezett úsztatott technikával bedolgozva.

A templom hajójának és szentélyének É-i alapjait teljes egészében kitermelték, itt az alapozási árkot bontottuk ki. A D-i és Ny-i oldalon 1–4 kősor (25–100 cm) magasságban megmaradt az eredeti alapozás, amelynek szélessége 1,2 m. A templom hajója négyzetes, a szentély félkör alakú, a feltárt alapfalak és alapozási árkok egy építési periódushoz tartoznak. A templom alapjaira és belsejére 8 beásás gödrét bontottuk ki a két év alatt, amelyekből harangtöredék és kerámiatöredékek kerültek elő. Jelentős bolygatás érte a templom É-i vállát a 8. objektum területén. Itt az eredeti alapozási árok oldalait is megsemmisítették, míg a további bolygatott részeken ez megfigyelhető volt. Az alapozás döngölt agyag nélkül készült, közvetlenül az altalajra, az árok metszete téglalap alakú. A templom területéről kiemelkedő lelet egy limoges-i corpus és 3 faragott márványtöredék, amelyek a D-i hajófalalap belső oldalán kibontott 5. objektum betöltéséből kerültek elő.

A templom körüli temetőt a templom D-i, Ny-i és É-i oldalán 2 m, a keletin 5 m szélességben az altalajig feltártuk. A templom alapjai temetkezést nem vágtak, a sírok a templom körül szorosan és sűrűn, többnyire ren-

dezett sorokban helyezkedtek el, ezért a két jelenséget – előzetesen – egykorúnak tekinthetjük. A sírok felső rétegében a mezőgazdasági művelés miatt nagyarányú a bolygatás.

A sírok között az idén 3 épített téglakeretes temetkezést tártunk fel, az egyikben vállhoz visszahajtott kéz rítusát figyeltük meg. A téglakeretet mindhárom esetben másodlagos felhasznált töredék téglákból építették oly módon, hogy a tégla rövidebbik ép vége mutatott a váz irányába a belső oldalon. A téglakeretek építésre jellemző még az is, hogy a lábak felé szűkülnek, így enyhén trapéz alakúak. A vázak fektetésének esetében jelentősebb eltérés csak a karok elhelyezésében volt, illetve két esetben enyhén felhúzott lábakat dokumentáltunk. Koporsó kisebb-nagyobb maradványát a feltárt sírok 40%-ánál találtunk. Két fajta koporsószerkezetet tudtunk megfigyelni. Az egyik a már tavaly is leírt úgynevezett ládakoporsó, amely esetében csak oldalai és teteje van a deszkaszerkezetnek. A másik típust a szentély külső oldalán, az altalajba mélyedő, ezáltal legkorábbinak meghatározott sírok esetében tapasztaltuk, itt volt alsó deszka is. A sírokból előkerült ékszerek – ezüst S-végű karikák, fonott ezüstgyűrű, II. Béla érem, csiholó – a 11–12. századra keltezhetők.

Az embercsontanyagot tisztítás után a szentesi Vármegyeháza csontraktárában helyeztük el. A leletanyag a Koszta József Múzeum régészeti gyűjteményébe került, nyilvántartásba vételük megtörtént.

TÜRK ATTILA

257. Szentistván, Halom

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) B, N

2001. októberének első napjaiban bejelentés érkezett a Herman Ottó Múzeumba, hogy a falu Mezőkövesd felőli végén, a sportpálya mögötti elhagyott homokbányában embercsontokat találtak.

A helyszínre érve láttuk, hogy az erdősáv és a már kibányászott rész közötti kb. 5 m-es sávban kézi erővel megbontották a közel 2 m magas partfalat, ekkor bukkantak a csontokra. Kibontottuk az 1. számúnak elnevezett sírt, amely bolygatott, melléklet nélküli férfisírnak bizonyult.

A partfal és az erdősáv közötti részt kézi és gépi erővel megnyestük, átlag 75 cm-es réteg eltávolítása után újabb négy sírfoltra bukkantunk. A 2. és 3. számú sír egyaránt bolygatott volt, a 2. számú női sír egyetlen mellékleteként egy kerek borostyángyöngyöt találtunk. A 4. sír 285 cm-es mélységgel, az 5. sír 275 cm mélyen egyaránt üresnek bizonyult.

Az 1. objektum a megnyesett terület K-i szélén mutatkozott, szabályos, kerek, vöröses színű, égett foltként. Leletanyagot nem tartalmazott.

A 2. objektumra az 1. sírtól 5 m-re leltünk rá. A kerek, fekete betöltésű gödörben két, egymással szemben fektetett kutya csontvázát találtuk, valamint bronzkori cseréptöredékeket. A feltárt öt sír minden bizonnyal annak az elpusztult 5. századi temetőnek a része, melynek leleteiről elmondás alapján már évekkel ezelőtt értesültünk, sőt 1986-ban a helybéli nyugdíjas tanítónál láttam is egy bepecsételt díszítésű, kiöntőcsöves, szürke korsót, melyet még fotózás céljából sem volt hajlandó átadni.

A lelőhelyen két terepbejárást is végeztünk. Ekkor fedeztük föl a Szentistvánt Mezőkövesddel összekötő országút másik oldalán, a magasfeszültségű vezetéktől a falu felé lévő kb. 50 m-es sávban a késő avar településre utaló cseréptöredékeket.

A leletek (pl. hullámvonalas, csillámos fazék darabjai) közepes intenzitással, helyenként csomókban heverve kerültek elő.

LOVÁSZ EMESE

258. Szentlőrinc, Alsó-mező

(Baranya megye) R, B, V

Az M6-56 gyorsforgalmi út tervezett nyomvonalának Baranya megyei szakaszán két részletben, 2001. április 10.–május 11. és október 8–18. között végeztünk terepbejárást. A területet a nyomvonalon 100-100 méteres sávban jártuk be, illetve adott esetben a lelőhely teljes kiterjedését meghatároztuk. A kijelölt terület 77,9%-át sikerült bejárni, a többi rész erdő, mocsár, gyep miatt járhatatlan volt.

A település Alsó-mező nevű határrészében egy sík dombtetőn több korszak településére utaló, kopott, apró kerámiatöredékekkel jelzett, nagy kiterjedésű (300×200 m) őskori (Baden, késő bronzkor, kora vaskor) telepet találtunk (61. lh.).

A leletek a Janus Pannonius Múzeum gyűjteményébe kerültek.

KÁRPÁTI GÁBOR

259. Szécsény, Kenderföld

(Nógrád megye) B, Kk

2001. március 12–14. között szennyvízberuházást megelőző terepbejárást végeztünk. A tervezett nyomvonalat bejárva a szennyvíztisztító teleppel szemben, a Szentlélek patak partján emelkedő domb oldalában a szántásból néhány bronzkori és valamivel több középkori (16–17. sz.) kerámiát gyűjtöttünk.

TANKÓ KÁROLY

260. Szécsény, Rákóczi út 99.

(Nógrád megye) Kk

A régészeti védettségű telken (hrsz.: 116) tervezett építkezés miatt került sor szondázó ásatásra 2001. augusztus 27. és 30. között. Az árkot 1 m szélességben 12 m hosszban a melléképület tervezett helyén, a két megszüntetett derítőakna között, elvileg bolygatatlan területen jelöltem ki a főépület irányába. A kutatóárok a tervezett melléképület hátsó falától indult. E területen

egy nagyobb, keresztirányban futó árok (városárok) külső partját sikerült megfognunk 2,8 m hosszban. A kutatást 2 méter mélységnél hagytuk abba. Az árok partja 130 cm mélyen jelentkezett. A feltöltés a 17. századtól a 20. századig folyamatosan történt. A használati járószint egyenesre planírozott. Az árok szélétől 2 méterre ugyancsak keresztben futó sekély cölöplyuksort találtunk. Sekély beásási mélységük kis magasságú, de sűrű palánkot jelez. A kutatóárok középső szakaszán egy teknő alakú, 80 cm relatív mélységű árkot (vagy gödröt) tártunk fel. A betöltési anyaga 13–15. századi. Legkésőbb a 16. században szüntették meg

Kutatóárkunk másik szakaszán újabb árkot találtunk, amelybe 2,5 méterig hatoltunk le. Az árok V alakú, közel egyidős a másikkal, betöltése azonban egyszeri, gyors, kevés leletanyagot tartalmazó homokos agyag. Az árokhoz, annak belső oldalán, tartozott egy szögletesre bárdolt oszlop is. Mivel a kutatási területbe több cölöp nem esett, nem lehet a funkcióra következtetni. Beásása 60 cm-nél mélyebb.

A vizsgált területen az egykori mezőváros, illetve végvár belterületi határát, illetve külső védműveit találtuk meg. Feltűnő, hogy a 16–17. századi árkoknál és szinteknél korábbi objektum, leletanyag a 2. árok kivételével nem volt. A másik két árok valószínűleg a végvár két külső védműve. Az egyik gyors megszűnésű, míg a nagy árok lassú, napjainkig tartó feltöltést mutat. Az objektumok, rétegsorok egy hosszú ideig statikus, kevéssé használt területet jelcznek.

MAJCHER TAMÁS

261. Szécsényfelfalu, Hosszak
(Nógrád megye) Ő, Kö

2001. március 12–14. között szennyvízberuházást megelőző terepbejárást végeztünk. A tervezett nyomvonalat bejárva a Felfalvi-patak fölötti, hosszan elnyúló dombháton, a TSZ teleppel szemben, az Endrefalváról bejövő út jobb oldalán szórványosan őskori kőeszközöket, kerámiát és középkori leleteket gyűjtöttünk.

TANKÓ KÁROLY

262. Szigetszentmiklós, Alsó Bán-dűlő
(Pest megye) Ő, Kö

2001. március és április hónapokban a Nemzeti Autópálya Rt. Megbízásából terepbejárást végeztünk az M0 autóút M5–M1 autópályák közti, 31 km hosszúságú szakaszán. A terepbejárásra a meglévő autóút nyomvonalának bővítése, illetve az 51-es út és az M5 autópálya közötti új nyomvonalszakasz tervezése miatt volt szükség.

A területen két, részben bolygatott, 400×200 m kiterjedésű, őskori és középkori település nyomaira bukkantunk (M0 PM 008 és 009 sz. lh.).

Munkatársak: Terei György, Endrődi Anna, Horváth M. Attila, Szilas Gábor, Reményi László, Horváth L. András, Kovács Eszter, Magyar Károly, Lassányi Gábor, Kárpáti Zoltán, Busi György, Zsidi Paula.

BENCZE ZOLTÁN

263. Szigliget, Vár
(Veszprém megye) Kö

A szigligeti vár feltárását a 2001. ásatási évben az alsóvárban kellett folytatni. Korábbi terveinkkel szemben a felsővár feltárása és helyreállítása csak egy nagyobb teherbírású kötélpálya kiépítése után lesz lehetséges a vár speciális adottságai miatt.

Az idei ásatás helyét ennek megfelelően úgy jelöltük ki, hogy a feltárásra kerülő terület alkalmas legyen egy kötélpálya fogadóállomásának. Ezért az alsóvár Ny-i felében folytattunk feltárást, ahol 1996-ban már nyitottam kutatóárkokat. Az akkori megfigyelések alapján tudtuk, hogy a fent említett célra megfelelő lesz a terület, ha feltárjuk a területen található kaputornyot.

A kaputorony külső falsíkját már a korábbi – a várfal előtti – feltárások során meghatároztuk. A torony feltárását az É–D-i tengelyében húzott árokkal kezdtük meg. Első lépésként a torony D-i falát és az azon átfutó rétegeket akartuk meghatározni. Az árokban nemcsak a torony D-i falát – a boltindítással – találtuk meg, hanem sikerült meghatározni a kaputorony és a felsővár ÉNy-i tornya közötti összekötőfal maradványait is.

A torony feltárását a továbbiakban két K–Ny-i árokkal folytattuk, feltártuk a torony járószintjét, illetve az azokhoz tartozó utakat. A 6×6 m belméretű torony D-i falán megmaradt a boltváll és a boltozatindításának egy jelentősebb részlete. A 2 m vastag É-i – külső – fal közepén egy nagyméretű lőrés alsó részét tártuk fel.

A K-i és Ny-i kapu feltárása során eredeti helyükön találtuk meg a kerékvetőket, és a szárkövek alsó rétegköveit. A Ny-i – külső – kapunál a keretkő lábazata alatt sértetlenül került elő a felvonóhíd perselyköve. A kapu előtt feltártuk az úgynevezett farkasvermet is. A szárazárok feltöltése szinte teljes egészében csak kőtörmeléket tartalmazott.

A belső – K-i – kapu minden bizonnyal a torony belseje felé nyíló kétszárnyas kapu lehetett. A D-i szárkő mellett fennmaradt a kapuszárny függőleges tengelyének perselyköve is. A D-i falon a kapu szárkövétől a torony sarkáig kb. 1,5–2 m²-es falfelületen megmaradt a fekete kváderezésű vakolat.

A feltárt maradványok a torony földszinti részének hiteles kiegészítését teszik lehetővé.

A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma pályázatán nyert összeggel a fentiek alapján a szigligeti alsóvár jelentős részét sikerült feltárni. A torony feltárásával az alsóvár legszebb építészeti része került elő.

GERE LÁSZLÓ

264. Szihalom, Pamlényi-tábla
(Heves megye) R, B, LT, Sza
Az M3-as autópálya nyomvonalának 120,9–121,4 km szelvény közé eső szakaszán 2001. október 24. és november 28. között folytattuk az 1995–1997. évben végzett leletmentést.

A lelőhelyet átszelő mezőgazdasági földút és a Mezőszemeréről Szihalomba vezető műút alatt – a kivitelezővel történt előzetes egyeztetés alapján – csak az autópálya építése során, a kivitelezéssel párhuzamosan végezhettünk megelőző feltárást. A földút korrekciójának kezdetére ősszel került sor, ezért szükséges volt a mentőásás megkezdése, bár a munkálatokat csak 2002-ben tudjuk befejezni.

A régészetileg megkutatott terület nagysága: 1500 m². Az idén kibontott 43 objektummal 1543-ra emelkedett a lelőhelyen a telepjelenségek száma.

A telepobjektumok zöme a késő bronzkori Pilinyi-kultúrába sorolható. Szórványosan előfordultak kelta telepnyomok. A szarmata faluból két ház (az egyik kerek!), több gödör és egy füstölőkemence került napvilágra, korhatározó leletanyaguk rendkívül csekély. A kerek háznak meghatározható nagyméretű, szabályos kör alaprajzú gödörben tüzelőberendezés nyomát nem találtuk, azonban az oldalfal mentén rendkívül mély cölöphelyek egyértelműen bizonyítják lakóhely mivoltát. E korszakból említésre méltó még két, gödörbe dobott kutya csontváza. Az objektumok betöltésében szórványként találtunk bodrogkeresztúri és badeni cserepeket.

Az eddig említett korszakok és telepjelenségek közül – a kerek ház kivételével – mindegyik ismert volt már az itt végzett korábbi leletmentés alapján. Újdonság még a két késő bronzkori urnasír, amelyek tovább színezik a lelőhely eddig megismert történetét.

Az ásatáson részt vett Tanyi Sándor ásatási technikus.

VÁRADI ADÉL

265. Szikszó határa
(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) B, Kö, Kk
2001 őszén szisztematikus terepbejárást kezdtünk a Vadász-patak völgyében, amelynek célja a patak völgyében található régészeti lelőhelyek feltérképezése, különös tekintettel a paleolitikum és neolitikum időszakára. Ez évben a Vadász-patak Hernádba ömlésétől Alsóvadász község É-i határáig jutottunk. A terepbejárás során a regisztrált régészeti lelőhelyeken felül 9, eddig nem ismert lelőhelyet találtunk a patak völgyében, további kettőt pedig a Hernád jobb partja közelében.

Szikszó *Sziget-pást* nevű határrészében középkori (13–15. századi) település(ek) intenzív felszíni nyomait találtuk a Vadász- és Bársonyos-patakok találkozásában.

A *Bercel* nevű határrészen bronzkori és 17. századi településre utaló intenzív felszíni nyomokat találtunk.

LENGYEL GYÖRGY – CSENGERI PIROSKA

266. Szolnok, I. homok bányatelek
(Jász-Nagykun-Szolnok megye) H, Á
Rákóczifalvi lakosok 2001. április 17-én két töredékes bronzlemez-korongot és egy S-végű hajkarikát hoztak be a Damjanich Múzeumba. A megtalálók elmondása szerint a leletek a Szanda Kft. homokbányájából kerültek elő. A helyszínre (hrsz. 0784/11) Hegedűs Gabriella gyűjteménykezelővel szálltunk ki, ahol öt, többé-kevésbé kibontott csontvázat találtunk, az egyik megtaláló megmutatta a két korong származási helyét. A korongok egy gyermekváz mellrészén voltak, a váz alsó állkapcsán és a mellkasi részen erős zöld elszíneződést figyeltünk meg. Megállapítottam, hogy a bányában honfoglalás- és Árpád-kori temetőt bolygattak meg. Ígéretet kaptam a temetőrészletet veszélyeztető munkálatok azonnali abbahagyására.

POLGÁR ZOLTÁN

267. Szombathely, Agip-benzinkút
(Vas megye) R, Rő, Kö
2001. augusztus 3. és 29. között végeztünk megelőző régészeti kutatást a 3650 m² nagyságú területen (hrsz.: 1695/11, 1695/15, 1695/16, 1695/18, 1695/19). A lengyeli kultúrának a Metro áruház területéről már ismert településének folytatását találtuk meg (2 objektum), egy kora római kori objektumot, továbbá középkori szórvány leletanyagot. Ezzel egyúttal sikerült lehatárolni egy a vizenyős területen lévő és lakott szigetecskét, ami fontos adat a szűkebb környék hajdani vízrajzához, településtopográfiájához.

ILON GÁBOR

268. Szombathely, Iseum
(Vas megye) Rő
2001. július 16. és szeptember 4. között dr. Szentléleky Tihamér, az Iseum egykori kutatója és Mráv Zsolt (MNM) munkatársak közreműködésével elvégeztük a savariai Isis szentély hitelesítő ásatásának első ütemét. A kutatás – kitűzött céljának megfelelően – Pannonia ma ismert legfontosabb és legépebben fennmaradt szentélyének új, az építmény jelentőségének megfelelő rekonstrukciójához szolgáltatott lényeges adatokat. Az ásatás során 11 szelvényben, összesen mintegy 160 m² felületen végeztünk feltárást. Valamennyi munkahelyen lehetőség szerint törekedtünk a teljes régészeti vertikum, tehát a teljes sztratigráfiai sor kutatására, hiszen a korábbi (1955–61 között) feltárások problémái gyakran abból adódtak, hogy a korai rétegek kutatása nem, vagy nem megfelelő szakmai színvonalon történt meg.

A korábbi publikációkban tapasztalt méret- és alaprajzi anomáliák kiküszöbölése végett Derdák Ferenc geodéta elkészítette a szentkerület derékszögű- és poláris koordináták szerinti újbóli geodéziai felmérését, illetve megrajzolta a jelenlegi állapot építészeti keresztszelvé-

nyét és hosszmetszetét, melyek az egzakt rekonstrukció elkészítéséhez nélkülözhetetlenek.

A központi szentély kutatása (32 m²) a rendkívül feldúlt és roncsolt állapotú pódiumbelső újbóli feltárásával, kitakarásával kezdődött. A harántfalak között megtaláltuk a pódiumtemplom kőből rakott alépítményét. A kikövezés ugyanis nem egyszerűen a pódium „pinceszintjének" burkolata volt, mivel a közel fél méter vastag(!) egybefüggő „lemezalap" a kerítőfalak alapozásával volt egybeépítve. A lemezalap, és a kerítőfalak mélyalapozása a pódiumtemplom ÉK-i sarkában feltárt toldaléknál nem volt megfigyelhető, azt másodlagosan építették az előbbihez. Folytatását D felé nem találtuk meg, ami előkerült, az csak betonhabarcsba rakott műemléki rekonstrukció. Az eltérő szerkezetű, mélységű, és építési színvonalú alapozás miatt a pódium K-i nyúlványa a pódiumtemplom oszlopainak alapozásául szinte biztosan nem szolgálhatott: az oszlopok minden bizonnyal a pódium vaskosabb, a harántfalak közeit teljes egészében kitöltő, azzal egységes egészet alkotó lemezalappal megerősített falnégyszögön nyugodtak.

A szentély előterében nyitott szelvényben kőperiódust megelőző faszerkezetes épület talpgerendáinak részleteit bontottuk ki. Feltártuk a központi oltár alapozását, meghatároztuk az udvar szintjeit, illetve az oltár É-i oldalán értékes kőfaragványokat hoztunk felszínre: egy mészkőpárkány töredékei, és a főfelirathoz tartozó betűtöredékek kerültek elő. A betűtöredékek a főfelirat újraértelmezését indukálják, s így igazolják Mráv Zsolt eddigi feltételezéseinek helyességét.

Az előcsarnok és a „felső udvarok": A monumentális oszlopcsarnok, illetve a két oldalsó cellasor viszonyának tisztázására 5 további szelvényt nyitottunk. Ezekben a jelenleg problematikusnak tűnő lépcsős-rézsűs kialakítást igazoló nyomot nem találtunk. Újabb felületek megnyitása szükséges, mivel az erős újkori bolygatás, illetve az 1955–61 közötti feltárás kutatóárkai miatt a megnyitott felületek (30 m² felület) a fenti kérdés eldöntéséhez elégtelennek bizonyultak. Bár építéstörténeti szempontból az itteni kutatás nem hozott érdemi új eredményt, az itt előkerült kőfaragványok: párkány, oszlopfő- és pilaszterfejezet-töredékek a szentély külső képének rekonstrukcióját teszik árnyaltabbá. Alaprajzi szempontból rendkívül fontos, hogy a 8. szelvényben előkerült a korábban a pódiumtemplom D-i pofafalának tartott támfal folytatása, ezzel szinte biztosan kizárjuk a korábbi értelmezés lehetőségét.

Az előcsarnok funkciójának, időrendjének és előtörténetének megállapítására nyitott szondázások eredményesnek bizonyultak. Az előcsarnok tengelyében álló tám- és térosztó pillérsor jellege felveti az utólagos hozzáépítés lehetőségét. Ebben az esetben az előcsarnok önmaga is több építési periódust képviselne. Kutatásunk megerősítette, hogy a rekonstruált előcsarnok utólag, valószínűleg a 3. század elején a központi szentély díszítéseivel egy időben bővült e monumentális építménnyel. A D-i és É-i határoló falak mellett sikerült a geológiai altalajig mélyülnünk. Megállapítottuk, hogy egy korábbi nagyméretű kőfalas épület állt a csarnok helyén, melynek K-i homlokzati fala a későbbi csarnoképület faszádjához képest némileg nyugatabbra helyezkedett el. A központi szentélyhez való időbeli és funkcionális viszonya megválaszolására a csekélyke kutatott felület miatt nem volt lehetőség. A kőfalas épületet megelőző időszak beépítettségére mintegy fél méteres vakolat- és vályogréteg utalt. Ezt megelőzően ipari tevékenység nyomait találtuk: az ÉK-i sarokban Kr. u. 1. századi kemence került elő, de az 5. szelvényben előkerült bronzrögök, salakdarabok szintén a terület legkorábbi, ipari funkciójára utalnak.

A feltárt szelvényeket 2001. november 15-én gépi és kézi földmunkával visszatemettük.

Az ásatás legfontosabb tárgyi leletei a felirattöredékek és a kőfaragványok. A már három évszázada, illetve 1955 óta ismert, valamint a most napvilágra került feliratos- és kőplasztikai emlékek Pannonia példa nélküli gazdag kőplasztikai leletegyüttesét alkotják, amelyet egységes egészként kezelünk, és megóvásukra külső szakemberekkel, kőrestaurátor-specialistákkal komplex restaurálási tervet készítettünk. Valamennyi kőfaragvány tisztított, az új leletek mindegyike restaurált. Az ásatás érmeinek (21 db) restaurálása megtörtént, melyeket dr. Torbágyi Melinda (MNM) határoz meg. A mintegy 25 ládányi kerámiatöredék 80%-át már a feltárások során megtisztítottuk.

Építész konzulens: dr. Mezős Tamás (BME Építészettörténeti Tanszék).

Munkatársak: Balogh Beáta régésztechnikus, Kiss Ernő Csaba tárgyrestaurátor, rajzoló, Baghy László és Kőfalvi Viktor kőrestaurátor (MNM), Dabasi András fotós, valamint Saskia Loughran és Szanyi Brigitta régészhallgató.

SOSZTARITS OTTÓ

269. Szombathely, Kőszegi utca 27–31. (Vas megye) R

2001. március 19. és december 15. között zajlott le a nagy felületű feltárás a fenti telken (hrsz.: 6122). A beruházást megelőző ásatáson mintegy 1200 m²-en feltártuk az ókori Savaria É-i városrészének két insula-részletét. A feltárt terület a Savaria É-i városfalától D-re számított második insulasorban, a Borostyánkő úttól K felé eső első és második insula területére esik.

Az ásatási terület közepén húzódik a Borostyánkő úttal párhuzamos, attól K-re eső első É–D-i irányú utca. A 6 m széles utca középvonalában újkori beásás húzódott, amelynek célja a római csatorna építőanyagának megszerzése volt. A csatorna Ny-i falát és tetőzetét teljesen, K-i falát részben megsemmisítette. Csatári kőből készült alapozása mészhabarccsal volt egybekötve, majd a teteje lesimítva. Az út sóderalapozása több helyen egymástól jól elkülöníthető rétegekből állt, amelyek javítás vagy felújítás nyomai lehetnek. Az utcát mindkét olda-

lon pillérekkel tagolt korlátfal határolta (alapozásig kitermelve); a pillérek a mindkét oldalon meglévő, mészhabarccsal borított járda felületi árkádját tartották.

Az utca Ny-i oldalán feltártuk egy épület árkádos homlokzati falát, valamint az első, második és harmadik helyiségsor részeit. A homlokzati fal – csakúgy, mint az utcától Ny-ra eső insula falainak túlnyomó többsége – az alapozásig ki volt termelve. Az első helyiségsorban mészhabarcs borítású nagyméretű helyiséget tártunk fel, melyben egy kutat találtunk. A kútból számos keltező lelet került elő, köztük darabokra tört, de teljesen összeállítható edények is. A tőle D-re eső helyiségben kisméretű kemence került elő. Az első helyiségsortól Ny-ra számos, többféle padlózatú (terrazzo, döngölt agyag, kavics, mészhabarcs) helyiség került elő, amelyek között különböző falazási technikákat (kőalapozású, Fachwerk, Flechtwerk, pillérek) figyeltünk meg. Az épület helyiségei több korszakon keresztül használatban voltak, alaprajzuk azonban csak kevéssé változott. A beépítés már feltehetően a Kr. u. 1. század végén megtörtént, de még a 4. században is számolhatunk építési tevékenységgel – ezt az egyes falak alapozásában talált késő római besimított díszű és mázas kerámialeletek bizonyítják. A legkésőbbi periódusból egy nagyméretű, apszisos záródású, fűtőcsatornával ellátott terrazzopadlós helyiséget is feltártunk. Az insula területéről származó tárgyi leletek közül kiemelhetők a levélfogós mécsesek, lúdformájú mécses, terrakotta Iuppiter-(vagy Genius?) maszk, feliratos amphorák, gyorsmérleg.

Az ásatás második szakaszában az utcától K-re eső insula területén, a harmadik helyiségsorban savariai viszonylatban is igen jó minőségű, gondosan megépített falak kerültek elő, amelyek egy nagyméretű késő római épületkomplexum kövezett átriumához tartoztak. Az átrium több periódusban is használatban volt. Az átrium közepén helyezkedett el az egykor kővel bélelt kút kitermelése által létrejött beásás, amelynek betöltésében egy sztaurogramot formázó bronz lámpafüggesztőt találtunk. A monogramforma és a tárgytípus alapján a lelet a Kr. u. 370 és 420 közé datálható.[12]

A lelet előkerülési helyéből is nagyon fontos keltező adatokkal rendelkezünk. Feltárásra került a kút kőépítménye és gerendaalapozása, amelynek famaradványait dendrokronológiai vizsgálatnak vetettük alá. A dr. Grynaeus András által elvégzett vizsgálat a fák legkorábbi kivágási időpontjaként a Kr. u. 322. évet határozta meg, amely nemcsak a sztaurogram datálását erősíti meg, hanem megadja egy nagyszabású építési periódus korát is.

További érdekességet nyer azáltal, hogy az előkerülés helyétől mintegy 35 m-re K-re került elő 1996-ban egy további ókeresztény lelet, egy krisztogrammal ellátott ruhakapcsoló tű, amely feltehetően papi viselethez tartozott. Szombathelyen ez a két ókeresztény tárgy származik hiteles ásatásból, ráadásul egy szűk topográfiai körön belül kerültek elő. Ez a kör pedig Savaria É-i városkapuja közelében van, ahová a Quirinus-passioban említett basilica ad Scarabetensem portam lokalizálható.

A Krisztus-monogrammos lámpafüggesztő a keresztény szertartásban játszott szerepet. Jelentősége abban rejlik, hogy használata közvetlenül ókeresztény kultuszhelyhez – templomkápolnához – vagy közösségi templomhoz köthető. Mivel a városfalon belüli temetkezés elképzelhetetlen a római korban, a lelet egy, a közelben fekvő ókeresztény gyülekezési hely létét bizonyítja. Savaria esetében ennek a ténynek az ad különlegességet, hogy Szent Quirinius e városban lejátszódó szenvedéstörténete pontosan erre a helyszínre – a scrabantiai kapu környékére – lokalizálja a mártír ereklyéit őrző ókeresztény bazilikát. A sztaurogram a második ókeresztény tárgyi lelet, amely az É-i városrészben került elő, ezért kétségtelenné teszi azt, hogy a passióban említett bazilika helye az újonnan előkerült leletek, illetve az É-i városkapu közelében keresendő.

Maga a feltárt épület nem lehetett a bazilika, bár nem zárhattuk ki a közvetlen kapcsolatot sem, hiszen egy átriumos udvar kapcsolódhatott a templomtérhez. Ezért az összehívott szakértők (Kulturális Örökségvédelmi Igazgatóság, Ásatási Bizottság, Magyar Nemzeti Múzeum, MTA Régészeti Intézete, Országos Műemlékvédelmi Hivatal) javaslata alapján, Szombathely Megyei Jogú Város Közgyűlése és a beruházó anyagi támogatásával tovább folytattuk az ásatást. Ennek keretében feltártuk az átriumtól Ny-ra és D-re eső területet. További ókeresztény leletet nem találtunk a feltárás folyamán, de lehetővé vált az átrium és az É–D-i utca közötti kapcsolat tisztázása. A homlokzati fal után nagyméretű, döngölt agyagpadlós (meglehetősen hevenyészettnek tűnő) helyiség került felszínre, több tűzhely maradványaival. Az ezt megelőző periódus viszont jó minőségű terrazzopadlóval és kőalapozású vakolt agyagfalakkal rendelkezett, ráadásul egy kisméretű négyszög alakú fürdőmedence is tartozott hozzá. Az átriumot szegélyező fal vágja a korábbi terrazzopadlót, és a szintadatok is különböznek, kapcsolatot már emiatt sem feltételezhetünk közöttük. A korábbi periódus falait festményekkel díszítették: nagy mennyiségben kerültek elő a periódus pusztulási (planírozási) rétegéből, valamint egy kb. 1 m² falfelületen, eredeti helyén maradt fenn egy lábazati rész. Az átriumtól D-re eső területen egy további terrazzopadlós, fűtőcsatornával fűtött helyiség került elő.

Az É–D-i utcától K-re eső insula leletei között találtunk bronzfésűt, feliratos márványtáblát, madárszobrocskát, csontfaragványokat.

Konzulensek: dr. Tóth Endre és Sosztarics Ottó. Munkatársak: Anderkó Krisztián, Szabó Adrienn, Balogh Beáta régésztechnikusok, Kiss Krisztina dokumentátor, Jóba Éva grafikus, Balázs Péter ásatási technikus, Fülöp Endre Norbert régészhallgató.

KISS PÉTER

12 KISS PÉTER: Urchristliches Lampenhängerglied aus Savaria. Specimina Nova XVI (2002) 199–206.

270. Szombathely, Kőszegi utca 42.
(Vas megye) Rő, Kö
A beépítéssel érintett kb. 115 m²-nyi terület (hrsz. 6199) kutatását 2001. szeptember 19. és november 10. között végeztük el, melynek során Savaria fallal körbevett belvárosának É-i, a város sűrűn beépített részén késő római, Kr. u. 4. századi bronzolvasztó műhely került napvilágra. A műhely a szelvényünk Ny-i szélén haladó, É–D irányú városi utca K-i szélén helyezkedett el. A műhelyépület félig nyitott volt, tetőszerkezetét másodlagosan felhasznált téglákból és kövekből falazott pillérek tartották. A kiásott műhely a telek D-i szomszédságában, a Kőszegi u. 36–40. telken az ásatásvezető által 1997 őszén feltárt műhelykomplexum (vö: Specimina Nova XII. (1998) 311–317.) folytatása. A késő római objektumok alatt kora római (Kr. u. 1. század) gerendavázas faszerkezetű, illetve fonott és vályoggal tapasztott szerkezetű egyszerű épületek részletei, illetve hozzájuk tartozó deszkabélésű, lekerekített sarkú négyzetes tárolóvermek kerültek elő. A római településrészletek mellett fontos középkori emlékek is napvilágra kerültek. Az egykori római boltozott szennyvízcsatorna kőanyagát a 13. század folyamán kitermelték, a gödörbe egy leégett fa-vályog ház paticstörmelékét töltötték. A törmelékben 8 darab 13. századi ezüstpénzt találtunk. Említést érdemelnek még azok a római törmelékrétegbe vágott középkori gödrök, melyekből gazdag 14–15. századi edénylelet (pecsételt pohár, korsók, fazekak) töredékeit emeltük ki.

Munkatársak: Pap Ildikó régész, Balogh Beáta ásatási technikus és Derdák Ferenc geodéta.

SOSZTARITS OTTÓ

271. Szombathely, Kőszegi út mellett, Peugeot szalon
(Vas megye) R
A 2001 októberében zajló kutatások alapja az, a Metro áruház területén talált kora rézkori telep, amelynek folytatása volt várható ezen a területen.

Egy 52×23 m nagyságú területen folytattuk a feltárást, ami É felé enyhén emelkedik, a humusz vastagsága viszont csökken. Az átlag 30–40 cm közötti humusz leszedése után változatos talajviszonyokat találtunk. A terület déli részén egy ÉNy–DK irányban húzódó, kb. 6 m széles kavicsos sávot figyeltünk meg, ami egy sötétszürke, agyagos mocsári jellegű területhez kapcsolódott. Ennek a mocsári jellegű rétegnek a vastagsága átlag 17–20 cm, alatta sárga agyagos altalajt figyeltünk meg. Ettől a süllyedéktől keletre egy kettős oszlopsor nyomai kerültek elő, amelynek feltételezhető funkciója a rézkori telep kerítése, vagy egyéb lineáris jellegű építmény. Sajnos, a terület annyira megkopott, hogy csak az altalajba alig mélyedő nagyobb oszlopok helyei kerültek elő. Az építmény K, illetve D felé feltehetőleg tovább folytatódott. Kevés leletanyag került elő, de egyértelműen a kora rézkori telep anyagához tartozik.

FARKAS CSILLA

272. Szombathely, Petőfi-telep, Sorok-major
(Vas megye) B
A Petőfi-telepi díszfaiskola helyén a terepbejárások alkalmával kora bronzkori kerámiát találtunk. A lelőhely az országút és a Perint mai medre között található, egy laposabb dombháton. 2001. novemberében egy kisebb területen nyitottunk kutatószelvényt. Egy eltemetett humuszos rétegben sikerült megfognunk néhány objektumot. Viszonylag kevés leletanyag került elő belőle.

Valószínűleg a korábban itt levő, de már betemetett öntözőcsatorna bolygatta meg a területet, és elképzelhető, hogy a lelőhely a Perint-patak felé húzódik tovább, ezt a terepbejárások is bizonyítani látszanak.

FARKAS CSILLA

273. Szombathely, Szent Márton utca 53.
(Vas megye) Rő
A szóban forgó területen Savaria római város keleti temetője húzódik, ahol korábban is voltak kutatások, illetve leletmentések (Medgyes Magdolna, Kiss Gábor). A jelenlegi kutatás a Kisfaludy utcához közelebb eső, 6583/1 helyrajzi számú területen folyt 2001. július 24. és szeptember 21. között.

A területen 33 római kori sír helyét találtunk meg, amelyek négy sorban helyezkedtek el, igen sűrűn egymás mellett. A terület keleti felében korábban álló épületek az újkorban bolygatták, illetve pusztították el a sírokat. Nagy részük ki volt rabolva, csupán néhány sértetlen sírt, és igen kevés mellékletet sikerült feltárni.

A sírépítmények, a temetkezési helyek kialakítása igen változatos képet mutat. Az egyszerű földsírtól kezdve a kőpakolásos, és épített sírig, a földre kent habarcsozástól a tegulával kirakott sírokig. A tájolás nagyrészt Ny–K, kisebb eltérésekkel, amely csak kivételesen haladja meg a 30 fokot. Egyetlen sír (192.) volt É–D tájolású, melléklet nélküli, Az egymásra temetkezések (179., 200.), valamint egy esetben az egymásra ásott sírgödör mutatja, hogy a temetőrészben megmaradt temetkezések között több periódust is el lehet különíteni.

A sírokból előkerült leletanyag: üvegkorsó, üvegpoharak, illatszeres üvegek, üveg karperec, bronz nyakperec, bronz és vas karperecek, bronz nyaklánc, bronz fülbevaló, üveggyöngyökből összeállított nyaklánc. A sírokban másodlagosan felhasznált kövek között két feliratos darabot, valamint egy kézi malomkövet is találtunk. A téglák, illetve tegulák közül néhányon egyszerű motívum is látható.

FARKAS CSILLA

274. Szombathely, Szily J. utca 26.
(Vas megye) Rő, Kk
A 2001. május 4. és június 21. között a terület (hrsz.: 6139/2) beépítését megelőző régészeti feltárás során Savaria fallal kerített belvárosának ÉNy-i részén, a római

város sűrűn beépített, zárt utcás szerkezetű területének 90 m² összfelületű részét tártuk fel.

Az egyetlen (12×7,5 m alapterületű), nagyjából K–Ny tájolású szelvény meghatározó régészeti jelensége a kitakart terület DK–ÉNy irányú átlójában húzódó római utca. Az újkori bolygatások az egykori úttest bazalt burkolatát teljes egészében megsemmisítették. A burkolatból alig néhány bazalt burkolókövet találtunk meg az út alatt húzódó római szennyvízcsatorna alapig kitermelt alépítményének árkában. A csatorna építőanyagának kitermelését az alapárokba visszaszórt törmelékből előkerült 15–16. századi kerámiatöredékek keltezik. A csatornaárok két oldalán Kr.u. 1. századi kerek, egykor kaviccsal kitöltött (fabélésű?) kutat tártunk fel jelentős kerámialelettel. Mivel az útalapozás sóderrétege a kutakat letakarta, azokat mindenképpen a feltételesen 2. század első harmadára–felére keltezhető út létesítése előtt ásták. Az út két oldalán futó járdák felszínéből alig-alig maradt meg valami, inkább csak néhány, az útépítés előtti, feltehetően a kutakkal egykorú réteg maradt meg. A járda funkcionális használatát követő időszak (Kr. u. 4. század?) markáns jelensége a járdát lefedő rétegekbe vágódó műhelykomplexum. Az egymás fölé épített, illetve egymást vágó rézhevítők(?) betöltéséből csekély kerámia, sok salak illetve öntőtégely-töredék látott napvilágot. Az egyik rézhevítő alatt további kora római kútra bukkantunk. Feltárásra azonban csak a felső kb. 2 m-nyi része került, mivel az omlásveszély, illetve részben a kút fölött álló tűzfal miatt további bontása életveszélyes lett volna. A feltárás során megőrzésre érdemes épületmaradvány, jelenség nem került elő. A terület jelenleg részben visszatemetett.

Munkatársak: Balogh Beáta régésztechnikus és Derdák Ferenc geodéta.

SOSZTARITS OTTÓ

275. Szögliget, Hosszú-tető, Julcsa-barlang
(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) B

A 2001. augusztus 1–22. között zajló régészeti feltárás tényleges célja ebben az idényben elsősorban a folyosó kevert rétegeinek felszámolása volt, hogy megteremtsük ezzel a lehetőséget a földkitermelésre a belső teremből a következő évadokban. Ennek során a felső kb. 60 cm-es kevert rétegek bontása történt meg. A kikerülő földet teljes mennyiségben átszitáltuk. A bontás során 2 objektum került elő, feltételezhetően tüzelőhelyek maradványai.

Hét újabb darabja került elő a már a múlt évben megismert késő bronzkori kincsleletnek, számuk ezzel 12-re emelkedett. Az aranyleletek koncentráltan a folyosó baloldali kis beszögellésében kerülnek elő, ahol az eddig megtalált darabok alatt egy falszerű kőomlás-pakolás maradványa került elő. Az eddig itt megtalált aranyak a fal felett helyezkedtek el.

A teljes régészeti leletanyag előzetes elemzése azt mutatja, hogy az alföldi vonaldíszes kerámia kultúrájának időszaka óta biztosan ismert és használt objektum a barlang, amelyet – talán a rézkor kivételével – gyakorlatilag napjainkig felhasznált a terület népessége.

REZI KATÓ GÁBOR

276. Szűr határa
(Baranya megye) Ő, B, Ró, Kö

Az M6-56 gyorsforgalmi út tervezett nyomvonalának Baranya megyei szakaszán két részletben, 2001. április 10.–május 11. és október 8–18. között végeztünk terepbejárást. A területet a nyomvonalon 100-100 méteres sávban jártuk be, illetve adott esetben a lelőhely teljes kiterjedését meghatároztuk. A kijelölt terület 77,9%-át sikerült bejárni, a többi rész erdő, mocsár, gyep miatt járhatatlan volt.

A falu közigazgatási határán belül 6 lelőhelyet találtunk (11–16. lh.), melyek őskori, bronzkori, római kori és középkori településekre utalnak.

A leletek a Janus Pannonius Múzeum gyűjteményébe kerültek.

KÁRPÁTI GÁBOR

277. Tar határa
(Nógrád megye) B, Kú

2001. március 13. és 18. között a Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága felkérésére bejártuk a Zagyva–Cserhát-völgyi gázvezeték nyomvonalát.

Tar határában a 37. kilométerkő vonalában, a 21. főút és a Zagyva közötti területen, egy kisebb kiemelkedésen, a gazos, boronált felületen kevés bronzkori és kora újkori edénytöredék került elő, felületi szóródás nélkül (2. sz. lh.).

Munkatársak: Majcher Tamás, Paszternák István régészek, Balogh András pécsi, Nagy Andrea, Pesti Krisztina budapesti egyetemi hallgatók, valamint Nagy Imre, Semperger Zoltán, Nyikus Diána. A leletek a Kubinyi Ferenc Múzeumba kerültek.

VADAY ANDREA

278. Tarnaörs határa
(Heves megye) Pa, Me, U, N

2001. júniusban lakossági bejelentést kapott a Dobó István Vármúzeum két epipaleolit és négy mezolit lelőhelyről, és egy szántás által megbolygatott, veszélyeztetett állapotú gyermeksírról. Ez utóbbit augusztus 14-én feltártuk.

2001. novemberben a leletbejelentés nyomán terepbejárást végeztünk Tarnaörs környékén. Néhány napos munkánk eredményeképpen 19 lelőhelyen jártunk, közülük haton őskőkori, tizenegyen középső kőkori, négyen újkőkori (AVK) és kettőn pedig népvándorlás kori szórvány leleteket gyűjtöttünk. Munkánk elsődleges eredménye volt, hogy hitelesítettük a bejelentő által felfedezett lelőhelyeket; Heves megyéből eddig ismeret-

len mezolit lelőhelyeket lokalizáltunk; átvettük a leletbejelentő által gyűjtött leleteket és mi magunk is értékes leletanyagot gyűjtöttünk.

DOMBORÓCZKI LÁSZLÓ

279. Tata, Porhanyóbánya
(Komárom-Esztergom megye) Pa
2001. szeptember 15. és szeptember 28. között végeztük el a középső paleolit telep feltárását, amelynek anyagi fedezetét pályázatok útján sikerült kiegészíteni (Nemzeti Kulturális Alapprogram). Elsődleges célunk a telep feltárásának befejezése, a tanúfal biztonságos védelmének kialakítása volt.

Ennek megfelelően az É-i in situ tanúfalat megtisztítottuk, a betöltődés védelmét s ezáltal a barlang lezárását védőráccsal oldottuk meg. A jelenlegi barlang környékét a gimnázium kerítésének építésekor visszamaradt kövektől teljesen megtisztítottuk, így a D-i in situ lelőhely előterének a feltárását is sikerült befejeznünk. A felszín bontása során csonttöredékek mellett nagy mennyiségű szépen megmunkált kőeszköz és gyártási hulladék is előkerült. A felszín dokumentálása után a leletanyagot felszedtük, majd az így jóval nagyobb D-i in situ külső területén is egy függőleges metszetfalat alakítottunk ki.

A D-i in situ belső területén is folytattuk, illetve be is fejeztük a bontást. Terveinknek megfelelően itt átszakadtunk, s egy É-i irányú nyílást hagyva ezt a részt is vasráccsal lezártuk.

Az ásatási engedélyben foglaltaknak megfelelően a külső terület egészét (a lelőhely előterében az alapkőzetig) és a lelőhely teljes szélességében a bányafal egészét is megtisztítottuk (alpintechnika).

A munka eredményeképpen a már eddig is komoly szakmai figyelemmel kísért lelőhely a szakemberek mellett a nagyközönség részére is látogathatóvá vált, a tájékozódást kihelyezett információs tábla könnyíti meg.

T. DOBOSI VIOLA – CSEH JULIANNA

280. Tác, Gorsium
(Fejér megye) Ró
A 2001. évi munkálatok során a LXX. épület (templom) feltárását befejeztük. A templom K-i zárófala a korábban feltételezett vonalnál valamivel keletebbre került elő. A K-i zárófal alapozása részben megmaradt. A templom építkezésében két periódus jól elhatárolható. A két periódus falai tájolás tekintetében elválnak egymástól, ami arra enged következtetni, hogy a marcomann háborúk után nem részleges helyreállítás történt, hanem a templom teljes újjáépítése volt szükséges. Tájolásbeli eltérés a homlokzat pillérein is megfigyelhető. Ez magyarázatot ad a szokatlanul magas pillérekre: az eredeti pillérek a korai periódus járószintjéből a szokásnak megfelelő arányban emelkedtek ki. Az újjáépítés jelentős szintkülönbsége az oszlopalakzat megemelésében érzékelhető. Ugyanez a szintkülönbség mutatkozik a korai és a késői pódiumfal magasságánál is.

A korai periódushoz tartozó terrazzo padló az ásatás utolsó szakaszában került elő. Ennek teljes kibontása a következő évre marad.

A templom belső elosztása is módosult az átépítés során. Amíg a korai cellát három részre osztották, ez a tagolás a későbbi építménynél nem követhető nyomon.

A LXX. épület előtt lévő nagy tér (forum) értelmezésére a teljes feltárás után kerülhet sor, amikor a különböző szintek és beásások egyértelműen értelmezhetőek lesznek. A feltárás jelentős eredménye a K-i nymphaeummal szemben előkerült lépcsőmaradvány tisztázása. A feltárás eddigi eredményei alapján a díszkúttól K-re korábban feltárt íves lépcső további részletei kerültek elő, amelyek ugyancsak ívesen hajlanak. Úgy látszik, hogy a nymphaeum előtt teljes félkört alkotó lépcső volt, amely a díszkút előterét félkörívben zárta le. Lehetséges, hogy a lépcsők a díszkút előtti áldozatbemutatás, vagy egyéb programok esetén ülőhelyül is szolgálhattak.

A LXX. épület és a IX. épület tengelyeinek metszőpontjában, ahol a provincia főoltára várható, falmaradványok kerültek elő. A jelenség teljes feltárása után állapítható meg, hogy valóban szó lehet-e a főoltárról.

A LXX. épület D-i oldalán előkerült kút feltárását folytattuk. A kút a templom kiszedett D-i fala alatt került elő. Feltételezhető volt, hogy a templom építését megelőző periódusban, azaz a katonai tábor fennállása alatt épített kút lehetett. A feltárás nem igazolta ezt a feltevést: a kút aljában a falakat faragott kövekkel építették. E kövek 2. századi bennszülött sírkövek voltak. Ennek alapján a kút kétségtelenül 4. századi, és a templom fölött emelt közfürdőhöz tartozott.

FITZ JENŐ

281. Tiszaalpár határa
(Bács-Kiskun megye) R?, B, Sza, N, Ge, A, Á, Kú
A *Czinege-föld* nevű határrészen 2001. április 5-én határszemle során az Alpár–Nyárlőrinci csatornától É-ra, az Alsó-Alpári iskola déli oldalán húzódó dűlőút Ny-i oldalán, az iskolától 1200 méterre nyugatra egy illegális homokbányát találtunk. Megközelítően 40 m hosszú, 1,5–2,5 m széles, 80–110 cm vastagságban kitermelték a felszínt. A visszamaradt partfalban jól láthatók a rétegek, a homok elhordásakor házak, vermek sérülhettek meg. Bronzkori házi- és díszkerámia-töredékeket, sok állatcsontot találtunk. A lelőhely Ny-i irányban folytatódik az út menti partfalban (8. sz. lh.).

Április 10. és 19. között végzett terepbejárásunk célja az volt, hogy a Kiskunfélegyháza–Tiszakécske műúttól NyÉNy-ra lévő, mintegy 2800 ha nagyságú határrészt bejárjuk, amiből azonban csak 1125 ha bejárása valósult meg. A *Szőlők* nevű határrészben bolygatott, részben elpusztult szarmata telepnyomokat figyeltünk meg (9. lh.). A *Szabó-tanyán* felszíni szarmata telepnyomo-

kat, Árpád-kori szórvány leleteket és kora újkori (17. sz.) tanyahelyet regisztráltunk (10. lh.). A *Homokos-dűlőben* bronzkori, szarmata, Árpád-kori és kora újkori felszíni telepnyomokra utaló leleteket gyűjtöttünk (11–13., 18. lh.). A *Botos-tanyán* szórvány újkori cseréppipát találtunk (14. lh.). Az *Árpád-telepen* őskori (rézkori?), népvándorlás kori és újkori felszíni telepnyomokat figyeltünk meg (15–17., 21–22. lh.). A *Búzakalász TSZ* földjén újkori (18–19. sz.) felszíni telepnyomokat regisztráltunk (19–20. lh.). A *Patika-dűlőben* egy 300×250 m kiterjedésű, Ny–K irányú dombon szarmata (4–5. sz.), gepida, avar és késő Árpád-kori telep felszíni nyomait találtuk (23. lh.). A *Kőrösi-dűlőben* bizonytalan (őskori vagy népvándorlás) korú és szarmata telep felszíni nyomait regisztráltuk. A leletek gyér intenzitással kerültek elő (24–25. lh.).

Munkatársak: Bujdosó Anikó, Jenei Anita, Lajkó Orsolya, Sultis László.

BÉRES MÁRIA

282. Tiszakeszi, Rigós

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) I

2001. június 16-án az alföldi újkőkori tellek légi régészeti kutatása során, Tiszakeszi községtől kb. 500 m-re északra, a Rigós-patak déli partján, különböző vetési idejű és állapotú gabonatáblákban pozitív növény-elszíneződéseket figyeltünk meg. A 10–15m széles, gyűrű alakú jelenséget egy 130–150m átmérőjű körárok (földvár?) okozhatja, amelynek kora ismeretlen.

A kutatást a Felsőoktatási Kutatási és Fejlesztési Pályázat (0198/2000) támogatta, a repülővezető Talabos Gábor volt.

CZAJLIK ZOLTÁN

283. Tornyiszentmiklós, Nagyszegi-dűlő

(Zala megye) R, B, Kk

A részletes jelentést lásd a 47. oldalon.

P. BARNA JUDIT

284. Törökbálint, Tópark

(MRT 7. k. 36/1. lh.)

(Pest megye) B, V

A régóta ismert lelőhelyen 1995 óta végeznek régészeti feltárásokat a Pest Megyei Múzeumok Igazgatóságának munkatársai, 2001-ben három cég építkezett a területen. A nagy kiterjedésű lelőhelyen az idei feltárási helyszínek között több száz méter a távolság, a két legtávolabbi terület között 6–700 méter.

Az ASTRA cég először 1996-ban építkezett a lelőhely északnyugati részén, most a meglévő épületektől északnyugatra, a 3301/1. hrsz. területen egy újabb épületet és parkolót építettek. Az építési területen öt régészeti objektum került elő, ezek közül az 1. sz. és a 4. sz. újkori beásásnak bizonyult.

A 2. sz. objektum tüzelőhely volt, benne paticcsal, hamus folttal, kerámia-, szarvasagancs és állatcsont leletekkel, többek között egy égett állatfoggal. A 3. sz. objektum, egy kisméretű gödör betöltéséből előkerült leletek közül egy díszített urna hastöredéke, és egy tál peremtöredéke említendő. Az 5. sz. objektum mély, nagyméretű, mintegy 7×7 méteres gödör, melyben volt egy paticsos tűzhely, körülötte sok kerámiával, pl. behúzott peremű tál, ujjbenyomásos lécdíszes edény, függőleges oldalú edény és felhúzott, gombbal díszített fülű (szkíta jellegű) korsók töredékei. A kerámián kívül egy vas fibulatű (?) és állati bordából készített, két végén irdalt munkaeszköz is előkerült, melyhez hasonlóak a lelőhely több objektumából már nagy számban ismertek. A gödörből több egyedhez tartozó szarvasmarha koponya- és egyéb vázrészek is előkerültek.

A 6. sz. objektumból, mely kb. 2×3 méteres, kétrészes gödör volt, patics, salak, állatcsontok és kerámialeletek kerültek elő, többek között behúzott, síkozott peremű tál peremtöredéke, ferde bevagdosásokkal díszített, lécdíszes edény oldaltöredéke. A leletek közül megemlítendő még egy ép és egy töredékes, átfúrt, lapos „agyagpogácsa".

A SCHAKO cég építési területe (hrsz. 3301/25) a lelőhely közepén helyezkedik el, ezért sok objektumra számítottunk. Ezzel ellentétben a telek közepén nem voltak objektumok, csak az északi, keleti és déli részen. Ennek oka az lehetett, hogy mint a nyugatról szomszédos telken is, az eredeti felszín a terület közepén magasabb lehetett, azt a SASAD itt működő kertészeti részlegének tevékenysége miatt eldózerolták, így az itt esetleg meglévő, sekélyebb régészeti objektumok megsemmisülhettek. A területen elhelyezkedő régészeti objektumok házak, gödrök voltak, valamint egy kút és egy csontvázas sír. A kutat a lehumuszolt nyesési szinttől mintegy 4 méter mélységig tudtuk feltárni. Ebben a mélységben már alig volt leletanyag, nem voltunk messze a kút aljától, de a magas talajvíz miatt a kút vízszintje állandó utánpótlást nyert, fel kellett adnunk a feltárást. A kút a nyesési szinten amorf foltként jelentkezett, később metszete kerek, majd négyszögletes lett. Belseje sem fával, sem kővel nem volt kirakva. A bontás biztonsága miatt készítettünk egy fa zsaluzatot, melyet fokozatosan csúsztattunk lefelé a munka folyamán. Leletei, a kerámia-töredékek és állatcsontok mellett orsógombok, pattintott kőeszköz, fenőkő, vassarló és egy kisméretű, kerek agyagpecsétlő voltak.

A 2. sz. objektum sír, a kerek sírgödörben a zsugorított váz mellett nagyméretű edényeket helyeztek el.

A 3. sz. objektumot, egy házat egy, az újkorban beleásott gödörrel megrongálták. Leletei között a sok durva és díszkerámián, valamint az állatcsontokon kívül több orsógombot, egy-egy fenőkövet, lapos bordaeszközt és agancsból faragott, félkész zablapálcát(?) is találtunk.

A 4–10. objektumokból, a különféle rendeltetésű gödrökből kerámia (durva és dísz), állatcsont és több orsógomb került még elő.

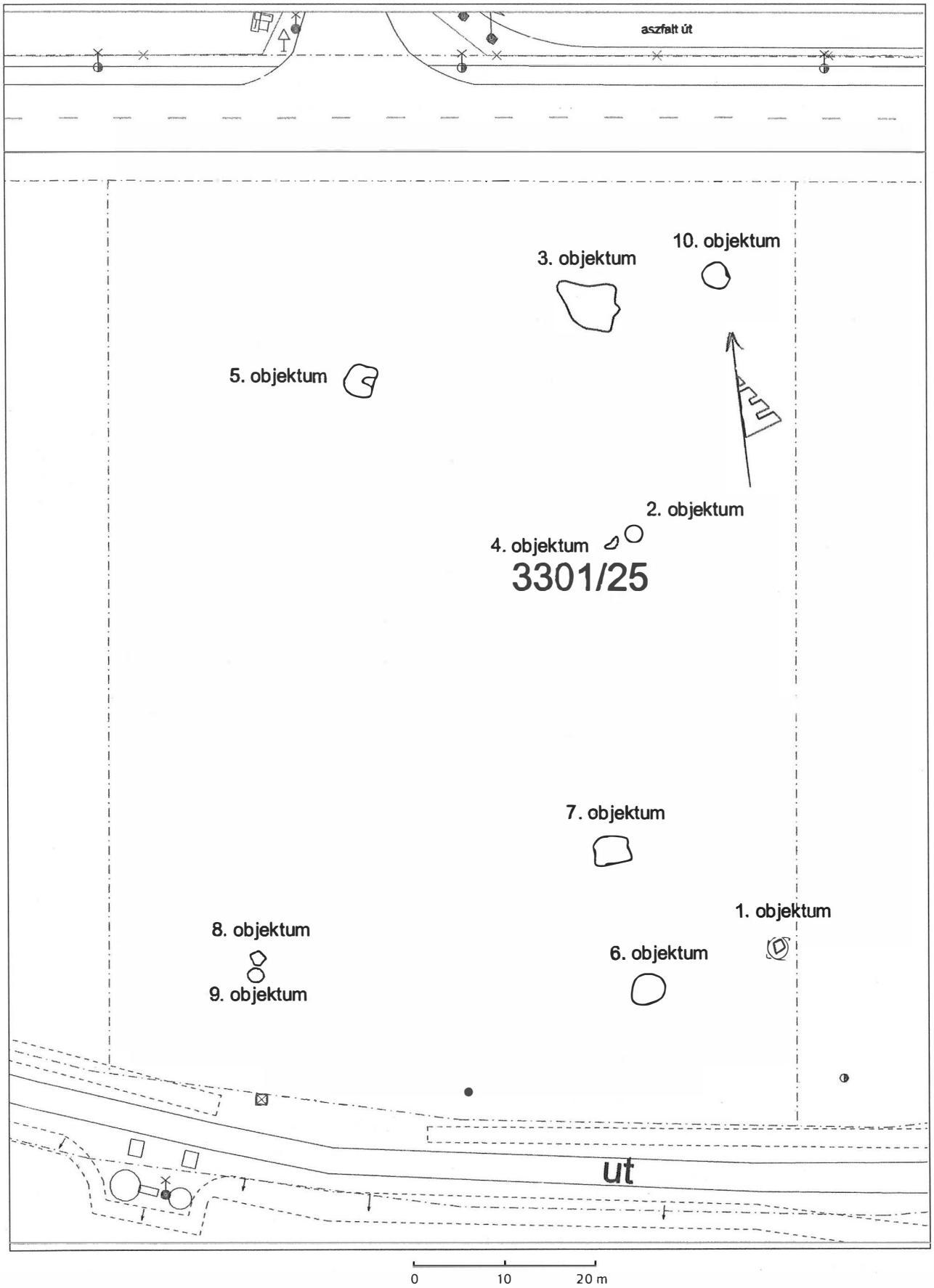

Törökbálint, Tópark, Schako. Régészeti objektumok helyszínrajza. M = 1:500. 2001. 10. 18.

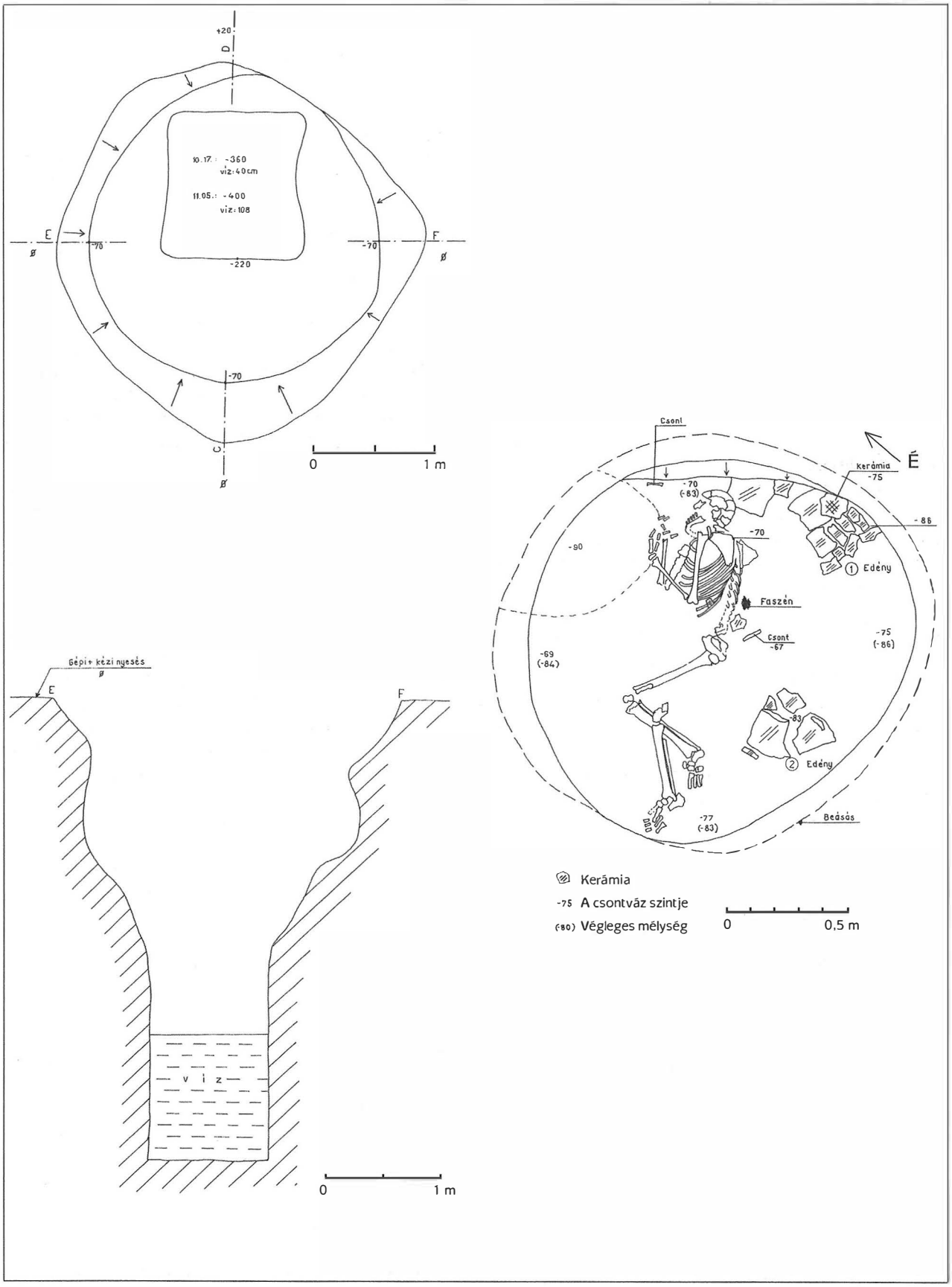

Törökbálint, Tőpark, Schako. 1. Az 1. objektum felülnézete és metszete. 2. A 2. objektum – vaskori? sír–

Az IMMORENT ALPHA (ELIN) területe (hrsz. 3301/28) a lelőhely nyugati részén található. Az építkezés és a vele párhuzamosan zajló feltárás 2001 januárjától júniusáig tartott. Az ásatás során 13 régészeti objektum került elő, a terület északi és középső részén. A déli részen nem voltak objektumok, a középső részen pedig kisebbek, jelentéktelenebbek voltak. Az északi részen – méreteinél és leletanyagánál fogva – a 4. és 5. sz. gödör említendő meg, melyeket az irodaépület géppel ásott pilléralapjai részben tönkretettek.

2001-ben a lelőhely három pontján végzett feltárások újabb adatokkal szolgáltak a késő bronzkor–kora vaskor idején itt virágzó település életéről. Az ez évben feltárt objektumok közül kiemelendő a kút és a zsugorított temetkezés, valamint a nagyméretű ház az állatcsontokkal.

MARÓTI ÉVA

285. Törökbálint határa
(Pest megye) U, Rö?, Kö?

2001. március és április hónapokban a Nemzeti Autópálya Rt. megbízásából terepbejárást végeztünk az M0 autóút M5–M1 autópályák közti, 31 km hosszúságú szakaszán. A terepbejárásra a meglévő autóút nyomvonalának bővítése, illetve az 51-es út és az M5 autópálya közötti új nyomvonalszakasz tervezése miatt volt szükség.

A Törökbálinti Állami Gazdaság területén részben bolygatott, neolit és valószínűleg római kori település nyomait (M0 PM 012 sz. lh.), valamint egy talán középkori település és út (M0 PM 011) nyomait találtuk meg.

Munkatársak: Terei György, Endrődi Anna, Horváth M. Attila, Szilas Gábor, Reményi László, Horváth L. András, Kovács Eszter, Magyar Károly, Lassányi Gábor, Kárpáti Zoltán, Busi György, Zsidi Paula.

BENCZE ZOLTÁN

286. Üllő, 5. sz. lelőhely
(Pest megye) Sza, N

Az M0-ás autóút Pest megyei szakaszának építését megelőző régészeti feltárás során a leendő M0 és 4-es számú, Vecsést és Üllőt elkerülő főút csomópontjának feltárását kezdtük meg. 2001. augusztus 13. és november 15. között kb. 70 000 m²-t tártunk fel.

A területen közel 2200 objektumot tártunk fel teljesen. Egy késő szarmata–hun kori telep és egy, a telepnél valamivel korábbi szarmata temető részletét tártuk fel. A telepen talált fazekaskemencék és a rendkívül nagy mennyiségű, kevés típusba osztható kerámia (korongolt, szemcsés fazekak) fazekastelep meglétére utalnak. A telep É-i szélén három fazekaskemencét tártunk fel. Az egyik (100. obj.) szokatlanul nagy méreteivel (átmérője: 190 cm, mélysége 230 cm), és rendkívül nagy és mély két munkagödrével tűnt ki. A bontás során nyilvánvalóvá vált, hogy a kemencét többször megújították (oldalát és tüzelőnyílását háromszor tapasztották ki), és két munkagödrét két egymást követő periódusban használták. A rostély az utolsó fázisban a vastagon kitapasztott falra támaszkodott, tartószerkezetet (oszlopot vagy osztófalat) nem találtunk. A kemence betöltésében előkerült egy agyaggal körbetapasztott kődarab, amely eredetileg, a szerkezet korai fázisában része lehetett a tartóoszlopnak. Egy másik fazekaskemence (103. obj.) négyszögletes volt, rostélya és a rostélyt tartó oszlop (amely egy agyaggal betapasztott kőre támaszkodott) tökéletesen megőrződött. Egy téglalap alakú munkagödör csatlakozott hozzá.

Hat-hét további esetben került elő sütőkemence, általában nagyobb gödörbe beleépítve. Változatos építési technikákat figyeltünk meg. A kemencék hőszigetelő rétegében cserepek, de sok esetben agyagsalak (elsalakosodott agyagdarabkák?) kerültek elő. A feltárt telepobjektumok döntő többsége azonban gödör: főleg méhkas, vagy tölcsér alakú, trapéz, trapéz metszetű hulladékgödrök és tárolóvermek. A gödrök közül kiemelhető a 907. és a 920. számú, mindkettőnek hengeres oldalát 20–25 cm vastag agyagtapasztás borította. De előkerült több nagyméretű, eredetileg nyilván anyagnyerő helyként szolgáló gödörkomplexum is, amelyekben rengeteg kerámia, vörösre átégett paticsos omladék, sok állatcsont volt.

28 félig földbe mélyített ház és egy felszíni épület került elő. Az épületeknek csak kisebb részében volt tűzhely, illetve kemence. A felszíni (vagy alig lemélyített) építmény többrétegű padlószintjének csak egy részletét tártuk fel cölöp- és karólyukakkal. A házak rendszerint téglalap, illetve közel négyzet alakúak, a hossztengelynél található oszlopgödrök alapján szelemenes nyeregtetőjük volt, egyéb szerkezeti elemre pedig helyenként számos karólyuk utal. Aljuk rendszerint tapasztott vagy lejárt. Egy esetben találtunk a házhoz tartozó kemencét. Néhány esetben még tisztázásra vár, hogy az épület emberi hajlék vagy gazdasági építmény volt-e.

Közel 40 árkot találtunk, köztük a települést kerítő vagy tagoló, sőt valószínűleg vízelvezető árkot is. Vannak négyszögletes formába rendeződő, de nyílegyenes, több száz méter hosszan végigfutó árokformák is. Némelyik funkciója egyelőre ismeretlen.

Négy esetben találtunk a településen emberi vázat. A 693. trapéz metszetű gödör fenekén fiatal nő DK-i tájolású, háton nyújtott végtagokkal fekvő váza, néhány üveg- és korallgyöngyökből álló nyaklánccal. A szintén aláhajló oldalú 959. számú gödörben, 25–30 cm-rel a fenék fölött felnőtt férfi K–DK-i tájolású, félig jobb oldalán fekvő váza feküdt melléklet nélkül. A 782. objektumban, szabályos sírgödörben férfi nyújtott váza került elő, oldalán vaskéssel, vállán vastárggyal, derekán pénzzel. A 2200. objektumban, egy csaknem szabályos, enyhén trapezoid sírgödörben, a telep gödrei között egy DK–ÉNy-i tájolású férfi(?)sír került elő. Vállánál vasfibula, lábánál szemcsés, korongolt kis fazék.

A 649. gödörben két kutyavázat (egyik hiányos) bontottunk ki.

A teleptől több száz méternyire D-re került elő 5 kirabolt szarmata sír, amelyek közül hármat körárok ke rített. A sírok tájolása DK–ÉNy. Leleteik (gyöngyök, fibula, fülbevaló stb.) és néhány római érem alapján nem lehetnek korábbiak a 3. század végénél. Valamennyit azonos módszerrel rabolták ki. Egyelőre kérdéses, hogy a temető a teleppel egykorú-e.

A bőséges leletanyag zöme a késő szarmata korra jellemző szemcsés, apró kavicsos, esetenként homokos anyagú kerámia, amely a leletanyag túlnyomó részét jelenti. Több gödörből került elő selejtes, deformálódott, rosszul égetett szemcsés kerámia. Ehhez képest sokkal kisebb mennyiségben találtunk finoman iszapolt anyagú, szürke és téglaszínű kerámiát. A kézzel formált cserepek száma elenyésző. A murgai típusú korsótöredékek, a római importtárgyak viszonylagos ritkasága, valamint egyéb leletek (íves hátú fésű, hun kori vaszabla stb.) a telepet a 4–5. századra keltezik. A római provinciális kerámiát néhány terra sigillata töredék és késő római mázas töredék képviseli. A kerámiatípusokat a fazéktöredékek, kisebb számban tál- és fedőtöredékek alkotják. Több orsókarika, orsógomb és egy grafitbevonatos, díszített kvád orsógomb is előkerült. A teleprészlet fémtárgyai bronz- és vasfibulák, bronzkarperecek, vaskések, vascsatok, vaszabla stb. A 638. ház betöltésében körszelet fogójú csontfésűt találtunk, és további objektumokban is volt csontfésűtöredék, továbbá számos csontkorcsolya. Három gödörből került elő egy-egy pénz, 320–330-as évekbeli bronz aprópénzek (Gloria exercitus típus kettő és egy hadijelvénnyel, Constantinopolis). Viszonylag kevés volt az állatcsont. Sok esetben patics (áglenyomatos darabok is), őrlőkövek és töredékeik, salakdarabok kerültek elő. Több gödörben embercsontok is voltak.

Munkatársak: Almássy Katalin, Istvánovits Eszter, K. Németh András, Orosz Krisztina, Rácz Tibor régészek, Gál Krisztián, Gergely Balázs, György László, Jakab Attila, Mérai Dóra, Mersdorf Zsuzsa, Rácz Miklós, Szőllősi Géza, Sztáncsúj Sándor József (ELTE), Benedek András, Lakos Katalin, Nagy Márta, Pintye Gábor, Scholtz Róbert, Sóskúti Kornél, Zsoldos Attila (JATE) régészhallgatók; Gyöngyössy Adrienn, Kapitány Róbert, Skenderovics Lídia (Iparművészeti Egyetem), Borsos Hedvig, Hostyinszky Attila, Lukács Katalin, Pintér Erzsébet restaurátorok, Szánthó Dániel geodéta. Koordinátor: Tari Edit.

BATIZI ZOLTÁN – DINNYÉS ISTVÁN – KŐVÁRI KLÁRA – KULCSÁR VALÉRIA – SIMON LÁSZLÓ – TARI EDIT

287. Üllő határa

(Pest megye) Ő, Sza, A, Á, Kk, Kű

Régészeti terepbejárást végeztünk az M0 autópálya nyomvonalán Gyál közigazgatási határától a 31. sz. főútig; 4–500 méter (lelőhely-lehatárolásoknál néha 7–800 m) szélességben. Az M0 autópálya délről kerüli meg Vecsés nagyközséget, majd Vecsés és Üllő között fordul É felé, ahol Ecser és Maglód között halad tovább a 31. sz. főútig. Területünkön 14,1 km hosszú az M0 autópálya bejárt nyomvonala. Ehhez kapcsolódóan a Vecsést és Üllőt ÉK-ről és K-ről elkerülő 4. sz. főút nyomvonalát is bejártuk, 12,5 km hosszúságban. A teljes nyomvonalhosszon 2,84 km-t erdő borított, és 1,12 km-t gazos elvadult növényzet fedett.

Üllő határában 22 lelőhelyet találtunk, melyek közül kilencnek teljes régészeti feltárását tartom indokoltnak. (Lásd fent, Üllő 5. sz. lh.). Öt lelőhely esetében elegendő a szondázó kutatás, nyolcnak a területén pedig régészeti szakfelügyeletet javaslok. Ezek között több olyan is van, ahol mindössze 1–2 darab cserép utal régészeti lelőhelyre. A regisztrált 22 lelőhelyen őskori, szarmata, avar, Árpád-kori, késő középkori és kora újkori felszíni telepnyomokat illetve szórványleleteket találtunk.

A leletek a ceglédi Kossuth Múzeumba kerültek.

TARI EDIT

288. Vaskút, Várhely

(Bács-Kiskun megye) Sza

2001. november 24-én végeztem terepbejárást a lelőhelyen, ahol két különböző halomcsoport található. A Kőhegyi Mihály által feltételezett földvár az úttól (Vaskút és Gara közti út) kb. 200 m-re K-re található. A földvár állapota jónak mondható, a környéke és a teljes terület frissen volt szántva, a terepbejáráshoz kiválóan alkalmas volt.

A másik halomcsoport, amely az előzőtől ÉNy-ra található, kb. 250 m-re, az út közvetlen közelében van, attól csak kb. 30–40 m-re. Ez a halomcsoport három halomból áll, amelyek állapota ugyancsak jónak mondható. A földvár és a halmok környékéről igen kevés anyag került elő (római házi kerámia).

A két halomcsoport közti területen az úttól kb. 150 m-re, K-re, a két halom között félúton, egy igen kis területen, igen nagy sűrűségben kerültek elő különböző korú kerámiatöredékek. A lelőhely nem emelkedik ki környezetéből. A lelőhely kiterjedése kb. 20×30 m. Ettől a területtől eltávolodva már nem is mutatkozik leletanyag. Leletanyag: szarmata korongolt és kézzel formált cserepek.

VADAY ANDREA – HAJDÚ ÁDÁM

289. Vasszilvágy, Római katolikus templom

(Vas megye) Kk

A ma álló épület szentélye a 14. század harmadik harmadában Nagy Lajos király uralkodása alatt épült Ny-i karzatos íves záródású apszisú, bélletes kapujú, egyhajós templom, melynek K-i falán a 15. században kisméretű négyzetes ablakot nyitottak. É felől a halottak kapujánál sekrestyét építettek.

A középkori templomhoz 1732–1734 között a középkori hajó Ny-i falának és tornyának elbontása után új hajót építettek toronnyal. Az egész hajó alá kriptát épített-

tek, melynek nagy részét a temetkezések függvényében lefalazták. A középkori ablakokat befalazták. Ekkor a már szentélyként szolgáló hajón új ablakot alakítottak ki.

A 18. századi bővítéskor elbontották az É-i sekrestyét, a középkori szentélyt megtartva az szolgált sekrestyeként.

A 18. század végén D-ről oratóriumot építettek, kaput törtek a középkori falba. A középkori hajóban, azaz barokk szentélyben új ablakot vágtak É-ról új sekrestyét építettek. A szentély és az oratórium kehlheimi mészkőborítást kapott, a sekrestye téglapadozatot.

A csehsüveg boltozatú sekrestyét 1909-ben lebontották, álstukatúrt kapott. Felépült a mai oratórium, új, nagyméretű nyílást alakítottak ki. Ekkor bontották le a középkori szentélyt. A diadalívet egy futó téglasorral berakták alap nélkül.

A jelenlegi oratórium mai képe 1962-ben alakult ki. Kátrányba halszálka parkettát raktak. A négyzetes nyílást ívessé alakították, üvegezett, hegesztett vasajtóval látták el. A D-i, mai sekrestye 18. század végén lerakott kehlheimi mészkőlapjaira kátrányt kentek, majd mozaikparkettát utánzó műanyag padló került rá. Ugyancsak kátrányt kentek a hajó É-i falára, majd arra került a vakolat belülről, kívül pedig körben, nagy szilárdságú cementes lábazat.

HAJMÁSI ERIKA

290. Vác, Vár
(Pest megye) Á, Tö

Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal építési engedélyével és műemléki művezetésével, Vác Város Önkormányzata megbízásából és költségére, Mladek Ferenc váci építész helyi irányításával, a nagymarosi HÓD Kft. kivitelezésében tovább folytatódott a váci vár Dunára néző várfalának helyreállítása. E terv keretében 2001-ben műemléki kivitelezést kísérő feltárást végeztünk a vár udvarának D-i részén. A cél a D-i várfal nyomvonalának rögzítése volt. Az ásatás során feltártunk húsz 11. századi temetkezést, hasonló korú telepjelenségeket, 13. századi kemencét, fal- és épületmaradványokat. Megtaláltuk a D-i hosszanti várfalat, sajnos nagyon kitermelt állapotban, s az őt kísérő, igen szabálytalanul lerakott cölöpsort, valamint a várárok kezdetét. Az egész területet rendkívül nagy mértékben bolygatták, mind a török korban, mind a 18–19. században. Ásatási eredményeink alapján azonban mégis ki lehet szerkeszteni, és helyre lehet állítani a vár D-i sarkának, valószínűleg török kori megépítését.

TETTAMANTI SAROLTA

291. Vászoly, Imre utca
(Veszprém megye) U

Vászoly község területén 2001. június 12. és július 24. között zajlott a szennyvízvezeték kiépítését megelőző régészeti feltárás. A falu nyugati területén az Imre utcában, a fővezeték nyomvonalán régészeti leletek kerültek elő.

Az Imre u. 211/1 helyrajzi számú zsákutcájától kezdve, északi irányba őskori objektumokat sikerült megfogni, és azonosítani. A vezeték nyomvonalán 12, a lengyeli kultúrához tartozó telepre utaló objektumot, egy kemencét (?) és egy őskori sírt dokumentáltam. A nagy mennyiségű leletanyag kerámiából, állatcsontból, magkövekből és szilexekből állt. Valószínű, hogy a kultúra korai szakaszában telepedett meg a lakosság. A lelőhelyeket a korábbi közművekkel sajnos már átvágták, és részben megsemmisítették.

Az Imre utca nyugati oldalán található domboldal szintén lakott volt az őskorban, amire az a négy régészeti objektum is utal, amelyekből szintén őskori, lengyeli leletanyag került elő. A dombháton a telkeket már kimérték, az építkezések előtt a megelőző feltárást el kell végezni. A leletek már 10 cm mélyen is jelentkeznek, sőt a humuszréteg is kevert őskori anyaggal. A területen folytatott szántás során kerülhetett a leletanyag a felsőbb rétegekbe. A telektulajdonosok elmondása alapján a felszínről is lehet magköveket, szilexeket és csontokat gyűjteni.

Az András és a Vazul utca mentén szórványosan kerültek elő mázas kerámiatöredékek és állatcsontok a korábbi közművek beásásainak kevert földjéből, régészeti objektumot nem találtam.

KIRCHHOF ANITA

292. Vecsés, Lakópark
(Pest megye) Sza, Á

Az Architect-Bau '98 Kft rendelte meg a Pest Megyei Múzeumok Igazgatóságától a Vecsésen létesítendő lakópark területének megelőző régészeti feltárását 2001 nyarán. A Budai Nagy Antal és a Dobó Katica utca által közrezárt területen található a Vecsés 10., 89. és 99. régészeti lelőhely. 18 kutatóárkot ástunk ki előzetesen a próbafeltárás során, majd a kutatóárkokat szelvényekké nyitottuk össze. Összesen 16300 m^2-t tártunk fel.

Mind a szarmata, mind az Árpád-kori településhez tartoznak a talált és dokumentált telepjelenségek. Ez az egykori település házalapozásaiból, a települést kerítő és egyéb árkokból, tűzhelymaradványokból, tárolóvermekből, gödrökből áll. 14 házat tártunk fel, ebből 2 volt szarmata, a többi Árpád-kori. A szarmata házakban nem volt tűzhely, az Árpád-koriak között 1 kőkemencés ház, 11 agyagkemencés, földbe mélyített épületet találtunk. A kemencék egy részénél a sütőfelület alá hőtartó cserépréteget terítettek. Külön említésre méltó a 123. számú Árpád-kori ház. A téglalap alakú épület hossztengelyében három nagyméretű cölöplyukat, mind a négy sarkában és az oldalfalai mellett, egymástól 40–80 cm távolságra, összesen 20 cölöplyukat bontottunk ki. A házban két kemence volt, mindkettőbe később cölöpöt ástak. Számos objektumban találtunk állatcsontokat, valamint 2 gödörben kutyacsontvázat.

Leletanyag: késő szarmata kavicsos anyagú, és sima, szürke korongolt fazekak töredékei, fibulatöredék, valamint vörös festésű, fehér anyagú Árpád-kori korsó, 12–13. századi kormosra égett fehérkerámia töredékei. A fazekakon zömmel csigavonalas díszítés volt. Néhány objektumban a 12–13. századi kerámiák együtt fordulnak elő 14. századi leletanyaggal. További leletek: kagyló, vastöredékek, fenőkövek, örlőkövek. Számos Árpád-kori objektumban találtunk római tegulát, melynek származási helye ismeretlen.

Munkatársak: Berecz Barbara, Gál Krisztián, Gergely Balázs, Mersdorf Zsuzsa, Sztáncsúj Sándor régészhallgatók (ELTE), Czigléczki Tibor és Szrnka Attila régésztechnikusok, Mayer Tamás és Pátkai Balázs geodéták.

TARI EDIT

293. Vecsés határa

(Pest megye) Ő, B, Szk, Sza, A, Á, Kk

Régészeti terepbejárást végeztünk az M0 autópálya nyomvonalán Gyál közigazgatási határától a 31. sz. főútig; 4–500 méter (lelőhely-lehatárolásoknál néha 7–800 m) szélességben. Az M0 autópálya délről kerüli meg Vecsés nagyközséget, majd Vecsés és Üllő között fordul É felé, ahol Ecser és Maglód között halad tovább a 31. sz. főútig. Területünkön 14,1 km hosszú az M0 autópálya bejárt nyomvonala. Ehhez kapcsolódóan a Vecsést és Üllőt ÉK-ről és K-ről elkerülő 4. sz. főút nyomvonalát is bejártuk 12,5 km hosszúságban. A teljes nyomvonalhosszon 2,84 km-t erdő borított, és 1,12 km-t gazos elvadult növényzet fedett. Vecsés külterületi határában 1997–98-ban folytattunk már előzetes topográfiai munkálatokat. Az innen ismert régészeti lelőhelyeknél megtartottuk a régebb óta ismert lelőhelyek számozását.

A Vecsés határában regisztrált 19 lelőhelyen őskori, bronzkori, szkíta, szarmata, avar, Árpád-kori és késő középkori településnyomokat találtunk. Négy lelőhely teljes feltárását, hatnak szondázó próbafeltárását javaslom, kilencnek a területén pedig folyamatos régészeti felügyeletet.

A leletek a ceglédi Kossuth Múzeumba kerültek.

TARI EDIT

294. Veszprém, Óváros tér (MRT 2. k. 51/33. lh.)

(Veszprém megye) B, Ú

A tér és környezetének rekonstrukciós munkálataihoz kapcsolódóan 2001. április 3-tól július 31-ig végeztem előzetes feltárást.

A munka során az Óváros tér K-i oldalán az 1908–1911 között lebontott 18–19. századi lakóházak alapfalait, az Óváros tér 1. előtt kőboltozatos csatornát (18. század), a Vas Gereben utca–Rákóczi utca találkozásánál kőboltozatos pincét (18. század), a Szabadság tér 15. előtt (újkori) falat, a Szabadság tér 2. előtt kőboltozatos csatornát (18–19. század), a Horgos utcában, a Naplószékház mögött (újkori) falat, az Óváros tér–Sziklay János utcai feljárónál korábbi útfelületet, az Óváros tér–Vár utca csatlakozásánál (újkori) falat dokumentáltam.

Leletanyag: újkori kerámia-, üveg-, kályhacsempe, állati- és emberi csonttöredékek, néhány szórvány bronzkori kerámiatöredék, 1 db újkori faragott kő.

RAINER PÁL

295. Veszprém, Veszprémvölgyi apácakolostor

(Veszprém megye) Á, Kö, Kk

A 2000-ben feltárt román kori templomtól délre eső – Rhé Gyula által már nagyrészt feltárt – kolostorépületek kutatására került sor. Megállapítottuk, hogy egy sokszoros átépítésen keresztülment épületegyüttesről van szó, melyet délről – a mai modern kerítéssel párhuzamos, tőle északra futó – köpenyezett kerítés határolt le (ennek részleteit először 1998-ban figyeltük meg). A román kori templom nyugati tornyához, melynek bejárata dél felől nyílt, délről hozzáépítettek egy észak–déli irányú házat. Ennek kelet felé nyíló ajtaja egy, a román kori templomhoz délről hozzátoldott épületbe, vagy inkább egy támfalak által határolt kertbe nyílt. Itt több késő középkori sírt tártunk fel, közülük az egyik Luxemburg Zsigmond-éremmel keltezett volt. A fölöttük lévő kevert temetőföldből egy rozmáragyarból faragott, Tau-alakú pásztorbot-vég került elő, nyilván egy korábbi sír bolygatásából származik. A díszítőmotívumai alapján skandináv területről származtatható faragvány a 11. század második felében készülhetett. Egyelőre kérdéses, hogy az unikális egyházi jelvény mikor került Veszprémvölgybe, majd végül a földbe. A román kori templomtól délre három olyan, kelet felé tartó fal is van, amely nem fordul be, így valószínűleg a Séd felé lejtő terepszintesést áthidaló támfalakról/kerítésfalakról lehet szó. E falakról az előkerült csekély leletanyag alapján annyit tudunk, hogy késő középkoriak.

FÜLÖP ANDRÁS – KOPPÁNY ANDRÁS

296. Véménd határa

(Baranya megye) Kö, Kk

Az M6-56 gyorsforgalmi út tervezett nyomvonalának Baranya megyei szakaszán két részletben, 2001. április 10.–május 11. és október 8–18. között végeztünk terepbejárást. A területet a nyomvonalon 100–100 méteres sávban jártuk be, illetve adott esetben a lelőhely teljes kiterjedését meghatároztuk. A kijelölt terület 77,9%-át sikerült bejárni, a többi rész erdő, mocsár, gyep miatt járhatatlan volt.

Véménd határában 6, középkori, késő középkori, területhasználatra utaló, illetve falut, telepet jelző lelőhelyet regisztráltunk (1–6. lh.).

A leletek a Janus Pannonius Múzeum gyűjteményébe kerültek.

KÁRPÁTI GÁBOR

297. Vésztő, Bikeri
(Békés megye) R, H
2001. június 18. és augusztus 11. között került sor ásatásra a lelőhelyen, a tavaly megkezdett közös, magyar–amerikai Körös Regionális Régészeti Program keretében. A projekt célja a késő neolitikum–kora rézkor átmeneti időszakának vizsgálata az Alföldön, illetve kora rézkori települések komplex kutatása.

A Vésztő, 20. sz. lelőhelyen a múlt évben ásott 2×2 m-es szondák alapján idén két felületet nyitottunk. A tavalyi 2. tesztszelvényünk körül egy 10×10 m-es, a harmadikhoz kapcsolva egy 6×6 m-es szelvényt jelöltünk ki. Az elmúlt idényben mindkettőben Tiszapolgári kultúrás házak nyomait tártuk fel.

A 2. szelvény területén teljesen kibontottuk a múlt évben felfedezett házat. A paticsfal vastag omladékrétege alatt határozott padlót ugyan nem tudtunk megfigyelni, de a házban talált három, másodlagosan erősen átégett Tiszapolgári típusú edény egyértelműen kijelölte szintjét. Az egykori épület DK-i negyedének falmaradványai közül illetve alatt nagy számban kerültek elő csontnyílhegyek töredékei. A háztól K-re paticsot, állatcsontot és Tiszapolgári kerámiatöredékeket tartalmazó gödör részletét bontottuk ki. A szelvény D-i és ÉK-i területén elértük az egykori járószintet. A D-i részen, objektum nélküli környezetben nagy számban találtunk kora rézkori edénytöredékeket valamint állatcsontokat. Közvetlenül a szelvényfal mellett, annak Ny-i vége közelében kisebb paticsfoltokat tártunk fel. A K-i szelvényfalnál, közvetlenül a feltárt háztól K-re újabb, összefüggő, épületre utaló omladékrétegre bukkantunk. Viszonyát a házzal ebben az idényben nem sikerült tisztáznunk. Honfoglalás kori lovassírt bontottunk ki a háztól D-re.

A 3. szelvény É-i kétharmadában, közvetlenül a humusz alatt vastag paticsréteg jelentkezett. Elbontása során nagy számban kerültek elő Tiszapolgári edénytöredékek, valamint felszínre került egy orsógomb, nehezékek és csonteszközök, közöttük nyílhegytöredék is. Padlót nem találtunk. Az objektum D-i részén nagy számban bontottunk ki edények összeillő töredékeit.

Az ásatás költségeit teljes egészében a National Science Foundation pályázatain elnyert összegek biztosították. A kutatási programot előreláthatólag 2004-ig folytatjuk.

Az idei munkában részt vettek: Horváth Ferenc (Móra Ferenc Múzeum, Szeged), Gyucha Attila, Kékegyi Dorottya (Munkácsy Mihály Múzeum, Békéscsaba), William A. Parkinson (Florida State University), Richard Yerkes (Ohio State University), Tod Frolking (Dennison College), Kostalena Michelaki (University of Cambridge), Apostolos Sarris (University of Nebraska), Michael Galaty (Millsaps College) valamint amerikai és magyar egyetemisták.

A honfoglalás kori sírról szóló részletes jelentést lásd a 87. oldalon.

GYUCHA ATTILA – HORVÁTH FERENC – WILLIAM A. PARKINSON

298. Visegrád, Fellegvár
(Pest megye) Kö
A visegrádi fellegvár É-i belső falszorosában folytattunk ásatást a tavalyi folytatásaként. A megelőző években végzett ásatásokon feltárt szelvények a Zsigmond-kori rétegekig hatoltak le, csak két helyen érték el a sziklafelszínt. A két régi szelvény közötti terület É-i felén nyitottuk meg idei szelvényeinket, így K–Ny-i metszetet is kaptunk a falszorosról. A belső falszoros D-i felén lévő szikla, és fölötte lévő várfal átrepedezett, omladékos állapotban van, így a falszoros D-i felében csak ennek megerősítése után dolgozhatunk, amit jövőre fognak elvégezni.

A szelvények egységes betöltésűek és leletanyagúak voltak. Az É-i belső falszorosban a sziklát a késő Anjou, korai Zsigmond-korban visszavésték, és az É-i falat is akkor húzták fel, ehhez alsó zoklinak a sziklát használták fel. Az alsó járószintet fehérhabarcsos mészkőcsíkok jelzik. Az e fölötti laza, világosbarna, szemetes, nagyköves betöltésből a korai Zsigmond-korra keltezhető kályhacsempék kerültek elő, például nagyméretű, négyzetes, sötétzöld mázas Szent Györgyöt a Sárkánnyal ábrázoló, illetve háromoszlopos, felül rozettás vakmérműves félcsempe, sárgamázas kályha pártázat. Ezek a csempetípusok csak ebből a rétegből kerültek elő, míg a késői Zsigmond-korra keltezhető kályhacsempék a szelvény teljes mélységéből. A választóvonalat a nagyköves szint fölött megjelenő tömött, sötétbarna járószint jelentette. A járószint fölött laza, szemetes, téglás, tetőcserepes, építési törmelékes rétegek húzódtak, melyekből a csak késői Zsigmond-korra keltezhető kályhacsempék, például állatmesés, városkapus, sárkányrendes-címeres, dongáshátú, áttört előlapú, mérműves kályhacsempék kerültek elő, sárga- és zöldmázas hagyma alakú kályhaszemek töredékeivel együtt, feltehetően egy kályhán belül is váltakozó színnel. A kályhaszemek közül a felső palotaszárnyból a falszoros K-i területére kidobott fehér anyagú, vörös festésűek mellett szürke, négyzetes, sarkán fonatos díszűeket tettünk el. A kerámia elsősorban konyhai hulladék, fazekak, fedők, nagyon sok az osztrák áru, fazekak, kancsók is. A felső rétegekben nagyobb arányban fordul elő a konyhai kerámia, mennyisége a későbbiekben lecsökken és elsősorban a kályhaszemek, kályhacsempék teszik ki az anyag nagyobb részét. A legfelsőbb rétegekből bordó engóbbal festett loštitzei edények töredékei kerültek elő. Nagy mennyiségben kerültek elő a harmadik rétegtől lefelé a sárga- és zöldmázas, nagyméretű tárolóedények és töredékei a teljes mélységből.

A legfelső rétegből kerültek csak elő faragott fehér mészkőfaragványok, egy sokszögletű hasáb, és egy keresztrózsa töredéke. A lentebbi rétegekből gótikus ablakosztó, illetve egyéb faragott kőtöredékek.

Az állatcsontok egy részén látszik a darabolás, teljes átvágás, nagy felületi sérülések formájában. Egyes daraboknál a csont pörkölése is. A csöves csontok egy része rövid darabokra felvágott.

Az É-i belső falszoros ásatása tovább folytatódik, hogy a Zsigmond-kor belső kronológiáját pontosíthassuk.

PÖLÖS ANDREA

299. Visegrád, Ferences kolostor
(Pest megye) Kö

2001. augusztus 13. és szeptember 13. között végeztünk ásatást a visegrádi ferences kolostorban az ELTE Középkori és Kora újkori Régészeti Tanszéke és a Mátyás Király Múzeum együttműködésének keretében.

A ferences kolostor udvarán indított 2000/2 szelvény feltárását fejeztük be. A múlt évben leértünk a 14. századi pusztulási rétegekig. Idén ezeket a rétegeket feltártuk. A felső pusztulási réteg alatt egy faház átégett ÉNy-i sarkát találtuk, belül egy kemencével. Alatta egy korábbi ház paticsos omladékrétege és agyagpadja került elő, amelybe cölöplyuk és egy gabonásverem mélyedt.

A kolostor refektóriumában befejeztük a pince feltárását. A pince közepén álló nyolcszögletű pillér a palota Mátyás-kori formáival azonos lábazati megoldást mutat. A refektórium ÉNy-i sarkában a kályha alatti alapozásról bebizonyosodott, hogy a pince feltöltésével egyidőben emelték. A téglaalapozás DK-i sarkát egy nagy, kőből falazott, pillérszerű alaptömb támasztja meg. Ez a felületén meglévő téglalenyomatok alapján, egy kereszt alakú támpillért tartott. Az alapozás ezek szerint a refektórium sarkában álló boltozott építmény számára készült, feltehetően a Jagelló-korban.

A kerengőudvar kútjának fakeretéből Gryneusz András mintát vett dendrokronológiai vizsgálat céljából.

Munkatárs: Kocsis Edit.

SZŐKE MÁTYÁS – LASZLOVSZKY JÓZSEF – BUZÁS GERGELY

300. Visegrád, Királyi palota
(Pest megye) Kö, Kű

A visegrádi királyi palota alsó fogadóudvarán 2001. július 7–26. és szeptember 9–10. között végeztünk feltárást. A kápolnateraszra vezető nagy lépcső előtt, az egykori sírkőkiállítás épülete helyén az újkori feltöltést géppel bontottuk el. A terület Ny-i végén vízvezetékásás közben megtaláltuk az alsó fogadóudvar É-i fele alatt elhelyezkedő Anjou-kori kőház DK-i sarkát. Ezután K–Ny-i irányban 4 db 13 m hosszú és 4 m széles szelvényt nyitottunk egymás mellett, 1 m-es tanúfalakat hagyva közöttük. A szelvénysor Ny-i végében a középkor végi szint feletti kora újkori szinten egy színszerű kőépület maradványát találtuk. Falaiból több középkori faragvány került elő. Innen származik egy visszatemetéskor előkerült kőtöredék, amelyen 1482-es vagy 1485-ös évszám olvasható, és anyaga alapján a kápolna orgonakarzatának címeres konzolaiból eredhet (Héjj Miklós itt már korábban is számos töredéket talált a konzolokhoz). A terület K-i végén, a középkor végi szinten nagy felületű, vékony habarccsal kevert téglaréteg feküdt, a téglák között a hatszögletű késő gótikus vörösmárvány kút fiálésisak-indításának töredékével. Ez a réteg valószínűleg a palota Szapolyai-kori renoválásakor keletkezhetett, talán terrazzo készítésekor. A 2001/5 szelvényt a nagy lépcsőtől D-re nyitottuk. Itt is téglatörmelék-réteget találtunk egy lapos gödörben a középkor végi szinten. A téglák között egy vörösmárvány kúttál darabja került elő, feltehetően a Múzsák-kútja töredéke. A 2001/1–4 szelvények É-i szélén a középkor végi szint alá kutatóárkot mélyítettünk, amelyben feltártuk az Anjou-kori épület K-i homlokzata előtt épült kőfaragószín talpgerendáját és kősifra rétegét.

SZŐKE MÁTYÁS – BUZÁS GERGELY

301. Visegrád, Szent András monostor
(Pest megye) Kö

A visegrádi Szent András monostor területén, amelynek feltárása 1890–95 között folyt, az 1920-as években felépült a Latinovits család villája, amely a második világháború után a SZOT Park Üdülőjévé alakult, majd az 1980-as években megkezdték a felújítását, de 1989 után privatizálták. Az épület azóta üresen állt. Az idén új tulajdonos vásárolta meg, aki helyre kívánja állítani az épületet. A tervezéssel Mártonffy Gábort bízták meg, a Mátyás Király Múzeumot pedig felkérték a leletmentő ásatás elvégzésére. A munka megkezdésére csak október 1-jén nyílott lehetőség, a munka november 3-ig tartott. Az ősszel egy tájékozódó kutatást végeztünk, amelynek célja, hogy a tervezés érdekében információkat szerezzünk a kolostor pontos helyéről és a maradványok állapotáról.

Az épület felmérése és Szőke Mátyás korábbi megfigyelései és kutatása alapján a templomot feltételesen a villaépület D-i homlokzata elé lokalizáltuk. Ezt a feltételezést sikerült is bizonyítanunk az épület pincéjében végzett falkutatással, valamint a kertben nyitott öt kutatóárokkal. Kidcrült, hogy az épület ÉNy-i sarka alatt lévő pince Ny-i fele középkori falak felhasználásával épült. Ezek a falak a középkori templom két ÉNy-i mellékkápolnájának a falai. A pince korábbi az 1920-as években épült háznál. Építésével egyidejűleg felette egy egytraktusos, a mainál rövidebb házat emeltek, amelyhez K felé kőkerítés csatlakozott. A kerítésfalba, amely a mai villaépület középső falát alkotja, egy kétszer hornyolt bordát találtunk befalazva (nem bontottuk ki). A kert területén a 2001/2. kutatóárokban a templom hosszházának középső részén egy É–D irányú, szintén kiszedett fal árkát találtuk meg, mellette építési réteggel, ami felett két periódusú padlószint húzódott. Az alsó padlószint már ráfedett az 1. sírra, ami viszont már elmetszette az építési réteget. A sírnak csak az ÉK-i sarka esett bele a kutatóárokba.

A kutatóárok alatt egy nagyméretű, köves betöltésű üreget, talán egy kriptát találtunk, amelyet már az első padlószintet áttörve ástak le, de a második padló-

szint rátakart a beásásra. Az objektumot a kutatóárok kis mérete miatt nem tudtuk feltárni. A 2001/3. kutatóárokkal a sekrestyekápolna oltárát kerestük, de csak a kiszedett alapozási árkát találtuk meg. A 2001/4. szelvényt a diadalív D-i fele fölött nyitottuk. Megtaláltuk a gótikus diadalív részben kiszedett alapozását és mellette a négyzetes alaprajzú román kori szentély D-i falának egy rövid szakaszát, amelyből csak az alapozás alsó kősora került elő. A román kori szentélyfal mellett, annak építési rétege alatt tártuk fel a 3. sír lábrészét, és a szentélyfal tetejére ráásva a 2. sír lábrészét. A 2001/5. szelvényben a templom D-i kapujának helyét figyelhettük meg. A gótikus templomfaltól D-re megtaláltuk a kerengő habarcsos padlószintjét is. A gótikus templomfalat és a templomon belüli területet két újkori árok erősen megbolygatta, de egy foltban épen maradt a gótikus padlószint habarcsrétege.

Ezt átvágta egy a 14. század második felére keltezhető férfisír (4. sír). A rossz megtartású csontvázon megfigyelhető volt a bőröve, amelyet két rézkarika és egy kerek vascsat díszített, valamint a csuklyájának szegései. A sírban egy erős fakoporsó nagyméretű szegeit is megtaláltuk. Tőle Ny-ra az 5. sír lábrészét is sikerült megfognunk. Az újkori beásások és a késő középkori sírok által erősen bolygatott területen csak csekély nyomait találtuk meg a román kori templom D-i mellékapszisának, de ebből is megállapítható volt, hogy az apszis félköríves alaprajzú lehetett, 60 cm-es falvastagsága és a mai szinthez képest 150 cm-es alapozási mélysége a főszentélyével egyezett.

Az ásatás eredményeként megállapíthattuk, hogy a kolostorromot az 1890-es évek feltárásai után súlyos károk érték: a romokat a tulajdonosok házépítésre használták, a falak jelentős részét kitermelték. Ennek ellenére néhol még jelentős falmaradványokkal kell számolnunk, az alapozási árkok pedig máshol is megfoghatóak. A templomban lévő sírok jó része bolygatatlan. Feltehetően a kolostor területén sérülhettek a romok súlyosabban a villa építése során készült tereprendezés miatt.

Az idei kutatás legjelentősebb eredménye a román kori templomszentély alaprajzának tisztázása: két félköríves mellékszentély között a négyzetes alaprajzú főszentély. A falak csekély alapozási mélysége (kb. 30 cm) és kis vastagsága (60–80 cm) feltűnő. A Ny-i rész alaprajzának biztos értelmezéséhez az idei kutatási eredmények még nem elegendőek.

A kutatás legfontosabb lelete a 14. század második felére keltezhető 4. sír öv- és csuklyamaradványa.

BUZÁS GERGELY

302. Vokány, Szenttrinitás-puszta
(Baranya megye) Kö

2001. május 2–11. között leletmentő ásatást végeztünk az egykori Szenttrinitás bencés kolostor területén (hrsz: 0/111.). Előkerült az egykori bencés kolostortemplom D-i fala. A templom feltehetően az újkorban téglapadlót kapott. A padló alatt összekeveredett középkori sírok maradványait találtuk. Rugós-gyöngyös párta részei, és bronzcsatok kerültek innen elő. A templomtól D-re sátortetős középkori, vagy újkori téglasírok voltak, párhuzamosan, K–Ny irányú sorokba rendezve, melléklet nélkül.

A leletmentésen jelen voltak Kárpáti Gábor és Pariahuaman Antonio régészek, Balogh András és Kovaliczky Gergely régészhallgatók, valamint Krasznai Péter rajzoló.

GÁBOR OLIVÉR

303. Vörs, Majori-dűlő
(Somogy megye) B, H

A Nemzeti Kulturális Alapprogram, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Nemzeti Örökség Pályázat, valamint Vörs Község Önkormányzatának támogatásával folytattuk az 1999-ben vízvezetékárok ásása közben megtalált 10. századi temető megelőző feltárását.

A lakóterületnek kiparcellázott alacsony dombon kb. 5000 m² területet tártunk fel. Összesen 395 objektum (370 db 10. századi csontvázas sír, 22 bronzkori, 3 újkori gödör, illetve jelenség), valamint egy újkori árokrendszer került elő.

Az igen száraz, jelentős részben agyagos, löszös, a domb legmagasabb pontján homokos talajban rossz megfigyelési körülmények voltak. A csontvázak jelentős része a felszínhez már közel, igen sekély szántott réteg alatt jelentkezett, többnyire sírfolt nélkül. A szelvények megnyesett felületén észlelhető sírfoltok között árkolási technikával tudtuk felfedezni a homokban szintén részben folt nélküli, részben csak a lemélyített keresztirányú árkokban megfigyelhető foltokkal rendelkező további sírokat.

Az általános tájolás Ny–K, néhány esetben figyelhettünk meg ettől kissé eltérő, DNy–ÉK irányítású sírokat. Koporsó nyomait egyetlen sírban sem sikerült megfigyelni, a holttesteket többnyire valamilyen lepelbe tekerve helyezték sírba. A rítusra jellemző még a különböző szögben a medencére hajlított egyik, vagy mindkét alkar, néhány esetben valamelyik kart a vállhoz hajlították.

Jellemző leletanyag a bronz és az ezüst S-végű fülbevaló-pár, kerek-, és csüngős ingnyakveretek; öntött bronz állatfejes karperecek; vastag bronzdrótból sodrott kar- és nyakperecek. Több sírban találtunk tegezre utaló vasalásokat, a tipikus honfoglalás kori rombusz alakú és villás nyílhegyekkel. Két sírban volt csontos íj, mindkettőt nyugalmi állapotban helyezték sírba. Az egyik íjász (385. sír) esetében trepanációt, és a combcsont gyógyult törését figyelhettük meg. A 357. sírba helyezett tegezben 6 nyílcsúcsot találtunk, a tegez méretei rekonstruálhatóak, valamint megfigyelhető volt a tegez oldalának zárószerkezete is. A 228. sírban két pár 9. századi típusú ezüst fülbevalót találtunk. Az időrendi besorolás szempontjából fontos lelet a 213. sírban talált, a ru-

házatra felvarrt két verdefényes ezüst érem. Az egyik II. Lothar (945–950) milánói verete (CNI V. 1. 39.1.), a másik egy, a 10. század első negyedére keltezhető, veronai városi dénár (CNI. VI. XXIII. 6.). A 208. sírban stilizált lovat és életfát ábrázoló, ónozott bronz hajfonatkorong volt. (Lásd a hátsó borítón!)

Igen fontos technikai megfigyelés, hogy a más területeken általános ezüstözés helyett a bronztárgyak felületén általában ónbevonatot alkalmaztak.

A temető teljes feltárását a rossz időjárási viszonyok, valamint a pénzügyi keret elfogyása miatt nem tudtuk teljesen befejezni, a középső terület Ny-i részén (5., 12., 13., 17. szelvény) a következő évben még rövid kutatásra lesz szükség.

A csontanyag 90%-ban tisztított (mosott), antropológiai vizsgálata a Magyar Természettudományi Múzeum Embertani Tárában megkezdődött.

KÖLTŐ LÁSZLÓ

304. Zalaegerszeg, Vár
(Zala megye) Kk

A 16. században a püspöki kúria körül kialakult egerszegi vár helyének és a régi vármegyeház tömbjének nagyjából azonosságához nem fért kétség. Az egykori vár itteni létezése annak elbontása után is rögzült Várkör néven. A középkori vár területén mindeddig csak Sági Károly 1956. augusztus 21–26. között folytatott feltárásából, és az 1972 októberében a Göcseji Múzeum új épületének Várkör utcai csatornázása során előkerült cölöpök révén vannak hiteles adataink. Ekkor a várárokba verve, egymás mögött mintegy 1 m-re két, négyzet alakúra bárdolt facölöp teteje bukkant elő.

Az egykori vár feltételezett helyén társasház, illetve irodaház építését engedélyezték. Múzeumunk az ismert tények tükrében ragaszkodott a szondázó-megelőző régészeti feltáráshoz. A kutatások mindkét építési telken meghozták a várt eredményt. Az ásatások során fény derült a várfal és a városfal szerkezetére.

A vár ásatása két telken folyt, az egyik a Batthyány utca 3–17. számok alatt 2001. február 9. és 16. között. A Batthyány és Kölcsey utca között a városfal kazettás szerkezetét tártuk fel. Ezen az építési telken a városfal 15×5 m-es szakasza került napvilágra. Ezen a 15 m-es szakaszon három kazettát figyeltünk meg. A két szélső elem 5×5 m-es, míg a középső 4×4 m-es volt. Ehhez kapcsolódott még a K-i oldalon egy kis téglalap alakú bástya (méretei: 5×4 m). Ez a rész mindösszesen 163 cölöpből állt. A kazettákat minden esetben dupla cölöpsor alkotta. A két, egymással párhuzamos sor egymástól megközelítőleg egyforma távolságra, átlagosan mintegy 20 cm-re volt. Az egész telken összesen 7 kutatóárkot húztunk mintegy 300 m²-t kutattunk át, dokumentáltunk. A 3–7. kutatóárokban már csak elszórtan találtunk cölöpöket, több összefüggő cölöpsor nem mutatkozott. Meg kell még említeni, hogy az egykori altalaj a 20. századi feltöltés és építkezés előtt (a mostani építkezések megkezdése előtt régi házakat bontottak le), vizenyős volt itt is és a másik telken is, így az egykori talajmagasságban elfűrészelték cölöpjeinket, és erre alapozták a 20. századi felépítményt.

A Batthyány utca és a Budai Nagy Antal utca által határolt telken 2001. március 6. és április 18. között folyt a munka. Itt is újabb cölöpökre bukkantunk, amelyek az egykori palánkvár rondelláját, és magának a várfal folytatódásának irányát jelölték ki. A várfalon belül pedig talán egy ágyúállást illetve egy átépítési periódust figyelhettünk meg. Összesen mintegy 600 m²-t kutattunk át. A megtalált rondella és várfal, hasonlóan a várfal szerkezetéhez, dupla cölöpsorból állt. A várat azonban szemmel láthatólag vaskosabb fatörzsekből állították. Ezen a részen a fatörzseket nem ácsolták formára, mint a városfalnál, kivétel nélkül kerek átmetszetű bárdolatlan darabok voltak. A megtalált építészeti egységekből jól bizonyítható, hogy a vár falai a fő égtájaknak megfelelően épültek. A vár É-i falából 5 m-t tártunk fel (14 cölöp), a bástyatorok 10 m széles volt (magát a rondellát 59 cölöp alkotta), a Ny-i falból pedig 10 m-t találtunk meg (25 darab cölöp). Egyéb kutatóárkainkban több cölöpöt is találtunk ezen kívül, de ebben rendszert már nehezebb felfedezni.

Dokumentációnk során készült metszetrajz jól adatolja a 19. századi egerszegi tűzvészt is. A cölöpök felett vastag (60 cm), fekete, kerámiatöredékekkel és éremmel is datált réteg is hiteles bizonyítéka ennek. A feltárás, és annak tudományos feldolgozása a későbbiekben elengedhetetlen része lesz a régi térképeken is ábrázolt és csak körülbelül sejtett 16. század végi–17. század eleji egerszegi Várkör valós elrendezésének.

A cölöpök egy részét kihúztuk. Ezek konzerválása és dendrokronológiai vizsgálata már folyamatban van. A cövekek és cölöpök egy része a Göcseji Múzeumba került.

Munkatársak: Havasi Bálint és Száraz Csilla régészek, Büki Ágnes és Horváth Anita régésztechnikusok, a Göcseji Múzeum munkatársai.

VÁNDOR LÁSZLÓ

305. Zalaegerszeg, Zalabesnyő, Csörge-mező II.
(Zala megye) Ő

1995 áprilisában dr. Horváth László András és dr. H. Simon Katalin a Göcseji Múzeum munkatársai terepbejárásuk során a Zalabesenyőhöz tartozó Csörgemezőn az itt található nevelőintézettől K-re és É-ra – egy domb tetején illetve oldalában – szántott felületen őskori és római kori illetve középkori leletekre bukkantak. A domb D-i (alsó) felén őskori és középkori, míg a domb tetején és ettől É-ra a római kori leletek kerültek túlsúlyba. A terepjelenségeket a kutatók 500 m hosszan tudták követni.

2001. június 29. és július 4. között – egy építkezés megkezdése előtt – szondázó ásatást folytattunk a területen, melynek célja a terepbejárás során lokalizált

lelőhely intenzitásának és kiterjedésének megállapítása volt.

A kutatóárokkal feltárt 300 m²-nyi területen öt objektum került elő: 4 gödör és 1 cölöplyuk. A feltárt objektumok mindegyike a nevelőotthontól K-re, a domb K-i oldalán elhelyezkedő építési telek É-i felén húzott kutatóárokban került elő. Az építési telek D-i és belső részein húzott kutatóárokból sem leletanyag, sem objektum nem került felszínre. A feltárás során 3 objektumból jött elő kevés leletanyag (kerámiatöredékek); az ásatás során az őskori telep D-i, DK-i szélét sikerült megtalálni.

HAVASI BÁLINT

306. Zalalövő, Kossuth utca 8.
(Zala megye) Ró
2001-ben a megelőző ásatás olyan területen folyt, ahol a korábbi években már többször volt feltárás, kisebb-nagyobb területeken. A jelenlegi feltárásnak a legnagyobb értéke abban állt, hogy segített értelmezni a korábbi feltárások eredményeit is, és így viszonylag nagyobb területről nyertünk pontosabb képet az eddiginél. Az érintett területeken 1974-ben, 1983-ban, 1984-ben, 1987-ben, majd pedig 2001-ben folytattak kutatásokat. (Lásd az illusztrációt a 241. oldalon!)

Az S és H munkahely területén egy ÉNy–DK irányú sóderes felszínű út van, amelynek DNy-i felén az úttól párhuzamos épületek húzódtak szinte minden római kori rétegben. Az eddigi tapasztalatok alapján ezt a területet már a Kr. u. első évtizedektől kezdve használták a rómaiak. Nem világos, hogy a H4 szelvényben talált sütőkemence, illetve a környezetében lévő cölöplyukak a táborperiódus első fázisához tartoznak-e, vagy esetleg még korábbi időből, és a vízparti kelta falucska objektumai voltak. Helyzetük a korai táborfázisra, irreguláris megjelenésük a bennszülött telepre utal. Lelet alig volt itt, és ami volt is, még kiértékeletlen. Bizonyos viszont, hogy a H4, és H5 szelvényben ÉNy–DK irányban húzódó legkorábbi falnyomok a táborperiódus 2. fázisához tartoznak, tehát Claudius és Domitianus közötti időből valók. Fontos megemlíteni, a H4-ben lévő falnyomról, hogy annak ÉK-i oldalán ugyanolyan támpillér-alapozás nyomát találtuk, mint amilyeneket a szomszédos S munkahelyen 1984-ben. A két fal nem esik egy egyenesbe egymással, de párhuzamosak és a támpillérek mindkettőnek az ÉK-i oldalán vannak. Nem valószínű, hogy ugyanahhoz a magtárhoz tartoznak, az viszont lehetséges, hogy kettő, vagy esetleg több horreum is volt ezen a területen. A H5 szelvényben talált falnyom alapján néhány követ is megtaláltunk az alapozás legalsó sorából. Ezek nem a későbbi századok gyepvaskövei, és csak a 1. századi épületeket jellemzik a lelőhelyen.

A tábort követő polgári településnek is vannak nyomai a H4 és H5 szelvényben. Ekkor létesült a fentebb említett ÉNy–DK irányú út, és attól DNy-ra egy nagyobb szabású épület, melynek egy az úttal párhuzamos helyiségsora került elő az S munkahelyen 1984-ben. Ennek folytatását találtuk meg a H5 szelvényben. A helyiségsortól DNy felé esetleg nagyobb udvar következhetett. A H5 szelvény DK-i sarkában lévő, sekély alapozású, ellenben igen széles fal ennek az épületnek a bejáratához tartozhatott.

A következő periódus, amelyet az idei ásatásokkal megfigyelhettünk, a település 4. századi újjáéledéséhez tartozik, és a 4. század első felére, 320–360 közé keltezhető. Nagy kavicsalapozású, de már kitermelt falak tartoznak ehhez a korszakhoz, amelyek azonos irányban futnak a korábbi periódusok falaival. A falak kiszedése még a római korban megtörtént, ezért valószínű, hogy az a 4. századi periódus 2. fázisában volt, akkor, amikor a villa publicát átépítették és megnövelték. Valószínű, hogy ezeket a villa publica környéki épületeket éppen ezért termelték ki, hogy annak építőanyagot biztosítsanak belőle.

Összefoglalásképpen érdemes megemlíteni, hogy a falak tájolása a legelsőtől a legutolsó periódusig azonos, a településszerkezet tehát stabil a rómaiak itt tartózkodásának 3 és fél évszázada alatt.

Összesen 126 m² felületen ástunk egy átlagosan 250 cm vastag rétegsort. A leletek a Zala Megyei Múzeumok Igazgatóságának zalalövői raktárába kerültek.

REDŐ FERENC

307. Zalalövő, magyar–szlovén vasút nyomvonala
(Zala megye) Ró
A vasúti feltárás az idén a római kori település K-i szélén folyt, az Y3 és az Y4 munkahelyen.

Az Y3 munkahely a falu felől jövő patak Ny-i oldalán volt a vasúttól D-re. 30 m hosszú és 4 m széles felületet tudtunk így megbontani. Az É–D-i irányú kutatóárokban több nagy, egymásba is belevágott gödör volt, amelyek tele voltak anyaggal általában Domitianustól a 2. század végéig. Egy kisebb szakaszon épületnyomot is találtunk. Valószínűleg gazdasági épület lehetett. A terület É-i széle nagyon közel volt egy sóderes alapozású kőépülethez, mert az itt használatos rozsdavörös sóder apró szemcséit a kisebb ereken betörő patakvíz több helyen is bemosta a szelvénybe. A római rétegeket nagyon vastag újkori agyagos üledékréteg fedte. Ez a Zala hordaléka, mellyel fokozatosan tölti fel a völgyet. (Lásd az illusztrációt a 242–243. oldalon!)

Az Y4 munkahelyen a szelvényeket úgy jelöltük ki, hogy azok a vasúti pálya középvonalához legyenek tájolva. A pálya terpesztése a töltés aljában ezen a területen eléri a 20 m-t, ezért négy 5×5-ös szelvénysor É-i határa a pálya középvonala. Ami azt jelenti, hogy 190 m hosszan kutattuk meg a pályaszakaszt. Intenzív településnyomokat az első 140 m-en találtunk. Ettől kezdve a településnyomok intenzitása gyengült, de még tart a 165 m-ig. Ezen a határon túl nem találtunk érdemleges településnyomot. A megfigyelés először jelöli ki a római település K-i hatá-

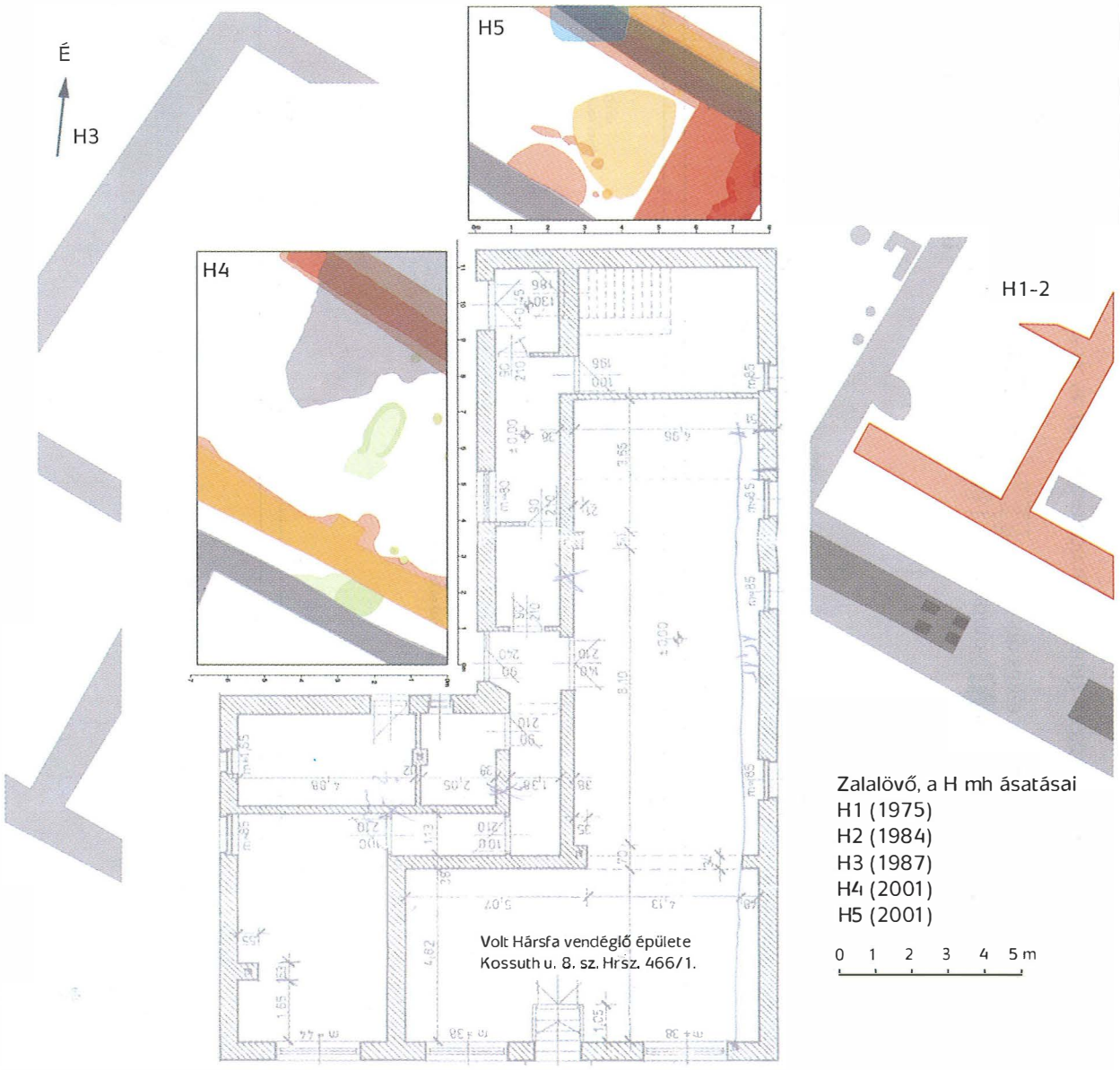

= korai tábor (I. szd. első fele)

= késői tábor (I. szd. második fele)

= municipium (II. szd.)

= IV. szd.

= újkori beásás

Az alaprajzon ugyanannak a színnek a sötétebb tónusai az objektum mélységét jelzik.

Zalalövő, Kossuth u. 8.

É Zalalövő, 2001. 11. 08. Y/4 mh. B/III-IV-V-VI szelvény alaprajz, valamint az északi és a déli metszetfal

A szelvényrendszer 5x5 m-es szelvényekből áll.
A szelvények még nincsenek a szűztalajig feltárva.

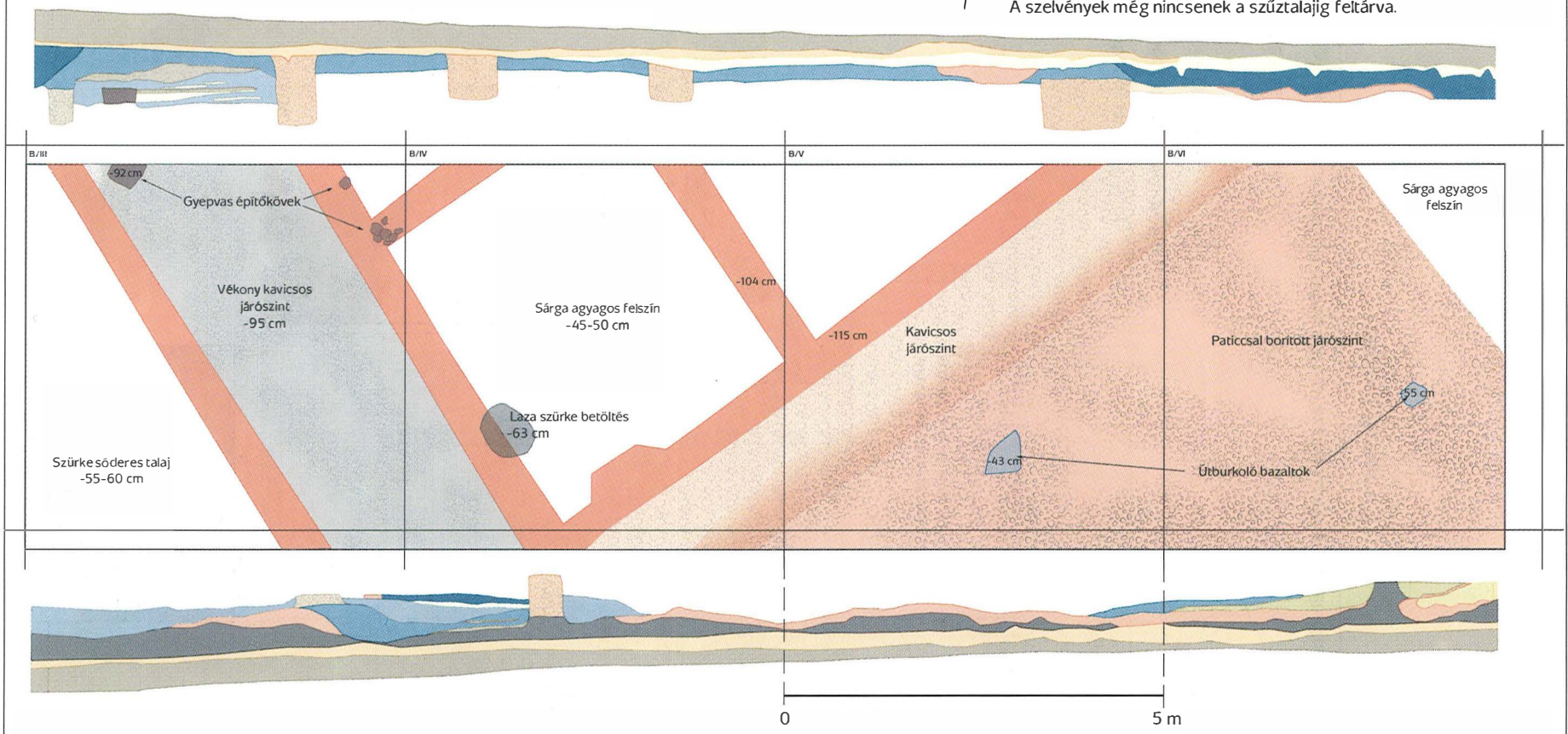

Jelölések a metszeteken

= Humuszos barna talaj, = sárga agyag, = homok, = fekete agyag, = szürke agyag, = laza szürke kavics, = falalapozások, = égett, paticsos vörös talaj, = kőfal, = sötétebb sárgásbarna talaj, = fekete patics

Jelölések az alaprajzon

= municipium (II. sz.), = IV. sz. (Az alaprajzon ugyanannak a színnek a sötétebb tónusai az objektum mélységét jelzik.)

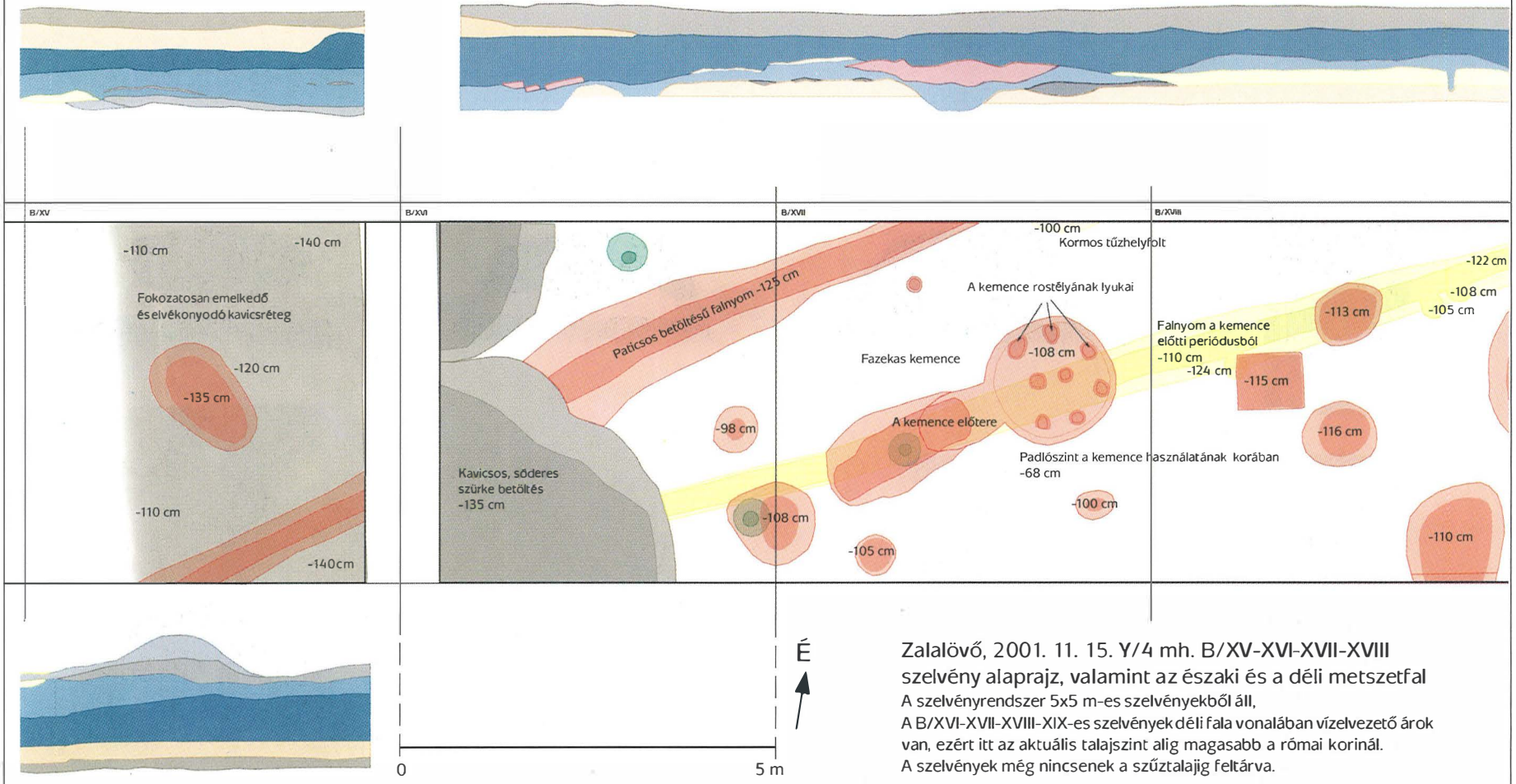

Zalalövő, 2001. 11. 15. Y/4 mh. B/XV-XVI-XVII-XVIII szelvény alaprajz, valamint az északi és a déli metszetfal

A szelvényrendszer 5x5 m-es szelvényekből áll,
A B/XVI-XVII-XVIII-XIX-es szelvények déli fala vonalában vízelvezető árok van, ezért itt az aktuális talajszint alig magasabb a római korinál.
A szelvények még nincsenek a szűztalajig feltárva.

Jelölések a metszeteken

= Humuszos barna talaj, = sárga agyag, = homok, = fekete agyag, = szürke agyag, = égett, paticsos vörös talaj, = kőfal, = kormos, átégett agyag

Jelölések az alaprajzon

= municipium (II. sz.), = IV. sz., = III. sz. első fele, = I. sz. második fele, (Az alaprajzon ugyanannak a színnek a sötétebb tónusai az objektum mélységét jelzik.)

Zalalövő, 2001. 11. 21. Y/4 mh. B/XVII szelvény
Fazekas-kemence felülnézeti fotója, rajza és színes ábrája, valamint három metszete.

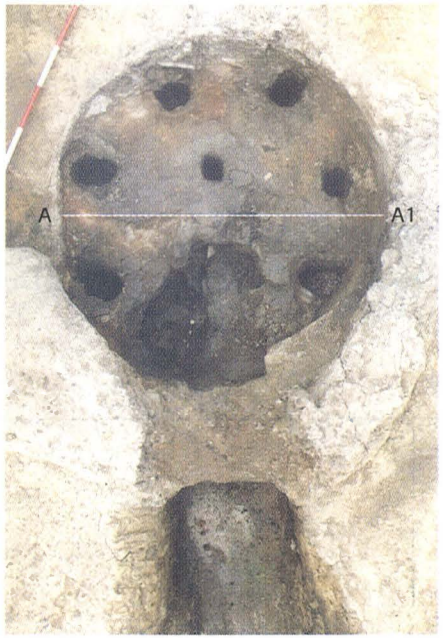

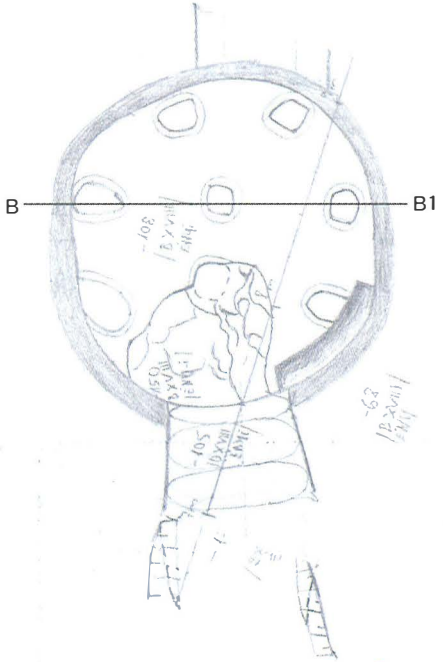

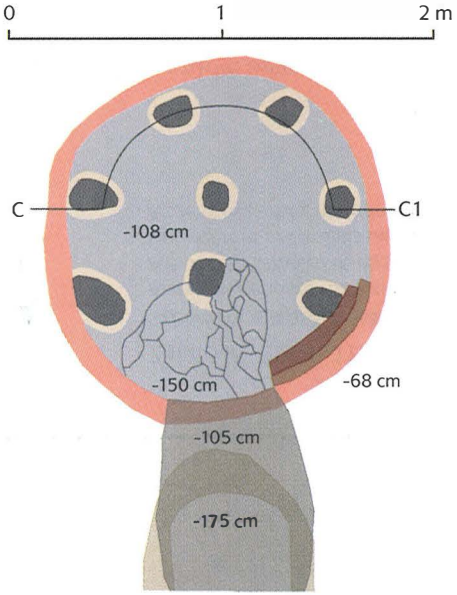

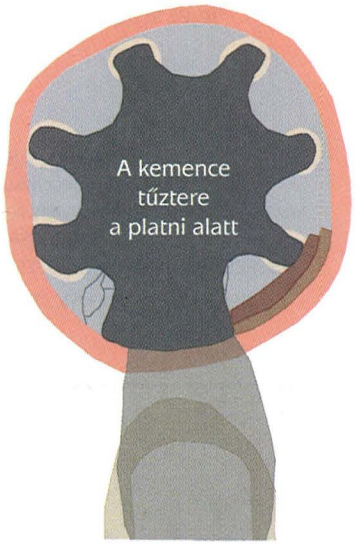

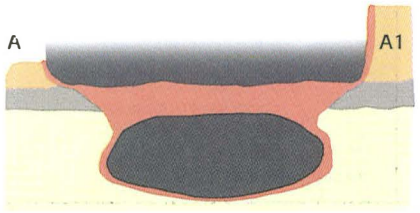

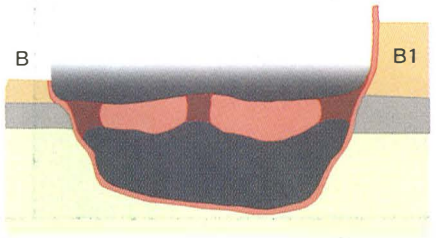

A világosabb piros a metszettel elvágott felületeket jelenti, a sötétpiros a rostély-járatok ép felületeit mutatja, a fekete a tűztér, ill. az égető tér jelzése a metszetben.

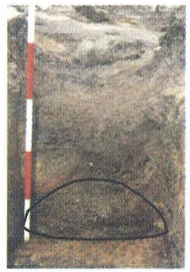

A kemence szája a metszetben

rát, egyszersmind arra is adat, hogy Sallát nem vette körül semmiféle fal, vagy erődítés. Az intenzív településnyomok a vasútvonalban 660 m hosszan észlelhetők. Ez tehát a város kiterjedése K–Ny-i irányban.

A 140 m hosszú intenzív szakasz legfontosabb objektuma egy út, ami hozzávetőlegesen É–D irányban fut, a települést belseje felől a Zala irányába. Az út valószínűleg K felé az utolsó É–D-i út volt a településen. Mellette mindkét oldalon házhelyek vannak. A Ny-i oldalán fazekasműhely volt, melyben fazekaskemencét, és egy kutat is feltártunk. A kemence viszonylag jó állapotban volt. Felmenőfalát a legmagasabb ponton 35 cm magasan tudtuk megfigyelni. Platnija majdnem teljesen ép volt. Nyolc rostélylyuk látható, két további kikövetkeztethető volt a kemence állapota alapján. A rostély alatt teljesen ép tűztér volt, szája Ny-ÉNy felől szintén megfigyelhető. Mivel a kemence szája felett a platni szükségszerűen gyengébb volt, ezen a ponton beszakadt. Rengeteg kerámia volt benne. (Lásd a 244. oldalt!)

A kemencétől K felé még egy érdekes objektuma volt a műhelynek, egy hordóbélésű kút. A kút felső szakasza 3 m széles gödör, maga a hordóbélés csak a talajszinttől 270 cm-re kezdődött. 28 dongájából valamennyi megmaradt, csak felső végük töredékes. Alsó végük ellenben teljesen ép, megvan benne a hordó alját eredetileg képező deszka számára kialakított horony is. Egy dongán bizonyosan található beégetett felirat. A kút feltehetően a markomann támadás alatt ment tönkre. Anyagában a mélyebben fekvő, helyenként egész edények felett egy női váz, és egy ló vázának jelentékeny része került elő.

A fazekasműhelytől Ny felé az út menti telek belső, építmény nélküli vége van. Nem valószínű, hogy még ehhez a telekhez tartozik, inkább a következő, innen Ny felé eső telek része lehet a másik kút, amit találtunk. Ennek a bélését deszkából alakíthatták ki, a deszkázatot pedig a négyszögletes kút négy sarkába levert cölöpök tartották. A deszkabélésből semmit sem találtunk az agyag elszíneződött felületén kívül, ellenben a négy 15–20 cm vastag cölöp megőrződött az iszapos agyagban. Anyagából említésre méltó egy élénk narancssszínű millefiori üvegpohárka.

A kúttól még nyugatabbra kőépület helyiségei, és egy másik ÉK–DNy irányú utca nyomai észlelhetők. Az úton, amely itt is kavicsburkolatú, két bazaltlap is volt. Az út ÉNy-i oldalán pedig a gyepvas felmenőfalú, rozsdaszínű sóderalapú ház két helyisége került elő. Az épület nagyobbik része innen É–ÉNy felé van, a C és D szelvénysorban. A ház Ny-i oldalán kisebb sikátor, és egy újabb ház legnyugatibb fala következik. A település jól érzékelhetően válik egyre többrétegűvé, és egyre sűrűbbé, ahogy Ny felé haladunk.

A lelőhelyen a tervezettől eltérően hirtelen szakadt meg a munka 2001. július 1-jén. Egy szelvénysort sem tudtam mindenhol a szűztalajig megvizsgálni.

Világossá vált viszont, hogy a kijelölt területen 165 m hosszan tart a település, hogy a rétegsor átlagosan 150 cm vastag, és minimálisan 4 periódus rétegei találhatók meg benne. Novemberig nem kaptam lehetőséget a folytatásra, akkor is csak annyit tudtunk végezni, hogy a felfrissített metszeteket dokumentáljuk, mielőtt a tél beáll, illetve néhány, nyáron félbehagyott objektumot (kemence, kút) befejeztünk.

A munkába vett területen a feltártság kb. 70%-os. A leletek a Zala Megyei Múzeumok Igazgatóságának zalalövői raktárába kerültek.

REDŐ FERENC

308. Zalaszántó, Tátika-vár
(Zala megye) Kk

Az ásatás 2001. július 11. és augusztus 19. között folyt, célja a várban folyó rekonstrukciós munkálatok elősegítése. A feltárást és a rekonstrukciós munkálatokat a Magyar Államkincstár anyagi támogatása tette lehetővé.

Tátika vára közigazgatásilag ma Zalaszántó településhez tartozik. A vár K–Ny-i irányban fekvő, szabálytalan alaprajzú, belső tornyos. A ma álló falazat legépebb része a (már felújított) É-i fal. A várban jól kivehetők a boltozatos pincék maradványai.

A vár első építési periódusát az okleveles adatok szerint a Kaplony-nembeli Zeland (Zelandus) püspök idejére, 1248–1257 közé tehetjük. Tátika vára később királyi vár, majd különböző családoké. 1598-ban a várat a török kifosztotta, ezután birtokosai elhagyták. Később a vár romjai a Festetics-család tulajdonába kerültek.

A feltárás során a Ny-i oldalon fekvő boltozatos pincét tisztítottuk meg a helyiségbe zúdult omladéktól, valamint feltártuk a pince Ny-i és D-i falazatának külső falsíkját.

A pincétől D-re eső területen megkerestük a vár K–Ny-i irányban futó D-i falazatát.

A pincehelyiség betöltésében jól elkülönült az egykori oldalfalazat és boltozat kőzetanyaga. Az előbbit kemény andezit alkotja, míg az utóbbit könnyű, lyukacsos szerkezetű tufa jellemzi. A betöltésben világosan elvált a beomló boltozat, illetve az alatta és fölötte elhelyezkedő oldalfalazat maradványainak kőzetanyaga.

A pince betöltéséből elsősorban késő középkori (14–15. század) kerámiaedények maradványai és kevés fémlelet (elsősorban kések töredékei) került elő. A betöltésben talált faragott kövek a pince ajtajának és ablakainak részei.

A pince Ny-i és É-i részén jól kivehető az egykori boltív indítása. A pincehelyiség D-i falánál két ablaknyílás, a D-i és K-i fal találkozásánál pedig az ajtónyílás nyomai kerültek felszínre. A pince kiterjedése K–Ny-i irányban 8,4 m, É–D-i irányban 5,4 m. A vár K–Ny-i irányban futó D-i falazata mintegy 2 m vastagságú, környékén 14–15. századi kerámiaanyag került elő. Ez a falszakasz betemetésre került. Az előkerült leletanyag a keszthelyi Balaton Múzeumba került.

Munkatárs: Havasi Bálint.

VÁNDOR LÁSZLÓ

309. Zalavár, Vársziget, Szent Hadrianus (Adorján) zarándoktemplom
(Zala megye) Ka, Kk
2001-ben folytattuk a Conversio alapján a Hadrianus zarándoktemplommal azonosítható, Liupram, salzburgi érsek által építtetett templom körüli temető feltárását. Részben a templomtól délre ástunk, feltárva a Priwina-munimenjét határoló erődítési ároktól közvetlenül északra, illetve részben már a betöltött árok földjébe temetett sírokat (köztük az Árpád-kori bencés apátság temploma mellé telepített temető sírjait is). Másrészt a templomtól északra, az úgynevezett Kis-Balaton ház és a templom között feltáratlanul maradt 15–20 méteres sávban, ahol néhány síron kívül főleg települési objektumokat találtunk – nemcsak a Karoling-, hanem az Árpád-korból is.

Az ez évi ásatással teljesen lehatároltuk a Karolingkori Hadrianus zarándoktemplom körül létesített temető északi és keleti szélét, s déli irányban is sejteni lehet már a temető határát. A Karoling-kori sírokban ezüstékszerek, lemez- és üveggombok, apró üveggyöngyök, övdísz, vaskés, vascsat, két sírban pedig vassarkantyúgarnitúra volt a jellemző lelet. Az Árpád-kori sírokban, amelyek a zarándoktemplomtól délre a bencés apátság temetőjéhez tartoznak, ezüst S-végű karikák, gyöngynyakláncok, gyűrűk, karperec voltak a fontosabb leletek, egy sírban pedig pénzt is találtunk (Géza dux). Összesen 231 sírt tártunk fel.

A Hadrianus zarándoktemplomtól északra, részben a sírok alatt, nagyméretű, többszörösen is egymásba ásott Karoling-kori munkagödrök, vermek, árkok kerültek elő. Több kutat is találtunk, melyek deszkabélésesek voltak (közülük az egyik a betöltése alapján biztosan Árpád-kori), továbbá egy kváderkövekkel körberakott, és deszkával is kibélelt nagyméretű kutat. A templomtól ÉÉNy-ra egy Karoling-kor végi, nagyméretű, széles, nagy erődítési (?) árok keleti végét tártuk fel, végében egy négyszögletes alaprajzú fatorony oszlopgödreivel. A települési objektumok kisebb része Árpád-kori volt, köztük több szabadban álló kemence, verem, és annak a palánkfalnak egy újabb, hosszú részlete, ami a zarándoktemplom nyugati előterén is keresztülvágott. A palánkfal alapárka ezzel már három oldalról határol körbe egy területet, ahol egykor a kora Árpád-korban udvarház állhatott.

Végül több nagyméretű gödör és egy széles, sekély árok a bennük talált kályhaszem-, korsó-, pohár és fazéktöredékek, különféle vastárgyak, számszerij-nyílhegyek alapján a késő középkor–kora újkor időszakára keltezhető. Ezek egy, a végvár védelmében, annak ellátására létrejött kisebb gazdasági udvar maradványai lehetnek.

A Hadrianus zarándoktemplomtól délre a sírok alatt egy homokkő-lapokkal körberakott kút (benne viszonylag sok vastárgy és egy polírozott felületű palack darabjai), néhány nagyméretű verem és több földfelszíni épület oszlopgödrei kerültek elő. Ezek mérete, rendletetése csak a további ásatásokkal lesz tisztázható, fontos azonban, hogy sztratigráfiai helyzetük alapján a Karolingkor korai időszakának emlékeit szaporítják.

A feltárásokat a Nyugat-Dunántúli Vízügyi Igazgatóság és a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma pályázati támogatásával végeztük.

SZŐKE BÉLA MIKLÓS – RITOÓK ÁGNES

310. Zók, Gát-dűlő
(Baranya megye) Ró
Az M6-56 gyorsforgalmi út tervezett nyomvonalának Baranya megyei szakaszán két részletben, 2001. április 10.–május 11. és október 8–18. között végeztünk terepbejárást. A területet a nyomvonalon 100–100 méteres sávban jártuk be, illetve adott esetben a lelőhely teljes kiterjedését meghatároztuk. A kijelölt terület 77,9%-át sikerült bejárni, a többi rész erdő, mocsár, gyep miatt járhatatlan volt.

A Pécsi-víz felé hajló magaslaton 200×200 m kiterjedésű, falusias jellegű római település nyomait találtuk (50. lh.).

A leletek a Janus Pannonius Múzeum gyűjteményébe kerültek.

KÁRPÁTI GÁBOR

Korszakmutató – *Index of Periods*

A mutatóban szereplő szám a lelőhely sorszámát jelöli.

ŐSKOR 9, 29, 33, 35, 60, 63, 66, 81, 82, 85, 86, 108, 112, 115, 119, 120, 136, 142, 151, 155, 169, 188, 190, 192, 206, 226, 230, 242, 243, 245, 252, 261, 262, 276, 287, 293, 305
Őskőkor 12, 83, 156, 174, 175, 176, 177, 252?, 278, 279
Újkőkor 3, 7, 10, 19, 20, 23, 36, 48, 60, 78, 79, 89, 90, 104, 105, 118, 120, 123, 129, 150, 156, 164, 169, 173, 183, 186, 196, 197, 208, 209, 215, 231, 235, 278, 285, 291
Alföldi vonaldíszes kerámia kultúrája 275
Bükki kultúra 3, 173, 196
Dunántúli vonaldíszes kerámia kultúrája 20, 48, 105, 123, 150, 186, 197
Dunántúli vonaldíszes kultúra – keszthelyi csoport 19, 118
Körös-Starčevo kultúra 120
Lengyeli kultúra 35, 36, 101, 118, 150, 154, 180, 184, 235, 267, 291
Sopot-Bicske kultúra 90
Vinča kultúra 90
Rézkor 6, 10, 13, 18, 20, 23, 30, 32, 35, 36, 38, 60, 67, 78, 101, 118, 120, 135, 145, 146, 154, 156, 161, 163, 173, 179, 180, 197, 198, 200, 209, 227, 250?, 258, 264, 267, 271, 281?, 283, 297
Balaton-Lasinja kultúra 20, 118, 198
Bodrogkeresztúri kultúra 173, 264
Ludanicei csoport 38
Péceli (badeni) kultúra 13, 30, 32, 135, 145, 173, 179, 258, 264
Tiszapolgári kultúra 146, 173, 297
Bronzkor 2, 3, 10, 25, 30, 36, 37, 38, 60, 61, 65, 66, 69, 80, 89, 92, 96, 101, 104, 105, 106, 117, 118, 120, 122, 128, 131, 136, 150, 156, 157, 159, 160, 161, 163, 164, 171, 173, 180, 183, 184, 186, 188, 189, 191, 194, 197, 198, 199, 200, 204, 218, 220, 221, 234, 235, 236?, 246, 247, 251, 254, 257, 258, 259, 264, 265, 272, 275, 276, 277, 281, 283, 284, 293, 294, 303
Füzesabonyi kultúra 173
Halomsíros kultúra 65, 105, 118, 128, 186, 197
Hatvani kultúra 117
Kisapostagi kultúra 105, 197, 198
Kyjatice kultúra 25, 156, 220
Makó kultúra 221
Mészbetétes edények népe kultúrája 30, 36, 101, 122, 159, 198, 235
Nagyrévi kultúra 2
Pilinyi kultúra 25, 69, 131, 157, 264
Somogyvár-Vinkovci kultúra 186, 197, 198
Urnamezős kultúra 47, 65, 128, 160, 197, 198, 246, 254
Vatya kultúra 38
Vaskor 3, 29, 60, 101, 117, 118, 150, 156, 164, 171, 184, 198, 217, 218, 258, 284
Preszkíta (mezőcsáti kultúra) 156
Szkíta kor 4, 63, 104, 112, 231, 237, 284, 293
La Tène kor 10, 18, 35, 37, 38, 42, 60, 63, 65, 89, 105, 118, 156, 166, 180, 186, 197, 198, 199, 237, 248, 254, 264

RÓMAI KOR 2, 6, 13?, 20, 21, 24, 35, 36, 38, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 64, 75, 79, 89, 97, 101, 102, 105, 107, 108, 118, 122, 124, 133, 135, 141, 161, 163, 170, 180, 192, 197, 204, 205, 210, 211, 212, 214, 219, 223?, 225, 227, 235, 237, 240, 242, 244, 248, 252, 254, 255, 267, 268, 269, 270, 273, 274, 276, 280, 285?, 306, 307, 310
Római kori barbár (kvád) 102, 286
Római kori barbár (szarmata) 5, 22, 29, 60, 63, 67, 78, 81, 86, 96, 100, 104, 112, 114, 117, 120, 136, 137, 138, 156, 158, 162, 173, 179, 189, 190, 200, 206, 209, 215, 217, 230, 249, 264, 281, 286, 287, 288, 292, 293

NÉPVÁNDORLÁS KOR 38, 62, 78, 102, 105, 115?, 131, 137, 155, 157, 162, 164, 172, 191, 192, 198, 218, 219, 231, 257, 278, 281, 286
Avar 18, 20, 78, 86, 104, 117, 124, 126, 136, 152, 158, 166, 189?, 191, 221, 237, 248, 281, 287, 293
Germán 71, 156, 281
Karoling kor 309

HONFOGLALÁS KOR 18, 93, 97, 156, 165, 169, 266, 297, 303

ÁRPÁD KOR 5, 17, 18, 27, 29, 31, 33, 37, 38, 42, 46, 47, 58, 60, 63, 65, 66, 67, 71, 80, 81, 85?, 86, 88, 89, 96, 97, 100, 104, 105, 107, 112, 116, 120, 125, 129, 136, 138, 139, 147, 151, 153, 155, 157, 158, 161, 164, 170, 178, 182, 185, 186, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 203, 213, 218, 219, 222, 228, 230, 235, 249, 256, 266, 281, 287, 290, 292, 293, 295

KÖZÉPKOR 1, 8, 10, 11, 16, 19, 27, 39, 40, 43, 46, 50, 59, 64, 65, 67, 70, 72, 73, 74, 84, 87, 89, 94, 117, 121, 133, 134, 142, 143?, 157, 162, 167, 181, 192, 196, 198, 200, 207, 210, 211, 214, 219, 222?, 223, 229, 232, 233, 237?, 238, 240, 242, 245, 248, 261, 262, 263, 265, 267, 270, 276, 285?, 295, 296, 298, 299, 300, 301, 302
Késő középkor 5, 10, 14, 15, 26, 29, 34, 37, 38, 41, 42, 46, 49, 60, 66, 81, 91, 95, 98, 99, 104, 109, 110, 111, 113, 116, 125, 132, 136, 139, 147, 148, 149, 151, 158, 161, 164, 170, 185, 187?, 193, 196, 197, 202, 203, 212, 224, 234, 241, 249, 253, 259, 260, 265, 274, 283, 287, 289, 293, 295, 296, 304, 308, 309

ÚJKOR 2, 4, 5, 28?, 50, 51, 54, 55, 65, 77, 113, 120, 130, 133, 147, 149, 212, 222, 254, 294
Kora újkor 8, 22, 33, 39, 70, 76, 95, 98, 99, 110, 125, 132, 136, 148, 149, 168, 170, 188, 204, 220, 224, 249, 253, 277, 281, 287, 300
Török kor 40, 42, 43, 111, 239, 290

ISMERETLEN KOR 59, 66, 68, 103, 127, 216, 282

Szerzői névmutató – *Index of Authors*

Aszt Ágnes 181, 182
Ács Csilla 172
Bakay Kornél 147, 148, 149
Balázsik Tamás 17
P. Barna Judit 283
Bartos György 207
Batizi Zoltán 286
Bánffy Eszter 90
Belényesy Károly 18, 19
Belényesyné Sárosi Edit 67
Bencze Zoltán 41, 59, 66, 103, 262, 285
Bende Lívia 4
B. Benkhard Lilla 14
Beszédes József 205
Béres Mária 281
T. Bíró Katalin 150
Borhy László 141
Buza Andrea 2, 79, 124
Buzás Gergely 299, 300, 301
Cabello, Juan 195
Czajlik Zoltán 28, 68, 115, 121, 143, 216, 250, 282
Cseh Julianna 279
Csengeri Piroska 10, 173, 196, 231, 265
Dani János 217
Dinnyés István 286
T. Dobosi Viola 177, 279
Domboróczki László 83, 156, 172, 278
M. Egry Ildikó 105, 108
Facsády Annamária 45, 57
Farkas Csilla 199, 237, 271, 272, 273
Feld István 111, 142, 232, 238
Fitz Jenő 280
Fodor László 131
Fülöp András 241, 295
Gabrieli Gabriella 240
Gallina Zsolt 126, 127, 137, 138, 139, 160, 161
Gábor Olivér 302
Gere László 263
Gerelyes Ibolya 111
Gerő Győző 210
Gyucha Attila 29, 112, 146, 251, 297
Hajdú Ádám 23, 77, 288
Hajmási Erika 125, 219, 289
Havasi Bálint 305
B. Hellebrandt Magdolna 82
Horváth Ferenc 249, 297
Horváth Friderika 6
Horváth István 75
Horváth László 208
Horváth M. Attila 63
Ilon Gábor 170, 267
Jósvainé Dankó Katalin 233
Kalicz Nándor 208
Kárpáti Gábor 13, 24, 30, 32, 35, 36, 101, 119, 122, 135, 145, 154, 159, 163, 180, 211, 212, 244, 248, 252, 258, 276, 296, 310
Kárpáti Zoltán 48, 50, 58
Keszi Tamás 124

H. Kérdő Katalin 46, 47
Kirchhof Anita 51, 54, 291
Kiss Péter 225, 269
Kiss Viktória 20, 197
Kocsis László 64, 214
S. Koós Judit 231
Koppány András 8, 34, 113, 130, 134, 241, 295
Kovács Eszter 47, 63
Kovács Péter 21
Költő László 239, 303
Kővári Klára 78, 123, 179, 286
Kulcsár Gabriella 198
Kulcsár Valéria 99, 220, 286
Kurucz Katalin 194
Kvassay Judit 186, 227
Lassányi Gábor 52
Laszlovszky József 299
Láng Orsolya 55
László Csaba 70, 207
Lázár Sarolta 87
Lengyel György 10, 196, 265
Liska András 29, 109, 110
Lovász Emese 257
Madarassy Orsolya 49, 53
Magyar Kálmán 97
Majcher Tamás 260
Marőti Éva 254, 255, 284
Miklós Zsuzsa 31, 72, 73, 74, 92, 99, 106, 116, 183, 184, 202, 203, 234, 245
Molnár Erzsébet 88
Mráv Zsolt 102
Müller Róbert 118, 132
Nádorfi Gabriella 242
M. Nepper Ibolya 114
Németh Margit 49, 51, 53
Nováki Gyula 1, 236, 243
Ottományi Katalin 37, 89
Ódor János Gábor 235
Palágyi Sylvia 192
Parkinson, William A. 146, 297
Paszternák István 117
Patay Róbert 7, 173
S. Perémi Ágota 133, 152
Polgár Zoltán 266
Poroszlai Ildikó 246
Pölös Andrea 298
Prohászka, Marianne 214
Pusztai Tamás 169, 171, 185, 190, 206, 226, 228, 230
Raczky Pál 215
Rainer Pál 76, 294
Redő Ferenc 306, 307
Repiszky Tamás 38, 218
Rezi Kató Gábor 3, 275
Ringer Árpád 12, 174, 175, 176
Ritoók Ágnes 309
Rózsa Zoltán 71, 85, 100
Sándor Mária 210
Siklósi Gyula 39

Simon László 104, 286
Simon Zoltán 26, 98, 224, 229
Simonyi Erika 69, 95, 96, 178
Somogyi Krisztina 128
Somogyvári Ágnes 80, 136
Sosztarits Ottó 268, 270, 274
Szabó Ádám 144
Szabó János József 91, 189
Szalontai Csaba 5, 93, 162, 164, 200
Számadó Emese 141
Száraz Csilla 153, 287, 227
Szilas Gábor 47, 61, 62, 65
Szőke Béla Miklós 309
Szőke Mátyás 299, 300
T. Szőnyi Eszter 107
Takács Károly 27
Tankó Károly 16, 25, 84, 129, 157, 259, 261
Tari Edit 60, 81, 158, 191, 209, 213, 286, 287, 292, 293
Terei György 1, 44
Tettamanti Sarolta 78, 165, 290
Tomka Gábor 193, 253
Tomka Péter 221, 222, 223
Tóth Anikó 40
Tóth Katalin 120
Törőcsik István 86
Türk Attila 256
Vaday Andrea 9, 15, 23, 33, 77, 94, 151, 155, 166, 167, 168, 188, 277, 288
Valter Ilona 125
Vályi Katalin 201
Vándor László 304, 308
Váradi Adél 117, 140, 264
Végh András 42, 43, 46
Vicze Magdolna 247
Visy Zsolt 204
Vizi Márta 73, 235
Wicker Erika 22
Wolf Mária 11
Zsidi Paula 52 ,56

Térképek – *Maps*

Részletes tanulmányok
Detailed Contributions

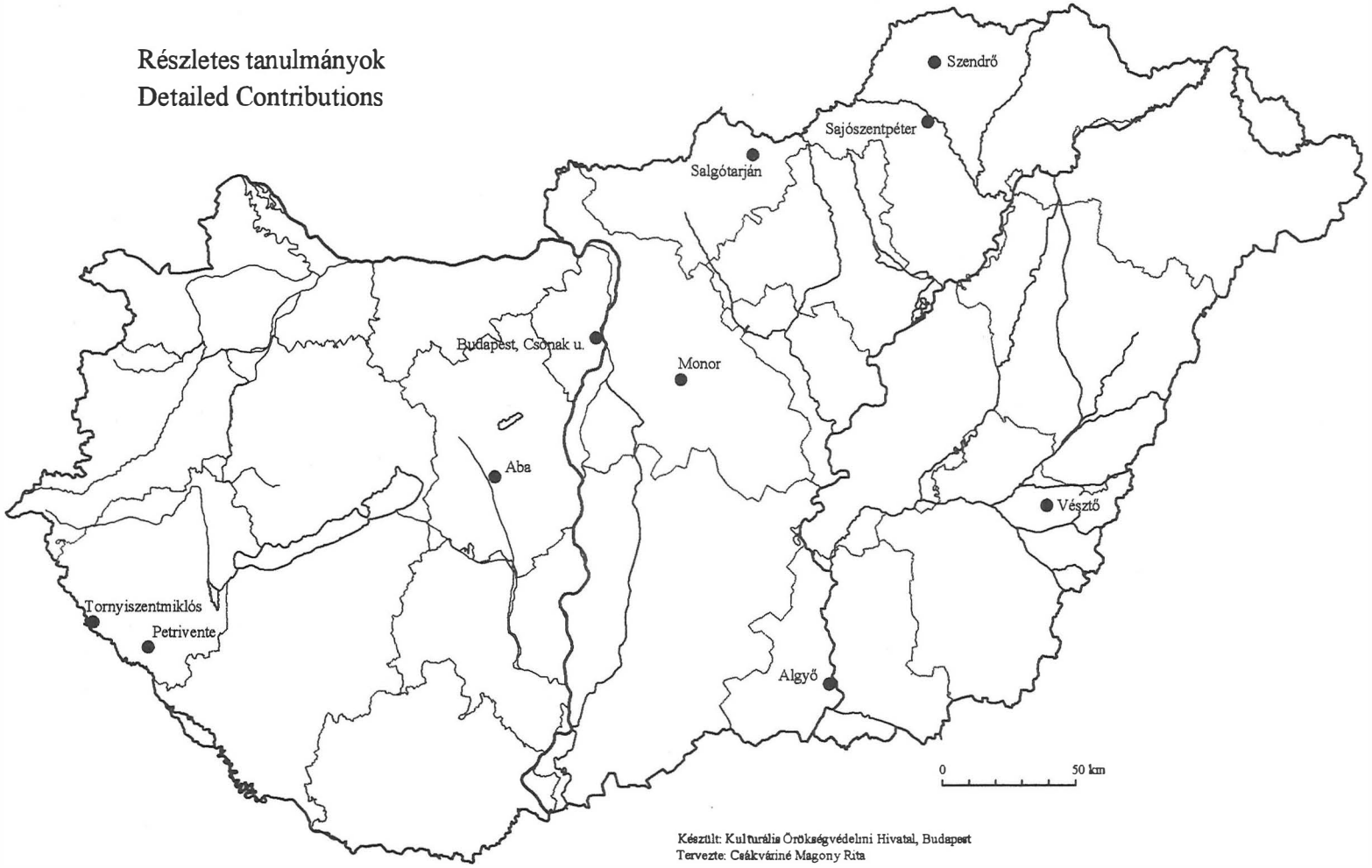

Készült: Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Budapest
Tervezte: Csákváriné Magony Rita

Őskor
Prehistory

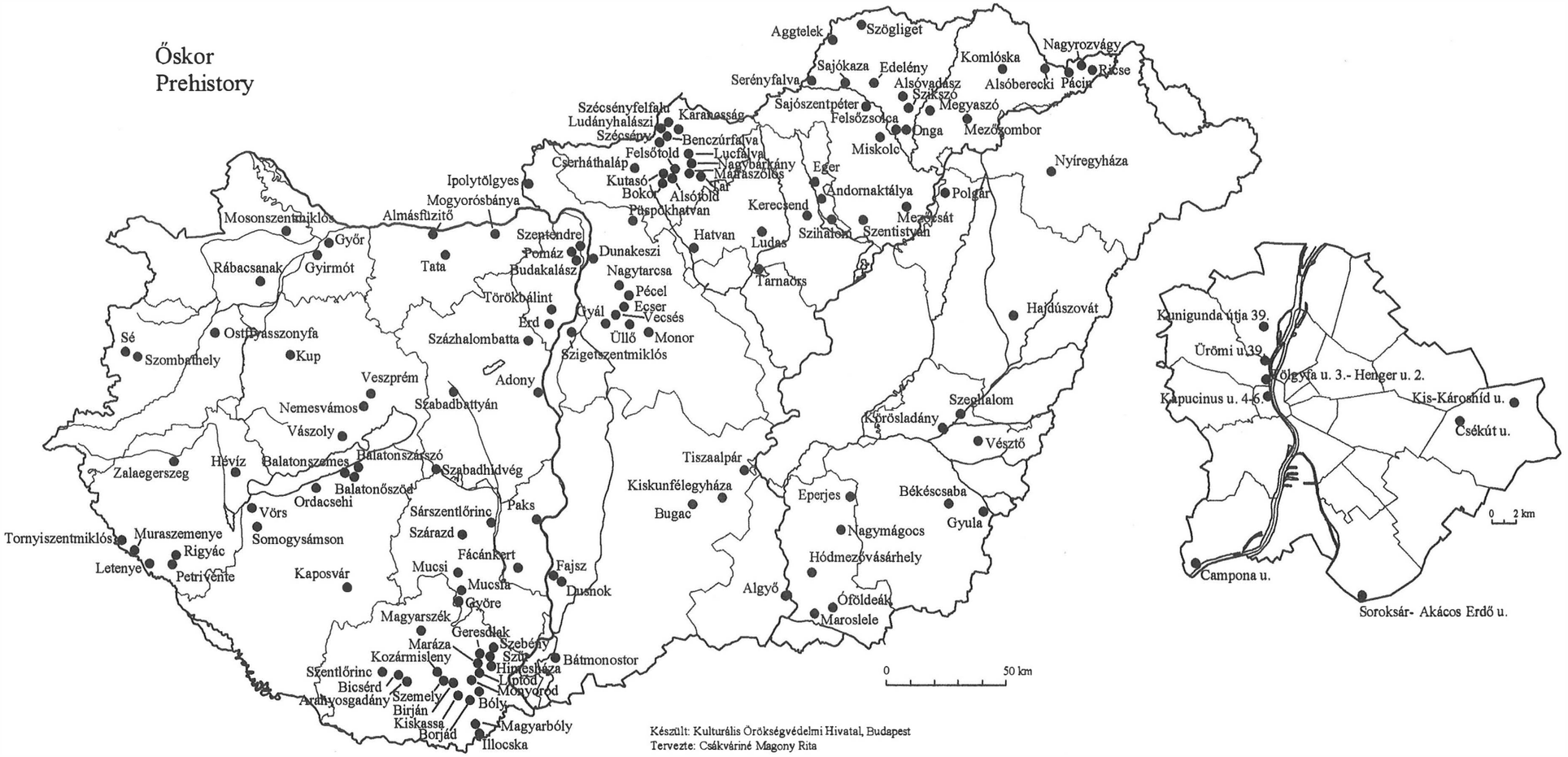

Készült: Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Budapest
Tervezte: Csákváriné Magony Rita

Római kor
Roman Period

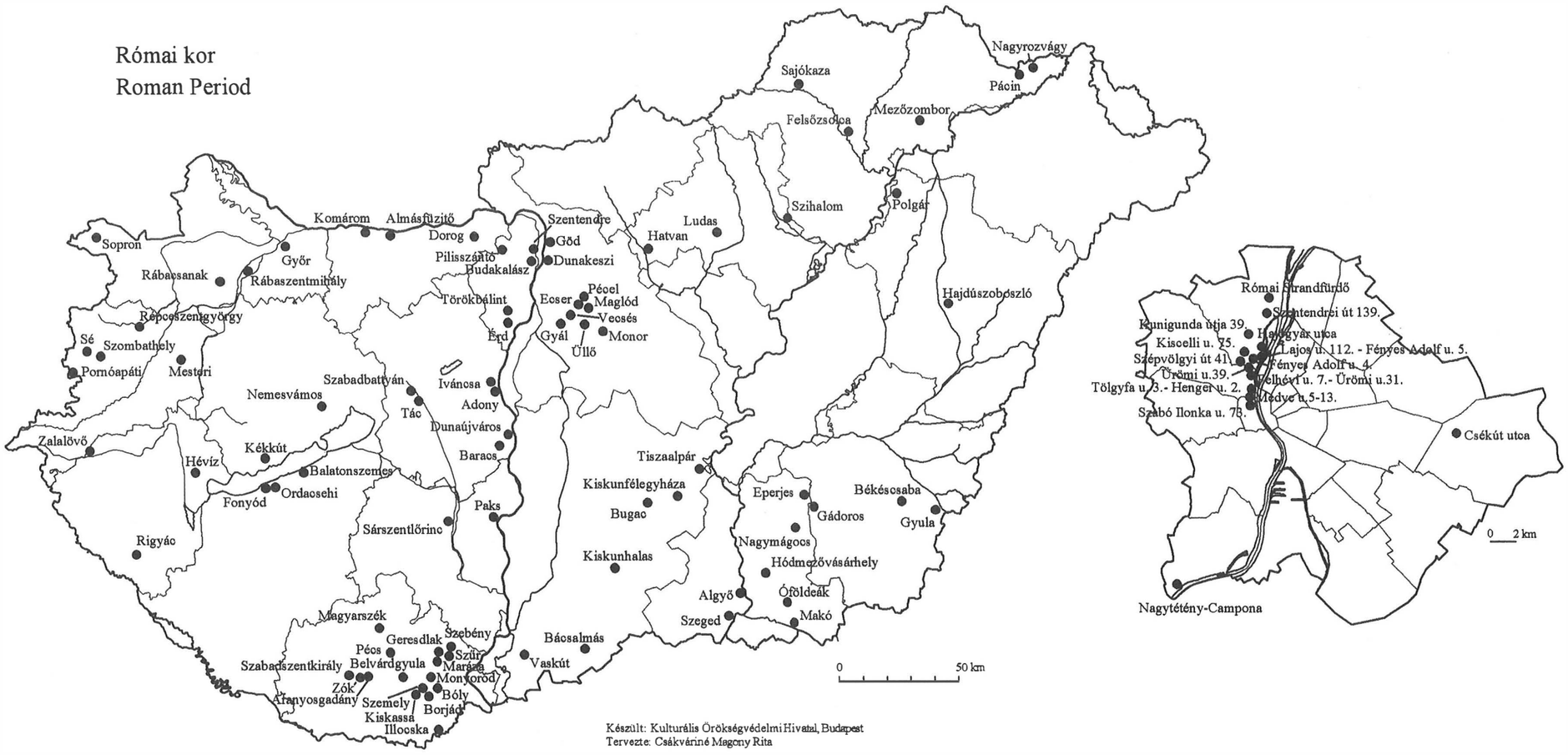

Készült: Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Budapest
Tervezte: Csákváriné Magony Rita

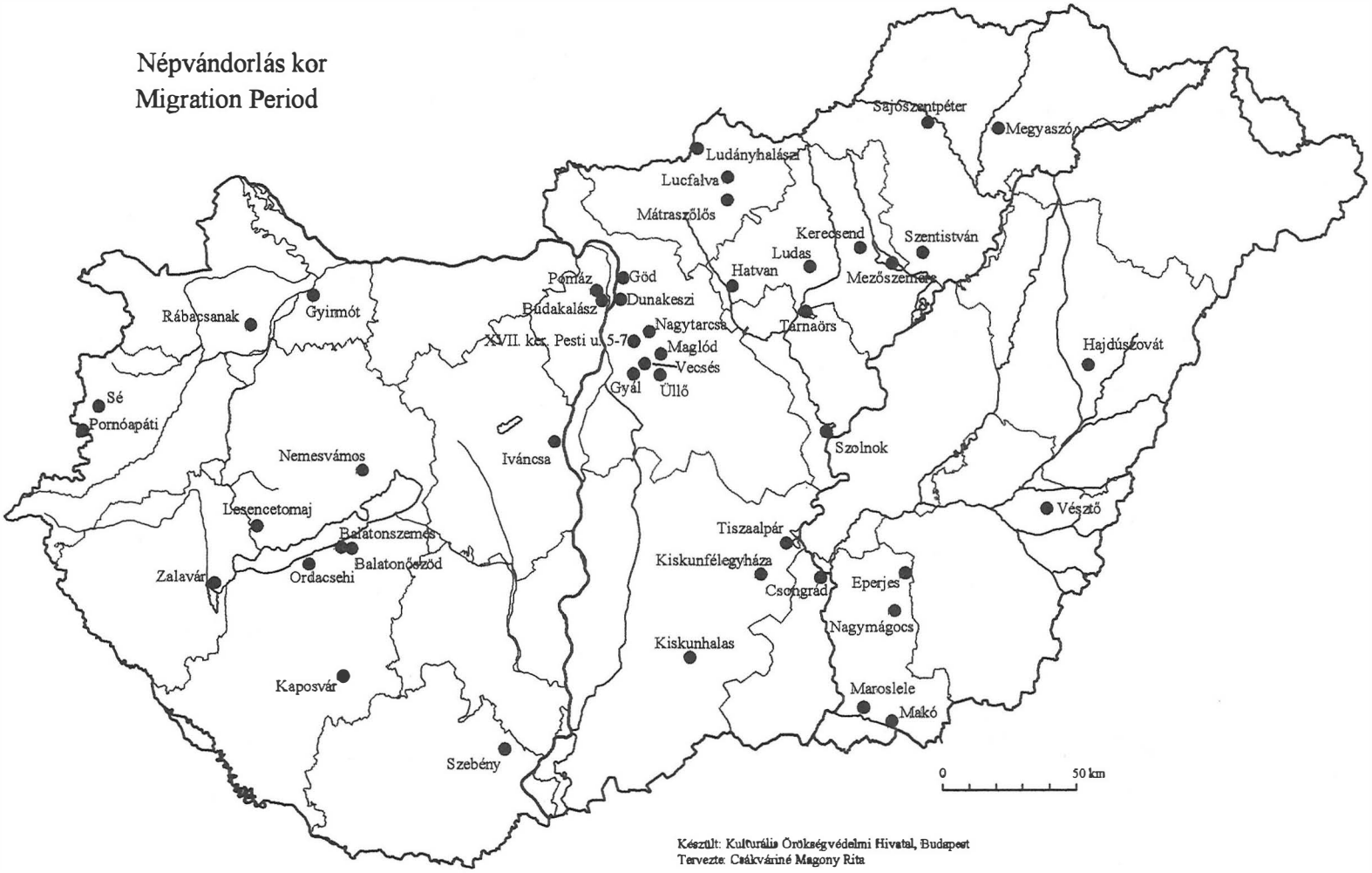
Népvándorlás kor
Migration Period
Sajószentpéter
Megyaszó
Ludányhalászi
Lucfalva
Mátraszőlős
Kerecsend
Szentistván
Ludas
Hatvan
Mezőszemere
Pomáz
Göd
Budakalász
Dunakeszi
Nagytarcsa
Tárnaörs
XVII. ker. Pesti u. 5-7
Maglód
Vecsés
Gyál
Üllő
Hajdúszovát
Rábacsanak
Gyirmót
Sé
Pornóapáti
Iváncsa
Szolnok
Nemesvámos
Lesencetomaj
Balatonszemes
Balatonőszöd
Ordacsehi
Zalavár
Tiszaalpár
Kiskunfélegyháza
Csongrád
Eperjes
Nagymágocs
Vésztő
Kiskunhalas
Kaposvár
Maroslele
Makó
Szebény
0
50 km
Készült: Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Budapest
Tervezte: Csákváriné Magony Rita

Árpád-kor
Arpadian Period
(11-13th C. A. D.)

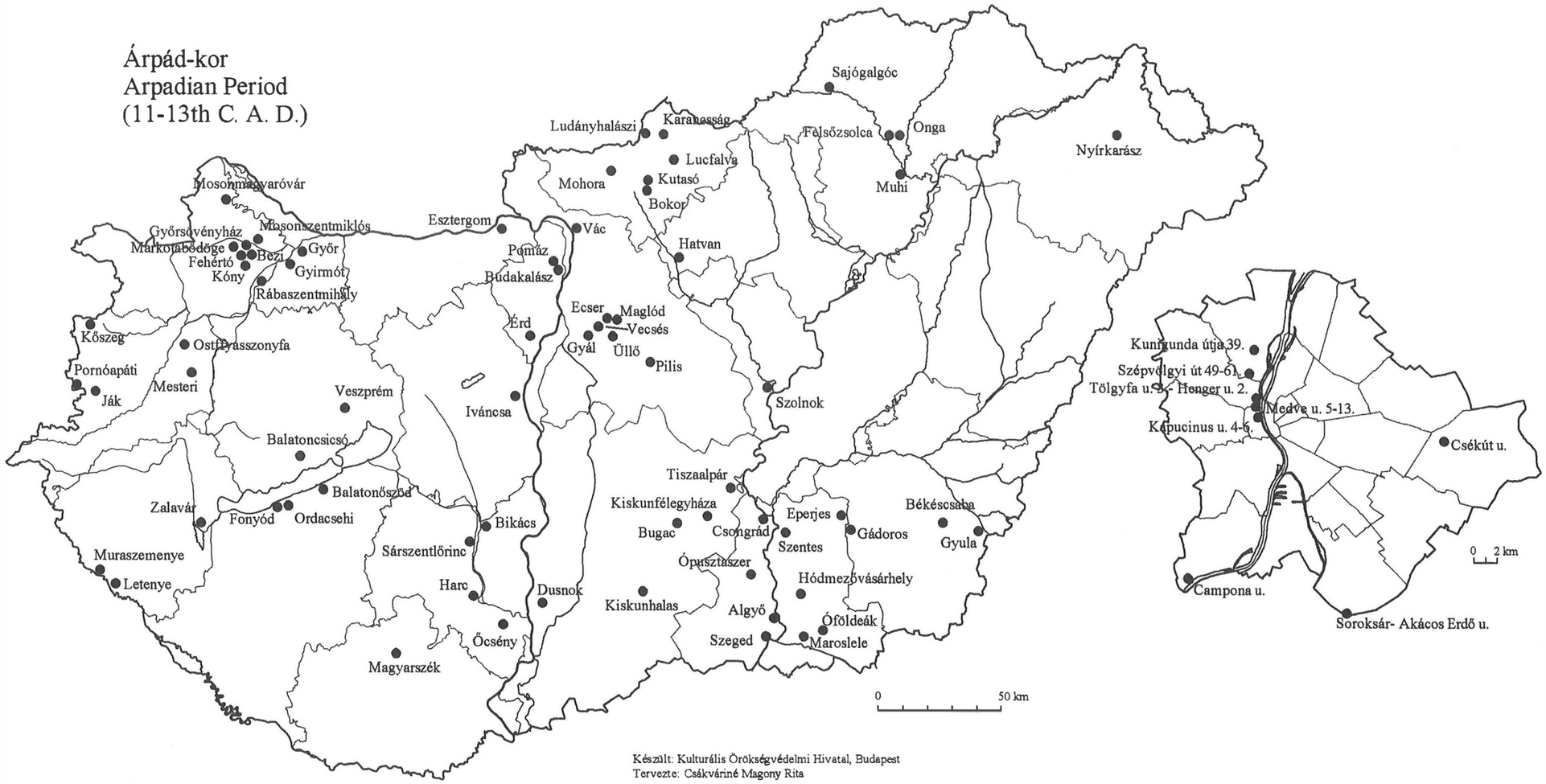

Készült: Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Budapest
Tervezte: Csákváriné Magony Rita

Késő közép kor
Late middle Ages
(14-17th C. A. D.)

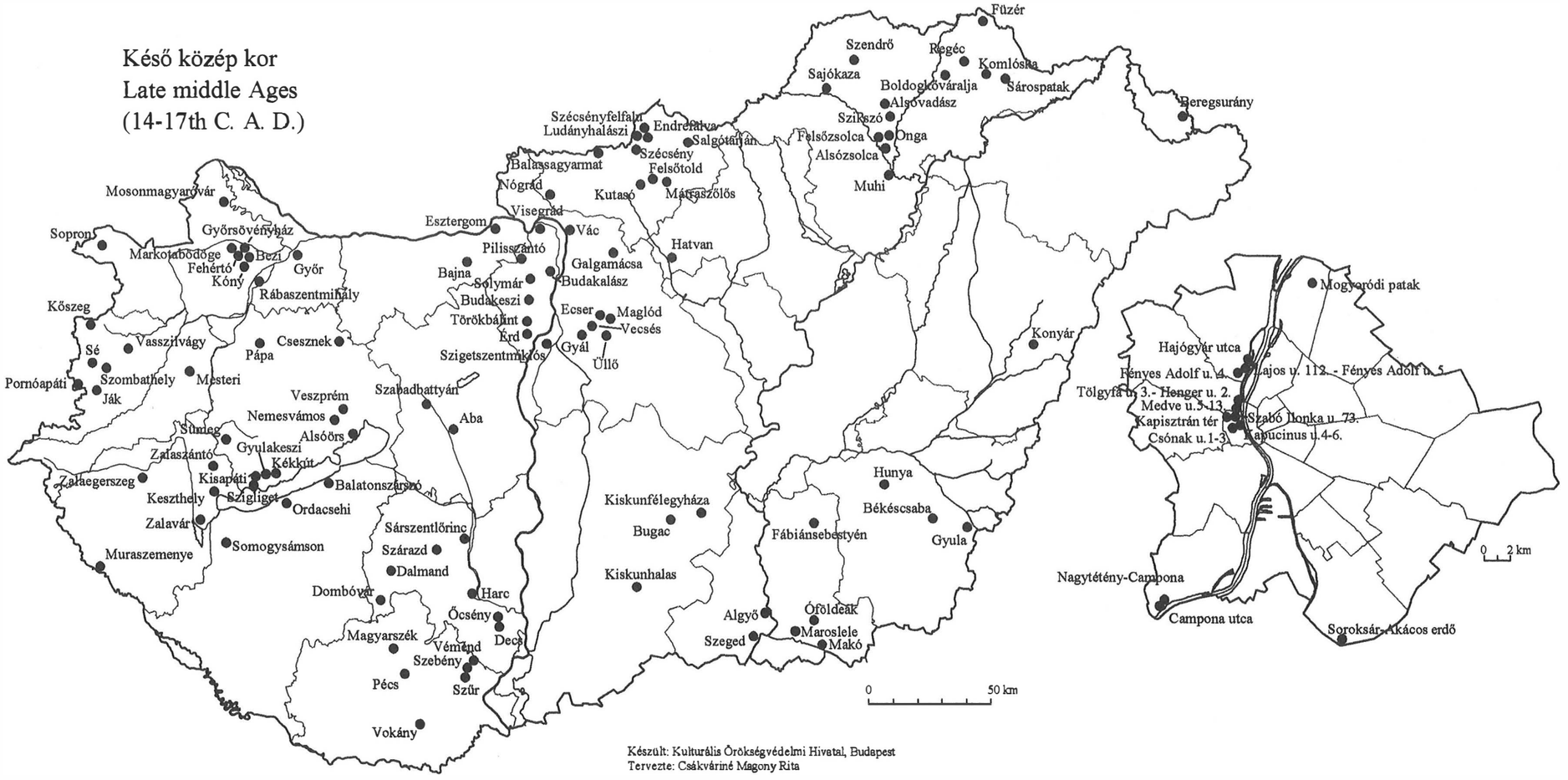

Készült: Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Budapest
Tervezte: Csákváriné Magony Rita